

महामति श्री प्राणनाथजी प्रणीत

श्री किरत्तन

श्री राज श्यामाजी

प्रकाशक

श्री ५ नवतनपुरीधाम

जामनगर

निजानन्दाचार्य श्री देवचन्द्रजी महाराज

महामति श्री प्राणनाथजी महाराज

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રીકૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ॥
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી કિરંતન ગ્રંથ પ્રારંભ

શ્રી કિરંતન ગ્રંથનું અવતરણ વિક્રમ સંવત ૧૭૧૨ થી ૧૭૪૮ દરમ્યાન શ્રી ૫ નવતનપુરીથી લઈને શ્રી ૫ પદ્માવતીપુરી સુધીની જાગણીયાત્રા દરમ્યાન અનેક સ્થળોએ થયું હતું. અનેક રાગો સાથે ગાઈ શકાય તેવી ચોપાઈઓ અવતરિત થવાથી એને કિરંતન (કીર્તન) કહેવામાં આવ્યો. આ ગ્રંથમાં આત્માની ઓળખ, માનવ દેહની ઉત્તમતા, સાચો વૈષ્ણવ, વેદાંતનું રહસ્ય, વિરહ વાણી તેમજ પુરાણોનો સાર દર્શાવેલો છે. એમાં કુલ ૧૩૩ પ્રકરણો (જેમાં એક સિંધી ભાષામાં, ૨૫ ગુજરાતી ભાષામાં અને બાકીનાં હિંદી ભાષામાં) તેમજ ૨૧૦૨ ચોપાઈઓ છે.

રાગ શ્રી મારુ

પેહેલે આપ પેહેયાનો રે સાધો, પેહેલે આપ પેહેયાનો ।

બિના આપ ચીન્હે પાર બ્રહ્મકો, કૌન કહે મેં જાનો ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, હે સાધુજન, સહુ પ્રથમ પોતાને (આત્માને) ઓળખો, કારણ કે પોતાને ઓળખ્યા વિના કોણ કહી શકે કે મેં પરબ્રહ્મ પરમાત્માને ઓળખી લીધા છે ?

પીછે ઢૂંઢો ઘર આપનો, તબ કૌન ઠૌર ઠેહેરાનો ।

જબ લગ ઘર પાવત નહીં અપનો, તોલોં ભટકત ફિરત ભરમાનો ॥ ૨ ॥

જો શરીર પડી ગયા પછી પોતાના (આત્માના) મૂળ ઘરને શોધવા લાગશો તો ક્યાં જઈ ઊભા રહેશો ? કેમ કે જ્યાં સુધી આત્મા પોતાના મૂળ ઘરને પ્રાપ્ત કરી લેતો નથી ત્યાં સુધી ભ્રમમાં પડીને ભવસાગરમાં જ ભટકતો રહે છે.

પાંચ તત્વ મિલ મોહોલ રચ્યો હૈ, સો અંત્રીખ ક્યોં અટકાનો ।

યાકે આસપાસ અટકાવ નહીં, તુમ જાગકે સંસે ભાંનો ॥ ૩ ॥

(પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ) પાંચેય તત્ત્વો મળીને આ નશ્વર બ્રહ્માંડ રૂપી મહેલની રચના થઈ છે. તે અંતરિક્ષમાં કેવી રીતે અધ્ધર લટકી રહ્યો છે ? તેની આસપાસ કે ઉપર-નીચે કોઈ ટેકો કે સહારો પણ નથી. હે સજ્જન વૃંદ ! તમે સ્વયં જાગ્રત થઈને આ સંશયનું નિવારણ કરો.

નીંદ ઉડાએ જબ ચીન્હોંગે આપકો, તબ જાનોગે મોહોલ યોં રયાનો ।

તબ આપૈ ઘર પાઓગે અપનોં, દેખોગે અલખ લખાનો ॥ ૪ ॥

હે સાધુજન ! અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને દૂર કરીને જ્યારે પોતાને ઓળખશો ત્યારે ખબર પડશે કે આ બ્રહ્માંડરૂપી મહેલની રચના કેવી રીતે થઈ છે ? ત્યારે તમને પોતાને મૂળ ઘર પરમધામની પ્રાપ્તિ (અનુભૂતિ) થઈ જશે તેમજ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીરાજજીનાં દર્શન પણ થશે.

બોલે ચાલે પર કોઈ ન પેહેયાને, પરખત નહીં પરખાનો ।

મહામત કહેં માહેં પાર ખોજોગે, તબ જાએ આપ ઓલખાનો ॥ ૫ ॥

અનેક લોકોએ પરમાત્માની બાબતમાં જ્ઞાનોપદેશ કર્યો તેમજ અનેક લોકોએ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે સાધનાઓ પણ કરી, પરંતુ કોઈએ પણ તેમને ઓળખ્યા નહિ. આમ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ ઓળખવા યોગ્ય પરબ્રહ્મ પરમાત્માને ઓળખી શક્યા નહિ. મહામતિ કહે છે કે અંતર્મુખ થઈને જ્યારે પરમતત્ત્વને શોધીશું , ત્યારે આત્મા અને પરમાત્માની સ્વયં ઓળખ થશે.

પ્રકરણ ૧ ચોપાઈ ૫

રાગ શ્રી મારુ

બિંદમેં સિંધ સમાયા રે સાધો, બિંદમેં સિંધ સમાયા ।

ત્રિગુન સરૂપ ખોજત ભએ બિસમએ, પર અલખ ન જાએ લખાયા ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! આ બિંદુરૂપી જૂઠી માયામાં વિરાટ શક્તિશાળી સમુદ્રરૂપી પરમાત્મા સમાયા હોવાનું પ્રતીત થાય છે. સત્ત્વ, રજસ અને તમસ આ ત્રણ ગુણોના અધિષ્ઠાતા દેવતા - અનુક્રમે વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને મહેશ પણ સિંધુરૂપી પરમાત્માને ખોળતાં-ખોળતાં અયંબામાં પડી ગયા છે તેમ છતાં અલખ પરમાત્મા દૃષ્ટિગોચર થયા નહિ.

વેદ અગમ કહિ ઉલટે પીછે, નેત નેત કર ગાયા ।

ખબર ન પરી બિંદ ઉપજ્યા કહાં થેં, તારેં નામ નિગમ ધરાયા ॥ ૨ ॥

વેદો પણ પરબ્રહ્મની ખોજ કરવાને અંતે તેને અગમ્ય (પહોંચ બહાર) કહીને 'નેતિ નેતિ' (અન્ત નથી, અન્ત નથી) કહીને પાછા ફરી ગયા. આ બિંદુરૂપી માયા ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે, તેની જાણકારી ન હોવાથી તેમનું નામ નિગમ પડ્યું.

અસત મંડલમેં સબ કોઈ ભૂલ્યા, પર અખંડ કિને ન બતાયા ।

નીંદકા ખેલ ખેલત સબ નીંદમેં, જાગકે કિને ન દેખાયા ॥ ૩ ॥

આ અસત્ય મંડળ (નશ્વર બ્રહ્માંડ અર્થાત્ ભવસાગર) માં બધા લોકો પોતાનો માર્ગ ભૂલી ગયા છે. અખંડ અવિનાશી પરમાત્માની વાત કોઈ કરતું નથી. આ સંસાર સપનાનો ખેલ છે અને બધા લોકો અજ્ઞાનની નિદ્રામાં અહીં વિચરી રહ્યા છે. પોતે જાગૃત થઈને પરમાત્માની બાબતમાં કોઈએ માર્ગદર્શન આપ્યું નથી.

સુપનકી સૃસ્ટ બૈરાટ સુપનકા, જૂઠે સાંચ ઢંપાયા ।

અસત આપે સો ક્યોં સત કો પેખે, ઈન પર પેડ ન પાયા ॥ ૪ ॥

આ વિરાટ બ્રહ્માંડ સ્વપ્નનું બનેલું છે અને તેની સમગ્ર સૃષ્ટિ પણ સ્વપ્નની જ છે. આથી અસત્યનો ફેલાવો થતાં સત્ય ઢંકાઈ ગયું છે. માયાવી જીવ સ્વયં સ્વપ્નના જ હોવાને કારણે તેઓ સત્ય પરમાત્માને ક્યાંથી જોઈ શકે ? આમ તેમને પરમ તત્ત્વ પણ મળી ન શક્યું.

ખોજ ખોજે બાહેર ભીતર, ઓ અંતર બૈઠા આપ ।

સત સુપનેકો પારથેં પેખે, પર સુપના ન દેખે સાખ્યાત ॥ ૫ ॥

પરમાત્માને શોધનારા લોકો આ વિશ્વમાં પિંડ એટલે કે શરીરમાં અથવા તો બ્રહ્માંડમાં (બહાર) પરમાત્માને શોધે છે, પરંતુ સ્વયં પરમાત્મા તો આત્મ-સ્વરૂપે અંતરમાં બિરાજમાન છે. સત્ય આત્માઓ (બ્રહ્માત્માઓ) પાર પરમધામમાં રહીને આ સ્વપ્નરૂપી જૂઠા સંસારને જોઈ રહ્યા છે, પરંતુ સ્વપ્નના જીવો તેમને જોઈ શકતા નથી.

ભરમકી બાજી રચી વિસ્તારી, ભરમસોં ભરમ ભરમાના ।

સાધ સોઈ તુમ ખોજો રે સાધો, જિનકા પાર પયાના ॥ ૬ ॥

આ સંસારનો ખેલ માત્ર ભ્રમનો વિસ્તાર છે. (અહીં) ભ્રમના જીવો આ ભ્રમરૂપી ખેલમાં ભ્રમિત થયા છે. તેથી હે સાધુજનો ! એવા તત્ત્વદર્શી સદ્ગુરુની ખોજ કરો કે જેમણે બ્રાંતિઓથી મુક્ત થઈ પારનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય.

મૃગજલસોં જો ત્રિષા ભાજે, તો ગુરુ બિના જીવ પાર પાવે ।

અનેક ઉપાએ કરે જો કોઈ, તો બિંદકા બિંદમેં સમાવે ॥ ૭ ॥

આ મૃગજળ દ્વારા તૃષા શાંત થઈ શકતી હોય તો સદ્ગુરુના જ્ઞાન વિના પણ જીવ પાર પામી શકે છે (પરંતુ તે સંભવ નથી) . તેથી કોઈ ચાહે ગમે એટલા પ્રયત્નો કરે તો પણ બિંદુરૂપી માયાના જીવો તો માયામાં જ સમાઈ જાય છે.

દેત દેખાઈ બાહેર ભીતર, ના ભીતર બાહેર ભી નાહી ।

ગુરુ પ્રસાદે અંતર પેખ્યા, સો સોભા બરની ન જાઈ ॥ ૮ ॥

બ્રહ્માંડમાં ચૌદ લોકમાં તેમજ તેમની બહાર જેટલા પણ પદાર્થો જોવામાં આવે છે, તેમાં પરમાત્મા નથી (માત્ર પરમાત્માની સત્તા છે). સદ્ગુરુની અસીમ કૃપાથી અંતરમાં તેમનાં દર્શન થયાં. તેમની આ શોભા અવર્ણનીય છે.

સતગુર સોઈ મિલે જબ સાંચા, તબ સિંધ બિંદ પરચાવે ।

પ્રગટ પ્રકાસ કરે પારબ્રહ્મસોં, તબ બિંદ અનેક ઉડાવે ॥ ૯ ॥

આવા સાચા સદ્ગુરુ જ્યારે મળી જાય છે, ત્યારે તેઓ સિંધુરૂપી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અને બિંદુરૂપી જૂઠી માયાની ઓળખ કરાવી દે છે અને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્ અનુભવ (દર્શન) કરાવીને બિંદુરૂપી માયાના અનેક પ્રપંચોને ઉડાવી દે છે.

મહામત કહે બિંદ બેઠે હી ઉડ્યા, પાયા સાગર સુખ સિંધ ।

અક્ષરાતીત અખંડ ઘર પાયા, એ નિધ પૂરબ સનમંધ ॥ ૧૦ ॥

મહામતિ કહે છે કે સદ્ગુરુની કૃપા દ્વારા અનાયાસ જ બિંદુરૂપી જૂઠી માયાનો પ્રપંચ દૂર થઈ ગયો અને સિંધુરૂપી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અપાર સુખ પ્રાપ્ત થઈ ગયું. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીતના અખંડ ઘર-પરમધામની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ. આ અખંડ નિધિ પૂર્વના સંબંધને કારણે પ્રાપ્ત થઈ.

પ્રકરણ ૨ ચોપાઈ ૧૫

રાગ કેદારો

સાધો ભાઈ ચીન્હો, સબદ કોઈ ચીન્હો ।

એસો ઉતમ આકાર તોકો દીન્હો, જિન પ્રગટ પ્રકાસ જો કીન્હો ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! પરમાત્માની પિછાણ કરાવનારાં શાસ્ત્રવચનોના રહસ્યને સમજો (એ શબ્દોનું જ્ઞાન મેળવીને પોતાના અંતરાત્માને પિછાણો). ધામધણીએ તમને આવું તો શ્રેષ્ઠ શરીર (મનુષ્ય દેહ) આપ્યું છે, કે જેના દ્વારા પરમાત્માનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરી શકાય છે.

માનષેં દેહ અખંડ ફલ પાઈએ, સો ક્યોં પાએકે વૃથા ગમાઈએ ।

એ તો અધખિનકો અવસર, સો ગમાવત માંઝ નીંદર ॥ ૨ ॥

મનુષ્ય તન દ્વારા જ પરબ્રહ્મ પરમાત્મારૂપી અખંડ ફળની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. આવા મહામૂલ્યવાન માનવદેહને પ્રાપ્ત કરીને તેને વ્યર્થ શા માટે ગુમાવો છો ? આ અવસર તો અડધી ક્ષણ માટે પ્રાપ્ત થયો છે, તેને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં પડીને વ્યર્થ ગુમાવી રહ્યા છો.

સબદા કહે પ્રગટ પરવાન, સબદા સતગુરસોં કરાવે પેહેયાન ।

સતગુર સોઈ જો અલખ લખાવે, અલખ લખે બિન આગ ન જાવે ॥ ૩ ॥

ધર્મશાસ્ત્રોના (શબ્દો) દ્વારા યથાર્થ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને તે ધર્મશાસ્ત્રો જ સદ્ગુરુની પિછાણ પણ કરાવે છે. જેઓ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની વાસ્તવિક પિછાણ કરાવે છે તેઓ જ સદ્ગુરુ કહેવાય છે. વસ્તુતઃ, પરમાત્માની પિછાણ થયા વિના અન્તર્દાહ (ત્રિવિધ તાપ) મટતો નથી.

સાસ્ત્ર લે ચલે સતગુર સોઈ, વાની સકલકો એક અરથ હોઈ ।

સબ સ્યાનોંકી એક મત પાઈ, પર અજાન દેખે રે જુદાઈ ॥ ૪ ॥

ધર્મગ્રંથોના પ્રમાણભૂત સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ ચાલનારા જ સદ્ગુરુ હોઈ શકે છે (અર્થાત્ એક જ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા તરફ સંકેત કરે છે) . વાસ્તવમાં બધા જ્ઞાનીજનોનો અભિપ્રાય એક જ છે, પરંતુ ધર્મગ્રંથોના સિદ્ધાંતો સમજી નહિ શકનારા અજ્ઞાનીજનો તેમાં ભેદ જુએ છે.

સાસ્ત્રોં મેં સબે સુધ પાઈએ, પર સતગુરુ બિના ક્યોં લખાઈએ ।

સબ સાસ્ત્ર સબદ સીધા કહે, પર જ્યોં મેર તિનકે આડે રહે ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રોમાં પરમાત્માની સઘળી ભાળ મળે છે, પરંતુ સદ્ગુરુ વગર તેને કેવી રીતે સમજી શકાય?

સઘળાં શાસ્ત્રોમાં પરમતત્ત્વને સમજવા માટે સીધી અને સરળ વાત કરેલી છે, પરંતુ જેમ આંખની આગળ કેવળ એક તણખલું આવી જતાં પર્વત ઢંકાઈ જાય છે, તેવી રીતે મનમાં છવાયેલી બ્રાંતિઓથી સત્યજ્ઞાન પણ ઢંકાઈ જાય છે.

સો તિનકા મિટે સતગુરુકે સંગ, તબ પારબ્રહ્મ પ્રકાસે અખંડ ।

સતગુરુજીકે ચરન પસાએ, સબદોં બડી મત સમજાએ ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુના સમાગમ વડે જ્યારે આ બ્રાન્તિરૂપી તણખલું દૂર થઈ જશે, ત્યારે પરબ્રહ્મનો અખંડ પ્રકાશ દેખાશે. સદ્ગુરુના ચરણોના પ્રતાપ(કૃપા)થી જ શાસ્ત્રોના શબ્દોમાં રહેલ ગૂઢાર્થ સમજી શકાય છે.

તબ ખોજ સબદકો લીજે તત્ત્વ, તૌલ દેખિએ બડી કેહી મત ।

જાસોં પાઈએ પ્રાનકો આધાર, સો ક્યોં સોએ ગમાવે રે ગમાર ॥ ૭ ॥

તેથી હે સજ્જનવૃંદ ! શાસ્ત્રોમાં કહેલ વચનોનું મંથન કરીને તેના તત્ત્વજ્ઞાનને ગ્રહણ કરો. વિવેકપૂર્વક તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી જુઓ કે મહાબુદ્ધિ (મહામતિ) કોણ છે ? જે માનવદેહ દ્વારા પ્રાણાધાર પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં પોઢીને મૂઢની જેમ કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ?

યામેં બડી મતકો લીજે સાર, સતગુરુ યાહીં દેખાવેં પાર ।

ઈતહીં બૈકુંઠ ઈતહીં સુંન, ઈતહીં પ્રગટ પૂરન પારબ્રહ્મ ॥ ૮ ॥

આમાં વિવેકબુદ્ધિ દ્વારા મહામતિના જ્ઞાનના સારને ગ્રહણ કરો. સદ્ગુરુ અહીં (આ સંસારમાં) પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના ધામનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. આત્મજાગૃતિ થતાં અહીં વૈકુંઠ તથા શૂન્યનો અનુભવ થશે અને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર પણ અહીં થશે.

એ વાની ગરજત માંઝ સંસાર, ખોજ ખોજ મિટાવે અંધાર ।

મૂઢમતિ ન જાને વિચાર, મહામત કહે પુકાર પુકાર ॥ ૯ ॥

આ તારતમ વાણી આ સંસારમાં ગૂંજી રહી છે. ખોજ કરનારા જિજ્ઞાસુ જ ખોજીને પોતાના હૃદયના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂર કરે છે. આથી મહામતિ પ્રાણનાથજી પોકારી-પોકારીને આ રહસ્ય સ્પષ્ટ કરી રહ્યા છે. મૂઢ લોકો એનું મૂલ્ય સમજી નહિ શકવાને કારણે આ બાબતમાં વિચાર કરતા નથી.

પ્રકરણ ૩ ચોપાઈ ૨૪

રાગ ગૌરી

સાધો હમ દેખ્યા બડા તમાસા ।

વિસ્વ દેખ ભયા મેં વિસમય, દેખ દેખ આવત મોહે હાંસા ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! મેં આ સંસારમાં એક મોટો ખેલ જોયો. લોકોની દોડધામ જોઈને મને ઘણું વિસ્મય થયું અને આ બધું જોઈને મને હસવું પણ આવે છે.

મેરી મેરી કરતે દુની જાત હૈ, બોઝ બ્રહ્માંડ સિર લેવે ।

પાઉ પલક કા નહીં ભરોસા, તો ભી સિર સરજનકો ન દેવે ॥ ૨ ॥

‘આ મારું છે, તે મારું છે’ આમ કહીને આખા સંસારનો ભાર પોતાના માથા પર લઈને લોકો વ્યર્થ ભટકી રહ્યા છે. પરંતુ આ ક્ષણભંગુર દેહનો પલમાત્રનો ય ભરોસો નથી. આમ છતાં લોકો સર્જનહાર પરમાત્મા સમક્ષ આત્મ સમર્પણ કરતા નથી.

સિર લે કામ કરે માયા કો, નિસંક પછાડે આપ અંગ ।

ન કરે ભજન દોસ દેવે સાંઈ કો, કહે દયા બિના ન હોવે સાધ સંગ ॥ ૩ ॥

આવા લોકો માયાનાં કાર્યો (બોજો) પોતાને માથે લે છે અને તેને માટે પોતાનું શરીર પણ સમર્પિત કરી દે છે. તેઓ પોતે તો પ્રભુસ્મરણ કરતા જ નથી ઊલટું પરમાત્માને દોષ દઈને કહે છે કે તેમની દયા વગર સંતોનો સંગ પ્રાપ્ત થતો નથી.

બાંધત બંધ આપકો આપે, ન સમઝે માયા કો મરમ ।

અપનોં કિયો ન દેખે અંધે, પીછે રોવેં દોસ દે દે કરમ ॥ ૪ ॥

સંસારમાં લોકો માયાના મર્મને સમજ્યા વિના પોતે રચેલાં માયાનાં બંધનોમાં પોતે જ બંધાઈ જાય છે. આવા અંધઅજ્ઞાની લોકો પોતે કરેલાં કર્મોને જોઈ શકતા નથી અને પોતાના ભાગ્ય (કર્મ)ને દોષિત માનીને રોતા ફરે છે.

સમઝે સાધ કહાવેં દુની મેં, બાહેર દેખાવેં આનંદ ।

ભીતર આગ જલે ભરમ કી, કોઈ છૂટ ન સકે યા ફંદ ॥ ૫ ॥

જે લોકો સંસારમાં બુદ્ધિમાન સાધુરૂપે ઓળખાય છે, તેઓ પણ બહારથી તો આનંદિત દેખાતા હોય છે પરંતુ તેમના અંતરમાં ભ્રમ (અજ્ઞાન)ની આગ બળતી જ હોય છે. આવી કોઈ વ્યક્તિ માયાનાં આ બંધનોથી છૂટી શકતી નથી.

પરત નહીં પેહેયાન પિંડ કી, સુધ ન અપનોં ઘર ।

મુખથેં કહે મોહે સંસે મિટયા, મેં દેખે સાધ કેતે યા પર ॥ ૬ ॥

મેં એવા પણ સાધુઓ જોયા છે જેમને પોતાના દેહની જાણકારી બિલકુલ હોતી નથી તેમ તેમને પોતાના મૂળ ઘરનું સ્મરણ પણ હોતું નથી, તેમ છતાં તેઓએ પોતાને મુખે તો એમ જ કહે છે કે અમારી તો બધીય શંકાઓ મટી ગઈ છે.

સાધ સુને મેં દેખે કેતે, અગમ કર કર ગાવેં ।

નેહેયે જાએ કરે નિરાકાર, યા ઠૌર ચિત ઠેહેરાવેં ॥ ૭ ॥

મેં એવા અનેક સાધુઓની બાબતમાં સાંભળ્યું છે અને તેમને જોયા પણ છે કે જેઓ પરમાત્માને અગમ્ય કહ્યા કરતા હોય છે, અને અંતે એવો નિશ્ચય કરે છે કે પરમાત્મા નિરાકાર છે અને પછી નિરાકારમાં જ ચિત્તને સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે.

જો ના કહૂ ગામ નામ ના ઠામ, સો સત સાંઈ નિરાકાર ।

ભરમ કો પિંડ અસત જો આપૈ, સો આપ હોત આકાર ॥ ૮ ॥

અજ્ઞાની લોકો સત્ય પરમાત્માને નિરાકાર કહે છે અને નિરાકારનું તો કોઈ ગામ, નામ કે ઠેકાણું

જ નથી. આવા લોકો બ્રાંતિવશ (દેહાધ્યાસને કારણે) નશ્વર શરીરને જ પોતાનું માનીને પોતાને સાકાર માને છે.

જિન મંડલ એ માંડે મંડપ, થોભ ન થંભ ન બંધ ।

વાકો નાહીં કહત ક્યોં સાધો, એ રચ્યો કિન કૌન સનંધ ॥ ૯ ॥

જેણે આ ખેલનો મંડપ રચ્યો છે તેણે એને માટે કોઈ આધાર સ્તંભ કે બંધન પણ રાખ્યાં નથી. એવા સર્જનહાર પરમાત્માને તમે નથી (નિરાકાર) એમ શા માટે કહો છો ? જો પરમાત્મા નિરાકાર હોત તો આ સંસારરૂપી મંડપને કોણે અને શા માટે રચ્યો ?

જિન સાએર ખનાએ પહાડ યુનાએ, રવિ સસિ નખત્ર ફિરાએ ।

ફિરત અહેનિસ રંગ રુત ફિરતી, એસે અનેક બૈરાટ બનાએ ॥ ૧૦ ॥

જેણે ઊંડા સાગરો ખોદ્યા, ઊંચા-ઊંચા પર્વતોનું નિર્માણ કર્યું અને સૂર્ય, ચંદ્ર તેમજ નક્ષત્રોને નિયમિતપણે ભ્રમણ કરતાં કર્યાં, જેમના સંકેત માત્રથી ઋતુઓ પોતાના રંગ બદલે છે તે પરમાત્માએ અનેક બ્રહ્માંડોની રચના કરી છે.

જિન ખિનમેં તત્વ પાંચ સમારે, નાસ કરે ખિન માંહિં ।

એ કહાં સે ઉપાએ કહાં લે સમાએ, એ વિચારત ક્યોં નાંહિં ॥ ૧૧ ॥

જેઓ ક્ષણમાત્રમાં પાંચ તત્ત્વોને એકત્ર કરીને સૃષ્ટિની રચના કરે છે અને ક્ષણમાત્રમાં જ તેનો નાશ પણ કરી નાખે છે, તેવા પરમાત્મા સૃષ્ટિ (સર્જન) વખતે પાંચ તત્ત્વોને ક્યાંથી ઉત્પન્ન કરે છે અને મહાપ્રલય વખતે એ બધાને ક્યાં સમાવી લે છે, એના પર વિચાર કેમ કરતા નથી ?

સતગુરુ સાધો વાકો કહિએ, જો અગમકી દેવે ગમ ।

હદ બેહદ સબે સમજાવે, ભાંને મનકો ભરમ ॥ ૧૨ ॥

હે સાધુજન ! વાસ્તવમાં સદ્ગુરુ તેઓ જ કહેવાય છે જેઓ અગમ્ય પરમાત્માનો વાસ્તવિક પરિચય કરાવી દે તેમજ હદ-સીમિત (ક્ષર-બ્રહ્માંડ) અને બેહદ-અસીમ અવિનાશી ભૂમિકાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન કરાવીને મનના બધા સંશયોને મટાડી દે છે.

મહામત કહે ગુરુ સોઈ કીજે, જો અલખ કી દેવે લખ ।

ઈન ઉલટીસે ઉલટાએકે, પિયા પ્રેમે કરે સનમુખ ॥ ૧૩ ॥

મહામતિ કહે છે કે એવી વ્યક્તિને સદ્ગુરુ બનાવો કે જેઓ અગોચર પરમાત્માની પિછાણ (પ્રત્યક્ષ અનુભવ) કરાવે અને આ અવળી માયામાંથી આપણી સુરતાને ઉલટાવીને ધામધણીના પ્રેમ પ્રત્યે અભિમુખ કરી દે.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૩૭

રાગ શ્રી કેદારો

સુનો રે સતકે બનજારે, એક બાત કહૂં સમજાઈ ।

યા ફંદ બાજી રચી માયાકી, તામેં સબ કોઈ રહ્યા ઉરજાઈ ॥ ૧ ॥

મહામતિ પ્રાણનાથજી સંત ચિંતામણિને નિમિત્ત બનાવીને માનવમાત્રને ઉપદેશ આપે છે. તેઓ કહે છે કે સત્યના વેપારીજન (વણજારા !) સાંભળો. હું તમને એક વાત સમજાવું છું. આ સંસાર બાજીગરના ખેલની માફક રચાયેલો એક માયાવી ફંદો (ફાંસલો) છે અને એમાં બધા અટવાઈ પડ્યા છે.

આંટી આન કે ફાંસી લગાઈ, વે ભી ઉલટિએ દઈ ઉલટાઈ ।

બંધ પર બંધ દિએ વિધ વિધકે, સો ખોલી કિનહૂં ન જાઈ ॥ ૨ ॥

પરમધામમાં થયેલા પ્રેમસંવાદને કારણે માયાજન્ય ખેલ જોવાની ઈચ્છાને લઈને બ્રહ્માત્માઓ સંસારમાં આવ્યા અને શરીરરૂપી ફંદામાં ફસાઈ જઈ પોતાના ધામધણીથી વિમુખ કરનારી ઈંદ્રિયો દ્વારા વિવિધ વિષયો તરફ આકર્ષાઈ તેઓ સંસારમાં પ્રચલિત અનેક મતમતાંતરોના બંધનમાં એવી રીતે જકડાઈ ગયા કે તે બંધનને કોઈ ખોલી શક્યું નહિ.

ચૌદે ભવન લગ એહી અંધેરી, જૂઠકો ખેલ જુઠાઈ ।

પ્રગટ નાસ વ્યાસ પુકારે, સુકદેવ સાખ પુરાઈ ॥ ૩ ॥

ચૌદેય લોકમાં માયાનું અંધારું (અજ્ઞાન) છવાઈ ગયું છે. આ માયા પોતે જૂઠી હોવાથી તેનો ખેલ પણ જૂઠો જ છે. વેદવ્યાસજીએ પોતાના ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે આ દૃશ્યમાન સંસાર મહાપ્રલયમાં નાશ થનારો છે. સુકદેવ મુનિએ પણ તેની સાક્ષી આપી છે.

લોક લાજ મરજાદા છોડી, તબ ગ્યાન પદવી પાઈ ।

એક આગ જ્યોં છોટી બુઝાઈ, ત્યોં દૂજ મોટી લગાઈ ॥ ૪ ॥

સંસારનાં જૂઠાં લોક-લાજ, માન-મર્યાદા વગેરે છોડીને જ જ્ઞાનીની પદવી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પરંતુ હે ચિંતામણિ ! તમારી બાબતમાં એમ લાગે છે કે એક નાની ચિનગારીને બુઝાવીને મોટી આગ લગાડવામાં આવી રહી છે. અર્થાત્ સાંસારિક ઝંઝટોમાંથી મુક્ત થઈ ધર્મ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા પછી પણ તમે માન-મર્યાદા ત્યજી શક્યા નથી. તેથી અહંકારનો અગ્નિ ધખી રહ્યો છે.

કોટ સેવક કરો નામ નિકાલો, ઈસ્ટ ચલાઓ બડાઈ ।

સેવા કરાઓ સતગુરુ કહેલાઓ, પર અલખ ન દેવે લખાઈ ॥ ૫ ॥

ચાહે કરોડો સેવકો બનાવીને તમે યશ (નામ) કમાઈ લો, પોતાનો પંથ સ્થાપીને પ્રતિષ્ઠા એકઠી કરી લો, સેવકો પાસે સેવા કરાવીને સ્વયં સદ્ગુરુ કહેવાઓ, પરંતુ તેનાથી પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ થશે નહિ.

અબ છોડો રે માન ગુમાન ગ્યાન કો, એહી ખાડ બડી ભાઈ ।

એક ડારી ત્યોં દૂજ ભી ડારો, જલાએ દેઓ ચતુરાઈ ॥ ૬ ॥

તેથી હવે માન, અપમાન અને મિથ્યા જ્ઞાનનો અહંકાર છોડી દો. પરમાત્માની પ્રાપ્તિમાં એ બધાં ઊંડી ખાઈ સમાન છે. જેવી રીતે એક વસ્તુને છોડી દીધી અર્થાત્ ગૃહસ્થના લોકાચારો તેમજ માનમર્યાદાનાં બંધનો તોડી સાધક બન્યા, તેવી રીતે મિથ્યાજ્ઞાનના અહંકારને પણ છોડી દો, આ જૂઠી ચતુરાઈને બાળી નાખો.

સાસ્ત્ર પુરાન ભેષ પંથ ખોજો, ઈન પેંડોં મેં પાઈએ નાહી ।

સતગુરુ ન્યારા રહત સકલ થેં, કોઈ એક કુલીમેં કાંહી ॥ ૭ ॥

શાસ્ત્રો, પુરાણો તેમજ વિવિધ પ્રકારના વેશધારી સાધુઓના જુદા જુદા સંપ્રદાયોમાં શોધવા છતાં પણ પરમાત્માનો વાસ્તવિક પરિચય કરાવનારા સાચા સદ્ગુરુ મળતા નથી. તેઓ તો આ બધાથી પર છે. આ કલિયુગમાં એવા સદ્ગુરુ જવલ્લે જ ક્યાંક મળે છે.

સત ચાહો સો સબદા ચીન્હો, ઓ આપ ન દેવે દેખાઈ ।

જિન પાયા તિન માંહેં સમાયા, રાખત જોર છિપાઈ ॥ ૮ ॥

જો તમે પૂર્ણબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ ઇચ્છતા હો તો ધર્મગ્રંથોનાં રહસ્યો (શબ્દો) ને સમજો. પરમાત્મા પોતે તો પ્રત્યક્ષપણે દેખાતા નથી. જે ભક્તોએ જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેઓએ તેમને પોતાના અંતરાત્મામાં જ સ્થાપિત કર્યા છે. તેઓ પરમાત્માને પોતાના હૃદયમાં છુપાવી રાખે છે અને બાહ્યાંબર કે દેખાડો કરતા નથી.

સુધ સબે પાઈએ સબદોં સે, જો હોવે મૂલ સગાઈ ।

બિન એક બિલમ ન કીજે તબ તો, લીજે જીવ જગાઈ ॥ ૯ ॥

જો મૂળધર - પરમધામનો સંબંધ હોય તો ધર્મગ્રંથોના શબ્દો દ્વારા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો સંપૂર્ણ પરિચય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આથી હવે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વિના પોતાના આત્માને પૂર્ણપણે જાગ્રત કરી લો.

પર મનુઆ દિએ બિન હાથ ન આવે, સતકી બડી ઠકુરાઈ ।

ઔર ઉપાએ યાકો કોઈ નાહીં, જિન દેવે આપ બડાઈ ॥ ૧૦ ॥

પરંતુ મનને સમર્પિત (એકાગ્ર) કર્યા વિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ સંભવ નથી. સત્યનો મહિમા અગાધ છે. તેના સિવાય પરમાત્માની પ્રાપ્તિનો બીજો કોઈ ઉપાય પણ નથી. તેથી પોતાની મોટાઈને ભૂલી જ જાવ.

મહામત કહે સાવચેત હોઈયો, મિલ્યા હૈ અંકૂરોં આઈ ।

જૂઠી છૂટે સાંચી પાઈએ, સતગુરુ લીજે રિઝાઈ ॥ ૧૧ ॥

મહામતિ કહે છે કે સાવધાન થઈ જાવ ! પરમધામનો સંબંધ હવે અંકુરિત થઈ ગયો છે. જૂઠી માયા છૂટી જતાં સત્ય પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે. તેથી સદ્ગુરુને પ્રસન્ન કરી લો.

પ્રકરણ ૫ ચોપાઈ ૪૮

રાગ ગૌરી

ભાઈ રે વેહદ કે બનજારે, તુમ દેખો રે મનુએકા ખેલ ।

એ સબ આગ બિના દિયા જલે, યાકો રૂઈ ન બાતી તેલ ॥ ૧ ॥

હે બેહદના વેપારીજન ! તમે મનના એ ખેલને જુઓ. સંસારના આ ખેલમાં અગ્નિ વગર જ દીવા બળી રહ્યા છે (વગર કારણે જ કામ, ક્રોધ વગેરે ધખી રહ્યા છે) , તેથી રૂ, વાટ કે તેલ કશાયની આવશ્યકતા નથી.

ચારોં તરફોં ચૌદે લોકોં, બૈકુંઠ લગ પાતાલ ।

ફૂલ પાત ફૂલ નહીં યા દરખત કો, કાષ્ટ તુચા મૂલ ન ડાલ ॥ ૨ ॥

ચૌદ લોકમાં ચારેય તરફ વૈકુંઠથી માંડીને પાતાળ સુધી ફેલાયેલા આ સંસારરૂપી વૃક્ષનાં ફૂલ, પાન, ફળ, થડ, છાલ, મૂળ અને શાખાઓ કંઈ કહેતાં કંઈ છે જ નહિ. માત્ર રૂપક તરીકે આ વૃક્ષ કહેવાયું છે.

દેત દેખાઈ તત્વ પાંચો, મિલ રચિયો બ્રહ્માંડ ।

જિનસે ઉપજે સો કછુએ નાહી, આપ ન પોતે પિંડ ॥ ૩ ॥

આ દૃશ્યમાન પાંચેય તત્ત્વો વડે આ જૂઠા બ્રહ્માંડની રચના થઈ છે. પરંતુ આ પાંચ તત્ત્વો જેમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે તે માયા સ્વયં અસ્તિત્વ રહિત છે. તેનો પોતાનો કોઈ આકાર પણ નથી.

નહીં પિંડ પોતે હાથ પાંઉ ભી નાહી, નાટક નાય દેખાવે ।

મુખ ના જુબાં કછૂ નહીં યાકો, ઔર વાની વિવિધ પેરે ગાવે ॥ ૪ ॥

આ માયાનું પોતાનું શરીર કે હાથ-પગ કંઈ જ નથી તેમ છતાં આ સંસારમાં પ્રત્યક્ષ પણે નાટક દેખાડે છે. તેને મોં કે જીભ પણ નથી તેમ છતાં અનેક પ્રકારે વાણી વદે છે.

આતમ નારાયન નાયત બુધ બ્રહ્મા, નિસદિન ફિરે નારદ મન ।

બૈરાટ નટવા નાયત વિધ વિધસોં, નયાવત વ્યાસ કરમ ॥ ૫ ॥

નારાયણનો આત્મા, બ્રહ્માજીની બુદ્ધિ, રાત-દિવસ ભ્રમણ કરનારા નારદજીનું મન, તેઓ બધા આ વિરાટ બ્રહ્માંડમાં નર્તકની જેમ વિવિધ રીતે નાચે છે અને વ્યાસજી દ્વારા નિર્મિત કર્મના નિયમ વડે સમગ્ર વિશ્વને નચાવે છે. (આ ચોપાઈમાં સંસારના સાધારણ જીવોનું ચિત્રણ કર્યું છે. જેવી રીતે ભગવાન નારાયણ મોહજળમાં તરતા ઈંડામાંથી પ્રગટ થયા છે, તેમ આ જીવોની ઉત્પત્તિ પણ મોહમાંથી થઈ છે. બ્રહ્માજી રજોગુણી કહેવાય છે તેથી આવા જીવોની બુદ્ધિ પર રજોગુણનો પ્રભાવ છે. નારદ ક્યારેય એક સ્થાને રહેતા નથી તેથી આવા લોકોનું મન પણ હમેશાં અસ્થિર જ રહે છે. આમ હમેશાં કર્મકાંડમાં ફસાયેલા જીવો નર્તકની જેમ નૃત્ય કર્યા કરે છે અર્થાત્ સાંસારિક સુખ-દુઃખમાં (કર્મબંધનોમાં) ડૂબેલા રહે છે.

એ મનુએકી બાજી બાજીમેં મનુઆ, જુદે જુદે ખેલ ખેલાવે ।

બરનાબરન ખેલત સબ એસે, નએ નએ સ્વાંગ બનાવે ॥ ૬ ॥

આ સંસાર અક્ષરબ્રહ્મરૂપી જાદુગરના મનનો ખેલ છે. આ ખેલમાં પણ તેમનું મન સ્વયં જ વિવિધ પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરીને વિવિધ પ્રકારે ખેલ ખેલી રહ્યું છે. વર્ણ, અવર્ણ-વર્ણ વ્યવસ્થાને માનનારા તેમજ તેને નહિ માનનારા, કે ગૃહસ્થ તેમજ સંતજન બધા નવાં નવાં રૂપો ધારણ કરીને (સ્વાંગ સજીને) અહીંનો ખેલ ખેલે છે.

પારબ્રહ્મ તો પૂરન એક હૈ, એ તો અનેક પરમેસ્વર કહાવેં ।

અનેક પંથ સબદ સબ જુદે જુદે, ઔર સબ કોઈ સાસ્ત્ર બોલાવેં ॥ ૭ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા તો એક જ છે તેમ છતાં સંસારમાં લોકો અનેક પરમેશ્વર હોવાની વાતો કરે છે. આ જગતમાં અનેક ધર્મ-સંપ્રદાયો પોતપોતાના અલગ સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરે છે અને તેને સિદ્ધ કરવા માટે શાસ્ત્રોનાં અલગ-અલગ પ્રમાણો પણ આપે છે.

રબદ કરે ઔરન કો નિંદે, આપકો આપ બઢાવે ।

ગ્યાન કથે ગુન ગાએ આપકે, હો હો કાર મયાવે ॥ ૮ ॥

આમ અલગ અલગ સંપ્રદાયોના લોકો પરસ્પર વાવવિવાદ કરતાં એકબીજાની નિંદા કરે છે અને પોતાના સંપ્રદાયને અન્ય સંપ્રદાયોથી અધિક શ્રેષ્ઠ પણ કહે છે. પોતાના સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરીને સંપ્રદાયના ગુણોની પ્રશંસા કરતાં હો-હા પણ મચાવે છે.

દુવિધા દિલમેં અવગુન ઢૂંઢે, ગુન ચિતસોં ન લગાવે ।

ભટકત ફિરેં ભરમમેં ભૂલેં, અંગમેં આગ ધખાવે ॥ ૯ ॥

આ રીત દિલમાં સંશય લઈને ચાલનારા બીજાના અવગુણો જ શોધતા ફરે છે પરંતુ તેમના ગુણો તરફ ધ્યાન જ આપતા નથી. ભ્રમમાં ફસાયેલા આવા લોકો ભવસાગરમાં જ ભટકતા રહે છે. તેમનાં અંગોમાં ભ્રમરૂપી આગ જ ભડકે બળ્યા કરતી હોય છે.

કેતે આપ કહાવેં પરમેસ્વર, કેતે કરત હેં પૂજા ।

સાધ સેવક હોએ આગે બૈઠે, કહેં યા બિન નહીં કોઈ દૂજા ॥ ૧૦ ॥

કેટલાક લોકો પોતાને જ પરમેશ્વર માની બેસે છે અને કેટલાક લોકો તેમની પૂજા પણ કરે છે. કેટલાક સાધકો સેવક બનીને આગલી હરોળમાં બેસી તેમની કથા પણ સાંભળે છે અને કહે છે કે આ જ અમારા પરમાત્મા છે અને તેમના સિવાય બીજું કોઈ નથી.

સાસ્ત્ર સબદકો અરથ ન સૂઝે, મત લિએ ચલત અહંકાર ।

આપ ન ચીન્હેં ઘર ન સૂઝે, યોં ખેલત માંઝ અંધાર ॥ ૧૧ ॥

આવા લોકોને શાસ્ત્રોનો અર્થ જ સૂઝતો નથી. તેઓ માત્ર અહંકાર બુદ્ધિને લઈને જ ચાલે છે. તેમને ન તો પોતાની પિછાણ છે કે અને ન તો પોતાના ઘર - પરમધામની જાણકારી છે. આમ તેઓ અજ્ઞાનના અંધકારમાં ફસાઈને મિથ્યા ખેલ ખેલ્યા કરે છે.

બાજી એક દેખાઊં દૂજી, જો ખેલત હેં ઉજિયારે ।

ભેષ બનાએકે નાયત સનમુખ, એક ઠાટ લિએ ચારે ॥ ૧૨ ॥

હવે હું બીજા એવા લોકોનો ખેલ બતાવું છું કે જેઓ ઉજ્જવળ અર્થાત્ કહેવાતા જ્ઞાની-ધ્યાની છે અને આ ખેલ ખેલી રહ્યા છે. ચારેય વર્ણોના લોકો પૃથક્ - પૃથક્ વેશ (અલગ-અલગ પંથનું રૂપ) ધારણ કરીને એક જ પ્રકારનો ઠાઠ જમાવે છે અર્થાત્ બધા અજ્ઞાનતામાં જ રમી રહ્યા છે.

આતમ વિસ્નુ નાયત બુધ સનતજી, ગોકલ ગ્રહો સિવ મન ।

કરમ સુકદેવ નાયત નચાવત, ગાવત પ્રગટ વચન ॥ ૧૩ ॥

આવા કહેવાતા જ્ઞાનીઓમાં ભગવાન વિષ્ણુનો આત્મા છે (અર્થાત્ તેઓ સ્વયંને સત્ત્વગુણી માને છે), સનકાદિકની બુદ્ધિ છે (સનકાદિ જ્ઞાનના અવતાર કહેવાય છે અને જ્ઞાન નિર્મળ હોવાને કારણે આવા કહેવાતા જ્ઞાની પોતાને નિર્મળ બુદ્ધિવાળા કહે છે) તેમજ ગોકુળલીલાને ગ્રહણ કરનારા શિવજીનું મન છે (શિવજી હમેશાં ધ્યાનમગ્ન રહે છે. તેમનું મન પણ સ્થિર રહે છે. ગોકુળ લીલાનું ધ્યાન કરવાને કારણે તેમનું મન પૂર્ણપણે એકાગ્ર છે. આમ કહેવાતા જ્ઞાનીજનો સ્વયંને સ્થિરમતિ સમજે છે). આવા લોકો શુકદેવજીના કર્મ (જ્ઞાન-ચર્ચા) પર સ્વયં નાચે છે અને બીજાઓને પણ નચાવે છે. અર્થાત્ બાહ્ય જ્ઞાનોપદેશમાં જ વ્યસ્ત રહે છે અને શાસ્ત્રોનાં વચનોનું

પણ પોતાની મતિ અનુસાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે.

એ સબ ખેલ કરત હૈ મનુઆ, ભાંત ભાંત રિઝાવે ।

બ્રહ્મવાસના કોઈ પારથેં પેખેં, સો ભી દૃષ્ટ મુરછાવે ॥ ૧૪ ॥

અક્ષરબ્રહ્મનું મન આવા અનેક પ્રકારના ખેલ રચાવીને જીવોને રીઝાવે છે. બ્રહ્માત્માઓ પરમધામ (મૂળ મિલાવા) માં બેસીને આ ખેલ જોઈ રહી છે, પરંતુ તે જોતાની સાથે જ મૂર્છિત થઈ પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ભૂલી ગઈ.

ઈસ મનુએકો કોઈ ન પેહેયાને, જો તુમ સકલ મિલો સંસાર ।

સબ કોઈ દેખે યામેં મનુઆ, યા મનુઆમેં સબ વિસ્તાર ॥ ૧૫ ॥

સંસારના બધા જીવો અકત્ર થઈને પ્રયત્ન કરે તો પણ આવા શક્તિશાળી મનને ઓળખી શકતા નથી. બધા લોકો સંસારમાં એ મનને વ્યાપ્ત થયેલું જોઈ રહ્યા છે અને એ મનમાં જ સમગ્ર સૃષ્ટિનો વિસ્તાર થયો છે.

બોહોત પુકાર કડું કિસ ખાતર, એ સબ સુપન સરૂપ ।

વેહદ બનજ કા હોએગા સાથી, સો એક લવેં હોસી ટૂક ટૂક ॥ ૧૬ ॥

તેથી હે સુંદરસાથજી, હવે હું કોને માટે ઘણા પોકારો કરું ? સંસારના જીવો તો બધા સ્વપ્નનાં જ સ્વરૂપો છે. આ સંસારમાં કોઈ બેહદની ભૂમિકાની સુરતા હશે, તે પરમધામની વાસ્તવિકતાનો અક માત્ર શબ્દ સાંભળતાં જ ઘાયલ થઈ જશે. અર્થાત્ પોતાને પ્રિયતમનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરી દેશે.

મહામત એ સનમંધે પાઈએ, એસા અખંડ સુખ અપાર ।

ગુરુ પ્રસાદે નાટક પેખ્યા, પાયા મન મનકા પ્રકાર ॥ ૧૭ ॥

મહામતિ કહે છે કે, મૂળ સંબંધોને કારણે જ અક્ષરાતીત પરમધામનું આવું અપાર અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સદ્ગુરુશ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજની કૃપાથી જ હું આ સંસારરૂપી નાટકને જોઈ શક્યો અને વાસ્તવિક મન તથા સંસારમાં રત રહેનારા મનનું રહસ્ય સમજી શક્યો.

પ્રકરણ ૬ ચોપાઈ ૬૫

રાગ મારુ

હો મેરી વાસના, તુમ ચલો અગમકે પાર ॥ ટેક ॥

અગમ પાર અપાર પાર, તહાં હૈ તેરો કરાર ।

તૂં દેખ નિજ દરબાર અપનો, સુરત એહી સંભાર ॥ ૧ ॥

હે મારી વાસના (પવિત્ર આત્મા !) તું અગમની પાર મૂળ સ્થાન પરમધામમાં ચાલ. બેહદ ભૂમિથી પાર અક્ષર, ને તેની એ પાર આપણું મૂળ ઘર પરમધામ છે. ત્યાં તને શાંતિ મળશે. તું પોતાના મૂળ ઘરને નીરખ અને ત્યાં પોતાની સુરતા (ધ્યાન) ને સ્થિર કર.

તૂં કહા દેખે ઈન ખેલમેં, એ તો પડ્યો સબ પ્રતિબિંબ ।

પ્રપંચ પાંચોં તત્વ મિલ, સબ ખેલત સુરતકે સંગ ॥ ૨ ॥

તું આ સ્વપ્નમય સંસારના ખેલમાં શું જોઈ રહી છો ? આ સંસાર તો અક્ષર બ્રહ્મની કલ્પનાનો માત્ર પડછાયો છે. પાંચ તત્ત્વો વડે રચાયેલ આ સંસાર જૂઠો પ્રપંચમાત્ર છે. તેની સાથે મળીને બ્રહ્માત્માઓની સુરતા ખેલી રહી છે.

યામેં ગુની ગ્યાની મુની મહંત, અગમ કર કર ગાવેં ।

સુનેં સીખેં પઢેં પંડિત, પાર કોઈ ન પાવેં ॥ ૩ ॥

અહીં તો ગુણવાન જ્ઞાની, મુનિ અને મહંત પણ એને અગમ્ય કહે છે. શાસ્ત્ર પંડિતો શ્રવણ, અધ્યયન અને સ્વાધ્યાય કરવા છતાં આ સંસારની પાર (રહેલા) પરમધામનું રહસ્ય સમજી શકતા નથી.

તૂં દેખ દરસન પંથ પૈડે, કરે કિવ સિધ સાધ ।

ચઢી ચૌદે સુંન સમાવે, તહાં આડી અગમ અગાધ ॥ ૪ ॥

તું જુદા જુદા સંપ્રદાયોના (સિદ્ધાંત) દર્શનનું અધ્યયન કર. કેટલાય સિદ્ધ પુરુષો તેમજ સાધકોએ પોતાની રીતે કવિતાઓ રચી છે, તેમ છતાં તેમના સિદ્ધાંતો ચૌદ લોકની પાર જઈને શૂન્ય નિરાકારમાં જઈ સમાઈ જાય છે. ત્યાં મોહતત્ત્વનો અગાધ અંધકાર અંતરાય બનીને ઊભો છે.

એ ભરમ બાજી રચી રામત, બહુ વિધેં સંસાર ।

એ જો નૈન દેખે શ્રવન સુનેં, સબ મૂલ બિના વિસ્તાર ॥ ૫ ॥

આ સંસારમાં વિવિધ પ્રકારના ભ્રમપૂર્ણ ખેલ રચાયા છે. એમાં જેટલું આંખોથી દેખાય છે અને કાનોથી સંભળાય છે તે બધુંય આધાર(મૂળ) વિનાનો વિસ્તાર માત્ર છે.

બૈરાટ સબ મેં દેખિયા, બૈકુંઠ વિસ્તુ સેષસાઈ ।

સુંનથેં જૈસે જલ બતાસા, સો સુંન માઝ સમાઈ ॥ ૬ ॥

પાતાળમાં સ્થિત શેષશાયી ભગવાનથી માંડીને વૈકુંઠ ધામના ભગવાન વિષ્ણુ સુધી સમગ્ર વિરાટ બ્રહ્માંડને મેં જોઈ લીધું છે. પાણીના પરપોટા સમાન આ ક્ષણભંગુર સંસાર શૂન્યમાંથી ઉત્પન્ન થઈને શૂન્યમાં જ સમાઈ જાય છે.

એ તૂં દેખ નાટક નિમખકો, અબ કરે કહા વિચાર ।

પાઉ પલમેં ઉલંઘ લે, બ્રહ્માંડ સુંન નિરાકાર ॥ ૭ ॥

આ ક્ષણમાત્રના મિથ્યા નાટકને જોઈને હવે તું શું વિચાર કરી રહી છો ? માત્ર એક પળના ચોથા ભાગ જેટલા સમયમાં તું શૂન્ય નિરાકાર સહિત સમગ્ર બ્રહ્માંડને પાર કરી લે.

તેરે બીચ બાટ ઘાટ ન તત્વ કોઈ, તૂં કરે પાઉ બિના પંથ ।

નિરંજનકે પરે ન્યારા, તહાં હૈ હમારા કંથ ॥ ૮ ॥

હે આત્મા ! પોતાના પ્રિયતમ પરમાત્મા પાસે પહોંચવામાં હવે તારે કોઈ માર્ગ કે ઘાટની જરૂર નથી. તારે તો પગે ચાલ્યા વિના જ વિહંગમ (પક્ષી) માર્ગે જવું છે. નિરાકારની પાર અખંડ પરમધામમાં આપણા પ્રાણાધાર પ્રિયતમ છે.

અબ પાર સુખ ક્યોં પ્રકાસિએ, એ હૈ અપનોં વિલાસ ।

મહામત મનસા મિટ ગઈ, સબ સુપન કેરી આસ ॥ ૯ ॥

મહામતિ કહે છે કે , હવે પરમધામનાં અખંડ સુખોનું વર્ણન આ શબ્દો વડે કેવી રીતે કરું ? આ તો આપણો વિલાસ છે. હવે તો સ્વપ્રવત્ સંસારની મારી બધી મનો કામનાઓ મટી ગઈ છે.

પ્રકરણ ૭ ચોપાઈ ૭૪

રાગ પ્રભાતી

હો ભાઈ મેરે વૈસ્નવ કહિએ વાકો, નિરમલ જાકી આતમ ।

નીચ કરમકે નિકટ ન જાવે, જાએ પેહેચાન ભઈ પારબ્રહ્મ ॥ ૧ ॥

હે મારા ભાઈઓ ! વાસ્તવમાં વૈષ્ણવજન તો તેને જ કહેવાય કે જેનો આત્મા નિર્મળ હોય, જે નીચ કામ ક્યારેય કરતો ન હોય અને જેને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની પિછાણ પ્રાપ્ત થઈ હોય.

ઈસક લગાએ પિઆસોં પૂરા, ખેલે અબલા હોએ અહેનિસ ।

ઓ અંધે અગ્યાની ભરમમેં ભૂલે, પર યા ઠૌર પ્રેમકો રસ ॥ ૨ ॥

એવા વૈષ્ણવજન તો પૂર્ણપણે સમર્પિત થઈને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રેમ કરે છે તેમજ રાતદિવસ સખીભાવે ભક્તિ કરે છે. પરંતુ વિવેકરૂપી દૃષ્ટિ વગરના અજ્ઞાની લોકો જ ભ્રમમાં ડૂબેલા રહે છે, ખરેખર પરમાત્માનું ધામ તો પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ છે.

જબ આતમ દૃષ્ટિ જુડી પર આતમ, તબ ભયો આતમ નિવેદ ।

યા વિધ લોક લખે નહીં કોઈ, કોઈ ભાગવંતી જાને એ ભેદ ॥ ૩ ॥

જ્યારે આત્મદૃષ્ટિ મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્મા સાથે જોડાયેલી રહે છે, ત્યારે પરમાત્મા પ્રત્યે આત્મા સમર્પિત થઈ જાય છે. આવી રીતના પ્રેમનું જ્ઞાન સંસારના લોકોને નથી. માત્ર પરમધામના ભાગ્યશાળી આત્માઓ જ આ રહસ્ય (ભેદ)ને જાણે છે.

જબ વૈસ્નવ અંગ કિએરી અપ્રસ, ઔર કેસી અપ્રસાઈ ।

પરસ ભયો જાકો પુરુષોત્તમસોં, સો બાહેર ન દેવે દેખાઈ ॥ ૪ ॥

સાચા વૈષ્ણવે બ્રહ્મજ્ઞાનથી પોતાના હૃદય (અંગ) ને પવિત્ર કરી લીધું હોય તો તેને બીજા કોઈ પ્રકારની પવિત્રતાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જેમનો સંબંધ પુરુષોત્તમ પરમાત્મા સાથે થઈ ગયો છે, તેઓ બાહ્ય દેખાડા કરતા નથી.

અહેનિસ આવેસ હુઅડા અંગ મેં, જૈસે મદ યદ્યો મહામત ।

વાકો આસા ઔર ન ઉપજે ત્રસ્ના, વહ એકેસોં એક ચિત ॥ ૫ ॥

એવા વૈષ્ણવોના અંગમાં મદમસ્ત બનેલા મનુષ્યોની જેમ રાત-દિવસ પ્રભુપ્રેમનો આવેશ ચડેલો હોય છે. તેમના મનમાં સંસારની કોઈ પણ પ્રકારની આશા કે તૃષ્ણા ઉત્પન્ન થતી નથી. તેઓ તો એકાગ્ર ચિત્ત થઈને માત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્માના પ્રેમમાં મગ્ન રહે છે.

ઉતપન પ્રેમ પારબ્રહ્મ સંગ, વાકો સુપન હો ગયો સંસાર ।

પ્રેમ બિના સુખ પારકો નાહી, જો તુમ અનેક કરો આચાર ॥ ૬ ॥

જેના હૃદયમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ ગયો, તેને માટે આ સંસાર સ્વપ્રવૃત્ત બની જાય છે. આચાર-વિચારના અનેક સ્વાંગ રચવા છતાં પણ પ્રેમ વગર પારનું સુખ પામી શકાતું નથી.

સાંચારી સાહેબ સાંચસોં પાઈએ, સાંચકો સાંચ હૈ પ્યારા ।

યા વૈસ્નવકી ગત દેખો રે વૈસ્નવો, મહામત ઈનસે ભી ન્યારા ॥ ૭ ॥

સત્યસ્વરૂપ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા હૃદયના સાચા પ્રેમ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમ કે સત્ય પરમાત્માને હાર્દિક પ્રેમ જ પ્રિય લાગે છે. તેથી હે ભક્તજનો ! વૈષ્ણવોની આ પદ્ધતિને તમે જુઓ, મહામતિ તો આનાથી પણ ન્યારા છે.

પ્રકરણ ૮ ચોપાઈ ૮૧

રાગ બિલાવલ

કહા ભયો જો મુખથેં કહ્યો, જબ લગ ચોટ ન નિકસી ફૂટ ।

પ્રેમ બાન તો એસે લગત હેં, અંગ હોત હેં ટૂક ટૂક ॥ ૧ ॥

જ્યાં સુધી પરમાત્માના પ્રેમની વાણી હૃદયને વીંધી ન લે ત્યાં સુધી માત્ર મુખથી કહેવાથી શું વળવાનું ? પરમાત્માના પ્રેમ (વચનો) નાં બાણ એવી રીતે ચિરી નાંખે છે કે આખા અંગના ટુકડે-ટુકડા થઈ જાય છે (આવા પ્રેમી જ પરમાત્માને સમર્પિત થઈ શકે છે).

મુખકે સબદ મેં બોહોત સુને, ઈન ભી કોઈ દિન ક્રિયા પુકાર ।

પર ઘાયલ ભઈ સો તો કોઈક કુલીમેં, સો રહત ભવસાગર પાર ॥ ૨ ॥

મેં સાધુસંતોના મુખે પરમાત્માની પ્રસંશા (વાણી) વારંવાર સાંભળી છે. તેઓ બાહ્યરૂપે પરબ્રહ્મ પરમાત્માને યાદ કરે છે, પરંતુ હૃદયસ્પર્શી વચનોથી ઘાયલ થવાનું સદ્ભાગ્ય આ કળિયુગમાં કોઈ ભાગ્યશાળીને જ પ્રાપ્ત થાય છે. આવા ભક્તજનો આવા જૂઠા ભવસાગરમાં રહેવા છતાં પણ તેનાથી પર (અર્થાત્ માયાથી અલિપ્ત) રહે છે.

વાકો આગ ખાગ બાઘ નાગ ન ડરાવે, ગુન અંગ ઈંદ્રીસે હોત રહીત ।

ડર સકલ સાંમી ઈનસે ડરપત, યા વિધ પાઈએ પ્રેમ પરતીત ॥ ૩ ॥

આવા ભક્તોને અગ્નિ, હિંસક જીવ-જંતુ, વાઘ કે નાગ, કોઈ પણ ડરાવી શકતું નથી. તેઓ તો પોતાના ગુણ, અંગ અને ઈંદ્રિયોના પ્રભાવથી પર થયેલા હોય છે. તેથી ભય પેદા કરનારી બધી શક્તિઓ તેમનાથી ડરતી હોય છે. આ રીતે તેમના પ્રેમની પિછાણ થાય છે.

લગી વાલી ઔર કછૂ ન દેખે, પિંડ બ્રહ્માંડ વાકે હૈરી નાહી ।

ઓ ખેલત પ્રેમે પાર પિયાસોં, દેખનકો તન સાગર માહી ॥ ૪ ॥

જેને ધામધણીના પ્રેમની લગની લાગી જાય છે, તેવા આત્માઓ તેઓ બીજું કંઈ જોતા જ નથી. તેમને માટે પિંડ (શરીર) અને બ્રહ્માંડનું જાણે કે અસ્તિત્વ જ નથી. તેઓ સંસારમાં રહેવા છતાં હમેશાં પોતાના પ્રિયતમના પ્રેમમાં રમણ કરતા હોય છે, દેખાવ પૂરતું જ તેમનું શરીર સંસાર-સાગરમાં હોય છે.

જો કોઈ એસે મગન હોએ ખેલે પ્રેમમેં, તો યા વિધ હમકો હેરી સેહેલ ।

પર પીવના પ્રેમ ઔર મગન ન હોના, એ સુખ ઔરોં હે મુસ્કિલ ॥ ૫ ॥

જો કોઈ આ રીતે પોતાના પ્રિયતમ સાથે પ્રેમમાં મસ્ત થઈને ખેલે, તે તો આપણે બ્રહ્માત્માઓ માટે અત્યંત સરળ છે, પરંતુ પ્રેમરસનું આસ્વાદન કરતાં કરતાં પણ તેમાં મગન ન થવું અર્થાત્ હોશમાં રહેવું, તેનું સુખ બીજાઓ માટે મુશ્કેલ થાય છે.

એ જિન કારન કિયા હે કારજ, સો ઢૂંઢોં સૈયાં જો પિયાને કહી ।

ના તો અબહીં મગન હોએ ખેલોં પ્રેમમેં, તબ તો દેખન કેહેન સુનન તેંરહી ॥ ૬ ॥

આ બ્રહ્માંડની રચના જે બ્રહ્માત્માઓ માટે કરવામાં આવી છે તે બધા આ બ્રહ્માંડમાં આવીને માયામાં ભૂલા પડી ગયા છે. તેમને શોધીને પરમધામમાં લઈ આવો એવી સદ્ગુરુની આજ્ઞા છે, નહિ તો હું હમણાંથી જ પ્રેમમાં મગન થઈને પણ માત્ર ખેલવા લાગી જાઉં, તો બ્રહ્માત્માઓ જાગ્યા કે નહિ એ જોવું, તેમને બોધ કરવો તેમજ તેમની વાર્તા સંભળાવવી, આ બધાની આવશ્યકતા જ રહેત નહિ.

દેખન કો હમ આએરી દુનિયાં, હમહીં કારન કિયો એ સંચ ।

પાર હમારે ન્યારા નહીં, હમ પારમેં બૈઠે દેખેં પરપંચ ॥ ૭ ॥

હે સુંદરસાથજી ! જો કે આપણે બધા આ જૂઠી માયાનો ખેલ જોવા આવેલા છીએ અને આપણે માટે જ આ સ્વપ્નવત્ સંસારની રચના કરવામાં આવી છે, તેમ છતાં પરમધામ આપણાથી દૂર નથી. આપણે તો પરમધામમાં જ બેસીને આ જૂઠા સંસારના પ્રપંચને સ્વપ્નની જેમ જોઈ રહ્યા છીએ.

જિન બાંધે હેં ભવન ચૌદે, સો નાર હમસે રેહેત હે ન્યારી ।

દુખમેં બૈઠી સુખ લેવે મહામતિ, પારકે પાર પિયાકી પ્યારી ॥ ૮ ॥

જે (માયાએ) આ ચૌદેય લોકને પોતાની મોહજાળમાં ફસાવ્યા છે તે માયા આપણાથી અલગ રહે છે. મહામતિ આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં રહેવા છતાં પણ ધણીજીના અખંડ સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે કારણ કે મહામતિ બ્રહ્માંડથી પણ પાર એવા અખંડ પરમધામના ધામધણીની પ્રિય અર્ધાંગિની છે.

પ્રકરણ ૯ ચોપાઈ ૮૯

રાગ કેદારો

સુનો ભાઈ સંતો કહૂં રે મહંતો, તુમ અખંડ મંડલ જાન પાયા ।

વૈસ્નવ વાની પૂછોં ગુરુ ગ્યાની, એસા અંધેર ધંધા ક્યોં લ્યાયા ॥ ૧ ॥

હે સંતો મહંતો ! હું તમને જે કહું છું તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. શું તમે અખંડ મંડલ (બ્રહ્મધામ)ને જાણી લીધું છે ? તમે વૈષ્ણવી સિદ્ધાંતોને બરાબર સમજો અને તમારા જ્ઞાની ગુરુજનોને પૂછી લો. તમે આવો નિરર્થક અજ્ઞાનરૂપ અંધકારપૂર્ણ વ્યવહાર શા માટે કરી રહ્યા છો ?

જિન ગોકલકો તુમ અખંડ કહત હો, સો તુમારી દૃષ્ટે ન આયા ।

સુકજકે વચનમેં પ્રગટ લિખા હૈ, પર તુમકો કિને ન બતાયા ॥ ૨ ॥

જે ગોકુળલીલાને તમે અખંડ કહો છો અને તે આ ભૂમંડલમાં જ બતાવો છો, તે તમારી દૃષ્ટિ (સમજ) માં આવી જ નથી. શુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે, પરંતુ આજ સુધી તમને કોઈએ સમજાવ્યું નથી.

જાકો તુમ સતગુરુ કર સેવો, તાકો ઈતની પૂછો ખબર ।

એ સંસાર છોડ ચલેંગે આપન, તબ કહાં હૈ અપનોં ઘર ॥ ૩ ॥

જેમની તમે સદ્ગુરુ માનીને સેવા કરી રહ્યા છો, તેમને એટલું તો પૂછો કે મૃત્યુ પછી આ સંસારને છોડીને આપણે ક્યાં જઈશું ? અમારા આત્માનું મૂળ ઘર (અખંડ ધામ) ક્યું છે ?

સબદકી બસ્ત સો તો મહાપ્રલે લીની, ઔર ઠૌર બતાઓ મોહી ।

જાકો સુધ ન આપ ઔર ઘર કી, ક્યોં પાર પાવેગા સોઈ ॥ ૪ ॥

હે સાધુજન ! જે સ્થાનનું વર્ણન અપરા વાણીના શબ્દો દ્વારા થાય છે, તે તો મહાપ્રલયમાં નાશ પામશે. તો પછી નિરાકારની પાર જો કોઈ બીજું સર્વોચ્ચ (અખંડ) સ્થાન હોય તો તે બતાવો. જેમને પોતાના આત્મા તેમજ તેના મૂળ ઘર (પરમધામ) ની પિછાણ નથી, તેવા લોકો આ ભવસાગરને કેવી રીતે પાર કરી શકશે ?

કોઈ આપ બડાઈ અપને મુખથેં, કરો સો લાખ હજાર ।

પરમેસ્વર હોએકે આપ પુજાઓ, પર પાઓ નહીં ભવ પાર ॥ ૫ ॥

કોઈ પોતાના મુખે પોતાની પ્રશંસા હજારો કે લાખો વાર કરે તેમજ પોતાને પરમેશ્વર જાહેર કરીને પોતાની પૂજા કરાવે, તો પણ આત્મજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી તે ભવસાગર પાર થઈ શકતો નથી.

કોઈ સુધ ન પાવે યાકી, એસી માયા સપરાની ।

આપે પ્રભુ આપે સેવક, માંઝે માંઝ ઉરઝાની ॥ ૬ ॥

સત્ય વસ્તુની ભાળ કોઈનેય સરળતાથી થતી નથી, કારણ કે માયા અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં ફસાવનારી છે. તે પોતે ક્યારેક સ્વામી તો ક્યારેક સેવક બનીને લોકોના મનને ભ્રમિત કરી દે છે.

બાહેર ભેષ દેખ ભુલાને, તુમ ભીતર ખોજ ન કીની ।

ભાગવત વચન વલ્લભી ટીકા, તુમ યાકી સુધ ન લીની ॥ ૭ ॥

હે સજ્જનો ! તમે બાહ્ય વેશભૂષા જોઈને ભ્રમિત થઈ રહ્યા છો, અર્થાત્ બાહ્ય જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈ ગયા છો. તમે એના આંતરિક તત્ત્વજ્ઞાનને સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. તમે શ્રીમદ્ભાગવતની વલ્લભી (સુબોધિની) ટીકાનો અર્થ સમજવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ.

એ તો હાથમેં વસ્ત કહૂં દૂર ન દેખાઊં, તુમ દેખો ખોજ વિચારી ।

સાંચ ઝૂઠકો પ્રગટ પારખો, કોઈ નિકસો ઈન અંધારી ॥ ૮ ॥

હે સજ્જનો ! હું દૂરની વાત કરતો નથી, હું તો તમારા હાથમાં રહેલી વસ્તુ (ટીકા) ની જ ચર્ચા કરી રહ્યો છું. તમે એનું ગહન અધ્યયન કરો અને તેમાં વર્ણન કરેલ સત્ય-અસત્યની પરખ

કરીને આ અજ્ઞાનના અંધકારને બહાર કાઢો.

ભવસાગર ઔર ભાગવત, યાકી કુંજ એક સમારી ।

એ દોઊ તાલે દોઊ દરવાજે, કોઈ ખોલ ન સકે સંસારી ॥ ૯ ॥

આ ભવસાગરના અને શ્રીમદ્ભાગવતનાં રહસ્યોને સમજવાની તારતમ જ્ઞાનરૂપી એક જ કૂંચી છે. આ કૂંચી વગર ભવસાગર અને ભાગવત જેવાં બંને મોટાં દ્વારો પર લાગેલાં તાળાંઓને કોઈ માયાવી જીવ ખોલી શકતો નથી.

એ સંસાર બડા હૈ કોહેડા, ઔર કોહેડા ભાગવત ।

એ દોઊ એક કુંજસે ખોલું, જો કોઈ દેખોં આગે સંત ॥ ૧૦ ॥

આ સંસાર પણ એક મોટો કોયડો છે અને શ્રીમદ્ભાગવત પણ રહસ્યપૂર્ણ ગ્રંથ છે. જો કોઈ જિજ્ઞાસુ, સંતજન મળે, તો આ બંનેનું રહસ્ય હું એક જ કૂંચી (તારતમ જ્ઞાન)થી ખોલીને સ્પષ્ટ કરી દઉં.

જો કોઈ ખપ કરે યા નિધકી, સો નાખે આપ નિધાત ।

મહામત કહે તાએ અખંડ સુખ દીજે, ટાલિએ સંસારી તાપ ॥ ૧૧ ॥

મહામતિ કહે છે, જે કોઈને પણ આ અખંડ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે જિજ્ઞાસા હોય, તેઓ પોતાનો અહંકાર ત્યાગીને સ્વયં સમર્પિત થાય અને એવા લોકોને જ અખંડ સુખ આપીને હું તેમનો સાંસારિક તાપ મટાડીશ.

પ્રકરણ ૧૦ ચોપાઈ ૧૦૦

રાગ નટ

રે હૂં નાહીં રે હૂં નાહીં સિધ સાધ સંતરી ભગત, ના હૂં વૈસ્નવ અપ્રસ આચાર ।

જાત કુટમ કુલ નીચ ના ઊંચમેં, ના હૂં બરન અઠાર ॥ ૧ ॥

શ્રી પ્રાણનાથજી પાંચ તત્ત્વોથી ઉપર ઊઠીને 'બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ' એ સૂત્ર અનુસાર આત્મભાવથી કહે છે, હે સજ્જનો ! હું સિદ્ધ, સાધુ, સંત કે ભક્તોમાંનો નથી. હું વૈષ્ણવોના શુદ્ધ આચાર વિચારમાં પણ નથી. જાતિ, કુટુંબ, કુળ, ઊંચ-નીચ અને અઢારેય વર્ણોમાં પણ હું નથી.

રે હૂં નાહીં વ્રત દયા સંઝા ન અગિન કુંડ, ના હૂં જીવ જગન ।

તંત્ર ન મંત્ર ભેષ ન પંથ, ના હૂં તીરથ તરપન ॥ ૨ ॥

હું વ્રત કરવામાં, દાન-દયામાં, સંધ્યા-સ્મરણમાં, અગ્નિકુંડના હોમ-હવનમાં, પશુબલિ વગેરેમાં નથી. તંત્ર, મંત્ર, વેશ, પંથ તેમજ તીર્થ કે તર્પણમાં પણ નથી.

રે હૂં નાહીં કરામાત મત અગમ નિગમ, ધરમ ન કરમ ઉનમાન ।

સુપન સુષોપત જાગ્રત ન તુરિયા, તપ ન જપ ન ધ્યાન ॥ ૩ ॥

હું ચમત્કારોમાં તેમજ અગમ-નિગમ જેવા મન અને ધર્મ-કર્મના કાલ્પનિક સિદ્ધાંતોમાં નથી. આ જૂઠા સંસારની જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ તેમજ તુરિયા આ ચારેય અવસ્થાઓમાં નથી. તેમજ તપ, જપ અને દાનમાં પણ નથી.

રે હૂં નાહીં અંગ ઈદ્રી ગ્યાન બ્રહ્મચારી, બ્રહ્માંડ ન લગત વચન ।

રૂપ રંગ રસ ધાતમેં નાહીં, ગુન પખ દિવસ ના રૈન ॥ ૪ ॥

હું આ જૂઠા શરીરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોના જ્ઞાનમાં તેમજ બ્રહ્મચર્યમાં પણ નથી. બ્રહ્માંડના શબ્દો પણ મને વ્યક્ત કરવામાં અસમર્થ છે. હું રૂપ, રસ, રંગ, ધાતુ, ત્રણે ગુણોમાં, શુક્લ, કૃષ્ણ બંને પક્ષોમાં તેમજ સાંસારિક રાત અને દિવસમાં નથી.

રે હું નાહીં સબદ સોહં જો તત્ત્વ પાંચમેં, ના ષટ ચક્ર સિર પવન ।

ત્રકુટી ત્રબેની તીનોંહીં કાલમેં, ના અનહદ અજપા આસન ॥ ૫ ॥

હું ન તો ' સોહમ્ ' શબ્દમાં છું અને ન તો પાંચ તત્ત્વોમાં છું. શરીરમાં રહેલાં છ ચક્રોમાં, ઊર્ધ્વ વૃત્તિ તેમજ પ્રાણાયામ જેવી ક્રિયાઓમાં પણ હું નથી. ત્રિકુટી (ઈડા, પિંગળા, સુષુમ્ના નાડીઓ) તેમજ ત્રિવેણી સંગમમાં તેમજ ત્રણે કાળમાં પણ નથી. અનહદ નાદ, અજપા જપ અને ચોરાસી પ્રકારના યોગાસનથી પણ હું પર છું.

રે હું નાહીં નવધા મેં મુક્તિમેં ભી નાહીં, ના હું આવાગમન ।

વેદ કતેબ હિસાબ મેં નાહીં, ના માહેં બાહેર ના સુન ॥ ૬ ॥

નવધા ભક્તિ અને (વૈકુંઠની) ચાર પ્રકારની મુક્તિમાં હું નથી. જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રમાં પણ હું નથી. વેદ, કતેબ (કુરાન)ના હિસાબમાં હું આવતો નથી. પાંચ તત્ત્વના બનેલા શરીરની અંદર તેમજ તેની બહાર ચૌદ લોક બ્રહ્માંડમાં તેમજ શૂન્યમંડલમાં પણ હું નથી.

રે હું નાહીં ન્યારા જહાં હું તહાં નજીકમેં, ના હું ઉનમુની આકાર ।

ના હું દ્રષ્ટેં કિન સુનિયા સૃષ્ટેં, ના હું નિરાકાર ॥ ૭ ॥

આ બધામાં ન હોવા છતાં હું તમારાથી અલગ નથી. જ્યાં છું ત્યાં હું તમારી વધુ નિકટ છું. હું ઉન્મુની શક્તિ અથવા કોઈ આકારમાં પણ નથી. મને કોઈ જોઈ કે સાંભળી શકતું નથી, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે હું નિરાકાર છું.

તુમ સાંચે સિધ સાધ ભગવત તુમકો વૈસ્નવો, સાંચ સકલ સંસાર ।

ભનત મહામત તુમ અમર હોગી યાહી મેં, મેં ના કછૂ યામેં નિરધાર ॥ ૮ ॥

મહામતિ કહે છે, હે વૈષ્ણવો ! તમે પોતાની જાતને સાચા, સિદ્ધ, સાધુ અને ભક્ત માનો છો અને આ સંસારને સત્ય માનો છો તો તમે એમાં અમર રહો પરંતુ હું તો નક્કી એ બધામાં નથી.

પ્રકરણ ૧૧ ચોપાઈ ૧૦૮

રાગ ગૌરી

વચન વિચારો રે મીઠડી, વલ્લભાચારજ વાની ।

અરથ લિએ બિના એ રે અંધેરી, કરત સબોં કો ફાની ॥ ૧ ॥

હે સજ્જનો ! શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થઘટન દ્વારા ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોનું મધુર વર્ણન કર્યું છે. તેમની આ મધુર વાણીને સમજો અને વિચારો, તેના રહસ્યને સમજ્યા વિના આ અજ્ઞાનતા બધાને અસત્ય તરફ ધકેલી રહી છે.

વાની ગાળિં શ્રી વલ્લભાચારજ, જ્યોં વૈસ્નવકો સુખ હોએ ।

સત વચન તો બોહોત ન કહું, જાનોં દુખ પાવે દુષ્ટ કોએ ॥ ૨ ॥

તેથી સાચા વૈષ્ણવોને સુખ પ્રાપ્ત થાય તે આશયથી હું વલ્લભાચાર્યજીના બતાવેલા યથાર્થ સિદ્ધાંતોનું નિરૂપણ કરું છું. (સત્ય તો કટુ હોય છે, તેથી) સત્ય વચન વધુ નહિ કહું, કારણ કે માત્ર બાહ્યાર્થ સમજનારા દુર્જન આ સત્યવચનથી વધુ દુઃખી થશે.

એ વાનીકો ટેઢા કહાવો, એ કૌન તુમારા ધરમ ।

વૈસ્નવ કહાએ કે ઉલટે ચલિએ, એ નહીં તિનકે કરમ ॥ ૩ ॥

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીની વાણીનું યથાર્થ (ઉચિત) અર્થઘટન નહિ કરીને ઊલટો અર્થ બતાવવો એ તમારી કેવી નીતિ છે ? કારણ કે વૈષ્ણવ કહેવાવું અને વૈષ્ણવધર્મના સિદ્ધાંતોથી વિપરીત કામ કરવું એ સાચા વૈષ્ણવો માટે શોભાસ્પદ નથી.

દેખીતે વૈસ્નવ અતિ સુંદર, નીકે બનાવત ભેખ ।

માલા તિલક ધોએ ધોતી પેહેરે, એક દૂજે કે દેખ ॥ ૪ ॥

બાહ્ય દૃષ્ટિએ એવા વૈષ્ણવો ઘણા સરસ લાગે છે, વેશભૂષા પણ સુંદર ધારણ કરે છે. ધોયેલી સ્વચ્છ ધોતી, હાથમાં માળા, ભાલ પર તિલક, આ બધાં એકબીજાના અનુકરણમાં જ ધારણ કરવામાં આવે છે.

કૌન તુમ ઔર કહાં તેં આએ, ઔર કહાં હૈ તુમારા ધર ।

એ કૌન ભોમ કહાં શ્રી કૃષ્ણજી, પાઓગે કૌન તર ॥ ૫ ॥

પરંતુ તમે કોણ છો ? આ સંસારમાં ક્યાંથી આવ્યા છો ? તમારું મૂળ ઘર ક્યાં છે ?, આ સંસાર શું છે ? શ્રી કૃષ્ણજી ક્યાં છે અને તેમને કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ? આ પ્રશ્નો પર વિચાર તો કરો.

ઉતમ ભેષ ધરો વૈસ્નવ કે, ઔર વૈસ્નવ આપ કહાઓ ।

જો વૈસ્નવ વસ કરે નવ અંગ, સો વૈસ્નવ ક્યોં ન જગાઓ ॥ ૬ ॥

વૈષ્ણવની ઉત્તમ વેશભૂષા ધારણ કરીને પોતાને સાચા વૈષ્ણવ કહેવડાવો છો, પરંતુ જે સાધના દ્વારા શરીરના નવ અંગને વશમાં રાખે તે સાચો વૈષ્ણવ છે. તેથી તમે નવે ઈન્દ્રિયોને વશમાં કરીને પોતાનામાં સ્થિત સાચા વૈષ્ણવ તત્ત્વને જાગ્રત કેમ કરતા નથી ?

તુમ પાંચકે બાંધે પાંચ દેખત હો, પાંચકે ચૌદે ભવન ।

એ પાંચોં પ્રલે હો જાસી, પીછે કબ હૂંઢોગે અપના વતન ॥ ૭ ॥

હે વૈષ્ણવો ! પંચ મહાભૂતોથી બનેલા આ શરીરમાં બંધાઈને તમે માત્ર પાંચ તત્ત્વોને જ મહત્ત્વનાં માનો છો. આ પાંચ તત્ત્વો દ્વારા જ આ ચૌદેય લોકની રચના થઈ છે. પરંતુ મહાપ્રલય વખતે આ પાંચેય તત્ત્વોનો નાશ થઈ જશે, પછી તમે પોતાના મૂળ ઘરને ક્યારે શોધશો ?

એ વાની તો અપ્રસ કરે આતમ, તુમ અપ્રસ કરો બાહેર અંગ ।

આકાર અપ્રસ કિએ કહા હોએ, ઈને આતમસોં કેસો સનમંધ ॥ ૮ ॥

વલ્લભાચાર્યજીની આ વાણી (જો ઊંડાણથી સમજશો) તો આત્માને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવી દેશે.

અર્થાત્ તેનાથી આત્માની પિછાણ પણ થશે. પરંતુ તમે તો આ વાણીના માત્ર બાહ્યાર્થ કરીને બાહ્ય અંગોનું જ શુદ્ધિકરણ કરો છો. માત્ર શરીરને શુદ્ધ બનાવવાથી શું થશે ? તેનો આત્મા સાથે શો સંબંધ છે ?

તુમ જૂઠકો સાજો સમારો, જો જૂઠા હો જાસી ।
સાંચે સુખ દેવે જો સાંચા, સો કબે ઓલખાસી ॥ ૯ ॥

તમો આ પાંચ તત્ત્વોથી બનેલા આ જૂઠા (નશ્વર) શરીરને સજાવવામાં રત રહો છો, તે તો એક દિવસ નાશ પામશે, પરંતુ અખંડ સુખ આપનારા પરમાત્માની પિછાણ ક્યારે કરશો ?

માહેં અંધેર ઔર વૈસ્નવ કહાવો, એ તો બાતેં સબ ફોક ।
જ્યોં ધૂરત નામ ધરાવે ધનવંત, પાસે નહીં દમડી રોક ॥ ૧૦ ॥

અંતઃકરણમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર છવાયેલો છે અને તમે પોતાને વૈષ્ણવ કહો છો, આ બધી વાતો નિરર્થક છે. જેમકે કોઈ ધૂર્ત (ધુતારો) પોતાનું નામ ધનપતિ રાખે, પરંતુ તેની પાસે ફૂટી કોડી પણ ન હોય (એવી તમારી સ્થિતિ છે).

વિધ ન લહો વિવાદ કરો, ના દેખો વચન વિચારી ।
વલ્લભ વાની સમજે બિના, ખોવત નિધ તુમારી ॥ ૧૧ ॥

તમે વૈષ્ણવોની રીતિ સમજતા નથી અને નિરર્થક વિવાદ કરો છો. વલ્લભાચાર્યજીનાં વચનોને સમજ્યા વિના તમે પોતાની અમૂલ્ય સંપત્તિ (માનવ જીવન) ને વ્યર્થ ગુમાવી રહ્યાં છો.

અહંકારેં કે જુલમ કરો, ના ત્રાસ સીલ સંતોષ ।
ગુન અંગ ઈંદ્રીકે બસ પરે, ના દેખો નજરોં દોષ ॥ ૧૨ ॥

અહંકારી બનીને તમે બીજા પર અત્યાચાર કરી રહ્યા છો. મનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ભય, શીલ કે સંતોષ રાખતા નથી. ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયોના દાસ બનીને પોતાના દોષોને પણ જોતા નથી.

ધૂરત કરકે લ્યાઓ ધન, ખરચો મુખ કરો ઉનમાદ ।
મેલે મેલો મુખ ભાખો ઉછવ, પાતલિએં ડાલો પ્રસાદ ॥ ૧૩ ॥

કપટ ભરેલાં કાર્યો દ્વારા ધન એકઠું કરો છો. તેનો ખર્ચ નિરર્થક કાર્યોમાં કરીને અભિમાનમાં રાચો છો. દેખાડવા માટે ઉત્સવોનું આયોજન કરીને પોતાને મોંઢે પોતાનો મહિમા કર્યા કરો છો અને શ્રી કૃષ્ણજીના પ્રસાદને પાતળમાં નાખીને તેનું વિતરણ કરો છો.

એક સીત જૂઠકો બ્રહ્મા જૈસા, જલમેં મીન હોએ આયા ।
એ જૂઠકો મહાતમ બાની દેખાવે, ગ્વાલોંકો ચલ્લૂ ન કરાયા ॥ ૧૪ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીના પ્રસાદનો માત્ર એક કણ પ્રાપ્ત કરવા માટે બ્રહ્માજી પણ યમુનાજીના જળમાં માછલી બનીને આવ્યા હતા (તેમ છતાં તેમને પ્રસાદ મળ્યો નથી). આ પ્રસાદનું મહત્ત્વ વલ્લભાચાર્યજીની વાણી દર્શાવે છે. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણજીએ યમુનાજીના જળમાં ગોપબાળોને અચવન (મુખ પ્રક્ષાલન) પણ કરવા દીધું નહોતું. (તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી કૃષ્ણજીએ બ્રહ્માજીને પણ પ્રસાદ માટે યોગ્ય સમજ્યા નહોતા. પરંતુ એ પ્રસાદને તમે પાતળમાં નાખીને વિતરણ કરવામાં અનર્થ કરી રહ્યા છો.)

ઓ હાંસી ઠઠોલી કરે હરામી, તાએ લે બૈઠો મંડલી મુખ ।

એ નીચ કરમ ડબોવે નરકમેં, પીછે છૂટ પાઓગે કબ સુખ ॥ ૧૫ ॥

નિંદા, તર્ક-વિતર્કો, ઠઠા-મજાક જેવાં હલકા કર્મો કરનારી અધમ વ્યક્તિને મંડલીના પ્રમુખ બનાવી દો છો. પરંતુ આ નીચ કર્મ તો નરકમાં ડુબાડશે, પછી તેમાંથી મુક્ત થઈને અખંડ સુખ ક્યારે પામશો ?

એ વાની ઉતમ ચઢાવે ઊંચે, એ ઉલટે અધમ સ્વાદે ।

કઠિન પંથ ચઢાએ નહીં ઊંચે, પીછે નીચે દોડે નીચ વાદે ॥ ૧૬ ॥

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીની વાણી તો ઉત્તમ છે અને તે જીવોને ઊંચે ચડવાનો માર્ગ બતાવનારી છે. પરંતુ અધમ લોકો તેનો વિપરીત અર્થ કરીને ઈંદ્રિયોના વિષયસુખના સ્વાદમાં નીચ માર્ગને અનુસરે છે. ઊંચાઈ પર ચઢનારો માર્ગ મુશ્કેલ હોવાથી ત્યાં સરળતાથી પહોંચાતું નથી. તેથી વાદ-વિવાદ કરનારા નીચ લોકો તે માર્ગને છોડીને પતનના સરળ માર્ગ પર દોડે છે.

કુકરમ કરો કુટિલ ગત ચાલો, આગે પીછે ચીંટી હાર ।

વલ્લભ કુંઅર કિતનેકો બરજે, કે ઉલટે સેવક સંસાર ॥ ૧૭ ॥

કુટિલ ચાલ ચાલીને અધમ કાર્ય કરી, કીડીઓની હારની જેમ એક બીજાની દેખાદેખી કરી ભટકતા રહેશો તો વલ્લભાચાર્યજીના પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી કેટલા લોકોને સમજાવીને રોકી શકશે ? કેમકે આ સંસારમાં વિપરીત માર્ગ પર ચાલનારા શિષ્યો અનેક હોય છે.

દોસ નહીં ઈન વાની કેરો, એ તો દુષ્ટ દાસીકી કમાઈ ।

અધમ સિષ્ય ગુરકો બુરા કહાવે, પર સોને ન લગત સ્યાહી ॥ ૧૮ ॥

એમાં શ્રી વલ્લભાચાર્યજીની વાણીનો કોઈ દોષ નથી. એ તો દુષ્ટ માયાનું જ કાર્ય છે કે તે વાસ્તવિકતાને સમજવા જ દેતી નથી. અધમ શિષ્ય અજ્ઞાનતાવશ પોતાના ગુરુનું નામ કલંકિત કરે છે, પરંતુ સોનાને શાહીનો કાળો ડાઘ લાગતો નથી અર્થાત્ અધમ શિષ્યના વ્યવહારથી ગુરુ કલંકિત થતા નથી.

એ વાની તુમ નાહીં પેહેયાની, યામેં વિધ વિધકે પ્રકાસ ।

ઈન પ્રકાસમેં ખેલેં શ્રીકૃસ્નજી, રમેં અખંડ લીલા રાસ ॥ ૧૯ ॥

વાસ્તવમાં તમે વલ્લભાચાર્યજીની આ પવિત્ર વાણીને સમજી શક્યા નથી. એમાં તો અનેક રહસ્યમયી વાતોની સ્પષ્ટતા છે. એમાં શ્રી કૃષ્ણજી દ્વારા રચાયેલ અખંડ રાસલીલાનું રહસ્ય પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તુમ પનધારી આતમ નિવેદી, વાની ન દેખો વિચારી ।

અજૂં ન માનો તો ઈત આઓ, મેં દેખાઉં લીલા તુમારી ॥ ૨૦ ॥

તમે સ્વયં બાહ્ય સ્વચ્છતાના નિયમોનું પાલન કરનારા સમર્પણ ભાવથી આત્મનિવેદી કહેવાઓ છો, પરંતુ વલ્લભાચાર્યજીની પવિત્ર વાણીનો વિચાર પણ કરતા નથી. હજી પણ તમને જો વિશ્વાસ ન હોય તો મારી પાસે આવો. હું વલ્લભાચાર્યજી દ્વારા વર્ણિત રાસલીલાની વાસ્તવિકતા તમને સમજાવું.

વૈસ્નવ હોએ સો વચન માનસી, ઔર જો વલ્લભ વાનીસે ટલિયા ।

મહામત કહે સો કાહેકો જનમ્યા, ગર્ભ માહેં ક્યોં ન ગલિયા ॥ ૨૧ ॥

મહામતિ કહે છે, જે સાચા વૈષ્ણવ હશે તેઓ જ વલ્લભાચાર્યજીની વાણીને ગ્રહણ કરશે, નહિ તો આ વાણીથી વિપરીત ચાલનારાનો જન્મ જ શા માટે થયો ? તેઓ ગર્ભમાં જ શા માટે ગળી ન ગયા ?

પ્રકરણ ૧૨ ચોપાઈ ૧૨૯

રાગ શ્રી

આજ સાંચ કેહેના સો તો કાહૂં ના રુચે, તો ભી કદ્યુક પ્રકાસૂં સત ।

સતકે સાથીકો સતકે બાન ચૂભસી, દુષ્ટ દુખાસી દુરમત ॥

અખંડ સુખ લાગિયો ॥ ૧ ॥

આજના યુગમાં પરિસ્થિતિ એવી થઈ ગઈ છે કે સત્ય વાત કહેવાય તો તે કોઈને ગમતી નથી. તેમ છતાં કેટલીક સત્ય વાતો હું કહીશ. સત્યના સાથી એવી બ્રહ્મસૃષ્ટિને તો આ સત્ય ગમશે, પરંતુ તેથી વિપરીત ચાલનારા લોકોને તેનાથી નક્કી ઠેસ વાગવાની. ચાલો, અખંડ સુખ તરફ આગળ વધીએ.

વેદને પુરાન સાસ્ત્ર સબ ઉપજે, પીછે ભારત પરવ અઠાર ।

દાઝ ન મિટી તિન વ્યાસકી, પીછે ઉદયો ભાગવત સાર ॥ ૨ ॥

વેદ વ્યાસજીએ ચારેય વેદોનું વર્ગીકરણ કર્યું અને કથાનક શૈલી દ્વારા તેનો અર્થ સમજાવવા માટે પુરાણોની રચના કરી. અંતે અઠાર પર્વોવાળા મહાભારતની રચના કરી તેમ છતાં તેમના અંતરની બળતરા શાંત ન થઈ ત્યારે અંતે, નારદમુનિની પ્રેરણાથી સર્વના સારરૂપ શ્રીમદ્ભાગવતની રચના કરી.

એ સુખકી સાગર સત બાની પ્રગટી, સો લઈ સાધોં વિચાર ।

અધિક અમૃત સુકેં સીચિયા, તિન દેખાએ દરવાજે પાર ॥ ૩ ॥

સુખના સાગર જેવી આ અમૃતવાણી પ્રગટ થઈ. આ વાણીનો સાધુસંતોએ વિવેકપૂર્વક સંગ્રહ કર્યો. શ્રી શુકદેવજીએ એમાં પ્રેમરસનું અમૃત સિંચ્યું અને તેના દ્વારા નિરાકારની પારનાં દ્વાર ખોલી નાખ્યાં.

ભલે યા જુગમેં આચારજ પ્રગટે, જિન ચરચી સુકજીકી બાન ।

ધન ધન ટીકા શ્રી વલ્લભી, ઈન પ્રેમ પ્રકાસ્યો પ્રમાન ॥ ૪ ॥

આ કળિયુગમાં વિભિન્ન આચાર્યો પ્રગટ થયા, જેમણે શુકદેવજીની વાણીરૂપ શ્રીમદ્ભાગવતના સિદ્ધાંતોને સમજાવવા માટે ટીકાઓની રચના કરી. એ ટીકાઓમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની સુબોધિની ટીકા ધન્ય છે. તેમાં એમણે દૃષ્ટાંત અને પ્રમાણ આપીને પરબ્રહ્મના પ્રેમનું નિરૂપણ કર્યું છે.

આએ મિલો રે વૈસ્નવ પારખી, તુમ દેખિયો વિચારી સબ અંગ ।

ટીકા વલ્લભી વાની સુકદેવકી, તાકે એક અક્ષરકો ન કીજે ભંગ ॥ ૫ ॥

હે વિવેકી વૈષ્ણવજન ! તમે બધા ભેગા મળીને અહીં આવો અને આ વાણીના બધા વિષયો પર વિચાર કરો. શ્રી શુકદેવજીની વાણી શ્રીમદ્ભાગવત તથા તેના પર શ્રીવલ્લભાચાર્યજી દ્વારા રચાયેલ ટીકાના એક અક્ષરનોય ભંગ કરશો નહિ.

ઈત વૃન્દાવન રાસલીલા રાતડી અખંડ, ખેલેં પીઉ ગોપી જન ।

તો ઉધવ સંદેસે કિન પર લ્યાઈયા, કહો કિનને કિએ રુદન ॥ ૬ ॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે વૃંદાવનમાં, મહારાત્રિમાં અખંડ રાસલીલા થયા કરે છે. શ્રીકૃષ્ણજી ગોપીઓ સાથે રાસ ખેલી રહ્યા છે. હવે તમે બતાવો કે ઉદ્ધવજી શ્રીકૃષ્ણજીનો સંદેશો લઈને કઈ ગોપીઓ પાસે ગયા ? કોણે શ્રી કૃષ્ણજીના વિયોગમાં રુદન કર્યું ? (રાસલીલા અખંડ હોવાથી મૂળ ગોપીઓ તો રાસ ખેલી રહી છે તો પછી પેલી ગોપીઓ કઈ છે કે જેમની પાસે ઉદ્ધવજી સંદેશો લઈને ગયા ?)

ઈત રાત અખંડ સો તો ટાલી ન ટલે, ભી કહ્યા આગે ઊગ્યા રે દિન ।

સખિયાં પીઉ ઉઠે સબ ઘરસે, એ ઘર કૌન રે ઉતપન ॥ ૭ ॥

વૃંદાવનની રાસલીલાની એ રાત્રિ તો અખંડ છે. એનો નાશ કરવા ચાહીએ તો પણ થઈ શકતો નથી. વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રીમદ્ભાગવતની ટીકામાં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જ્યારે રાત્રિ પછી પુનઃ દિવસ થયો ત્યારે સખીઓ અને શ્રીકૃષ્ણજી પોત-પોતાને ઘેર જાગૃત થયાં. હે વૈષ્ણવજન ! તો તે ઘર ક્યું ? અને એ ઘર ઉત્પન્ન કોણે કર્યું ?

વ્રજ અખંડ બ્રહ્માંડમેં હુઆ, વિચાર દેખો રે બુધવંત ।

એક રંચક ન રાખી ચૌદે લોકકી, મહાપ્રલે કહ્યો એસો અંત ॥ ૮ ॥

હે બુદ્ધિમાનો ! વિચાર કરો કે વ્રજલીલા અખંડ બ્રહ્માંડમાં થઈ (પછી તો આ બ્રહ્માંડનો નાશ જ થયો ન હોય) કારણ કે મહાપ્રલયમાં તો ચૌદ લોકની રજમાત્ર પણ બકાત રહેતી નથી. સઘળું સમાપ્ત થઈ જાય છે.

વ્રજ ને રાસ અખંડ કહે પ્રગટ, સો તો નિત નિત નવલે રંગ ।

એક રંચક રહે જો બ્રહ્માંડકી, તો ટીકા કો હોવે રે ભંગ ॥ ૯ ॥

વલ્લભાચાર્યે શ્રીમદ્ભાગવતની ટીકામાં વ્રજ અને રાસના બ્રહ્માંડની લીલાને સ્પષ્ટપણે અખંડ જ કહી છે અને ત્યાં દરરોજ નવી-નવી લીલાઓ થતી રહે છે. જો મહાપ્રલયને વખતે બ્રહ્માંડનો અંશ માત્ર પણ બાકી રહી જાય તો શ્રીવલ્લભાચાર્યજી રચિત ભાગવતની ટીકા અસત્ય જ થઈ જશે.

રાત દિન અખંડ કહે વ્રજમેં, દિન નાહીં વૃંદાવન રાસ ।

રાત અખંડ લીલા ખેલહીં, દોઊ કેસે અખંડ વિલાસ ॥ ૧૦ ॥

વ્રજનાં રાત અને દિવસ બંનેને અખંડ કહ્યાં છે અને વૃંદાવનની રાસલીલામાં તો દિવસની વાત જ નથી. રાત્રે જ અખંડ રાસલીલા થઈ છે તો વ્રજ અને રાસ આ બંને લીલાઓને કઈ રીતે અખંડ કહી શકાય ? (જો રાત અખંડ હોય તો દિવસ ના હોય અને દિવસ અખંડ હોય તો રાત અખંડ ન હોય).

વ્રજ રાસ લીલા દોઊ નિત કહી, ખેલેં દોઊ લીલા બાલ કિસોર ।

તો મથુરા આએ કંસ કિનને માર્યા, એ કૌન ભઈ તીસરી લીલા ઔર ॥ ૧૧ ॥

વ્રજ અને રાસ બંને લીલાઓને અખંડ કહેલ છે. વ્રજમાં શ્રીકૃષ્ણજીના બાલસ્વરૂપની લીલા છે જ્યારે રાસમાં તેમણે કિશોરલીલા કરી છે. તો પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે બાલ અને કિશોર કૃષ્ણ બંને વ્રજ અને રાસમાં નિત્ય લીલા કરી રહ્યા છે, તો પછી મથુરા જઈને કંસને કોણે માર્યો ? આ ત્રીજી લીલા કઈ છે ?

કહો કે ભૂલ્યા ટીકા કરતા, કે ભૂલે તુમ અરથ ।

સો જુબાં કાટિએ જો ટીકાકો ટેઢા કહે, તુમ ભૂલે કરત અનરથ ॥ ૧૨ ॥

ક્યાં તો તમે કહો કે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ ભાગવતની ટીકા લખવામાં ભૂલ કરી છે અથવા તમે લોકો આ ટીકાનો અર્થ બરાબર સમજી શકતા નથી. ટીકાની ભૂલ છે એવું કહેનારની તો જીભ જ કપાઈ જશે. (વસ્તુતઃ) તમે લોકો જ ભૂલથી ટીકાનો વિપરીત અર્થ કરો છો.

તુમ આંકડી ન પાઈ ઈત અખંડ કહ્યા, તો એ ન ખુલે રે દ્વાર ।

તુમ સમજે નહીં વાની સુકદેવકી, તો હિરદે રહ્યો રે અંધકાર ॥ ૧૩ ॥

વ્રજ અને રાસની લીલાઓને અખંડ શા માટે કહી છે એનું રહસ્ય જ તમે સમજી શકતા નથી. તમારા મનનાં દ્વાર હજી સુધી ખુલ્યાં નથી. કારણ કે તમે શુકદેવજીની વાણી (ભાગવત) ને યથાર્થપણે સમજ્યા નથી. તેથી તમારા હૃદયમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર છવાયેલો છે.

અરથ ટીકા કા જો તુમ પાયા હોતા, તો અંધેર કો હોત નાસ ।

અનેક બ્રહ્માંડ જાકે પલથેં ઉપજે, તાકો દેખત ઈત ઉજાસ ॥ ૧૪ ॥

જો તમે શ્રીમદ્ભાગવતની વલ્લભી ટીકાનો યોગ્ય સંદર્ભમાં અર્થ સમજ્યા હોત તો તમારા મનમાં ફેલાયેલ અજ્ઞાનનો અંધકાર નાશ પામી ગયો હોત(અને જ્ઞાનનો દિવ્ય પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો હોત). પછી આ જ્ઞાનના પ્રકાશથી તમે અનેક બ્રહ્માંડોને પળમાત્રમાં ઉત્પન્ન કરનારા બ્રહ્મને જોઈ શકત.

તુમકો વલ જો ખુલ્યા હોતા ઈન વાનીકા, તો ભટકત નહીં રે ભરમ ।

ઈતથેં દેખો અખંડ લીલા પ્રગટ, તબ સમજત માયાકો મરમ ॥ ૧૫ ॥

જો તમને શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની વાણીનું રહસ્ય પ્રાપ્ત થઈ શક્યું હોત તો તમે ભ્રમમાં ભટકતા ન હોત. જ્યારે આ જ્ઞાનના પ્રતાપથી આ જગતમાં બેઠાં-બેઠાં અખંડ વ્રજ અને અખંડ રાસલીલાની સમજ પ્રાપ્ત થઈ જશે ત્યારે આ જૂઠી માયાનો ભેદ પણ સમજી જશે.

તુમ સબ મિલ દૌડે અખંડ સુખકો, સુન પ્રેમ ટીકા કે વચન ।

અરથ પાએ બિના પ્રેમે લે પટકે, કહૂં ઉલટાએ દિએ રે અગિન ॥ ૧૬ ॥

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી રચિત ટીકામાં વર્ણવેલ પ્રેમને સાંભળીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે બધા મળીને દોડી નીકળ્યા છો, પરંતુ આ વાણીના રહસ્યમય અર્થને સમજ્યા વિના સાચા પ્રેમને બદલે જૂઠા અને માયાવી પ્રેમમાં પડી ગયા. કોઈએ તમારા હૃદયમાં પ્રેમનો વિપરીત અર્થ અંકિત કરીને અહંકાર અને મોહનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરી દીધો છે.

ઈન વ્રજ રેનકો બ્રહ્મા બોહોત તલફ્યા, પર પાઈ નહીં રે નિરવાન ।

સો સુખેં તુમ કૈસે પાઓગે, દેખો અપની ચાલકે નિસાન ॥ ૧૭ ॥

આ અખંડ વ્રજની રજમાત્ર પ્રાપ્ત કરવા માટે બ્રહ્માજી ઘણા વ્યાકુળ થયા હતા તેમ છતાં તેઓ મેળવી શક્યા નહિ. એવા અખંડ વ્રજનું સુખ તમે અનાયાસ કેવી રીતે પામી શકશો ? પોતાનું આચરણ તો જુઓ.

એ ગૂઠા ભવજલ અથાહ કહ્યા, તાકો પાર ન પાયો કિન ક્યાંહેં ।

યાકો ગોપદબદ્ધ કર ગોપી નિકસી, સો પાર જાએ મિલી અખંડ માંહેં ॥ ૧૮ ॥

આ ગૂઠો ભવસાગર અગાધ છે, તેનો પાર કોઈ પામી શક્યું નથી. આવા ભવસાગરને, વ્રજની ગોપીઓ, વાછડાના પગની ખરીથી બનેલા નાના સરખા ખાડામાં ભરાયેલ પાણીની જેમ સરળતાથી પાર કરી ગઈ અને અખંડમાં પહોંચી ગઈ (શ્રી કૃષ્ણજીની પ્રેમમય બંસીનો ધ્વનિ સાંભળતાં જ કુટુંબ પરિવારને છોડીને ગોપીઓ શ્રી કૃષ્ણજી પાસે પહોંચી ગઈ.)

અબ કેતા કહૂં તુમકો જાહેર, એ અર્થ પ્રગટ કહ્યો ન જાએ ।

નિઘાત ડારે છોડ લજ્યા અહંકાર, નેહેયલ સુખ દીજે રે તાએ ॥ ૧૯ ॥

હજી તમને કેટલું સમજાવવું ? આ ગહન રહસ્ય સ્પષ્ટપણે પ્રગટ કરી શકાય નહિ. તેથી જે વ્યક્તિ જૂઠી મર્યાદાઓ અને અહંકાર છોડીને સમર્પિત થઈ જાય તેને પરમધામના અખંડ સુખનો અનુભવ કરાવી શકાય છે.

એ પ્રકાસ વિચાર તુમ દેખ્યા નાહીં, તુમ બૈભવેં લગે રે વિલાસ ।

અબ મહામત કહેં જોત ઉદોત ભઈ, તાકો ઈત આએ દેખો રે ઉજાસ ॥ ૨૦ ॥

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના જ્ઞાનના પ્રકાશને તમે વિચારપૂર્વક જોયો નહિ અને મિથ્યા વૈભવવિલાસમાં પડી ગયા. મહામતિ કહે છે, હવે આ જ્ઞાન-જ્યોતિ પ્રગટી છે, તેના તેજોમય પ્રકાશને અહીં આવીને જુઓ.

પ્રકરણ ૧૩ ચોપાઈ ૧૪૯

રાગ સોરઠ

ધની ન જાએ કિનકો ધૂત્યો, જો કીજે અનેક ધુતાર ।

તુમ ચેહેન ઊપરકે કૈ કરો, પર છૂટે ન ક્યોંએ બિકાર ॥ ૧ ॥

પરમાત્માને કોઈ પણ પ્રકારની ધૂર્તતા કે ચતુરાઈથી ઠગી શકાતા નથી. ચાહે ગમે એટલા પ્રયત્ન કરી લો. તમે બાહ્ય આચરણ ગમે એટલાં કરો, પરંતુ તેનાથી મનના વિકારો છૂટી શકતા નથી.

કોઈ બઢાઓ કોઈ મુડાઓ, કોઈ ખેંચ કાઢો કેસ ।

જોલોં આતમ ન ઓલખી, કહા હોએ ધરે બહુ ભેસ ॥ ૨ ॥

કોઈ જટા વધારે, કોઈ મુંડન કરાવે કે કોઈ પોતાના કેશને લોંચાવે (ખેંચાવી નાખે), પરંતુ જ્યાં સુધી આત્માની પિછાણ થતી નથી ત્યાં સુધી કોઈ પણ વેશ ધારણ કરવાથી કંઈ હાંસલ થવાનું નથી.

ચાર બેર ચૌકા દેઓ, લકડી જલાઓ ધોએ જલ ।

અપ્રસ કરો બાહેર અંગ કો, પર મન ના હોએ નિરમલ ॥ ૩ ॥

ચાહે ચાર વાર રસોઈના ચોકાને સાફ કરો અને લાકડાંને પણ ધોઈને સળગાવો, શરીરના બાહ્ય અંગોને ચાહે કેટલાંય સ્વચ્છ રાખો તેમ છતાં તેનાથી મન નિર્મળ (પવિત્ર) નથી બનતું.

સાત બેર અસ્નાન કરો, પેહેનો ઊન ઉતમ કામલ ।

ઉપજો ઉતમ જાતમેં, પર જીવડા ન છોડે વલ ॥ ૪ ॥

ચાહે દિવસમાં સાતવાર સ્નાન કરો અને ઉત્તમ પ્રકારનો ઊનનો ધાબળો કે વસ્ત્ર ધારણ કરો, ચાહે ઉત્તમ કુળમાં જન્મ લેવાનો ગર્વ ધરાવો તેમ છતાં આ જીવ માયાનાં બંધનોથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.

સૌ માલા બાઓ ગલેમેં, દ્વાદસ કરો દસ બેર ।

જોલોં પ્રેમ ન ઉપજે પીઉસોં, તોલોં મન ન છોડે ફેર ॥ ૫ ॥

દેખાડા માટે ચાહે ગળામાં માળા ધારણ કરો અને દશેય વાર ચાહે દ્વાદશ તિલક (શરીરનાં બાર અંગો પર ચંદનના છાપા) કરતા રહો, પરંતુ જ્યાં સુધી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રત્યે સાચો પ્રેમ હૃદયમાં પ્રગટ નહિ થાય, ત્યાં સુધી મનનો ચકાવો મટવાનો નથી.

તાન માન કે રંગ કરો, અલાપી કરો કિરંતન ।

આપ રીઝો ઔરોં રિઝાઓ, પર બસ ન હોએ ક્યોંએ મન ॥ ૬ ॥

ચાહે ભક્તિભાવ દેખાડવા માટે સ્વર-તાન સાથે રાગનો આલાપ કરી કીર્તન કરો અને એનાથી પોતે સ્વયં પ્રસન્ન રહો તેમજ બીજાંઓને પણ પ્રસન્ન કરો તેમ છતાં તમારું મન વશ થવાનું નથી.

ઉછવ કરો અંનકૂટ કા, વિવિધ કરો પ્રસાદ ।

પર નિકટ ન આવેં નાથજી, પીછે સબ મિલ કરો સ્વાદ ॥ ૭ ॥

ચાહે અન્નકૂટનો ઉત્સવ કરીને વિવિધ પ્રકારનાં વ્યંજનોનો ભોગ લગાવો, પછી બધા મળી આનંદપૂર્વક પ્રસાદ ગ્રહણ કરો તેમ છતાં શ્રીનાથજી (ભગવાન) નિકટ આવશે નહિ.

શીખો સબે સંસ્કૃત, ઔર પઢો સો વેદ પુરાન ।

અર્થ કરો દ્વાદસ કે, પર આપ ન હોએ પેહેયાન ॥ ૮ ॥

ચાહે તમે બધા સંસ્કૃત ભાષા શીખીને વેદ, પુરાણ વગેરે ધર્મગ્રંથોનું અધ્યયન કરી લો તેમજ બાર માત્રાઓને અલગ-અલગ કરીને તેમનો અર્થ પણ કરી લો, પરંતુ આ બધા પ્રયત્નો છતાં તમે પોતાના આત્માને પિછાણી શકશો નહિ.

સાધો સબે જોગારંભ, અનહદ અજપા આસન ।

ઉડો ગડો ચઢો પાંચમેં, આખર સુંન ન છોડી કિન ॥ ૯ ॥

ચાહે તમે યોગની સાધના કરો, અનહદ નાદ સાંભળો, અજપા જપ કરો અથવા ચોરાસી આસનોનો પ્રયોગ કરો, સાધના દ્વારા આકાશમાં ઊડવા લાગો કે ભૂમિમાં સમાધિ લગાવો તેમજ પંચમહાભૂતોથી બનેલા આ બ્રહ્માંડમાં ગમે તેટલી પ્રગતિ પણ કરો, તેમ છતાં અંતે શૂન્ય નિરાકારને બાદ કરતાં કોઈ આગળ વધી શક્યું નહિ.

આગમ ભાખો મનકી પરખો, સૂઝે ચૌદે ભવન ।

મૃતક કો જીવત કરો, પર ઘરકી ન હોવે ગમ ॥ ૧૦ ॥

ચાહે જ્યોતિષનો અભ્યાસ કરી ભવિષ્યવેત્તા બનો, બીજાના મનને પારખી લો. ચાહે તમને

ચૌદેય લોકોના જ્ઞાનની પણ સમજણ પ્રાપ્ત થાય. ચાહે જપ અથવા ચમત્કાર દ્વારા મૃત્ વ્યક્તિને જીવિત પણ કરી દો, પરંતુ આ બધું કરવા છતાં તમને પોતાના મૂળ ઘર (પરમધામ) ની ભાળ પ્રાપ્ત થશે નહિ.

સતગુરુ સોઈ જો આપ ચિન્હાવે, માયા ધની ઔર ઘર ।

સબ ચીન્હ પરે આખર કી, જ્યો ભૂલિએ નહીં અવસર ॥ ૧૧ ॥

જેઓ આત્માની પિછાણ કરાવે તેજ સદ્ગુરુ કહેવાય. તેઓ માયાની સમજણ પાડી આત્માના ધણી પરમાત્મા તેમજ પરમધામની પિછાણ પણ કરાવી દે. એવા સદ્ગુરુ મળતાં આત્મ-જાગૃતિનો માર્ગ ખુલ્લો થશે. માટે એવા અવસરને હાથથી જવા ન દો.

એ પેહેયાને સુખ ઉપજે, સનમંધ ધની અંકૂર ।

મહામત સો ગુરુ કીજિએ, જો યોં બરસાવે નૂર ॥ ૧૨ ॥

આવી પિછાણ થતાં આત્માને અખંડ સુખનો અનુભવ થાય છે અને પોતાના ધણી સાથેના મૂળ સંબંધની પિછાણ પણ થાય છે. મહામતિ કહે છે, આ રીતે અખંડ જ્ઞાનના તેજની વૃષ્ટિ જેમના દ્વારા થાય, એવી વ્યક્તિને જ પોતાના સદ્ગુરુ બનાવવા જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૧૬૨

રાગ શ્રી

પતિત સિરોમન યોં કહે ।

જો મેં કિએ હેં બજલેપ, મેરે સાહેબ સોં દ્વેષ ॥ ૧ ॥ ટેક ॥

પતિત મેરે આગે કૌન કહાવે, મેં કોઈ ન દેખ્યા રે પતીત ।

એ સબ કોઈ સાધ ચલત હેં સીધે, જો દેખિએ અપની રીત ॥ ૨ ॥

સંસારમાં પોતાને પતિત શિરોમણિ કહેવડાવનારા ભક્તો એમ કહે છે " મેં મારા ધણીનો દ્વેષ કરીને વજલેપ જેવો (ક્યારેય મટી ન શકે તેવો) અપરાધ કર્યો છે. " પરંતુ મારાથી અધિક ચડિયાતો પતિત કોણ હોય ? મેં તો કોઈ પતિત જોયો નથી. વિચારપૂર્વક જોઈએ તો જણાશે કે આ બધા સાધકો સીધા (સ્વર્ગ વૈકુંઠાદિના) માર્ગ પર જ ચાલતા રહ્યા છે.

દુનિયાં સકલ ચલત હેં પૈરે, જો સાધ બડોંને બતાયા ।

ઉલટા કોઈ નહીં રે યામેં, પતિત કિને ન કેહેલાયા ॥ ૩ ॥

આ સંસારમાં બધા લોકો પોતાના ગુરુજનોએ બતાવેલા માર્ગ પર જ ચાલે છે. તેમનાથી વિપરીત કોઈ જતું નથી. તેથી સંસારમાં કોઈ પતિત કહેવાતું નથી.

ઉલટા એક ચલત હોં યામેં, મેં છોડી દુનિયાંકી રાહ ।

તોડી મરજાદ બિગડ્યા વિસ્વથેં, મેં તો પતિતનકો પાતસાહ ॥ ૪ ॥

સંસારના લોકો જેનું અનુસરણ કરે છે તે ધર્મના બાહ્ય સિદ્ધાંતો છે અને તેને છોડીને તેની વિપરીત હું એકલો જ કેવળ ચાલું છું. મેં સંસારની પરંપરાગત મર્યાદા છોડી દીધી છે તેથી સંસારના લોકોની દૃષ્ટિમાં હું બગડી ગયો છું અને પતિતોનો પણ પાતશાહ બની ગયો છું.

સૂર જૈસે પતિત કહાવે, ઔર કી સોભા આપકો દેવે ।

ઓ અંધા રાંક ગરીબ સાધ જો, સો કયા રે પતીતી લેવે ॥ ૫ ॥

સૂરદાસજીએ પોતાને પતિત કહીને બીજાની શોભા પોતાના શિરે લીધી. સૂરદાસ સ્વયં નેત્રહીન હતા. આવા બિચારા ગરીબ સાધુ કેવી રીતે પતિત કહેવાય ?

નામધારી પતિત જો હુતે, જિન જુધ જગપતસોં કિએ ।

જગપત જગમેં બડા જોરાવર, તિન માર ચરન તલે લિએ ॥ ૬ ॥

સંસારમાં અનેક એવા નામધારી પતિત થયા છે જેમણે જગતપતિ (ભગવાન વિષ્ણુ) સાથે ટક્કર ઝીલી છે. પરંતુ ભગવાન વિષ્ણુ શક્તિશાળી છે કે તેમણે આવા બધા નામધારી પતિતોને પોતાને અધીન કરી લીધા અર્થાત્ પોતાની ભક્તિ જ પ્રદાન કરી.

યા જગમેં એ કયા રે પતીતી, કોઈ ન પોહોંચ્યા પાર ।

બોહોત દૌડે સો સુંન તોડી, આડી પડી નિરાકાર ॥ ૭ ॥

આ સંસારમાં એવું ક્યું પતિતપણું છે કે જેને સંસારથી વિપરીત ચાલીને કોઈ પાર પણ પહોંચી શક્યું નથી (અર્થાત્ કોઈ પણ ભવસાગર પાર કરી શક્યું નહિ, બધા જગતગામી જ રહી ગયા). અનેક લોકોએ સંસારથી આગળ જવા માટે દોટ મૂકી અને શૂન્ય સુધી પહોંચી પણ ગયા, પરંતુ નિરાકારનો અંતરાય આડો આવવાથી તેઓ તેની આગળ જઈ શક્યા નહિ.

મેં ઉલટાએ આતમ જુગતેં જગાઈ, પાર કી તરફ ફિરાઈ ।

સુંન નિરાકાર પાર પર આતમ, મેં તા પર દૃષ્ટિ ચઢાઈ ॥ ૮ ॥

મેં તો સંસારના લોકોથી વિપરીત ચાલીને મારા આત્માને જાગ્રત કર્યો અને તેને પાર (પરમધામ) તરફ ફેરવી દીધો. શૂન્ય, નિરાકારથી પાર પરમધામમાં રહેલા પર-આત્મામાં મારી દૃષ્ટિને કેન્દ્રિત કરી.

અગમકે પાર જો અલખ કહાવે, મેં તિનસોં જાએ જુધ લિયા ।

ઈહાં લગ ઔર સબદ નહીં સીધા, સો પ્રગટ પકડકે કિયા ॥ ૯ ॥

વેદોમાં જેને અગમ કહેવામાં આવેલ છે, તે નિરાકારની પારની દૃષ્ટિની મર્યાદાથી પણ બહાર જે અલભ્ય (અલખ) અક્ષરબ્રહ્મ છે, હું ત્યાં જઈ અથડાયો. જે અક્ષરબ્રહ્મની બાબતમાં શાસ્ત્ર વચનોએ પણ સ્પષ્ટતા કરી નથી અર્થાત્ માત્ર સંકેત કર્યો છે, તેમનું નિરૂપણ કરીને મેં બધાને માટે માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો.

ઈન આતમ કો ઘર એહી અક્ષર હૈ, એ તો પારબ્રહ્મ પરખાયા ।

એ જુધ જુત્યા મેં સેહેજે, સતગુરુજી કી દયા ॥ ૧૦ ॥

આ બધા આત્માઓનું ઘર અક્ષરધામ છે. એ અક્ષરબ્રહ્મને લોકો પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કહે છે. સદ્ગુરુની પરમકૃપા થતાં હું અનાયાસે જ તેનાથી પણ આગળ વધ્યો.

અબ અક્ષરકે પાર મેં જુધ બનાઊં, સકલ આઉધ અંગ સાજૂં ।

પ્રેમકી સેન્યા પ્રગટ ચલાઊં, કંઠ અક્ષરાતીત મિલાઊં ॥ ૧૧ ॥

હવે હું અક્ષરબ્રહ્મથી પણ પર જવાની તૈયારી કરું છું. તે માટે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ,

મત્સર (ઈર્ષ્યા) વગેરે ષડ્રિપુઓ (છઃ શત્રુઓ) પર વિજય મેળવીને પ્રેમની સેના- શીલ, સંતોષ, કરુણા વગેરેને સાથે લઈને આગળ વધી અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને જઈ મળું.

પતિત એસી પુકાર ન કીજે, પર મોકોં ઈન ચોટેં અગિન લગાઈ ।

બોહોત બરસ મેં રાખી અંદર, અબ તો ઢાંપી ન જાઈ ॥ ૧૨ ॥

પતિત કહેવડાવનારા લોકો આ રીતે પોતાની પ્રશંસા કરતા નથી, પરંતુ (સૂરદાસજીનાં વચનોની) આ ચોટે મને ઘાયલ કરીને ઉત્તેજિત કર્યો છે. આ ઉત્તેજનાને મેં કેટલાંય વર્ષોથી હૃદયમાં દબાવી રાખી હતી, પરંતુ હવે તેને છુપાવી રખાય એમ નથી.

પારકે પાર પાર જાએ પોહોંચ્યા, જીવત અખંડ સુખ પાયા ।

પતિતનકે સિર મહામત મુકટ મનિ, જિન એ જુધ જગમેં લખાયા ॥ ૧૩ ॥

ચૌદ લોકની પાર શૂન્ય નિરાકાર, તેની પણ પાર અક્ષરધામ અને અક્ષરધામની પણ પાર અક્ષરાતીત પરમધામનું જ્ઞાન મને હવે પ્રાપ્ત થયું છે. આ કારણે મેં આ જીવનમાં અક્ષરાતીત પરમાત્માનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી લીધું. આ રીતે મહામતિ પતિતોના પણ શિરોમણિ મુકુટમણિ કહેવાયા, જેમણે આ અદ્વિતીય યુદ્ધ (ક્ષર જગત્ તેમજ અક્ષર ભૂમિકાથી પણ પારની કૃત્ય)નો આ સંસારમાં આરંભ કર્યો છે.

પ્રકરણ ૧૫ ચોપાઈ ૧૭૪

રાગ શ્રી

દુખ રે પ્યારો મેરે પ્રાનકો ।

સો મેં છોડ્યો ક્યોં કર જાએ, જો મેં લિયો હે બુલાએ ॥ ૧ ॥ ટેક ॥

સંસારનાં દુઃખો મને પ્રાણથી પણ પ્યારાં લાગે છે. તેમને હું કેવી રીતે છોડી શકું ? આ દુઃખોને તો મેં જ બોલાવ્યાં છે.

ઈન અવસર દુખ પાઈએ, ઔર કહા ચાહિએત હે તોહે ।

દુખ બિના ચરનકમલકો, સખી કબહૂં ન મિલિયા કોએ ॥ ૨ ॥

જો આ જીવનમાં (ધામધણીની સ્મૃતિ આપતાં) દુઃખો પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પછી તારે એના સિવાય બીજું શું જોઈએ ? હે સખી ! દુઃખનો અનુભવ કર્યા વગર કોઈનેય ધામધણીનાં ચરણ કમળ પ્રાપ્ત થતાં નથી.

જિન સુખ પીઉજી ના મિલે, સો સુખ દેઉં રે જલાએ ।

જિન દુખ મેરા પીઉ મિલે, મેં સો દુખ લેઉં બુલાએ ॥ ૩ ॥

સંસારનાં જે સુખો ભોગવવાથી ધામધણીનું મિલન ના થઈ શકે તે બધાં માયાવી સુખોને હું બાળી નાખું. પરંતુ જે સાંસારિક દુઃખોને સહન કરતાં મારા પ્રિયતમનું મિલન થઈ શકે તેવાં બધાં દુઃખોને હું બોલાવીને તેમને સ્વીકારી લઉં.

દુખ તો હમારો આહાર હે, ઔરન કો દુખ ખાએ ।

દુખકે ભાગે સબ ફિરે, કોઈ બિરલા સાધ નિબાહે ॥ ૪ ॥

આવાં દુઃખો તો અમારા આત્માના આહાર જેવાં છે, જ્યારે અન્ય લોકો માટે આવાં દુઃખો ખાઈ જનારાં હોય છે. તેથી આવાં સાંસારિક દુઃખોથી બધા લોકો ભાગતા ફરે છે. કોઈ વિરલો સાધુ પુરુષ જ આ દુઃખોને સહન કરી શકે છે.

દુખકો નિબાહૂ ના મિલે, ઔર સુખકો તો સબ બ્રહ્માંડ ।

ઈન જૂઠે દુખથેં ભાગ કે, ખોવત સુખ અખંડ ॥ ૫ ॥

દુઃખને ખમી ખાનારા (નભાવી લેનારા) સંસારમાં નથી મળતા અને સુખોનું તો આખું બ્રહ્માંડ ચાહક છે. પરંતુ આવા અલ્પજ્ઞ લોકો આ જૂઠાં દુઃખોથી દૂર ભાગીને અખંડ સુખો તરફ દોડે છે.

દુખકી પ્યારી પ્યારી પીઉકી, તુમ પૂછો વેદ પુરાન ।

એ દુખ મોહીકો ભલા, જો દેત હેં અપની જાન ॥ ૬ ॥

આ સંસારનાં સ્વાર્થમય સુખોને છોડીને તેના દ્વારા ઉત્પન્ન થનારાં દુઃખોનું પ્રેમથી સ્વાગત કરનારી બ્રહ્મસૃષ્ટિ પોતાના પ્રિયતમને પ્યારી છે. વેદ, પુરાણ અને ધર્મગ્રંથો પણ એના સાક્ષી છે. તેથી સંસારનાં આ દુઃખો મને પ્રિય લાગે છે કારણ કે પ્રિયતમ ધણી મને પોતાની જાણીને આ દુઃખો આપે છે.

તા કારન દુખ દેત હેં, દુખ બિના નીંદ ન જાએ ।

જિન અવસર મેરા પીઉ મિલે, સો અવસર નીંદેં ગમાએ ॥ ૭ ॥

તેથી પ્રિયતમ ધણી પોતાના પ્રિય આત્માઓને દુઃખ આપે છે, કારણ કે સાંસારિક દુઃખોનો અનુભવ કર્યા વિના અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા દૂર થતી નથી. જે દુઃખો દ્વારા આ જીવનમાં પ્રિયતમનું મિલન થાય છે, તેવા અવસરને આપણે અજ્ઞાનતાને કારણે ગુમાવી દઈએ છીએ.

નીંદ બુરી યા ભરમ કી, ભરમ તો ભઈ આડી પાલ ।

વહ સુખ દેત જલાએ કે, જો આડી ભઈ અપને લાલ ॥ ૮ ॥

અજ્ઞાનરૂપી ભ્રમની નિદ્રા બહુ ખરાબ છે. કારણકે તે નિદ્રા ધણીને પ્રાપ્ત કરવામાં બાધારૂપ બની છે. એ ભ્રાંતિ (નિદ્રા) પ્રિય મિલનને માટે બાધક સિદ્ધ થાય તેને વિરહનું દુઃખ બ
૧
૭
૧
૮
રાખ કરી દે છે.

નીંદ નિગોડી ના ઉડી, જો ગઈ જીવકો ખાએ ।

રાત દિન અગની જલે, તબ જાએ નીંદ ઉડાએ ॥ ૯ ॥

આ ભૂંડી (નિગોડી) નિદ્રા ટળતી નથી. તે તો જીવ (સમગ્ર જીવન) ને ગળી રહી છે. (આખું જીવન આ નિદ્રામાં વ્યર્થ વીતી જાય છે). જ્યારે રાત દિવસ વિરહનો અગ્નિ ભભૂકશે ત્યારે આ નિદ્રા ઊડી જશે.

ઈન સુખને કે દુખસે જિન ડરો, દુખ બદલે સત સુખ ।

અપને માસૂકસોં નેહડા, તોકોં દેયગો બનાએકે દુખ ॥ ૧૦ ॥

આથી આ સ્વપ્નવત્ સંસારનાં જૂઠાં દુઃખોથી ડરો નહિ, કારણ કે આ દુઃખો દ્વારા ધામધણીનાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે. પોતાના ધણીનો અખંડ પ્રેમ તમને દુઃખના માધ્યમથી જ પ્રાપ્ત થશે.

તા સુખકો કહા કીજિએ, જો દેખલાએ ધરમરાએ ।

મૈં વહ દુખ માંગૂં પીઉપેં, જો પીઉસોં પલ પલ રંગ ચઢાએ ॥ ૧૧ ॥

સંસારનાં આ માયાવી જૂઠાં સુખોને લઈને શું કરવું ? કેમ કે તે તો ધર્મરાજ (યમલોક)નો માર્ગ બતાવે છે. આથી હું તો પ્રિયતમ પાસે આ પ્રકારનાં દુઃખો માંગુ, જેનાથી પ્રિયતમના પ્રેમમાં પળેપળ વૃદ્ધિ થતી રહે.

દુખ સબ સુખનો હોએ ગયો, અખંડ સુખ ભોર ભયો ।

મહામત ખેલેં અપને લાલસોં, જો અક્ષરાતીત કહ્યો ॥ ૧૨ ॥

હવે તો બધાય દુઃખો સ્વપ્નની જેમ મટી ગયાં છે. અખંડ સુખના પ્રભાતનો ઉદય થયો છે. તેથી મહામતિ પોતાના ધામધણી (લાલ) અક્ષરાતીત સાથે લીલા - વિલાસ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૧૮૬

રાગ શ્રી

સખી રી આતમ રોગ બુરો લગ્યો, યાકો દારુ ના મિલે તબીબ ।

ચૌદે ભવનમેં ન પાઈએ, સો હુઆ હાથ હબીબ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્મપ્રિયાઓ ! આત્મરોગ ઘણો દારુણ થયો છે. તેના નિવારણ માટે ઔષધિ તેમજ વૈદ્ય મળતાં નથી. એટલે સુધી કે ચૌદ લોકમાં એનો કોઈ ઉપચાર જ નથી. કેવળ પરમાત્માના હાથમાં જ એનો ઉપચાર છે.

આતમ રોગ કાસોં કહિએ, જિન પીઠ દઈ પરઆતમ ।

એ રોગ ક્યોંએ ના મિટે, જોલોં દેખે ના મુખ બ્રહ્મ ॥ ૨ ॥

આત્મરોગ કોને કહેવાય ? આ આત્મા પોતાના મૂળ સ્વરૂપ પર-આત્માથી વિમુખ થઈને સંસાર તરફ અભિમુખ થયો છે (આ જ આત્મરોગ છે). જ્યાં સુધી જાગૃત થઈને પરબ્રહ્મની સંમુખ ન થઈએ અર્થાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાં સુધી આ રોગ મટવાનો નથી.

સો હબીબ ક્યોં પાઈએ, કે કર કર થકે ઉપાએ ।

સાસ્ત્ર દેખેં સબ સબદ, તિન દુખ દિયા બતાએ ॥ ૩ ॥

એ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? આને માટે ઉપાય કરતાં - કરતાં લોકો થાકી ગયા. મેં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરીને તેમના સિદ્ધાંતો પર પણ વિચાર કર્યો. ત્યારે ખબર પડી કે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન દુઃખ જ છે.

સખી રી તારેં દુખ પ્યારો લગ્યો, અંદર દેખો વિચાર ।

સો દુખ કેસે છોડિએ, જાસોં પાઈએ પીઉ મનુહાર ॥ ૪ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! તેથી મને આ દુઃખ ઘણું પ્યારું લાગે છે. તમે પણ અંતર્દૃષ્ટિથી જોઈને વિચાર કરો. જેનાથી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં લાડપ્યાર પ્રાપ્ત થતાં હોય તેવા દુઃખનો ત્યાગ કેવી રીતે કરીએ ?

દુનીકે સુખ દિએ મૈં તિનકો, જો કોઈ ચાહે સુખ ।

જિનસેં મેરા પીઉ મિલે, મેં ચાહૂં સોઈ દુખ ॥ ૫ ॥

તેથી મેં માયાનાં બધાં સુખો એવા લોકોને વહેંચી આપ્યાં છે જેઓ એવાં સુખોના ઈચ્છુક છે. જે દુઃખો દ્વારા મને મારા પ્રિયતમ ધણી મળ્યા છે એ દુઃખોની હું હમેશાં ચાહના ધરાવું છું.

દુખ પ્યારો હૈ મુઝકો, જાસોં હોએ પીઉ મિલન ।

કહા કરૂં મેં તિન સુખકો, આખર જિત જલન ॥ ૬ ॥

તેથી મને જેના વડે પ્રિયતમનું મિલન થાય એવાં દુઃખો પ્રિય લાગે છે. માયાનાં જૂઠાં સુખોને લઈને હું શું કરું ? તેનાથી તો અંતે ચિંતા અને સંતાપના અગ્નિમાં જ બળવું પડે છે.

બડીમત કે જો ધની કહે, હોએ ગએ જો આગે ।

તિન ભી ધની મિલનકોં, દુખ ધનીપેં માગે ॥ ૭ ॥

આની પહેલાં પણ અનેક બુદ્ધિશાળી સંત-મહાપુરુષો થઈ ગયા છે. તેમણે પણ પૂર્ણબ્રહ્મના મિલન માટે તેમની પાસે દુઃખો પણ માગ્યાં છે.

જબ વિછોહા ધની કા, તબ દુખમેં ધની કો વિલાસ ।

ઉન દુખકે વિલાસમેં, પોહોંચાએ દેત ધની આસ ॥ ૮ ॥

જ્યારે ધામધણીનો વિયોગ થાય છે ત્યારે એ વિયોગજન્ય દુઃખમાં (ધામધણીનું નિરંતર ચિંતન થવાથી) તેમની સાથેના વિલાસનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે આ દુઃખના વિલાસમાં ધામધણી સઘળા મનોરથ પૂરા કરી દે છે.

કહા કરૂં તિન સુખકો, જિનસેં હોઈએ નિરાસ ।

એ ઝૂઠા સુખ હૈ છલકા, સો દેત માયાકી ફાંસ ॥ ૯ ॥

જેનાથી અંતે નિરાશા જ હાથ લાગે તેવાં સાંસારિક જૂઠાં સુખોને શું કરવાનાં ? તે માયાનાં સુખો તો માત્ર ભ્રમ છે. અંતે એ માયાની જાળમાં ફસાવી દે છે.

દુખસે પીઉજી મિલસી, સુખેં ન મિલિયા કોએ ।

અપને ધનીકા મિલના, સો દુખે સે હોએ ॥ ૧૦ ॥

દુઃખ દ્વારા પ્રિયતમનું મિલન થાય છે. જૂઠાં સુખો દ્વારા કોઈનેય પ્રિયતમનું મિલન થયું નથી. આમ પોતાના પ્રિયતમનું મિલન તો દુઃખોથી જ થાય છે.

દુખ બડો પદારથ, જો કોઈ જાને એ ।

તાથેં સુખકો છોડ કે, દુખ લે સકે સો લે ॥ ૧૧ ॥

આ દુઃખ મહત્વપૂર્ણ પદાર્થ છે. સમજદાર વ્યક્તિ જ તેનું મહત્વ સમજે છે. તેથી તેઓ સંસારનાં જૂઠાં સુખોને છોડીને યથા સંભવ (શક્ય એટલાં) દુઃખોને જ સહર્ષ સ્વીકારી લે છે.

રાત દિન દુખ લીજિએ, ખાતે પીતે દુખ ।

ઉઠતે બેઠતે દુખ ચાહિએ, યોં પીઉસોં હોઈએ સનમુખ ॥ ૧૨ ॥

રાત-દિવસ, ખાતાં-પીતાં, ઊઠતાં-બેસતાં, પ્રિયતમના વિરહનાં દુઃખનો જ અનુભવ કરો. એવું કરવાથી ધામધણીને સન્મુખ થવાનું (દર્શનનું) સુખ પ્રાપ્ત થશે.

ઈન દુખસે કોઈ જિન ડરો, ઈન દુખમેં પીઉકો સુખ ।
જો ચાહત હૈ સુખ કોં, આખર તિનમેં દુખ ॥ ૧૩ ॥

સંસારનાં આ દુઃખોથી કોઈએ પણ ડરવું નહિ, કારણ કે આ દુઃખોને સહન કરવાથી જ ધામધણીનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ થશે. પરંતુ જે લોકો સંસારનાં માયાવી સુખોની જ ઈચ્છા ધરાવે છે તેમણે અંતે તો દુઃખો જ ભોગવવાં પડે છે.

દુખ બિના ન હોવે જાગની, જો કરે કોટ ઉપાએ ।
ધની જગાએ જાગડીં, ના તો દુખ બિના ક્યોંએ ન જગાએ ॥ ૧૪ ॥

કરોડો યત્ન કરવા છતાં પણ દુઃખ વિના આત્મ જાગૃતિ થઈ શક્તી નથી. ધામધણીની કૃપાથી જ આત્મ- જાગૃતિ થઈ શકે છે. અન્યથા દુઃખ સહન કર્યા વિના અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાથી જાગૃત થઈ શકાતું નથી.

દુખ ખાના દુખ પીવના, દુખે હમારો આહાર ।
દુનિયાં કો દુખ ખાત હૈ, તો દુખથેં ભાગત સંસાર ॥ ૧૫ ॥

આપણે બ્રહ્માત્માઓ માટે ખાવું-પીવું અને સંપૂર્ણ આહાર જ દુઃખ છે. સંસારના લોકોને આ દુઃખ ખાવા ધાય છે. તેથી સઘળો સંસાર દુઃખથી દૂર ભાગી રહ્યો છે.

દુખતેં બિરહા ઉપજે, બિરહે પ્રેમ ઈસક ।
ઈસક પ્રેમ જબ આઈયા, તબ નેહેય મિલિએ હક ॥ ૧૬ ॥

દુઃખથી વિરહ ઉત્પન્ન થાય છે. વિરહથી પ્રેમ પેદા થાય છે. જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમનો ઉદય થાય છે ત્યારે એ અલૌકિક પ્રેમ દ્વારા જ નક્કી ધામધણીનું મિલન થાય છે.

દુખ સોભા દુખ સિનગાર, દુખ હી કો સબ સાજ ।
દુખ લે જાએ ધનીપેં, ઈન સુખતેં હોત અકાજ ॥ ૧૭ ॥

દુઃખ જ આપણી શોભા છે, દુઃખ જ આપણો શણગાર છે. પ્રિય મિલનની સઘળી સામગ્રી દુઃખની જ હોય છે. અને એ દુઃખો જ ધામધણી સુધી પહોંચાડે છે. સુખથી તો મોટો અનર્થ થાય છે.

તો દુખ સારોંને માંગિયા, બડી બુધવાલોંને જાગ ।
દુખસે અપને પીઉકા, આવત બિરહ બૈરાગ ॥ ૧૮ ॥

તેથી સઘળા બુદ્ધિમાન સંત-મહાત્માઓએ જ્ઞાન દ્વારા જાગૃત થઈને પ્રભુ પાસે દુઃખ માગેલું છે, કારણ કે દુઃખથી જ પ્રિયતમ ધણીનો વિરહ પેદા થાય છે અને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

દુખ વસ્તર દુખ ભૂષન, દુખથેં નિરમલ દેહ ।
જો દુખ પ્યારો જીવકો લગે, તો ઉપજે સત સનેહ ॥ ૧૯ ॥

સાધકો માટે તો દુઃખ જ વસ્ત્ર અને આભૂષણ છે. દુઃખથી જ દેહ નિર્મળ થાય છે. જ્યારે જીવને દુઃખ પ્યારું લાગવા માંડે ત્યારે પરમાત્મા પ્રત્યે સાચો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય.

દુખ દાવાનલ કાટત, ઔર કાટત સકલ વિકાર ।
દુખ કાટત મૂલ માયાકો, બઢે નહીં વિસ્તાર ॥ ૨૦ ॥

દુઃખ જ સંતાપ અને ચિંતારૂપી દાવાનળને શાંત કરીને કામ, ક્રોધ, લોભ જેવા વિકારોને નષ્ટ

કરી દે છે. દુઃખ જ માયાની જડોને કાપી નાખે છે, જેથી એ વિકારોનો અધિક વિસ્તાર થતો નથી.

દુખ દસોં દ્વાર ભેદિયા, ઔર દુખ ભેદયો રોમ રોમ ।

યોં નખ સિખ દુખ પ્યારો લગે, તો કહા કરે છલ ભોમ ॥ ૨૧ ॥

આ દુઃખે મારા શરીરનાં દશેય દ્વારોને વીંધીને મારા રોમેરોમને પણ વીંધી નાખ્યું છે. તેથી નખથી માંડીને શિખા સુધી મને દુઃખ જ પ્રિય લાગે છે. સંસારના છળકપટ વગેરે મારા પર શું પ્રભાવ પાડવાનાં છે ?

સુખ માયાકો મૂલ હૈ, સો યાહે બઢ્યો વિસ્તાર ।

તિન સાધોં સુખ તજિયા, વાસ્તે અપને કરતાર ॥ ૨૨ ॥

સાંસારિક જૂઠાં સુખો જ માયાની જડ છે. આ જૂઠાં સુખોને ચાહવાથી માયાનો વિસ્તાર વધે છે. સુજ્ઞ સાધકોએ પોતાના ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ અર્થે આવાં સુખોનો પરિત્યાગ કર્યો છે.

બારીક બાતેં દુખકી, જો કદી લગે મિઠાસ ।

તો ટૂટ જાત હૈ એ સુખ, હોત માયાકો નાસ ॥ ૨૩ ॥

સાંસારિક દુઃખોની વાતો ઘણી સૂક્ષ્મ છે. જો એ દુઃખોની મીઠાશ ભાવવા લાગે તો સંસારનાં જૂઠાં સુખો પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા આપમેળે જ છૂટી જવાની અને એ રીતે માયાનો પણ નાશ થવાનો.

એ દુખ બાતેં સોઈ જાનહીં, જાકો આઈ વતન ખુસવોએ ।

એ દુખ જાનેં અરસ અંકૂરી, માયા જીવ ન જાને કોએ ॥ ૨૪ ॥

જેમને અખંડ પરમધામ (મૂળ વતન)ની સુગંધી પ્રાપ્ત થઈ છે તેઓ જ દુઃખોની આ સૂક્ષ્મ વાતો સમજી શકે છે. આ દુઃખોની મીઠાશનો આનંદ પરમધામના મૂળ સંબંધી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ જ લઈ શકે છે. માયાના જીવો આ રહસ્યને સમજી જ શકતા નથી.

જો માયા મોહથેં ઉપજે, સો કયા જાને દુખકે સુખ ।

જો માયાકો સુખ જાનહીં, તાયેં હુએ બેમુખ ॥ ૨૫ ॥

માયા અને મોહથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવો આ દુઃખોથી પ્રાપ્ત થયેલાં સુખોને કેવી રીતે જાણી શકે ? જેમને માયાનાં જૂઠાં સુખો જ પસંદ છે તેઓ તો દુઃખથી હમેશાં વિમુખ થઈ જાય છે.

કુરાન પુરાન મેં દેખિયા, કહી દુખકી બડાઈ ।

સાધ બડોં બડાઈ દુખકી, લડાએ લડાએકે ગાઈ ॥ ૨૬ ॥

કુરાન-પુરાણ વગેરે ધર્મગ્રંથો મેં જોયા છે, એમાં વર્ણિત કથાઓમાં પણ દુઃખનો જ મહિમા છે, સાધુ-સંતોએ પણ ભજન-કીર્તન દ્વારા દુઃખોનો મહિમા ખૂબ વધારીને ગાયો છે.

મોલ તોલ ના દુખકો, કોઈ નાહીં ઈન બરાબર ।

જિન દુખથેં ધની પાઈએ, તાકો મોલ હોવે ક્યોં કર ॥ ૨૭ ॥

તેથી આ દુઃખોનું કોઈ મૂલ્યાંકન જ થઈ શકતું નથી. તેના જેવી કોઈ પણ વસ્તુ મૂલ્યવાન નથી. જે દુઃખો વડે પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે દુઃખોનું મૂલ્ય કેવી રીતે આંકી શકાય ?

દુખ તો મહંગે મોલકો, મેં દેખ્યા દિલ લ્યાએ ।

દુનિયાં સબ ભાગી ફિરે, કોઈ ન સકે ઉચાએ ॥ ૨૮ ॥

મેં વિચારપૂર્વક જોયું કે દુઃખ તો અમૂલ્ય વસ્તુ છે, પરંતુ સંસારના બધા લોકો એનાથી ડરીને ભાગે છે. કોઈપણ તેનો પાર પામી શક્યું નહિ.

મેં તો ચાહ્યા સુખકો, પર ધનીકી મુઝ પર મેહેર ।

તાથેં દુખ ફેર ફેર લિયા, અબ સુખ લાગત હૈ જેહેર ॥ ૨૯ ॥

મેં પણ એવાં સાંસારિક સુખોની ચાહના રાખી હતી, પરંતુ ધામધણીની મારા પર પરમકૃપા થઈ, જેથી મેં વારંવાર દુઃખોનો સ્વીકાર કર્યો છે. આથી હવે મને સંસારનાં સુખો ઝેર જેવાં લાગે છે.

જો સાહેબ સનકૂલ હોવહીં, તો દુખ આવે તિન ।

ઈન દુનિયાં મેં ચાહ કર, દુખ ના લિયા કિન ॥ ૩૦ ॥

વસ્તુતઃ ધામધણી જેના પર પ્રસન્ન થાય છે તે લોકોને જ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. નહિ તો આ સંસારમાં પોતાની ઈચ્છાથી તો કોઈએ દુઃખનો સ્વીકાર કર્યો નથી.

દુખ દેવે દિવાનગી, સ્યાનપ દેવે ઉડાએ ।

તાથેં દુખ કોઈ ના લેવહીં, સબ સુખ સ્યાનપ ચાહે ॥ ૩૧ ॥

દુઃખ આપણને ધામધણી પ્રત્યે દીવાના બનાવી દે છે અને સંસારની બધી ચતુરાઈઓને પણ નષ્ટ કરી નાખે છે. તેથી સંસારના લોકો આવા પ્રકારનાં દુઃખો ઈચ્છતા નથી. સહુને સંસારનાં સુખો અને ચતુરાઈ જ સારાં લાગે છે.

ચાહને વાલે દુખ, દુનિયામેં હૂંઠ દેખ ।

બ્રહ્માંડ ચાર હૈ સુખકો, દુખ દોસ્ત હુઆ કોઈ એક ॥ ૩૨ ॥

જો સંસારમાં શોધવા નીકળો તો દુઃખને ચાહનારા કોઈક વિરલા જ મળશે. કારણ કે બ્રહ્માંડના બધા લોકો માયાવી સુખોની મિત્રતા કરે છે. દુઃખો સાથે પ્રેમ કરનારા એકાદ સાધુમહાત્મા જ મળશે.

જાકો સ્વાદ લગ્યો કછુ દુખકો, સો સુખ કબૂં ન ચાહે ।

વાકો સો દુખ ફેર ફેર, હિરદે ચઢ ચઢ આએ ॥ ૩૩ ॥

જેણે દુઃખોનો સ્વાદ ચાખી લીધો છે તેઓ કદાપિ માયાનાં સુખોને ચાહશે નહિ. તેના હૃદયમાં તો વારંવાર એ દુઃખો જ ઉભરાતાં રહેશે.

મહામત કહે ઈન દુખકો, મોલ ન કિયો જાએ ।

લાખ બેર સિર દીજિએ, તો ભી સરભર ન આવે તાએ ॥ ૩૪ ॥

આથી મહામતિ કહે છે કે એવાં દુઃખોનું મૂલ્ય આંકી શકાતું નથી. તેના બદલે લાખો વાર માથું આપી દેવા છતાં પણ તેની તોલે એ આવે તેમ નથી.

પ્રકરણ ૧૭ ચોપાઈ ૨૨૦

રાગ શ્રી

મેં તો બિગડ્યા વિસ્વથેં બિછુડ્યા, બાબા મેરે ઢિંગ આઓ મત કોઈ ।

બેર બેર બરજત હોં રે બાબા, ના તો હમ જ્યોં બિગડેગા સોઈ ॥ ૧ ॥

હે સજજનો ! દુનિયાની નજરમાં હું બગડી ગયો છું અને સંસારથી અલગ થઈ ગયો છું. તેથી મારી પાસે કોઈએ ન આવવું. હું વારંવાર ના પાડું છું કારણ કે મારી પાસે આવશો તો તમે પણ મારી માફક બગડી જશો.

મેં લાજ મત પત દઈ રે દુનીકો, નિલજ હોએ ભયા ન્યારા ।

જો રાખે કુલ વેદ મરજાદા, સો જિન સંગ કરો હમારા ॥ ૨ ॥

મેં ખોટી લોકલાજ, મર્યાદા, ચતુરાઈ વગેરે બધું સંસારના લોકોને સોંપી દીધું છે. હું નીડર અને નિર્લજ્જ બનીને સંસારથી નિરાળો બની ગયો છું. જેમને કુટુંબની, વૈદિક કર્મકાંડની જૂઠી મર્યાદા રાખવી હોય તેઓ મારી સોબત ના કરે.

લોક સકલ દૌડત દુનિયાંકો, સો મેં જાનકે ખોઈ ।

મેં ડાર્યા ઘર જાર્યા હંસતે, સો લોક રાખત ઘર રોઈ ॥ ૩ ॥

સઘળા લોકો પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ખોટાં આકર્ષણો પાછળ દોડે છે. મેં તો જાણીબૂજીને જૂઠાં આકર્ષણો છોડી દીધાં છે. મેં જે ઘરને હસતાં હસતાં સળગાવી દીધું છે તેવા જૂઠા ઘરને લોકો સાચું માનીને રડતાં રડતાં સંભાળી રહ્યા છે.

દેત દેખાઈ સો મેં ચાહત નાહી, જા રંગ રાચી લોકાઈ ।

મેં સખ દેખત હોં એ ભરમના, સો ઈનોં સત કર પાઈ ॥ ૪ ॥

બહારથી સારી દેખાતી વસ્તુ મને પસંદ નથી પરંતુ સંસારના લોકો બાહ્ય આકર્ષણમાં મસ્ત રહે છે. મને એ બધાં આકર્ષણ મૃગજળની જેમ જૂઠાં અને ભ્રામક જણાય છે, છતાં લોકો તેને સત્ય માનીને તેને મેળવવાના પ્રયત્નો કરે છે.

મેં કહૂં દુનિયાં ભઈ બાવરી, ઓ કહે બાવરા મોહી ।

અબ એક મેરે કેહે કૌન પતીજે, એ બોહોત જૂઠે ક્યોં હોઈ ॥ ૫ ॥

હું કહું છું કે દુનિયા માયામાં લપટાઈ પાગલ બની ગઈ છે પરંતુ તેઓ એમ કહે છે કે હું પાગલ થઈ ગયો છું. મારા એકલાના કહેવાથી કોણ વિશ્વાસ કરશે અને ઘણા લોકો ખોટા કેવી રીતે હોઈ શકે ?

ચિતમેં ચેતન અંતરગત આપે, સકલમેં રહ્યા સમાઈ ।

અલખકો ઘર યાકો કોઈ ન લખે, જો એ બોહોત કરે ચતુરાઈ ॥ ૬ ॥

સૌના હૃદયમાં ચૈતન્યરૂપે પરમાત્મા બિરાજમાન છે છતાં સંસારી લોકો ગમે તેટલી ચતુરાઈ કરે, તેમને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના મૂળ નિવાસ અખંડ પરમધામનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

સતગુરુ સંગે મેં એ ઘર પાયા, દિયા પારબ્રહ્મ દેખાઈ ।

મહામત કહે મેં યા વિધ બિગડ્યા, તુમ જિન બિગડો ભાઈ ॥ ૭ ॥

મહામતિ કહે છે કે સદ્ગુરુનો સંગ થતાં મને આ ઘર (પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અખંડ પરમધામ) પ્રાપ્ત થયું છે અને પરમાત્માનાં દર્શન પણ થયાં. હે ભાઈઓ ! આ રીતે હું સાંસારિક દૃષ્ટિએ

બગડી ગયો છું, પરંતુ તમે આ રીતે મારી જેમ બગડતા નહીં.

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૨૨૭

રાગ શ્રી

તુમ સમઝકે સંગત કીજો રે બાબા, મુઝ જૈસા દિવાના ન કોઈ ।

જાહીસોં લોક લજ્યા પાવેં, સો તો મોહે બડાઈ ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! તમારે સમજી વિચારીને મારી સોબત કરવી કારણ કે સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને ધામધણીના પ્રેમમાં દીવાના બનનાર મારા જેવા બીજા કોઈ નથી. લોકોને જે કાર્યો (પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ) કરવામાં શરમ આવે છે, તેમાં મને મોટાઈ લાગે છે.

મેં તો બાત કહું રે દિવાની, દુનિયાં તો સ્યાની સુજન ।

સ્યાને દિવાને સંગ ક્યોં કર હોવેં, તુમ મિલિયો મોહે પેહેયાન ॥ ૨ ॥

હું તો દીવાનાપણા (પરમાત્માના પ્રેમમાં મસ્ત રહેવા) ની વાત કરું છું, પરંતુ દુનિયાના લોકો સાંસારિક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવામાં હોશિયાર છે. એવા ચતુર લોકો મારા જેવા દીવાનાનો સંગ કેવી રીતે કરી શકે ? તેથી તમે મને ઓળખી લીધા પછી મારી સોબત કરજો.

મેં ત્રૈલોકી અગિન કર દેખી, દુનિયાં કો સો સુખ ।

દુનિયાં કો અમૃત હોએ લાગી, મોહે લાગત હૈ વિષ ॥ ૩ ॥

મેં તો ત્રણેય લોકનાં સુખોને અગ્નિની જેમ સંતાપ અને દુઃખ આપનાર સમજ્યાં છે. જ્યારે સાંસારિક લોકોને તે જ સુખદાયી લાગે છે. હકીકતમાં જે સુખ સંસારના લોકોને અમૃત સમાન લાગે છે તે મારે માટે ઝેર સમાન છે.

જબ મેં મરમ પાયો મોહજલ કો, તબ મેં ભાગ્યા રોઈ ।

ડર કે ઉબટ ચલ્યા ઉબાટેં, બાટ બડી મેં ખોઈ ॥ ૪ ॥

મને જ્યારથી મોહજળ (ભવસાગર) નું રહસ્ય સમજાયું ત્યારથી રડતાં રડતાં તેનો ત્યાગ કરીને હું દૂર ભાગી ગયો છું. હું આ માયાથી ડરીને સંસારના લોકો માટે માર્ગો (લોકો માટે કઠણ પરંતુ મારે માટે સુગમ અધ્યાત્મમાર્ગો) ચાલી નીકળ્યો છું. મેં મોટો માર્ગ (જેના પર સંસારના મોટા ભાગના લોકો ચાલી રહ્યા છે) ત્યજી દીધો છે.

અહેનિસ ડર આયા મેરે અંગમેં, ફિર્યા દિલડા ભયા દિવાના ।

ભલી બુરી કહે સો મેં કદૂ ન દેખોં, ભાગવે કો મેં સ્યાના ॥ ૫ ॥

મારા હૃદયમાં (રોમેરોમમાં) દિવસરાત (હરપળ) માયાનો ભય પેસી ગયો જેથી મારું મન માયાથી દૂર ભાગીને ધામધણીના અખંડ પ્રેમમાં દીવાનું બની ગયું. હવે મારી આ સ્થિતિ જોઈને લોકો મને સાચો ખોટો જે કંઈ કહે તેની મને સહેજ પણ પરવા નથી. આ માયાવી સંસારથી દૂર ભાગવામાં હું પ્રવીણ થઈ ગયો છું.

મેં છોડે કુટમ સગે સબ છોડે, છોડી મત સ્વાંત સરમ ।

લોક વેદ મરજાદા છોડી, ભાગ્યા છોડ સબ ધરમ ॥ ૬ ॥

મેં કુટુંબ પરિવાર, સગાં, સંબંધી સૌને તજી દીધાં છે તથા સાંસારિક બુદ્ધિ, સુખ ચેન અને લાજ પણ છોડી દીધાં છે, જૂઠી મર્યાદાઓ અને વૈદિક કર્મકાંડ પણ છોડી દીધાં છે, એટલું જ નહિ સઘળા સાંસારિક ધર્મોનો પણ ત્યાગ કરીને(સ્વસ્થ) ઊભો છું.

એ સૂરે પાંઉં ધરેં ક્યોં પીછે, ઈનકો તો લજ્યા લાગે ।

દેવેં સીસ સકલ સુખ ખોવેં, પર ભાઈયોં કો છોડ ન ભાગે ॥ ૭ ॥

સાંસારિક સ્વાર્થ સિદ્ધિમાં મગ્ન આવા કહેવાતા શૂરવીર પોતાના માર્ગમાંથી ચ્યૂત કેવી રીતે થઈ શકે (પાછા કેવી રીતે પડે ?) તેઓ તો આ સઘળું ત્યજી દેવામાં નાનમ અનુભવે છે. તેઓ માયામાં ફસાઈને પોતાનું મસ્તક પણ માયાવી કાર્યોમાં જ સમર્પિત કરે છે અને અખંડ સુખો ગુમાવે છે, પરંતુ કુટુંબ-પરિવારનો ત્યાગ કરીને પરમાત્મા તરફ જવા નથી ઈચ્છતા.

એ મિલકે મરદ ચલેં જ્યોં મહીપત, જાનોં પડતા અંબર પકડસી ।

મોહે અયંભા એ ડરેં નહીં કિનસોં, પર એ ખેલ કેતે દિન રેહેસી ॥ ૮ ॥

આવા કહેવાતા શૂર-વીર પોતપોતાના સમૂહને સાથે લઈને પૃથ્વીપતિની જેમ ચાલે છે, એમ માનીને કે પડતાં પડતાં આકાશને તે પકડી લેશે. તેઓ કશી વાતે ડરતા નથી, પરંતુ તેમનો આ પ્રપંચ કેટલા દિવસ ચાલશે તેનું મને આશ્ચર્ય થાય છે.

દેખત કાલ પછાડત પલમેં, તો ભી આંખ ન ખોલેં ।

આપ જૈસા ઔર કોઈ ન દેખેં, મદ છાકે મુખ ખોલેં ॥ ૯ ॥

આપણા જોતજોતામાં કાળ બધા લોકોને ભરખી રહ્યો છે, છતાં પણ તે લોકોની આંખ ઊઘડતી નથી. તેમને તો તેમના સમાન કોઈ દેખાતું નથી. તેઓ હમેશાં અહંકારના મદમાં ચૂર બનીને મોટી મોટી વાતો કરે છે.

ઈનમેં સે નાઠ્યા મૈં નિસંક કાએર હોએ, ફેર ન દેખ્યા બ્રહ્માંડ ।

સુંન નિરંજન છોડ મૈં ન્યારા, જાએ પડ્યા પાર અખંડ ॥ ૧૦ ॥

આવા સ્વાર્થી, અજ્ઞાની લોકોની વચ્ચેથી હું નિઃસંકોચ બનીને તેમની નજરમાં કાયર બનીને એવો ભાગ્યો કે પાછા વળીને બ્રહ્માંડ તરફ જોયું પણ નહીં. એટલું જ નહિ, સદ્ગુરુની કૃપા દ્વારા શૂન્ય, નિરંજન નિરાકારની પારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને હું તેમનાથી અલગ થયો અને અખંડ અવિનાશી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં ચરણોમાં પહોંચી ગયો.

અબ તો કછુએ ન દેખત મદમેં, પર એ મદ હે પલ માત્ર ।

મહામત દિવાને કો કહ્યો ન માને, સો પીછે કરસી પછતાપ ॥ ૧૧ ॥

સંસારના આ લોકો અભિમાનમાં મસ્ત બનીને સત્ય કે અસત્ય તરફ જરા પણ જોતા નથી, પરંતુ આ જૂઠાં સુખોનો મદ તો પળવારનો છે. મહામતિ કહે છે કે સંસારથી વિરક્ત બનીને ધામધણીના પ્રેમમાં પાગલ બનીને મારા જેવા વ્યક્તિની વાત જે માનતા નથી તેઓ પાછળથી જરૂર પસ્તાશે.

રાગ આસાવરી

સાધો યા જુગકી એ બુધ ।

દુનિયાં મોહ મદકી છાકી, ચલી જાત બેસુધ ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! આ યુગની બુદ્ધિ જ એવી તુચ્છ થઈ ગઈ છે કે લોકો મોહ (સ્વાર્થ) અને મદમાં મસ્ત બનીને બેસુધ બનતા ચાલ્યા જાય છે.

દુની દુનીપેં ચાહે દુનિયાં, તારેં કરામાત હુંદે ।

પીછે દોઝી બરાબર સંગી, તબ દે સિછા ઔર મૂડે ॥ ૨ ॥

સંસારના લોકો આ જૂઠા જગતમાં સાંસારિક જૂઠી વસ્તુ જ પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે. જેથી તેઓ ચમત્કારી ગુરુઓને શોધે છે. પછી એવા ગુરુ અને શિષ્ય બંને એક જેવા જ બની જશે અને એકબીજાને શિખામણ આપતા બીજાઓને પોતાના તરફ ખેંચવા માંડશે.

સાધો કેહેર કહી કરામાત, એ દુનિયાં તિત રાંચે ।

જૂઠી દૃષ્ટિ જો બાંધી જૂઠસોં, તારેં દિલના લગત ક્યોંએ સાંચે ॥ ૩ ॥

એટલા માટે હે સાધુજન ! મહાપુરુષોએ ચમત્કારને સાધના માર્ગમાં ભયંકર આપત્તિ માની છે. પરંતુ સાંસારિક લોકો તે તરફ આકર્ષાઈને તે જૂઠા ભ્રમમાં રૂબેલા રહે છે. લોકોની દૃષ્ટિ જૂઠા ચમત્કારોના ભ્રમમાં ફસાઈ ગઈ છે તેથી સત્ય જ્ઞાન તરફ તેમનું મન લાગતું નથી.

કૌન મેં કહાકો કહારેં બિહુર્યો, કૌન ભોમ એ છલ ।

ગુરુ સિષ્ય ગ્યાન કથેં પંથ પૈડે, પર એતી ન કાહૂં અકલ ॥ ૪ ॥

હું કોણ છું, મારું મૂળ ઘર ક્યાં છે, હું ક્યાંથી વિખૂટો પડી અહીં આવ્યો છું અને ભુલવણીની ભૂમિ કઈ છે ? જુદા જુદા સંપ્રદાયોના એવા ગુરુ-શિષ્ય બંનેય જ્ઞાન ચર્ચા કરે છે, પરંતુ તે મૂળ પ્રશ્નોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિ એમનામાં નથી હોતી.

યા ઘરમેં યા વનમેં રહે, પર કહા કરે બિના સતગુરુ ।

તોલોં મકસૂદ ક્યોં કર હોવે, જોલોં પાઈએ ના અખંડ ઘર ॥ ૫ ॥

ભલે ગૃહસ્થ બનીને ઘરમાં રહે અથવા સંન્યાસી બનીને વનમાં રહે અને તપ કરે પરંતુ સદ્ગુરુ વિના તેઓ સત્યમાર્ગનું દર્શન કરી શકતા નથી. જ્યાં સુધી સદ્ગુરુ દ્વારા અખંડ ધામની પ્રાપ્તિ નથી થતી ત્યાં સુધી મનુષ્ય જીવનનો ઉદ્દેશ કેવી રીતે પૂર્ણ થઈ શકે ?

સતગુરુ સોઈ જો વતન બતાવે, મોહ માયા ઔર આપ ।

પાર પુરુષ જો પરખાવે, મહામત તાસોં કીજે મિલાપ ॥ ૬ ॥

મૂળધામ પરમધામની વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન આપે અને મોહ-માયા તથા આત્માનો પરિચય કરાવીને ક્ષર, અક્ષરથી પર એવા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઓળખાણ કરાવે તે જ સાચા સદ્ગુરુ છે. મહામતિ કહે છે કે એવા સદ્ગુરુનો મેળાપ કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૨૦ ચોપાઈ ૨૪૪

રાગ સારંગ

ચલ્યો જુગ જાએ રી સુધ બિના ।
સુધ બિના સુધ બિના સુધ બિના, ચલ્યો જુગ જાએ રી સુધ બિના ॥ ૧ ॥

આ યુગ આત્મા અને પરમાત્માની ઓળખ વિના જ પસાર થઈ રહ્યો છે. આખી દુનિયા બેસુધ બનતી જાય છે.

મૂલ પ્રકૃતિ મોહ અહં થેં, ઉપજે તીનોં ગુન ।
સો પાંચોંમેં પસરે, હુઈ અંધેરી ચૌદે ભવન ॥ ૨ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની ઈચ્છા-મૂળ પ્રકૃતિ તથા મોહ અને અહંકારથી જ સત, રજ અને તમ ત્રણેય ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું વિસ્તરણ પાંચ તત્ત્વોમાં થયું છે. આ રીતે ચૌદ લોકમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર ફેલાઈ ગયો છે.

પ્રલે પ્રકૃતિ જબ ભઈ, તબ પાંચોં ચૌદે પતન ।
મોહ અહં સબે ઉડે, રહે સરગુન ના નિરગુન ॥ ૩ ॥

જ્યારે પ્રકૃતિનો જ નાશ થશે ત્યારે પાંચ તત્ત્વો તથા તેનાથી ઉત્પન્ન ચૌદ લોક પણ નાશ પામશે. મોહ, અહંકાર પણ ઊડી જશે અને સગુણ અથવા નિર્ગુણ કશું બચશે નહીં.

તબ જીવકો ઘર કહાં રહ્યો, કહાં ખસમ વતન ।
ગરુ સિધ્ધ નામ બોહોતોં ધરેં, પર એ સુધ પરી ન કિન ॥ ૪ ॥

જ્યારે આ સઘળી સૃષ્ટિ નાશ પામશે ત્યારે આત્માનું ઘર અને પરમાત્માનું ધામ ક્યાં રહેશે ? ગુરુ અને શિષ્ય તો ઘણા પ્રસિદ્ધ થયા, પરંતુ આ રહસ્યની જાણકારી કોઈને થઈ નથી.

ઉપર તલે માહેં બાહેર, બોજ્યા કૈયોં જન ।
નેહેચલ ન્યારા સબનસે, એ ઠૌર ન પાઈ કિન ॥ ૫ ॥

સ્વર્ગાદિ ઉપરના લોકથી માંડીને પાતાળાદિ નીચેના લોક સુધી તથા અંદર-પિંડમાં અને બહાર-બ્રહ્માંડમાં કેટલાય લોકોએ પરમાત્માને શોધ્યા, પરંતુ પરમાત્મા તો આ બધાથી પર પરમધામમાં રહે છે. આ અખંડ ધામને કોઈ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી.

નિરાકાર કાસોં કહિએ, કાસોં કહિએ નિરંજન ।
ક્યોં વ્યાપક ક્યોં હોસી ફના, એતા ન કહ્યા કિન ॥ ૬ ॥

નિરાકાર કોને કહે છે અને નિરંજન શું છે ? પરમાત્મા કેવી રીતે સર્વત્ર વ્યાપક છે ? છતાં આ સંસારનો નાશ કેમ થાય છે ? આ વાતોની સ્પષ્ટતા કોઈએ કહી નથી.

ક્યોં સરૂપ હે પ્રકૃતિ કો, ક્યોં મોહ ક્યોં સુંન ।
ક્યોં સરૂપ જો કાલ કો, એ નેહેચે કરી ન કિન ॥ ૭ ॥

મૂળ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ કેવું છે ? મોહ તત્ત્વ શું છે ? શૂન્યના આવરણનો અર્થ શું છે ? કાળનું સ્વરૂપ કેવું છે ? આ વાતોને નિશ્ચિતરૂપે કોઈએ સમજાવી નથી.

પંથ પૈઝે સબ ચલહીં, કે દીન દરસન ।
ના સુધ આપ ના પારકી, એ સુધ પરી ન કિન ॥ ૮ ॥

સંસારમાં અનેક ધર્મ-સંપ્રદાયોનાં દર્શન પ્રચલિત છે, પરંતુ કોઈને પણ આત્માની અને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઓળખાણ નથી થઈ. આ રીતે વાસ્તવિકતા કોઈ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી.

કૌન સરૂપ હૈ આતમા, પરઆતમ કહ્યા ક્યોં ભિન ।

સુધ ઠૌર ના સરૂપ કી, એ સંસે ભાન્યો ન કિન ॥ ૯ ॥

આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે તથા પર-આત્માને આત્માથી ભિન્ન કેમ કહ્યો છે ? પોતાના મૂળ સ્વરૂપ તથા મૂળ સ્થાન (પરમધામ) ની ભાળ કોઈને નથી. આ શંકાઓનું નિવારણ આજ સુધી કોઈએ કર્યું નથી.

મહામત સો ગુરુ પાઈયા, જો કરસી સાફ સબન ।

દેસી સુખ નેહેયલ, એસી કબહૂં ના કરી કિન ॥ ૧૦ ॥

મહામતિને એવા ગુરુ પ્રાપ્ત થયા જે આ સઘળી શંકાઓનું નિવારણ કરીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરાવશે. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજ સિવાય કોઈએ પણ આજ સુધી એવું કાર્ય કર્યું નથી.

પ્રકરણ ૨૧ ચોપાઈ ૨૫૪

રાગ શ્રી

રે હો દુનિયાં બાવરી, ખોવત જનમ ગમાર ।

મદમાતી માયાકી છાકી, સુનત નહીં પુકાર ॥ ૧ ॥

અરે જુઓ ! સાંસારિક લોકો પાગલની જેમ પોતાનું અમૂલ્ય (માનવ) જીવન વેડફી રહ્યા છે. તેઓ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર, સ્વાર્થ વગેરે માયાના નશામાં એવા તો ચક્ર્યૂર થયા છે કે તેઓ સત્ય ધર્મની વાત સાંભળતા નથી.

અપની છાયાસોં આપ બિગુતી, બલ ખોએ ચલી હાર ।

આગ બિના જલત અંગમેં, જલ બલ હોત અંગાર ॥ ૨ ॥

આવા લોકો પોતાના જ પુત્ર-પરિવારને ફસાવી રહ્યા છે અને પોતાની અત્મશક્તિ ગુમાવીને હતાશ થઈ રહ્યા છે. આ પ્રકારે આ લોકો વગર અગ્નિએ કામ, ક્રોધ તથા ઈર્ષ્યાના અગ્નિમાં બળીને રાખ બની રહ્યા છે.

સત સબદ કો કોઈ ન ચીન્હેં, સૂંને હિરદેં નહીં સંભાર ।

સમઝે સાધ જો આપકો દેખેં, તામેં બડી અંધાર ॥ ૩ ॥

સત્ય વચનોને કોઈ સમજતું જ નથી. જ્ઞાનશૂન્ય હૃદયમાં કોઈ સારી વાત ટકતી નથી. એવા લોકોમાંથી કેટલાક પોતાને સાધુ મહાત્મા માને છે, પણ તેમના હૃદયમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર વ્યાપ્ત છે.

રે યામેં કેતે આપ કહાવેં સ્યાને, પર છૂટત નહીં વિકાર ।

સ્યાનપ લેકે કંઠ બંધાએ, યા છલ રચ્યો હૈ નાર ॥ ૪ ॥

અહીં એવા કેટલાય લોકો પોતાને સમજદાર માને છે, પરંતુ તેમના હૃદયમાંથી પણ માયાનો વિકાર છૂટતો નથી. બાહ્ય ચતુરાઈનો ફંદો (ફાંસો) તેમના ગળામાં પડ્યો છે. માયારૂપી નારીએ આ પ્રકારનો છળકપટથી પરિપૂર્ણ ખેલ રચ્યો છે.

રે મૂઢમતિ યા ફંદમેં ઉરઝે, ઉપજત નહીં વિચાર ।

આપ ન ચીન્હેં ઘર ના સૂઝે, ના લખે રચનહાર ॥ ૫ ॥

હે મૂર્ખ અભિમાની જીવ ! તું આ માયાવી જૂઠા ફંદામાં ફસાયો છે. તારા મનમાં આ માયાવી બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનો વિચાર પણ પેદા થતો નથી. તેથી તને ન તો તારી ઓળખ છે કે ન તો ઘરની ભાળ છે અને ન તો સૃષ્ટિના રચનાર પરમાત્માની પિછાણ છે.

અપની મત લે લે સાધૂ બોલે, સબદ ભાએ અપાર ।

બોહોત સબદકો અરથ ન ઉપજે, યા બલ સુપન ધુતાર ॥ ૬ ॥

જુદા જુદા ધર્મ-સંપ્રદાયોના સાધુજનો પણ પોતપોતાના સિદ્ધાંત અને મર્યાદિત જ્ઞાન અનુસાર ઉપદેશ કરે છે. જેથી તેમના ઉપદેશથી ભરેલા અનેક ધર્મગ્રંથો રચાયા છે. આ સઘળા ધર્મગ્રંથોમાં પરમાત્માના સંદર્ભમાં કોઈ સ્પષ્ટતા નથી. આ છળવાળી માયાના પ્રભાવનું જ આ ખરાબ પરિણામ છે.

યામે સતગુરુ મિલેં તો સંસે ભાનેં, પૈંડા દેખાવેં પાર ।

તબ સકલ સબદકો અરથ ઉપજે, સબ ગમ પડે સંસાર ॥ ૭ ॥

આવી પરિસ્થિતિમાં જો કોઈ સદ્ગુરુ મળી જાય તો તે સર્વ પ્રકારની શંકાઓ દૂર કરી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવશે ત્યારે બધા ધર્મગ્રંથોના સિદ્ધાંતોનો અર્થ સ્પષ્ટ થઈ જશે અને આ જૂઠા સંસારનું રહસ્ય પણ પામી શકાશે.

તબ બલ ના ચલે ઈન નારી કો, લોપ ન સકે લગાર ।

મહામત યામેં ખેલત પિયા સંગ, નેહેચલ સુખ નિરધાર ॥ ૮ ॥

ત્યારે આ માયારૂપી નારીનો કોઈ પ્રભાવ પડશે નહિ. તે આપણા હૃદય પર લેશમાત્ર આવરણ લાવી શકશે નહીં. મહામતિ આ માયાનગરીમાં પણ પોતાના પ્રિયતમ ધણી સાથે ખેલ ખેલતાં ખેલતાં અખંડ સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૨૨ ચોપાઈ ૨૬૨

રાગ ગૌરી

રે હો દુનિયાંકો તૂં કહા પુકારે, એ સબ કોઈ હેં સ્યાના ।

એ મદમાતી અપને રંગ રાતી, કરત મનકા માના ॥ ૧ ॥

હે મારા આત્મા ! તું આ નશ્વર સંસારના જીવોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન શા માટે કરી રહ્યો છે ? અહીં તો બધા ચતુર બની ગયા છે. સંસારના આ લોકો માયાના રંગમાં રંગાઈને પોતાનું મન માન્યું કરે છે.

રે હો યાહી ફંદમેં સાધ સંતરી, પુકાર પુકાર પછતાના ।

કોઈ કહે દુનિયાં બુરી કરત હેં, કોઈ ભલી કહે ભુલાના ॥ ૨ ॥

હે આત્મા ! સાધુ સંત પણ માયાના બંધનમાં ફસાઈને પોકારી પોકારી પસ્તાવો કરતાં ચાલ્યા ગયા છે. તેમાંના કેટલાક કહે છે કે આ દુનિયા ખરાબ છે અને કેટલાક લોકો તેને સારી સમજીને તેમાં ભૂલા પડ્યા છે. પરંતુ તું આ ભલા-બૂરામાં ન પડ.

રે હો બોહોત દિન બિગુતી યામેં, કર કર ગ્યાન ગુમાના ।

યુપ કર ચતુરાઈ લિએ જાત હૈ, તૂં ન કર નિંદા ન બખાના ॥ ૩ ॥

હે આત્મા ! તું પણ તારા જ્ઞાનના અભિમાનમાં પડીને સંસારમાં ઘણા દિવસ સુધી અટવાતો રહ્યો. હવે તેમને સમજાવવાનું બંધ કર. કારણ કે તેઓ તો ચતુરાઈમાં ડૂબેલા છે. તું તેમની નિંદા કે પ્રશંસા ન કર.

રે હો તૂં કર તેરી હોત અબેરી, આપ ન દેખેં ઉરઝાના ।

અબ તૂં છોડ સકલ વિધ, જાત અવસર તેરા જાના ॥ ૪ ॥

હે આત્મા ! હવે તું પોતાનું કાર્ય (ભજન) કર, વિલંબ થઈ રહ્યો છે. તું પોતાની મુશ્કેલી જોઈ નથી રહ્યો ? સંસારના સઘળા પ્રપંચોને છોડી દે કારણ કે પરમધામનો માર્ગ ગ્રહણ કરવાનો આ અમૂલ્ય અવસર વ્યર્થ વીતી જાય છે.

એહી સબદ એક ઉઠે અવનીમેં, નહીં કોઈ નેહ સમાના ।

પેહેચાન પીઉ તૂં અક્ષરાતીત, તાહી સે રહો લપટાના ॥ ૫ ॥

સમગ્ર પૃથ્વીમાં ચારેય તરફથી એક જ શબ્દ સંભળાય છે કે પરમાત્મા પ્રત્યે સ્નેહ (પ્રેમ)ની તુલનામાં બીજી કોઈ વસ્તુ નથી આવતી અર્થાત્ પ્રેમ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એટલા માટે હે આત્મા ! તું પોતાના પ્રિયતમ ધામધણી અક્ષરાતીતને ઓળખી લે અને તેના પ્રેમમાં લપેટાઈ એક રસ બની જા.

અહેનિસ આવેસ હુઅડા અંગમેં, ફિર્યા દિલડા હુઆ દિવાના ।

મહામત પ્રેમેં ખેલે પિયાસોં, એ મદ હૈ મસ્તાના ॥ ૬ ॥

મારા અંગેઅંગમાં ધામધણીના પ્રેમનો ધોધ રાત- દિવસ (વહી) ઉભરાઈ રહ્યો છે. મારું હૃદય તેમના પ્રેમમાં દીવાનું બની ગયું છે. મહામતિ પોતાના પ્રિયતમના પ્રેમમાં મગ્ન બનીને તેમની સાથે ખેલ ખેલી રહ્યા છે. આ પ્રેમ રસ મદમસ્ત બનાવી દે છે.

પ્રકરણ ૨૩ ચોપાઈ ૨૬૮

રાગ કેદારો

રે મન ભૂલ ના મહામત, દુનિયાં દેખ તૂં આપ સંભાર ।

એ નાહી દુનિયાં બાવરી, એ રચ્યો માયા ખ્યાલ ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે હે મન ! તું સંસારમાં ભૂલું ન પડ. સંસારના જૂઠા રીત-રિવાજોને જોઈને તું પોતાને સંભાળી લે. સંસારના લોકો નાસમજ નથી. પરંતુ આ ખેલ માયાની કલ્પનાનો વિસ્તાર છે.

રે મન ત્રિષા ન બૂઝે તેરી ઝાંઝુએ, પ્રતિબિંબ પકડ્યો ન જાએ ।

જ્યોં જલયર જલ બિના ના રહે, જો તૂં કરે અનેક ઉપાએ ॥ ૨ ॥

હે મન ! મૃગતૃષ્ણા સમાન આ જૂઠા સંસારમાં તને તૃપ્તિ નહિ મળે કારણ કે અહીં સુખ તો પ્રતિબિંબ માત્ર છે, તેને પકડી નથી શકાતું. જેમ જળયર જળ વિના રહી નથી શકતું તેમ માયાવી જીવો પણ ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરવા છતાં માયા વિના રહી શકતા નથી.

રે મન સૃષ્ટિ સકલ સુપનકી, તૂં કરે તામેં પુકાર ।

અસત સતકો ના મિલે, તૂં છોડ આપ વિકાર ॥ ૩ ॥

હે મન ! સંસારની સંપૂર્ણ રચના સ્વપ્ન સમાન છે. તેમાં તું શા માટે ખોટા પોકારો કરી રહ્યું છે ? (મિથ્યા સંસારી લોકો અખંડ સત્યવસ્તુને સમજી નહીં શકે કારણ કે) અસત્ય ક્યારે પણ સત્યને પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી. તેથી તું તારા વિકારોનો ત્યાગ કર.

રે મન સુપનકા ઘર નીંદમેં, સો રહે ન નીંદ બિગર ।

યાકો કોટ બેર પરમોધિએ, તો ભી ગલે નહીં પથર ॥ ૪ ॥

હે મન ! સ્વપ્નનું ઘર નિદ્રામાં છે અર્થાત્ તેની ઉત્પત્તિ નિદ્રાથી થઈ છે. તેથી આ સ્વપ્ન સમાન સંસારના લોકો અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા વિના રહી શકતા નથી. તેમને કરોડો વખત ઉપદેશ કરવામાં આવે છતાં પણ તેમનું પથ્થર જેવું હૃદય પીગળશે નહીં.

વાસના હોએગી બેહદ કી, સો ક્યોં છોડે અપની પર ।

ઓ સુપનમેં એક સબદ સુનતે, ઉડ જાસી નીંદર ॥ ૫ ॥

જો આ સંસારમાં પરમધામની સુરતા હશે તો તે પોતાની રીતને ક્યારેય છોડશે નહિ. તેને સ્વપ્નમાં પણ જો પોતાના મૂળઘર પરમધામ સંબંધી એક પણ શબ્દ સંભળાય તો તાત્કાલિક તેની નિદ્રા (અજ્ઞાન) ઊડી જશે.

સત સબદકો સોઈ ચીન્હેં, જો હોએ વાસના બ્રહ્મ ।

એ તો અસત ઉલટિએ ખેલ રચ્યો હૈ, દેત દેખાઈ સબ ભરમ ॥ ૬ ॥

ખરેખર બ્રહ્મવાસના હશે તો સત્ય વચનને તે ઓળખી શકશે. સંસારના નશ્વર ખેલ ઊલટી માયાએ રચ્યા છે. તેથી તેમાં સઘળું ભ્રમ જ ભ્રમ દેખાય છે.

અસત તિનકો ભરમ કહિએ, હોત હૈ જિનકો નાસ ।

એ તો ચૌદે ચુટકીમેં ચલ જાસી, યોં કહત સુકજી વ્યાસ ॥ ૭ ॥

અસત્ય તેને કહેવાય છે કે જેનો નાશ થાય છે. માયા દ્વારા રચાયેલ આ ચૌદ લોક ચપટી વગાડતામાં (ક્ષણવારમાં) જ નાશ પામશે, શુકદેવજી અને વ્યાસજીએ પણ એમ કહ્યું છે.

તૂં ઉલટ યાકો પીઠ દે, પ્રેમેં ખેલ પિયાસોં રંગ ।

ઓ આએ મિલેંગે આપ હી, જાસોં તેરા હૈ સનમંધ ॥ ૮ ॥

તેથી હે મન ! તું સંસારને પીઠ બતાવી પોતાની વૃત્તિને ત્યાંથી હઠાવી દે. પ્રેમપૂર્વક ધામધણીના ગુણ ગાઈને તેના પ્રેમમાં મસ્ત બની જા. એમ કરવાથી પ્રિયતમ ધણી સ્વયં આવીને તને દર્શન દેશે, કારણ કે તેમની સાથે તારો સાચો સંબંધ પોતાની વૃત્તિને અહીંથી હટાવી લેશે.

તેરે સંગી તોહે અબહીં મિલેંગે, તૂં કરે ક્યોં ન કરાર ।

મહામત મનકો દ્રઢ કર, સમરથ સ્યામ ભરતાર ॥ ૯ ॥

હે મન ! તારા સંગી (બ્રહ્મસૃષ્ટિ - સુંદરસાથ) તને હમણાં પ્રાપ્ત થશે. તું શાંત કેમ નથી રહેતું. મહામતિ પોતાના મનને કહે છે તું દૃઢ બનીને તારા સમર્થ સ્વામી શ્યામસુંદરને યાદ કર.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૨૭૭

રાગ ગૌરી

રસ મગન ભઈ સો ક્યા ગાવે ।

વિયલી બુધ મન ચિત મનુઆ, તાએ સબદ સીધા મુખ ક્યો આવે ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમના પ્રેમમાં મસ્ત બનેલા મહામતિ પોતાની દશાનું વર્ણન કરે છે. ધામધણીના પ્રેમમાં મસ્ત બનતાં તેમના ગુણગાન કેવી રીતે ગાઈશું ? જેમની બુદ્ધિ, મન અને ચિત્ત સંસારમાં વૈરાગી બની ગયાં છે એવી પ્રેમ મદોન્મત્ત વ્યક્તિના મોઢે સીધા શબ્દરૂપે એ કેવી રીતે વ્યક્ત થશે ?

વિયલે નૈન શ્રવન મુખ રસના, વિયલે ગુન પખ ઈંદ્રી અંગ ।

વિયલી ભાંત ગઈ ગત પ્રકૃત, વિયલ્યો સંગ ભઈ ઔર રંગ ॥ ૨ ॥

મારી આંખો, કાન, જીભ, મુખ વગેરે સંસારમાં વૈરાગી બની ગયાં છે. મારી અંદર વિદ્યમાન સત્, રજ અને તમ - આ ત્રણેય ગુણો, પુષ્ટ પ્રવાહ અને મર્યાદા - આ ત્રણેય પક્ષ, દશેય ઈન્દ્રિયો, મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ અને અહંકાર આ બધું સંસારનાં માયાવી બંધનથી મુક્ત (સંસારથી વિચલિત અને પરમાત્મામાં સ્થિર) બની ગયાં છે. મારી ગતિ મતિ અને પ્રકૃતિ પણ બદલાઈ ગયાં છે. સાંસારિક સંબંધો (સંગ)થી વિચલિત બનીને હું તો ધણીના રંગમાં રંગાઈ ગયો છું.

વિયલી દિસા અવસ્થા ચારોં, વિયલી સુધ ના રહી સરીર ।

વિયલ્યો મોહ અહંકાર મૂલથેં, નૈનોં નીંદ ન આવે નીર ॥ ૩ ॥

મારી દિશા પણ બદલાઈ ગઈ છે, જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરિયા - આ ચારેય અવસ્થાઓ પણ બદલાઈ ગઈ છે. હવે તો મને પોતાના શરીરનું પણ ભાન નથી રહ્યું. મારા મનથી મોહ, મમતા, અહંકાર, મોટાઈ વગેરે દુર્ગુણો પણ ગળી જઈને તેઓ સમાપ્ત થઈ ગયા છે. ધણી પ્રત્યેના પ્રેમોન્માદને લીધે મારી આંખોમાં નથી ઊંધ આવતી કે નથી વિરહનાં આંસુ આવતાં.

વિયલ ગઈ ગમ વાર પારકી, ઔર અંગ ન કછુએ સાંન ।

પિયા રસમેં યોં ભઈ મહામત, પ્રેમ મગન ક્યોં કરસી ગાંન ॥ ૪ ॥

હવે મને હૃદ-બેહૃદનું ભાન રહ્યું નથી એટલે કે એમને જાણવાનું જરૂરી પણ રહ્યું નથી. મારા શરીરનાં અંગોનું પણ મને ભાન રહેતું નથી. આ સ્થિતિમાં પ્રિયતમના પ્રેમરસમાં મગ્ન મહામતિ તેના ગુણોનું ગાન કેવી રીતે કરે ?

પ્રકરણ ૨૫ ચોપાઈ ૨૮૧

રાગ મારુ

ખોજ બડી સંસાર રે તુમ ખોજો સાધો, ખોજ બડી સંસાર ।

ખોજત ખોજત સતગુરુ પાઈએ, સતગુરુ સંગ કરતાર ॥ ૧ ॥

હે સાધુજન ! આ સંસારમાં શોધનું ઘણું મહત્ત્વ છે, તેથી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ શોધો. શોધતાં-શોધતાં જ્યારે સદ્ગુરુ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સદ્ગુરુના સંગથી પોતાના કિરતાર (પરબ્રહ્મ પરમાત્મા)ને પ્રાપ્ત કરી શકાશે.

ભગત હોત ભગવાન કી, કિવ કર કહાવે સિધ સાધ ।

ગુન અંગ ઈંદ્રી કે બસ પરે, તારે બાંધત બંધ અગાધ ॥ ૨ ॥

આ સંસારમાં એવા પણ ભક્તજનો હોય છે કે જે કીર્તન અને કવિતાઓ રચીને સિદ્ધ પુરુષ કહેવાય છે. તેઓ ગુણ, અંગ અને ઈન્દ્રિયોથી વશીભૂત થઈને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે ઉપદેશ કરતા-કરતા માયાના અગાધ બંધનમાં બંધાઈ જાય છે.

સતગુરુ ક્યોં પાઈએ કુલીમેં, ભેષેં બિગાડ્યો બૈરાગ ।

ડિંભકાઈએ દુનિયાં ડબોઈ, બાહેર સીતલ માહેં આગ ॥ ૩ ॥

આંબરથી ભરેલા આ સંસારમાં સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકે ? આંબરી વેશે તો વૈરાગ્યને કલંક લગાડ્યું છે. પાખંડીઓએ દુનિયાને ડુબાડી દીધી છે. બહારથી શાંત દેખાતા હૃદયમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ વગેરેનો અગ્નિ ધખી રહ્યો છે.

ગોવિંદકે ગુન ગાએ કે, તાપર માગત દાન ।

ધિક ધિક પડો તે માનવી, જો બેચત હેં ભગવાન ॥ ૪ ॥

આવા પાખંડી લોકો ગોવિંદનાં ગુણગાન કરી બદલામાં દાન માગે છે. ધિક્કાર છે આવા લોકોને જે પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ભગવાનને પણ વેચી દે છે.

ઉદર કારન બેચેં હરિ, મૂઢોં એહી પાયો રોજગાર ।

મારતે મુખ ઊપર, વાકો લે જાસી જમદાર ॥ ૫ ॥

આવા લોકો પોતાનાં પેટ ભરવા માટે હરિને વેચે છે, આ મૂર્ખ લોકોએ તેને જ પોતાનો વ્યવસાય બનાવી દીધો છે. આવા લોકોને મૃત્યુ સમયે યમદૂત તેમના મુખ પર પ્રહાર કરતાં કરતાં યમલોક લઈ જશે.

બૈઠત સતગુરુ હોએ કે, આસ કરેં સિધ્ય કેરી ।

સો ડૂબે આપ સિધ્યન સહિત, જાએ પડે કૂપ અંધેરી ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ બની બેઠેલા આંબરી લોકો પોતાના શિષ્યો તરફથી માન-પ્રતિષ્ઠા અને ભૌતિક પદાર્થોની આશા રાખતા હોય છે. આવા ગુરુ પોતાના શિષ્યો સહિત અંધકાર ભર્યા કૂવા રૂપી નરકમાં પડે છે.

જો માંહેં નિરમલ બાહેર દે ન દેખાઈ, વાકો પારબ્રહ્મસોં પેહેયાન ।

મહામત કહેં સંગત કર વાકી, કર વાહીસોં ગોષ્ટ ગ્યાન ॥ ૭ ॥

જેનું હૃદય નિર્મળ છે અને બાહ્ય આંબર કરતા નથી તેમને જ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઓળખ છે. મહામતિ કહે છે કે આવા મહાપુરુષોનો સંગ કરો અને તેમની સાથે જ અખંડ જ્ઞાનની ચર્ચા કરો.

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ ૨૮૮

કિરંતન વેદાંતના - રાગ શ્રી જેતસી

કહો કહોજી ઠૌર નેહેયલ, વતન કહાં બ્રહ્મકો ॥ ટેક ॥

તુમ ત્રીન સરીર તજ ભએ બ્રહ્મ, પાયો હૈ પૂરન ગ્યાન ।

જો લોં સંસે ના મિટે, સાધો તો લોં હોત હૈરાન ॥ ૧ ॥

હે જ્ઞાનીજન ! તમે નિશ્ચય કરી બતાવો કે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અખંડ ધામ ક્યાં આવેલું છે ? તમે સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ - આ ત્રણ શરીર છોડીને પોતાને બ્રહ્મસ્વરૂપ માનો છો તથા પૂર્ણજ્ઞાની હોવાનો દાવો પણ કરો છો. જ્યાં સુધી સદ્ગુરુના સંગમાં સંશય દૂર નહિ થાય ત્યાં સુધી ચિત્તમાં વ્યાકુળતા છવાયેલી રહેશે.

વેદાંતી સંતો મહંતો, તુમ પાયો અનભવ સાર ।

નિજ વતન જો આપનો, તુમ સોઈ કરો નિરધાર ॥ ૨ ॥

હે વેદાન્તી સંત-મહાત્મા ! તમે તો વેદોના જ્ઞાનનો સાર અનુભવ્યો છે. તેથી જે પોતાનું મૂળ ઘર છે, તેને નિશ્ચિત કરી લો એટલે કે બતાવો કે તે ઘર ક્યાં છે ?

પેહેલે પેડ દેખો માયા કો, જાકો ન પાઈએ પાર ।

જગત જનેતા જોગની, સો કહાવત બાલ કુમાર ॥ ૩ ॥

સર્વપ્રથમ માયાનું મૂળ જુઓ, જેનો પાર પામી શકાતો નથી. સમગ્ર જગતને પેદા કરનારી (જગત જનની) આ માયા યોગિની અથવા બાળકુંવારી કન્યા કહેવાય છે.

માત પિતા બિન જનમી, આપે બંઝા પિંડ ।

પુરુષ અંગ છૂયો નહીં, ઔર જાયો સબ બ્રહ્માંડ ॥ ૪ ॥

આ કેવી વિચિત્રતા છે કે આ માયા માતા-પિતા વિના જ ઉત્પન્ન થઈ છે અને પોતે (તેનું શરીર) પણ વાંઝાયું છે. તેણે પુરુષ અંગનો સ્પર્શ પણ કર્યો નથી છતાં સમગ્ર બ્રહ્માંડ પેદા કર્યું છે.

આદ અંત યાકો નહીં, નહીં રૂપ રંગ રેખ ।

અંગ ન ઈંદ્રી તેજ ન જોત, ઐસી આપ અલેખ ॥ ૫ ॥

આ માયાને આદિ કે અંત નથી. તેનું રૂપ, રંગ, આકાર કે સીમા પણ નથી. તેનાં અંગ, ઈન્દ્રિયો, તેજ કે જ્યોતિ પણ નથી. આ પ્રકારે આ માયા અનિર્વચનીય તથા અગોચર છે.

જલ જિમી ન તેજ વાએ, ના સોહં સબદ આકાસ ।

તબ એ આદ અનાદ કી, જબ નહીં ચેતન પ્રકાસ ॥ ૬ ॥

જ્યારે આ સંસારની રચના નહોતી થઈ એટલે પૃથ્વી, જળ અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ - આ પાંચયે તત્ત્વો ઉત્પન્ન નહોતાં થયાં, ‘સોહં’ શબ્દ પણ આકાશમાં ઉચ્ચારાયો નહોતો. કોઈ ચૈતન્ય (જીવ) નો પ્રકાશ પણ નહોતો થયો ત્યારે પણ આ માયા અક્ષરબ્રહ્મના અવ્યાકૃત સ્વરૂપમાં સ્થિત હતી.

પઢ પઢ થાકે પંડિત, કરી ન નિરને કિન ।

ત્રિગુન ત્રિલોકી હોએ કે, ખેલેં ત્રીનોં કાલ મગન ॥ ૭ ॥

વિદ્વાનો અને પંડિતો શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરતાં કરતાં થાકી ગયા. પરંતુ કોઈએ પણ માયાના સ્વરૂપનો નિર્ણય કર્યો નથી. આ માયા સત્ત્વ, રજ અને તમ આ ત્રણેય ગુણોને ધારણ કરીને ત્રણેય લોકમાં વ્યાપ્ત છે તથા ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય - ત્રણેય કાળમાં મગ્ન બનીને સૌને ખેલ ખેલાવી રહી છે.

વિસ્નુ બ્રહ્મા રૂદ્ર જનમે, હુઈ તીનોં કી નાર ।

નિરલેપ કાહૂં ન લેપ હી, નારી હૈ પર નાહીં આકાર ॥ ૮ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ - આ ત્રણેય દેવતા પણ આ માયાથી ઉત્પન્ન થયા અને આ માયા એ ત્રણેય દેવોની નારી અર્થાત્ શક્તિરૂપા દેવી બની ગઈ, છતાં એ પોતે નિર્લેપ છે અને કોઈના પર આસક્ત નથી થતી. નારી હોવા છતાં પણ તેનો કોઈ આકાર નથી.

ગગન પાતાલ મેર સિખરોં, અસ્ટકુલી બનાએ ।

પયાસ કોટ જોજન જિમી, સાગર સાત સમાએ ॥ ૯ ॥

આ માયાએ આકાશથી પાતાળ સુધી સુમેરુ પર્વતનાં ઊંચાં શિખરો સહિત આઠ (અષ્ટ કુલી) પર્વતોની રચના કરી છે. તેણે મૃત્યુલોકમાં પણ પયાસ કરોડ યોજન ભૂમિનો વિસ્તાર કરીને સાત દ્વીપ અને સાત સાગરો સમાવિષ્ટ કરી લીધા છે.

તેજ તિમર યામેં ફિરેં, રવિ સસિ તારે ના થિર ।

સેસનાગ કર બ્રહ્માંડ, લે ધર્યો વાકે સિર ॥ ૧૦ ॥

આ માયાના પ્રભાવથી અહીં પ્રકાશ અને અંધકાર અથવા દિવસરાત બને છે, સૂર્ય ચંદ્ર તથા નક્ષત્રગણ પણ તેના કારણે ચલાયમાન રહે છે. તેણે શેષનાગની રચના કરીને સમસ્ત બ્રહ્માંડનો ભાર તેના માથા પર રાખી દીધો છે.

દેવ દાનવ રિષી મુનિ, બ્રહ્મગ્યાની બડી મત ।

સાસ્ત્ર વાની સબદ માત્ર, એ બોલી સબે સરસ્વત ॥ ૧૧ ॥

દેવ, દાનવ, ઋષિ, મુનિ અને બ્રહ્મજ્ઞાનીઓના મુખથી ઉચ્ચારિત વાણી, ઉપદેશ તથા તેનાં રચેલાં શાસ્ત્રોને માયાએ સરસ્વતીનું રૂપ ધારણ કરી તૈયાર કર્યાં છે.

બરન ચારોં વિદ્યા ચૌદે, એ પઢાએ ભલી પર ।

કર આવરન મોહ નીંદ કો, ખેલાવે નારી નર ॥ ૧૨ ॥

ચારેય વર્ણોનાં નર-નારીઓને ચૌદ વિદ્યાનું શિક્ષણ પણ માયા જ આપે છે, છતાં સૌના હૃદયમાં મોહ અને નિદ્રાનું આવરણ લાવીને માયા જ તેમને નચાવે છે.

(ચૌદ વિદ્યા - ચાર વેદ, (ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ) છ વેદાંગ (શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત, જ્યોતિષ, હંદશાસ્ત્ર) અને મીમાંસા, ન્યાય, ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણ અથવા નિમ્ન ચૌદ કલાઓને પણ ચૌદ વિદ્યા મનાય છે - નૃત્ય સંગીત, ભણવું, શીખવું, ઘર સજાવવું, ભાષા શીખવી, શસ્ત્ર બનાવવાં, ઔષધિ બનાવવી, ચિત્રકારી, ભસ્તગૂંથણ, વણાટકામ, ખેતી કરવી પુષ્પ સજાવવાં, શ્રૃંગાર કરવો).

લાખ ચૌરાસી જીવ જંત, એ બાંધે સબે નિરવાન ।

થિર ચર આદ અનાદ લોં, એ ભરી ચારોં ખાન ॥ ૧૩ ॥

સૃષ્ટિના ચૌરાસી લાખ જીવો- જંતુઓને માયાએ તેની જાળમાં જકડી રાખ્યાં છે. જરાયુજ, અંડજ, સ્વેદજ, અને ઉદ્ભિજ આ ચાર પ્રકારથી ઉત્પન્ન થતા ચલ-અચલ, જડ અને ચૈતન્ય સૃષ્ટિમાં પણ આ માયા આનાદિ કાળથી વ્યાપ્ત છે.

(૨૦ લાખ સ્થાવર, ૮ લાખ જળચર, ૧૧ લાખ કીડા, ૧૦ લાખ પક્ષી, ૩૦ લાખ ચોપગાં, ૪ લાખ મનુષ્ય, આ પ્રકારે જીવોની ચોરાસી લાખ યોનિ માનવામાં આવે છે.)

પાંચ તત્વ ચૌદે લોક, પાઉ પલમેં ઉપજાએ ।

ખેલ એસે અનેક રચે, નાર નિરંજન રાએ ॥ ૧૪ ॥

પાંચ તત્ત્વોથી રચાયેલ ચૌદ લોક (અતલ, વિતલ, સુતલ, તલાતલ, મહાતલ, રસાતલ, પાતાલ તથા ભૂલોક, ભૂવલોક, સ્વર્ગલોક, મહર્લોક, જનલોક, તપોલોક અને સત્યલોક)ની સૃષ્ટિને માયા પળવારમાં ઉત્પન્ન કરે છે. માયાની નિરંજન શક્તિએ પુરુષ-પ્રકૃતિ સાથે મળીને એવા અનેક ખેલ રચ્યા છે.

એ કાલી કિન પાઈ નહીં, સબ છાયામેં રહે ઉરઝાએ ।

ઉપજે મોહ અહંકાર થેં, સો મોહૈ મેં ભરમાએ ॥ ૧૫ ॥

માયાની કાલ-નિરંજન શક્તિનું જ્ઞાન કોઈને પ્રાપ્ત થયું નથી, સઘળા જીવ તેના પ્રતિબિંબમાં ફસાયા છે. મોહ અને અહંકારથી ઉત્પન્ન થવાનું બધું કારણ મોહમાં જ ભ્રમિત છે.

બુધ તુરિયા દ્રષ્ટ શ્રવના, જેતી ગમ વચન ।

ઉતપન સબ હોસી ફના, જો લોં પોહોંચે મન ॥ ૧૬ ॥

આ સંસારમાં બુદ્ધિ, ચિત્ત, દૃષ્ટિ, શ્રવણ અને વચન દ્વારા જેટલું સમજાય છે તથા મન જ્યાં પહોંચી શકે છે તે બધું માયાની જ ઉત્પત્તિ છે. તેથી તે બધું માયામાં જ વિલીન થઈને નાશ પામે છે.

ઊપર તલે માહેં બાહેર, દસોં દિસા સબ એહ ।

સો સબદ કાહું ન પાઈએ, કહ્યા ઠૌર અખંડ ઘર જેહ ॥ ૧૭ ॥

સંસારની અંદર, બહાર, ઉપર, નીચે અને દશે દિશાઓમાં માયાનો જ વિસ્તાર છે. તેથી આ સંસારમાં અખંડ ઘરનો પરિચય કરાવનાર શબ્દ ક્યાંયથી સંભળાતો નથી.

તો કહ્યો ન જાએ મન વચન, ના કહૂ પોહોંચે ચિત ।

બુધે સુની ન નિસાની શ્રવનોં, તો ક્યોં કર જાઈએ તિત ॥ ૧૮ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અખંડ ધામ મન અને વચન દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકતું નથી, ચિત્ત પણ ત્યાં સુધી પહોંચી શકતું નથી. કાન દ્વારા સાંભળવાથી જેના વિષયમાં બુદ્ધિ કોઈ સંકેત આપી શકતી નથી એવા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના અખંડ ધામમાં કેવી રીતે પહોંચી શકાય ?

વેદાંતી માયા કો યોં કહે, કાલ તીનોં જરા ભી નાહેં ।

ચેતન વ્યાપી જો દેખિએ, સો ભી ઉડાવેં તિન માહેં ॥ ૧૯ ॥

વેદાન્તી વિદ્વાન માયા સંબંધમાં એમ કહે છે કે ત્રણેય કાળમાં માયાનું લેશમાત્ર અસ્તિત્વ નથી. એક તરફ તેઓ કહે છે કે આ ચેતન બ્રહ્મ જ સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે, પછી બ્રહ્મ (ચેતન) દ્વારા વ્યાપ્ત જગતને મિથ્યા કહીને ક્ષણમાત્રમાં ઉડાવી દે છે.

ના કહૂ ના કહૂ એ કહે, ઓ સત ચિદ આનંદ ।

અસત સત કો ના મિલે, એ ક્યોં કર હોએ સનમંધ ॥ ૨૦ ॥

વેદાન્તી "ન ઈતિ ન ઈતિ" કહીને બ્રહ્મતત્ત્વને નકારાત્મક શબ્દોમાં વ્યક્ત કરે છે, પરંતુ તે સમજતા

નથી કે બ્રહ્મ તત્ત્વ તો સત્ , ચિત્, આનંદ સ્વરૂપમાં પરિપૂર્ણ છે. વળી એવા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપને માયામાં વ્યાપ્ત બતાવે છે. વસ્તુતઃ અસત્ય માયાનો સંબંધ સત્ય સ્વરૂપ બ્રહ્મની સાથે કેવી રીતે જોડી શકે ?

એ જો વ્યાપક આત્મા, પર આતમ કે સંગ ।

ક્યોં બ્રહ્મ નેહેયલ પાઈએ, ઈત બીચ નાર કો ફંદ ॥ ૨૧ ॥

આ આત્મા જે સર્વત્ર વ્યાપક છે તેનો મૂળ સંબંધ તો પર-આત્મા સાથે છે. જ્યારે આત્મા અને પર-આત્મા વચ્ચે જ માયાનું આવરણ છે તો આત્મા અખંડ અવિનાશી બ્રહ્મને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરશે ?

નિબેરા ખીર નીર કા, મહામત કરે કૌન ઔર ।

માયા બ્રહ્મ ચિન્હાએ કે, સતગુરુ બતાવેં ઠૌર ॥ ૨૨ ॥

મહામતિ કહે છે કે ક્ષીર-નીર વિવેક એટલે બ્રહ્મ અને માયાનું નિરૂપણ સદ્ગુરુ સિવાય બીજું કોણ કરી શકે છે ? માયા અને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઓળખ કરાવીને સદ્ગુરુ જ અખંડ ધામનો માર્ગ બતાવે છે.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ ૩૧૦

રાગ આસાવરી

મેં પૂછોં પાંડે તુમ કો, તુમ કહો કરકે વિચાર ।

સાસ્ત્ર અરથ સબ લેવહીં, પર કિને ન કિયો નિરધાર ॥ ૧ ॥

હે પંડિતજન ! હું તમને પૂછું છું તેના પર ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરીને ઉત્તર આપજો. સાસ્ત્રોનો અર્થ તો બધા જાણે છે, પરંતુ કોઈએ પણ ચોક્કસપણે કહ્યું નથી કે પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સ્થાન ક્યાં છે ?

માયા મોહ અહંકાર થેં, એ સબે ઉતપન ।

અહંકાર મોહ માયા ઉડી, તબ કહાં હૈ બ્રહ્મ વતન ॥ ૨ ॥

મોહ, માયા, અને અહંકારથી સમગ્ર વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું છે. જ્યારે અહંકાર, મોહ, માયાનો નાશ થઈ વિશ્વનો પ્રલય થશે ત્યારે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું સ્થાન ક્યાં રહેશે ?

કોઈ કહે બ્રહ્મ આત્મા, કોઈ કહે પર આતમ ।

કોઈ કહે સોહં સબદ બ્રહ્મ, યા બિધ સબ કો અગમ ॥ ૩ ॥

કેટલાય લોકો આત્માને બ્રહ્મ માને છે, કેટલાક પર-આત્માને બ્રહ્મ માને છે. કેટલાક લોકો "સોહં" શબ્દ ને જ બ્રહ્મ માને છે. આ પ્રકારે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા બધાને માટે અગમ્ય રહી ગયા.

કોઈ કહે એ સબે બ્રહ્મ, રહત સબનમેં વ્યાપ ।

કોઈ કહે એ સબે છાયા, નહીં યામેં આપ ॥ ૪ ॥

કેટલાક લોકો માને છે કે જગતમાં જડ અને ચેતન સ્વરૂપે સર્વત્ર બ્રહ્મ જ વ્યાપ્ત છે. કેટલાય પંડિતો

કહે છે કે આ તો બ્રહ્મની છાયા(પ્રતિબિંબ) માત્ર છે, તેમાં બ્રહ્મ નથી.

કોઈ કહે ઓ નિરગુન ન્યારા, રહત સબન સે અસંગ ।

કોઈ કહે બ્રહ્મ જીવ ના દોએ, એ સબ એકે અંગ ॥ ૫ ॥

કેટલાક પંડિતો માને છે કે બ્રહ્મ નિર્ગુણ-નિરાકાર છે અને બધાથી ન્યારા છે. કેટલાય પંડિતો બ્રહ્મ અને જીવ એ બંને સ્વરૂપોને અલગ નથી માનતા. તેઓ માને છે કે બંનેનું સ્વરૂપ એક જ છે.

કોઈ કહે એ તેજ પુંજ, યાકી કિરના સબે સંસાર ।

કોઈ કહે યાકો અંગ ન ઈદ્રી, નિરંજન નિરાકાર ॥ ૬ ॥

કેટલાક લોકો બ્રહ્મને તેજપુંજ (જ્યોતિ સ્વરૂપ) માને છે અને કહે છે કે સંસારના સઘળા જીવ તેનાં કિરણો છે. કોઈ કહે છે કે બ્રહ્મનું કોઈ સ્વરૂપ નથી અને નથી અંગ-ઈન્દ્રિયો. તે તો નિરંજન - નિરાકાર છે.

કોઈ કહે ઓ પુરુષ ઉતમ, ઔર એ સબે સુપન ।

કોઈ કહે એ અલખ અલહા, કોઈ કહે સબ સુન ॥ ૭ ॥

કેટલાક જ્ઞાનીજનો કહે છે કે બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ છે અને સમગ્ર સંસાર સ્વપ્નવત્ છે, જ્યારે કેટલાક લોકો કહે છે કે બ્રહ્મ અગોચર (અલખ) તથા અલત્પ્ય(અલહા) છે તથા કેટલાક લોકોની માન્યતા છે કે તે શૂન્ય (નિરાકાર છે).

કોઈ કહે ઓ સદાશિવ, ઔર ન કોઈ દેવ ।

કોઈ કહે આદ નારાયન, કરત કમલા જાકી સેવ ॥ ૮ ॥

કેટલાક લોકો સદાશિવ (નારાયણનાં પાંચ અંગો - સદાશિવ, ઈશ્વર, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને રુદ્રમાંથી એક) ને જ બ્રહ્મ માને છે, તે સિવાય બીજા કોઈ દેવ નથી. કેટલાક લોકો કહે છે કે આદિ નારાયણ જ બ્રહ્મ છે અને કમલા (લક્ષ્મીજી) તેમની સેવા કરે છે.

કોઈ કહે આદે આદ માતા, ઔર ન કોઈ ક્યાંહેં ।

સિવ નારાયન સબે યાથેં, યા બિન કહુએ નાહેં ॥ ૯ ॥

કોઈ વિદ્વાન માયા સ્વરૂપા સુમંગલા શક્તિને જ આદિ માતા (સમગ્ર સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર) સમજીને તેના સિવાય અન્ય કોઈને પણ પૂજ્ય નથી માનતા. તેમનું કહેવું છે કે શિવ, નારાયણ વગેરેની ઉત્પત્તિ આ આદિ માતાથી થઈ છે. તેથી તેના સિવાય અન્ય કોઈનું અસ્તિત્વ નથી.

કોઈ કહે યાકો કરમ કરતા, સબ બંધે આવેં જાએ ।

તીનોં ગુન ભી કરમેં બાંધે, સો ફેર ફેર ફેરે ખાએ ॥ ૧૦ ॥

કેટલાક લોકો આ માયાને જ સૃષ્ટિરૂપ કર્મના કર્તા માને છે. સમગ્ર સંસારના જીવો માયાના કારણે જ કર્મ કરીને જન્મ-મરણના ચક્રમાં ધૂમતા રહે છે. ત્રણે ગુણોના અધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પણ કર્મનાં બંધનોમાં બંધાઈ આ ભવચક્રમાં જન્મમરણના ફેરા લગાવ્યા કરે છે.

કોઈ કહે એ સબે કાલ, કરમ સકિત ઉપાએ ।

ખેલાવે અપને મુખમેં, ઔર આખર દોડી કો ખાએ ॥ ૧૧ ॥

કેટલાક લોકોનું કહેવું છે કે આ બધું કાળનો વિસ્તાર છે. કર્મ અને શક્તિની ઉત્પત્તિ તેનાથી થઈ છે. આ કાળ સૌને પોતાના મુખ (અધિકાર)માં નચાવે છે, અને અંતે શક્તિ અને કર્મ બંનેને ખાઈ જાય છે.

કોઈ કરે કાલકો સંજમ, કોઈ દિન કાયા બચાએ ।

કોઈ રાતેં કરામાતેં, યોં સબ નિગમ નચાએ ॥ ૧૨ ॥

કેટલાક લોકો કાળને પોતાના વશમાં લઈને કેટલાય દિવસો સુધી મૃત્યુથી બચાવે છે. કેટલાક લોકો ચમત્કારોમાં મગ્ન બનીને તેને જ બધું સમજે છે. આ રીતે વેદોના બહારના જ્ઞાનમાં બધા નાચી રહ્યા છે.

પઢે ગુને વિકાર ન છૂટે, આગ ન અંગથેં જાએ ।

આપ વતન ચીન્હે બિના, તોલોં જલ બિન ગોતે ખાએ ॥ ૧૩ ॥

શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતોનું માત્ર રટણ કરવાથી સંસારના વિકારો દૂર થતા નથી તથા ઈર્ષા અને દ્વેષનો અગ્નિ શાંત થતો નથી. સ્વયં અને પોતાના મૂળ ઘરની ઓળખાણ થયા વિના જીવ પાણી વિનાના ભવસાગરમાં ગોથાં ખાધા કરે છે.

એ સંસે સબ સમજાએ કે, કોઈ અંગ કરે ઉજાસ ।

સો ગુરુ મેરા મેં સેવોં તાએ, સુધ ચિત હોએ દાસ ॥ ૧૪ ॥

મહામતિ કહે છે, આ બધી શંકાઓનું સમાધાન કરીને જે હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવશે તે જ મારા સદ્ગુરુ છે અને હું તેમનો દાસ બનીને શુદ્ધ ચિત્તથી તેમની સેવા કરીશ.

મેં તો ખોજોં સુધ પાર કી, કોઈ ન દેવે બતાએ ।

મોહ અહંકાર કે બીચમેં, સબ ઈતહીં રહે ઉરજાએ ॥ ૧૫ ॥

હું તો બેહદથી પરનું જ્ઞાન રાખનાર મહાપુરુષની શોધમાં છું પરંતુ કોઈપણ પારની વાત નથી કરતું. આ સઘળા લોકો મોહ અને અહંકારમાં અટવાઈ રહ્યા છે.

સમજે બિના સુખ પારકો નાહીં, જો ઉદમ કરો કે લાખ ।

તોલોં પ્રેમ ન ઉપજે પૂરા, જોલોં અંદર ન દેવે સાખ ॥ ૧૬ ॥

લાખો પ્રયત્નો કરવા છતાં પરમ તત્ત્વને જાણ્યા વિના પરમધામનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. જ્યાં સુધી અંતરાત્મા સાક્ષી નથી આપતો ત્યાં સુધી પૂર્ણ પ્રેમ ઊભરાતો નથી.

એ ધોખે ગુરુ સરવગ્યન ભાંને, જિન પાયા સબ વિવેક ।

બાહેર ઉજાલા કરકે, આખર દેખાવેં એક ॥ ૧૭ ॥

જેમણે વિવેકપૂર્વક તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેવા સર્વજ્ઞ સદ્ગુરુ જ આ ભ્રામક માયાવી અજ્ઞાનનો નાશ કરીને મનની શંકાઓ દૂર કરી શકે છે. એવા સદ્ગુરુ અંદર અને બહાર પ્રકાશિત કરીને એક પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે.

મહામત સો ગુરુ કીજિએ, જો બતાવેં મૂલ અંકૂર ।

આતમ અરથ લગાવહીં, તબ પિયા વતન હજૂર ॥ ૧૮ ॥

મહામતિ કહે છે એવી વ્યક્તિને જ સદ્ગુરુ બનાવવા જોઈએ જે મૂળ અંકુર (પારનો સંબંધ)નો પરિચય કરાવે. એવા સદ્ગુરુ જ શાસ્ત્રોનાં બધાં વચનોના આત્મા પરક અર્થ કરે છે, ત્યારે પરમધામ તથા પૂર્ણબ્રહ્મનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૩૨૮

રાગ રામકલી

સંત જી સુનિયો રે, જો કોઈ હંસ પરમ ।

મैं પૂછત હોં પર આતમા, મેરા ભાંનો એહી ભરમ ॥ ૧ ॥

હે સંતજનો ! સાંભળો, તમારામાંથી કોઈ પરમહંસ હોય તો હું પર-આત્માની વાત પૂછવા માગું છું. તમે મારા ભ્રમનું નિવારણ કરો.

જિન જાનો બિવાદે પૂછે, મैं જગ્યાસુ કરોં ખોજ ।

જો લોં ધોખા ના મિટે, સાધો તોલોં ન છૂટે બોઝ ॥ ૨ ॥

તમે એવું ન સમજતા કે હું વાદ-વિવાદ કરવા માટે આ પૂછી રહ્યો છું. હું તો જિજ્ઞાસુ ભાવે શોધ કરું છું. જ્યાં સુધી મનની શંકા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી સાંસારિક બોજથી મુક્ત થઈ શકાતું નથી.

કોઈ કહે એ ભરમકી બાજી, જયોં ખેલત કબૂતર ।

તો કબૂતર જો ખેલ કે, સો ક્યોં પાવેં બાજીગર ॥ ૩ ॥

કેટલાક લોકો કહે છે કે સંસારની રચના માત્ર ભ્રમ પેદા કરનારી ઇન્દ્રજાળ (જાદૂના ખેલ) છે. જાદૂના કબૂતરની જેમ જીવ આ ખેલમાં નાચ્યા કરે છે. તેથી વિચાર કરો કે આ જાદૂનું કબૂતર જાદુગરને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકશે ?

કોઈ કહે એ બ્રહ્મકી આભા, આભા તો આપસી ભાસે ।

તો એ આભા ક્યોં કહિએ બ્રહ્મકી, જો હોત હેં જૂઠેં તમાસે ॥ ૪ ॥

કેટલાક લોકો કહે છે કે આ બ્રહ્માંડ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ છે. પ્રતિબિંબ તો યથાર્થની બ્રાંતિ હોય છે. તો બ્રહ્માંડમાં રહેલા જૂઠા તમાશાને પરબ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ કેવી રીતે કહેવાય ?

કોઈ કહે એ કછુએ નાહીં, તો એ ભી ક્યોં બની આવે ।

જો યામેં બ્રહ્મ સતા ન હોતી, તો અધખિન રહને ન પાવે ॥ ૫ ॥

કેટલાક લોકો આ સંસારને કંઈ નથી એમ માને છે. જો કંઈ જ ન હોય તો બને કેવી રીતે ? તેમની આ માન્યતા કેવી રીતે સ્વીકારી શકાય ? જો આ સંસારમાં બ્રહ્મની સત્તા ન હોત તો તેનું અસ્તિત્વ અર્ધી ક્ષણ માટે પણ ન રહેત.

કોઈ કહે એ સબે બ્રહ્મ, તબ તો અગ્યાન કછુએ નાહીં ।

તો ષટ સાસ્ત્ર હુએ કાહેકો, મોહે એસી આવત મન માંહી ॥ ૬ ॥

કેટલાક લોકો માને છે કે આ સમગ્ર બ્રહ્માંડ બ્રહ્મમય છે. તો બ્રહ્માંડમાં કોઈ પ્રકારનું અજ્ઞાન રહેવું ન જોઈએ. જો એમ હોય તો અજ્ઞાનના નિવારણ માટે ષડ્દર્શન વગેરે શાસ્ત્ર શા માટે રચવામાં આવ્યાં છે ? આ રીતે મારા મનમાં કેટલીય વખત શંકા ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ કહે એ પુરુષ પ્રકૃતિ, મિલ રચિયો ખેલ એહ ।

તો સૂરજ દ્રષ્ટે ક્યોં રહે અંધેરી, એ ભી બડા સંદેહ ॥ ૭ ॥

કેટલાક માને છે કે આ સંસાર પુરુષ અને પ્રકૃતિના સંયોગથી રચાયેલો ખેલ છે. આ વાત જો સત્ય છે તો સૂર્યરૂપી બ્રહ્મ સાથે અંધકારરૂપી માયા (પ્રકૃતિ) કેવી રીતે રહી શકે ? આ પણ મોટી સંદેહની વાત છે.

કોઈ કહે એ સખે સુપના, ન્યારા ખાવંદ હૈ ઔર ।

તો એ સુપના જબ ઉડ ગયા, તબ ખાવંદ હૈ કિસ ઠૌર ॥ ૮ ॥

કેટલાક માને છે કે આ સમગ્ર સંસાર સ્વપ્ન જ છે, તેનો સ્વામી તો તેનાથી અલગ કોઈ બીજો જ છે. જો આ સત્ય માની લઈએ તો પ્રશ્ન એ થાય છે કે સ્વપ્ન મટી જશે તો જગતના સ્વામીનું સ્થાન ક્યાં હશે ?

ઉપર તલે માહેં બાહેર, દસોં દિસા સબ માયા ।

પટ પ્રમાનથેં બ્રહ્મ રહતિ હૈ, સો ક્યોં કર દ્રઢાયા ॥ ૯ ॥

આ સંસારમાં ઉપર , નીચે, અંદર અને બહાર દશે દિશાઓમાં સર્વત્ર માયાનો વિસ્તાર છે. છ પ્રમાણો દ્વારા પણ પરબ્રહ્મની ધારણા સ્પષ્ટ થતી નથી, તો આ વિષયમાં નિર્ણય કેવી રીતે થાય ?

બુધ તુરિયા દષ્ટ શ્રવના, જોલોં પોહોંચે મન ।

ઉતપન સારી આવટે, જો કધૂ કહિએ વચન ॥ ૧૦ ॥

બુદ્ધિ, ચિત્ત, દષ્ટિ, શ્રવણ તથા મન દ્વારા જેની ધારણા થઈ શકે છે તથા શબ્દો દ્વારા જેમનું વર્ણન થઈ શકે છે, તે બધાની ઉત્પત્તિ આ જૂઠી માયાથી જ થઈ છે. તેથી તે નાશવંત છે.

કોઈ કહે અદ્વૈત કે કારન, દ્વૈત ખોજી પર પર ।

અદ્વૈત સબદ જો બોલિએ, તો સિર પડે ઉતર ॥ ૧૧ ॥

કેટલાક માને છે કે અદ્વૈત બ્રહ્મને આ દ્વૈત (માયા) માં અલગ-અલગ પ્રકારે શોધ્યા. જો દ્વૈતમાં રહીને અદ્વૈત શબ્દનું ઉચ્ચારણ થઈ જાય તો મસ્તક ધડથી અલગ થઈ જાય. (રાજા જનકની સભામાં બ્રહ્મવાદિની ગાર્ગી દ્વારા વારંવાર અદ્વૈત વિષયક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવતાં મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યે તેને સાવચેત કરતાં કહ્યું હતું કે અદ્વૈત બ્રહ્મના વિષયમાં માત્ર પૂછતી રહેશે તો તારું શિર ઊડી જશે. મહર્ષિના કથનનું તાત્પર્ય એ હતું કે આ માત્ર ચર્ચાનો વિષય નથી, સમર્પણ ભાવ હોવો જોઈએ. પરંતુ તે પછી લોકોએ અદ્વૈત વિષય પર ચિંતન કરવાનું જ છોડી દીધું અને કહેવા લાગ્યા કે અદ્વૈત શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવાથી શિર ઊડી જશે.)

કોઈ કહે અદ્વૈત કે આડે, સબ દ્વૈતે કો વિસ્તાર ।

છોડ દ્વૈત આગે વચન, કિને ન કિયો નિરધાર ॥ ૧૨ ॥

કેટલાક માને છે કે અદ્વૈત બ્રહ્મની છાયામાં માયારૂપી દ્વૈતનો વિસ્તાર થયો છે (તેથી સર્વત્ર દ્વૈત જ દેખાય છે), પરંતુ દ્વૈતને છોડીને અદ્વૈત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો નિશ્ચય કોઈએ પણ કર્યો નથી.

ભોમકા સાત કહી વસિષ્ઠે, તામેં પાંચમી કેવલ વિદેહી ।

છઠી કો સબદ ના નિકસે, તો સાતમી દંઢ ક્યોં હોઈ ॥ ૧૩ ॥

વશિષ્ઠ મુનિએ યોગવાશિષ્ઠમાં જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાંથી પાંચમી ભૂમિકા

કેવળ વિદેહીને માટે બતાવી છે. છઠ્ઠી ભૂમિકા તો શબ્દથી પર છે તો પછી સાતમી ભૂમિકાનો નિશ્ચય કેવા પ્રકારે કરી શકાય ?

(જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓ -

૧. શુભેચ્છા : મોક્ષની ઇચ્છા, ૨. વિચારણા : શાસ્ત્રો પર વિવેકપૂર્ણ વિચાર, ૩. તનુમાનસી : અનાસક્તિ, ૪. સત્વાપત્તિ : મન શુદ્ધિ અને પરમાત્મામાં તદ્રૂપતા, ૫. અસંશક્તિ : સાંસારિક સંસ્કારોથી અસંગ અને નિર્વિકલ્પ સમાધિ, ૬. પદાર્થભાવના : પદાર્થ બાહ્યાભ્યાન્તર સ્વભાવથી પરની ભાવના. ૭. તુર્યગા : આત્મભાવમાં નિષ્ઠા).

પાર વચન કહે કૌન દૂજ, સર્વગ્યન કો સબ સૂઝે ।

એ સંસે ભાંનો આતમકે, જ્યોં પર આતમ બૂઝે ॥ ૧૪ ॥

આ બ્રહ્માંડની પાર (પૂર્ણબ્રહ્મના ધામ)નું વર્ણન કોણ કરી શકે ? સર્વજ્ઞ વ્યક્તિ જ તે સમજી શકે છે. તેથી આ આત્મ સંબંધી શંકાઓનું સમાધાન કરો, જેથી પરમાત્માની વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન થાય.

પરમહંસ બિન કૌન કહે, જિન તજે હેં તીન સરીર ।

કહે મહામત મહાદિસા ધનીકી, કોઈ કર દ્યો જુદે ખીર નીર ॥ ૧૫ ॥

જે ત્રણ શરીર (સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ તથા કારણ) ને પાર કરીને ચોથી અવસ્થા (તુરિયા) માં પહોંચી ગયા છે એવા પરમહંસો સિવાય આ વિષયનો નિર્ણય કોણ કરી શકે ? મહામતિ કહે છે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિનો માર્ગ અતિ જટિલ છે, તેથી કોઈ તો ક્ષીર અને નીર (બ્રહ્મ અને માયા) ને અલગ અલગ કરી સ્પષ્ટ બતાવી દો.

પ્રકરણ ૨૯ ચોપાઈ ૩૪૩

રાગ શ્રી

ચીન્હે ક્યોં કર બ્રહ્મકો, એ તો ગુન હી કે અંગકો વિકાર ।

બાજીગરેં બાજી રચી, મૂલ માયા થેં મોહ અહંકાર ॥ ૧ ॥

ત્રિગુણાત્મક (સત્ત્વ, રજ, તમના) વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલા આ માયાવી બ્રહ્માંડમાં બ્રહ્મની ઓળખ કેવી રીતે થઈ શકે ? જેમ જાદુગર ભ્રામક વિદ્યાની કલા વડે જૂઠા ખેલ કરે છે તે રીતે અક્ષર બ્રહ્મે માયાવી આવરણ ઊભું કરીને મોહ તથા અહંકાર દ્વારા જૂઠા (નશ્વર) સંસારની રચના કરી છે.

જાકો પેડ પ્રતિબિંબ પ્રકૃતિ, પાંચ તત્વ હી કો આકાર ।

માહેં ખેલે નિરગુન વ્યાપક, લિએ માયા મોહ અહંકાર ॥ ૨ ॥

આ સંસારનું મૂળ (ઉદ્ગમ) પ્રકૃતિમાં પડેલા અક્ષર બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ છે, તેનાથી પાંચ તત્ત્વોએ આકાર લીધો છે. આ રીતે નિર્ગુણ રૂપે વ્યાપ્ત બ્રહ્મની સત્તા માયા, મોહ અને અહંકાર સાથે ખેલ કરી રહી છે.

લોક ચૌદે દસોં દિસ, સબ નાટક સ્વાંગ સંસાર ।

આવે નૈન શ્રવન મન વચન, એ સબ માયા મોહ અહંકાર ॥ ૩ ॥

ચૌદ લોક અને દશે દિશાઓમાં વિસ્તૃત આ બ્રહ્માંડ નાટકનો જ એક તમાશો છે. આ સંસારમાં

જે કંઈ પણ જોવા, સાંભળવા અને ચિંતન કરવામાં આવે છે તે બધું મોહ, માયા અને અહંકારનું પરિણામ છે.

કયા દાનવ કયા દેવતા, કયા તીર્થંકર અવતાર ।

બ્રહ્મા વિસ્નુ મહેસ લોં, સો ભી પૈદા માયા મોહ અહંકાર ॥ ૪ ॥

આ સંસારમાં દેવ, દાનવ, ઋષિ, મુનિ, તીર્થંકર, અવતાર વગેરે અનેક થયા છે, તેમનાથી માંડીને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સુધી સઘળું માયાવી મોહ અને અહંકારથી પેદા થયું છે.

અબ ઔરન કી મૈં કયા કહૂં, જો બડકોં કા એ હાલ ।

જલ જૈસે તરંગ તૈસે, ઉઠે માયા મોહ અહંકાર ॥ ૫ ॥

જ્યારે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ જેવા મોટા મોટા દેવતાઓની આવી દશા છે તો બીજા સામાન્ય જીવોની વાત જ ક્યાં રહી ? તે બધા માયા, મોહ અને અહંકારના પ્રભાવથી સાગરમાં ઉત્પન્ન થનાર તરંગોની જેમ પેદા થાય છે, ફેલાય છે અને અંતે નાશ પામે છે.

જો બંધ બાંધે બાપને, બેટે ચલે જાએ તિન લાર ।

જીવ ઉરઝે જાલી છલ કી, એ સબ માયા મોહ અહંકાર ॥ ૬ ॥

જેમ બાપ દાદાઓ દ્વારા ચલાવાયેલી પરંપરાઓનું અંધ અનુકરણ તેમના પુત્ર કરે છે, તેવી રીતે સંસારના સઘળા જીવો દેવતાઓની જેમ માયામાં જ અટવાતા રહે છે. આ પ્રકારે આ સમગ્ર સંસાર માયા, મોહ, અહંકાર તથા છળકપટથી પરિપૂર્ણ છે.

દેહુરે મસીત અપાસરે, સબ લગે માહેં રોજગાર ।

બાહેર દેખાવેં બંદગી, માહેં માયા મોહ અહંકાર ॥ ૭ ॥

મંદિર, મસ્જિદ, ઉપાશ્રય વગેરેમાં પણ સ્વાર્થનો વેપાર ચાલવા લાગ્યો. ઉપાસના અને સેવા તો બાહ્યરૂપે જ દેખાય છે, પરંતુ અંદર તો મોહ, માયા અને અહંકાર જ ભર્યો છે.

જુદે જુદે ભેષ દરસની, અનેક ઈસ્ટ આચાર ।

ધરે નામ ધનીકે જુદે જુદે, પૈડે ચલેં માયા મોહ અહંકાર ॥ ૮ ॥

વિભિન્ન સંપ્રદાયોના શાસ્ત્રજ્ઞો જુદાજુદા પ્રકારના વેશ ધારણ કરીને જુદાજુદા આચાર - વિચારથી પોતાના ઈષ્ટની પૂજા કરી રહ્યા છે. તેઓ એક જ પરમાત્માને જુદા જુદા નામે પોકારે છે. આ પ્રકારે માયા, મોહ અને અહંકારથી ગ્રસ્ત થઈને જુદાજુદા પંથો ચાલે છે.

ખોજ ખોજ ષટ સાસ્ત્ર હુએ, અનેક વચન વિસ્તાર ।

કરમ ઉપાસના ગ્યાનકી, વાની થકી માહેં માયા મોહ અહંકાર ॥ ૯ ॥

સંસારમાં પ્રચલિત જ્ઞાનની ચોક્કસાઈ કર્યા પછી ષટ્દર્શનની રચના થઈ છે, તેનું વિસ્તરણ થઈને અન્ય શાસ્ત્ર રચવામાં આવ્યું જેમાં કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાનની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. તેનો ઉપદેશ પણ માયા, મોહ અને અહંકારમાં અટવાઈને થાકી ગયો.

સબદ સુનેં એક દૂજે કે, ફેર ફેર કરેં વિચાર ।

કિવ કર નામ ધરેં અપને, સબ મગન માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૦ ॥

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એવા જ્ઞાનીજન એકબીજાના સિદ્ધાંત ગ્રંથોમાં અભિવ્યક્ત થતું જ્ઞાન

સાંભળીને પરસ્પર વિચાર પણ કરે છે. અલગ અલગ પદોની રચના કરીને માન્ય કવિ રૂપે ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરે છે છતાં પણ તે બધા માયા, મોહ અને અહંકારમાં મગ્ન બની રહ્યા છે.

એ વાની કથેં સબ અગમ, માહેં ગુઝ સબદ હેં પાર ।

સો એ કેસે સમઝહીં, મોહોરે માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૧ ॥

આવા જ્ઞાનીજન અગમ્ય પરમાત્માની ચર્ચા કરે છે, તો તેનાં વચનોમાં પણ પારનાં ગૂઢ સંકેત મળે છે. તેઓ પણ માયા, મોહ અને અહંકારમાં નાચનારા(મહોરાં) હોઈ આ રહસ્યોને તેઓ પોતે જ કેવી રીતે સમજી શકે ?

યામેં જીવ દોએ ભાંત કે, એક ખેલ દૂજે દેખનહાર ।

પેહેયાન ન હોવે કાહૂં કો, આડી પડી માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૨ ॥

આ સંસારમાં બે પ્રકારના જીવ છે - એક છે ખેલનાર અને બીજો છે ખેલ જોનાર, પરંતુ આ બંનેમાંથી કોઈને પણ એકબીજાની અથવા ખેલની ઓળખ નથી હોતી, કારણ કે તેની વચ્ચે માયા, મોહ અને અહંકારનો પડદો અવરોધ રૂપ બન્યો છે.

એ ખેલ ક્રિયા જિન ખાતર, સો તો હેં કોઈ સિરદાર ।

જોલોં ન હોવેં જાહેર, તોલોં ઉડે ન માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૩ ॥

આ સંસારના ખેલની રચના જેમને માટે કરવામાં આવી છે, તેઓ તો શિરોમણિ બ્રહ્માત્માઓ જ છે. જ્યાં સુધી તેઓ પ્રગટ નહીં થાય ત્યાં સુધી માયા, મોહ અને અહંકારરૂપી અજ્ઞાનતાનો પડદો દૂર નહીં થાય.

એસે ખેલ અનેક એક બિનમેં, કરે અગ્યાએ કરતાર ।

સો કરતાર ઠૌર ક્યોં પાઈએ, જોલોં ઉડે ન માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૪ ॥

અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની આજ્ઞાથી અક્ષરબ્રહ્મ આ પ્રકારના અનેક ખેલ (બ્રહ્માંડ) એકજ ક્ષણમાં બનાવે છે અને નાશ પણ કરે છે. જ્યાં સુધી માયા, મોહ અને અહંકારનો પડદો દૂર નહીં થાય ત્યાં સુધી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા (કિરતાર) નું સ્થાન પરમધામ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

મહામત હોસી સબ જાહેર, મિલે અક્ષરાતીત ભરતાર ।

બૈરાટ હોસી નેહેયલ, ઉડ્યો માયા મોહ અહંકાર ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે, હવે એ બધા શિરોમણિ બ્રહ્માત્માઓ પ્રકટ થશે, કારણ કે અક્ષરાતીત ધામધણી (પૂર્ણબ્રહ્મ) મને મળી ગયા છે. હવે આ વિરાટ બ્રહ્માંડ પણ અખંડ બની જશે (સંસારના સઘળા જીવ અખંડ મુક્તિ સ્થળોમાં સુખ પ્રાપ્ત કરશે), કારણ કે હવે માયા અને અહંકારનું આવરણ દૂર થઈ ગયું છે.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૩૫૮

રાગ સોરઠ

કલિ મેં દેખ્યા ગ્યાન અયંભા ।

બાતન મોહોલ રયે અતિ સુંદર, ચેજા જિમી ન થંભા ॥ ૧ ॥

આ કળિયુગમાં આશ્ચર્યજનક જ્ઞાન દેખાય છે, લોકો માત્ર વાતોનો સુંદર મહેલ બનાવે છે, જેની ન તો કોઈ ટોચ દેખાય છે, ન કોઈ ભૂમિ કે ન કોઈ થાંભલો દેખાય છે. (આ પ્રકારે બ્રહ્મ વિષયક આધારવિહીન અવધારણાઓ આ યુગમાં જોવામાં આવે છે).

અંગ ન ઈંદ્રી અંતસકરન વાચા, બ્રહ્મ ન પોહોંચે કોએ ।

યોં કહેં સાખ પુરાવેં શ્રુતી, ફેર કહેં અનભવ હોએ ॥ ૨ ॥

આ શરીરનાં મન, વચન, ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણ કોઈપણ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ નથી. આ પ્રકારનો સિદ્ધાંત કહીને સંસારના જ્ઞાનીજન વેદોની સાક્ષી આપે છે, છતાં પણ કહે છે કે બ્રહ્મનો તો માત્ર અનુભવ થઈ શકે છે.

અહં બ્રહ્મઅસ્મી હોએકે બૈઠેં, તત્ત્વમસી ઔર કહાવેં ।

સ્વામી સિષ્ય ન ક્રિયા કરની, યોં મહાવાક્ય દ્રઢાવેં ॥ ૩ ॥

આવા વેદાંતી લોકો "અહં બ્રહ્માસ્મિ" (હું બ્રહ્મ છું) બની બેઠા છે અને પોતાના શિષ્યોને પણ "તત્ત્વમસિ" (તમે પણ તે બ્રહ્મ છો) કહે છે. આ રીતે વેદાંત મહાવાક્યોને પોતાની ઉપર ઘટાવે છે. ખરું જોતાં બ્રહ્મમય બની જતાં સ્વામી (ગુરુ) અને શિષ્યનાં કોઈ ક્રિયાકલાપ (માનમર્યાદા) હોતાં નથી.

ષટ પ્રમાનસે બ્રહ્મ હૈ ન્યારા, સો કહેં અદ્વૈત હમ આપ ।

માયા ઈસ્વર ત્રિગુન હમથેં, હમહીં રહેં સબમેં વ્યાપ ॥ ૪ ॥

શાસ્ત્રોના કથનોને ઉદ્ધૃત કરીને તેઓ કહે છે કે બ્રહ્મ તો છ પ્રમાણો (પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, શબ્દ, અનુપલબ્ધિ અને અર્થાપત્તિ) થી અલગ છે. બીજી તરફ કહે છે કે અમે ,તમે બધા અદ્વૈત (બ્રહ્મ) છીએ. માયા, ઈશ્વર, ત્રિગુણ એ બધું અમારાથી ઉત્પન્ન થયું છે અને અમે જ સૃષ્ટિમાં વ્યાપ્ત છીએ.

ઈસ્વર ફિરેં ના રહેં ત્રિગુન, ત્રિગુન ચલેં જીવ ભેલે ।

એ કહાવેં બ્રહ્મ સબ પૈદાસ યાથેં, ઔર જાત હેં આપ અકેલે ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રો અનુસાર જ્યારે ઈશ્વર અર્થાત્ નારાયણનો લય થઈ જાય છે તો જીવ સહિત ત્રિગુણમયી સૃષ્ટિનો પણ નાશ થાય છે. પરંતુ સ્વયં બ્રહ્મ હોવાનું જૂઠું અભિમાન રાખવાવાળા વેદાન્તી આ સૃષ્ટિને સ્વયં (પોતાના) થી પેદા થયેલી માને છે. છતાં પણ મૃત્યુ સમયે તેઓ માત્ર એકલા જ ચાલ્યા જાય છે. (જો તેઓ પોતે બ્રહ્મ હોત તો તેમના જવાથી પૂરું બ્રહ્માંડ લય પામવું જોઈએ).

કૂવત કદ્દુએ ન પાઈએ માહેં, ખેલેં મોહમેં પરેં પરવસ મન ।

ભોમકા એક ન ચઢ સકેં, કહાવેં ઈસ્વર કો મહાકારન ॥ ૬ ॥

પોતાને બ્રહ્મ કહેવાવાળા વેદાંતીઓના જ્ઞાનમાં કોઈ તથ્ય નથી. તેઓ પોતે તો મનની ઈચ્છાઓથી વશીભૂત થઈને મોહમાં પડ્યા છે. શાસ્ત્રોમાં બતાવેલ સાત ભૂમિકાઓ (શુભેચ્છા, વિચારણા, તનુમાનસી, સત્વાપત્તિ, અસંશસ્તિ, પદાર્થભાવના અને તુર્યગા) માંથી એક ભૂમિકા પર પણ તેઓ આરોહણ કરી શકતા નથી છતાં પણ પોતાને ઈશ્વરનું મહાકારણ (ઈશ્વરના પણ સર્જક બ્રહ્મ) હોવાનો દાવો કરે છે.

ત્રીન સરીર ઉડાવેં મુખથેં, આપ હોત હેં બ્રહ્મ ।

પૂછે તે કહેં હમ ભોગવેં, પ્રાલબ્ધ જો કરમ ॥ ૭ ॥

એવા લોકો સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ આ ત્રણેય શરીરોને કથનમાત્રથી પાર કરીને પોતાને તુરીયાવસ્થામાં માનીને બ્રહ્મ હોવાનો દાવો કરે છે. જો તેમને પૂછવામાં આવે કે તમે આ સંસારમાં કેમ પડ્યા છો ? તો તે ઉત્તર આપે છે કે અમે પ્રારબ્ધનું ફળ ભોગવી રહ્યા છીએ.

માયા ઈશ્વરતેં હોત હેં ન્યારે, ન્યારે હોત ત્રીન દેહ ।

અદ્વૈતકો પ્રાલબ્ધ લગાવેં, દેખ્યા ગ્યાન બડા બ્રહ્મ એહ ॥ ૮ ॥

આવા કહેવાતા જ્ઞાની પોતાની જાતને બ્રહ્મ માનીને બ્રહ્મની જેમ પોતાને પણ માયા અને ઈશ્વરથી અલગ સમજે છે તથા સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ આ ત્રણ શરીરોથી પણ સ્વયંને અલગ માને છે. સ્વયં બ્રહ્મ બનીને અદ્વૈત બ્રહ્મને કર્મ અને પ્રારબ્ધ સાથે જોડે છે. આ રીતે તેના બ્રહ્મજ્ઞાન વિશે મોટું આશ્ચર્ય થાય છે.

એસે કોટ બ્રહ્માંડ હોવેં પલમેં, અદ્વૈત કે હુકમ ।

એ કહાવેં બ્રહ્મ સુધ નહીં બ્રહ્મ ઘરકી, દ્વૈત અદ્વૈત નહીં ગમ ॥ ૯ ॥

અદ્વૈત બ્રહ્મ (પરમાત્મા) ની આજ્ઞાથી અક્ષરબ્રહ્મ એક પળમાં જ એવા કરોડો બ્રહ્માંડોની રચના કરે છે. પરંતુ એવા કહેવાતા વેદાંતી લોકો પોતાને બ્રહ્મ હોવાનો દાવો કરે છે પરંતુ તેમને તો પરમાત્માના ઘર-પરમધામની ઓળખ નથી. એટલું જ નહિ તેને માયા (દ્વૈત) અને બ્રહ્મ (અદ્વૈત) નો પરિચય સુધ્ધાં નથી.

એ સુકમુની વાની બોલ્યા વેદાંત, સો ઈનોં ક્યોં સમઝી જાએ ।

હોસી પ્રગટ પ્રકાસ નિજ બુધ કો, સો મહામત દેસી બતાએ ॥ ૧૦ ॥

શુકદેવ મુનિએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં વેદાંતના સિદ્ધાંતોનું સુંદર વિવેચન કર્યું છે. પરંતુ તેમના આ જ્ઞાનને એવા કહેવાતા વેદાંતી કેવી રીતે સમજી શકશે ? નિજ બુદ્ધિ (જાગ્રત બુદ્ધિ) અર્થાત્ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા મહામતિ આ બધાં રહસ્યોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી દેશે, જેનાથી સંસારમાં બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાશે.

પ્રકરણ ૩૧ ચોપાઈ ૩૬૮

રાગ ગૌરી

ભાઈ રે બ્રહ્મગ્યાની બ્રહ્મ દેખલાઓ, તુમ સકલમેં સાંઈ દેખ્યા ।

એ સંસાર સકલ હૈ સુપના, તો તુમ પારબ્રહ્મ ક્યોં પેખ્યા ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્મજ્ઞાની ! તમે સકળ સંસારમાં વ્યાપ્ત બ્રહ્મનાં દર્શન કર્યાં છે ? આ બ્રહ્મનાં દર્શન મને પણ કરાવો. શાસ્ત્રો અનુસાર આ સંસાર તો સ્વપ્ન જેવો છે છતાં તમને આ જૂઠા સંસારમાં બ્રહ્મનાં દર્શન કેવી રીતે થયાં ?

સત સુપનેમેં ક્યોં કર આવે, સત સાંઈ હૈ ન્યારા ।

તુમ પારબ્રહ્મસોં પરચ્યા નાહીં, તો ક્યોં ઉતરોગે પારા ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મ તો સત્ય છે, તે આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં કેવી રીતે આવી શકે ? સત્ય પરમાત્મા તો માયાથી પર હોય છે. જો તમને પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન નથી થયું તો આ સંસાર સાગરમાંથી કેવી રીતે પાર ઊતરી શકશો ?

તુમ બૈકુંઠ જમપુરી એક કર દેખી, તબ તો સાસ્ત્ર પુરાન સબ ભાન્યા ।

સુકદેવ વ્યાસકે વચન બિના, કોન કહે મૈં જાન્યા ॥ ૩ ॥

હે બ્રહ્મજ્ઞાની ! તમે વૈકુંઠ અને યમપુરીને એક જ માનીને બંને સમાનરૂપે જુઓ છો. જો એમ જ છે તો સમગ્ર શાસ્ત્ર-પુરાણોના સઘળા સિદ્ધાંતોનું ખંડન થઈ ગયું. પરંતુ શુકદેવજી તથા વ્યાસજીના સિદ્ધાંતોને સમજ્યા વિના કોણ કહી શકે કે મને બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે ?

યામેં બડ ભાગી ભાએ વલ્લભાચારજ, જાકો સુકદેવકા ગુન ભાયા ।

ઉતમ ટીકા કીન્હીં દસમ કી, તો ઈન એ ફલ પાયા ॥ ૪ ॥

જ્ઞાનીજનોમાં સિદ્ધાંતોને જાણનાર મહાન ભાગ્યશાળી શ્રીવલ્લભાચાર્યજી થઈ ગયા. તેમને શુકદેવજીનો સિદ્ધાંત (પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ) સારો લાગ્યો. તેથી તેમણે શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધની ઉત્તમ ટીકા લખી છે. પરિણામે તેમને શ્રીકૃષ્ણ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થયું.

બિના પુરાન પ્રકાસ ન હોઈ, સાસ્ત્ર બિના કોન માને ।

એક અક્ષર કો અર્થ ન આવે, તો બ્રહ્મ ભરમમેં આને ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રો અને પુરાણોના સિદ્ધાંતોને સમજ્યા વિના બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી, અને શાસ્ત્રોના પ્રમાણ વિના માને પણ કોણ ? જેને શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતોના એક અક્ષરનો ગૂઢાર્થ પણ સમજાતો નથી તે લોકો ભ્રમમાં પડીને બ્રહ્મને માયામાં ઘટાવે છે.

કાલ આવત કબૂં બ્રહ્મ ભવનમેં, તુમ ક્યોં ન વિચારો સોઈ ।

અખંડ સાંઈ જો યામેં હોતા, તો ભંગ બ્રહ્માંડકો ન હોઈ ॥ ૬ ॥

જ્યાં પરબ્રહ્મનો નિવાસ હોય, એવા બ્રહ્મભવનમાં મૃત્યુ કેવી રીતે પ્રવેશી શકે ? એટલો વિચાર કેમ કરતા નથી ? જો આ બ્રહ્માંડમાં અખંડ પરમાત્મા હોય તો તેનો ક્યારેય નાશ ન થાત.

તુમ કેવલ કાલ તત્ત્વ ગ્યાની, બ્રહ્મ ગ્યાની ભાએ ।

સબ દરવાજે ખોજે સાધો, પર સુંન છોડ કોઈ ના ગએ ॥ ૭ ॥

હે જ્ઞાનીજન ! તમે તો કેવળ કાળ તત્ત્વજ્ઞાની એટલેકે કાળને વશીભૂત તત્ત્વોને જાણનાર છો, પરંતુ સ્વયંને બ્રહ્મજ્ઞાની માનવા લાગ્યા. તમારા જેવા સાધુજનોએ બ્રહ્મને શોધવા ચૌદ લોકનાં બધાં દ્વાર ખખડાવ્યાં છતાં પણ મોહતત્ત્વ, શૂન્ય અથવા નિરાકાર આગળ કોઈ જઈ શકતું નથી.

ઈન સુપનેમેં સબ કોઈ ભૂલ્યા, કિનહૂં ન દેખ્યા પાર ।

વિધ વિધસોં ભવસાગર થાહ્યા, સુકદેવ વ્યાસ પુકાર ॥ ૮ ॥

આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં મોહવશ બનીને સઘળા લોકો માર્ગ ભૂલી ગયા છે. કોઈએ પણ સંસારથી પર (બ્રહ્મધામ)નો માર્ગ બતાવ્યો નથી, છતાં મહર્ષિ વ્યાસ અને શુકદેવ મુનિએ આ ભવસાગરનો

તાગ મેળવીને વિભિન્ન પ્રકારે પોકાર કર્યો છે.

યામેં પ્રેમ લઇન એક પારબ્રહ્મસોં, એક ગોપિયોં એ રસ પાયા ।

તબ ભવસાગર ભયા ગૌપદબધ, બિહંગમ પૈંડા બતાયા ॥ ૯ ॥

આ સંસારમાં પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે અનન્ય પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ જ એક મહત્ત્વપૂર્ણ સાધન છે. આ ભક્તિરસને માત્ર વ્રજની ગોપીઓ જ પ્રાપ્ત કરી શકી છે. તેના પ્રભાવથી ગોપીઓ માટે આ ભવસાગર વાછરડાના પગથી બનેલા નાના ખાડા સમાન થઈ ગયો જેને તેઓ સહજ પાર કરી ગઈ. તેથી આ પ્રેમમાર્ગને વિહંગમ માર્ગ - આકાશીમાર્ગ કહ્યો છે.

કે દરવાજે ખોજે કબીરેં, બૈકુંઠ, સુંન સબ દેખ્યા ।

આખર જાએ કે પ્રેમ પુકાર્યા, તબ જાએ પાયા અલેખા ॥ ૧૦ ॥

સંત કબીર સાહેબે વિભિન્ન સાધનાઓ દ્વારા બ્રહ્મને શોધ્યા, વૈકુંઠથી શૂન્ય સુધી બધાનું વર્ણન કર્યું. અંતમાં જ્યારે પ્રેમનો પોકાર કર્યો ત્યારે તેમને બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકી.

ભાઈ રે બ્રહ્મગ્યાની બ્રહ્મ સુપનેમેં, મહામત કહે યોં પાઈએ ।

પાર નિકસકે પૂરન હોઈએ, તબ ફેર સબ દ્રષ્ટેં દેખાઈએ ॥ ૧૧ ॥

મહામતિ કહે છે હે બ્રહ્મજ્ઞાની ભાઈઓ ! આ સ્વપ્રવત્ સંસારમાં માત્ર અનન્ય પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ દ્વારા જ બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ સંસારની પાર (નિરાકારની પાર) નું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી જ પૂર્ણજ્ઞાની બની શકશો, ત્યારે તમારી દૃષ્ટિમાં સઘળું આવી જશે.

પ્રકરણ ૩૨ ચોપાઈ ૩૭૯

રાગ ગૌરી

રે જીવજી જિન કરો યાસોં નેહડા ।

જાકો સનમુખ નાહીં સરમ, તાસોં નાહીં મિલવેકો ધરમ ।

એ તો ભૂલવની કોઈ ભરમ, કોહેડાસોં લાગ્યો કરમ ॥ ૧ ॥

જીવને લક્ષ કરીને સુંદરસાથજીને ઉપદેશ આપે છે, હે જીવ ! પાંચ તત્ત્વોના બનેલા આ નશ્વર શરીર પર મમતા ન રાખ. જે જીવને પોતાના સાથી થયેલા એવા શરીરને છોડી સામેથી જતાં શરમ પણ નથી આવતી તેની સાથે મમતા રાખવાનો તારો ધર્મ નથી. આ શરીર તો ભુલાવામાં નાખનારું ભ્રમ માત્ર છે. તું તો કરોળિયાની જેમ કર્મોની જાળમાં ફસાયેલો છે.

નામેં જાકો પ્રપંચ, તિન સબકો મૂલ સરીર ।

યા વનથેં બાગ વિસ્તર્યો, જાનો ભરિયા મૃગજલ નીર ॥ ૨ ॥

જેનું નામ જ પ્રપંચ છે, તે પ્રપંચો (સાંસારિક બંધનો)નું મૂળ જ શરીર છે, તેના દ્વારા જ બાગ-બગીચાની જેમ માયાનો વિસ્તાર ફેલાયેલો છે. જાણે કે ચારે બાજુ મૃગજલની પેઠે (આભાસ) જળ ભરાયેલું છે.

રે જીવ સરીર મંદિર સોહામનોં, ચૌદે ખૂને રે આવાસ ।

ઈનકે ભરોસે જે રહે, તે નિકસ ચલે નિરાસ ॥ ૩ ॥

હે જીવ ! આ શરીરરૂપી મંદિર અતિ સુંદર દેખાય છે. આ આવાસનાં ચૌદ અંગ (દશ ઈન્દ્રિયો અને ચાર અંતઃકરણ) છે. જેઓ તેના ભરોસે રહે છે તેઓ અંતે નિરાશ થઈ ચાલ્યા જાય છે.

ખાસ છજે ગોખ જાલિયાં, યામેં કેતી મિલાઈ ધાત ।

સંધોં સંધ સમારિયાં, મિને હિકમત કૈ હિકાત ॥ ૪ ॥

આ શરીરરૂપી મંદિરમાં ચાંદની જેવું લલાટ, છજા જેવી કાંધ (ખભા), ગોખ (ઝરૂખા) જેવાં નેત્ર અને નાક - કાન સમાન જાળીઓ લાગેલી છે. જે રીતે ભવનમાં જુદાજુદા પદાર્થોનો ઉપયોગ થાય છે તે રીતે આ શરીરરૂપી ભવનમાં ધાતુઓ રૂપે માંસ, મજજા, રક્ત, હાડકાં, ત્વચા વગેરેનો ઉપયોગ કરીને શરીરનાં અંગોને સારી રીતે જોડવામાં આવ્યાં છે. મહાન કલાકારના કલા-કૌશલનું આ આદર્શ ઉદાહરણ છે.

મેહેનત કરી કેતી યા પર, વિધ વિધ બાંધે બંધ ।

જાનિએ સદા નેહેચલ, એ રચ્યો એસી સનંધ ॥ ૫ ॥

આ શરીરની રચના વિભિન્ન પ્રકારના અંશોને જોડીને ખૂબ પરિશ્રમપૂર્વક કરવામાં આવી છે. તેને જોઈને સંસારના જીવોને એવો આત્માસ થાય છે કે આ અખંડ રહેવાનું છે અને તેની રચના પણ તે રીતે કરવામાં આવી છે.

ગુન પખ અંગ ઈંદ્રિયાં, સબકે જુદે જુદે સ્વાદ ।

તરફ અપની ખેંચહીં, ખેલત મિને વિવાદ ॥ ૬ ॥

આ શરીરમાં ત્રણ ગુણ (સત્વ, રજ, તમ), ચાર અંગ (અંતઃકરણ) તથા દશ ઈન્દ્રિયોનો સમૂહ છે, તે બધાનો અલગ અલગ સ્વાદ છે. તે બધા પોત-પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાની તરફ આકર્ષિત કરે છે. લોકો તેના મોહમાં ફસાઈને પરસ્પર વાદ-વિવાદ કરે છે.

યા વનથેં બાગ રંગ ફૂલિયા, જાનેં લેસી સુખ અપાર ।

અધબીય ઉછેદિયા, સો કરતા ગયા પુકાર ॥ ૭ ॥

માયાવી વન સમાન આ જગતના કુટુંબ-પરિવારરૂપી ઉપવનમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અહંકારથી ભરેલાં માયાવી રંગનાં વિવિધ પુષ્પો ખીલે છે. તેને જોઈને જીવને આત્માસ થાય છે કે તેમાં અપાર સુખ મળશે. પરંતુ અધવચ્ચે જ મૃત્યુ દ્વારા તેનો નાશ થાય છે. તેથી (બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર ન થવાથી) પશ્ચાત્તાપ સાથે તેને સંસાર છોડવો પડે છે.

મોહે બાગ રંગ મંદિરોં, સેજડિએ સોએ કરાર ।

સો કાઢે કંઠ પકડકે, ગએ કલકલતે નર નાર ॥ ૮ ॥

હે મોહિત જીવ ! આ શરીરરૂપી મંદિરના કુટુંબ-પરિવારરૂપ બાગના રંગમાં રંગાઈ જૂઠાં સુખોની શય્યા પર ચેનની નિદ્રા લે છે. જ્યારે કાળ ગળું પકડી આ સુખશય્યા પરથી ખેંચીને લઈ જાય છે, ત્યારે બધાં નર-નારી રડતાં-કકળતાં ચાલ્યાં જાય છે.

એ અનમિલતીસોં ના મિલિએ, જાકો સાંચો નાહીં સંગ ।

નાહીં ભરોસો ખિન કો, જ્યોં રૈની કો પતંગ ॥ ૯ ॥

તેથી હે જીવ ! જે શરીરે અંતકાળ સુધી ક્યારેય કોઈને સાથ નથી આપ્યો તેની સાથે મિત્રતા ન રાખ. તેનો સંગ સાચો નથી. જેમ પતંગિયું રાત્રે જ પેદા થઈ રાત્રે જ મરી જાય છે, તે રીતે આ શરીરનો પણ ક્ષણમાત્રનો ભરોસો કરી શકાતો નથી.

ક્યોં રે નેહડા યાસોં કીજિએ, જો મિલકે કરે ભંગ ।

એક રસ હોઈએ ક્યોં તિનસે, નેહેચલ નહીં જાકો રંગ ॥ ૧૦ ॥

હે જીવ ! તું આ માયાવી શરીરની સાથે મમતા શા માટે રાખી રહ્યો છે, કારણ કે આ તો થોડા દિવસ સાથે આપીને પાછું દગો દે છે. એવા માયાવી શરીર કે જેનો રંગ (પ્રભાવ) સ્થાયી નથી તેની સાથે એકરસ કેમ થઈ રહ્યો છે ?

એસે કે ઉજાડે મંદિર, એ સબ કો દેવે છેહ ।

મિલાપે મેં રંગ બદલે, અધબીચ તોડે નેહ ॥ ૧૧ ॥

એવાં અનેક મંદિરો (શરીરો) ઉજાડવામાં આવ્યાં છે કારણ કે તે બધાં દગો દે છે. તેને મળતાં જ આ જીવ પોતાના માયાવી રંગમાં રંગી દે છે, પછી વચ્ચેથી જ પોતાનો સાથ છોડી દે છે.

રે જીવ સરીર રચી સેજડી, ઈત આવે નીંદ અપાર ।

એ સૂતેહીં પટકાવહીં, પુકાર ન પીછે બાહર ॥ ૧૨ ॥

હે જીવ ! આ શરીરરૂપી શય્યા આ રીતે બનાવવામાં આવી છે કે તેના પર સૂઈ જતાં જ અજ્ઞાનતાની ગાઢ નિદ્રા આવી જાય છે. તે આ રીતે સૂતેલા જીવને નિદ્રામાં જ ચોરાસી ફેરામાં પછાડી દે છે, પછી તેનાથી બહાર નીકળી કંઈ બોલી શકાતું પણ નથી.

યાસોં તો મનડો માને નહીં, જો છોડે એ અંત્રીયાલ ।

ઉરઝાએ આપ ન્યારી રહે, જીવકો બાંધ દેવે મુખ કાલ ॥ ૧૩ ॥

જ્યાં સુધી આ દેહ જીવને ઊંચો ઉઠાવી વચ્ચેથી જ પછાડે નહિ ત્યાં સુધી આ મન માયાથી સંતોષ પામતું નથી. આ દેહ તો જીવને કર્મબંધનમાં બાંધી અકળાવી દે છે અને કાળના મુખમાં તેને ધકેલી દઈ પોતે અલગ થઈ જાય છે.

રે જીવ નીકે જાનિએ એ ભૂલવની, ઈત ભૂલે સબ કોએ ।

યા રંગ રસે જો ભૂલહીં, તિન કરડી કસોટી હોએ ॥ ૧૪ ॥

તેથી હે જીવ ! તું સારી રીતે સમજ લે કે આ માયાવી દેહ ભુલભુલામણીનો ખેલ છે, તેના સંગમાં આવીને સઘળા જીવો માર્ગ ભૂલી ગયા છે. તેના રસ - રંગમાં ફસાઈ જે જીવ બ્રહ્મપ્રાપ્તિના સત્ય માર્ગને ભૂલી જશે, તેની ભારે કસોટી થશે અથવા તેને એનેક વિધ યોનિઓમાં ભટકવું પડશે.

કાંટે ચૂભે દુખ પાઈએ, સેહે ન સકે લગાર ।

પર હોત હૈ મોહે અચંભા, એ ક્યોં સેહેસી જમ માર ॥ ૧૫ ॥

શરીરમાં એક કાંટો વાગતાં ખૂબ પીડા થાય છે, જે સહન નથી થતી. પરંતુ મને આશ્ચર્ય થાય

છે કે આ જીવ કર્મના બંધનમાં બંધાઈને યમરાજનો માર કેવી રીતે સહન કરશે ?

ઈન ગફલત કે ઘરમેં, પડેગી બડી અગિન ।

પીછે લાખ ચૌરાસી દેહમેં, જલસી રાત ઔર દિન ॥ ૧૬ ॥

આ જૂઠા શરીરમાં રહીને ચિંતા અને સંતાપરૂપી ભયંકર આગ ભડકવા લાગશે. મૃત્યુ પછી ચૌરાસી લાખ યોનિયોમાં ફરતાં-ફરતાં રાત દિવસ ઝૂરવું પડશે.

એ દેખી અજાડી આંખા ખોલકે, યાકી તો ઉલટી સનંધ ।

એ મોહડા લગાવે મીઠડા, પીછે પડિએ બડે ફંદ ॥ ૧૭ ॥

મેં આંખ ઉઘાડી જોયું કે આ દેહ તો ફસાવનારી ખાડ જેવો છે તેની કાર્ય શૈલી ઊલટી છે. પહેલાં તો તે મીઠો મોહ ઉત્પન્ન કરે છે અને છેલ્લે મોટી જાળમાં ફસાવી દે છે.

એ અંધેરી હૈ વિકટ, એ જાહેર રચી જમજાલ ।

એ પેહેલે દેખાવે સુખ સીતલ, પીછે જાલે અગિનકી ઝાલ ॥ ૧૮ ॥

આ માયાવી દેહ ગાઢ અંધકાર સમાન છે. હકીકતમાં તો તે યમપાશ જ છે, કારણ કે તે સર્વપ્રથમ જીવને લલચાવવા માટે ઈન્દ્રિયોનું સુખ આપે છે અને અંતમાં કર્મ ફળના અગ્નિની જવાલામાં ભસ્મિભૂત કરી દે છે.

એ ધૂતારીકો ન ધીરિએ, જો પલટે રંગ પરવાન ।

એ વિસ્વ બંધે બૈરાટ કો, સો ભી નિગલસી નિરવાન ॥ ૧૯ ॥

આ ઠગારા દેહનો જરાપણ ભરોસો ન કરવો, કારણ કે તે તો ક્ષણવારમાં તેનો રંગ બદલે છે. આ વિરાટ વિશ્વના જીવ આ દેહના બંધનમાં બંધાયેલા છે, તે ચોક્કસ બધાને સ્વાહા કરી જશે.

એ સખ મોહે ઈન મોહની રે, પર ઈન બાંધ્યો ન કાંસોં મન ।

જીવકો યાતેં બિછડતે, બડી લાગી દાઝ અગિન ॥ ૨૦ ॥

આ મોહિની માયાએ બધા જીવોને મોહિત કર્યા છે, પરંતુ તે કોઈનાથી મોહિત નથી થઈ, પરંતુ જીવને તેનાથી અલગ પડવામાં અતિ કષ્ટ પડે છે.

પ્રકરણ ૩૩ ચોપાઈ ૩૯૯

હવે દેહની તરફેણનો જવાબ

રે જીવજી તુમેં લાગી દાઝ મુઝ બિછડતે, પર મેં ખાક હુઈ તુમ ખિન ।

તુમ મોહીસે ન્યારે ભાએ, મોહે રાખી નહીં કિન ખિન ॥ ૧ ॥

હવે દેહ તરફથી એવો ઉત્તર છે કે હે જીવ ! મને છોડતી વખતે તને ખૂબ દુઃખ થયું હશે પરંતુ તારા વિના હું બળીને ખાખ થઈ ગયું. જ્યારે તું મારાથી જુદો પડ્યો ત્યારે મને એક પણ માટે પણ કોઈએ ઘરમાં રહેવા ન દીધો.

મેરી સેવા જો કરતે સાથીડે, ફૂલડે બિછાવતે સેજ ।

સીતલ વાએ મોહે ઢોલતે, તિન જારી રેજારેજ ॥ ૨ ॥

હે જીવ ! મારા પરિવારજનો અને મિત્રવર્ગ મારી સેવા કરતા હતા, મારા માટે ફૂલોની શય્યા બિછાવતા હતા, ઉનાળામાં પંખા વડે મને ઠંડા પવનનો અનુભવ કરાવતા હતા પરંતુ તારાથી છૂટા પડતાં એ જ લોકોએ મારાં અંગો સળગાવી મૂક્યાં.

એક બાલ ટૂટે દુખ પાવતે, તિન જારી લે ખોરને હાથ ।

મનુએ ઉતારે યા વિધ, મેરે સોઈ સંગી સાથ ॥ ૩ ॥

હે જીવ ! મારો એક વાળ પણ ટૂટે તો પરિવારજનો દુઃખી થતા હતા, તારા ગયા પછી આ લોકોએ મારા પ્રત્યેક અંગને લાકડીથી ઠોકી ઠોકીને સળગાવી મૂક્યો. આ રીતે મારા એ સાથીઓએ મારાથી મોં ફેરવી લીધું.

મેં પાલે પ્યાર કરકે, સો બૈરીડે ભએ તિન તાલ ।

મોસોં તો રાખ્યો એ સનમંધ, તુમેં ડાલે લે જમજાલ ॥ ૪ ॥

મેં જેને લાડ પ્યારથી પાળ્યું પોષ્યું, તારા ગયા પછી તેઓ મારા વેરી બની ગયા. મારી સાથે તેઓએ એવો સંબંધ રાખ્યો પરંતુ તને તો યમરાજના બંધનમાં ધકેલી દીધો.

તુમ બંધ પડે જિન કારને, કિયા આપનસોં જયોં ।

મુઝ જૈસે હોએ મોહે છેતરી, તુમકો દઈ અગિન ત્યોં ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! જે પરિવારજનોને કારણે તારે કર્મોના બંધનમાં બંધાવું પડ્યું તે લોકોએ પોતાપણું સ્થાપિત કરીને તારી સાથે જે પ્રકારનો વ્યવહાર કર્યો છે તે પ્રકારનો વ્યવહાર મારી સાથે સંબંધ બાંધીને કર્યો છે, જે રીતે તને દુઃખની આગમાં સળગાવી મૂક્યો તે રીતે મારો પોતાનો થઈને મને પણ આગમાં ખાખ કરી દીધો.

મેં તો આઈ તુમ ખાતર, તુમ જાની નહીં સુપન ।

મેં તો સુપના હો ગઈ, અબ દુખડે દેખો ચેતન ॥ ૬ ॥

હે જીવ ! હું તો તારે લીધે આવ્યો હતો, પરંતુ તું આમ સ્વપ્નવત્ દેહને ઓળખી ન શક્યો. હું બળીને ખાખ થઈ જવાથી સ્વપ્નવત્ થઈ ગયો છું, પરંતુ તું તો ચેતન હોવાને કારણે આ બધું દુઃખ ભોગવવાનો.

પેહેલે ક્યોં ન સંભારિએ, કાહેકો પડિએ જમ ફાંસ ।

લાખ ચૌરાસી અગની, તિત જલિએ ન કીજે બાસ ॥ ૭ ॥

હે જીવ ! પહેલેથી જ પોતાને કેમ સંભાળી ન લીધો ? યમપાશમાં કેમ પડી રહ્યો છે ? તેં તારા જીવનકાળમાં જ આ જૂઠી માયાથી બચવાનો પ્રયત્ન કેમ ન કર્યો ? જો તું પહેલેથી જ સાવધાન બન્યો હોત તો ચોરાશી લાખ યોનિયોના ચક્કરમાં પડવું ન પડત અને તેમાં નિવાસ કરવો ના પડત.

મોસોં પેહેયાન ના કર સકે, મેરા મેલા તો અધખિન હોએ ।

મેરી તો પેહેયાન જાહેર, મુઝે જાતી દેખે સબ કોએ ॥ ૮ ॥

હે જીવ ! તું મને ઓળખી ન શક્યો. મારો મેળાપ તો અર્ધી પળ માટે જ થાય છે. મારો પરિચય સર્વ વિદિત છે, કારણ કે બધા લોકો મને (ચાર વ્યક્તિની કાંધે ચઢીને) જતો સ્પષ્ટ જુએ છે.

તુમ જાન બૂઝ મોહે મોહીસોં, છોડકે નેહેચલ સુખ ।

મैं तो आई ભલે અવસર, પર ભૂલે સો પાવે દુખ ॥ ૯ ॥

હે જીવ ! તું જાણીબૂજીને મારા પર આસક્ત થયો અને અખંડ સુખ છોડી બેઠો. હું તો સારા અવસરરૂપે તારી પાસે આવ્યો હતો. પરંતુ જે આ અવસર ચૂકી જાય તો તે અવશ્ય દુઃખી જ થાય છે.

એ અવસર ક્યોં ભૂલિએ, જિત પાઈએ સુખ અખંડ ।

યા ઘર બિના સો ના મિલે, જો હૂંઠ ફિરો બ્રહ્માંડ ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્ય જીવનરૂપી આ સુઅવસરને શા માટે ભૂલી જવો ? તેના દ્વારા તો અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં શોધતાં પણ એવો નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે આ મનુષ્ય શરીરરૂપી ઘર પ્રાપ્ત કર્યા વિના પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

ઈન પિંડમેં બ્રહ્મ દેઢ કિયા, નેહેચલ સુખ પરવાન ।

અબ બિનમેં ઘર દેખિએ, એસા સમે ન દીજે જાન ॥ ૧૧ ॥

શાસ્ત્રકારોએ નિશ્ચયપૂર્વક કહ્યું છે કે આ શરીરમાં રહેતો હોવા છતાં જીવ પરમાત્માની સાથેનો સંબંધ દેઢ કરીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી હવે ક્ષણમાત્રમાં પોતાના ઘર પરમધામને જુઓ અને આ આયુષ્ય અવસરને વ્યર્થ જવા ન દો.

ઔર ઉપાએ કે કરો, પર પાઈએ ન યા ઘર બિન ।

અંદર જાગકે ચેતિએ, એ અવસર અધખિન ॥ ૧૨ ॥

અનેક પ્રયત્ન કેમ ન કરીએ પરંતુ આ મનુષ્ય શરીર વિના પરબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તેથી આત્માને જાગ્રત કરી જુઓ. આ અવસર તો માત્ર અર્ધી પળવાર માટે જ પ્રાપ્ત થયો છે.

કેસે કર યાકો ખોજિએ, એ તો કોહેડા આકાર ।

એ હૂંઠયા બોહોતોં કે વિધ, પર કિનહૂં ન પાયા પાર ॥ ૧૩ ॥

આ શરીરમાં બ્રહ્મને કેવી રીતે શોધવા ? આ શરીર તો કરોળિયાની જાળની જેમ અસ્થાયી છે. ઘણા સાધકોએ આ શરીરમાં બ્રહ્મને શોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ કોઈને પણ તેમાં બ્રહ્મ પ્રાપ્ત ન થયું ?

બાહેર નિકસો તો આપ નહીં, ઔર માહેં તો નરક કે કુંડ ।

બ્રહ્મ તો યામેં ન પાઈએ, એ ક્યોં કહિએ બ્રહ્મ ઘર પિંડ ॥ ૧૪ ॥

શરીરની બહાર નીકળીને બ્રહ્માંડમાં શોધે તો ત્યાં પણ પરમાત્મા દેખાતા નથી અને તેની અંદર તો નરકના કુંડની જેમ ગંદકી ભરેલી છે. તેથી બ્રહ્મ આ શરીરમાં નથી, ત્યારે તેને બ્રહ્મનું ઘર કેવી રીતે કહેવાય ?

પવન જોત સબદા ઉઠે, નાડી ચક્ર કમલ ।

ઈત કેયોં કે વિધ ખોજિયા, પર યામેં બ્રહ્મ નહીં નેહેચલ ॥ ૧૫ ॥

પાતાંજલ યોગશાસ્ત્ર, વેદાંત દર્શન તથા સાંખ્ય યોગના મત અનુસાર પ્રાણાયામ દ્વારા જ્યોતિ સ્વરૂપનો આભાસ થાય છે તથા બ્રહ્મ (અનહદ) નાદ સંભળાય છે. આ રીતે ત્રણેય નાડીઓ, છ ચક્ર તથા સહસ્રદલ કમળની સાધના કરીને લોકોએ વિભિન્ન પ્રકારે બ્રહ્મને શોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ અવિનાશી પરમાત્મા નક્કી આ શરીરમાં નથી જ.

પાર બ્રહ્મ ક્યોં પાઈએ, તતખિન કીજે ઉપાએ ।

કે દૂંઢે માહેં બાહેર, બિના સતગુરુ ન લખાએ ॥ ૧૬ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકશે, તે માટે આ જ ક્ષણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કેટલાક લોકોએ આ શરીરમાં અને શરીરની બહાર બ્રહ્માંડમાં તેમને શોધ્યા, છતાં સાચા સદ્ગુરુ વિના બ્રહ્મનું જ્ઞાન ન થઈ શક્યું.

અબ સંગ કીજે તિન ગુરુકી, ખોજકે પુરુષ પૂરન ।

સેવા કીજે સબ અંગસોં, મન કર કરમ વચન ॥ ૧૭ ॥

તેથી હવે સાચો માર્ગ પકડનાર, સંપૂર્ણ ગુણી-જ્ઞાની પુરુષ એવા સદ્ગુરુને શોધીને તેમનો સંગ કરો. મન, વચન અને કર્મ દ્વારા પૂર્ણરૂપે તેમની સેવા કરો અને તેમની ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને તેમણે આપેલા જ્ઞાન મુજબ ચાલો.

સો સંગ કેસે છોડિએ, જો સાંચે હેં સતગુર ।

ઉડાએ સબે અંતર, બતાએ દિયો નિજ ઘર ॥ ૧૮ ॥

જો એવા પૂર્ણપુરુષ સદ્ગુરુ મળી જાય તો તેમનો સંગ કેમ છોડી શકાય ? કારણ કે તેમણે જ અજ્ઞાનને દૂર કરીને નિજઘર અખંડ પરમધામની ઓળખાણ કરાવી છે.

પાઈએ સુધ પૂરન સે, પૈંડા બતાવે પાર ।

સબદ જો સારે સૂઝીં, સબ ગમ પડે સંસાર ॥ ૧૯ ॥

એવા પૂર્ણજ્ઞાની સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જ બધા પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ જ અહીં (સંસાર) પાર ઊતરવાનો માર્ગ પણ બતાવી દે છે. પછી શાસ્ત્રોનાં વચનો સ્પષ્ટ થઈ જશે તથા સંસારની વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન પણ થઈ જશે.

પાંચ તત્વ પિંડમેં હુએ, સોઈ તત્વ પાંચ બાહેર ।

પાંચોં આએ પ્રલે મિને,સબ હો ગયો નિરાકાર ॥ ૨૦ ॥

જેમ આ શરીર પાંચ તત્ત્વો દ્વારા બનેલું છે તે રીતે બાહ્ય જગત પણ તે જ પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું છે, પરંતુ જ્યારે આ પાંચેય તત્ત્વો મહાપ્રલયમાં નાશ પામશે ત્યારે સઘળું નિરાકાર બની જશે.

એ પાંચોં દેખે વિધ વિધ, એ તો નહીં થિર ઠામ ।

યામેં સો કેસે રહે, નેહેચલ જાકો નામ ॥ ૨૧ ॥

આ પાંચેય તત્ત્વોનાં બનેલાં જુદાંજુદાં શરીર દેખાય છે, પરંતુ તે બધાં સ્થિર નથી. એવાં નાશવાન તત્ત્વોના બનેલા જૂઠા શરીરમાં અખંડ પરમાત્મા કેવી રીતે રહી શકે ?

પારબ્રહ્મ જિત રહે, તિત આવે નાહીં કાલ ।

ઉતપન સબ હોસી ફના, એ તો પાંચોં હી પંપાલ ॥ ૨૨ ॥

જ્યાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો વાસ હોય, ત્યાં કાળ પહોંચી શકતો નથી. પરંતુ જેની ઉત્પત્તિ થઈ છે તેનો નાશ જરૂર થશે. તેથી આ પાંચેય તત્ત્વો નશ્વર છે.

યામેં અંતરબાસા બ્રહ્મકા, સો સતગુરુ દિયા બતાએ ।

બિન સમઝે યા બ્રહ્મકો, ઔર ન કોઈ ઉપાએ ॥ ૨૩ ॥

આ નશ્વર સંસારમાં પરમાત્મા પોતાની સત્તાના રૂપમાં બિરાજમાન છે. તેનું રહસ્ય સદ્ગુરુએ સ્પષ્ટ કર્યું છે. બ્રહ્મના આ રહસ્યને જાણ્યા વિના સંસારથી પર થવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

આંકડી અંતરજામી કી, કબહૂં ના ખોલી કિન ।

આદ કરકે અબ લોં, ખોજ થકે સબ જન ॥ ૨૪ ॥

આ રીતે સત્તાના રૂપમાં બિરાજમાન અંતર્યામી પરમાત્માના રહસ્યને આજ સુધી કોઈએ સ્પષ્ટ કર્યું નહોતું. સૃષ્ટિના આરંભથી માંડીને આજસુધી બધા લોકો આ સંસારમાં પરમાત્માને શોધતાં શોધતાં થાકી ગયા હતા.

એ પૂરન કે પ્રકાસથેં, ખુલ ગયા અંતર સબ ।

સો ક્યોં રેહેવે ઢાંપિયા, પ્રગટ હોસી અબ ॥ ૨૫ ॥

આવા પૂર્ણ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજના જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા અંતરનો પડદો ખુલ્લી ગયો છે. હવે આ પ્રકાશ ક્યાં સુધી છૂપો રહેશે ? હમણાં પ્રત્યક્ષ થઈ જશે અર્થાત્ હવે સઘળા લોકો તેને સમજી જશે.

જિનકો સબ કોઈ ખોજહીં, એ ખોલી આંકડી તિન ।

તો ઈત હુઈ જાહેર, જો કારજ હે કારન ॥ ૨૬ ॥

જે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને બધા લોકો શોધી રહ્યા છે તેમણે પણ શ્રી દેવચન્દ્રજીના હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આ રહસ્ય ખુલ્લું કર્યું છે. તે બ્રહ્માંગનાઓની જાગૃતિને માટે જ પ્રગટ થયું છે, જેમને માટે આ સંસારની રચના થઈ છે અથવા જે બ્રહ્માત્માઓને આખો સંસાર શોધી રહ્યો છે, તેમણે જ આ સંસારમાં આવીને પૂર્ણબ્રહ્મનું રહસ્ય ખુલ્લું કરી દીધું છે. હવે એ જ આત્મા પ્રગટ થયા છે, જેને માટે આ સંસારનો ખેલ બનાવવામાં આવ્યો છે.

ઘર હી મેં ન્યારે રહિએ, કીજે અંતરમેં બાસ ।

તબ ગુન બસ આપે હોવહીં, ગયો તિમર સબ નાસ ॥ ૨૭ ॥

આ શરીરરૂપી ઘરમાં રહીને અંતરાત્મામાં સ્થિર થઈ જાઓ એટલે સ્વયંને શરીરથી અલગ આત્મા સમજો. ત્યારે આ બધા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે પોતાની મેળે વશમાં આવી જશે. પરિણામે અજ્ઞાનનો અંધકાર પણ સંપૂર્ણરૂપે નાશ પામશે.

યા વિધ મેલા પીઉ કા, પીછે ન્યારે નહીં રૈન દિન ।

જલમેં ન્હાઈએ કોરે રહિએ, જાગિએ માહેં સુપન ॥ ૨૮ ॥

આ રીતે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સાથે મિલન થતાં રાત દિવસ ક્યારેય પણ તેમનો વિયોગ નહિ થાય. તેથી મોહજળમાં રહેતા હોવા છતાં તેનાથી નિર્લેપ રહો તથા સ્વપ્નવત્ સંસારમાં રહેવા છતાં જાગૃત રહો.

યા સુપનતેં સુખ ઉપજ્યો, જો જાગકે કીજે વિચાર ।

આતમ ભેલી પર આતમા, સુપન ભેલો સંસાર ॥ ૨૯ ॥

જાગ્રત બનીને વિચાર કરવાથી જાણવા મળશે કે આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં રહીને પણ અખંડ સુખનો અનુભવ થઈ શકે છે. કારણ કે આત્માનો સંબંધ પરમાત્મા સાથે છે અને સ્વપ્નના દેહનો સંબંધ સ્વપ્નના સંસાર સાથે છે.

ઈન વિધ લાહા લીજિએ, અનમિલતીકા રે યોં ।

સુખડા દિયા ધુતારિએ, યાકો બુરી કહિએ ક્યોં ॥ ૩૦ ॥

આ રીતે આ વિજાતીય નાશવાન શરીરથી સંપૂર્ણ લાભ પ્રાપ્ત કરી લેવો જોઈએ. આ ઠગારા દેહે પણ પ્રિયતમ ધણીના મિલનનું અખંડ સુખ પ્રદાન કર્યું, તેથી તેને બૂરો કેમ કહેવાય ?

જો સુખ યાથેં ઉપજ્યો, સો કહ્યો ન કિનહૂં જાએ ।

પાત્ર હોએ પૂરા પ્રેમ કા, તિન કા રસ તાહીમેં સમાએ ॥ ૩૧ ॥

આ માયાવી શરીર દ્વારા અખંડ સુખનો અનુભવ થાય છે તેનું વર્ણન કોઈથી થઈ શકતું નથી. પરબ્રહ્મના પ્રેમ-પાત્ર, મૂળધર સંબંધી (નિસબતી) જ આ અખંડ સુખનો વાસ્તવિક લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કારણ કે પ્રેમરસ, બ્રહ્મસંબંધી પ્રેમ ભર્યા પાત્રમાં જ સમાઈ શકે છે.

એ વતનીસોં ગુઝ કીજિએ, જો ખેંચે તરફ વતન ।

પ્રેમેમેં ભીગે રહિએ, પીઉસોં આનંદ ધન ॥ ૩૨ ॥

અખંડ ધામધણીના રહસ્યની વાતો પરમધામનાં સાથી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ સાથે જ કરવી જોઈએ કારણ કે તે જ આત્માઓ આપણને અખંડ ઘર પરમધામ તરફ ખેંચશે. આ રીતે હંમેશાં ધામધણીના પ્રેમમાં મગ્ન બનીને મિલનનો અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

મહામત પિયા સંગ વિલસહીં, સુખ અખંડ ઈન પર ।

ધન ધન પરપંચ એ હુઆ, ધન ધન સો યા મંદર ॥ ૩૩ ॥

આ નશ્વર શરીરમાં રહેવા છતાં પણ એવું અખંડ સુખ મળ્યું કે મહામતિ પોતાના ધણી સાથે આનંદ વિલાસ કરી રહ્યાં છે. તે કારણે માયાનો આ જૂઠો ખેલ ધન્ય બની ગયો તથા આ શરીરરૂપી મંદિર પણ ધન્ય બની ગયું.

પ્રકરણ ૩૪ ચોપાઈ ૪૩૨

(મુગલ શાસક ઔરંગઝેબના અત્યાચારને કારણે ઉદયપુરના પર્વતોમાં ભટકતા સુંદરસાથને જે મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડી તે સંબંધી એક પત્ર શ્રી કૃપારામભાઈએ મન્દસોર આવીને શ્રીપ્રાણનાથજીને આપ્યો. સુંદરસાથની મુશ્કેલીઓ સાંભળીને તેનું નિવારણ કરવા સ્વામી શ્રી પ્રાણનાથજીએ ધામધણીને પ્રાર્થના કરી. નીચેનાં છ પ્રકરણો તે પ્રાર્થનાનાં પ્રકરણો છે.)

રાગ સિંધુડો

વાલો વ્રહ્મરસ ભીનો રંગ વ્રહ્મમાં રમાડતો, વાસના રુદન કરે જલધાર ।

આપ ઓળખાવી અળગો થયો અમથી, જે કોઈ હુતી તામસિયો સિરદાર ॥ ૧ ॥

હે ધામધણી ! તમારા વિરહ રસમાં ડૂબેલા આત્માઓને તમે અનેક વિરહ વેદનાઓનો અનુભવ કરાવતાં વિરહના રંગમાં રંગીને વિરહમાં રાખો છો. તેથી બ્રહ્મવાસનાઓ આંખોથી આંસુ પાડી રહી છે. (માયાવી ખેલનો પૂર્ણ અનુભવ કરવાની ઈચ્છાવાળા) મને એવી અગ્રણી તામસી સખીને પોતાની ઓળખાણ કરાવીને તમે અલગ થઈ ગયા છો.

કળકળી કામની વદન વિલખાવિયા, વિસ્વમાં વરતિયો હા હા કાર ।

ઉનમાદ અટપટા અંગથી ટાળીને, માનની સહુએ મનાવિયો હાર ॥ ૨ ॥

વિરહથી વ્યાકુળ બનીને વિલાપ કરતા આ બ્રહ્માત્માઓનું મ્હાન (કરમાયેલું) મુખ જોઈને વિશ્વમાં હાહાકાર મચી ગયો છે. એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ કે સઘળા આત્માઓએ વિષમ ઉન્માદોને પોતાનાથી દૂર રાખીને એટલે પોતાના પ્રેમની પ્રબળતા વાળી માન્યતાઓ છોડી દઈ પોતાની હાર સ્વીકારી લીધી છે.

પતિવ્રતા પળ અંગ થાએ નહીં અળગિયો, ન કાંઈ જીરવંતિયો વિના જાર ।

પાત્રિયો પીઉ થકી અમે જે અભાગણિયો, રહિયો અંગ દાગ લગાવનહાર ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ ક્ષણમાત્ર પણ પોતાના પતિથી દૂર થવા ઈચ્છતી નથી. એ રીતે પ્રેમિકાઓ પણ પોતાના પ્રિયતમથી વિખૂટી પડવા માગતી નથી. પરંતુ તમારાથી વિખૂટા પડીને અભાગિયા બનેલા અમે બ્રહ્માત્માઓ પતિતાઓની જેમ પોતાનાં અંગ (હૃદય) ને કલંકિત કરવા જ જીવતા રહ્યા છીએ.

સ્યારે કરમ એવા કર્યાં હતાં કામની, ધામ માહેં ધણી આગળ આધાર ।

હવે કાઢો મોહજલ થકી બૂડતી કર ગ્રહી, કહે મહામતિ મારા ભરતાર ॥ ૪ ॥

હે ધણી ! પરમધામમાં તમારી સમક્ષ અમે એવાં ક્યાં અધમ (નીચ) કર્મ કર્યાં છે, જેથી અમારી આ દુર્દશા થઈ છે ? મહામતિ કહે છે હે મારા ધામધણી ! આ મોહજળ (ભવસાગર) માં ડૂબેલા અમે બ્રહ્માત્માઓનો હાથ પકડી બહાર કાઢો.

પ્રકરણ ૩૫ ચોપાઈ ૪૩૬

હારે વાલા રલઝલાવિયો રામતે રોવરાવિયો, જુજવે પરવતે પાડ્યા રે પુકાર ।

રણવગડા માંહેં રોઈ કહે કામની, ધણી બિના ધિક ધિક આ રે આકાર ॥ ૧ ॥

હે ધામધણી ! તમારા વિરહરૂપી અગ્નિમાં દાઝતા બ્રહ્માત્માઓ આ ખેલમાં એ રીતે રડી રહ્યા છે કે તેના પોકારના પડઘા વિભિન્ન પર્વતોમાંથી સંભળાઈ રહ્યા છે. મરુભૂમિ સમાન નિર્જન (વેરાન) સંસારમાં રડતા આત્માઓ પોકારી રહ્યા છે કે ધણી વિના આ શરીર ધારણ કરવું વ્યર્થ છે.

વેદના વિષમ રસ લીધાં અમે વ્રહ્મતણાં, હવે દીન થઈ કહું વારંવાર ।

સુપનમાં દુખ સહ્યાં ઘણાં રાસમાં, જાગતાં દુખ ન સહેવાએ લગાર ॥ ૨ ॥

હે ધણી ! અમે વિરહ વેદનાના વિષમ રસનો અનુભવ કર્યો છે. તેથી નમ્ર બનીને વારંવાર પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે રાસલીલાના સમયે તમારા અંતર્ધાન થવાથી વિરહની અસહ્ય પીડા અમે

સ્વપ્નમાં સહન કરી લીધી હતી, પરંતુ હવે જાગ્રત થતાં તમારો વિરહ લેશમાત્ર સહન થતો નથી.

દંત તરણા લેઈ તારુણી તલફિયો, તમે બાહો દાહો દીન દાતાર ।

ખમાએ નહીં કઠણ એવી કસની, રાખો ચરણ તલે સરણ સાધાર ॥ ૩ ॥

વિહરમાં વ્યાકુળ અમે બ્રહ્માત્માઓ દાંત નીચે તણખલું દબાવીને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આપ દીનદુઃખિયાઓ પ્રત્યે દયા રાખો છો તે રીતે અમારા વિરહના અગ્નિની જવાળાઓ શાંત કરી દો. આવી કઠોર કસોટી અમારાથી સહન થતી નથી. તેથી હે શરણાગતના આધાર ધામધણી ! હવે તમે અમને તમારાં ચરણોમાં સ્થાન આપો.

હવે હારૂયા હારૂયા કહું વાર કેટલી, રાખો રોતિયોં કરો નિરમલ નાર ।

કહે મહામતિ મેહેબૂબ મારા ધણી, આ રે અરજ રખે હાંસીમાં ઉતાર ॥ ૪ ॥

હે ધણી ! હવે અમે ‘હારી ગયા, હારી ગયા’ એમ કેટલી વાર અમારી હારનો સ્વીકાર કરીએ ? હવે તો રડતા આ નિર્મળ આત્માઓને તમારાં ચરણોમાં સ્થાન આપો. મહામતિ કહે છે કે હે મારા પ્રિયતમ ! આ વિનમ્ર પ્રાર્થના તમે મજાકમાં ઉડાવી ન દેશો.

પ્રકરણ ૩૬ ચોપાઈ ૪૪૦

હાંરે વાલા બંધ પડ્યા બલ હર્યા તારે ફંદડે, બંધ વિના જાએ બાંધિયો હાર ।

હંસિએ રોઈએ પડિએ પછતાઈએ, પણ છૂટે નહીં જે લાગી લાર કતાર ॥ ૧ ॥

હે ધણી ! અમે તમારી માયાના બંધનમાં બંધાઈ ગયા છીએ અને તેના મોહપાશે અમારી શાંતિ હરી લીધી છે. હકીકતમાં અમે હારીને બંધન વિના જ મોહપાશમાં બંધાઈ ગયા. હવે હસીએ, રડીએ, ભૂમિપર પડીને પશ્ચાતાપ કરીએ છતાં પહેલેથીજ ચાલી આવી રહેલી માયાનું બંધન છૂટી નથી શકતું.

જહેર ચઢ્યું હાથ પાઉં ઝટકતિયો, સરવા અંગ સાલે કોઈ સકે ન ઉતાર ।

સમરથ સુખ થાએ સાથને તતખિણ, ગુણવંતા ગારડી જહેર તેહેને તેણી વિધેં ઝાર ॥ ૨ ॥

માયાનું વિષ શરીરમાં એટલું ફેલાઈ ગયું કે અમે અમારા હાથપગ પછાડતા રહી ગયા. અમારાં બધાં અંગ પીડાયાં છે, પરંતુ આ વિષને કોઈ ઉતારી શકતું નથી. હે સમર્થ ધણી ! જે રીતે ગુણવાન ગારુડી શરીરમાં ચઢેલું ઝેર તાત્કાલિક ઉતારી દે છે, તે રીતે સંપૂર્ણ ગુણસંપન્ન આપ પણ અમારા શરીરમાં ફેલાએલા માયાના ઝેરને ઉતારી શીતળતા પ્રદાન કરશો તો સુંદરસાથને તે જ ક્ષણે અપાર સુખ થશે.

માહેં ધખે દાવાનલ દસો દિસા, હવે બલણ વાસનાઓથી નિવાર ।

હુકમ મોહથી નજર કરો નિરમલ, મૂલ મુખદાખી વ્રહ અંગથી વિસાર ॥ ૩ ॥

દશે દિશાઓમાં દાવાનળની જેમ વ્યાપ્ત વિરહાગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ રહેલો દેખાય છે. તેથી બ્રહ્મવાસનાઓની આ બળતરા શાંત કરી દો. તમારી આજ્ઞા દ્વારા અમારી દષ્ટિને મોહથી હટાવીને નિર્મળ બનાવી દો અને અમને પોતાના મૂળ સ્વરૂપ (પરઆત્મા) નું દર્શન કરાવીને અમારાં અંગોમાં વ્યાપ્ત વિરહના અગ્નિને શાંત કરી દો.

છલ મોટે અમને અતિ છેતર્યાં, થયા હૈયા ઝાંઝરા ન સહેવાએ માર ।

કહે મહામતિ મારા ધણી ધામનાં, રાખો રોતિયોં સુખ દેઓ ને કરાર ॥ ૪ ॥

આ છળકપટવાળી માયાએ અમને અતિશય દગો દીધો છે. તેના મારથી અમારાં હૃદય ચારણી જેવાં થઈ ગયાં છે. તેથી હવે અધિક માર સહન નથી થતો. મહામતિ કહે છે મારા ધામધણી ! આ રીતે રૂદન કરી રહેલ પોતાની અંગનાઓને શરણમાં લઈને સુખ અને શાંતિ પ્રદાન કરો.

પ્રકરણ ૩૭, ચોપાઈ ૪૪૪

કેમ રે ઝંપાય અંગ એ રે ઝાળાઓ, વળી વળી વાધ્યો વિષ વિસ્તાર ।

જીવ સિર જીલમ કીધો ફરી ફરી, હઠિયો હરામી અંગ ઈંદ્રી વિકાર ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ! અમારા અંગમાં લાગેલી વિષયો રૂપી આ આગની ભયંકર જવાલાને અમે કઈ રીતે શાંત કરીએ ? પ્રતિપળ આ ઝેરની અસર વધતી જ જાય છે. અનેક વિકારો ઉત્પન્ન કરનારાં આ હઠીલાં અને અધોગામી અંગ, ઈન્દ્રિયોએ જીવના માથે વારંવાર (બળ) અત્યાચાર કર્યા છે.

ઝાંપ ઝાલાઓ હવે ઉઠતિયો અંગથી, સુખ સીતલ અંગ અંગનાને ઠાર ।

બાળ્યાં વળી વળી એ મન એ કબુદે, કમસીલ કામ કાં કરાવ્યાં કરતાર ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ! સુંદરસાથજીના અંગે અંગમાં જુદા જુદા પ્રકારનાં દુઃખ અને વિરહાગ્નિની જવાલાઓ સળગી રહી છે. તમે તમારી આ અંગનાઓને અખંડ સુખ વડે શાંત કરો અને અંગનાઓને શીતળતા પ્રદાન કરો. આ માયાવી બુદ્ધિ (કુબુદ્ધિ) આ મનને વારંવાર માયા તરફ ખેંચે છે. હે ધામધણી ! (તમે તમારા દેખતાં) આવાં અધમ કામ કેમ કરાવો છો ?

ગુણ પખ ઈંદ્રી બસ કરી ઈબલીસને, અંગના અંગ થાપ્યો દઈ ધિકાર ।

અરથ ઉપલે એમ કહેવાઈયો વાસના, ફરી એણે વચને દીધી ફિટકાર ॥ ૩ ॥

શરીરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને આ દુષ્ટ મને (સેતાન) વશ કરી લીધાં છે. તેથી આવા શરીરને ધારણ કરનાર બ્રહ્માંગનાઓને પણ ધિક્કારને પાત્ર બનવું પડ્યું છે. બાહ્યદૃષ્ટિએ તો અમે બ્રહ્મવાસનાઓ કહેવાઈએ છીએ પરંતુ (આ રીતે બ્રહ્મવાસના કહીને) આ સન્માન યુક્ત વચનો દ્વારા આપે અમને ફિટકાર જ આપ્યો છે.

માંહેલે માયને જોપે જ્યારે જોઈએ, ત્યારે દીધાં તારુણી તન તછકાર ।

કળકળી મહામતિ કહે હો કંથજી, એવા સ્યા રે દોસ અંગનાઓના આધાર ॥ ૪ ॥

ગૂઢ અર્થનો હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવે તો જણાય છે કે તમે અમો બ્રહ્માત્માઓ દ્વારા ધારણ કરેલ શરીરનો તિરસ્કાર કર્યો છે. કલ્પાંત કરતાં મહામતિ કહે છે, હે ધામધણી ! બ્રહ્માત્માઓનો એવો તે ક્યો દોષ છે, જેને કારણે તેમની આ દશા થઈ રહી છે ?

પ્રકરણ ૩૮ ચોપાઈ ૪૪૮

હાં રે વાલા કાં રે આપ્યાં દુખ અમને અનઘટતાં, વ્રાધ લગાડી વિધ વિધના વિકાર ।

વિમુખ કીધાં રસ દઈ વ્રહ અવળા, સાથ સનમુખ માંહે થયા રે ધિકાર ॥ ૧ ॥

હે ધાણધણી વિવિધ પ્રકારના વિકારોથી યુક્ત ભવરોગથી પીડાઈને અમને આવાં અઘટિત દુઃખોનો અનુભવ કેમ કરાવ્યો ? પોતાની જ અંગનાઓ ને પોતાનો જ વિરહ રસ આપીને પણ

તમે પોતાથીજ વિમુખ કરાવ્યા અને અન્ય બ્રહ્માત્માઓ સામે ધિક્કાર પાત્ર બનાવી દીધા.

અનેક રામત બીજી હતી અતિ ઘણી, સુપને અગ્રાહ ઠેલે સંસાર ।

ઉઘડી આંખ દિન ઉગતે એણે છલે જાગતાં જનમ રૂડા ખોયા આવાર ॥ ૨ ॥

હે ધણી ! પરમધામમાં તો અનેક પ્રકારની આનંદદાયી લીલાઓ બહુ જ હતી, પરંતુ આ જૂઠા સંસારના ખેલ જોવાના આગ્રહને લીધે જ અમને સંસારમાં ધકેલી દીધા. આ માયાવી ખેલમાં આવ્યા પછી જ્યારે તારતમ જ્ઞાનરૂપી પ્રભાત થતાં આંખ ઉઘડી ત્યારે ખબર પડી કે અમે મનુષ્ય દેહનો મહત્વપૂર્ણ અવસર વ્યર્થ ગુમાવી દીધો.

સનમુખ તમસું વ્રહ્મરસ તમ તણાં, કાં ન કીધાં જાળી બાળી અંગાર ।

ત્રાહિ ત્રાહિ એ વાતો થાસે ઘેર સાથમાં, સેહસું કેમ દાગ જે લાગ્યા આકાર ॥ ૩ ॥

મોટી વિટંબણા એ છે કે તમારી સામે બેઠેલા બ્રહ્માત્માઓને જ તમારા વિયોગનો વિરહ સતાવી રહ્યો છે પછી તેમના શરીરને વિરહના અગ્નિમાં બાળીને કોલસો (અંગારો) કેમ બનાવી ન દીધો ? અમારા આ ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારની વાતો પરમધામમાં જ્યારે બ્રહ્માત્માઓ વચ્ચે થશે ત્યારે આ શરીર પર લાગેલ તમારા વિસ્મરણના કલંકને કેવી રીતે સહી શકાશે ?

વ્રહ્મી વિછોડી દુખ દીધાં વિસમાં, અહેનિસ નિસ્વાસા અંગ ઉઠે કટકાર ।

દુખ ભંજન સહુ વિધ પીઉજી સમરથ, કહે મહામતિ સુખ દેણ સિણગાર ॥ ૪ ॥

હે ધણી ! તમે અમને વિરહ ઉપરાંત બીજાં દારુણ દુઃખોનો અનુભવ કરાવ્યો છે જેને કારણે રાતદિવસ ગરમ નિશ્વાસ નીકળવાથી અમારાં હૃદય છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યાં છે. મહામતિ કહે છે સર્વ પ્રકારનાં દુઃખો હરનારા મારા સમર્થ ધામધણી હવે તો અમને અખંડ સુખોથી સુશોભિત કરી દો.

પ્રકરણ ૩૯ ચોપાઈ ૪૫૨

હારે વાલા અગિન ઉઠે અંગ એ રે અમારડે, વિમુખ વિપરીત કમર કસી હથિયાર ।

સ્વાદ ચઢ્યા સ્વામ દ્રોહી સંગ્રામે, વિકટ બંકા અમે કીધાં આસાધાર ॥ ૧ ॥

હે ધણી ! મારા પ્રત્યેક અંગમાં તમારા વિરહનો અગ્નિ સળગી રહ્યો છે. કારણ કે તમારાથી વિમુખ થતાં કામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહરૂપી અસ્ત્ર-શસ્ત્રો વડે સુસજ્જ થઈને અમે વિપરિત કાર્ય કર્યું છે. માનો કે અમને સ્વામી સાથે દ્રોહ કરવાનો સ્વાદ થયો છે, જેને કારણે અમે તમારી વિરૂદ્ધ અનુચિત અને અસાધારણ યુદ્ધ (સંઘર્ષ) કરી વિપરીત કાર્ય કર્યું.

કુકરમ કસાબ જુધ કે કરાવિયાં, પલીત ઈબલીસ અમ માંહે બેસાર ।

જાગતાં દિન કે દેખતાં અમને છેતર્યાં, ખરાને ખરાબ એ ખલક ખુઆર ॥ ૨ ॥

નીચ દુષ્ટ અને અમારી અંદર બેસીને અનેક પ્રકારે દુષ્ટકર્મ તથા સંઘર્ષ કરાવ્યાં, જાગતા છતાં તે પણ દિવસે અને કેટલાય લોકોના દેખતાં આ દુષ્ટ મને ઠગીને અમે સત્ય આત્માઓની (સમૂહ) શક્તિનો નાશ કર્યો.

ઓળખી તમને અમે જુધ કીધાં તમસું, મન ચિત બુધ મોહ ગ્રહી અહંકાર ।

એ વિમુખ વાતો મોટે મેળે વંચાસે, મળસે જીથ જિહાં બારે હજાર ॥ ૩ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! તમને પિછાણતા હોવા છતાં પણ અમે મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ, મોહ અને અહંકારથી વશ થઈને તમારી સાથે યુદ્ધ કર્યું છે. આ પ્રકારની વિપરીત(વિમુખ)વાતોની ચર્ચા આ વિશેષ મિલન સમયે થશે, જ્યારે બધા બાર હજાર બ્રહ્માત્માઓ જાગ્રત બનીને પરમધામમાં એકઠા થશે.

કહે મહામતિ હું ગાઉં મોહોરે થઈ, પણ વિમુખ વિધો વીતી સહુ માર્હે નરનાર ।

ધામ માંહે ધણી અમે ઊંચું કેમ જોઈસું, પોહોંચસે પંવાડા પરઆતમ મોંઝાર ॥ ૪ ॥

મહામતિ કહે છે, બ્રહ્માંગનાઓના અગ્રણી બનીને હું આ વ્યથાનું ગાણું ગાઉં છું, પરંતુ ધામધણીથી વિમુખ થવાનો પ્રસંગ અમો બધાં સુંદરસાથની આપવીતી છે. જ્યારે ખેલની આ વાતો પરમધામમાં જાગ્રત થતાં અમારા પર-આત્મા સુધી પહોંચી જશે, ત્યારે અમે તમ પ્રિયતમ સમક્ષ મસ્તક ઊઠાવી કેવી રીતે જોઈ શકીશું ?

પ્રકરણ ૪૦ ચોપાઈ ૪૫૬

(શ્રી પ્રાણનાથજીએ સદ્ગુરુ દેવચંદ્રજીને લક્ષ્યમાં રાખીને આ પ્રકરણ તૈયાર કર્યું છે. વીતક સાહિત્ય અનુસાર સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીને પરમધામનાં દર્શન થતાં હતાં. તેથી સ્વામી શ્રી પ્રાણનાથજી વારંવાર સદ્ગુરુને પ્રાર્થના કરતા હતા કે મારા દુર્ગુણો દૂર કરીને મને પણ પરમધામનાં દર્શન કરાવો. સદ્ગુરુએ તેમને સમજાવ્યા કે ધીરજ રાખો. હજી ધામધણીનો આદેશ એક જ સ્થાને છે. મારા પછી જ આ વસ્તુ તમને પ્રાપ્ત થવાની છે. તેથી સ્વામીજી આ પ્રકરણ દ્વારા સદ્ગુરુનું મહત્ત્વ સમજાવી રહ્યા છે.)

રાગ શ્રી

કરની તુમારી મેરી મૈં તૌલી ।

જૈસે સત અસત, હો ધની મેરે એતી હૈ તફાવત ॥ ૧ ॥

હે મારા સદ્ગુરુ ધણી ! મારા પર થયેલી આપની કૃપા અને મારાં કાર્ય (એ બંને) ની મૈં તુલના કરી. હે ધણી ! જેટલું સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે અંતર છે, તેટલું જ અંતર આપનાં અને મારાં કાર્યો વચ્ચે છે.

પિયા એસી નિપટ મૈં ક્યોં ભઈ, કઠિન કઠોર અતિ ઢીઠ ।

શ્રી ધામધની પેહેચાન કે, ફેર ફેર દેત મૈં પીઠ ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! હું એવો કઠોર, કઠણ અને હઠીલો કેમ બની ગયો કે ધામધણીને ઓળખવા છતાં પણ તેમનાથી પીઠ ફેરવી લીધી ?

અંદર પરદા ઉડાઈયા, તો ભી ન બદલ્યા હાલ ।

નકસ ન મિટ્યો મોહ મૂલકો, તાથેં નજરોં ના નૂરજમાલ ॥ ૩ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી તમે તારતમ જ્ઞાન દ્વારા મારા હૃદયમાંથી ભ્રમનો પડદો હટાવી દીધો, છતાં મારી મનોદશા બદલાઈ નહીં. મન પર છવાયેલું માયા-મોહનું પડળ હજી દૂર થયું નથી. તેથી મને અક્ષરાતીતનાં દર્શન થતાં નથી.

ઈન ઈન્દ્રિયનકી મેં કયા કહું, એ તો અવગુન હી કી કાયા ।

ઈન સે દેખું ક્યોં સાહેબ, એહી ભઈ આડી માયા ॥ ૪ ॥

આ ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં તો શું કહું ? આ આખું શરીર જ અવગુણોથી ભરેલું છે. આ ઈન્દ્રિયો દ્વારા અક્ષરાતીત પરમાત્માનાં દર્શન કેવી રીતે કરી શકું, કારણ કે આ માયાવી ઈન્દ્રિયો જ બાધક બનીને ઊભી છે.

નિરમલ નજરોં ન આવહી, લે બૈઠી સંગ ચંડાલ ।

ઉપજત એસી અંગથેં, ઉતાડું ઉલટી ખાલ ॥ ૫ ॥

હે ધણી ! આ દુષ્ટ માયાવી ઈન્દ્રિયોના સંગને કારણે મને પૂર્ણબ્રહ્મનાં પાવન દર્શન નથી થતાં. તેથી મનમાં એવા વિચાર આવે છે કે આ શરીરની ઉલટી ચામડી ખેંચીને ઉતારી દઉં.

સબ અંગ કાટ ચીરા કરું, માહેં ભરોં મિરચ ઔર લૂંન ।

કૈ કોટ બેર એસી કરું, તો ભી ન છૂટે એ ખૂંન ॥ ૬ ॥

હે ધણી ! મનમાં એવો ભાવ જાગે છે કે આ માયાવી શરીરનાં બધાં અંગો કાપીને (ચીરીને) તેમાં મીઠું-મરચું ભરી દઉં. કરોડો વખત આ પ્રમાણે કરું તો પણ આ કલંક છૂટી શકતું નથી.

હેડે મેં એસી ઉઠત, સબ અંગ કરું ટૂક ટૂક ।

હરિયાં સબ જુદી કરું, ભાંન કરું ભૂક ભૂક ॥ ૭ ॥

હૃદયમાં એવા ભાવ જાગે છે કે અવગુણોથી ભરેલા આ શરીરનાં અંગોના ટૂકડા ટૂકડા કરી નાખું. તમામ હાડકાં છૂટાં પાટી દઉં અને તેને ભાંગીને ભૂકો કરી દઉં.

મેં હોત સરમંદી સાથ મેં, એ ક્યોંએ ન જાવે દુખ ।

જબ જાગ બૈઠું આગે ધની, તબ ક્યોં દેખું સનમુખ ॥ ૮ ॥

હે ધણી ! સુંદરસાથજીની સાથે મને ઊઠતાં-બેસતાં પણ શરમ આવે છે. આત્મવંચનાનું આ દુઃખ કોઈ પ્રકારે દૂર થતું નથી. જ્યારે જાગ્રત બનીને ધામધણી સમક્ષ બેસીશ ત્યારે તેમની સામે કેવી રીતે જોઈ શકીશ ?

આંખા ક્યોં ઉઠાઊંચી, મુઝે મારેગી બડી સરમ ।

એસી કબૂં કિન ના કરી, સો મેં કિએ ચંડાલ કરમ ॥ ૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ! હું જાગ્રત બનીને ધામધણી સમક્ષ આંખ કેવી રીતે ઊંચી કરી શકીશ ? ત્યારે શરમ મને મારી નાખશે એટલે કે શરમના માર્યા મારું માથું ઝૂકી જશે. આવું શરમજનક કૃત્ય મેં કર્યું છે, એવું તો કોઈએ કર્યું નથી.

રોમ રોમ કૈ કોટ અવગુન, એસી મેં ગુન્હેગાર ।

એ તો કહી મેં ગિનતી, પર ગુન્હે કો નાહીં સુમાર ॥ ૧૦ ॥

હે ધણી ! જેના શરીરના રોમેરોમમાં કરોડો અવગુણ ભર્યા છે એવી અપરાધી હું છું. માત્ર કહેવા

પૂરતી ગણતરી કરી છે. પરંતુ મારા અપરાધોનો કોઈ પાર નથી.

જેતે કહે મૈં અવગુન, તેતે હર રોમ દાગ ।

સો હરદમ આતમ કો લગે, તો મૈં બૈદ્ જાગ ॥ ૧૧ ॥

હે સદ્ગુરુ જેટલા અવગુણો મૈં બતાવ્યા છે તેટલા જ ધાનાં ચિહ્ન મારા રોમેરોમમાં દેખાય અને પ્રતિપળ આ આઘાત આત્માને સ્પર્શતા રહે, ત્યારે હું જાગ્રત બનીને બેઠી થઈ શકીશ.

જાકો ગિનતી મૈં અપને, સોઈ દેખે દુસમન ।

દેખે દેખાએ તો ભી ના છૂટે, કોઈ એસી આગ્યા બલ કુંન ॥ ૧૨ ॥

જે ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયોને હું મારાં સમજતી હતી તે તો મારાં દુશ્મન બની ગયાં છે. તમે તો મને તેની ઓળખાણ પણ કરાવી હતી, છતાંય તેનાથી છૂટકારો મળ્યો નહીં. આ બધું ધામધણીની આજ્ઞાથી ઉત્પન્ન થયેલ માયાવી શક્તિનો પ્રભાવ છે.

રોમ રોમ સૂલી ચઢું, સબ અંગ નિકસે ફૂટ ।

એસી કડું જો આપસે, તો ભી અવગુન એક ના છૂટ ॥ ૧૩ ॥

હે સદ્ગુરુ ! હું મારા શરીરના રોમેરોમનો શૂળી પર ચઢાવી દઉં, તેનાં અંગ-પ્રત્યંગ તૂટીને અલગ અલગ થઈ જાય. આ પ્રકારે શરીરને કષ્ટ આપું છતાં પણ આ અવગુણોમાંથી એકનો પણ છૂટકારો નહીં મળે.

એ નાહીં અવગુન ઔર જયોં, મેરે તો લેપ બજર ।

એ વિધ સોઈ જાનસી, જિનકી અંતર ખુલી નજર ॥ ૧૪ ॥

મારા અવગુણો અન્ય લોકોની જેમ સામાન્ય નથી. આ તો મારા માટે વજ્રલેપ સમાન થઈ ગયા છે. જેની અંદરની આંખો ઉઘડી ગઈ છે તે જ મારી આ સ્થિતિને સમજી શકશે.

એ લેપ બજરકી મૈં ક્યા કહું, એ અવગુન સબદાતીત ।

ધની આપ દે કરી આપસી, એહી પિયાકી રીત ॥ ૧૫ ॥

વજ્રલેપ સમાન આ અવગુણોની વાત હું શું કરું ? એ તો શબ્દો વડે બતાવી શકાય તેમ નથી. તમે મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને (તમારું અંગ આપીને) મને તમારા સમાન બનાવી છે. વસ્તુતઃ સદ્ગુરુ ધણીની આ રીત છે.

ધની કે ગુનકી મૈં ક્યા કહું, ઈન અવગુન પર એતે ગુન ।

મહામત કહે ઈન દુલહે પર, મૈં વારી વારી દુલહિન ॥ ૧૬ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજના ગુણોની પ્રશંસા હું કેવી રીતે કરું ? મારા આટલા બધા અવગુણો હોવા છતાં પણ તેમણે મારા પર એટલા ઉપકાર કર્યા છે અર્થાત્ પોતે મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા. મહામતિ કહે છે કે એવા ધણી પ્રત્યે આ અંગના વારંવાર વારી જાય છે.

રાગ કાફી

(શ્રી પ્રાણનાથજીને બંદિગૃહ (હબ્સા) માં અનેક વખત વિરહનો અનુભવ થયો. આ સમયે સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી ત્યાં પ્રગટ થઈને તેમને આશ્વાસન આપતા હતા, ત્યારે સ્વામીજી તેમને નિવેદન કરે છે)

મીઠડાં મીઠાં રે, મુને વચનિએ કાં વાહો ।

મીઠાં તે મુખનાં લઊં મીઠડાં, કાં પ્રીતડી કરીને પરા થાઓ ॥ ૧ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે મીઠી વાતોથી આશ્વાસન આપીને મારા મનને શા માટે બહેલાવો છો ? તમારાં સુમધુર વચનો હંમેશાં સાંભળવાની ઈચ્છા થાય છે, પરંતુ તમે પ્રીત લગાડીને જુદા કેમ થઈ જાઓ છો ?

સનેહ સનમંધડો સમઝાવીને, અંતરાય આડી ટાળી ।

હવે અધખિણ વ્રહ સહી ન સકું, મારે ન આવે અવસરિયો વાળી ॥ ૨ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આત્માનો પ્રેમસંબંધ સમજાવતાં તમે ભ્રમનો પડદો દૂર કરીને આત્માની ઓળખાણ કરાવી દીધી. હવે હું તમારો વિરહ પળવાર માટે પણ સહન કરી શક્તી નથી. આવો શુભ અવસર મને ફરી પ્રાપ્ત થશે નહીં.

હવે બિલખું છું વાલા બિના, હું તો પ્રેમની બાંધી પિડાઉં ।

કાં અળગા આપ ગ્રહીને ઊભા, હું નિસ દિવસ ફડકલાં ખાઉં ॥ ૩ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમારા વિના હું દુઃખી બની વ્યાકુળ થઈ ગઈ છું. તમારા પ્રેમના બંધનમાં બંધાઈને હું પીડાઉં છું. મને અપનાવ્યા પછી હવે આપ મને દૂર શા માટે ખસેડી મૂકો છો ? હું તો દિવસરાત તમારા પ્રેમમાં પાગલ બનીને અધીરી બની ગઈ છું.

હવે કહોને વાલાજી કેમ કરું, કેણી પેરે રહેવાય ।

એમ કરતા ઈન્દ્રાવતીને મંદિર પધાર્યા, મારે આનંદ અંગ ન માય ॥ ૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે જ કહો હવે મારે શું કરવું ? તમારા વિના મારાથી અહીં કેવી રીતે રહેવાશે ? આવી પ્રાર્થના સાંભળીને સદ્ગુરુ દેવચન્દ્રજી મહારાજ ઈન્દ્રાવતીના હૃદય મંદિરમાં બિરાજમાન થયા. હવે ઈન્દ્રાવતીના હૃદયમાં આનંદ સમાતો નથી.

પ્રકરણ ૪૨ ચોપાઈ ૪૭૬

વિનતા વિનવે રે, પીઉજી રસિયા તમે કહેવાઓ ।

તો એકલડા અમને મૂકી, અળગા કેમ કરી થાઓ ॥ ૧ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આપ તો શ્રીકૃષ્ણ પ્રેરિત લીલા કરીને પ્રેમનો આનંદ લેવાવાળા(રસિયા) છો. હું તમને વિનંતી કરું છું કે મને એકલી છોડીને તમે જુદા કેમ થઈ જાઓ છો ?

જો અલબેલા એવા તમે, તો મંદરિએ ન આવો કેમ મ્હારે ।

હું માનની માન મૂકી કેમ કહું, પણ બોલડે બંધાણી છું તારે ॥ ૨ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે તો પ્રેમરસનો આનંદ મેળવનાર અલબેલા છો, તો મારા હૃદય મંદિરમાં આવીને બિરાજમાન કેમ નથી થતાં ? હું તો (સમગ્ર બ્રહ્માત્માઓને જાગ્રત કરવાની) તમારી આજ્ઞાથી

બંધાયેલી છું. તેથી માન છોડીને તમારી પાસે આવીને કેવી રીતે કહી શકું ?

તું તો મને જાણે છે જોપે, મેં તો ઘણી ખીદડી ખુદાવી ।

અનેક વિનવણી કીધી તેં, તો હું તારે વસ આવી ॥ ૩ ॥

હવે તો સરવે મેં સોંપ્યું તુઝને, મૂલ સનમંધ સુધ જોઈ ।

કહે ઈંદ્રાવતી મુઝ વિના, તૂંને એમ વસ ન કરે બીજો કોઈ ॥ ૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે મને સારી રીતે જાણો છો, મેં વ્રજમાં અને રાસલીલાઓમાં પણ તમને ખૂબ સતાવ્યા છે. આ જાગણી લીલામાં પણ તમે મને બહુ સમજાવી ત્યારે હું તમને વશ થઈ છું. હવે તો તમારા ઉપદેશોથી જાગ્રત બનીને પરમધામનો મૂળ સંબંધ જાણીને મેં મારું સર્વસ્વ તમને અર્પણ કર્યું છે. ઈંદ્રાવતી કહે છે, હે સદ્ગુરુ ! મારા સિવાય બીજું કોઈ પણ તમને આ રીતે વશ કરી નહીં શકે.

પ્રકરણ ૪૩ ચોપાઈ ૪૮૦

મહારા વસ કીધલ વાલા રે, અમથી અળગા કેમ કરી થાસો ।

હું તો એવી નહીં રે સોહાલી, જે વચનિએ વહાસો ॥ ૧ ॥

મારા પ્રેમના વશીભૂત હે સદ્ગુરુ ધણી ! હવે તમે મારાથી કેવી રીતે જુદા થઈ શકશો ? તમારાં વચનોના પ્રભાવમાં તણાઈ જાઉં તેવી હું ભોળી રહી નથી.

એ તો નહીં અટકળની ઓળખાણ, જે તતખિણ રંગ પલટાઓ ।

સનમંધીનો રંગ નેહેયલ સાચો, જિહાં હું તિહાં તમે આવો ॥ ૨ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આ કોઈ ઉપરઉપરની ઓળખાણ નથી કે તાત્કાલિક રંગ બદલાઈ જાય. અખંડ પરમધામના મૂળ સંબંધીઓના પ્રેમનો રંગ સાચો અને પાકો હોય છે. તેથી હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે હું જ્યાં હોઉં ત્યાં તમે પધારો.

હવે અધખિણ એક ન મૂકું અળગા, પ્રીત પહેલાની ઓળખાણી ।

સાચી સગાઈ કીધી પ્રગટ, સચરાચર સંભળાણી ॥ ૩ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આ માયાવી સંસારમાં આ પ્રકારે પ્રેમાનંદનો અનુભવ કરાવીને અમારાં જીવન સફળ કરો. ઈંદ્રાવતીના હૃદયધામમાં આવીને પરમધામના અખંડ સુખનો આનંદ આપો, જેથી હું મૂળ સંબંધનું સંપૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકું.

પ્રેમ વિનોદ વિલાસ માયા માંહે, સુફલ ફેરો એમ કીજે ।

અખંડ આનંદ સદા ઈંદ્રાવતી ઘરે, પૂરણ સુખ લાહો લીજે ॥ ૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! હું હવે આપને અર્ધી પળ માટે પણ જુદા થવા નહીં દઉં, કારણકે હવે મેં પૂર્વનો તમારો પ્રેમ ઓળખી લીધો છે. મેં સઘળા સુંદરસાથની વચ્ચે અમારા આ સંબંધોને પ્રગટ કરી દીધા છે અને સમગ્ર સંસારના લોકોને પણ જાગ્રત કરી દીધા છે.

પ્રકરણ ૪૪ ચોપાઈ ૪૮૪

રાગ કાફી

આવોજી વાલા મ્હારે ઘેર, આવોજી વાલા ।
એકલડી પરદેસમાં મુને, મૂકીને કાં ચાલ્યા ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! મારા હૃદયરૂપી ઘરમાં તમે પધારો. આ સંસારરૂપી પરદેશમાં મને એકલી છોડીને તમે ક્યાં ચાલ્યા ગયા છો ?

મુને હતી નીંદરડી, તમે સૂતી મૂકી કાં રાતે ।
જાગી જોડીં તાં પીઉજી ન પાસે, પછે તો થાસે પ્રભાતે ॥ ૨ ॥

હું અજ્ઞાનની નિદ્રામાં સૂઈ રહી હતી. તમે અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિમાં મને એકલીને સૂતેલી છોડી દઈને ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? (અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાંથી) જાગ્રત થઈને જોયું તો પ્રિયતમ ધણી પાસે જ નથી પછી તો જ્ઞાનનું પ્રભાત ઊગશે.

કલકલીને કહું છું તમને, આવજો આણે ખ્યણે ।
મ્હારા મનના મનોરથ પૂરજો, ઈન્દ્રાવતી લાગે ચરણે ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! હું વ્યાકુળ બનીને તમને વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે કૃપા કરીને તમે આ પળે મારા હૃદય-મંદિરમાં પધારો, મારા મનના સઘળા મનોરથ પૂરા કરો, ઈન્દ્રાવતી તમારાં ચરણોમાં સમર્પિત થાય છે.

પ્રકરણ ૪૫ ચોપાઈ ૪૮૭

પ્રીત પ્રગટ કેમ કીજિએ, કીજિએ તો છાની છિપાએ, મેરે પીઉજી ।
તૂં તો નિલજ નંદનો કુમાર, મેરે પીઉ જી ॥ ૧ ॥

સદ્ગુરુમાં જ પ્રિયતમ (શ્રીકૃષ્ણ)ના ભાવ લઈને ઈન્દ્રાવતી કહે છે હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! આંતરિક પ્રેમને કેવી રીતે પ્રગટ કરાય ? તેને એકાંતમાં છુપાઈને વ્યક્ત કરી શકાય છે. તમે તો નિર્લજજ છો (લોક લાજ મર્યાદાથી પર છો).

તૂં દેખ ભયો મોહે બાવરો, મેં કુલવધૂઆ નાર ।
તૂં રોક રહ્યો મોહે રાહમેં, ઘડી ભઈ દોએ ચાર ॥ ૨ ॥

ગલિયનમેં દુરજન દેખે, તોમેં નહીં વિચાર ।
તૂં કામી કદૂ ના દેખહીં, પર સાસુડી દે મોહે ગાર ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! તમે તો મને જોઈને પ્રેમવિહ્વળ થઈ ગયા. પરંતુ હું તો સંસારના ઉચ્ચ કુલમાં છું છતાં પણ તમે મને વચ્ચે માર્ગમાં રોકીને જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો તેની બે-ચાર ઘડી તો વીતી છે. તે વખતે આ સ્થિતિને દુર્જન લોકો(જેઓ સદ્ગુરુની પાસે જતાં દુઃખી થતા) જોતા હતા, પરંતુ તમે તેમનો વિચાર જ કરતા નહોતા. તમે બ્રહ્મજ્ઞાની હોવાને કારણે આ મર્યાદાઓની ચિંતા કરતા નથી, પરંતુ કુલ પુરોહિત (સાસુ) મને સારું-ખોટું સંભળાવે છે.

કર જોરે કુચ મરોરે, અંગિયા નખન વિડાર ।
અધુર ન છોડે દંતસોં, કરેગો કહા અબ રાર ॥ ૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે તો મને ખૂબ સમજાવી, મારા નહીં સમજવા છતાં પણ તમે મારા હૃદયને મોહ અને અભિમાનથી વિમુખ કરીને પરમધામ તરફ મને વાળી દીધી. જ્ઞાનરૂપી નખ વડે કુળ અને વેદની મર્યાદારૂપી ચોળીને છિન્ન ભિન્ન કરી દીધી. તમે તમારાં ઉપદેશપૂર્ણ વચનોથી મને જકડી રાખી, હવે શું મારી સાથે વધુ ઝઘડવું છે ?

તું બાલક નેહ ન બૂઝ હી, મੈં બરજ્યો કેતીક બાર ।

મૈં મેરો કિયો પાઈયો, અબ કાસોં કરોં પુકાર ॥ ૫ ॥

હે ધણી ! તમે તો અબુધ બાળકની જેમ નિર્મળ હૃદય છો. ભૌતિક મોહનું મૂલ્ય તમારે ન હોવા બરાબર છે, મેં આપને કેટલીય વાર બોલાવતા રોક્યા છે, પરંતુ મારું કરેલું જ મને પાછું મળી રહ્યું છે, હવે કોની પાસે જઈને પોકાર કરું ?

સાડી ફારી કંઠસર તોડી, તોડ્યો નવસર હાર ।

અબ ઘર કેસે જાઈએ, ઉલટાએ દિયો સિનગાર ॥ ૬ ॥

તમે વેદ અને કુળની મર્યાદારૂપી સાડી ફાડી નાખી અને લૌકિક બંધનરૂપી ગળાનો હાર પણ તોડી નાખ્યો. એટલું નહીં પરંતુ નવધા ભક્તિના આકર્ષણરૂપ નવો હાર પણ તોડી નાખ્યો (એટલે કે દશધા પરાપ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાં મનને પરોવી દીધું). હવે જ્યારે તમે મારો શ્રંગાર જ બદલી નાખ્યો છે ત્યારે આ અવસ્થામાં મારા લૌકિક ઘેર કેવી રીતે જાઉં ?

અબ મિલ રહી મહામતિ, પીઉસોં અંગોં અંગ ।

અક્ષરાતીત ઘર અપને, લે ચલે હેં સંગ ॥ ૭ ॥

હવે મહામતિ પ્રિયતમ સદ્ગુરુના અંગ-પ્રત્યંગ સાથે મળી રહ્યાં છે. અક્ષરાતીત ધણી હવે તેને પોતાની સંગે ઘેર લઈ ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૪૬ ચોપાઈ ૪૯૪

રાગ ગૌરી

ખોજ થકે સબ ખેલ ખસમ રી ।

મનહીંમેં મન ઉરઝાના, હોત ન કાહું ગમ રી ॥ ૧ ॥ ટેક

આ સંસારના જૂઠા ખેલમાં પ્રિયતમ પરમાત્માની શોધ કરતાં કરતાં સંસારી લોકો થાકી ગયા છે. આ બ્રહ્માંડ અક્ષરબ્રહ્મના મન દ્વારા રચાયું છે. તેમાં સાંસારિક મન ફસાઈને ભટક્યા કરે છે, તેથી અહીં કોઈને પણ સત્ય જ્ઞાન અને પરમાત્માની સમજ પડતી નથી.

મનહીં બાંધે મનહીં ખોલે, મન તમ મન ઉજાસ ।

એ ખેલ સકલ હૈ મનકા, મન નેહેચલ મનહીંકો નાસ ॥ ૨ ॥

બ્રહ્માજ્ઞાના મન (વેદ, કર્મકાંડ વગેરે) દ્વારા સંસાર બંધાયેલો છે. શુકદેવજીનું મન (જ્ઞાન) તેને ખોલે છે. સંસારનું મન (અજ્ઞાન) અંધકારમય છે, તથા અક્ષરનું મન પ્રકાશમાન (જ્ઞાન સ્વરૂપ) છે. આ બ્રહ્માંડરૂપી ખેલ અક્ષરબ્રહ્મના મન દ્વારા જ રચાયો છે. તેથી અક્ષરનું મન અવિનાશી

છે અને સંસારનું મન નાશવંત છે.

મન ઉપજાવે મન હી પાલે, મનકો મન કરે સંધાર ।

પાંચ તત્વ ઈંદ્રી ગુન ત્રીનોં, મન નિરગુન નિરાકાર ॥ ૩ ॥

(આ સંસાર અક્ષરબ્રહ્મના મનનો વિસ્તાર છે તેમાં) અક્ષરનું મન જ નારાયણ બનીને બ્રહ્માજીના મન દ્વારા સૃષ્ટિ રચવાનું કાર્ય કરે છે. ભગવાન વિષ્ણુનાં મન દ્વારા જીવોનું પાલન પોષણ કરે છે અને શંકરના મન દ્વારા સંસારનો સંહાર કરે છે. પાંચ તત્વ, ત્રણ ગુણ અને દશેય ઈન્દ્રિયો મનનો જ વિકાર છે. મન જ નિર્ગુણ અને નિરાકાર રૂપે સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે.

મન હી નીલા મન હી પીલા, સ્યામ સેત સબ મન ।

છોટા બડા મન ભારી હલકા, મનહીં જડ મનહીં ચેતન ॥ ૪ ॥

મહાદેવજીનું મન નીલ (વાદળી) છે, બ્રહ્માજીનું મન પીળું છે અને શ્રી કૃષ્ણજીનું મન શ્યામ છે, વિષ્ણુ ભગવાનનું મન શ્વેત છે. ત્રિગુણનું મન નાનું છે, આદિનારાયણનું મન મોટું છે. અક્ષરબ્રહ્મનું મન ભારે છે અને સંસારનું મન હલકું છે. માત્ર સંસારનું મન જડ છે, પરંતુ અક્ષરબ્રહ્મનું મન ચેતન છે. અથવા મન જ લીલું છે, મન જ પીળું છે, કાળું, સફેદ વગેરે સઘળા રંગ મનનું જ રૂપ છે. ક્યારેક મન નાનું તો ક્યારેક મોટું હોય છે, ક્યારેક ભારે તો ક્યારેક હલકું બની જાય છે, જડ - ચેતન બધું મનની અંદર જ સમાયેલું છે.

મનહીં મૈલા મનહીં નિરમલ, મન ખારા તીખા મન મીઠા ।

એહી મન સબનકો દેખે, મનકો કિનહૂં ન દીઠા ॥ ૫ ॥

મન જ વિકારોના મેલથી ભરેલું છે, તે નિર્મળ પણ છે, ખારું પણ છે અને મીઠું પણ છે. આ બધા મનના સ્વાદ છે. અક્ષરબ્રહ્મનું મન સમગ્ર વિશ્વને સ્વપ્નવત જોઈ રહ્યું છે, પરંતુ સ્વપ્નવત સંસારના જીવોનાં મન અક્ષરબ્રહ્મના એ મનને જોઈ શકતાં નથી.

સબ મનમેં ના કછૂ મનમેં, ખાલી મન મનમેં બ્રહ્મ ।

મહામત મનકો સોઈ દેખે, જિન દષ્ટે ખુદ ખસમ ॥ ૬ ॥

અક્ષરબ્રહ્મના મનની કલ્પનામાં સમગ્ર સંસાર સ્વપ્નવત છે. સંસારનું મન ખાલી છે જ્યારે અક્ષરબ્રહ્મના મનમાં સ્વયં અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. મહામતિ કહે છે , આ વૈવિધ્યપૂર્ણ મનના ખેલને તેઓ જ જોઈ શકે છે જેની દૃષ્ટિમાં સ્વયં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા બિરાજમાન છે.

પ્રકરણ ૪૭ ચોપાઈ ૫૦૦

રાગ કેદારો

ખિન એક લેહુ લટક ભંજાએ ।

જનમત હી તેરો અંગ ઝૂઠો, દેખતહીં મિટ જાએ ॥ ૧ ॥

આ મનુષ્ય જીવન ક્ષણભંગુર છે. આ શ્રવણમાત્રના સંજોગને વટાવીને તેનો સદુપયોગ કરી લો. શરીર જન્મથી જ નાશવંત છે. તે જોતજોતામાં નાશ પામશે.

રે જીવ નિમખ કે નાટક મેં, તૂં રહ્યો ક્યોં બિલમાએ ।

દેખતહીં ચલી જાત બાજી, ભૂલત ક્યોં પ્રભુ પાએ ॥ ૨ ॥

હે જીવ ! તું આ ક્ષણભંગુર માયાના નાટકમાં ફસાઈને શા માટે વિલંબ કરે છે ? જોતજોતામાં તારું આયુષ્ય પૂરું થઈ રહ્યું છે. આ બધું જાણવા છતાં પણ તું ધામધણીનાં ચરણકમળ પ્રાપ્ત કરવાનું કેમ ભૂલી જાય છે ?

આપકો પૃથ્વીપતિ કહાવે, એસે કેતે ગએ બજાએ ।

અમરપુર સિરદાર કહિએ, કાલ ન છોડત તાએ ॥ ૩ ॥

હે જીવ ! પોતાને સમગ્ર પૃથ્વીનો અધિપતિ માનવાવાળા કેટલાય લોકો પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવીને ચાલ્યા ગયા. અમરપુર(સ્વર્ગ)ના શિરોમણિ કહેવડાવનારા ઈન્દ્રાદિ દેવોને પણ આ કાળ છોડતો નથી.

જીવ રે ચતુરમુખકો છોડત નાહી, જો કરતા સૃષ્ટ કેહેલાએ ।

ચારોં તરફોં ચૌદે લોકોં, કાલ પોહોંચો આએ ॥ ૪ ॥

હે જીવ ! સૃષ્ટિની રચના કરનાર ચતુર્મુખ બ્રહ્માજીને પણ આ કાળ છોડતો નથી. આ પ્રકારે આ જૂઠા સંસારમાં ચારે તરફ ચૌદેય લોકમાં આ કાળ પહોંચેલો છે.

પવન પાની આકાસ જિમી, જ્યોં અગિન જોત બુઝાએ ।

અવસર એસો જાન કે, તૂં પ્રાનપતિ લૌ લાએ ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! જે રીતે અગ્નિની જ્યોત પાણી વડે બુઝાઈ જાય છે તે રીતે પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચેય તત્ત્વો પળવારમાં નાશ પામે છે. એવો ક્ષણિક સમય જાણીને તું ધામધણીને પ્રેમ કર.

દેખનકો એ ખેલ ખિનકો, લિએ જાત લપટાએ ।

મહામત રુદે રમે તાસોં, ઉપજત જાકી ઈછાએ ॥ ૬ ॥

હે જીવ ! જોવામાં તો આ સંસારનો ખેલ ક્ષણમાત્રનો છે, પરંતુ બધા એમાં લપટાતા જાય છે. મહામતિ કહે છે કે તું પોતાના હૃદયમાં ધામધણીને રમણ કરાવી લે. તેમની ઈચ્છા માત્રથી તો આ ખેલ બન્યો છે.

પ્રકરણ ૪૮ ચોપાઈ ૫૦૬

રાગ દેસાખ

બાઈ રે વાત અમારી હવે કોણ સુણે, અમે ગેહેલાને મળિયા ।

એહનો નેહડો સુણીને હું તો ઘણુએ નાઠી, પણ સું કીજે જે પાંણે પડિયા ॥ ૧ ॥

હે સખી ! હવે આ સંસારમાં અમારી વાત કોણ સાંભળશે ? હું તો પ્રેમ દીવાના સદ્ગુરુ સાથે ભળી ગયો છું. તેમનો આત્મીય પ્રેમ જોઈને હું તેમનાથી કેટલીય વાર દૂર ભાગ્યો છતાં શું થાય, હવે તો તેમના ફંદામાં ફસાઈ ગયો છું.

હું માં હુતી ચતુરાઈ ત્યારે પાંચમાં પૂછાતી, તે ચિતડાં અમારાં ચલિયાં ।

માન મોહોત લજ્યા ગઈ રે લોપાઈ, અમે માણસ માંહેથી ટલિયા ॥ ૨ ॥

જ્યારે મને રાજનૈતિક જ્ઞાન હતું, ત્યારે હું લોકોમાં સન્માનનીય મનાતો હતો (લોક મારી પાસે પરામર્શ લેવા આવતા) અને મારું ચિત્ત અભિમાનથી ભરાઈ જતું હતું. હવે મારાથી જૂઠાં માન,

પ્રતિષ્ઠા, મમતા, લજ્જા અને અભિમાન વગેરે દૂર હટી ગયાં છે અને આવા રાજનૈતિક મનુષ્યોમાં મારી ગણતરી થતી નથી.

માણસ હોએ તે તો અમને માં મળજો, જો તમે ગેહેલાઈએ હલિયા ।

ઓલ્યા વારસે વઢસે ખીજસે તમને, તોહે આવસો તે આંહીં પલિયા ॥ ૩ ॥

લોકલજ્જા અને મર્યાદાને માનનાર લોકોએ મને નહીં મળવું. તમે પ્રેમમાં દીવાના થઈ ગયા હો તો મારી પાસે આવો. મારી પાસે આવતાં તમારા સંબંધી તમને રોકશે તેઓ તમારાથી નારાજ હશે, છતાં તમે ભાગીને મારી પાસે આવી જશો.

ગેહેલે વાલે અમને કીધાં ગેહેલડાં, મલીને ગેહેલાઈએ છલિયા ।

જાત કુટમથી જુઆ થયાં, હદ છોડી બેહદમાં ભળિયા ॥ ૪ ॥

પ્રેમના દીવાના સદ્ગુરુ ધણીએ મને પણ પ્રેમમાં પાગલ બનાવી દીધો. તેમને મળીને મારું હૃદય શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમમાં દીવાનું થઈ ગયું છે. તે કારણે હું કુટુંબ પરિવાર અને જાતિથી અલગ પડી ગયો છું તથા આ માયાવી સંસારમાં વિરક્ત થઈને અક્ષરાતીતના પ્રેમમાં મગ્ન થઈ ગયો.

દેખીતાં સુખડાં મેં તો નાખ્યા ઉડાડી, દુસ્તર દુખેં નવ બલિયા ।

એહની ગેહેલાઈએ અમને એવા કીધાં, જઈને અક્ષરાતીતમાં ગલિયા ॥ ૫ ॥

મેં સંસારમાં દેખાતાં સુખોનો ત્યાગ કર્યો છે. હવે એવાં સાંસારિક સુખદુઃખોમાં પાછો ફરીશ નહીં. ધણીના પ્રેમના દીવાનાપણાએ મારી એવી દશા કરી દીધી કે હું પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીતના પ્રેમમાં જ મગ્ન બની ગયો.

બાઈ રે ગ્યાન સબદ ગમ નહીં રે નવધાને, વેદ પુરાણે ન કલિયા ।

એ વાત ગેહેલડી કરે રે મહામતિ, મારે અખંડ સુખ ફુલે ફલિયા ॥ ૬ ॥

હે સખી ! જ્યાં જ્ઞાન, શબ્દશક્તિ તથા નવધા ભક્તિની સમજ નથી અને વેદ પુરાણ પણ જે જાણી શક્યાં નથી; પ્રેમમગ્ન બની મહામતિ કહે છે કે, એ ધામધણીનો અખંડ પ્રેમ મારાં અંગ પ્રત્યંગમાં વ્યાપી ગયો છે.

પ્રકરણ ૪૯ ચોપાઈ ૫૧૨

બાઈ રે ગેહેલો વાલો ગેહેલી વાત કરે, એહને કોઈ તમે વારો ।

દુરજન દેખતાં અમને બોલાવે, નિલજ ને ધૂતારો ॥ ૧ ॥

હે સખી ! પ્રેમ દીવાના પ્રિયતમ ધણી દીવાના જેવી વાતો કરે છે. તેમને તમે કોઈ તો રોકો. તેઓ તો સમાજના લોકોનાં દેખતાં અમને બોલાવે છે. તે ધૂતારો તો પોતે લોકલજ્જાથી પર છે.

નિત ઊઠી આંગણડે ઊભો, આળ જ કરે અમારી ।

લોક માહેં અમે લજ્યા પામું, હું કુલવધૂઆ નારી ॥ ૨ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી હંમેશાં સવારમાં ઊઠીને મારે ઘેર આંગણામાં આવીને ઊભા થઈ જાય છે અને છોડછાડ કરે છે, જેમાં કુલવધૂ હોવાને કારણે લોકો સામે મને શરમ આવે છે.

નાસંતી ક્યાંહે ન છૂટું એથી, આડ જ બાંધે આવી ।

હું જાણું રખે સાસુડી સાંભળે, થાકી કહી કેહેવરાવી ॥ ૩ ॥

દૂર ભાગવા છતાં હું તેમનાથી છૂટી શક્તી નથી, કારણ કે તેઓ મારો માર્ગ રોકી લે છે. મને ડર લાગે છે કે આ વાત મારી સાસુ (પુરોહિત) સાંભળી ન લે. આ પ્રકારનો વ્યવહાર ન કરવા માટે હું તેમને વારંવાર કહી કહીને થાકી ગઈ.

વારતાં વળગતાં વાલે, જોરે સાંઈડા લીધાં ।

કહે મહામતિ સુણો રે સખિયો, વાલે એણી પેરે ગેહેલડાં કીધાં ॥ ૪ ॥

આ રીતે રોકતાં ટોકતાં પણ પ્રિયતમ ધણીએ બળપૂર્વક મને અપનાવી લીધી. મહામતિ કહે છે, હે સખીઓ ! પ્રિયતમ ધણીએ મને આ રીતે પ્રેમદીવાની બનાવી દીધી.

પ્રકરણ ૫૦ ચોપાઈ ૫૧૬

રાગ ધનાસરી

આજ વધાઈ વ્રજ ઘર ઘર, પ્રગટ્યા શ્રી નંદકુમાર ।

દૂધ દધીએ ઊમર ધોએ, તોરણ બાંધે વ્રજનાર ॥ ૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણ જન્મ મહોત્સવની શોભાનું વર્ણન કરતાં મહામતિ કહે છે, વ્રજમાં શ્રી નંદબાબાને ઘેર શ્રી કૃષ્ણના પ્રાકટ્યના સમાચાર સાંભળીને વ્રજના ઘેરેઘેર આનંદોત્સવ મનાવવામાં આવ્યો. ગોપ-ગોપીઓએ આનંદ, ઉમંગપૂર્વક દૂધ દહીં વડે પોતપોતાના ઘરનાં આંગણા-યોગાન ધોઈને, બધે તોરણ બાંધ્યાં.

એક બીજીને છાંટે નાચે, ઉમંગ અંગ ન માએ ।

અનેક વિધના બાજા રસ બાજે, ગૃહ ગૃહ ઓછવ થાએ ॥ ૨ ॥

સખીઓ પરસ્પર અભિલગુલાલ ઉડાડતી નાચે છે, તેમના અંગે અંગમાં ઉમંગ સમાતો નથી, વિભિન્ન પ્રકારનાં આનંદદાયી વાદ્યો વાગવા લાગ્યાં અને ઘરઘરમાં ઉત્સવ થવા લાગ્યો.

લેઈને વધાવા સાંચરી, ભવન ભવનથી નાર ।

ગાએ તે ગીત સોહામણાં, સાજે છે સકલ સણગાર ॥ ૩ ॥

સખીઓ મંગળ ગીતો ગાતી સઘળા શ્રૃંગાર સજીને નંદબાબાને વધાઈ આપવા ભેટ સામગ્રી સાથે પોતપોતાના ઘેરથી નીકળી પડી.

અબીર ગુલાલ ઉછાળતી આવે, છાયા ન સૂઝે સૂર ।

ચાલ ચરણ છબે નહીં ભોમે, જાણે ઉમડ્યો સાગર પૂર ॥ ૪ ॥

ગોપીઓ માર્ગમાં એકબીજા પર અભિલગુલાલ છાંટતાં છાંટતાં આવે છે. આકાશમાં અભિલગુલાલ છવાઈ જવાથી સૂરજ ઢંકાઈ ગયો છે. ગોપીઓ એટલી ઝડપથી ચાલી રહી છે કે જાણે તેમના પગ પૃથ્વીને અડકતા નથી અને સાગરનાં મોજાં જાણે ઉછળી રહ્યાં હોય તેમ લાગે છે.

જુથ જુથવે જુવતિયું, ઉછરંગતિયું અપાર ।

ઓછવ કરતી આવિયું, બાબા નંદતણે દરબાર ॥ ૫ ॥

સઘળી ગોપીઓ પોતપોતાનાં જૂથ બનાવીને આનંદ તથા ઉત્સાહથી ઉછળતી કૂદતી આનંદપૂર્વક

નંદબાબાના ઘેર આવી રહી છે.

ધસમસિયું મંદિરમાં પેસે, માનની સરવે ધાય ।
નંદને વધાવે દેઈ વળ્યા, માંડવે મંગળ ગાય ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓ ધસમસતી નંદબાબાના ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે, નંદબાબાને વધાઈ આપીને તેઓ મંડપમાં આવીને મંગળ ગીતો ગાય છે.

બ્રાહ્મણ ભાટ ગુણીજન ચારણ, મલિયાં તે માંગણહાર ।
નિરત નટવા ગંધર્વ, રાગ સંગીત થેઈ થેઈ કાર ॥ ૭ ॥

નંદબાબાનું ઘર મોટા-મોટા પંડિતો, પ્રશંસકો, સંગીતશાસ્ત્રીઓ, નૃત્યાંગનાઓ, ભિક્ષુકોથી ઊભરાયું છે. ગંધર્વો અને નટો જુદાં જુદાં વાદ્યો વડે મનોરંજક સુરાવલી છેડીને વિવિધ રાગે ગાઈ રહ્યાં છે. તબલાં અને મૃદંગના થેઈ-થેઈ ધ્વનિથી આકાશ ગુંજી રહ્યું છે.

નાદ દુંદ પડછંદા પરવતે, વરત્યો જૈ જૈ કાર ।
નંદ ગોપ સહુ ગેહેલાં હરખે, ખોલાવે ભંડાર ॥ ૮ ॥

દુંદુભિ જેવાં વાદ્યોનો ધ્વનિ પર્વતમાં પડવા પાડી ગૂંજી રહ્યો છે. સર્વત્ર જયજયકાર થઈ રહ્યો છે. નંદબાબા અને ગોપજનો સઘળા હર્ષથી દીવાના બની ગયા છે. તેમણે વહેંચવા માટે ભંડાર ખોલી દીધા છે.

ગાએ ગોધા અંન વસ્તર પેહેરાવ્યાં, ગોપ સકલ દાતાર ।
કેહેને ધન કેહેને ભૂષણ, નવનિધ દે દે કાર ॥ ૯ ॥

નંદબાબાએ આનંદમાં મગ્ન બનીને ગાય અને વાછરડાં દાનમાં આપ્યાં છે અને અનેક લોકોને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવી અન્નદાન કર્યું છે. સઘળા ગોપીજન ધન વહેંચી રહ્યા છે. કોઈને ધન તો કોઈને આભૂષણ આપીને નવનિધિઓ ભેટ અપાઈ રહી છે.

એ લીલા અખંડ થઈ, એહનો આગળ થાસે વિસ્તાર ।
એ પ્રગટ્યા પૂરણ પાર બ્રહ્મ, મહામતિ તણો આધાર ॥ ૧૦ ॥

શ્રીકૃષ્ણજીની આ લીલા અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં અંકિત થઈને અખંડ બની ગઈ. આ લીલાનો વિસ્તાર આગળ થશે. અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રગટ થયા છે. તે તો મહામતિના પ્રાણાધાર છે.

પ્રકરણ ૫૧ ચોપાઈ ૫૨૬

રાગ શ્રી

સતગુરુ મેરા સ્યામ જી, મેં અહેનિસ ચરણેં રહું ।
સનમંધ મેરા યાહીસોં, મેં તારેં સદા સુખ લહું ॥ ૧ ॥

મારા સદ્ગુરુ શ્યામ શ્રી કૃષ્ણજી છે. હું દિવસ-રાત તેમનાં ચરણોની આશ્રિત છું. મારો સંબંધ તો એમની સાથે છે, તેથી હું સર્વદા તેમનાં જ ચરણોનું સુખ ઈચ્છું છું.

એ જો માયા લોક ચૌદે, સબ ત્રગુન કો વિસ્તાર ।
એ મોહ અહંથેં ઉપજે, તારેં છૂટત નહીં બિકાર ॥ ૨ ॥

માયાથી ઉત્પન્ન ચૌદ લોકમાં સત, રજ અને તમ - એ ત્રણેય ગુણોનો વિસ્તાર થયો છે. અહીંના સઘળા જીવો મોહ અને અહંકારથી ઉત્પન્ન થયા છે તેથી તેમનો વિકાર દૂર થતો નથી.

ઈત સાસ્ત્ર સબદ કે પસરે, તાકો ખોજ કરે સંસાર ।

વાયા નિવરતી મોહમેં, આડી ભઈ નિરાકાર ॥ ૩ ॥

આ સંસારમાં અનેક ધર્મો-પંથો તથા શાસ્ત્રોનાં વચનોનો પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. સંસારના લોકો આ વચનોમાં પરમતત્ત્વને શોધે છે, પરંતુ નિરાકારનો પડદો થવાથી આ લોકોની વાણી મોહ તત્ત્વથી જ પાછી ફરે છે.

સુંન નિરાકાર પાર કો, ખોજ ખોજ રહે કે હાર ।

બોહોતોં બહુવિધ ઢંઢિયા, પર કિયા ન કિને નિરધાર ॥ ૪ ॥

શૂન્ય નિરાકારથી પર બ્રહ્મને શોધતાં શોધતાં કેટલાય સાધકો હારી ગયા. અસંખ્ય સાધકોએ અનેક પ્રકારે શોધ્યા છતાં કોઈએ પણ બ્રહ્મના વિષયમાં ચોક્કસ કર્યું નથી.

સો બુધજીએ સાસ્ત્ર લે, સબ હી કો કાઢ્યો સાર ।

જો કોઈ સબદ સંસાર મેં, તાકો ભલો કિયો નિરવાર ॥ ૫ ॥

આ પરિસ્થિતિમાં બુદ્ધજી - સદ્ગુરુશ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજે ચૌદ વર્ષ સુધી શ્રીમદ્ભાગવત વગેરે શાસ્ત્રોનું ઊંડું મંથન કરીને તેનો સાર કાઢ્યો, એટલું જ નહીં સંસારમાં જેટલા ધર્મગ્રંથો છે, તે બધાનો સારી રીતે અભ્યાસ કરીને સત્ય અને અસત્યનો નિર્ણય કર્યો.

જા કારન માયા રચી, સાસ્ત્ર ભી તા કારન ।

ખેલ ભી એહી દેખહીં, ઔર અરથ ભી લિએ ઈન ॥ ૬ ॥

જે બ્રહ્મપ્રિયાઓને પોતાના પ્રેમની પિછાણ કરાવવા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માએ આ માયાવી સંસારની રચના કરી, તેમને માટે શાસ્ત્ર પુરાણોની પણ રચના થઈ છે. સ્વપ્રવૃત્ત સંસારના ખેલને પણ તેઓ જ જુએ છે અને શાસ્ત્રોનાં ગૂઢ રહસ્ય પણ તેઓ જ ગ્રહણ કરે છે.

એ માયા જાકી સોઈ જાને, ક્યોંકર સમઝે ઔર ।

બુધજી કે રોસનથેં, પ્રકાસ હોસી સબ ઠૌર ॥ ૭ ॥

આ માયા જે (પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા)ની છે, તેનું રહસ્ય તેઓ જ જાણે છે. બીજું કોઈ આ રહસ્યને કેવી રીતે જાણી શકે ? હવે તો બુદ્ધજી (સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી) દ્વારા લાવવામાં આવેલ અખંડ તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ વડે આ રહસ્ય સમગ્ર સંસારમાં પ્રકાશિત થશે.

કિલ્લી લ્યાએ વતન થેં, સબ ખોલ દિએ દરબાર ।

માયા સે ન્યારા ઘર નેહેયલ, દેખાયા મોહજલ પાર ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચન્દ્રજી મહારાજ પરમધામથી તારતમ જ્ઞાનરૂપી કૂંચી લઈને પધાર્યા છે. આ કૂંચી દ્વારા એમણે પરમધામનું રહસ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે. તેમણે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે પરમાત્માનું અખંડ પરમધામ માયાવી સંસારથી ભિન્ન તથા મોહજળથી પર છે.

બ્રહ્મસૃષ્ટિ જાહેર કરી, બુધજીએ ઈત આએ ।

અક્ષરાતીત કો આનન્દ, સત સુખ દિયો બતાએ ॥ ૯ ॥

બુદ્ધજી (સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી)એ આ સંસારમાં આવીને પરમધામની બ્રહ્માંગનાઓને પ્રકટ કરી અને અખંડ પરમધામના અધિપતિ અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મના લીલા-વિહારના સત્ સુખનો અનુભવ કરાવી દીધો.

સબદ સુનાએ સુક વ્યાસ કે, મોહે છિન મેં કિયો ઉજાસ ।

ઉપનિષદ અર્થ વેદ કો, એ ગુઝ કિયો પ્રકાસ ॥ ૧૦ ॥

એમણે શુકદેવજી અને વ્યાસનાં વચન શ્રીમદ્ભાગવત વગેરે ગ્રંથોનાં રહસ્યો સમજાવી એક જ ક્ષણમાં મારા હૃદયને પ્રકાશિત કર્યું. આ રીતે વેદ, ઉપનિષદ, વગેરે ગ્રંથોના સાર તત્ત્વને પણ ખુલ્લું કર્યું.

ઈનસેં સુધ મોહે સબ ભઈ, સંસે રહ્યો ન કોએ ।

બુધજી બિના ઈન મોહ મેં, પ્રકાસ જો કેસે હોએ ॥ ૧૧ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજીની કૃપાથી જ મને સર્વ ગ્રંથોનું રહસ્ય સમજાયું છે. હવે કોઈ પ્રકારની શંકા રહી નથી. બુદ્ધજી (આ તારતમ્ય જ્ઞાન) વિના આ ભવસાગરમાં અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેવી રીતે થઈ શકે ?

સંગી જો અપને સનમંધી, સો ભી ગએ માહેં ભૂલ ।

તો ક્યોં સમઝેં જીવ મોહ કે, જાકો નિદ્રા મૂલ ॥ ૧૨ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ પણ આ માયામાં પડીને પોતાને ભૂલી ગયા છે તો પછી જેની ઉત્પત્તિ જ મોહમાયા દ્વારા થઈ છે તેવા માયાવી સંસારના જીવ અખંડ જ્ઞાન કેવી રીતે સમજશે ?

પિયા મોહે અપની જાન કે, અન્તર દઈ સમઝાએ ।

ના તો આદ કે સંસે અબ લોં, સો ક્યોંકર મિટ્યો જાએ ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુએ મને પોતાનો માનીને પરમધામનું સંપૂર્ણ રહસ્ય સમજાવી દીધું, નહિ તો સૃષ્ટિના આરંભથી તે આ જ સુધીની શંકાઓનું સમાધાન કેવી રીતે થાત ?

એ વીતક કહૂં સૈયન કો, જાહેર દેઊં બતાએ ।

મોહે જગાઈ પિયા ને, મેં દેઊં સબે જગાએ ॥ ૧૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓને હું આ વૃતાંત સ્પષ્ટ સમજાવી દઉં. મને સદ્ગુરુએ પોતાનો સમજી જગાડ્યો. હવે સદ્ગુરુ દ્વારા મળેલા તારતમ્ય જ્ઞાનથી હું સર્વેને જગાડી દઉં.

એ ખેલ હુઆ સૈયોં ખાતર, ઔર ખાતર અક્ષર ।

સબકે મનોરથ પૂરને, દેખાએ તીનોં અવસર ॥ ૧૫ ॥

આ જૂઠા ખેલની રચના બ્રહ્માત્માઓ અને અક્ષરબ્રહ્મ માટે થઈ છે. બધાના મનોરથો પૂરા કરવા માટે વ્રજ, રાસ અને જાગનીની ત્રણ લીલાઓ ક્રમશઃ દેખાડી દીધી.

જબ માયા મોહ ન અહંકાર, ના વિસ્તરે ત્રગુન ।

એ દિલ દેકે સમઝિયો, કહૂંગી મૂલ વચન ॥ ૧૬ ॥

જ્યારે મોહ, માયા, અહંકાર સહિત સત, રજ અને તમ ત્રણ ગુણોનો વિસ્તાર થયો નહોતો

ત્યાં સુધી તે સમયની મૂળ વાતો હું સમજાવી દઉં. હે સુંદરસાથજી ! તમે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

તબ ખેલ હમ માગિયા, સો દેખાયા દો બેર ।

તામેં વ્રજ મેં ખેલે પિયા સંગ, બીચ મોહ કે અંધેર ॥ ૧૭ ॥

તે સમયે અખંડ પરમધામમાં અમે બ્રહ્માત્માઓએ ધામધણી પાસે માયાવી ખેલ જોવાની માગણી કરી. ધામધણીએ વ્રજ, રાસ લીલાઓ દ્વારા બે વાર ખેલ બતાવ્યો. વ્રજલીલામાં પૂરી પિછાણ વિના જ મોહ અને અજ્ઞાનમાં જ અમે ધણીજી સાથે ખેલતા રહ્યા.

કાલ માયા દેખી નીંદ મેં, આધી નીંદ માયા જોગ ।

તાથેં દેખાઈ જગાએ કે, ઈત લેસી સબ કો ભોગ ॥ ૧૮ ॥

આ રીતે નિદ્રામાં જ કાળમાયાનું બ્રહ્માંડ (વ્રજલીલા) અને અર્ધનિદ્રામાં યોગમાયા દ્વારા રાસલીલાના બ્રહ્માંડને જોયું. તેથી જાગણીના આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં સદ્ગુરુએ અમને તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આત્માને જગાડીને જાગણી લીલા દેખાડી. આ જાગણી લીલામાં બ્રહ્માત્માઓ વ્રજ, રાસ, જાગણી અને પરમધામ આ ચારેય લીલાઓનો અનુભવ કરશે.

ઈન લીલાકી જો આતમા, સો કરસી સબે પેહેયાન ।

આવત દૌડે અંકૂરી, એ તાએ મિલસી નિસાન ॥ ૧૯ ॥

જે આ બ્રાહ્મી લીલાઓનાં સહભાગી આત્માઓ છે, તેઓ જ આ લીલાઓનાં સંપૂર્ણ રહસ્યોને પિછાણશે. હવે અંકૂરી આત્માઓ દોડતા આવશે. તેમને જ પરમધામનો સંકેત પ્રાપ્ત થશે.

અખંડ સુખ જાહેર કિયો, મૂલ બુધ પ્રકાસી ।

દેત દેખાઈ જૈસે દુનિયાં, પર અક્ષરાતીત કે બાસી ॥ ૨૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ પરમધામની મૂળ બુદ્ધિના પ્રકાશ દ્વારા અખંડ સુખો પ્રકટ કરી દીધાં. બ્રહ્માત્માઓ દેખાવમાં તો સંસારના અન્ય જીવો જેવા જ દેખાય છે, પરંતુ તેઓ અક્ષરાતીત પરમધામમાં વિચરણ કરનારા છે.

ખેલ કિયા પેહેલે વ્રજ મેં, ખેલ દૂજા વૃન્દાવન ।

ઉમેદ રહી તો ભી નેકસી, તાથેં એહ ઉતપન ॥ ૨૧ ॥

બ્રહ્માંગનાઓએ સર્વપ્રથમ ધામધણી શ્રીકૃષ્ણજી સાથે વ્રજમાં લીલા કરી. છતાં માયાજન્ય ખેલ જોવાની થોડી ઈચ્છા બાકી રહી જવાથી જાગણીના આ ત્રીજા બ્રહ્માંડની રચના થઈ.

વ્રજરાસ એ સોઈ લીલા, સોઈ પિયા સોઈ દિન ।

સોઈ ઘડી ને સોઈ પલ, બૈરાટ હોસી ધન ધન ॥ ૨૨ ॥

વ્રજ અને રાસની જેમ જાગણી લીલા પણ અખંડ છે. તેમાં પણ તે જ ધામધણી સદ્ગુરુના રૂપમાં છે. તે લીલાવાળા દિવસો અને એ જ આનંદની ઘડી, એજ પળ, એ જ જાગણી લીલાને કારણે સમગ્ર સૃષ્ટિ ધન્ય (અખંડ) થઈ જશે.

સખી એક દૂજી કો દૂંઢહીં, આઈ જુદી જુદી ઈન બેર ।

પ્રેમ પિયાસી પિઆકી, લઈ જો બિરહા ઘેર ॥ ૨૩ ॥

આ જાગણીના ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં બ્રહ્માંગનાઓ દેશ વિદેશમાં જુદાં જુદાં સ્થાનો પર આવી છે, અને અહીં એકબીજાને શોધી રહી છે. સઘળા આત્માઓ પ્રિયતમના પ્રેમના તરસ્યા છે. તેથી આ માયામાં પણ ધણીજીના વિરહે તેમને ઘેરી લીધા છે.

અબ એ લીલા ક્યોં છાની રહે, સખિયાં મિલી સબ ટોલે ।

પલ પલ પ્રકાસ પસરે, આગમ હી આગમ બોલે ॥ ૨૪ ॥

હવે આ લીલા કોઈથી છૂપી રહેશે નહીં. કારણ કે બ્રહ્માંગનાઓનાં જૂથનાં જૂથ બનીને ભેગાં થઈ રહ્યાં છે. તેથી દરરોજ અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે. સઘળા લોકો બ્રહ્માત્માઓના અવતરણ સંબંધી શાસ્ત્રોની ભવિષ્ય વાણીના વિષયમાં વાત કરી રહ્યા છે.

બ્રહ્મલીલા ઢાંપી હતી, અવતારોં દરમ્યાન ।

સો આએ ફેર અપની, પ્રગટ કરી પેહેયાન ॥ ૨૫ ॥

જુદાજુદા અવતારોની લીલાઓમાં બ્રહ્મલીલાનું રહસ્ય છુપાયેલું હતું. બુદ્ધજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુએ સ્વયં પ્રગટ થઈને પોતાની તથા આત્મા પરમાત્માની ઓળખાણ કરાવી.

સો પેહેયાન સબોં પસરાએ કે, દેસી સુખ બૈરાટ ।

લૌકિક નામ દોઊં મેટકે, કરસી નયો ઠાટ ॥ ૨૬ ॥

બુદ્ધજી સૌને પૂર્ણબ્રહ્મનો પરિચય કરાવીને પૂરા બ્રહ્માંડનું સુખ આપશે. લૌકિક દ્વૈતભાવ હિંદુઓનો કર્મકાંડ અને મુસલમાનોની સરિયત બંનેને દૂર કરી અથવા સાકાર અને નિરાકાર આ બંને માન્યતાઓથી પર જઈને એક જ પરમાત્માના નૂતન પ્રેમ માર્ગ (શુદ્ધ સાકાર સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સ્વલીલાદ્વૈત)નું નિર્દેશન કરશે.

એ નિત લીલા બુધ જી, કરસી બડો વિલાસ ।

દયા ભઈ દુનિયાં પર, હોસી સબે અવિનાસ ॥ ૨૭ ॥

બુદ્ધજી સંસારમાં આ નિત્ય લીલાનો વિસ્તાર કરીને આનંદ વિહાર કરશે. સંસારના જીવો પર ધણીજીની અસીમ કૃપા થઈ છે જે કારણે સહુ અખંડ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેશે.

સુર અસુર બ્રહ્માંડ મેં, મિલ કર ગાવસી એ સુખ ।

ઈન લીલા કો જો આનંદ, બરન્યો ન જાએ યા મુખ ॥ ૨૮ ॥

દૈવી પ્રકૃતિવાળા તથા આસુરી પ્રકૃતિ વાળા, આસ્તિક-નાસ્તિક, હિંદુ - મુસલમાન સર્વે એક સાથે મળીને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં અખંડ સુખોનાં ગુણગાન કરશે. બુદ્ધજીની આ લીલાના આનંદનું વર્ણન મારી જીભે થઈ શકતું નથી.

સબ પર હુઆ કલસ, પ્રેમ આનંદ ભરપૂર ।

મહામત મોહ અહં ઉડયો, ઊગ્યો અખંડ વતની સૂર ॥ ૨૯ ॥

આ સુખ પ્રેમ આનંદથી ભરપૂર થતાં સઘળાં સુખોના શિરોમણિ (કળશ સમાન) થઈ ગયાં. મહામતિ કહે છે હવે સંસારમાં મોહ અને અહંકાર હટી ગયા છે કારણકે બુદ્ધજી દ્વારા અખંડ પરમધામની પહેચાન કરાવવાવાળો તારતમ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઊગી ચૂક્યો છે.

પ્રકરણ પર ચોપાઈ ૫૫૫

રાગ શ્રી

ધનીજી ધ્યાન તુમારે રે

ધની મેરે ધ્યાન તુમારે, બૈઠે બુધજી બરસ સહસ્ર ચાર ।

છે સૈ સાઠ બીતા સમે, દુનિયાં કો ભયો આચાર ॥ ૧ ॥

હે મારા ધામધણી ! રાસ પછી કળિયુગનાં ૪૬૬૦ વર્ષ વ્યતીત થતાં સુધી અક્ષર બ્રહ્મની બુદ્ધિ તમારા ધ્યાનમાં બેઠી ત્યાર પછી મારા હૃદયમાં સ્થિર થઈને સંસારમાં પ્રચલિત સઘળા પ્રકારને જાણીને આચાર્ય રૂપે પ્રકટ થઈ છે.

હિન્દૂ મુસલમાન રે ફિરંગી કે જાતે, હોદી બોદી જૈન અપાર ।

બાદે સો બ્રોધ બધારિયા, કરી અગની ઉદેકાર ॥ ૨ ॥

આ સંસારમાં હિંદુ, મુસલમાન, ફિરંગી, યહૂદી, જૈન વગેરે જુદા-જુદા મતમતાંતરોને માનનારા લોકો છે. તે બધાએ પોતપોતાના મન અનુસાર વિવાદ ઊભો કરીને પરસ્પર વિરોધની જવાળા ભડકાવી છે.

કહાવેં ધરમ પંથ રે લહેં માહેં બૈરેં, અંગ અસુરાઈ કો અધિકાર ।

પસુ પંખી સાધુ ન છૂટે કાહું, પુકાર ન કાહું બાહર ॥ ૩ ॥

છતાં તે બધા ધર્મ સંપ્રદાય કહેવડાવે છે, પરંતુ પારસ્પરિક વેર ભાવનાથી તેઓ લડી મરે છે. આવા કહેવાતા ધાર્મિક લોકોના હૃદય પર આસુરી વૃત્તિએ પોતાનો અધિકાર જમાવી દીધો છે. આ વૃત્તિએ પશુ-પક્ષીથી માંડીને સાધુજનોને પણ છોડ્યા નથી. તેમનાં દુઃખને કોઈ સાંભળનાર પણ નથી.

ભાજે ભજન રે બાજે ઉછબ અટકે, ઢાહે મંદિર હરદ્વાર ।

સત છોડ સૂરોં નીચા દેખિયા, કમર બાંધી રહી તલવાર ॥ ૪ ॥

મુગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબે અત્યાચારો દ્વારા હિંદુઓનાં ભજન-કીર્તન પર તથા મંદિરોમાં ઉત્સવના સમયે વગાડવાનાં વાદ્યો પર પ્રતિબંધ મૂક્યો. હરિનું દ્વાર કહેવાતાં મઠ મંદિરોને તોડી પાડી નાશ કર્યો. શૂરવીરોએ પણ સત્યમાર્ગ છોડી દઈને તેની આગળ મસ્તક ઝુકાવ્યું અને તેમની તલવારો કમરે બાંધેલી જ રહી.

કસે સાધુ રે કાહું ભજન ના રહ્યા, કુલી બરસ્યા જલતે અંગાર ।

ધખિયો દાવાનલ દસોં દિસા, ઐસા ભવડા હુઆ ભયંકાર ॥ ૫ ॥

તેણે સાધુઓને કનડગત કરી તેથી ભજન-કીર્તન બંધ થવા લાગ્યાં. આમ કળિયુગે સળગતા અંગારાનો વરસાદ વરસાવ્યો. આતંકરૂપી દાવાનળની જવાળાઓ દશે દિશાઓમાં ફેલાવા લાગી. સંસારમાં આવા ભયંકર અત્યાચાર થવા લાગ્યા.

માંસ આહારી રે ન દયા ડરે કિનસે, ઐસા હુઆ હાહાકાર ।

બુધજી બિના બૈરાટ મેં, ઐસો બરત્યો બેહેવાર ॥ ૬ ॥

આસુરી વૃત્તિવાળા માંસભક્ષી લોકોમાં નથી દયા અને નથી કોઈનો ડર. સર્વત્ર હાહાકાર મચી ગયો. બુદ્ધજી વિના આ વિરાટ બ્રહ્માંડમાં એવો વ્યવહાર થવા લાગ્યો.

આવસી ધની ધની રે સબ કોઈ કેહેતે, આગમી કરતે પુકાર ।

સો સત વાની સબોં કી કરી, સબ આએ કરો દીદાર ॥ ૭ ॥

બધા ધર્મોના આચાર્યો પોતપોતાના ધર્મગ્રંથમાં કહે છે કે આ પ્રકારનો અત્યાચાર થવાથી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રગટ થશે. ભવિષ્યવેત્તાઓએ પહેલેથી જ આના સાક્ષી બનીને પોકાર કર્યો હતો. બુદ્ધજીએ પ્રકટ થઈને સૌનાં વચનો સિદ્ધ કરી દીધાં. હવે તમે સહુ આવીને તેમનાં દર્શન કરો.

કુરાન પુરાન રે વેદ કતેબોં, કિએ અર્થ સબે નિરધાર ।

ટાલી ઉરઝન લોક ચૌદેકી, મૂલ કાઢ્યો મોહ અહંકાર ॥ ૮ ॥

બુદ્ધજીએ પ્રગટ થઈને કુરાન-પુરાણ, વેદ - કતેબ વગેરે ધર્મગ્રંથોનું નિરૂપણ કર્યું. ચૌદ લોકની મૂંઝવણ ટાળી દીધી અને તેમાં વ્યાપ્ત મોહ અને અહંકારને મૂળમાંથી ઉખાડી નાખ્યા.

સુંન નિરગુન નિરંજન, દેખેં બૈકુંઠ નિરાકાર ।

અક્ષર પાર અક્ષરાતીત, પ્રેમ પ્રકાસ્યો પાર કે પાર ॥ ૯ ॥

વૈકુંઠ, શૂન્ય, નિરાકાર, નિર્ગુણ, નિરંજન આ બધાનું નિરૂપણ કરીને બુદ્ધજીએ અક્ષરથી પર અક્ષરાતીતનો પ્રેમ પ્રગટ કર્યો.

પેહેર્યો બાગો રે બાંધી કંમર, અસ્વ ઉજલે ભએ અસ્વાર ।

હોસી બડા મેલા બરસ એકે સાથ હોત સબે તૈયાર ॥ ૧૦ ॥

નિષ્કલંક બુદ્ધજીએ જ્ઞાનનાં વસ્ત્ર પહેરીને કળિયુગ સાથે લડવા માટે તત્પરતા દેખાડી છે. વેદ-કતેબના ગૂઢાર્થોને સ્પષ્ટ કરવા માટે ધર્મના શુદ્ધ સ્વરૂપ શ્વેત અશ્વ(સફેદ કાગળ) પર વાણી રૂપે આરૂઢ થયા છે. એક વર્ષ જાગણીનો મોટો મેળો ભરાશે, એમ માનીને બધા સુંદરસાથ તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૫૩ ચોપાઈ ૫૬૫

રાગ શ્રી

હો સાથ જી બેગે ને બેગે, બેગે ને મિલો રે સૈયોં સમે રાસકો ॥ ટેક ॥

કારજ કારન કી બાત અતિ બડી, યાકોં ક્યોં કહિએ અવતાર ।

રે સાથજી હુઈ અખંડ નિધ પાંચોં ભેલી, કિયો સો બડો વિસ્તાર ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! જાગણી રાસનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેથી શીઘ્રાતિશીઘ્ર એકત્રિત થઈ જાઓ. જાગણી રાસ દ્વારા બ્રહ્માત્માઓના મનોરથ પૂર્ણ કરીને સંસારના જીવોને પણ અખંડ મુક્તિ આપવા પ્રગટ થયેલ બુદ્ધજીને માત્ર અવતાર કેવી રીતે કહી શકાય ?

ધની મેં અરધાંગ અક્ષર મુઝ માહીં, બુધજી બોલે સો કે પ્રકાર ।

હુકમ મહંમદ નૂર ઈસા ભેલા, કજા ઈમામ મેહેદી સિર મુદાર ॥ ૨ ॥

મહામતિ પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ આપતાં કહે છે, હું ધણીજીની અર્ધાંગિની છું. મારામાં ગૂઢ રહસ્ય ઉકેલવા માટે અક્ષરબ્રહ્મની બુદ્ધિ છે. આ રહસ્યો બુદ્ધ સ્વરૂપ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ અનેક

પ્રકારે સમજાવ્યાં છે. મારી અંદર હુકમ સ્વરૂપ મહમ્મદ, નૂર-તારતમ, અક્ષરની બુદ્ધિ, ઇસા રૂહઅલ્લાહ-સદ્ગુરુ શ્રીદેવચન્દ્રજીની કૃપા આ બધાનો સમાવેશ થયો છે. એમણે કુરાનના સિદ્ધાંતો અનુસાર અંતિમ દિવસનો ન્યાય કરવાની જવાબદારી પણ મને ઇમામ મહદીને સોંપી છે.

અંગ સમાગમ ધની કે, હિરદે લિયો સો સબ વિચાર ।

સાકે સોલે તોડી ગુઝ રહે, યા દિનસેં કિયો સો પ્રગટ પસાર ॥ ૩ ॥

આવા સદ્ગુરુ ધણી મારા અંગમાં સમાયા છે અર્થાત્ સદ્ગુરુએ મારા હૃદયમાં વાસ કર્યો ત્યારે મેં જાગણી લીલાનો વિચાર મનમાં દઢ કર્યો. શાલિવાહન શાકા ૧૬૦૦ (વિ. સં. ૧૭૩૫) સુધી આ રહસ્ય બધું ગુપ્ત રહ્યું. હવે આ પ્રગટ થઈ ફેલાવા લાગ્યું.

આઈ નૂરબુધ બૈરાટ માહીં, વિસ્વ કરી સો નિરવિકાર ।

છોટે બડે નર નાર સબે મિલ, રંગે ગાએ સો મંગલ ચાર ॥ ૪ ॥

અક્ષરની બુદ્ધિનું અવતરણ આ બ્રહ્માંડમાં થયું જેણે સમગ્ર વિશ્વને જ નિર્વિકાર બનાવી દીધું. તેથી નાનાં-મોટાં સૌ નરનારી પ્રસન્ન થઈને ધણીજીના પ્રેમાનંદમાં રંગાઈ આનંદમંગળનાં ગીતો ગાવા લાગ્યાં.

કાટે સો આઉધ અસુરોંકે, પાડી પાપીડા કે સિર પર પ્રહાર ।

ઈને દુખ દિએ સાધ સંત કો, તો સેહેતા હૈ સિર પર માર ॥ ૫ ॥

આસુરી વૃત્તિવાળા મુગલ શાસકોના અહંકારરૂપી હથિયારને નકામું બનાવી દીધું. એવા પાપીઓના શિર પર આ તારતમ જ્ઞાન પ્રહાર કરવા લાગ્યું. આ આતતાયીઓએ સાધુ-સંતોને પણ અનેક કષ્ટ પહોંચાડ્યાં હતાં, તેથી તેને પોતાના શિર પર પ્રહાર સહેવા પડ્યા છે.

રૂંધી રુદે ત્રિગુન ત્રૈલોકી, બૈઠા થા કરકે અંધાર ।

અબ પ્રગટી જોત તલે લાગી આકાસોં, ઉડાએ દિયો જો થો ધુસાર ॥ ૬ ॥

આ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર (કળિયુગ) ત્રણેય લોક (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ) ના લોકોના હૃદયને રોકીને ત્રિગુણાધિપતિ - બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ સુધી જ સીમિત કરી રહ્યો હતો. પરંતુ હવે અખંડ જ્ઞાનની જ્યોત દ્વારા ત્રણેય લોકમાં પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે અને જૂઠા જ્ઞાનનો ભ્રમ દૂર થઈ ગયો છે.

જુધ દારુણ અતિ જોર હુઆ, તિમર ઘોર ઝુંઝાર ।

પ્રકાસવાન ખાંડા ધાર બુધેં, નિરમલ કિયો સંસાર ॥ ૭ ॥

કળિયુગરૂપી કજિયાખોર (ઘોર અંધકાર) સાથે બુદ્ધજીને ધમાસાણ યુદ્ધ થયું. એટલે કે જુદા જુદા સંપ્રદાયના આચાર્યો સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયો, બુદ્ધજીએ અખંડ જ્ઞાનરૂપી તેજ તલવાર દ્વારા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કર્યો અને લોકોની શંકાઓનું નિવારણ કરીને સમગ્ર સંસારને નિર્મળ બનાવી દીધો.

પડ્યા પડછંદા પાતાલ આકાસેં, ધરતી ધમ ધમકાર ।

ખલ ભલ હુઆ લોક ચૌદે, કરત કાલિંગા કો સંઘાર ॥ ૮ ॥

આ ધર્મયુદ્ધનો પડઘો આકાશ અને પાતાળમાં પહોંચી ગયો. સમગ્ર પૃથ્વી ગૂંજી ઊઠી, અજ્ઞાન અંધકારરૂપી કળિયુગનો સંહાર કરીને બુદ્ધજીએ ચૌદે લોકમાં શોર મચાવી દીધો.

ઘર ઘર ઉછવ બાજે રસ બાજે, ચોહટે ચૌવટે થેઈ થેઈકાર ।

પસુ પંખી સાધુ કોઈ ન દુખી, સુખે ખેલેં ચરેં ચુગેં કરાર ॥ ૯ ॥

કળિયુગનો સંહાર થતાં પ્રસન્ન થઈને લોકો ઘેરેઘેર વિવિધ પ્રકારનાં વાદ્યો વગાડી આનંદ મનાવા લાગ્યા. ચોરેચૌટે પ્રેમનો નાદ ગૂંજી ઊઠ્યો. હવે પશુ-પક્ષીથી માંડીને સાધુ-સજ્જનનાં દુઃખ પણ દૂર થવાથી પ્રેમમાં મસ્ત બનીને સઘળા લોકો પરસ્પર પ્રશન્નતા વ્યક્ત કરવા લાગ્યા.

સત બરત્યો ત્રિગુન ત્રૈલોકી, અસત ન રહી લગાર ।

કાટી કરમ ફાંસી દુનિયાં કી, પીછે નિરમલ કિએ સિરદાર ॥ ૧૦ ॥

બુદ્ધજ્ઞના પ્રતાપથી ત્રિગુણ નિર્મિત ત્રણેય લોકમાં સત્યના આચરણનો આરંભ થવાથી જરા પણ અસત્ય રહ્યું નથી. આ દિવ્ય જ્ઞાને સાંસારિક જીવોનાં કર્મબંધનો કાપી નાખ્યાં. ત્યારપછી ચૌદ લોકના શિરોમણિઓ (ત્રિદેવો)ને પણ નિર્મળ કરી દીધા.

રાઈ ગૌરી સાવિત્રી જો કોઈ સતી, સબ ધવલ ગાવેં નર નાર ।

પુરુષ દૂજા કોઈ કાઢૂં ન કહાવે, સબો ભજિયા કર ભરતાર ॥ ૧૧ ॥

રાઈ (લક્ષ્મી), ગૌરી, સાવિત્રી વગેરે દેવીઓ સહિત બધી સતિઓએ સહુ નરનારીઓ સાથે મળીને અક્ષરાતીત બ્રહ્મના પ્રેમનાં ગુણગાન ગાયાં. હવે અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સિવાય અન્ય કોઈ પણ પુરુષ એટલે બ્રહ્મ કહેવાશે નહીં. સૌએ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને જ પોતાના સ્વામી રૂપે સ્વીકાર્યા.

એક સૃષ્ટિ ધની ભજન એકે, એક ગાન એક આહાર ।

છોડકે બૈર મિલે સબ પ્યારસોં, ભયા સકલ મેં જૈ જૈ કાર ॥ ૧૨ ॥

સમગ્ર સૃષ્ટિ એક બનીને એકજ બ્રહ્મનાં ભજન તથા ગુણગાન કરવા લાગી. સૌનાં ખાન-પાન, ગાન અને વ્યવહાર એક સરખાં થઈ ગયાં. પરિણામે વેરભાવ છોડી દઈ સૌ પ્રેમથી મલ્યાં, ત્યારે સમગ્ર સૃષ્ટિ જયજયકારના ધ્વનિથી ગૂંજી ઊઠી.

મિલકે સાથ આવે દોડતા, મિલે સકુંડલ સકુમાર ।

નિજ ધામસે આઈ સખિયાં, જુથ ચાલીસ સહસ્ર બાર ॥ ૧૩ ॥

ખેલેં મિલકે રાસ જાગની, ભેલેં ઈહાં સે ચૌબીસ હજાર ।

કરસી લીલા બરસ દસ તોડી, હાંસ વિલાસ આનન્દ અપાર ॥ ૧૪ ॥

સૌ સુંદરસાથ ભાવ વિભોર બનીને દોડતા દોડતા આવવા લાગ્યા. વિશેષ સખીઓ સાકુંડલ અને સકુમાર પણ અહીં મળશે. પરમધામથી ચાળીસ જૂથ બાર હજાર સખીઓ ખેલ જોવા સંસારમાં અવતરી છે તે બાર હજાર બ્રહ્મપ્રિયાઓ તથા અક્ષરધામથી ચોવીસ હજાર કુમારિકાઓની સુરતા બધું મળીને અહીં એક સાથે જાગણી રાસ ખેલશે. આ રીતે દશ વર્ષ સુધી આ લીલા ચાલશે. તેથી સૌને આનંદ વિલાસનો અનુભવ થશે.

વ્રજલીલા લીલા રાસ માહેં, હમ ખેલેં જાનકે જાર ।

જાગની લીલા જાગ પેહેચાન, પીઉસોં જાન વિલસે કરતાર ॥ ૧૫ ॥

વ્રજ અને રાસમાં અમે બધી સખીઓએ શ્રીકૃષ્ણજી સાથે સખ્ય ભાવથી પ્રેમાનંદની લીલા કરી. હવે આ જાગણી લીલામાં તારતમ જ્ઞાન દ્વારા જાગ્રત બનીને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને પોતાના

પ્રિયતમ ધની તરીકે પિછાણી તેમની સાથે અનન્ય ભાવે આનંદ વિલાસ કરે છે.

સબદાતીત નિધ લ્યાએ સબદ મેં, મેટ્યો સબનકો અંધકાર ।

તીસેં સૃષ્ટ વિસ્તુ સો બરસે, પ્રેમેં પીવેગા સબદોં કા સાર ॥ ૧૬ ॥

આ પ્રકારે બુદ્ધજીએ અક્ષરાતીત પરમાત્માની શબ્દાતીત નિધિને શબ્દોના માધ્યમથી વર્ણવી બધા લોકોનો અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર દૂર કર્યો. ત્રીસ વર્ષોમાં આ સુંદરસાથ અને સો વર્ષોમાં ભગવાન વિષ્ણુની સૃષ્ટિ પણ આ જ્ઞાન દ્વારા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના અખંડ પ્રેમનો અનુભવ કરશે.

વિસ્તુકો પોહોંયાએ ઠૌર અક્ષર હિરદે, બુધજી દેઝેંગે ખોલ કે દ્વાર ।

અખંડ બ્રહ્માંડ બરસ પયાસ પીછે, રેહેસી હિરદે મેં ખુમાર ॥ ૧૭ ॥

ભગવાન વિષ્ણુને તેમના મૂળ સ્થાન અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં પહોંચાડીને બુદ્ધજી સમગ્ર વિશ્વ માટે મુક્તિનાં દ્વાર ખોલી નાખશે. જાગણીનું આ બ્રહ્માંડ અક્ષર બ્રહ્માના હૃદયમાં અખંડ થયા પછી પયાસ વર્ષ સુધી સુષુપ્ત અવસ્થા(ખુમારી) માં રહેશે.

કિયા જમા સબ સબદોં કા, ધોએ હાથ ઔર હથિયાર ।

હોસી નેહેયલ સુખ ચૌદે લોકોં, હમ દેખેં ખેલ કારન ઈન બાર ॥ ૧૮ ॥

સર્વ ધર્મગ્રંથોનો સાર શ્રી તારતમ સાગરમાં સમાયો છે. બુદ્ધજીએ આ માયા સાથે યુદ્ધમાં વિજયી બનીને હાથ અને હથિયાર ધર્યાં એટલે કે બધાં કાર્ય પૂર્ણ કર્યાં. હવે ચૌદ લોકમાં અખંડ સુખનો વિસ્તાર થયો, કારણ કે આ વખતનો ખેલ અમે બ્રહ્માત્માઓએ જોયો છે.

મહામત જાગસી સાથજી ભેલેં, જહાં બૈઠેં મિને દરબાર ।

હમ ઉઠકે આનંદ કરસી ઝીલના, હંસ હંસ કરસી સિનગાર ॥ ૧૯ ॥

મહામતિ કહે છે, બ્રહ્માત્માઓ પરમધામમાં એક સાથે જાગ્રત થશે, જ્યાં તેઓ મૂળ મિલાવામાં શ્રીરાજજીના ચરણોમાં બેઠી છે. પછી એક સાથે ઊઠીને સ્નાન કરશે અને હસતાં હસતાં શ્રંગાર કરશે.

તીન બ્રહ્માંડ લીલા તીન અવસ્થા, ખિનમેં દેખે ખેલે સંગ આધાર ।

ધની મેં અરધાંગ સાથ અંગ મેરા, ઈન ઘર સદા હમ નિત વિહાર ॥ ૨૦ ॥

આ રીતે અમે ત્રણેય બ્રહ્માંડો (વ્રજ, રાસ અને જાગણી)ની ત્રણેય લીલાઓની ત્રણ અવસ્થા (બાળ, કિશોર અને વૃદ્ધ) અથવા (નિદ્રા અર્ધનિદ્રા અને જાગ્રત) માં આત્માના આધારરૂપ પ્રિયતમ ધણીની સાથે રહીને ક્ષણમાં જોયું. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા મારા ધણી છે. હું તેમની અર્ધાંગિની છું. સુંદરસાથ મારું અંગ છે. મૂળ વતન પરમધામમાં અમે બધાં આનંદપૂર્વક નિત્ય વિહાર કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૫૪ ચોપાઈ ૫૮૫

આગમ વાણી - રાગ ધવલ

આએ આગમ વાની ઈત મિલી, વિસ્વ મુખ કરત બખાન ।

કૌલ સબનકે પૂરન ભએ, આએ સો પોહોંયે નિસાન ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર થવાથી વિશ્વના સૌ ભવિષ્યવેત્તાઓની ભવિષ્યવાણી સાકાર બની. વિશ્વના મહાન પુરુષોએ પણ પોતપોતાની વાણીમાં બુદ્ધાવતારની પ્રશંસા કરી છે.

સહુનું કહેવું સત્ય થયું અને બુદ્ધજીના પ્રકટ થવાનાં સઘળાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ થઈ ગયાં.

ચેતો સબે સત બાદિયો, સુનિયો સો સતગુરુ મુખ બાન ।

ધની મેરા પ્રભુ વિસ્વ કા, પ્રગટિયા પરવાન ॥ ૨ ॥

હે સત્યવાદીઓ ! સદ્ગુરુનાં આ વચનો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. મારા ધણી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા વિશ્વના સમર્થ સ્વામી છે, તે નિર્ધારિત સમયે પ્રગટ થઈ ગયા છે.

આગમી સબ ખડે હુએ, દિન બોહોત રહે થે ગોપ ।

આએ ધની મેલે મિને, પ્રગટી હૈ સત જોત ॥ ૩ ॥

બુદ્ધજી પ્રગટ થવાથી સઘળા ભવિષ્યવેત્તા પણ પોતાની વાણી સિદ્ધ થતી જોવા માટે સમ્મુખ આવી ગયા, કારણ કે તેઓ આટલા દિવસ સુધી છુપાઈ રહ્યા હતા. ધામધણી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા હરિદ્વારના કુંભમેળાના સમયે જાગ્રત જ્ઞાન લઈને પધાર્યા છે અને તેમના અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ચારે તરફ ફેલાઈ ગયો છે.

પેહેલે મંડલ મેં માગી મુઝે, સો આએ બ્યાહી ઈત ।

કૌલ કિયા લિખ્યા સાસ્ત્રોં મેં, સો આએ પોહોંચી સરત ॥ ૪ ॥

પ્રથમ અવતાર સમયે વ્રજમાં ધામધણી શ્રીકૃષ્ણજી સાથે મારી સગાઈ થઈ હતી, માત્ર સંબંધ જ નક્કી થયો હતો (પૂરી ઓળખાણ થઈ ન હતી). આ જાગણી લીલામાં સદ્ગુરુરૂપે પધારીને ધામધણીએ પૂરી ઓળખાણ કરાવી અને મારો અંગનાના રૂપમાં સ્વીકાર કર્યો. ધામધણી પ્રગટ થવાનો આ સમય શાસ્ત્રોમાં લખ્યો હતો તે મુજબ પ્રગટ થઈને તેમણે તેમનું વચન પાળ્યું છે.

મેં જો આઈ વ્યાહન દુલહે કો, દુલહા આએ મુઝ કારન ।

બાંધે પાલવસોં પાલવ, પાટ બૈઠે દુલહા દુલહિન ॥ ૫ ॥

ધામધણી સાથે સગાઈ (વિવાહ) માટે મારું (તથા સહુ બ્રહ્માત્માઓનું) આ સંસારમાં આગમન થયું અને ધામધણી પણ અમારા માટે સદ્ગુરુ રૂપે પધાર્યા છે. જેમ લગ્નમાં વર અને વહુનો પાલવ (છેડા) બાંધવામાં આવે છે તે રીતે ધામધણી સાથે અમારો આત્મિક સંબંધ બંધાઈ ગયો અને તેઓ સ્વયં મારા હૃદયરૂપી આસન પર બિરાજમાન થયા.

સત પર સત દોઊ પરવત, તોરન બાંધે હેં બંધ ।

બિન થલિએ બિવાહ હુઆ, હાથોં હાથ જોડે મૂલ સનમંધ ॥ ૬ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુએ પ્રગટ થઈને સત્ય અક્ષરધામ તથા તેનાથી પરઅક્ષરાતીત પરમધામની સાથે સંબંધ (તોરણબંધ) બાંધ્યો. સદ્ગુરુએ મારા હૃદયપટલ પર (અન્ય બાહ્ય સ્થાનોમાં નહિ) બિરાજમાન થઈને પરમધામના મૂળ સંબંધને જોડી દીધો અર્થાત્ ઓળખાણ કરાવી.

મંડલ અખંડમેં માંડવા, ચોરી થંભ રોપે હેં ચાર ।

સો થંભ થાપે થિર કર, કહૂં સો તિન કો પ્રકાર ॥ ૭ ॥

એક વ્રજ દૂજો રાસ કો, દૂજો દોએ ઈન બૈરાટ ।

ચારોં થંભોં ચોરી રચી, રચ્યો સો નેહેચલ ઠાટ ॥ ૮ ॥

અખંડ મંડળમાં ચાર થાંભલા સ્થિર કરીને મંડપ તૈયાર કર્યો. આ રીતે ખૂબ દૃઢતાપૂર્વક (સ્થાપેલા)

ચાર થાંભલાનું વર્ણન કરું છું. એક થાંભલો વ્રજમાં, બીજો રાસમાં અને બીજા બે આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં (નવતનપુરી અને પદ્માવતીપુરીમાં) સ્થાપિત કરીને ચારેય સ્થંભોનો મંડપ અખંડ સામગ્રીઓ સાથે સુસજ્જ કરવામાં આવ્યો એટલે આ ચારેય સ્થાનોમાં અદ્વૈત અખંડ ધામરૂપોની અદ્વૈત લીલાઓ થઈ.

એક બેર એક માંડવે, મોર બાંધિયો સીસ ।

વ્યાહી બારે હજાર કો, ઔર હજાર ચૌબીસ ॥ ૯ ॥

એક જ મુહૂર્તમાં એક જ મંડપમાં માથા પર મોર મુકુટ ધારણ કરીને શ્રીકૃષ્ણજીએ એક સાથે બાર હજાર બ્રહ્મપ્રિયાઓ તથા ચોવીસ હજાર કુમારિકાઓની વરણી કરી.

ત્રીન ફેરે દુલહે પીછે ફિરી, ચૌથે ફેરે આગલ ભઈ ।

અબ એ લીલા સબ ગાવસી, સબ મિલ કરિ હૈ સહી ॥ ૧૦ ॥

વ્રજ, રાસ અને જાગણી લીલાના પ્રથમ ચરણમાં ધામધણીની અંગના રૂપે ત્રણ વાર હું તેમની પાછળ રહી. ચોથી વાર જાગણી રાસમાં મારે આગળ થવું પડ્યું. હવે આ લીલાનો મહિમા બધા લોકો ગાશે. કારણ કે બધા બ્રહ્માત્માઓએ મળીને આ લીલા કરી છે.

ઔર કાગદ સબ ઉડ ગએ, ઉડ્યો સબોં કો અગ્યાન ।

પસર્યો પ્રકાસ જો પીઉ કો, બ્રહ્મસૃષ્ટિ પ્રગટ ભઈ પેહેયાન ॥ ૧૧ ॥

પરા વિદ્યા અથવા તારતમ જ્ઞાન પ્રગટ થતાં અપરા વિદ્યા એટલે બાહ્ય કર્મકાંડનું લૌકિક જ્ઞાન ગ્રંથોનું મહત્ત્વ ઘટી ગયું. લોકોના હૃદયમાંથી અજ્ઞાનનો અંધકાર દૂર થયો. સર્વત્ર ધામધણીના અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો, જેથી બ્રહ્મસૃષ્ટિની ઓળખાણ સ્પષ્ટ થઈ.

ઠૌર ઠૌર થાને દિએ, મેલા હુઆ હૈ મધ દેસ ।

છત્રપતિ નમે નેહસોં, રાએ રાને પૃથી કે નરેસ ॥ ૧૨ ॥

નવતનપુરી પછી વિભિન્ન સ્થાનોએ ધર્મસ્થાન (મંદિરો) બંધાયાં. મધ્ય પ્રદેશ (પન્ના)માં બ્રહ્માત્માઓ એકત્રિત થશે અને જાગણી રાસ (મેળો) થશે. છત્રપતિ, સમ્રાટ, રાજા, નરેશ એ બધા બુદ્ધજ્ઞના જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈને પ્રેમપૂર્વક નમન કરવા લાગ્યા.

બેઠે સિંઘાસન સિર છત્ર, બૈરાટ બરતી હૈ આન ।

મુકટ મની ઢોલેં ચમર, નવખંડ ઘુરે હૈં નિસાન ॥ ૧૩ ॥

બુદ્ધજ્ઞ સત્યધર્મના સિંહાસન પર આરુઢ થઈને સૌના શિરછત્ર બન્યા. સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં તેમનો આદેશ ચાલવા લાગ્યો. મોટા મુકુટધારી નરેશો આવીને ચમ્મર ઢોળવા લાગ્યા. નવ ખંડોમાં બુદ્ધજ્ઞના પ્રકટ થવાના સમાચાર ગૂંજવા લાગ્યા.

જોત જાગૃત બુધ જોર હુઈ, સત વાની કિયો હૈ વિસ્તાર ।

કાલિંગા કુલી મારિયા, સત સુખ બરત્યો સંસાર ॥ ૧૪ ॥

જાગૃત બુદ્ધ દ્વારા અખંડ જ્ઞાનની પ્રખર જ્યોતનો સર્વત્ર વિસ્તાર થયો. અજ્ઞાનરૂપી કળિયુગનો સંહાર થયો અને સંસારમાં સત્ય સુખનો પ્રચાર-પ્રસાર થયો.

પેહલાદ જુધિષ્ઠિર વસુદેવ, બલિ રુકમાંગદ હરિચંદ ।

સગાલ દધીય મોરધ્વજ, કસની કર છૂટે યા ફંદ ॥ ૧૫ ॥

પરમાત્માનો સ્વીકાર કરીને પ્રહ્લાદે - પિતાના અત્યાચારોથી મુક્તિ મેળવી. આ રીતે યુધિષ્ઠિર, વાસુદેવ, બલિરાજા, રુકમાંગદ, હરિશ્ચંદ્ર, સગાળશા, દધીયિ, મયૂરધ્વજ વગેરે મહાપુરુષો પણ અનેક કષ્ટ વેઠી સંસારના બંધનોથી મુક્ત થયા.

સતબાદી નામ કેતે લેઉં, કે હુએ તરન તારન ।

સત ન છોડ્યા કે દુખ સહે, સો યા દિનકે કારન ॥ ૧૬ ॥

હું આવા સત્યવાદિઓનાં કેટલાં નામ લઉં. જે ભવસાગરથી તરવા અને તારવાવાળા થયા છે, તેમણે અનેક કષ્ટ સહન કર્યા પરંતુ સત્યને કદી છોડ્યું નહીં. આ બધું તે દિવસની પ્રતીક્ષા માટે જ હતું.

જોગારંભ કર દેહ રખી, નવનાથ જાએ બસે વન ।

સિધ ચૌરાસી ઔર કે જોગી, સો ભી કારન યા દિન ॥ ૧૭ ॥

યોગી, ઋષિ-મુનિ અને તપસ્વીઓએ યોગ સાધના દ્વારા પોતાના દેહને ટકાવી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો, નવનાથ વનમાં જઈને વસ્યા, ગચ્છ ચૌરાસી અથવા અનેક સિદ્ધોએ પણ અનેક પ્રકારે દુઃખ સહન કર્યાં. એ બધી સાધનાઓ એ દિવસની પ્રતીક્ષા માટે હતી.

અસુર કેતે કહૂં પીર કે, કેતે કહૂં પૈગંમર ।

આએ મિલે ઈત સબ કોઈ, જેતા કોઈ ભેષ ધર ॥ ૧૮ ॥

આસુરીવૃત્તિવાળા (સંપ્રદાયના) લોકોનાં કેટલાં નામ ગણાવું ? તેમાં પણ મોટા મોટા પીર, પૈગંમર થયા છે. તે સિવાય અન્ય વેશધારી લોક પણ અહીં આવીને આ સત્યમાર્ગે એકઠા થયા.

બરનાબરન બાદે લડતે, બ્રોધ ન છોડતા કોએ ।

ચાલ અસત કી ચલતે, હિંદૂ મુસલમાન દોએ ॥ ૧૯ ॥

જુદા-જુદા ધર્મ, સંપ્રદાય અને પંથના લોકો જૂઠા વાદવિવાદ ઊભા કરીને લડતા રહ્યા અને પરસ્પર વિરોધ છોડવા તૈયાર ન થયા. આમ હિંદુ કે મુસલમાન બંને અસત્યના માર્ગે આગળ વધી રહ્યા હતા.

બાઘ બકરી એક સંગ ચરે, કોઈ ન કરે કિસીસોં બૈર ।

પસુ પંખી સુખે ચરે ચુગે, છૂટ ગયો સબકો જેહેર ॥ ૨૦ ॥

આવી સ્થિતિમાં બુદ્ધજીના આગમનથી અખંડ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને આ લોકોએ વિરોધ કરવાની વૃત્તિ છોડી દીધી. પરિણામે બળવાન અને નિર્બળ (વાઘ, બકરી) બધા એક બીજા સાથે મળીને ચાલવા લાગ્યા. કોઈપણ કોઈ સાથે શત્રુતા રાખતા નથી. એટલું જ નહિ પશુ-પક્ષી પણ નિર્ભય બનીને એક સાથે ચરવા અને ચણવા લાગ્યાં. સર્વનો પરસ્પરનો વૈરભાવ(જહેર) મટી ગયો.

સનમુખ સબ એક રસ ભાએ, ભાગ્યો સો વિસ્વકો બ્રોધ ।

ધર ધર આનંદ ઉછવ, ફુલી પોહોરો કાઢ્યો સબકો કોધ ॥ ૨૧ ॥

બુદ્ધજી સામે આવીને બધા લોકો એકબીજા સાથે એકરસ બનીને પ્રેમભાવથી રહેવા લાગ્યા. આ

રીતે સમગ્ર સંસારમાં વિરોધી વૃત્તિ દૂર થઈ. ઘેરેઘેર ઉત્સાહથી આનંદમંગળ ગીતો ગવાવા લાગ્યાં અને કળિયુગના દુર્ગુણ, અહંકાર, ક્રોધ મદ, વગેરે દૂર થઈ ગયા.

ધની આએ મેરે લાડ પાલને, વતન પાર કે પાર ।

કારજ કારન મહાકારન સે, ન્યારી હોં ઈન પીઉકી નાર ॥ ૨૨ ॥

મારા ધણી મારી ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા અક્ષરથી પર દિવ્ય પરમધામથી આ જાગણી બ્રહ્માંડમાં પધાર્યા છે. આમ એવા અક્ષરાતીત ધણીની અંગના હું આ પ્રકારે સંસારથી પર ઈચ્છાશક્તિ (કારણ) તથા આદિનારાયણ (મહાકારણ) થી ન્યારી(અલગ) છું.

એ બાત પોહોંચી જાએ બૈકુંઠ, બુદ્ધજીએ ઉડાયો ઉનમાન ।

સુક સિવ સનક બ્રહ્મા નમે, નમે વિસ્તુ લખમી નારાયન ॥ ૨૩ ॥

બુદ્ધજીના પ્રાકટ્યના સમાચાર વૈકુંઠ સુધી ફેલાઈ ગયા, બુદ્ધજીએ ચૌદ લોકમાં વ્યાપ્ત અનુમાનિત જ્ઞાન ઉડાવી દીધું. તે કારણે શુકદેવમુનિ, શિવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, લક્ષ્મીનારાયણ વગેરે સર્વેએ બુદ્ધજીને વંદન કર્યા.

મુક્તિ દે સબ જીવોં કો, પાવેં પસુ પંખી નર નાર ।

હોસી બૈરાટ એ ધન ધન, સુખ આનંદ અખંડ અપાર ॥ ૨૪ ॥

બુદ્ધજીએ પ્રકટ થઈને પોતાના જ્ઞાનના પ્રતાપ વડે સંસારના સર્વ જીવો-પશુપક્ષી, નર-નારીને મુક્તિ સ્થળોનું સુખ આપ્યું જેથી હવે આ બ્રહ્માંડ જ ધન્ય ધન્ય થઈ જશે અને પ્રાણીમાત્રને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

એ નેક કરી મેં ઈસારત, યાકો આગે હોસી બડો બિસ્તાર ।

થોડે સે દિન મેં દેખોગે, બરતસી જૈ જૈ કાર ॥ ૨૫ ॥

અહીં તો માત્ર સંકેત કર્યો છે. ભવિષ્યમાં તેનો મોટો વિસ્તાર થશે. હવે તેના પ્રભાવનું ક્ષેત્ર વધશે. તેના દ્વારા લોકો મુક્તિ મેળવી શકશે. તમે બધા થોડા સમયમાંજ જોશો કે સમગ્ર સંસારમાં જયજયકાર થઈ જશે.

સાથ સુનો એક વચન, આવે બાઈ સકુંડલ સકુમાર ।

રાસ ખેલ ઘર ચલસી, ભેલે ઈન ભરતાર ॥ ૨૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! એક વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. જ્યારે સાકુંડલ અને સકુમાર જેવી અગ્રણી સખીઓ જાગ્રત બની જશે, ત્યારે જાગણીરાસ પૂર્ણ કરીને અમે બધા બ્રહ્માત્માઓ ધણીજીની આજ્ઞાથી એક જ સાથે મૂળ ઘર પરમધામ જઈશું અર્થાત્ પરમધામમાં જાગ્રત થઈશું.

કહે મહામત એ સો ખેલ, જો તુમ માગ્યા થા ચિત દે ।

દેખ ખેલ હંસ ચલસી, ઘર બાતાં કરસી એ ॥ ૨૭ ॥

મહામતિ કહે છે હે સુંદરસાથજી ! આ માયાનો ખેલ જૂઠો છે. તેની માંગ તમે બધાએ હૃદયથી કરી હતી. તેથી આ જૂઠા ખેલનો અનુભવ કરીને આપણે બધાં હસતાંરમતાં પોતાના મૂળવતન પરમધામ જઈશું (જાગ્રત થઈશું) અને પરમધામમાં આ જૂઠા ખેલની વાત પણ કરીશું.

પ્રકરણ ૫૫ ચોપાઈ ૬૧૨

આરતી - રાગ : વસંત

ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી, શ્રી વિજયા અભિનંદકી આરતી ।

પ્રેમ મગન હોએ ઉતારતી, સખી આપ પિયા પર વારતી ॥ ૧ ॥

(સ્વામી પ્રાણનાથજીએ વિ.સં. ૧૭૩૫માં હરિદ્વારના કુંભમેળામાં બધા ધર્મ-સંપ્રદાયોના આચાર્યો સાથે ધર્મ-ચર્ચા કરી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો. સર્વત્ર છાએલા આનંદને પ્રકટ કરતાં સ્વામીજી કહે છે) નવેય ખંડોમાં વિજયાભિનંદ બુદ્ધજની આરતી નવી રીતે ઉતારવામાં આવે છે. પ્રેમમગ્ન બનીને સુંદરસાથ આરતી કરી રહ્યા છે અને પોતાના પ્રિયતમ પર સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી રહ્યા છે.

દુષ્ટાઈ સખોંકી સંધારતી, સુખ અખંડ આનંદ વિસ્તારતી ।

જન સચરાચર તારતી, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૨ ॥

બુદ્ધજના અખંડ જ્ઞાનની જ્યોત દ્વારા બધાના મનમાં દુષ્ટ ભાવનાઓનો નાશ થવા લાગ્યો અને બધાના હૃદયમાં ધામધણી પ્રત્યે પ્રેમ તથા અખંડ સુખનો આનંદ છવાવા લાગ્યો. સંસારના ચર-અચર (સચરાચર) પ્રાણીમાત્રને મોક્ષનો માર્ગ પ્રાપ્ત થયો. તેથી નવેય ખંડોમાં નવી રીતોથી આરતી ઉતારાઈ.

સૈયાં સખ સિનગાર સાજતી, મિને સૂરત પિયાકી વિરાજતી ।

એ સોભા ઈતહીં છાજતી, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૩ ॥

બ્રહ્મપ્રિયાઓ પણ પ્રેમ વિશ્વાસ વગેરે અલૌકિક ગુણોના શ્રૃંગાર સજાવીને પોતાના હૃદયમાં ધામધણીની છબિ સ્થાપિત કરે છે. બુદ્ધજની આ અદ્વિતીય શોભા સર્વત્ર છવાઈ રહી છે. તેથી નવેય ખંડમાં નવી રીતથી તેની આરતી ઉતારવામાં આવી.

ઝાલર અગનિત બાજે લે બાજતી, બ્રહ્માંડ મેં નૌબત ગાજતી ।

કલિજુગ સેના સુન ભાજતી, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૪ ॥

લોકોના મનમાં પ્રેમનો આવેગ તીવ્ર ગતિથી ઉભરાવા લાગ્યો. બધા લોકો ઝાલર ઘંટનાદ અને વિવિધ પ્રકારનાં વાદ્યો વગાડવા લાગ્યા. સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં નૌબત - નગારાં વગાડીને ધણીજના ગુણોની પ્રશંસા થવા લાગી. તેને સાંભળીને કળિયુગના લોકોની આસુરી વૃત્તિ દૂર થઈ ગઈ. તેથી નવેય ખંડમાં નવી પદ્ધતિથી આરતી ઉતારવામાં આવી.

સત્ત ધાત સુંન મંડલ થાલ, નિરંજન જોત ભઈ ઉજાલ ।

ઝલહલિયા ઈત નૂરજમાલ, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૫ ॥

તે સમયે (ચામડી, હાડકાં, માંસ, લોહી, મજ્જા, રસ, શુક્ર આ) સાત ધાતુઓના બનેલા શરીરના હૃદયરૂપી થાળમાં ધામધણીની જ્ઞાનજ્યોત પ્રકાશિત થઈ રહી હતી. તેથી નૂરના પુંજ સ્વરૂપ પૂર્ણબ્રહ્મનું સ્વરૂપ ઝગમગી ઉઠ્યું. આ પ્રકારે નવે ખંડમાં નવી રીતે આરતી ઉતારવામાં આવી.

પસરી દયા પ્રગટે દયાલ, કાટે દુનીકે કરમ જાલ ।

ચેતન વ્યાપી ભએ નિહાલ, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૬ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા કૃપાનિધિ પ્રગટ થયા, તેમની કૃપાનો સર્વત્ર વિસ્તાર થયો. સંસારના કર્મકાંડનાં બંધનોથી મુક્તિ મળી. સંસારના સઘળા જીવો ખુશ થયા. આ રીતે નવેય ખંડમાં આરતી ઉતારવામાં આવી.

સેન્યા સહિત આએ ત્રિપુરાર, આએ બ્રહ્મા પઢત મુખ વેદ ચાર ।

વિસ્નુ બોલત વાની જે જે કાર, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૭ ॥

(શાસ્ત્રોના નિયમ અનુસાર જે કોઈ પણ પરમાત્માની દિવ્ય શક્તિ સંસારમાં અવતરિત થાય છે, તે સમયે દેવી-દેવતાઓને અન્ય શક્તિઓ કોઈને કોઈ રૂપે પોતાના ગુણોની સાથે આવે છે, અને દિવ્ય શક્તિની લીલાઓનો અનુભવ કરીને પોતાને ધન્ય માને છે. આ ચોપાઈઓ પણ એ ભાવ પ્રગટ કરે છે.)

બુદ્ધજીના દર્શન માટે ત્રિપુરારિ શિવજી પોતાની સેના સાથે પધાર્યા. બ્રહ્માજી પણ ચાર વેદોનું ગાન કરતા પધાર્યા. ભગવાન વિષ્ણુ પણ દર્શન પામીને જયજયકાર કરી રહ્યા છે. આ રીતે નવેય ખંડમાં અપૂર્વ આરતી થઈ રહી છે.

આએ ધરમરાએ ઔર ઈંદ્ર વરુન, નારદ મુન ગંધર્વ ચૌદે ભવન ।

સુર અસુરોં સબોં લઈ સરન, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૮ ॥

ધણીજીના અખંડ જ્ઞાનની જ્યોતથી આકર્ષિત થઈને ધર્મરાજ, ઈન્દ્ર, વરુણ, નારદ અને ચૌદ લોકના મુનિજન, ગંધર્વ તથા તેમના ઉપાસક પણ આવીને આ ધર્મ સભામાં એકત્ર થયા. સુર, અસુર વૃત્તિવાળા સૌ લોકો પણ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના શરણે આવ્યા. આ રીતે નવેય ખંડમાં અપૂર્વ આરતી થઈ.

આએ સનકાદિક ચારોં થંભ, લિએ ખડે સંગ વિસ્નુ બ્રહ્માંડ ।

જો બ્રહ્મ અનભવી ભએ અખંડ, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૯ ॥

સંસારને ધારણ કરનાર શેષશાયી ભગવાન વિષ્ણુ સાથે સંસારના જ્ઞાનના ચારે ય સ્તંભ ગણાતા બ્રહ્માજીના માનસ પુત્ર-સનક, સનાતન, સનંદન અને સનતકુમાર પણ આવ્યા જે સંસારમાં સર્વાધિક બ્રહ્માનુભવી મનાય છે. આ રીતે નવેય ખંડમાં અપૂર્વ આરતી થઈ.

જિન હદ કર દઈ નવધા ભગત, જુદી કર ગાઈ પાઈ પ્રેમ જુગત ।

યોં આએ સુક વ્યાસ બડી મત, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૦ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રચંડ બુદ્ધિ સંપન્ન શુકદેવજી તથા વ્યાસજીએ નવધા ભક્તિની મર્યાદા માનીને અનન્ય પ્રેમલક્ષણ ભક્તિને સર્વોચ્ચ સ્થાન સ્થાપિત કરતાં બતાવ્યું કે પ્રેમલક્ષણ ભક્તિ દ્વારા જ પૂર્ણબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રકારે ભક્તિનું નિરૂપણ કરનાર આચાર્યો પણ અખંડ જ્ઞાનને સમજીને ધામધણી પર શ્રદ્ધા રાખવા લાગ્યા. તેથી નવેય ખંડોમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની આરતી થઈ.

આએ નવનાથ ચૌરાસી સિધ, બરસ્યા નૂર સકલ યા વિધ ।

ઈત આએ બુધજી ઐસી કિધ, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૧ ॥

આ સમયમાં પ્રખ્યાત નવનાથના અનુયાયી, ચૌરાસી સિદ્ધોના અનુયાયી પણ આવીને શરણાગત બન્યા. આ પ્રકારે બુદ્ધજીની વાણીનો પ્રકાશ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો. બુદ્ધજીએ સંસારમાં આવીને એવું મહાન કાર્ય કર્યું જેને કારણે નવખંડમાં તેમની અપૂર્વ આરતી ઊતરી.

આએ ચારોં સંપ્રદાય કે સાધૂ જન, ચાર આશ્રમ ઔર ચાર બરન ।

ચારોં ખૂટોં કે આએ ગાવતે ગુન, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૨ ॥

રામાનુજ, નિમ્બાર્ક, વિષ્ણુશ્યામ અને માધ્વ આ ચારેય સંપ્રદાયોના સાધુજનો, ચારે ય આશ્રમો,

ચારે ય વર્ણના લોકો ચારેય દિશાઓમાંથી આવીને ધણીજીના ગુણોનું ગાન કરી રહ્યા છે. આ રીતે નવેય ખંડમાં નવી રીતે આરતી ઉતારવામાં આવી.

આએ ગદ્ય ચૌરાસી જો અરહંતી, દતજી દસનામી જો મહંતી ।

આએ કરમ ઉપાસની વેદાંતી, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૩ ॥

આ સમયે ઋષભદેવ પ્રસ્થાપિત જૈન સંપ્રદાયના ૮૪ ગચ્છના અનુયાયી - અર્હન્તો, દત્તાત્રયના અનુયાયીઓ, દશનામી સંન્યાસી, વેદાંતી વિદ્વાનો, કર્મકાંડીઓ પણ આવ્યા અને બુદ્ધજીના જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઉપાસનામાં જોડાયા. આમ નવેય ખંડોમાં આરતી થઈ.

આએ ષટ દરસન ષટ સાસ્ત્ર ભેદી, બહતર ફિરકે આએ અથરવ વેદી ।

આએ સકલ કૈદી ઔર બેકૈદી, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૪ ॥

આ જ્ઞાન મેળામાં છ દર્શન શાસ્ત્ર-સાંખ્ય, યોગ, ન્યાય, વૈશેષિક, મીમાંસા અને વેદાંતને માનનાર તથા તેને ન માનનાર - ચાર્વાક, જૈન, માધ્યમિક વગેરે તથા બહોતેર ફિરકાઓમાં વહેંચાયેલા (મુસ્લિમો વગેરે) પંથો તેમજ અથર્વવેદી કર્મકાંડને માનનાર અને ન માનનાર પણ મેળામાં આવીને બુદ્ધજીના જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થયા. આ રીતે નવેય ખંડોમાં નવીન પ્રકારની આરતી ઊતરી.

બુધજીકી જોતેં કિયો પ્રકાસ, ત્રૈલોકીકો તિમર કિયો નાસ ।

લીલા ખેલેં અખંડ રાસ વિલાસ, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૫ ॥

આમ બુદ્ધજીના જ્ઞાનની જ્યોતનો પ્રકાશ ચારે ય દિશાઓમાં પ્રસર્યો, જેના દ્વારા ત્રણે ય લોકનો અંધકાર દૂર થયો. સૌ આનંદમાં આવીને જાગણી રાસલીલાના અખંડ આનંદમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. આ રીતે નવેય ખંડમાં આરતી ઊતરી.

પિયા હુકમેં ગાવેં મહામત, ઉડાએ અસત થાપ્યો સત ।

સખ પર કલસ હુઓ આખરત, ભઈ નઈ રે નવોં ખંડોં આરતી ॥ ૧૬ ॥

ધણીજીની આજ્ઞાથી મહામતિ આરતી ગાય છે. બુદ્ધજીએ પ્રગટ થઈને સંસારનું અજ્ઞાન - અંધકાર (અસત્ય) ને દૂર કરી સર્વત્ર સત્યની સ્થાપના કરી. જેને કારણે અંતે બધાં શાસ્ત્રોના જ્ઞાનથી ઉપર સર્વેશ્વેષ કળશ સમાન આ તારતમ જ્ઞાન પ્રતિષ્ઠિત થયું. આ પ્રકારે નવેય ખંડમાં નવી રીતે આરતી ઊતરી.

પ્રકરણ ૫૬ ચોપાઈ ૬૨૮

ભોગ-રાગ કાફી

કૃપાનિધ સુંદરવર સ્યામ, ભલે ભલે સુંદરવર સ્યામ ।

ઉપજ્યો સુખ સંસાર મેં, આએ ધની શ્રી ધામ ॥ ૧ ॥

હે શ્યામાજીના વર શ્યામ-શ્રીરાજજી કૃપાના સાગર અને અત્યંત સુંદર છે. એવા ધામના ધણી પ્રગટ થતાં સંસારમાં અખંડ સુખનો ઉદય થયો.

પ્રગટે પૂરન બ્રહ્મ સકલ મેં, બ્રહ્મ સૃષ્ટિ સિરદાર ।

ઈસ્વરી સૃષ્ટિ ઔર જીવ કી, સખ આએ કરો દીદાર ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના શિરોમણિ શ્યામાજી પૂર્ણબ્રહ્મનો આવેશ લઈને આ સંસારમાં સદ્ગુરુ રૂપે પધાર્યા છે. ઇશ્વરી સૃષ્ટિ તથા જીવસૃષ્ટિ સૌ આવીને તેમનાં દર્શન કરે.

નિત નએ ઉછવ આનંદ મેં, હોત કિરંતન સાર ।

વૈસ્નવ જો કોઈ ષટ દરસની, આએ ઇષ્ટ આચાર ॥ ૩ ॥

ધામના સુંદરસાથ હમેશાં નવા ઉત્સાહ સાથે ધણીજીના ગુણાનુવાદ માટે કીર્તનો ગાઈને આનંદમંગળ સાથે ઉત્સવ મનાવે છે, વૈષ્ણવ ષટ્દર્શનના જ્ઞાતા અને વિભિન્ન ઇષ્ટો તથા આચારને માનનારા લોકો પણ દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા.

ભોજન સરવે ભોગ લગાવત, પાંચ સાત અંન પાક ।

મેવા મિઠાઈ અનેક અથાને, વિધ વિધ કે બહુ સાક ॥ ૪ ॥

બધા મળીને મેવા, મિઠાઈ, પકવાન સાથે જુદા-જુદા પ્રકારની સામગ્રીઓ, જાતજાતનાં અથાણાં, ભાતભાતનાં શાક તૈયાર કરીને ધામધણીને ભોગ ધરાવે છે. (પાંચ સાતનું તાત્પર્ય છપ્પન પ્રકારના ભોગ અને એક જળ આમ સત્તાવન પ્રકારના ભોગ મનાય છે.)

અઠારે બરન નર નારી આએ, સાજે સકલ સિનગાર ।

પ્રેમ મગન હોએ ગાવેં પિયા કે, ધવલ મંગલ ચાર ॥ ૫ ॥

અઠારેય વર્ણનાં સ્ત્રીપુરુષ સુંદર વસ્ત્રાભૂષણ સજીને આવે છે. ધણીના પ્રેમાનંદમાં મગ્ન બનીને ધામધણીના ગુણાનુવાદ સાથે વિવિધ ગીતો તથા મંગલાચરણ ગાય છે.

કે ગંધર્વ ગુન ગાવેં બજાવેં, કે નટ નાયન હાર ।

કે રિષી મુની વેદ પઢત હેં, બરતત જૈ જૈ કાર ॥ ૬ ॥

કેટલાય સંગીત શાસ્ત્રી (ગંધર્વો), ગવૈયાઓ વિવિધ પ્રકારનાં વાદ્યોની સુંદર સુરાવલી સાથે ધણીજીનાં ગુણગાન ગાય છે. નર્તકો નૃત્ય કરે છે, ઋષિ મુનિ વેદ મંત્રોના પાઠ કરે છે. આમ સર્વત્ર જયજયકાર થાય છે.

જબ કી માયા એ ભઈ પૈદા, એ લીલા ન જાહેર કબ ।

વ્રજ રાસ ઔર જાગની લીલા, એ જો પ્રગટી અબ ॥ ૭ ॥

જ્યારથી આ માયાવી ખેલ શરૂ થયો છે, ત્યારથી આજસુધી આ બ્રાહ્મીલીલા પ્રગટ થઈ નહોતી. હવે આ લીલા વ્રજ, રાસ અને જાગણી રૂપે નવતનપુરીમાં પ્રગટ થઈ ગઈ છે.

ચારોં તરફોં ચૌદે લોકોં, એ સુધ હુઈ સર્ખોં પાર ।

બાજે દુંદભી ભઈ જીત સકલ મેં, નેહેચલ સુખ બેસુમાર ॥ ૮ ॥

ચૌદ લોકની ચારેય દિશાઓમાં બ્રાહ્મી લીલાનું ભાન થયું, ચારે દિશાઓમાં વિજયનાં દુંદભી વાગવા લાગ્યાં, સર્વત્ર વિજય પતાકા ફરકવા લાગી. આ રીતે સહુને અપાર અને અખંડ સુખનો અનુભવ થયો.

જોત ઉદોત કિયો ત્રિલોકી, ઉડ્યો મોહ તત્વ અંધેર ।

બરસ્યો નૂર વતન કો, જિન ભાંન્યો ઉલટો ફેર ॥ ૯ ॥

ધણીજીના અખંડ જ્ઞાનની જ્યોતિનો પ્રકાશ ત્રણેય લોકમાં ફેલાઈ જતાં મોહ તત્ત્વનો અંધકાર દૂર થયો. પરમધામના દિવ્ય જ્ઞાનના તેજનો વરસાદ વરસ્યો, જેથી આવાગમનરૂપી માયાવી બંધનનો નાશ થયો.

પ્રગટે બ્રહ્મ ઔર બ્રહ્મ સૃષ્ટિ, ઔર બ્રહ્મ વતન ।

મહામત ઈન પ્રકાસ થેં, અખંડ કિએ સબ જન ॥ ૧૦ ॥

આ સંસારમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા, બ્રહ્મસૃષ્ટિ અને બ્રહ્મધામ (પરમધામ) ની ઓળખાણ પ્રગટ થઈ ગઈ. મહામતિએ આ અખંડ જ્ઞાન દ્વારા સંસારના સર્વ જીવોને અમરત્વ આપ્યું.

પ્રકરણ ૫૭ ચોપાઈ ૬૩૮

રાગ કટકો

રાજા ને મલો રે રાણેં રાએ તણો, ધરમ જાતાં કોઈ દૌડો ।

જાગો ને જોધા રે ઉઠ ખડે રહો, નીંદ નિગોડી રે છોડો ॥ ૧ ॥

(મુગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબની ધર્મધિતા અને હિંદુઓ પર થઈ રહેલા અત્યાચારને જોઈને શ્રી પ્રાણનાથજીએ આ સત્ય ધર્મ સમજાવવા અથાક પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તેના મુલ્લા કાજી અને અધિકારીગણના કારણે તે મળી ન શક્યા. પછી સ્વામીજીએ નિશ્ચય કર્યો કે હવે રાજાઓને તેની સામે ખડા કરી તેની સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવે. તેથી તે રાજા મહારાજાઓને સંબોધન કરતાં લલકારે છે) - હે રાજાઓ, રાણાઓ, મહારાજાઓ એક મત થઈને ઔરંગઝેબ સાથે ધર્મયુદ્ધ કરો. કારણ કે સત્ય ધર્મનો નાશ થઈ રહ્યો છે, તેથી હે વીર યોદ્ધાઓ ! તમે આંતરિક મતભેદ, કુસંગ જેવી નિદ્રા છોડી દઈ ધર્મની રક્ષા માટે તત્પર થઈ જાઓ.

છૂટત હે રે ખડ્ગ છત્રિયોં સે, ધરમ જાત હિંદુઆન ।

સત ન છોડો રે સતવાદિયોં, જોર બઢ્યો તુરકાન ॥ ૨ ॥

હે ક્ષત્રિય વંશના શૂરવીરો ! તમારા હાથમાંથી તલવાર પડી જાય છે અને હિંદુ ધર્મનો નાશ થઈ રહ્યો છે. મુગલોના અત્યાચારોનું જોર વધી રહ્યું છે, તેથી સત્યવાદીઓ ! તમે તમારું સાચું કર્તવ્ય છોડી ન દો.

કુલિએ છકાએ રે દિલડે જુદે કિએ, મોહ અહં કે મદ માતે ।

અસુર માતે રે અસુરાઈ કરે, તો ભી ન મિલે રે ધરમ જાતે ॥ ૩ ॥

કળિયુગના પ્રભાવે સહુની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ કરી દીધી છે. સૌના દિલમાં દ્વેષ પેદા થયો છે. તેથી આ મોહ, માયા, અહંકાર અને સ્વાર્થના મદમાં ચૂર થઈ ગયા છે. બીજી તરફ આસુરીવૃત્તિવાળાઓ હિંદુઓ પર અત્યાચાર કરે છે. ધર્મનો નાશ થતો જોઈ તમે સૌ એકત્રિત કેમ થતા નથી ?

ત્રૈલોકીમેં રે ઉતમ ખંડ ભરત કો, તામેં ઉતમ હિંદૂ ધરમ ।

તાકી છત્રપતિયોં કે સિર, આએ રહી ઈત સરમ ॥ ૪ ॥

સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ - આ ત્રણેય લોકમાં ભરતખંડ સર્વોત્તમ છે. તેમાં વળી હિંદુ ધર્મ

સર્વોપરિ છે. એવા હિંદુ ધર્મના સંરક્ષક રાજાઓના હાથમાં ધર્મ અને દેશ - રક્ષાની લાજ છે.

પન ને ધારી રે પન ઈત લે ચઢ્યા, કોઈ ઉપજ્યો અસુર ઘર અંસ ।

જુધ ને કરને ઉઠ્યા ધરમસોં, સબ દેખે ખડે રાજબંસ ॥ ૫ ॥

કોઈ અસુર જાતિને ઘેર દેવી શક્તિનો જન્મ થયો છે પરંતુ વિરોધ ભાવને કારણે હિંદુ ધર્મનો નાશ કરવાનું વ્રત લીધું છે તથા દેશ કે હિંદુ ધર્મ પર ચડાઈ કરી છે. તેણે ધર્મની વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. આવી આપત્તિ સમયે તમે બધા રાજવંશી ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા છો ?

ભરત ખંડ રે હિંદૂ ધરમ જાન કે, માંગે વિસ્નુ સંગ્રામ અરથ ।

ફિરત આપ રે ઢંઢેરા પુકારતા, હે કોઈ દેવે રે સમરથ ॥ ૬ ॥

ભરતખંડમાં હિંદુ ધર્મની વિશિષ્ટતા સમાયેલી છે આ બાબત સમજીને ઔરંગઝેબ ધર્મયુદ્ધ કરવા માગે છે અને લલકારે છે કે હિંદુ ધર્મમાં દેવોને કોઈ શક્તિ હોય તો અમને બતાવો.

અસુર સત રે ધરમ જુધ માગ હી, સુર કેહેલાએ જો ન દીજે ।

પૂછોં ને પંડિતોં રે જુધ દિએ બિના, ધરમ રાજ કેસે કહી જે ॥ ૭ ॥

આસુરી વૃત્તિવાળા મુગલ બાદશાહ આ રીતે સત્ય ધર્મ સામે યુદ્ધ કરવા માગે છે. પરંતુ (દિવ્ય) સુરવૃત્તિવાળા હિંદુ એ સત્યધર્મના રક્ષણ માટે તૈયાર ન થાય તો તેઓ કેવા હિંદુ છે ? હે પંડિતો ! હું તમને પૂછું છું કે ધર્મયુદ્ધ કર્યા વિના ધર્મરાજ કેવી રીતે કહેવાશો ?

રાજ કુલી રે રખન રજવટ, જો ન આયા ઈન અવસર ।

ધરમ જાતે જો ન દૌડિયા, તાએ સુર કહિએ ક્યોં કર ॥ ૮ ॥

હે રાજવંશના અધિકારીઓ ! તમારાં રાજ્યોના રક્ષણ માટે તમે આવા મુશ્કેલ વખતમાં પણ ધર્મયુદ્ધમાં એકત્રિત નહિ થાઓ અને હિંદુ ધર્મને વિનાશમાંથી બચાવવા તત્પર ન થાવ તો તમને સુર (દેવી) વૃત્તિવાળા હિંદુ કેવી રીતે કહી શકાય ?

વેદ ને વ્યાકરણી રે પંડિત પઢવૈયો, ગછ દીન ઈષ્ટ આચાર ।

પીછે રે બલ કબ કરોગે, હોત હૈ એકાકાર ॥ ૯ ॥

વેદોના જાણકાર વેદાંતીઓ, વ્યાકરણ જાણનાર શાસ્ત્રીઓ, પાઠ કરનાર પંડિતો, જૈનોના ગચ્છાધિપતિઓ, ધર્માચાર્યો, સાત્ત્વિક આચારના પ્રચારકો ! તમે સૌ વિચાર કરો. જ્યારે સઘળા લોકો હિંદુ ધર્મ છોડી દઈ અસુર ધર્મનો સ્વીકાર કરી લેશે અને ચારે તરફ તેમની બોલબાલા થશે ત્યારે તમે લોકો તમારી શક્તિનો પરિચય કેવી રીતે આપશો ?

સિધ ને સાધો રે સંતો મહંતો, વૈસ્નવ ભેષ દરસન ।

ધરમ ઉછેદે રે અસુરેં સબન કે, પીછે પરચા દેઓગે કિસ દિન ॥ ૧૦ ॥

હે સિદ્ધજન ! સંત, મહંત, જ્ઞાની વૈષ્ણવ વેશધારી દાર્શનિકો ! અસુર લોકો બધાના ધર્મનો નાશ કરી રહ્યા છે. છતાં તમે તમારી વીરતા ક્યારે દેખાડશો ?

સુનિયો પુકાર રે સ્યાને સંતજનોં, જો ન દૌડ્યા જાતે સત ।

ગએ ને અવસર પીછે કહા કરોગે, કહાં ગઈ કરામાત ॥ ૧૧ ॥

હે ચતુર વિદ્વાન સંતો ! મારો આ પોકાર ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. સત્યધર્મનો વિનાશ થઈ રહ્યો છે, તો તમે તેને બચાવવાનો પ્રયત્ન નહીં કરો તો અવસર વીતી જશે પછી શું કરી શકશો ? તમારું સામર્થ્ય અને ચમત્કારી શક્તિ આ સમયે ક્યાં ચાલી ગઈ છે ?

લસકર અસુરોં કા ચહું દિસ ફેલિયા, બાઢ્યો અતિ વિસ્તાર ।

વન ને જંગલ રે હિંદૂ રહે પરવતોં, ઔર કર લિએ સબ ધુંધૂકાર ॥ ૧૨ ॥

અસુરોની સેનાઓ અતિ વિસ્તાર સાથે ચારેય દિશાઓમાં ફેલાઈ રહી છે. તે કારણે હિંદુઓને વન-જંગલ અને પર્વતોમાં છુપાઈ રહેવું પડ્યું છે. સર્વત્ર અંધકાર છવાઈ ગયો છે.

હરદ્વાર ઢહાએ રે ઉઠાએ તપસી તીરથ, ગૌવધ કેયોં બિધન ।

ઐસા જુલમ હુઆ જગ મેં જાહેર, પર કમર ન બાંધી રે કિન ॥ ૧૩ ॥

હરિના દ્વાર (મંદિર), સાધના સ્થળો અને તીર્થોનો નાશ કર્યો, ગૌવધ કરીને અનેક વિધ્ન પેદા કર્યાં. આટલો મોટો અત્યાચાર સામે થઈ રહ્યો છે છતાં પણ સત્ય ધર્મનું રક્ષણ કરવા કોઈ કમર કેમ કસતું નથી ?

સુર ને કેહેલાએ રે સેવા કરે અસુર કી, જો દારુબાએ ઉડાવેં દેહુર ।

હિંદૂ નામ રે સેન્યા તિનકી હોએ ખડી, ઐસા કુલિએં કિયા રે કેહેર ॥ ૧૪ ॥

મને દુઃખ એ વાતનું છે કે સાત્ત્વિક વૃત્તિનો અધિકાર જમાવતા કેટલાય હિંદુ રાજાઓ પણ આસુરીવૃત્તિના મુગલ બાદશાહની સેવા અને વખાણ કરી રહ્યા છે. તોપના ગોળા છોડી મંદિરોનો નાશ કરી રહ્યા છે. હિંદુ કહેવડાવીને અસુરોની સેનામાં જઈ ઊભા છે. હિંદુ જ હિંદુઓને દુઃખ પહોંચાડે છે. એવા અત્યાચાર કળિયુગ કરી રહ્યો છે.

પ્રભુ પ્રતિમા રે ગજ પાંઉ બાંધ કે, ઘસીટ કે ખંડિત કરાએ ।

ફરસ બંદી તાકી કરકે, તાપર ખલક ચલાએ ॥ ૧૫ ॥

આ અત્યાચારી લોકો દેવતાઓની મૂર્તિઓને હાથીના પગે બાંધી ઘસડે છે અને તેના ટુકડેટુકડા કરી રહ્યા છે, અને તેની સડક બનાવી તેના પર ચાલવા હિંદુઓને મજબૂર કરે છે.

અસુરેં લગાયા રે હિંદુઓ પર જેજિયા, વાકો મિલે નહીં ખાન પાન ।

જો ગરીબ ન દે સકે જેજિયા, તાએ માર કરે મુસલમાન ॥ ૧૬ ॥

આસુરી વૃત્તિવાળા આ બાદશાહે એવા હિંદુઓ પર "જેજિયા" વેરો નાખ્યો કે જેની પાસે ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા નથી. તે એટલો ક્રૂર છે કે કોઈ ગરીબ "જેજિયા" વેરો ન આપે તેને મારીમારીને મુસલમાન બનાવી દે છે.

સાસ્ત્રેં આવરદા કહી કલિજુગ કી, ચાર લાખ બતીસ હજાર ।

કાટે દિનપાપેંલિખ્યા માંહેં સાસ્ત્રોં, સો પાઈએ અર્થ અંદર કેવિયાર ॥ ૧૭ ॥

શાસ્ત્રોમાં કળિયુગનું આયુષ્ય ચાર લાખ બત્રીસ હજાર વર્ષ માનવામાં આવ્યું છે. તેમાં એમ પણ દર્શાવ્યું છે કે આયુષ્યની મર્યાદા પાપ વધવાથી ઘટી જશે. અન્તર્દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં તેનું રહસ્ય સમજાઈ જશે.

સોલે સૈ લગે રે સાકા સાલિવાહનકા, સંવત સત્રહ સૈ પૈંતીસ ।

બૈઠા ને સાકા વિજિયા અભિનન્દકા, યોં કહે સાસ્ત્ર ઔર જોતીસ ॥ ૧૮ ॥

શાસ્ત્રોનું કથન અને જ્યોતિષીઓની ભવિષ્યવાણી અનુસાર, આ સમયે શાલિવાહનની સોળમી સદી ચાલી રહી છે અને વિ. સં. ૧૭૩૫ ચાલે છે. આ સમયે વિજયાભિનંદની સંવત શરૂ થશે.

કલિજુગેં ચૈન રે અંતકે સબ કિએ, લોક બતાવેં અજૂં દૂર અંત ।

અર્થ અન્દર કા કોઈ ન પાવેં, બારે અરથ બાહેર કે લે ડૂબત ॥ ૧૯ ॥

શાસ્ત્રોના કહેવા પ્રમાણે કળિયુગના અંત સમયનાં સઘળાં ચિત્તો દેખાય છે, એટલે કે કળિયુગનો અંત નિકટ છે, છતાં લોકો એમ માને છે કે કળિયુગનો અંત હજી બહુ દૂર છે, કારણ કે ભવિષ્ય વાણીનું ગૂઢ રહસ્ય કોઈ સમજતું નથી. તેથી બાહ્યાર્થ દ્વારા ભરમાઈને લોકો અજ્ઞાનતામાં ડૂબેલા છે.

બાત ને સુની રે બુંદેલે છત્રસાલને, આગે આએ ખડા લે તલવાર ।

સેવા ને લઈ રે સારી સિર ખૈંચકે, સાંઈએ કિયા સેન્યાપતિ સિરદાર ॥ ૨૦ ॥

આ મારો પોકાર સાંભળી બુંદેલા રાજપૂત છત્રસાલ ઔરંગઝેબ સાથે ધર્મયુદ્ધ માટે તલવાર લઈને ઊભા થયા. તેમણે હિંદુ ધર્મના રક્ષણ જેવી મહાન સેવાનું ઉત્તરદાયિત્વ પોતાને શિર લઈ લીધું. તેથી મહામતિએ પ્રસન્ન થઈને આ મહાન વીર સેનાનાયકનો સમ્રાટ રૂપે અભિષેક કર્યો અને ધર્મયુદ્ધના સેનાપતિ બનાવ્યા.

પ્રગટે નિસાન રે ધૂમરકેત ખેમાસ, પર સુધ ન કરે અજૂં કોઈ ઈત ।

બેગે ને પધારો રે બુધજી યા સમે, પુકાર કહેં મહામત ॥ ૨૧ ॥

મહામતિ કળિયુગના અંતિમ ચરણનાં ચિત્તો પ્રગટ કરતાં કહે છે કે આકાશમાં ધૂમકેતુ નામનો પૂંછડિયો તારો ઊગી ચૂક્યો છે. ક્ષયમાસ હોવાથી એક મહિનો ઘટી આ વર્ષ અગિયાર મહિનાનું થયું છે. છતાં હજી સુધી આ વાત પર કોઈ પણ ધ્યાન આપતું નથી. તેથી મહામતિ પોકાર કરે છે હે બુદ્ધજી ! આ સંકટના સમયે તમે જલદી પધારો.

પ્રકરણ ૫૮ ચોપાઈ ૬૫૯

રાગ શ્રી

એસા સમે જાન આએ બુધજી, કર કોટ સૂર સમસેર ।

સુનતે સોર સબદ બાનનકા, હોએ ગએ સબ જેર ॥ ૧ ॥

આવો સમય જાણીને બુદ્ધજી પ્રગટ થયા છે. તેમના હાથમાં કરોડો સૂર્યો સમાન તેજસ્વી (અખંડ જ્ઞાનની) તલવાર છે. તેમના મુખથી નીકળેલ શબ્દો રૂપી બાણોના ધ્વનિથી ભયભીત બનીને સઘળા અત્યાચારીઓ પરાજિત થઈ ગયા છે.

કાટે વિકાર સબ અસુરોં કે, ઉડાયો હિરદે કો અંધેર ।

કાઢ્યો અહંકાર મૂલ મોહ મન કો, ભાંન્યો સો ઉલટો ફેર ॥ ૨ ॥

બુદ્ધજીએ આસૂરી વૃત્તિવાળાના હૃદયમાં બધા વિકાર (અજ્ઞાનનો અંધકાર) દૂર કરી દીધો. તેમના મનમાં રહેલો અહંકાર અને સ્વાર્થ દૂર કરીને (વિપરીત પ્રવૃત્તિઓના) સત્ય માર્ગે વાળી દીધા.

વેદ કતેબકે જો અર્થ, ઢાંપે હુતે સબોં પાસ ।

વિસ્તુ સંગ્રામ માગે જો અસુર, તાકો કિયો કોટ પ્રકાસ ॥ ૩ ॥

વેદ અને ક્તેબનું ગૂઢ રહસ્ય બધા માટે છૂપાયેલું હતું. એવા સમયમાં આસુરી વૃત્તિવાળા મુગલો ધર્મયુદ્ધ માગતા હતા. બુદ્ધજીએ અખંડ જ્ઞાનના પ્રભાવ દ્વારા તેમનો ભ્રમ દૂર કરી દીધો.

તબ પેહેયાન ભઈ સકલ, હુએ સબ સર્વગ્યન ।

નેહેયલ સૂર ઉગ્યો નિજવતની, હુઓ મન કો ભાયો સબન ॥ ૪ ॥

બુદ્ધજીના અખંડ જ્ઞાન દ્વારા સંસારનાં મતમતાંતરો તથા શંકાઓ દૂર થતાં સૌને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા તથા પોતાના આત્માનો પરિચય થવા લાગ્યો, સૌ સર્વજ્ઞ બની ગયા. તેમના હૃદયમાં પરમધામના અખંડ જ્ઞાનનો સૂર્ય ઊગ્યો અને બધાની મનોકામનાઓ પૂરી થઈ.

બાલલીલા ભઈ વ્રજ મેં, લીલા કિસોર વૃન્દાવન ।

જગંનાથ બુધજી જાગની, ભઈ ભોર લીલા બુઢાપન ॥ ૫ ॥

સૌથી પહેલાં વ્રજ મંડળમાં ધામધણીએ બાળલીલા કરી. ત્યારબાદ વૃન્દાવનમાં કિશોર લીલા કરી. હવે આ ત્રીજા જાગણીના બ્રહ્માંડમાં જગતના નાથ બુદ્ધજી દ્વારા પ્રૌઢ અવસ્થા સરખી જાગણી લીલાનું પ્રભાત ઊગ્યું.

રાજા પ્રજા બાલ બૂઢા, નર નારી એ સુમરન ।

ગાએ સુને તાએ હોવહીં, લીલા તીનોં કા દરસન ॥ ૬ ॥

રાજા-પ્રજા, બાળક-વૃદ્ધ, સ્ત્રી-પુરુષ, કોઈપણ વ્યક્તિ ધામધણીની આ લીલાનું ધ્યાન, મનન, ગાન અને શ્રવણ કરે તો તેને વ્રજ, રાસ અને જાગણી આ ત્રણેય લીલાઓનાં દર્શન થઈ શકે છે.

સુર અસુર સબોં કે એ પતિ, સબ પર એકે દયા ।

દેત દીદાર સબનકો સાંઈ, જિનહૂં જૈસા યાહ્યા ॥ ૭ ॥

સુર-અસુર (હિંદુ-મુસ્લિમ) એ સહુના સ્વામી બુદ્ધજી છે. તેઓ બધા પર સરખી કૃપા કરનાર મહાન કૃપાળુ છે અને સહુને પોતપોતાની ભાવનાને અનુરૂપ દર્શન કરાવી તેમની મનોકામના પૂરી કરે છે.

સાહેબ કે હુકમેં એ વાની, ગાવત હૈ મહામત ।

નિજ બુધ નૂર જોસ કો દરસન, સબમેં એ પસરત ॥ ૮ ॥

ધામધણીની આજ્ઞાથી મહામતિ આ વાણી ગાઈ રહ્યા છે. નિજબુદ્ધિ, જાગ્રત બુદ્ધિનું જ્ઞાન, તારતમ જ્ઞાનનું તેજ અને ધામધણીનાં આવેશનો સાક્ષાત્કાર કરીને આ વાણી સૌના હૃદયમાં પ્રકાશ ફેલાવી રહી છે.

પ્રકરણ ૫૮ ચોપાઈ ૬૬૭

રાગ ગૌરી

કુલી બલ દેખો રે, એ જો દેખન આઈયાં તુમ ।

ખેલ કિયા તુમારી ખાતર, સુનિયો હો સૃષ્ટ બ્રહ્મ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! કળિયુગનો પ્રભાવ જુઓ. તમે બધા પરમધામથી એવો જ જુઠો ખેલ જોવા અહીં આવ્યા છો. તે ખેલની રચના તમારે માટે જ કરવામાં આવી છે. તમે આ વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

અથાહ થાહ નહીં ઊંચા નીચા, ગેહેરા ગૃઢવાએ મોહજલ ।

લોક ચૌદે ખેલેં જીવ યાકે, યાકો સૂઝે ન યાકી કલ ॥ ૨ ॥

આ મોહજળ (ભવસાગર) અગાધ છે. તેની લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઊંડાઈ માપી શકાતી નથી. ચૌદ લોકના જીવ આ મોહજળમાં મગ્ન બનીને રમી રહ્યા છે કારણકે તેમને તેની વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન નથી.

સત ઢાંપ્યા પીઠ દેવાઈ પિયાકો, જૂઠ લ્યાયા નજર ।

નેહેયલ રાજ સોહાગ ધની કો, સો ભુલાએ દિયો ઘર ॥ ૩ ॥

કળિયુગના માયાવી અજ્ઞાનના અંધકારે સત્ય વસ્તુને છુપાવી દીધી છે, બ્રહ્માત્માઓને પણ પ્રિયતમ ધણીને પીઠ બતાવી તેનાથી વિમુખ કરી દીધા છે, અને તેમની દૃષ્ટિ સમક્ષ માયાવી પ્રપંચ ઊભો કરી દીધો છે. આ માયાવી પ્રલોભનોમાં ફસાઈને અમે બ્રહ્માત્માઓએ ધણીજીના અખંડ સુહાગ અને મૂળ ઘરને ભુલાવી દીધું છે.

નેહેયલ ઘરથેં આઈયાં ખેલ દેખને, સત સરૂપ પરવાન ।

સો અંકૂરી ભૂલેં ક્યોં યામેં, જાએ દઈ પીઉ પેહેયાન ॥ ૪ ॥

અમે બ્રહ્માત્માઓ તો અખંડ ઘર પરમધામથી આ જુઠો ખેલ જોવા સુરતા રૂપે આવ્યાં છીએ. અમારું મૂળ સ્વરૂપ ચોક્કસપણે પરમધામમાં બિરાજમાન છે. આવા અંકુરી આત્માઓ જેને સદ્ગુરુએ ધામધણીની ઓળખાણ કરાવી છે તેઓ આ જૂઠા ખેલમાં કેવી રીતે ભૂલશે ?

બિન વાએ ચઢ્યા બગરૂલા, સબકો દેખે બિન આંખે ।

બિનમેં ફિરબલે સબ લોકોં, પાંઉ બિના બિન પાંખે ॥ ૫ ॥

આ કળિયુગ વાયુ વિનાની ભમરી છે. આ માયા આંખો વિનાજ સહુને જુએ છે. તેને પગ અને પાંખ નથી. છતાં પળવારમાં ચૌદ લોકમાં ફરી વળે છે.

કુલી દજાલ અંધેર સરૂપેં, ત્રિગુન કો પાડે ત્રાસ ।

સૂર સિરોમન સાધ સંગ્રામેં, પીછે પટક કિએ નિરાસ ॥ ૬ ॥

કળિયુગ રૂપી દજાલ અંધકાર સ્વરૂપ છે. તેણે ત્રણેય ગુણોના દેવતા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશને પણ ભયભીત કરી દીધા છે. તેણે મોટા માટા શૂરવીર, સંત શિરોમણિ અને સાધુ સજ્જનોને યુદ્ધમાં હરાવી નિરાશ કરી દીધા છે.

મોહ ફાંસ બંધ દિએ દુની કો, સબ અંગો બસ આને ।

રાજ કરે સિર સબન કે, ચલાવત જ્યોં જિત જાને ॥ ૭ ॥

આ કળિયુગી અજ્ઞાનતાએ સંસારના લોકોને મોહનાં બંધનમાં નાખીને તેના સઘળાં અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશ કરી દીધાં છે. એ સહુના શિર પર રાજ કરે છે અને લોકોને તેની ઈચ્છા અનુસાર નચાવે છે.

પ્રથમ મૂલ સે બુધ ફિરાઈ, અહંમેવ દિયો અંધેર ।

યા વિધ ઈંડ રચ્યો ત્રૈલોકી, મૂલથેં દિયો મન ફેર ॥ ૮ ॥

આ કળિયુગે સૌ પેહેલાં સૌની બુદ્ધિને મૂળથી જ ફેરવી નાખી દરેકના મનમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર, અહંકાર ભરી દીધો છે. ત્રણેય લોકની રચના આ પ્રકારે કરી મૂળ પરમધામથી સહુનું મન ફેરવી નાખ્યું.

ઉદયો લોભ વિષે રસ વિષયા, સેન્યા પતિ સૈતાન ।

દસોં દિસ આગ લગાઈ દુનિયાં, સુધ બુધ ખોઈ સાન ॥ ૯ ॥

લોભનો ઉદય થવાથી લોકોનો વિષયો પ્રત્યે રસ જાગવા લાગ્યો, તેને કારણે આ દુષ્ટ કળિયુગ ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોનો સેનાપતિ બની બેઠો. તેણે સંસારની દશે દિશાઓમાં વિકારોની આગ લગાડી, જેથી લોકો સૂધ-બૂધ ખોઈ બેઠા.

બાઢી વ્યાધ સ્વાદ ગુન ઈદ્રી, મદ ચઢ્યો મોહ અંધ ।

માતા બહેન પુત્રી ગોરાંની, કાસોં નહીં સનમંધ ॥ ૧૦ ॥

ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં સ્વાદનો રોગ વધવાથી જીવ, મદ અને મોહમાં આંધળા થઈ જાય છે. તે કારણે માતા, બહેન, પુત્રી તથા ગુરુપત્ની વગેરેની મર્યાદાઓનો સંબંધ પણ ભૂલી જાય છે.

ખિન સજન ખિન દુસમન, દિવાના દાના પ્રવીન ।

વિધ વિધ કે બંધ ફંદ ડાર કે, સબ સૂર કિએ આધીન ॥ ૧૧ ॥

કળિયુગના પ્રભાવથી મનુષ્ય પળવારમાં સજજન અને ક્ષણમાં દુશ્મન બની જાય છે. ખોટાં સુખોના મોહમાં ફસાઈને ક્યારેક તે પાગલ બને છે તો ક્યારેક ચતુર, બુદ્ધિમાન પણ બની જાય છે. આ પ્રકારે જાતજાતનાં બંધનો દ્વારા આ કળિયુગ મોટા મોટા શૂરવીર ભક્તોજનોને પણ પોતાને વશ કરી લે છે.

ના કદૂ ચોર ના કોઈ સાધૂ, કે ડિંભકે ધરે ધ્યાન ।

તાન માન સબ વિદ્યા વ્યાકરન, બહુરંગી બહુ ગ્યાન ॥ ૧૨ ॥

અહીં કોઈ નથી ચોર જેવું લાગતું કે નથી કોઈ સાધુ જેવું. આ કળિયુગના પ્રભાવથી કેટલાય લોકો આડંબર ધારણ કરીને ધ્યાન ધરે છે. સઘળા લોકો તાન, માન, વિદ્યા, વ્યાકરણ વગેરે બહુરંગી જ્ઞાનમાં પડ્યા છે.

વેદ કતેબ સાસ્ત્ર સબે મુખ, જુગેં લિએ સબ જીત ।

મંત્ર ધાત કરામાત માહીં, પાક ઉતમ પલીત ॥ ૧૩ ॥

આ કળિયુગે વેદ, કતેબ તથા અન્ય સર્વ ધર્મગ્રંથો કંઠસ્થ કરનારને પણ જીતી લીધા છે. એટલું જ નહિ તેણે તો મંત્ર તથા રસાયણ દ્વારા ચમત્કાર દેખાડનાર પવિત્ર, ઉત્તમ તથા નીચ સઘળા લોકોને વશ કરી દીધા છે.

જિન અંગો મિલિએ પીઉસોં, સોએ દિએ ઉલટાએ ।

ફેરી દુહાઈ બૈરાટ ચૌખૂંટોં, કોઈ સિર ન સકે ઉઠાએ ॥ ૧૪ ॥

જે અંગો દ્વારા ધણીજનું મિલન થઈ શકે છે તે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને કળિયુગે ઉલટાવી દીધાં. સંપૂર્ણ વિરાટ બ્રહ્માંડમાં આ કળિયુગના વખાણ સંભળાય છે, તેની સામે કોઈ પણ માથું ઉઠાવી શકતું નથી.

ચૌદે લોક આગ્યાકારી, સિર સબન કે હુકમ ।

યા છલને ઐસે ઉરઝાએ, આપ ભૂલી સુધ ઘર ખસમ ॥ ૧૫ ॥

ચૌદ લોકના સઘળા લોકો આ કળિયુગનાં આજ્ઞાકારી છે. તે બધા પર તેનો આદેશ ચાલે છે. આ છળકપટયુક્ત કળિયુગની માયાએ બ્રહ્માત્માઓને પણ એવા મુંઝવી દીધા છે કે તેઓ પોતાને

તેમના મૂળધરને અને ધણીજીને ભૂલી ગયા છે.

કેતી વિધ કહૂં કલિજુગ કી, અલેખેં અપ્રમાન ।

બરનાબરન કર મિને વ્યાપ્યા, કાહૂં ન કિસી કી પેહેયાન ॥ ૧૬ ॥

આ કળિયુગની માયાના પ્રભાવનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? તેનો વિસ્તાર અસીમ છે. આ તો વર્ણ વ્યવસ્થાને માનનાર (હિંદુ) તથા વર્ણવ્યવસ્થાને ન માનનાર (મુસ્લિમ) અથવા સદ્ગૃહસ્થ તથા સંતો સૌમાં વ્યાપ્ત છે. તે કારણે કોઈને પણ આત્મા અને પરમાત્માની ઓળખાણ નથી.

છૂટી છોલેં લેહેરેં પડિયાં બાહેર, છૂટ ગઈ મરજાદ ।

ભાંને ભેષ પંથ પૈંડે દરસન, ઢાહે તીરથ પ્રાસાદ ॥ ૧૭ ॥

જે પ્રકારે તોફાન વખતે સમુદ્રનાં પાણી મર્યાદા ઓળંગી બહાર ફેલાઈ જાય છે તે રીતે કળિયુગના પ્રભાવને કારણે ભવસાગરના લોકો પણ મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને નશ્વર સુખો તરફ આકર્ષાય છે. કળિયુગના આ માયાવી આકર્ષણે જુદાજુદા મતમતાંતરોના લોકોનો વેશ, પંથ તથા દર્શન વગેરેને પણ મિટાવી દીધાં છે તથા તીર્થ સ્થાનો અને મંદિરોને પણ જમીન દોસ્ત કર્યાં છે.

ગ્રાસ કિએ ત્રિગુન ત્રૈલોકી, ઐસો મોહ અંધ અહંકાર ।

સુધ ન હોવે કાહૂં ધામ ધની કી, પોહોંયને ન દેવે પુકાર ॥ ૧૮ ॥

આ કળિયુગની માયાએ ત્રણેય લોકને અને ત્રણેય ગુણોને પોતાનો કોળિયો બનાવી દીધા છે. તેણે જૂઠા મોહના અહંકારના આવા અંધકાર જમાવ્યા છે કે કોઈને પણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ઓળખાણ નથી થઈ શકતી અને આ પરબ્રહ્મ સુધી કોઈની પ્રાર્થના પહોંચવા દેતી નથી.

પોહોંયે નહીં કલ બલ કુલી કો, કોઈ મિને ચૌદે ભવન ।

ઐસો મહાબલી તાએ ઉડાવેં, બુધજી એકે બિન ॥ ૧૯ ॥

કળિયુગના આ પ્રભાવનો નાશ કરનાર શક્તિ ચૌદ લોકમાં કોઈની પાસે નથી. આવા શક્તિશાળી કળિયુગને સર્વશક્તિમાન બુદ્ધજી પોતાના અખંડ જ્ઞાન દ્વારા ક્ષણમાત્રમાં ઉડાવી દે છે.

ચલતા પૂર લિએ દોઊ કિનારે, ડર ધરતા બુધજી કા ।

મદ ચઢ્યો કરી એકલ છત્રી, લે બૈઠા સિર ટીકા ॥ ૨૦ ॥

આકાશ અને પાતાળના બંને કિનારાને અડીને વહેતા થયેલા કળિયુગનો પ્રવાહ માત્ર બુદ્ધજીથી ડરે છે. આ કળિયુગ પોતાના એકચક્રી શાસનને કારણે અહંકારથી મદાંધ બની ગયો છે, અને એ પોતાના માથા પર પરમાત્માના આદેશની મહોર મારીને સમ્રાટ બની બેઠો છે.

બુધજી ધની હુકમ માહેં, ફિરસ્તા અસરાફીલ ।

તિન કાંન દિએ સુનને આગ્યાકો, અબ હુકમ કો નાહીં ઢીલ ॥ ૨૧ ॥

હવે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની આજ્ઞાથી ઈસ્લાફિલ ફિરિસ્તા (અક્ષરબ્રહ્મની જાગ્રત બુદ્ધિ) પણ બુદ્ધજીમાં પ્રગટ થયો છે. તે પરમાત્માની આજ્ઞા સાંભળવા માટે કાન દઈને બેઠો છે હવે ધણીજીની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ વિલંબ નથી.

પોહોંયી પુકાર સુની ધની શ્રવનોં, કહી કુલી કી સબ ગમ ।

કલપે જુથ જાન બ્રહ્મસૃષ્ટ કે, મિલે નૂર બુધ હુકમ ॥ ૨૨ ॥

આ પ્રકારે સર્વત્ર છાયેલ કળિયુગના આતંકથી દુઃખી થઈને કરેલી પ્રાર્થના ધણીજીએ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી. બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને દુઃખી જોઈને તેમને પોતાનો આદેશ અને અક્ષરબ્રહ્મની બુદ્ધિને એક સાથે મોકલી.

ઉડાએ અંધેર ક્રિયા મિલાવા, પ્રકાસ ક્રિયો સબ અંગ ।

કાઢ્યો મોહ અહંકાર મૂલથેં, જો કરતા સબનસોં જંગ ॥ ૨૩ ॥

ધણીજીએ પોતાના અખંડ જ્ઞાન દ્વારા અજ્ઞાનના અંધકારને દૂર કરી સુંદરસાથનું પરસ્પર મિલન કરાવ્યું. પરિણામે સૌના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. આ જ્ઞાનથી બધા સાથે ટકરાતા મોહ અને અહંકારનો સમૂળગો નાશ કરી દીધો.

ઉદયો અખંડ સૂર નિજ વતની, ભઈ જોત કોટાન કોટ ।

કહેં મહામત રાત ટલી સબનકી, આએ સબ ધનીકી ઓટ ॥ ૨૪ ॥

હવે મૂળ ઘર પરમધામના જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થયો છે. તેનાં કરોડો તેજસ્વી કિરણો દ્વારા સર્વત્ર દિવ્ય પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે. મહામતિ કહે છે, આ કારણે બધાની અજ્ઞાન રૂપી રાત્રિ મટી ગઈ અને સૌ ધામધણી પર વિશ્વાસ કરી તેમના શરણે આવી ગયા.

પ્રકરણ ૬૦ ચોપાઈ ૬૯૧

રાગ નટ

સાહેબ તેરી સાહેબી ભારી ।

કૌન ઉઠાવે તુઝ બિન તેરી, સો દૈ મેરે સિર સારી ॥ ૧ ॥

હે (સદ્ગુરુ) ધણી ! તમારો મહિમા અપરંપાર છે. તમારા વિના આ જવાબદારી કોણ સંભાળી શકશે ? તમે તો આ મોટી જવાબદારી મારા માથે નાખી દીધી છે.

ત્રિગુન તીથંકર અવતાર, કૈ ફિરસ્તે પૈગંમર ।

તિન સબકી સોભા લે સ્યામ, આયા મહંમદ પર ॥ ૨ ॥

ત્રણ દેવ - બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ, તીર્થંકર, પેગંબર તથા અનેક અવતારો કળિયુગમાં થઈ ગયા. એ સહુની શોભા લઈને શ્રી કૃષ્ણજી અતિશય પ્રશંસાપાત્ર (મહમ્મદ) શ્યામાજીનાં અવતાર સ્વરૂપ શ્રી દેવચન્દ્રજીના હૃદયમાં બિરાજમાન થયા.

નૂર નામે મેં પૈગંમર, એક લાખ બીસ હજાર ।

સો સિફત સબ મહંમદ કી, સો મહંમદ સ્યામ સિરદાર ॥ ૩ ॥

નૂરનામા નામના પુસ્તકમાં એક લાખ વીસ હજાર પયગંબરોનો ઉલ્લેખ છે. આ પુસ્તક અનુસાર સર્વ પયગંબરોની વિશેષતાઓ રસૂલ મહમ્મદમાં છે અને તેમના હૃદયમાં શ્રી કૃષ્ણજી બિરાજમાન છે.

સો મહંમદ કાસિદ હોએકે, લે આયા ફુરમાન ।

વાસ્તે હમારે હમમેં, પોહોંયાએ હેં નિસાન ॥ ૪ ॥

તે મહમ્મદ સંદેશવાહક રૂપે કુરાન લઈને આ સંસારમાં પ્રગટ થયા. તે બધા સંદેશા અમારા માટે

છે અને તેમણે તે બધા સંકેતો અમને જ આપ્યા છે.

રૂહઅલ્લા કિલ્લી અલ્લાહપેં, લે ઉતરે ચૌથે આસમાન ।

સો હમ માહેં બૈઠ કે, ખોલે કુલફ કુરાન ॥ ૫ ॥

રૂહઅલ્લા કે અલ્લાહનો આત્મા શ્રી શ્યામાજીના અવતાર સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી, ધામધણી શ્રી રાજજીની પાસેથી વેદ-કતેબ વગેરે ગ્રંથોનું ગૂઢ રહસ્ય પ્રગટ કરવા માટે તારતમ જ્ઞાનરૂપી ચાવી લઈને ચોથા આસમાન (અખંડ પરમધામ)થી આ સંસારમાં અવતર્યા છે. તેમણે મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને વેદકતેબનું ગૂઢ રહસ્ય ખુલ્લું કર્યું.

સો ફુરમાન આપ ખોલ કે, કરી જાહેર હકીકત ।

ખોલે વેદ કતેબ કે ગુઝ, આઈ સબોં કી સરત ॥ ૬ ॥

મારા હૃદયમાં બેઠેલા સદ્ગુરુ ધણીએ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું સઘળું રહસ્ય ખુલ્લું કરી બધી વાસ્તવિકતાઓ પ્રગટ કરી દીધી. ભવિષ્યવેત્તા અને ધર્મશાસ્ત્રોએ એવું આશ્વાસન આપ્યું હતું કે વેદ કતેબનાં ગૂઢ રહસ્યો ભવિષ્યમાં ખુલ્લાં કરવામાં આવશે, તે વચન આપે પાળ્યું.

કલીમ અલ્લાહ કહ્યા મૂસે કો, ફુરમાયા સબ કહે ।

સો કલામ અલ્લા કી રોસની, તાબે હાદી કે રહે ॥ ૭ ॥

હજરત મૂસાને અલ્લાહની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરનાર અધિકૃત પયગંબર (કલી મુલ્લાહ) કહ્યા છે. તેમણે અલ્લાહની આ જ્ઞાની વાત સહુને કહી છે. પરમાત્માએ આ વચનોને પ્રકાશમાં લાવવાની જવાબદારી હાદી - સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીને સોંપી.

ખલીલ અલ્લા દોસ્ત ખુદાએકા, જાકી પોહોંચી દ્વા હજૂર ।

સો ભી રહત ઈમામ મેં, કલામ અલ્લા કા જહૂર ॥ ૮ ॥

ખુદાના દોસ્ત ખલીલ અલ્લાહ પયગંબર હજરત ઈબ્રાહીમની પ્રાર્થના ખુદા સુધી પહોંચી. તેથી તેઓ પણ સત્ય ધર્મ તથા અખંડ જ્ઞાનના તેજ સાથે સદ્ગુરુ (ઈમામ)માં સમાવિષ્ટ થયા.

અલી બલી સેર દરગાહ કા, જો દરગાહ બડી ખુદાએ ।

અવલસે કિન પાઈ નહીં, સો આખર પ્રગટી આએ ॥ ૯ ॥

હજરત અલીને દરગાહનો વાઘ કહ્યા છે. તેમને કાબાની દરગાહને સુરક્ષિત રાખવાનું કાર્ય સોંપ્યું હતું. પરંતુ ખુદાની આ મૂળ દરગાહ - પરમધામની વાસ્તવિકતાને તો આદિકાળમાં હજી સુધી કોઈ ઓળખી શક્યું નથી. તેને હવે અંતકાળે સદ્ગુરુએ પ્રગટ કર્યું.

નૂહ નબી કો વારસી, આદમ દૈ પોહોંચાએ ।

આએ ઈસા નૂહ નબી ઈમામ, સો આદમ સફી અલ્લાહ ॥ ૧૦ ॥

જે રીતે આદમે નૂહ નબીને વારસદાર બનાવ્યા હતા તે રીતે અંતમાં ઈસા સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી તથા તેમના હૃદયમાં રહેલા શ્યામાજી અખંડ તારતમ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરાવવા મારા હૃદયમાં આવી બેઠા. આદમને સફી અલ્લાહ કે ખુદાના મિત્રની પદવી આપી તેમણે કાર્યભાર નૂહ નબીને સોંપ્યો. આમ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ જાગણીનું કાર્ય મને સોંપ્યું છે.

અસરાફીલ લે ઉતર્યા, જાગૃત બુધ નૂર ।

સો બૈઠ બજાએ ઈમામ મેં, મગજ મુસાફી સૂર ॥ ૧૧ ॥

કુરાનમાં દર્શાવ્યું છે કે અંતમાં ઇસ્રાફીલ ફિરસ્તા આવશે તે મુજબ ઇસ્રાફીલ અક્ષરબ્રહ્મની બુદ્ધિ અને ધણીજીનું અખંડ જ્ઞાન મેળવી મારામાં પ્રવેશ્યા છે. તેમણે મારા દ્વારા કુરાન-પુરાણનું ગૂઢ રહસ્ય સ્પષ્ટ કરાવ્યું છે. કુરાનનો ભેદ ખોલીને સત્યજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવીને પોતાનું કર્તવ્ય નિભાવ્યું છે અર્થાત્ ‘સૂર’ છેડ્યો છે.

જબરાઈલ જોસ ધની કા, સો આયા ગિરો જિત ।

કરે વકીલી ઉમત કી, કહૂં પૈઠ ન સકે કુમત ॥ ૧૨ ॥

ધામધણીનો જુસ્સો લઈને જિબ્રીલ ફિરસ્તા પરમધામની બ્રહ્માંગનાઓની રક્ષા માટે, મારામાં પ્રગટ થયા છે. તે બ્રહ્માંગનાઓની સહાયતા કરે છે, જેથી તેમનામાં કોઈ કુમતિ પ્રવેશી ન શકે.

ઔલિએ અંબિએ ગોસ કુતબ, સબ આએ બીય ઉમત ।

રૂહેં પૈગંમર ફિરસ્તે, સબ મિલે આખરત ॥ ૧૩ ॥

અંત સમયે અવતાર ધારણ કરવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરનાર સર્વ વલી (ખુદાના મિત્ર), નબી (પયગંબર), ન્યાસ કરનાર મહાત્મા (ગૌસ,) કુતબ (કુતબ મોટા ક્ષેત્રના અધિકારી મહાત્મા) વગેરે આત્માઓ પયગંબર તથા ફિરસ્તા એ સૌ આત્મ જાગૃતિની આ અંતિમ પળે (ક્યામતનો સમય) એકત્ર થઈને બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં પ્રગટ થયા છે.

બની અસરાઈલ જિકરિયા, એહિયા યુસ્ફ ઇસ્માઈલ ।

બખત બદલ્યા દાઉદ આએ, હુએ જાહેર નૂર જમાલ ॥ ૧૪ ॥

આ અંત સમયે ઇસ્રાઈલના પુત્રો (બની ઇસ્રાઈલ) - જિકરિયા, એહિયા, યુસુફ, ઇસ્માઈલ વગેરે પણ આવી ગયા. સમય જતાં દાઉદ પયગંબર પણ આવી પહોંચ્યા. એ રીતે આ સૌની સાથે અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સંસારમાં બુદ્ધજી રૂપે પ્રગટ થયા.

ઇસહાક એલિયા ઇદ્રીસ, આએ બોહોના સલેમાન ।

મુલક હુઆ નબિયન કા, માર દિયા સૈતાન ॥ ૧૫ ॥

વલીઓ (મહાત્માઓ) માં ઇસહાક, ઇદ્રીશ, યહૂન્ના તથા સૌને સાચો ન્યાય આપનાર દાઉદના પુત્ર સુલેમાન પણ પ્રગટ થયા. આ પ્રકારે ભારતમાં તમામ નબીઓ અવતર્યા અને સમસ્ત દેશ બ્રહ્મસૃષ્ટિમય (નબીમય) બની ગયો. એટલે સહુ પયગંબર બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં સમાઈ ગયા. તેમણે અજ્ઞાનતાના શયતાનને મારી નાખ્યો.

કૈ કિતાબેં કૈ કલમેં, કૈ જો નામેં ઔર ।

જો કોઈ કહાવે બુજરક, સબ આએ મિલે ઈન ઠૌર ॥ ૧૬ ॥

કેટલાંય આસમાની પુસ્તકો અને કેટલાય કલમાઓ લાવનાર પયગંબર તથા અન્ય કેટલાક પીર અને તેમની સાથે સંકળાયેલ નામધારી સમજદાર કહેવાતા લોકો આ અંતિમ સમયે અહીં બ્રહ્મ મુનિયોમાં સમાઈ ગયા.

દઈ બડી બડાઈ આપસી, દિયો સો અપનોં નામ ।

કરની અપની દે થાપી, દે સાહેદી અલ્લા કલામ ॥ ૧૭ ॥

હે ધણી ! તમે મને તમારા સમાન બનાવી દીધો અને તમારા સમાન જવાબદારી ભર્યું કાર્ય મારી

પાસે કરાવીને મને તમારા નામની શોભા આપી તથા કુરાન દ્વારા આ બધાની સાક્ષી અપાવી.

મોહે અપનોં સબ દિયો, રહી ન કોઈ સક ।

સહી નામ દિયો મોહોર અપની, કર રોસન થાપી હક ॥ ૧૮ ॥

હે ધણી ! તમે તમારી બધી વિશેષતાઓ મને આપી તેમાં કોઈ શંકા નથી રહી. એટલું જ નહીં પરંતુ તમે તો તમારા નામની સહી અને સિક્કો કરી આપી પરમાત્મા રૂપે પ્રકાશિત કર્યો.

ખુદા કાજ હોએ કે, કજા કરસી સબન ।

સો હિસાબ જરે જરે કો, લિયો ચૌદે ભવન ॥ ૧૯ ॥

કુરાનમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે ખુદા (બ્રહ્મ) અંતકાળે (ક્યામતના સમયે) ન્યાયાધીશ (કાજ) બનીને સૌને ન્યાય આપશે. આ વાતને પુરી કરવા તમે અખંડ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા ચૌદ લોકનું અજ્ઞાન દૂર કરીને સૌનાં સારાં-ખોટાં કાર્યો ખુલ્લાં કરી તેનાં બધાં કાર્યોનો હિસાબ કરી દીધો.

ત્રૈલોકી તિમર નસાઈયો, કર રોસન અતિ જહૂર ।

ચૌદે લોક ચારોં તરફોં, બરસ્યા ખુદાએકા નૂર ॥ ૨૦ ॥

હે ધણી ! તમે અખંડ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા ત્રણેય લોકમાં વ્યાપ્ત અજ્ઞાનના અંધકારને દૂર કર્યો. આ રીતે ચૌદ લોકમાં ચારે તરફ તમારા અખંડ જ્ઞાનરૂપી તેજનો (ખુદાઈ નૂર) વરસાદ વરસ્યો.

ભઈ સોભા સંસાર મેં, અતિ બડી ખૂબી અપાર ।

દુનિયાં ઉઠાઈ પાક કર, ના જરા રહ્યા વિકાર ॥ ૨૧ ॥

હે ધણી ! તમારા આપેલા આ તારતમ જ્ઞાનના પ્રભાવથી સંસારમાં મારી શોભા થઈ. તે કારણે ચારેય દિશાઓમાં તમારા નામનો અપાર મહિમા ફેલાયો. આ અખંડ જ્ઞાનના પ્રભાવથી સંસારી જીવોને પણ નિર્વિકાર (પાક) બનાવીને ઊંચા સ્થાને બેસાડ્યા એટલે મુક્તિ સ્થળ (બહિશ્તો)માં સ્થાન અપાવ્યું. હવે તેમનામાં અજ્ઞાનતાનો લેશમાત્ર વિકાર રહ્યો નથી.

પેહેલે પ્રલે કરકે, ઉઠાએ લિએ તતખિન ।

મેરે હાથ કરાએ કે, દઈ સોભા ચૌદે ભવન ॥ ૨૨ ॥

બુદ્ધજીએ સર્વ પ્રથમ બધાની અજ્ઞાનતા દૂર કરી સઘળા જીવોને મુક્તિ સ્થળનો અધિકાર આપ્યો. આ સંપૂર્ણ કાર્ય મારા હાથે કરાવીને ચૌદ લોકમાં મારી શોભા વધારી.

કાટે કરમ સબન કે, કાલ માર કિયા દુખ દૂર ।

હિરદે માહેં નૂર કે, લિએ નજર તલે હજૂર ॥ ૨૩ ॥

સઘળા જીવોનાં કર્મનાં બંધનો કાપી કાઢીને તેમને જન્મ-મૃત્યુના દુઃખથી બચાવવા અને તેમને તમારા શરણે લઈ અક્ષરબ્રહ્મના અંતઃકરણરૂપી મુક્તિ સ્થળોમાં સ્થાન અપાવ્યું.

રોસની પાર કે પાર કી, દઈ સાહેબ નામ ધરાએ ।

ભઈ દુનિયાં સાફ મુસાફસે, મુઝસે કજા કરાએ ॥ ૨૪ ॥

ધામધણીએ મને તમારું નામ આપી ક્ષર, અક્ષરથી પાર પરમધામના જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપ્યો. કુરાનનાં

ગૂઢ રહસ્યો પ્રગટ કરીને બધા લોકોનાં હૃદય પવિત્ર કર્યાં અને મારા દ્વારા બધાને ન્યાય અપાવ્યો.

નૂર અક્ષર કી નજરોં, કે કોટ એસે ઈંડ ।

ત્રિગુન ત્રૈલોકી પલમેં, કે ઉપજ ફના બ્રહ્માંડ ॥ ૨૫ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ અક્ષરાતીતના નૂર અંગ અક્ષર બ્રહ્મની દૃષ્ટિ માત્રમાં ત્રણેય લોકના ગુણોના અધિષ્ઠાતા દેવ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સહિત કરોડો બ્રહ્માંડ એક ક્ષણમાં રચાય છે અને એક ક્ષણમાં નાશ પામે છે.

સો નૂર સરૂપ આવેં નિત, નૂર તજલ્લા કે દીદાર ।

આસ પુરાઈ ઈન કી, મેરે એસે ઈન આકાર ॥ ૨૬ ॥

એવા અક્ષરબ્રહ્મ પણ પ્રકાશ પુંજ (નૂર તજલ્લા) અક્ષરાતીત ધણીનાં દર્શન કરવા દરરોજ આવે છે. ધામધણી અક્ષરાતીતે મારા આ નશ્વર શરીર દ્વારા આવા મહાન અક્ષરબ્રહ્મની (પરમધામની લીલા જોવાની) ઈચ્છા પૂરી કરી.

એસી બડાઈ કે સિર મેરે, દે દે લઈ જો દાબ ।

સબ દુનિયાં કે દિલ મેં અપની, દે સાહેદી સબ કિતાબ ॥ ૨૭ ॥

ધણીજીએ મને અનેક રીતે એવી પ્રતિષ્ઠા આપીને પોતાની જવાબદારી સોંપી અને પોતાની જ શોભા આપી વેદ - ક્તેબ વગેરે પ્રમાણ સાથે સર્વ સંસારી લોકોના હૃદયમાં આ (બુદ્ધાવતાર)નો વિશ્વાસ બેસાડ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ ચોપાઈ ૭૧૮

રાગ શ્રી

માગત હોં મેરે દુલહા, મન કર કરમ વચન ।

એ જિન તુમ ખાલી કરો, મેં અરજ કરું દુલહિન ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રાણના આધાર ધામધણી ! હું તમારી અંગના મન, વચન અને કર્મથી વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે તમે મને તમારા પ્રેમથી વંચિત ન કરો.

મેરે ધની તુમારી સાહેબી, તુમ અપની રાખો આપ ।

ઈસક દીજે મોહે અપનોં, મેં તાસોં કરું મિલાપ ॥ ૨ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! તમે તમારો મહિમા તમારી પાસેજ રાખો અને મને માત્ર તમારો પ્રેમ પ્રદાન કરો જેથી તેના દ્વારા હું તમને પ્રત્યક્ષ પામી શકું.

ના ચાહોં મેં બુજરકી, ના ચાહોં ખિતાબ ખુદાએ ।

ઈસક દીજે મોહે અપના, મોહે યાહીસોં મુદાએ ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! મારે નથી એટલી સમજદારી જોઈતી કે નથી હું બ્રાહ્મી પદ (ખુદાઈ ખિતાબ) ચાહતો. મને તો તમે ફક્ત તમારો પ્રેમ આપો કારણકે મારું લક્ષ્ય જ તમારો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાનું છે.

ઈલમ ચાતુરી ખૂબી અંગ કી, મોહે એહી પટ લિખ્યા અંકૂર ।

એહી ન દેવે દેખને, મેરે દુલહે કે મુખકા નૂર ॥ ૪ ॥

શાસ્ત્રોનાં ગૂઢ રહસ્યો સમજવાનું જ્ઞાન અને તેનું વર્ણન કરવાનું ચાતુર્ય આ શરીરની વિશેષતા (શોભા) માત્ર છે. આ ચાતુર્ય તમારા અને મારા સંબંધની વચ્ચે પડદો (આવરણ) બન્યું છે. આવી મહત્તા અને મોટાઈ ભરી જવાબદારી જ મને મારા પ્રિયતમનાં દર્શન કરવા નથી દેતી.

એહી અંકૂર સાથ કારન, કરત મિલાપ અંતરાએ ।

ના તો એકે આહે ઈન પિયા કી, દેવે બ્રહ્માંડ ઉડાએ ॥ ૫ ॥

બ્રહ્મપ્રિયાઓને જાગ્રત કરવા મને સોંપેલ જવાબદારી જ તમને મળવા માટે બાધક બની છે. નહિ તો તમારા વિરહની એક જ આહ આ બ્રહ્માંડને ઉડાવી દેવા માટે સક્ષમ છે.

એહી ખૂબી મેરે અંગ કો, દેત નાહીં દરદ ।

એહી હાંસી બુજરકી, કરત ઈસક કો રદ ॥ ૬ ॥

આ ચાતુર્ય મારા હૃદયમાં તમારો વિરહ પેદા કરવા નથી દેતો. આ હાસ્યાસ્પદ ચાતુર્ય જ તમારા પ્રેમને મિટાવી દેવા માગે છે.

ઈલમ આતમ સંગ બુધ કે, એ જો આવત જુબાંએ ।

ફેર શ્રવના દેવે આતમ કો, એહી પરદા નામ ખુદાએ ॥ ૭ ॥

આ આત્માનો અનુભવ બુદ્ધિના સહારે જીભ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. તેને ફરી કાન વડે સાંભળી આત્મા સુધી પહોંચાડવામાં આવે છે. આ ચાતુર્ય (સાંભળવું - સંભળાવવું) જ આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે આવરણ(પડદો) બની જાય છે.

ના તો ક્યોં ન ઉડે ઈન આતમા, વિચાર કે એહ વચન ।

ઈસક જરે આતમ કો, ઈત હો જાએ સબ અગિન ॥ ૮ ॥

નહિ તો ધામધણીના પ્રેમનો વિચાર કરીને આ આત્મા શરીરને કેમ છોડી દેતો નથી ? ધણીનો પ્રેમ (વિરહ) તમારા સઘળા વિકારોનો નાશ કરે છે. ત્યારે તો સર્વત્ર અગ્નિની જવાળાઓ જ દેખાશે.

એહી બુજરકી સાથ જી, ભયા ગલે મેં તોક ।

ધની કોં ન દેવે દેખને, એહી ખૂબી ઈન લોક ॥ ૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ સમજદારી (મોટાઈ) જ ગળામાં ફાંસો બની જાય છે. તે પોતાના ધણીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થવા નથી દેતી. આ નશ્વર સંસારની વિશેષતાઓ જ એવી છે.

સાથ મોકોં સુખ ચાહેં, જાન ધામ કી પ્રીત ।

મેં પરમોધોં જાન વતની, મોહે બંધન ભયો ઈન રીત ॥ ૧૦ ॥

પરમધામનો સંબંધ જાણીને સુંદરસાથ મારી સેવા કરીને મને દુઃખ દેવા ઈચ્છે છે, અને હું પણ સુંદરસાથને પોતાના ધામના સંબંધી જાણીને સદુપદેશ આપું છું. આ ઉપદેશક હોવાની મોટાઈ મારા માટે બંધનનું કારણ બની ગઈ છે.

વે સેવા કરેં બહુ વિધ, ફેર ફેર દેવે બડાઈ ।

હેત કરેં જાન કે સાહેબ, મોહે એહી હોત અંતરાઈ ॥ ૧૧ ॥

સઘળો સુંદરસાથ વિવિધ પ્રકારે મારી સેવા કરે છે અને વારંવાર મને સન્માન આપે છે. મને પોતાનો સ્વામી માનીને મારા પર ઘણો સ્નેહ રાખે છે. સુંદરસાથનો આ પ્રેમભાવ જ મને પોતાના ઘણીનાં દર્શનમાં અવરોધક બન્યો છે.

મેં ભી હેત કરત હોં ઈનસોં, જાન કે વતન સગાઈ ।

મોહે પ્યારા સાથ મેરે ધની કા, એહી પટ આડે આઈ ॥ ૧૨ ॥

હું પણ સુંદરસાથજીને પરમધામના સંબંધી જાણીને તેમને પ્રેમ કરું છું. ધામધણીના અંગ રૂપ સુંદરસાથ મને પણ અતિ પ્રિય છે, પરંતુ સુંદરસાથનો આ પ્રેમ મને ધામધણીના મિલનમાં બાધક બને છે.

જિન દયાએ પરદા ઉડાઈયા, મેં ફેર ફેર માગોં સો મેહેર ।

ઈસક દીજે મોહે અપના, જાસોં લગે બુજરકી જેહેર ॥ ૧૩ ॥

હે ઘણી ! તમારી જે કૃપા દ્વારા આ અજ્ઞાનનું આવરણ દૂર થયું હું વારંવાર એ કૃપા માગું છું. તેથી હે ઘણી ! મને તમે તમારો પ્રેમ આપો જેથી આ મોટાઈ મને ઝેર જેવી લાગવા માડે.

મોહે સેવા પ્યારી પીઉ કી, સાહેબ હો બૈઠો તુમ ।

અતિ સુખ પાંઊં ઈનમેં, કરોં બંદગી ખસમ ॥ ૧૪ ॥

હે ઘણી ! મને તો તમારી સેવા જ અતિ પ્રિય છે. તમે જ મારા ઘણી રૂપે બિરાજમાન છો. તમારી સેવા-પૂજા કરવાથી જ મને અતિ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી જ હું તમારી વંદના કરું છું.

બોઝ અપનો નિજ વતન કો, સો સબ મેરે સિર દિયો ।

નામ સિનગાર સોભા સારી, મેં ભેષ તુમારો લિયો ॥ ૧૫ ॥

હે ઘણી ! તમે મારા માથે પરમધામની જવાબદારી (સુંદરસાથને જાગ્રત કરીને પરમધામ લઈ જવાનો ભાર) સોંપી, પરંતુ આ નામ શ્રંગાર તથા સંપૂર્ણ શોભા તમારી જ છે. મેં તો ફક્ત તમારો વેશ જ ધારણ કર્યો છે.

અલ્લા આસક માસૂક મહંમદ, ઈસક દીજે હમ ।

હમ આસક નામ ધરાએ કે, માસૂક કરે હેં તુમ ॥ ૧૬ ॥

કુરાનમાં અલ્લાહને આશક અને મહમ્મદને માસૂક કહ્યા છે પરંતુ આપ મને તમારો પ્રેમ આપો જેથી હું તમારો આશિક બનીને તમને માસૂક બનાવું.

તુમ દુલહા મેં દુલહિની, ઔર ન જાનૂં બાત ।

ઈસકસોં સેવા કરૂં, સબ અંગોં સાખ્યાત ॥ ૧૭ ॥

હકીકતમાં તમે મારા સ્વામી છો અને હું તમારી અંગના છું. મને બીજી કશી ખબર નથી. તેથી હું મારાં બધાં અંગોથી પ્રેમપૂર્વક તમારી સાક્ષાત્ સેવા કરી શકું, એ મારી પ્રાર્થના છે.

અબ તો ઉમત મિલી ખાસી, ઔર ઉમત દૂસરી ।

તીસરી ભી કાયમ હુઈ, અબ કાહે કો ઢીલ કરી ॥ ૧૮ ॥

હે ધણી ! હવે તો બ્રહ્માત્માઓ(ખાસી ઉમત) એકત્ર થયા બીજી ઈશ્વરી સૃષ્ટિ પણ આવીને સંમિલિત થઈ ગઈ છે તથા ત્રીજી જીવસૃષ્ટિ પણ અખંડ બની ગઈ છે. તેથી હવે તમે મને તમારી પાસે બોલાવી લેવા શા માટે વિલંબ કરો છો ?

સકલ કામ ભએ પૂરન, રહી ના કિસી કી સક ।

મહામત યાહે પીઉ વતન, આએ મિલૂં લે ઈસક ॥ ૧૯ ॥

હવે તો સઘળાં કાર્યો પૂરાં થઈ ગયાં છે, કોઈનેય પણ કોઈ શંકા રહી નથી. મહામતિને પોતાના ધણીના ઘર-પરમધામની ઈચ્છા છે જેથી પ્રેમપૂર્વક પોતાના ધણીને મળી શકું.

પ્રેમ દરદ ઈસક તુમારા, મેં ફેર ફેર માગૂં ફેર ।

પ્યારેં મિલૂં પ્યારે પીઉસોં, પ્યારી મહામત કહેં બેર બેર ॥ ૨૦ ॥

હે ધણી ! હું વારંવાર તમારો પ્રેમ તથા વિરહ માંગું છું, જેથી પોતાના પ્રિયતમ ધામધણીને પ્રેમપૂર્વક મળી શકું. ધામધણીની વહાલી અંગના મહામતિની વારંવાર એજ પ્રાર્થના છે.

પ્રકરણ ૬૨ ચોપાઈ ૭૩૮

(શ્રી પ્રાણનાથજીની જાગણી યાત્રામાં કેટલાય સુંદરસાથ ગૃહત્યાગ કરીને નીકળી પડ્યા હતા. પરંતુ તેઓ નિંદા-સ્તુતિ તથા પોતાના કુટુંબ-કબીલાનો ત્યાગ કરી શક્યા ન હતા. તેમના પર અહીં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે)

રાગ શ્રી

જિન સુધ સેવા કી નહીં, ના કધૂ સમઝે બાત ।

સો કાહે કો ગિનાવે આપ સાથમેં, જિન સુધ ના સુપન સાખ્યાત ॥ ૧ ॥

જે લોકોને ધણીજીની ઓળખ અને સેવાની સૂઘબૂઘ હોતી નથી તેઓ ગૂઢ રહસ્યો જાણી શકતા નથી. એવા લોકો પોતાને સુંદરસાથમાં કેમ ગણાવે છે ? તેમને તો નથી સ્વપ્ન સંસારની સૂઘબૂઘ અને નથી સાક્ષાત્ ધામધણીની ઓળખ.

કમર બાંધે દેખાદેખી, જાને હમ ભી લગે તિન લાર ।

લે કબીલા કાંધ પર, હંસતે ચલે નર નાર ॥ ૨ ॥

એવા લોકો બીજા લોકોની દેખાદેખી કમર બાંધી તૈયાર થયા છે અને પોતે બ્રહ્મસૃષ્ટિના માર્ગે ચાલી રહ્યા છે તેમ માની લે છે. તેમના કુટુંબ-પરિવારનો બોજો ખભે ઉઠાવીને સાંસારિક સુખો ભોગવતાં એવાં નર-નારી પણ હસતાં હસતાં ચાલે છે.

એ લોક રાહ ન પાવહીં, ક્યોંએ ન સુને પુકાર ।

એ ચલે ચીંટી હાર જ્યોં, બાંધે ઊંટ કતાર ॥ ૩ ॥

એવા લોકો સત્યનો માર્ગ પામી શકતા નથી. કારણ કે તેઓ સત્ય ઉપદેશ સાંભળતા નથી. તેઓ તો માત્ર કીડી અર્થાત્ ઊંટોની હારની જેમ એક બીજાથી જોડાયેલા ચાલે છે.

ઈન લોકોંકી મેં ક્યાં કહૂં, જો જાએ પડે મુખ કાલ ।

જો સાથ કેહેલાએ સામિલ ભાએ, સો ભી કહું નેક હાલ ॥ ૪ ॥

જેઓ જાણીબૂજીને કાળના મોંમાં પડે છે. એવા લોકોની વાતમાં હું શું કહું ? પરંતુ જે લોકો પોતે સુંદરસાથ કહેવડાવી સુંદરસાથના સમૂહમાં જોડાયા છે, હું તેમની દશાનું થોડું વર્ણન કરું છું.

દૂધ તો દેખ્યા નહીં, દેખ્યા ઊપર કા ફેન ।

દૌડ કરેં પડેં ખેંચ મેં, એ યોં લગે દુખ દેન ॥ ૫ ॥

જેમણે દૂધને જોયું જ નથી ફક્ત ઉપરનું ફીણ જોયું છે એટલે વાસ્તવિક રહસ્ય સમજ્યા વિના માત્ર બાહ્ય આડંબરથી જ રાચી રહ્યાં છે અને પરસ્પર ખેંચતાણ (વાદવિવાદ)માં પડે છે. તેઓ આ રીતે પોતાના વ્યવહારમાં મને દુઃખી કરી રહ્યા છે.

લેને કો બુજરકિયાં, સેવેં ચાતુરી ચૈન ।

સેવા કરત સબ ખેંચ કી, એ યોં લગે દુખ દેન ॥ ૬ ॥

ફક્ત માન પામવા માટે કેટલાય લોકો ચતુરાઈપૂર્વક દેખાવની સેવા કરે છે અને સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે સેવા કરતા હોય પણ પરસ્પર બિનજરૂરી ખેંચતાણ કરે છે એવા લોકો સેવા વડે પણ મને આ રીતે દુઃખી કરે છે.

દેખાદેખી ન છૂટહીં, સેવત હેં દિન રૈન ।

ખુસ બખત હોવેં ખેંચમેં, એ યોં લગે દુખ દેન ॥ ૭ ॥

કેટલાક લોકો રાત દિવસ સેવા કરે છે પરંતુ તેમાંથી દેખાદેખીનો વિરોધ ભાવ જતો નથી. તેઓ પરસ્પર ખેંચતાણના વ્યવહારથી જ ખુશ થાય છે. એવા સાથી પણ મને દુઃખ આપવા લાગ્યા છે.

ક્યોંએ પ્રમોધેં ન સમજે, કોઈ આદ અમલ ઐસા ઘેન ।

ક્યા મૂરખ ક્યા સમઝૂ, સબે લગે દુખ દેન ॥ ૮ ॥

આ લોકો સમજાવવા છતાં પણ સમજતા નથી. તેમના પર માયાનો એવો નશો ચઢ્યો છે. ભલે તેઓ અભણ, અજ્ઞાની, મૂર્ખ હો કે ભણેલા, જ્ઞાની, સમજદાર હોય, છેવટે સૌ પોતાના વ્યવહારથી દુઃખી કરે છે.

સનમુખ હોએ સેવા કરે, મુખ બોલત મીઠે બૈન ।

તિત ભી ખેંચ ઐસી ભઈ, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૯ ॥

કેટલાય સુંદરસાથ મારી સામે આવીને સેવા કરે છે. દેખાવ માટે શ્રદ્ધા રાખીને મીઠાં વચનો બોલે છે પરંતુ તેમનામાં પણ ખેંચતાણ એવી થઈ કે તેઓ પણ દુઃખ દેવા લાગ્યા.

નિપટ નજીકી સેવહીં, દૌડે એક દૂજેપેં લેન ।

ખેંચાખેંચ ઐસી કરી, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૦ ॥

કેટલાક લોકો એવા પણ છે જે મારી તદ્દન નજીકના સેવક બનીને સેવાભાવ બતાવે છે અને એકબીજાના હાથમાંથી સેવા પડાવી લેવા દોડે છે. તેમણે પણ પોતાના સ્વાર્થ માટે એવી ખેંચતાણ કરી કે જેને જોઈને મોટું દુઃખ થાય છે.

મન વાચા કર સેવહીં, ગલિત ગાત રોવેં નૈન ।

તહાં ભી ખેંચ છૂટી નહીં, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૧ ॥

જે મન, વચન અને કર્મથી સેવા કરે છે, ચર્યા, વાણી સાંભળતાં ભાવ વિભોર બનીને રડવા લાગે છે, એવા લોકોથી પણ ખેંચતાણ છૂટતી નથી. તે રીતે તેઓ પણ દુઃખ દેવા લાગ્યા.

સેવક કે સમજાવહીં, સાખી સબે મુખ કેહેન ।

ઈન ભી ખેંચ છૂટી નહીં, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૨ ॥

એવા કેટલાય સેવકો છે કે જે બીજાઓને સમજાવવા વ્યાખ્યાન આપે છે અને સાખી વગેરે પણ બોલે છે, પરંતુ તેમાં પણ પરસ્પર સ્પર્ધા છૂટી નથી. આ પ્રકારે તેઓ પણ દુઃખ દેવા લાગ્યા.

અરથ અંદર કા લેવહીં, સમજેં ઈસારત સેન ।

ખેંચ ઉનકી ભી ના ગઈ, વે ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૩ ॥

જે શબ્દના રહસ્યાત્મક અર્થને સમજે છે તથા સંકેત દ્વારા કહેલી વાતો પણ સમજે છે પરંતુ તેમનાથી ખેંચતાણ છૂટતી નથી, આ રીતે તેઓ દુઃખ દેવા લાગ્યા.

અંદર બાહેર ઉજલે, દોષ દેખેં સબ એન ।

તાએ ભી ખેંચ છૂટી નહીં, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૪ ॥

સુંદરસાથમાં એવા લોકો પણ છે જેમનાં અંતઃકરણ પણ શુદ્ધ છે તથા તેઓ બાહ્યરૂપે પણ સ્વચ્છ અને પવિત્ર છે અને તેઓ પોતાના આંતરિક દોષ પણ જાણે છે, પરંતુ તેમાં પણ ખેંચતાણ નથી છૂટતી અને તેઓ પણ કષ્ટ પહોંચાડે છે.

તારતમ સબ સમજહીં, ધામ સૈયાં હમ બેહેન ।

તિન ભી બ્રોધ છૂટ્યા નહીં, એ ભી લગે દુખ દેન ॥ ૧૫ ॥

સુંદરસાથમાં એવા કેટલાય છે જેઓ તારતમ જ્ઞાનનું રહસ્ય સમજે છે અને કહે છે કે અમે સૌ પરમધામની બ્રહ્માંગનાઓ છીએ પરંતુ તેઓ પણ પરસ્પર વિરોધ છોડી શકતા નથી અને દુઃખ પહોંચાડે છે.

એ ખેલ હૈ ઈન ભાંત કા, ક્યોંએ ન ખુલે મૂલ નૈન ।

નિજ નજર ખુલે બિના, કોઈ ન દેવે સુખ ચૈન ॥ ૧૬ ॥

આ માયાવી સંસારના જૂઠા ખેલની રચના જ એવી છે કે કોઈ પણ પ્રકારના લોકોની આત્મદૃષ્ટિ ખુલતી નથી. હકીકતમાં આત્મદૃષ્ટિ ખુલ્યા વિના કોઈપણ સુંદરસાથ સુખ શાંતિ આપી શકતા નથી.

રાહ નિપટ બારીક હૈ, તિન બારીક પર બારીક ।

સાથે લઈ લીક જાહેરી, સો ઉતરી લીકથેં લીક ॥ ૧૭ ॥

પરમાત્મા-પ્રાપ્તિ માટે કર્મ ઉપાસનાનો માર્ગ બારીક છે. જ્ઞાન માર્ગ તેનાથી અતિ સૂક્ષ્મ છે અને વિજ્ઞાન માર્ગ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ છે, પરંતુ કેટલાય સુંદરસાથેય ઊંટની હારની જેમ દેખાદેખી બાહ્ય માર્ગ પકડી લીધો છે.

કાહૂં ન દરવાજા નજીક, કહાં કુલફ કિલ્લી કલ ગત ।

રાહ ભી નજરોં ન આવહીં, એ ચલે જાહેરી લે મત ॥ ૧૮ ॥

જ્યારે કોઈને હૃદયપારનાં દ્વારા નજીક નથી દેખાતાં તો તેનાં તાળાં-ચાવી તથા તે દ્વાર ખોલવાની કલા કઈ છે તે રહસ્યને તે કેવી રીતે જાણી શકે ? તેથી સત્યમાર્ગ દેખાતો ન હોવાથી લોકોએ બાહ્ય કર્મકાંડનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે.

અબ કહા કહૂં મેં ઈન પર, કોઈ એસી બની જો આએ ।

એ જાનબૂઝ તો ભૂલહીં, જો ઈનકા કહૂ ન બસાએ ॥ ૧૯ ॥

એવા લોકોના વિષયમાં હું શું કહું ! કદાચ તેના નસીબમાં જ એવું લખ્યું હશે. ત્યારે એવા લોકો જાણીબૂજીને માર્ગ ભૂલી જાય છે કારણ કે તેના વશમાં કંઈ નથી.

રાહ જુદી દોઊ પેડ સેં, તો કહા સકે કોઈ કર ।

ઉન આડા પટ અંતર, ઈનોં બાહેર પડી નજર ॥ ૨૦ ॥

કર્મ (લૌકિક) માર્ગ તથા જ્ઞાન (અલૌકિક) માર્ગ આદિકાળથી અલગ અલગ છે. તેથી બંનેને એક સૂત્રમાં કેવી રીતે બાંધી શકાય ? જ્ઞાનીઓના હૃદયમાં ભ્રમનો પડદો છે તો કર્મમાર્ગ અંગીકાર કરનારની દૃષ્ટિ બાહ્ય રહે છે.

ના તો સૂરે ક્યોં ના બલ કરેં, કોઈ બુરા ન આપકો ચાહે ।

દૌડત હેં નિસ બાસર, કિન પટ ન ટાલ્યો જાએ ॥ ૨૧ ॥

અન્યથા આ સાધકો પાર જવા પ્રયત્ન કેમ કરતા નથી ? હકીકતમાં કોઈ પણ પોતાની બુરાઈ ઈચ્છતા નથી. તેથી રાત-દિવસ દોડ્યા કરે છે પરંતુ આ અજ્ઞાનતાનું આવરણ કોઈથી પણ દૂર થતું નથી.

મહામત કેહેવેં યોં કર, હમ સૈયાં દૌડી ધાએ ।

પર એ પટ સુંદરબાઈ બિના, કિનહૂં ન ખોલ્યો જાએ ॥ ૨૨ ॥

મહામતિ કહે છે કે આ રીતે અમે બ્રહ્માત્માઓ પણ પાર જવાની દોડમાં જોડાયા હતા પરંતુ અજ્ઞાનતાનું આવરણ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ) વિના કોઈથી પણ દૂર થયું નહીં. એટલે કે સર્વપ્રથમ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પરમધામનો માર્ગ ચીંધ્યો.

બાત સુંદરબાઈ ઔર હે, ઔર ઉનકી ઔર રવેસ ।

ગત મત ઉનકી ઔર હે, હમ લિયા સબ ઉનકા ભેસ ॥ ૨૩ ॥

કારણકે સદ્ગુરુ દેવચંદ્રજી મહારાજ (સુંદરબાઈ) ની વાત જ વિશિષ્ટ છે, તેની રહેણી કરણી, બુદ્ધિ-વિવેક પણ જુદું જ મહત્ત્વ ધરાવે છે. અમે તો તેમનો વેશ જ ધારણ કર્યો છે એટલે અમે તેમણે દર્શાવેલ માર્ગ ચાલી રહ્યા છીએ.

મોહે સિખાપન ઉનકી, દે ફુરમાન કરી રોસન ।

ઈંદ્રાવતી તો કેહેવહીં, જો દોઊ વિધ કરી ચેતન ॥ ૨૪ ॥

અમે તો તેમનો જ ઉપદેશ માન્યો છે. તેમના આદેશથી કુરાન અને પુરાણનું રહસ્યમેં સ્પષ્ટ કર્યું છે. ઈંદ્રાવતી એટલા માટે એમ કહી રહી છે કે સદ્ગુરુએ જ તેમને વ્યાવહારિક તથા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપીને (વેદ - ક્તેબની સમજણ આપીને) બંને પ્રકારે જાગ્રત કર્યા છે.

પ્રકરણ ૬૩ ચોપાઈ ૭૬૨

રાગ શ્રી

તમે વાણી વિચારી ન ચાલ્યા રે વૈસ્નવો, તમે વાણી વિચારી નવ ચાલ્યા ।

અક્ષર એકનો અર્થ ન લાધ્યો, મદ મસ્ત થઈને હાલ્યા ॥ ૧ ॥

હે વૈષ્ણવજન ! તમે વલ્લભાચાર્યજીની વાણી - શ્રીમદ્ભાગવતની સુબોધિની ટીકાનું ગૂઢ રહસ્ય સમજીને તે મુજબ આચરણ નથી કરતા, તેમના શબ્દોના એક પણ અક્ષરનો અર્થ તમે નથી સમજી શકતા, તેથી જૂઠી માયામાં મસ્ત બનીને ચાલી રહ્યા છો.

સતવાણી વૈસ્નવને સમજાવું, જેસું મૂલ ડાળ પ્રકાસી ।

શ્રી મુખ આચારજ જે ઓચર્યા, તેણે જાએ ભરમણા નાસી ॥ ૨ ॥

વૈષ્ણવજનને હું શ્રીમદ્ભાગવતની સુબોધિની ટીકા સાથે સારી રીતે સમજાવું છું, જેથી કરીને મૂળસ્વરૂપની લીલા, સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અને વિસ્તાર તથા ધર્મના મૂળ અને તેની શાખાઓનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. વલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના શ્રીમુખ વડે જે કહ્યું છે તેને સમજવાથી તમારી શંકાઓનું નિવારણ થઈ શકશે.

વૈસ્નવ વાણી જો જો વિચારી, એ ભોમ દેખી પામો ત્રાસ ।

ચૌદે ભવનથી એ વાણી ન્યારી, એમાં પેર પેરના પ્રકાસ ॥ ૩ ॥

હે વૈષ્ણવજન ! આ ઉત્તમ વાણી પર વિચાર કરો તથા સંસારના જન્મમરણરૂપી ભયથી ડરો. કારણકે વલ્લભાચાર્યજીની આ વાણી ચૌદ લોક પારની છે. તેમાં અનેક પ્રકારનો (જ્ઞાનનો) પ્રકાશ સમાવિષ્ટ છે.

પ્રથમ મોહતત્ત્વની ઉત્પત્તિ, તે માહેંથી તત્ત્વ પાંચે ।

એ પાંચ તત્ત્વ થકી ચૌદલોક પ્રગટ્યાં, એમાં વૈસ્નવ હોએ તે નવ રાચે ॥ ૪ ॥

(પૂર્ણબ્રહ્મ અક્ષરાતીત પરમાત્માની પ્રેરણા દ્વારા અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં આ સંસારરૂપી ખેલ રચવાની ઈચ્છા જાગી. તેથી) સર્વપ્રથમ મોહ તત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું. તેનાથી પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, આ પાંચ તત્ત્વો બન્યાં. આ પાંચ તત્ત્વો દ્વારા ચૌદ લોકની રચના થઈ. આવા નાશવંત સંસારમાં સાચો વૈષ્ણવ રાચતો નથી.

એમાં પ્રેમે પારબ્રહ્મ પામિએ, એ વાણી બોલે રે એમ ।

અનેક કસોટી જો આવે આડી, તો એ નિધ મૂકિએ કેમ ॥ ૫ ॥

આ વાણીમાં સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે કે સંસારમાં રહીને જ અનન્ય પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ દ્વારા અક્ષરબ્રહ્મથી પર પૂર્ણબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. તેથી અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓ આવે તો પણ આ સત્ય વાણીનો ત્યાગ કેવી રીતે થાય ?

વૈસ્નવો સત વસ્ત એક દેખાડ્યું, બીજો કહ્યો સર્વ નાસ ।

મહાપ્રલયમાં તત્ત્વ લેવાસે, આંહી મુઝ થકી અજવાસ ॥ ૬ ॥

હે વૈષ્ણવજનો ! વલ્લભાચાર્યજીએ તો એકજ સત્ય વસ્તુ - પરબ્રહ્મ પરમાત્મા દર્શાવ્યા છે, તેના સિવાય અન્ય બધી વસ્તુઓ નાશવંત છે. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા વિના અન્ય સઘળી વસ્તુઓ જૂઠી છે જેનો મહાપ્રલયમાં નાશ થાય છે. તેથી આ સત્યનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન અહીં મારી પાસે આવીને પ્રાપ્ત કરો.

વૈસ્નવો મોહ થકી નિધ ન્યારી દીધી, આપણને અવિનાસ ।

નામ તત્ત્વ કહ્યું શ્રીકૃષ્ણજી, જે રમે અખંડ લીલા રાસ ॥ ૭ ॥

હે વૈષ્ણવો ! વલ્લભાચાર્યજીએ અમને આ મોહસાગરથી પર અખંડ અવિનાશી ધન (જ્ઞાન) આપ્યું અને કહ્યું કે શ્રી કૃષ્ણ નામ જ પરમ તત્ત્વ છે, અને શ્રી કૃષ્ણજી જ અખંડ રાસની લીલા કરે છે.

એહને સરણે સોંપ્યાં વૈસ્નવને, જિહાં વિધવિધનાં વિલાસ ।

હવે નેહેચલ રંગ કીજે તે પુરુષસું, દઈ પ્રેમનો પાસ ॥ ૮ ॥

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ તો આવા શ્રી કૃષ્ણજીના ચરણશરણમાં વૈષ્ણવોને સોંપ્યા છે, જ્યાં વિવિધ પ્રકારની અખંડ લીલા-વિહાર થાય છે. તેથી હવે આ શ્રીકૃષ્ણજીની સાથે પ્રેમપૂર્વક નિત્ય વિલાસ કરો.

પુરુષપણે એ દ્રષ્ટે ન આવે, એ અબળાપણે લીજે અંગ ।

પુરુષ નથી એ વિના કોઈ બીજો, જે રમે નેહેચલ લીલા રંગ ॥ ૯ ॥

પુરુષભાવથી ભક્તિ કરવા છતાં તેમનાં દર્શન નહીં થાય, પરંતુ સખી-ભાવની ભક્તિ કરવાથી તેનાં દર્શન થઈ શકશે. કારણ કે તેમના સિવાય અન્ય કોઈ પુરુષ જ નથી. માત્ર તેઓ જ સર્વત્ર અખંડ આનંદ લીલા-વિલાસ કરી રહ્યા છે.

એ પ્રીછો તો પારબ્રહ્મ ચિત આવે, સમજે સુપન પરું થાએ ।

અખંડતણાં સુખ એણી પેરે લીજે, લાહો માયામાં લેવાએ ॥ ૧૦ ॥

આ મર્મને સમજવાથી પૂર્ણબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનાં દર્શન થશે અને તેમનાં દર્શનથી સંસારની અજ્ઞાનતા દૂર થશે. સંસારની માયામાં બંધાઈ રહેવા છતાં પણ આ પ્રકારે અખંડ સુખનો લહાવો લઈ શકાય છે.

સત વસ્ત ઘણું સ્યાને પ્રકાસું, અરથી વિના નવ કહિએ ।

એહેના નેહેચલ નેહડા ગોપ ભલા, આ ઉલટીમાં પ્રગટ ન થૈએ ॥ ૧૧ ॥

સત્ય વસ્તુને વધુ કેવી રીતે પ્રગટ કરું ? યોગ્ય પાત્ર (જિજ્ઞાસુ) વિના સત્ય કહેવું પણ ન જોઈએ. શ્રી કૃષ્ણજીનો અખંડ પ્રેમ તો ગુપ્ત રાખવો જ સારો છે. વિપરીત આચરણ કરનાર સમક્ષ તેને પ્રગટ પણ નહીં કરવો જોઈએ.

અરથી હોએ તે આવી ને પૂછે, મોટી મત તેહને દાખું ।

એ નિધ દેવા જોગ નહીં, તેથી અંતર રાખું ॥ ૧૨ ॥

જે જિજ્ઞાસુ હશે તેઓ જરૂર આવીને પૂછશે. તેને જ આ પ્રેમનો વિશેષ સિદ્ધાંત સમજાશે. આ અખંડ ભંડાર હર કોઈને આપવો યોગ્ય નથી તેથી હું તેને અંતરમાં જ રાખું છું.

ગુણ મુખ બોલી ભલું ન મનાવું, અવગુણ ન રાખું છાનો ।

સત વસ્ત દેવાને સત ભાખું, એમાં દુખ માનો તે માનો ॥ ૧૩ ॥

કોઈના ગુણોની પ્રશંસા કરીને મેં નથી મોટાઈ મેળવી કે ન કોઈના અવગુણ છૂપાવ્યા, સત્યજ્ઞાન પ્રગટ કરવા માટે હું સત્ય જ કહું છું તેમાં કોઈને દુઃખ થાય તો થવા દો.

પતલીને તમે પગલા ભરિયા, લાગ્યો સ્વાદ સંસાર ।

પુરુષપણે રમિયા માયામાં, તો આડી આવી અંધાર ॥ ૧૪ ॥

તમે કુલટાની માફક આચરણ કર્યું છે કારણ કે તમને સાંસારિક વસ્તુઓનો સ્વાદ સારો લાગવા માંડ્યો. પુરુષાભિમાન રાખીને જ તમે માયામાં પ્રવૃત્ત થયા છો ત્યારે અજ્ઞાનનો અંધકાર અવરોધક બની ગયો.

જોયું નહીં તમે જાગીને, અમૃત ઢોળીને વિષ પીધું ।

અસત મંડલને સતકરી સમઝ્યાં, અખંડને વાસો દીધું ॥ ૧૫ ॥

અજ્ઞાનની નિદ્રામાંથી જાગીને તમે જ્ઞાનનો પ્રકાશ જોયો નથી એટલે કે પોતાના આત્માને ઓળખ્યો નથી. તેથી પૂર્ણબ્રહ્મના જ્ઞાનામૃતને છોડી સંસારના વિષરૂપી દુઃખને ગ્રહણ કર્યું અને જૂઠા સંસારને જ સત્ય સમજીને અખંડ પરમાત્મા તરફ પીઠ ફેરવી.

અંધ થકે તમે એ નિધ ખોઈ, જે તમને સત સ્વામીએ દીધી ।

કઠણ વચન તો કહું છું તમને, જો તમે દુષ્ટાઈ કીધી ॥ ૧૬ ॥

નહીં તો કરું કટકા જે જિભ્યા વદે વાંકું, પણ તમે લક્ષણે આપ એમ કહાવો ।

જે સ્વામી અવિચલ સુખ આપે, તેહને તમે કાં નિંદાવો ॥ ૧૭ ॥

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ તમને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અખંડ જ્ઞાન આપ્યું છે તેને તમે માયાના અંધકારમાં ફસાઈને ખોઈ કાઢ્યું. એવું નિંદનીય કાર્ય કરવાને કારણે મારે તમને કડવાં વચન કહેવાં પડે છે. નહિ તો આ જીભના ટુકડે ટુકડા કરી નાખું જો આ તમને કડવું વચન સંભળાવે તો. પણ પોતાનાં લક્ષણોથી જ તમે આવા કહેવાઓ છો. આપણા સ્વામી તો અખંડ સુખના દાતા છે તમે તેમની નિંદા શા માટે કરાવો છો ?

ઓળખ્યા નહીં તમે આચારજીજીને, તો ભરમ માહેં ભમિયા ।

વૈસ્નવ સકલને તમે વાંકું કહાવો, જો તમે નીચા નમિયા ॥ ૧૮ ॥

હકીકતમાં તમે વલ્લભાચાર્યજીને સમજી શક્યા નથી, તેથી તમે ભ્રમજાળમાં ફસાઈને ભટક્યા કરો છો. તમે હલકા પ્રકારનું આવરણ કરીને સઘળા વૈષ્ણવોને અજ્ઞાની કહેવડાવો છો.

પતિવ્રતા નારી તે પતિને પૂજે, સેવે તે અનેક પેરે ।

પીઉં પર વચન સુણે જો વાંકું, તો દેહ ત્યાગ ત્યહાં કરે ॥ ૧૯ ॥

તમે વાંકું વિસમું કાંઈ નવ જોયું, જેમ ભામની ભૂંડી ભંડાવે ।

કુકરમ કરતાં કાંઈ ન વિચારે, પછે નાહોને નીચું જોવરાવે ॥ ૨૦ ॥

પતિવ્રતા નારી પોતાના પતિની પૂજા કરે છે તથા વિવિધ પ્રકારે તેની સેવા કરે છે. જો પોતાના પતિની વિરુદ્ધ ખોટી વાત સાંભળે તો તેને સહન કરી શકતી નથી. તે ત્યાંજ પોતાના દેહનો ત્યાગ કરે છે. તમે તો યોગ્ય અયોગ્ય કશું જોયું જ નથી. જેમ મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાના પતિની નિંદા થવા દે છે તેમ તમે પણ આચાર્યની નિંદા થવા દીધી. જે સ્ત્રી કુકર્મ કરતી વખતે વિચાર પણ નથી કરતી તે અંતે પોતાના પતિને નીચા જોણું કરે છે.

એણી પેરે સેવ્યાં તમે સ્વામીને, ચિતસું જુઓ વિચારી ।

દુષ્ટપણે તમે ધણીને દુખવિયા, હવે કેહી પેર થાસે તમારી ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે તમે પોતાના આચાર્યની સેવા કરી છે, જરા વિચાર કરીને તો જુઓ. તમે તો પોતાની દુષ્ટતાથી પોતાના સ્વામીને દુઃખ આપ્યું છે. તેમજ વિચાર કરો કે હવે તમારી કેવી દશા થશે ?

સત કહે સંતોષ ઉપજે, કુલી તણે કાંધે ચઢ્યા ।

તે વૈસ્નવ નહીં તેથી રહિએ વેગળા, જે એ નિધ મૂકી પાછા પડ્યા ॥ ૨૨ ॥

સત્યનો ઉપદેશ દેવાથી હૃદયને સંતોષ થાય છે. પરંતુ જે કળિયુગના ખત્માપર બેઠા છે તેઓ સાચો ઉપદેશ સમજતા નથી. જે લોકો એવા અખંડ ધન રૂપી સત્યને છોડીને વિપરીત માર્ગ ગ્રહણ કરે છે તેઓ વૈષ્ણવ કહેવડાવવાના અધિકારી નથી. તેથી એવા લોકોએ અલગ રહેવું જોઈએ.

કેહેતાં સવળું આંશે ચિત અવળું, વસ્ત વિના કરે વિવાદ ।

મહામત કહે તેહને કેમ મળિએ, જે કરે અવળા ઉદમાદ ॥ ૨૩ ॥

એવા લોકો સીધી વાતને ઊલટી સમજે છે તથા સત્ય જ્ઞાનને સમજ્યા વિના જૂઠા અભિમાનમાં મસ્ત બનીને વિવાદ કરે છે. મહામતિ કહે છે જે સત્યને વિપરીત સમજી ઉન્માદી બને છે એવી અયોગ્ય વ્યક્તિને અમે શા માટે મળીએ ?

પ્રકરણ ૬૪ ચોપાઈ ૭૮૫

રાગ શ્રી

એ માયા આદ અનાદકી, ચલી જાત અંધેર ।

નિરગુન સરગુન હોએકે વ્યાપક, આએ ફિરત હે ફેર ॥ ૧ ॥

આ માયા વગેરે આદિઅનાદિ કાળથી જ અજ્ઞાનનો અંધકાર ફેલાવીને સર્વત્ર છવાઈ ગયાં છે. આ નિર્ગુણ અને સર્ગુણ રૂપે સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. તેના બંધનમાં પડીને લોકો જન્મમરણના ચક્કરમાં ફસાયેલા રહે છે.

ના પેહેયાન પ્રકૃત કી, ના પેહેયાન હુકમ ।

ના સુધ ઠોર નેહેચલ કી, ના સુધ સરૂપ બ્રહ્મ ॥ ૨ ॥

માયામાં મગ્ન રહેનાર લોકોની અક્ષરની ઈચ્છાશક્તિ રૂપે પ્રકૃતિ તથા પૂર્ણબ્રહ્મના આદેશની ઓળખાણ નથી, તેને પોતાના અખંડ ઘર અને પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું જ્ઞાન નથી.

સુધ નાહીં નિરાકાર કી, ઔર સુધ નાહીં સુન ।

સુધ ના સરૂપ કાલ કી, ના સુધ ભઈ નિરંજન ॥ ૩ ॥

એવા લોકોને નિરાકાર અથવા શૂન્યની પણ સૂધબૂધ નથી. તેને એટલું પણ જ્ઞાન નથી કે કાળનું સ્વરૂપ શું છે અને નિરંજન કોને કહે છે ?

ના સુધ જીવ સરૂપ કી, ના સુધ જીવ વતન ।

ના સુધ મોહ તત્વ કી, જિનથે અહં ઉતપન ॥ ૪ ॥

એવા લોકોને જીવના સ્વરૂપની તથા જીવના ઘરની પણ ભાળ નથી. આમ તેને અહંકારના જન્મદાતા મોહતત્ત્વની પણ સૂધબૂધ નથી.

સાસ્ત્રોં જીવ અમર કહ્યો, ઔર પ્રલે ચૌદે ભવન ।

ઔર પ્રલે પાંચોં તત્વ, ઔર પ્રલે કહે ત્રિગુન ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રોમાં જીવને અમર અને અવિનાશી કહ્યો છે તથા ચૌદ લોકની સૃષ્ટિને નાશવંત કહી છે.

જળ, પૃથ્વી, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચેય તત્ત્વો તથા સત, રજ, તમ આ ત્રણેય ગુણોને પણ નાશવંત માન્યાં છે.

और प्रले प्रकृत कही, और प्रले सब उत्पन ।

ना सुध ब्रह्म अद्वैत की, ओ कबहुं न कही किन ॥ ६ ॥

આમ શાસ્ત્રોમાં પ્રકૃતિ અને તેનાથી ઉત્પન્ન સમગ્ર વસ્તુઓને પણ પ્રલયાધીન કહી છે, પરંતુ અદ્વૈત બ્રહ્મની ઓળખ કોઈને પણ નહિ હોવાથી આ વિષયમાં કોઈએ પણ ક્યારેય ચર્ચા કરી નથી.

ओ त्रिगुन की पैदास जो, सो समझे क्यों कर ।

त्रिगुन उपजे अहं थे, और डिजाब अहंके पर ॥ ७ ॥

સત, રજ, તમ આ ત્રણેય ગુણો વડે ઉત્પન્ન સંસારના લોકો અદ્વૈત બ્રહ્મને કેવી રીતે સમજી શકશે? કારણ કે ત્રણેય ગુણો અહંકાર વડે પેદા થયા છે અને અહંકાર પર માયાનું આવરણ છવાયેલું છે.

ओ आहके संसे अबलों, किनहुं न भोले कब ।

सो साहेब ईत आओ के, भोल दिओ मोहे सब ॥ ८ ॥

સૃષ્ટિની શરૂઆતથી આજ સુધી ચાલતા રહેલા આ સંશયોનું નિવારણ કોઈએ પણ કર્યું નથી. નિજાનંદ સ્વામી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીએ અવતાર ધારણ કરીને સઘળું રહસ્ય મને સ્પષ્ટ કર્યું.

इहअल्ला की मेहेर से, उपज्यो ओह ईलम ।

और महंमद की मेहेर थे, सुध कहुं माया ब्रह्म ॥ ९ ॥

પરમાત્માની અભિન્ન અંગના તથા તેમના દ્વારા વિશેષ પ્રશંસિત (મહમ્મદ) શ્રી શ્યામાજીના અવતાર સ્વરૂપ નિજાનંદસ્વામીની અસીમ કૃપાથી તારતમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને આ જ્ઞાનના પ્રતાપે બ્રહ્મ અને માયાનું નિરૂપણ કરી રહ્યો છું.

प्रकृति पैदा करे, ऐसे के ईउ आलम ।

ओ और माया ब्रह्म सबलिक, त्रिगुन की पर आतम ॥ १० ॥

પ્રકૃતિ (અક્ષરબ્રહ્મની ઈચ્છા) આ બ્રહ્માંડ જેવાં અનેક બ્રહ્માંડો પેદા કરે છે ત્રિગુણ (ત્રણ દેવો) ના પર આત્મા સ્વરૂપ તથા માયાવી ઉત્પત્તિનું કારણ સ્વરૂપ અવ્યાકૃત મહાકારણ સબલિક બ્રહ્મનું સ્થાન અક્ષરબ્રહ્મની અંતર્ગત છે.

के ईउ अक्षर की नजरों, पलमें छोओ पैदास ।

ऐसे ही उउ जात हैं, ओके निमजमें नास ॥ ११ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની દૃષ્ટિમાંથી એવાં અનેક બ્રહ્માંડ એક પળમાં પેદા થયા છે અને એજ રીતે એક પળમાં નાશ પણ પામે છે.

केवल ब्रह्म अक्षरातीत, सत यिद आनन्द ब्रह्म ।

ओ कह्यो मोहे नेहेये कर, इन आनंद में हम तुम ॥ १२ ॥

ફક્ત અક્ષરાતીત બ્રહ્મ જ અદ્વૈત સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છે. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે મને આ નિશ્ચિતરૂપે સમજાવ્યું કે અક્ષરાતીત ધામધણીના પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરનાર હું અને તમે

બ્રહ્મસૃષ્ટિ જ છીએ.

કહે કતેબ સાહેદી સાહેબ કી, દે ન સકે કોઈ ઔર ।

ખુદા કી ખુદાએ બિના, કિન પાયા નાહીં ઠૌર ॥ ૧૩ ॥

કતેબ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે પરમાત્માની સાક્ષી (સ્વયં પરમાત્મા વિના) કોઈ અન્ય નથી આપી શકતું અને તેમની કૃપા વિના કોઈએ પણ મૂળ ઘર અખંડ પરમધામને પ્રાપ્ત કર્યું નથી.

એ કતેબ યોં કેહેત હૈ, હાદી સોઈ હક ।

બિના સાહેબ સાહેબ વતન કી, કોઈ ઔર ન મેટે સક ॥ ૧૪ ॥

આ કતેબ ગ્રંથોમાં એ પણ બતાવ્યું છે કે સદ્ગુરુ પોતે જ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વરૂપ છે. એવા બ્રહ્મસ્વરૂપ સદ્ગુરુ વિના અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ પરમધામનું વાસ્તવિક જ્ઞાન આપીને તે સંબંધી શંકાઓનું નિવારણ કરી શકતી નથી.

સંસે મિટાયા સતગુરેં, સાહેબ દિયા બતાએ ।

સો નેહેયલ વતન સરૂપ, યા મુખ બરન્યો ન જાએ ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજે મારી બધી શંકાઓ દૂર કરી દીધી અને અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મની ઓળખાણ કરાવી. આ અખંડ પરમધામ તથા ધામધણીના સ્વરૂપની શોભા અવર્ણનીય છે. આ મુખે તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

સાખ પુરાઈ વેદ ને, ઔર પૂરી સાખ કતેબ ।

અનભવ કરાયો આતમા, જો ન આવે મિને હિસેબ ॥ ૧૬ ॥

વેદ અને કતેબ ગ્રંથોએ પણ આ તથ્યનું સમર્થન કર્યું છે. સદ્ગુરુએ આત્માની જે અનુભૂતિ કરાવી છે તેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

હબીબ બતાયા હાદિઓં, મેરા હી મુઝ પાસ ।

કર કુરબાની અપની, જાહેર કરું વિલાસ ॥ ૧૭ ॥

સદ્ગુરુ ધણી શ્રી દેવચન્દ્રજીએ કહ્યું છે કે મારા પ્રિયતમ ધણી તો મારી પાસે જ છે. તેઓ મારા હૃદયમાં જ વસે છે. તેથી હું મારી જાતને પૂર્ણપણે સમર્પિત કરીને તેમની સાથેના આનંદ વિલાસનું ગાન કરું છું.

તુમ દેખત મોહે ઈન ઈંડમેં, મૈં ચૌદે તબક સે દૂર ।

અંતરગત બ્રહ્માંડ તેં, સદા સાહેબ કે હજૂર ॥ ૧૮ ॥

તમે મને આ સંસારમાં (નશ્વર દેહધારી રૂપમાં) નિરખી રહ્યા છો, પરંતુ હું તો ચૌદ લોકના માર્ગથી એકદમ અલગ છું. આ સંસારમાં હોઈને હંમેશાં ધણીજીની સેવામાં રહું છું.

બ્રહ્મ સૃષ્ટ ઔર બ્રહ્મ કી, હૈ સુધ કતેબ વેદ ।

સો આપ આખર આએ કે, અપનોં જાહેર કિયો સબ ભેદ ॥ ૧૯ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અને બ્રહ્મસૃષ્ટિનો સંકેત વેદ અને કતેબ ગ્રંથોમાં છે. આત્મ જાગૃતિના સમયમાં પરમાત્માએ પોતે આ સંકેતોનાં સઘળાં રહસ્યો સમજાવ્યાં છે.

મહામત જો રૂહેં બ્રહ્મ સૃષ્ટ કી, સો સબ સાહેબ કે તન ।

દુનિયાં કરી સબ કાયમ, સહી ભએ મહંમદ કે વચન ॥ ૨૦ ॥

મહામતિ કહે છે જે આત્માઓ પરમધામની બ્રહ્મસૃષ્ટિ છે તે બધા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં જ અંગ સ્વરૂપ છે. તેમણે જ આ સંસારમાં આવીને સંસારી જીવોને અખંડ મુક્તિ અપાવી છે. આ રીતે રસૂલ મહમ્મદનું વચન સિદ્ધ થયું.

પ્રકરણ ૬૫ ચોપાઈ ૮૦૫

(અંતિમ સમયે ખુદા (પરમાત્મા) પોતે કાજ બનીને આવશે અને સૌને ન્યાય આપશે - આ પ્રકારે કુરાનમાં દર્શાવેલ ભવિષ્યવાણીનું રહસ્ય સ્વામી શ્રી પ્રાણનાથજી આ પ્રકરણમાં સમજાવે છે).

સૈયાં મેરી સુધ લીજિયો, જો કોઈ એહેલ કિતાબ ।

તુમ તાલે લિખ્યા નૂરતજલ્લા, સુનકે જાગો સિતાબ ॥ ૧ ॥

હે મારા ધામના સંબંધી સુંદરસાથજી ! જે કોઈ પોતાને કતેબ વગેરે ધર્મગ્રંથોના ઉત્તરાધિકારી સમજે છે તેઓ બધા સાંભળો. તમારા ભાગ્યમાં જ અક્ષરાતીત બ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું લખ્યું છે. તેથી મારો ઉપદેશ સાંભળીને જલદી જાગ્રત થઈ જાઓ.

ના છૂટી સરીયત કરમ કી, ના છૂટી તરીકત ઉપાસન ।

મગજ ન પાવે માએના, ચલે સબ બસ પરે મન ॥ ૨ ॥

જે લોકો કર્મકાંડનું બંધન અને ઉપાસનાની વિધિ છોડી શકતા નથી તેઓ ધર્મગ્રંથોનાં ગૂઢ રહસ્યો સમજ્યા નથી. તેથી તેઓ મનને વશ વર્તીને ચાલ્યા કરે છે.

દોઊ દોડ કરત હેં, હિંદૂ યા મુસલમાન ।

એ જો ઉરઝે બીચ મેં, ઈનકા સુંન મકાન ॥ ૩ ॥

બંને હિંદુ અને મુસલમાન જ પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે પરસ્પર હરિફાઈ કરે છે. પરંતુ બંને જ મૂળ ઘર (પરમધામ) સુધી પહોંચી શક્યા નથી તથા વચ્ચે જ ફસાઈ ગયા. તેમનું ઠેકાણું શૂન્ય સુધી જ રહ્યું છે.

જોગારંભી યા કસબી, પોહોંચે લા મકાન ।

મોહ તત્ત્વ ક્યોંએ ન છૂટહીં, કહ્યા પરદા ઊપર આસમાન ॥ ૪ ॥

યોગની સાધના કરનાર યોગી તથા ઉદ્ધમી સાધક પણ બ્રહ્મને શોધતા ફક્ત શૂન્ય સુધી જ પહોંચ્યા છે. મોહ તત્ત્વ તેમનાથી પણ કોઈ પ્રકારે છૂટ્યું નથી. એટલે તેઓ મોહતત્ત્વથી આગળ જઈ શક્યા નથી. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે ચૌદ લોકની ઉપર મોહ તત્ત્વનું જ આવરણ છવાયેલું છે.

એક ઈલમ લે દોડહીં, ઔર લે દોડે ગ્યાન ।

તિત બુધ ન પોહોંચે સબદ, એ ભી થકે ઈન મકાન ॥ ૫ ॥

મુસલમાન ઈલ્મ દ્વારા ખુદાને શોધે છે તો હિંદુ જ્ઞાન દ્વારા પૂર્ણબ્રહ્મને પામવા ઈચ્છે છે. પરંતુ બંનેની બુદ્ધિ અને શબ્દ બ્રહ્મ સુધી પહોંચી શકતાં નથી. આ બધા લોકો શૂન્ય (લા મકાન) નિરાકારથી આગળ જઈ શકતા નથી. શોધતાં શોધતાં અહીં સુધી પહોંચીને થાકી જાય છે.

દૂજી કુરસી ઈત તરીકત, જાહેરી ઊપર ફુરમાન ।

હકીકત મારફત કી, ના કિન કિયા બયાન ॥ ૬ ॥

બીજી ભૂમિકા તરીકત એટલે ઉપાસના કરનારની છે. જે કુરાનના જાહેરી(બાહ્ય) અર્થના આધારે

ચાલે છે પરંતુ યથાર્થ જ્ઞાન તથા પૂર્ણ પિછાણના વિષયમાં કોઈએ કંઈ કહ્યું નથી.

સો ખિતાબ ખોલન કા, હુકમ હાદી પર ।

જો ઔલાદ આદમ હવા કી, સો ખોલે ક્યોં કર ॥ ૭ ॥

યથાર્થ જ્ઞાન તથા પૂર્ણઓળખનું રહસ્ય સ્પષ્ટ કરવાની જવાબદારી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી(હાદી) પર છે. આદમ અને હવાનાં સંતાન એટલે માયાથી ઉત્પન્ન જીવ આ રહસ્યોને કેવી રીતે સ્પષ્ટ કરી શકે ?

પાતસાહ ઈબલીસ દિલ પર, સબ પર હુઆ હુકમ ।

ઈન દોગિ કી અકલસોં, કહેં ખોલેં બાતૂન હમ ॥ ૮ ॥

માયાવી જીવોના હૃદય પર દુષ્ટ ઈબલીસનું જ રાજ્ય છે. એવા માયાવી જીવ વ્યર્થ જ કહે છે કે અમે હકીકત કે મારફતી બુદ્ધિ દ્વારા વેદ કતેબનું ગૂઢ રહસ્ય સ્પષ્ટ કરીએ છીએ.

જહાં કદુએ હે નહીં, સબ કહેં બેચૂન બેચગૂન ।

સુંન નિરાકાર નિરંજન, બેસબી બેનિમૂન ॥ ૯ ॥

આ રીતે માયા વડે ઉત્પન્ન જીવો જ્યાં અસ્તિત્વ નામ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, તેને બ્રહ્મ માનીને ‘બેચૂન’ કહે છે અને જ્યાં કોઈ ગુણ દેખાતો નથી ત્યાં બ્રહ્મને ‘બેચગૂન’ કહે છે, બીજા શબ્દોમાં, બ્રહ્મને શૂન્ય, નિરાકાર, નિરંજન બૈશબ્બીહ (જેને કોઈ આકાર નથી), ‘બેનિમૂન’ (જેનો કોઈ બીજો નમૂનો નથી તેવું)કહ્યું છે.

ઈત ખાવંદ તો ન પાઈએ, બીચ આપકે એબ ।

પીછે કહેં હમ પાયા બાતૂન, હમહીં હેં સાહેબ ॥ ૧૦ ॥

નાશવંત માયામાં ફસાયેલા આ જીવોને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વરૂપનાં દર્શન તો નથી થતાં પણ તે કહે છે કે અમે ધર્મગ્રંથોનાં ગૂઢ રહસ્યો સમજી લીધાં છે અને અમે સ્વયં બ્રહ્મ છીએ.

આતમ રૂહ ન ચીન્હહીં, લે માએને ઈલમ ગ્યાન ।

આપ ખુદા હો બૈઠહીં, એ ઈબલીસેં ફૂકે કાન ॥ ૧૧ ॥

આ લોકોને આત્મા અથવા રૂહની જાણ નથી છતાં તેઓ બ્રહ્મજ્ઞાની હોવાનો દાવો કરે છે. સેતાને તેમના કાન ભરી દીધા છે તેથી તેઓ પોતાને જ ખુદા(બ્રહ્મ) માની બેઠા છે.

લોક જિમી આસમાન કે, તિનકે સબદ અકલ ચિત મન ।

સો આગૂં ના ચલ સકે, રહે હવા બીચ સુન ॥ ૧૨ ॥

મૃત્યુલોકના મનુષ્ય અને સ્વર્ગ વગેરે લોકોના દેવતાઓમાં પૂર્ણબ્રહ્મના વિષયમાં વિચાર કરવા અને કહેવા માટે બુદ્ધિ, મન અને વાણી જ નથી. તેથી તેઓ આગળ વધી શકતા નથી કારણ કે તેમનાં મન, વચન અને બુદ્ધિ માત્ર માયા અને શૂન્યનો વિચાર કરીને અવરોધ બની જાય છે.

એહ સિપારે દૂસરે, યા વિધ કર લિખે બયાન ।

બીચ હવા કે પલના, ચૌદે તબક ઝુલાન ॥ ૧૩ ॥

કુરાનના બીજા સિપારામાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે હવા એટલે નિરાકારના પારણામાં ચૌદ લોક

ઝૂલી રહ્યા છે.

ભૂલે સબ જુદે પડે, માએના સબોં કા એક ।

એ સતગુરુ હાદી બિના, ક્યોં કર પાવે વિવેક ॥ ૧૪ ॥

ધર્મગ્રંથોના ઉપદેશક પણ પોતાની ભૂલને કારણે અલગ અલગ બની જાય છે. વસ્તુતઃ બધા ધર્મગ્રંથોનો આશય એક જ હોય છે, પરંતુ સદ્ગુરુ વિના આ રહસ્યોને વિવેકપૂર્વક કોણ સમજાવી શકે ?

હવા પાર મહંમદ નૂર કહ્યા, નૂર પાર તજલ્લા નૂર ।

અરજ કરી વાસ્તે ઉમત, પોહોંચ કે હક હજૂર ॥ ૧૫ ॥

હજરત મહંમદે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે હવા, શૂન્ય અને નિરાકારથી પર અક્ષરબ્રહ્મ (નૂર) છે અને આ અક્ષરબ્રહ્મથી પર અક્ષરાતીત પૂર્ણબ્રહ્મ (નૂર તજલ્લા) છે. તેમણે પરમાત્મા પાસે પહોંચીને બ્રહ્મસૃષ્ટિ (ઉમત) માટે પ્રાર્થના કરી.

નબે હજાર હરફ કહે, યોં કર ક્રિયા હુકમ ।

ત્રીસ હજાર જાહેર કરો, આખર બાકી ખોલેં હમ ॥ ૧૬ ॥

પરમાત્માએ રસૂલ મહમ્મદને નેવું હજાર શબ્દોમાં પોતાનો ઉપદેશ આપ્યો કે તેમાંથી ત્રીસ હજાર શબ્દોને તમે પ્રગટ કરજો, બાકીના શબ્દો અંતિમ સમયે આવીને અમે સ્પષ્ટ કરીશું.

સો જાહેર સબ જાનત, જો લે ખડે સરીયત ।

ઔર મુદા બિલંદી ગુઝ રખ્યા, સો ખોલસી બીચ આખરત ॥ ૧૭ ॥

આથી શરીયત (કર્મકાંડ) ને પ્રાધાન્ય આપવાવાળા લોકો આ ત્રીસ હજાર શબ્દો જ જાણે છે, જે અખંડ જ્ઞાન ગુપ્ત રાખવાનું કહ્યું છે તેને અંતિમ સમયે પરમાત્મા પોતે આવીને સ્પષ્ટ કરશે.

સોઈ સાહેબ આખર આવસી, ક્રિયા મહંમદ સોં કોલ ।

ભિસ્ત દરવાજે કાયમ, સબ કો દેસી ખોલ ॥ ૧૮ ॥

તે પરમાત્મા અંતિમ (આત્મજાગૃતિના) સમયે પ્રગટ થશે, જેમણે હજરત મહમ્મદને પોતે આવવાનું વચન આપ્યું હતું. તે પોતે પ્રગટ થઈને સૌને માટે અખંડ મુક્તિનાં દ્વાર ખુલ્લાં કરશે.

કાજ હોએ કે બૈઠસી, હિસાબ લેસી સબન ।

પલ મેં પ્રલે કરકે, ઉઠાએ લેસી તતખિન ॥ ૧૯ ॥

તે સમયે પરમાત્મા પોતે ન્યાયાધીશ બની બેસશે અને સઘળા જીવોનાં કર્મોનો હિસાબ લેશે, ત્યારે પળવારમાં જ અજ્ઞાનતાને દૂર કરી સઘળા જીવોને મુક્તિ સ્થળો (બહિશ્ત)માં પહોંચાડશે.

એ સબ ઉમત કારને, આખર કરી સરત ।

દેસી ભિસ્ત સબન કો, સો રૂહઅલ્લા કી બરકત ॥ ૨૦ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માએ પોતાની અંગના (બ્રહ્મપ્રિયાઓ) માટે જ આ રીતે અંત સમયે આવવા વચન આપ્યું છે. હવે તે પરમાત્મા સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી (રૂહ અલ્લાહ) રૂપે આવ્યા છે. તેથી હવે

તેમના જ પ્રતાપથી સઘળા જીવોને મુક્તિ મળશે.

સો હુકમ હાદી કા છોડકે, છોડ સાહેબ કે પાએ ।

બીચ અંધેરી સુંન કે, જાએ જલ બિન ગોતે ખાએ ॥ ૨૧ ॥

આવા પરમાત્મા સ્વરૂપ સદ્ગુરુની આજ્ઞા અને તેમનાં ચરણકમળ (આશ્રય) છોડીને જે લોકો શૂન્ય - નિરાકારમાં ભટકે છે, તેઓ હકીકતમાં પાણી વિના ગોથાં ખાઈ રહ્યા છે.

અબ પૂછો દિલ અપના, ઈત કહાં રહ્યા ચકીન ।

મુંહ સે કહેં હમ મહંમદ કે, કાયમ ખડે બીચ દીન ॥ ૨૨ ॥

હવે જરા પોતાના દિલને પૂછો. એવા સદ્ગુરુ પ્રત્યે તમારો વિશ્વાસ ક્યાં રહ્યો ? મોંઢેથી કહો કે અમે મહમ્મદ સાહેબના સેવક છીએ તથા તેમણે દર્શાવેલ ધર્મ પર અમારો વિશ્વાસ સ્થિર છે.

એ વિચારે કયા કરેં, સુખ તાલે લિખ્યા નાહેં ।

ના તો જાન બૂઝ પડે આરફ, ક્યોં પરેં દોજખ માહેં ॥ ૨૩ ॥

હકીકતમાં એ બિચારા કરે પણ શું ? તેમના ભાગ્યમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનું અખંડ સુખ લખ્યું જ નથી. અન્યથા તેઓ કુરાનના જાણકાર હોવા છતાં જાણીબૂજીને નરકમાં શા માટે પડે છે ?

તો આંખા મૂંદે કહે, ઔર બેહેરે કહે શ્રવન ।

પઢે તો પાવેં નહીં, કુલફ દિલોં પર ઈન ॥ ૨૪ ॥

એટલે તો કુરાનના પહેલા સિપારામાં તેમને આંખના આંધળા અને કાનના બહેરા કહ્યા છે. તેઓ કુરાનનો ફક્ત ઉપર-ઉપરનો અભ્યાસ કરે છે. તેમને તેનો ગૂઢાર્થ સમજાતો નથી કારણ કે તેમના હૃદય પર અજ્ઞાનતાનું તાળું લાગી ગયું છે.

સો પોહોંચી સરત સબન કી, હુએ વેદ કતેબ રોસન ।

સદી અગ્યારહીં બીચ મેં, હોસી દોજખ ભિસ્ત સબન ॥ ૨૫ ॥

તે બધા મહાપરુષોનાં વચન (ભવિષ્યવાણી) હવે પૂર્ણ થઈ ગયાં છે. વેદ તથા કતેબ ગ્રંથોનું રહસ્ય સ્પષ્ટ થઈ ગયું. કતેબ અનુસાર મહમ્મદ સાહેબ પછી અગિયારમી સદીમાં સર્વ જીવોને કર્મ અનુસાર મુક્તિ સ્થાન અથવા નરક પ્રાપ્ત થશે.

દિયા દોઊ હાથોં કર, સિર સાહેબેં ખિતાબ ।

મહામત ખોલેં સો માએને, આગે એહેલ કિતાબ ॥ ૨૬ ॥

મહામતિ કહે છે સદ્ગુરુએ મારા હાથમાં ઉપર્યુક્ત બંને કાર્યોની જવાબદારી (ન્યાયાધીશ પદ) સોંપી છે. તેથી હવે હું આ સાક્ષી ગ્રંથોના ઉત્તરાધિકારી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ સમક્ષ તેનાં રહસ્યો સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છું.

એ અહંમદ અલ્લા કે હુકમે, મહંમદ કહ્યા સમજાએ ।

અબ કયા કહિએ તિન કો, જો એ સુનકે ફેર ઉરજાએ ॥ ૨૭ ॥

(તફ્ફશીર હુસૈનીમાં કહ્યું છે કે મહમ્મદના હૃદયમાં જ્યારે ઇસા બિરાજમાન થાય છે ત્યારે તેમનું નામ અહમ્મદ થઈ જાય છે. તેથી સ્વામીજી કહે છે) ઇસા સ્વરૂપ શ્રી દેવચન્દ્રજી મારા હૃદયમાં વસી ગયા, તેથી મેં અહમ્મદ બનીને પરમાત્માના આદેશ અનુસાર મહમ્મદની કિતાબ કુરાનનું સઘળું રહસ્ય સમજાવ્યું છે. આ બધું જાણવા છતાં જે લોકો સમજ્યા વિના વારંવાર ભટકતા રહે છે તેમને વિશે શું કહેવું ?

પ્રકરણ ૬૬ ચોપાઈ ૮૩૨

રાગ સિંધૂડો

વાટડી વિસમી રે સાથીડા વેહદ તણી, ઊવટ કોણે ન અગમાએ ।

ખાંડાની ધારે રે એણી વાટે ચાલવું, ભાલા અણી કેહને ન ભરાએ ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! બેહદનો માર્ગ વિકટ છે. કઠણ હોવાથી તેના પર કોઈ ચાલી શકતું નથી. એવા માર્ગ પર ચાલવું તો તલવારની ધાર તથા ભાલાની અણી પર ચાલવા સમાન છે.

આડીને આડી રે અગની જોને પર જલે, વૈરાટ માંહે ન સમાએ ।

બ્રહ્માંડ ફોડીને ઝાળો જોને નીસરી, ઓલાડી તે કેહને ન જાએ ॥ ૨ ॥

જુઓ ! આ માર્ગ પર તો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને અહંકારનો અગ્નિ વ્યવધાનરૂપ બની ગયો છે. તેથી જીવરૂપ પક્ષીની પ્રેમ અને શ્રદ્ધા (ઈસક અને ઈમાન) રૂપ પાંખ બળવા લાગી છે. આ અગ્નિ તો આ બ્રહ્માંડમાં જ સમાતો નથી. જુઓ ! તેની જવાબાઓ બ્રહ્માંડને પણ ફોડીને બહાર નીકળે છે, તેનો કોઈ પાર પામી શકતું નથી.

ઈહાં હસ્તી થઈને એણી વાટે હીંડવું, પેસવું સુઈના નાકા માંહે ।

આલ ન દેવી રે ભાઈ આકારને, ઝાંપ તો ભૈરવ ખાય ॥ ૩ ॥

આ માર્ગ પર હાથીની જેમ મસ્ત બનીને ચાલવાનું છે અને સોયનાં કાણાંમાંથી પસાર થવાનું છે એટલે નિર્ભય બનીને ચાલતા અને વિનમ્ર બનીને રહેવાનું છે. ભૌતિક સુખોની ઈચ્છામાં રહીને શરીરમાં આળસ આવવા દેવી નહીં. આપણે તો ભૈરવ ઝાંપની પેઠે અહીંથી કુદીને પરમધામ પહોંચવાનું છે.

ઓતડ દીસે રે અતિ ઘણું દોહેલી, હાથ ન થોભે રે પાય ।

કામ નહીં રે ઈહાં કાયર તણું, સૂરે પૂરે ઘાયલે લેવાય ॥ ૪ ॥

આ માર્ગ તો અતિ વિકટ હોવાથી કષ્ટદાયી જણાશે. તેના પર ચાલતાં હાથ-પગ સ્થિર રહેતા નથી. અહીં કાયરોનું કામ નથી. આ માર્ગ પર તો શૂરવીર (ભક્ત) જ ચાલી શકે છે.

સાગરના પંથે રે બીજા જોને પાધરા, ચાલે ચાલે ઉતરતાં જાય ।

સ્વાંત લેઈને સેહેજલ સુખમાં, પ્રઘલ જાએ રે પ્રવાહે ॥ ૫ ॥

બીજા તરફ ભવસાગરનો માર્ગ ઘણો સરળ છે. તેને ઘણી સરળતાથી પાર કરી શકાય છે. વહેતા પ્રવાહની માફક ભવસાગરનાં સુખો તરફ શાંતિથી જઈ શકાય છે.

તે તો આકાર કરે રે જોને ઉજળા, માંહે તો અધમ અંધાર ।

ખાએ ને પિએ રે સેજ્યા સુખ ભોગવે, એણી વાટે ચાલતાં કરાર ॥ ૬ ॥

ભવસાગરનો માર્ગ લેનાર લોકો બાહ્યરૂપે પોતાની કાયા શુદ્ધ કરી લે છે. પરંતુ તેના અંતરમાં તો અજ્ઞાનનો અંધકાર ભરેલો છે. અજ્ઞાનને વશ થઈને તેઓ ખાન, પાન અને વિષય ભોગમાં જ મસ્ત રહે છે. એવા માર્ગ પર ચાલવા છતાં તેઓ શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

ભ્રાંત માહેલી જિહાં ભાજે નહીં, તિહાં લગે જાએ નહીં કપટ ।

ભેષ બનાવો રે અનેક વિધનાં, પણ મૂકે નહીં વેહેવટ ॥ ૭ ॥

વસ્તુતઃ જ્યાં સુધી હૃદયમાં ભ્રમ દૂર નહીં થાય ત્યાં સુધી કપટનો વ્યવહાર છૂટશે નહીં. ગમે તેટલા પ્રકારના વેશ ધરવા છતાં તેનાથી કપટી વ્યવહાર છૂટશે નહીં.

બેહદ વાટે રે કપટ ચાલે નહીં, રાખે નહીં રજ માત્ર ।

જેને આવો રે તે તો પેહેલે આગમી, પછે ને કરું પ્રેમનાં પાત્ર ॥ ૮ ॥

બેહદના માર્ગમાં છલકપટ ચાલવાનું નથી તેથી બેહદ માર્ગે ચાલનારા લેશ માત્ર કપટ રાખતા નથી. તેથી આ માર્ગ પર જેને આવવું છે તે પહેલાં આવી જાય પછી હું તેમને અનન્ય પ્રેમના પાત્ર બનાવી દઈશ.

ભ્રાંત માહેલી રે મહામત ભાજવી, રદે માંહે કરવો પ્રકાસ ।

પછે ને દેખાડું ઘેર મુખ આગળ, જેમ સોહેલો આવે મારો સાથ ॥ ૯ ॥

મહામતિ કહે છે સર્વપ્રથમ મારે તેમના અંતરમાંથી ભ્રાંતિ દૂર કરીને જ્ઞાન દ્વારા તેમનું હૃદય પ્રકાશિત કરવું છે. ત્યાર પછી તેમને પરમધામની લીલાઓની સન્મુખ કરી દઉં, જેથી સુંદરસાથ ઘણી સરળતાથી આ માર્ગે ચાલ્યા આવશે.

પ્રકરણ ૬૭ ચોપાઈ ૮૪૧

રાગ ધોલ-ધન્યા

અટકળે એ કેમ પામિએ, એ તો નહીં પંથ પ્રપંચ ।

એણે પગલે ન પોહોંયાએ, જિહાં ચોકસ ન કીજે ચિત, મારા સમંધી ॥ ૧ ॥

હે મારા આત્મ-સંબંધીઓ ! પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવાનો આ માર્ગ માત્ર અટકળ લગાવવાથી કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકશે ? આ માર્ગ જૂઠ અને કપટથી ભરેલો નથી. તેથી જ્યાં સુધી ચિત્ત સાવધાન કરીને હૃદયમાં વિશ્વાસ દઢ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આ માર્ગ પર ચાલવાનું કઠણ છે.

જિહાં અટકળ તિહાં ભ્રાંતડી, અને ભ્રાંત તો થઈ આડી પાળ ।

પાર જવાએ પૂરણ દ્રષ્ટેં, ઈહાં રજ ન સમાએ પંપાળ ॥ ૨ ॥

જ્યાં અનુમાન થાય છે ત્યાં ભ્રાંતિપણ થાય છે અને ભ્રાંતિ તો ભવસાગરથી પાર ઊતરવાના માર્ગમાં અવરોધ રૂપ છે. પૂર્ણ એકાગ્રતા વડે જ એ પાર કરી શકાય છે. આ માર્ગ પર તો જૂઠ પ્રપંચ રજમાત્ર પણ ટકી શકે નહિ.

ભ્રાંત આડી જિહાં ભાજે નહીં, તિહાં માંહેથી ન પૂરે સાખ ।

વચન રુદે પ્રકાસીને, જિહાં આતમા ન દેખે સાખ્યાત ॥ ૩ ॥

જ્યાં સુધી આ ભ્રાંતિનો અવરોધ દૂર નથી થતો ત્યાં સુધી આત્મા સાક્ષી નહીં પૂરે. જ્યાં સુધી ઉપદેશ દ્વારા હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ન ફેલાય ત્યાં સુધી આત્માના સાક્ષાત્કારનો અનુભવ નહીં થાય.

ઈહાં સર્વને સાખ પુરાવિએ, ગુણ અંગ ઈદ્રી ને પખ ।

આઉધ સરવે સંભારિએ, એ તો અલખની કરવી છે લખ ॥ ૪ ॥

અહીં તો ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો તથા પક્ષ સૌની સાક્ષી પૂરવી છે. તેથી તે બધાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો સંભાળી લો. કારણ કે તેના દ્વારા અલખ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે.

વાટ બિના ઈહાં ચાલવું, અને પગ બિના કરવું પંથ ।

અંગ બિના આઉધ લેવાં, જુધ તે કરવું નિસંક ॥ ૫ ॥

અહીં તો માર્ગ વિના ચાલવું છે, પગ વિના પાર કરવું છે તથા અંગો વિના શસ્ત્ર ધારણ કરવાં છે, પરંતુ પ્રેમ, દયા, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ વગેરે શસ્ત્રો દ્વારા યુદ્ધ તો કરવું જ છે.

સુપન માહેં સુખ સાખ્યાત લેવું, તે નિદ્રામાં કેમ લેવાએ ।

જાગી અખંડ સુખ ઓળખિએ, આ સુપન લગાડિએ વળી તાંહે ॥ ૬ ॥

આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં રહીને ધણીજના અખંડ સુખનો અનુભવ કરવો છે પરંતુ ભ્રમ અને અજ્ઞાનની નિદ્રામાં તે સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે ? તેથી તારતમ જ્ઞાન દ્વારા અજ્ઞાનતાની નિદ્રામાંથી જાગ્રત થઈ અખંડ સુખને ઓળખો અને સ્વપ્નવત્ સંસારનાં આ સાધનો(ઈન્દ્રિયો)ને પણ તેમાં જોડી દો.

એમ ને અખંડ સુખ ઉદે થયું, જ્યારે સમઝયાં સુપન મરમ ।

જાગી સાખ્યાત બેઠા થૈએ, ત્યારે આગળ પૂરણ પારબ્રહ્મ ॥ ૭ ॥

આ રીતે સઘળાં જૂઠાં સ્વપ્નોનું રહસ્ય સમજમાં આવી જશે અને અખંડ સુખનો અનુભવ થવા લાગશે. જ્યારે સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત થઈ ઊભા થઈ જશો ત્યારે ધામધણીને પોતાની સમક્ષ બેઠેલા પામશો.

વચને કામસ ધોઈ કાઢિએ, રાખિએ નહીં રજ માત્ર ।

જોગવાઈ સરવે જીતિએ, ત્યારે થૈએ પ્રેમનાં પાત્ર ॥ ૮ ॥

તેથી પોતાના ધણીનાં ઉપદેશ વચનોથી મનના વિકારોને ધોઈ નાખો. તેને પોતાના હૃદયમાં લેશમાત્ર પણ રહેવા ન દેશો. જ્યારે મન, ઈન્દ્રિયોને પોતાને વશ કરશો ત્યારે પ્રેમને પાત્ર બનશો.

એ પગલે એણે પંથડે, પ્રેમ બિના ન પોહોંયાએ ।

વૈકુંઠ સું ને મારગે, બીજી અનેક કથની કથાએ ॥ ૯ ॥

આ માર્ગે ચાલવાની આ રીત છે કે અહીં પ્રેમ વિના પહોંચી શકાતું નથી. વૈકુંઠ શૂન્ય તરફ જવા માટે તો શાસ્ત્રોમાં અનેક માર્ગો કહ્યા છે.

એ તો હદ નહીં આ તો વેહદ, ઈહાં અનેક અટકળો તણાએ ।

અનેક સૂરા સંગ્રામ કરે, અનેક ઉથડતાં જાએ ॥ ૧૦ ॥

બ્રહ્મ પ્રાપ્તિનો આ માર્ગ હદનો માર્ગ નથી પણ બેહદનો માર્ગ છે. આ માર્ગનું અનુમાન કરનાર અનેક લોકો ભવસાગરમાં જ વહી ગયા, તેને પાર કરવા અનેક શૂરવીરો (ભક્તો)એ સંઘર્ષ કર્યો, પરંતુ તેઓ બધા તેની લહેરોમાં જ આથડતા રહી ગયા.

સાધ સૂરધીર અનેક મળો, અનેક જાઓ વૈકુંઠ પાર ।

પણ અખંડ તણાં દરવાજા કોણે, તે તો નવ ઉઘડે નિરધાર ॥ ૧૧ ॥

અનેક સાધુ મહાત્મા શૂર ધીર મળીને વૈકુંઠ તરફ કેમ ન ગયા હોય, પરંતુ નિરાકારની પાર અખંડ બેહદ ભૂમિનાં દ્વાર કોઈથી ઊઘડ્યાં નથી.

તમને મોટી મતવાલા સાધ દેખાડું, જેણે ભર્યાં બ્રહ્માંડમાં પાય ।

કોઈ વૈકુંઠ કોઈ સુંન મંડલમાં, એટલાં લગે પોહોંચાએ ॥ ૧૨ ॥

હું તમને મહાન બુદ્ધિશાળી સાધુ મહાત્માઓનાં અનેક ઉદાહરણો આપું છું, જેમણે આ બ્રહ્માંડની પેલી પાર જવા માટે ડગલાં ભર્યાં, પરંતુ તેમાંથી અમુક જ લોકો વૈકુંઠ તથા શૂન્ય મંડળ સુધી પહોંચી શક્યા.

પાર બ્રહ્મ પામ્યા તણા, અનેક ઉદમ કરે સાધ ।

ચઢી વૈકુંઠ આઘા વહે, તિહાં તો આડી અગમ અગાધ ॥ ૧૩ ॥

પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવા સાધુ મહાત્માઓએ અનેક પ્રયત્ન કર્યા. વૈકુંઠ સુધી પહોંચીને તેનાથી આગળ જવા લાગ્યા, પરંતુ શૂન્ય નિરાકારનો અગાધ પડદો અવરોધ રૂપ બની ગયો.

સાધ આઉધ સરવે સાયવી, જુધ તે કરતાં જાએ ।

લોહી માંસ ન રહે અંગ ઊપર, બચમાં સ્વાંસ ન ખાએ ॥ ૧૪ ॥

મોટા સાધુ મહાત્માઓએ પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશીભૂત કરીને બ્રહ્મધામ તરફ જવા માટે ભારે તપસ્યા કરી. પરિણામે તેમનું શરીર રક્ત અને માંસ રહિત શુષ્ક બની ગયું. તેઓ પ્રાણાયામ દ્વારા વર્ષો સુધી શ્વાસને રોકી રહ્યા છતાં તેમને સાર વસ્તુ મેળવવામાં સફળતા ન મળી.

ચૌદે ચઢી ચાલે એણી વિધે, આગળ નિરાકાર કેહેવાએ ।

તિહાં પંથ ન થાએ પગ થોભ બિના, સાધ ઈહાં જઈને સમાએ ॥ ૧૫ ॥

આ પ્રકારે કઠણ સાધના કરનાર લોકો ચૌદ લોકથી ઉપર ઊઠીને વૈકુંઠની પાર શૂન્ય નિરાકાર સુધી પહોંચ્યા, તેની આગળના માર્ગ વિના આધાર પ્રાપ્ત થતો નથી અર્થાત્ તારતમ જ્ઞાન વિના એ પ્રાપ્ત નથી થઈ શકતો. તેથી તે સાધકો શૂન્ય નિરાકારમાં જ સમાઈ ગયા.

કેટલાક જોર કરે જુધ કરવા, પણ પગ પંથ સબદ ન કોએ ।

સું કરે સાધ સનંધ બિના, મોટી મત વાલા જોએ ॥ ૧૬ ॥

કેટલાય સાધકોએ શૂન્ય નિરાકારથી પાર જવા માટે માયાથી સંઘર્ષ કર્યો, પરંતુ તેમને સત્ય માર્ગ તથા તેનો ઉપદેશ ન મળ્યો. વિશેષ બુદ્ધિમાન હોવા છતાં પણ પારના સંબંધ વિના સાધક શું કરી શકે ?

આ પાંચે તણું મૂલ કોય ન પ્રીછે, અનેક કરે છે ઉપાય ।

સાધ મોટા પોહોંચે સુંન લગે, પણ સત સુખ કેને ન લેવાય ॥ ૧૭ ॥

અનેક ઉપાય કરવા છતાં ય આ પાંચ તત્ત્વોનું ઉદ્ભવ સ્થાન ક્યાં છે તે કોઈ સમજી શક્યું નથી. મોટામોટા સાધુ સંત નિરાકાર સુધી પહોંચી શક્યા, પરંતુ અખંડ સુખ કોઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી.

વેદે વૈરાટ જોયું દસો દિસા, કહી આ પાંચ ચૌદની ઉતપંન ।

ચૌદ લોક જોયા ચારે ગમા, ચાલ્યાં આઘા જોવા માંહે સુંન ॥ ૧૮ ॥

વેદોએ આ વિરાટને દશેય દિશાઓથી જોઈને કહ્યું કે આ પાંચ તત્ત્વોથી ચૌદ લોકના લોકોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. પછી ચૌદ લોકના વિસ્તારને ચારે બાજુથી જોઈને તે વધુ જોવા માટે આગળ વધ્યા તો શૂન્યમાં જઈને સમાઈ ગયા.

સુંન જોયું ઘણું શ્રમ કરી, ત્યારે નામ ધરાવ્યાં નિગમ ।

સનંધ ન લાધી સુંન તણી, ત્યારે કહીને વળ્યા અગમ ॥ ૧૯ ॥

વેદોએ શૂન્યનું નિરૂપણ કરવા માટે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેનું પૂરું નિરૂપણ થઈ ન શક્યું. તેથી પરમાત્માને તેથી પણ પર અગમ્ય કહીને પાછા વળ્યા. ત્યારથી તેનું નામ નિગમ પડ્યું.

વેદે વળતાં વાણી જે ઓચરી, તેતાં ચઢી વૈરાટને મુખ ।

કુલિએ તે લેઈ મુખ વિપ્રોને, કરી આપી વ્રત ભખ ॥ ૨૦ ॥

શૂન્યથી પાછા વળતાં વેદોએ પરમાત્માને અગમ કહ્યા હતા. પરમાત્માના વિષયમાં તે અગમ શબ્દ જ સંસારના લોકોની જીભે પ્રતિષ્ઠિત થઈ ગયો. આ કળિયુગમાં બ્રાહ્મણોએ તેનું અનુષ્ઠાન કરીને આજીવિકાનો આરંભ કર્યો.

વેદ સનમુખ ચઢ્યાં જ્યારે ઊંચા, ત્યારે મૂલ હતા પાતાળ ।

ફરીને વાણી પાછી વળી, ત્યારે થયા મૂલ ઊંચા ને નીચી ડાળ ॥ ૨૧ ॥

જ્યારે વેદ બ્રહ્મને શોધવા માટે ચૌદ લોકની પાર નિરાકાર સુધી પહોંચ્યા ત્યારે સંસારની ઉત્પત્તિ સ્થાન રૂપે પાતાળના શેષશાયી નારાયણને મૂળ માન્યા હતા. પરંતુ બ્રહ્મનો પત્તો ન લાગતાં નિરાકારથી પાછા વળ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે સંસારની ઉત્પત્તિ કરનાર તો નિરાકારથી પણ પાર છે ત્યારે સંસારનાં મૂળ ઉપર છે અને શાખાઓ નીચે ફેલાઈ છે એમ માનવા લાગ્યા.

કલ્પવૃક્ષ તિહાં વેદ થયો, તેહનું ફલ નિપનૂ ભાગવત ।

વન પકવ રસ ગ્રહી મુનિ થયા, એમ સુકે પ્રીસવ્યા સંત ॥ ૨૨ ॥

આમ વેદ કલ્પવૃક્ષની જેમ સંસારના લોકોની ઈચ્છા પૂરી કરનાર જ્ઞાનનો આધાર બની ગયા. આ વેદોના નવનીત રૂપે શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણ તૈયાર થયું, તેના પરિપક્વ અમૃતરસને ગ્રહણ કરી મુનિ શુકદેવજી અમર બની ગયા. તેમણે અન્ય સાધુ-સંતોને પણ અમૃત રસ પીવડાવી તેમની જ્ઞાન પિપાસા શાંત કરી.

એ રસ સનમુખ સાધ લેઈને, વૈકુંઠ સુંન સમાએ ।

બીજા કાષ્ટ ભખી જન જે હેઠાં ઉતર્યાં, તે તાં જલ બિના લેહેર પછટાએ ॥ ૨૩ ॥

આ રસને ગ્રહણ કરીને સાધુ-સંત વૈકુંઠ, શૂન્ય સુધી પહોંચી જાય છે પરંતુ અન્ય અભિમાની લોકો, કાષ્ટ ભક્ષણ કરનાર કીડાની જેમ, નીચે ઊતરે છે અને મોહસાગરમાં પાણી વિના ગોથાં ખાવાં લાગે છે.

પ્રકરણ ૬૮ ચોપાઈ ૮૬૪

સુન્ય મંડળ સુધ જો જો મારા સમંધી, આ ઈંડુ જેહને આધાર ।

નેત નેત કહીને નિગમ વણિયા, નિગમ ને અગમ અપાર ॥ ૧ ॥

મારા ધામના સંબંધી સુંદરસાથજી ! જેના આધારે આ બ્રહ્માંડ ટકી રહ્યું છે એવા શૂન્ય મંડળને જુઓ. તેના આધારે આ બ્રહ્માંડ ટકી રહ્યું છે. વેદ પણ તેને 'નેતિ નેતિ' કહીને પાછા વળ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે તે તો અગમ અને અપાર છે.

ઈહાં આદિ અંત નહીં થાવર જંગમ, અજવાસ ન કાંઈ અંધાર જી ।

નિરાકાર આકાર નહીં, નર ન કહેવાય કાંઈ નાર જી ॥ ૨ ॥

આ શૂન્ય મંડળનો કોઈ આદિ અંત નથી. ત્યાં ચલ-અચલ, પ્રકાશ-અંધકાર કંઈ જ નથી. તેને નિરાકાર કે સાકાર પણ કહેવાતું નથી. તે નથી નર રૂપ કે નથી નારી રૂપ.

નામ ન ઠામ નહીં ગુન નિરગુન, પખ નહીં પરવાન જી ।

આવન ગમન નહીં અંગ ઈંદ્રી, લખ ન કાંઈ નિરમાન જી ॥ ૩ ॥

તેનું કોઈ નામ નથી, ન સ્થાયી ઠેકાણું છે તેમજ ન તો કોઈ ગુણ છે. તેને વળી નિર્ગુણ પણ કહેવાતું નથી. તેનો કોઈ પક્ષ કે પ્રમાણ પણ નથી. તે આવાગમન તથા અંગ અને ઈન્દ્રિયોથી પર છે. તેને કોઈ ઓળખાણ અથવા આકાર પણ નથી.

ઈહાં રૂપ ન રંગ નહીં તેજ જોત, દિવસ ન કાંઈ રાત જી ।

ભોમ ન અગિન નહીં જલ વાએ, ન સબદ સોહં આકાસ જી ॥ ૪ ॥

આ શૂન્ય મંડળનું કોઈ રૂપ નથી, નથી રંગ કે તેજ. તેથી ત્યાં દિવસ કે રાત નથી. પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ - આ પાંચ તત્ત્વોનાં સ્વરૂપ પણ ત્યાં નથી અને આકાશનાં 'સોડહં' શબ્દનો ધ્વનિ પણ ત્યાં સંભળાતો નથી.

ઈહાં રસ ન ધાત નહીં કોઈ તત્ત્વ, ગ્યાન નહીં બલ ગંધ જી ।

ફૂલ ન ફૂલ નહીં મૂલ વૃક્ષ, ભંગ ન કાંઈ અભંગ જી ॥ ૫ ॥

ત્યાં રસ, ધાતુ, તત્ત્વ, જ્ઞાનશક્તિ અને ગંધ પણ પ્રાપ્ત થતાં નથી. ફળ, ફૂલ, મૂળ, થડ કોઈનો ય અનુભવ થતો નથી અને નાશવંત કે સ્થાયીપણાનો અનુભવ પણ થતો નથી.

અખંડ તણાં દરવાજા આડી, સુંન મંડલ વિસ્તાર જી ।

એણે ઠેકાણે બેઠી અછતી, બાંધીને હથિયાર જી ॥ ૬ ॥

શૂન્ય મંડળનો આ વિસ્તાર અખંડ માર્ગનો અવરોધ છે. આ સ્થાન પર કાળ નિરંજન શક્તિ અસ્ત્ર-શસ્ત્ર બાંધીને બેઠી છે.

એ બળ જો જો બળવંતીનું, એહનો કોઈ ન કાઢે પાર જી ।

અનેક ઉપાય કીધાં ઘણે, પણ કોય ન પોહોંતા દરબાર જી ॥ ૭ ॥

શક્તિશાળી આ કાળનિરંજન શક્તિના બળને તો જુઓ. તેનો પણ કોઈ પાર પામી શકતું નથી. તેના પર વિજય મેળવવા અનેક લોકોએ પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ કોઈ પણ તેની પાર અખંડ ધામનાં દ્વાર સુધી પહોંચી શક્યું નથી.

કોઈ ન પોહોંતો ઈહાં લગે, એહનો બોલી મારે પ્રતાપ જી ।

આ પાંચે એહની છાયા પડી છે, એ સુન્ય મંડલ વિસ્તાર જી ॥ ૮ ॥

આ કાળ નિરંજન સુધી પણ કોઈ પહોંચી શક્યું નથી, કારણ કે બધા તેના ત્રાસથી ત્રસ્ત બની જાય છે. આ પાંચ ભૌતિક વિરાટ તેની માત્ર છાયા જ છે. આ રીતે આ શૂન્ય મંડળ ફેલાયેલું છે.

પ્રકરણ ૬૯ ચોપાઈ ૮૭૨

મૂળની ચાલ

હવે વાસના હસે જે વેહદની, તે તાં જાગીને જોસે નિરધાર ।

સત અસત બંને જુઆ કરસે, એહનો તેહજ ઉઘાડસે બાર ॥ ૧ ॥

હવે જે બેહદ ભૂમિ (પરમધામ) ની બ્રહ્માંગનાઓ હશે તે ચોક્કસ જાગ્રત થઈ જશે. તે સત્ય અને અસત્ય વસ્તુ (બ્રહ્મ અને માયા) નું અલગ-અલગ નિરૂપણ કરી બધાને માટે પરમધામનાં દ્વાર ખોલી દેશે.

એહમાં વાસના પાંચે પ્રગટ થઈ, રચી રામત દેખાડી રૂડી પેર ।

કારજ કરીને અખંડમાં ભળસે, અક્ષર સરૂપ એહનું ઘેર ॥ ૨ ॥

આ સંસારમાં પાંચ વાસનાઓ પ્રકટ થઈ છે. તેમણે જ આ રામતની રચના કરીને બ્રહ્માત્માઓને સારી રીતે આ ખેલ બતાવ્યો. તેઓ પોતાનું કાર્ય પુરું કરીને અંતે અખંડમાં સમાઈ જશે, કારણ કે અક્ષરબ્રહ્મ જ તેમનું આશ્રય સ્થાન છે.

રામત જોવા વાલા તે જુઆ, તે આગળ વાણી થાસે વિસ્તાર ।

માયા દેખાડીને બાર ઉઘાડી, જાવું અક્ષર ને પાર ॥ ૩ ॥

પરંતુ માયાનો ખેલ જોનારા આત્માઓ તો તેનાથી ભિન્ન જ છે. તેના વિષયમાં પછી વિસ્તારપૂર્વક કહેવામાં આવશે. આ બધા આત્માઓને માયાનો ખેલ બતાવી તેના માટે પારનાં દ્વાર ખોલીને અક્ષરની પાર પરમધામમાં જવાનું છે.

સાસ્ત્ર સાધોની વાણી સરવે, આગમ ભાખી છે અનેક ।

તે સરવે આંહીં આવીને મળસે, તેહના વંચાસે વિવેક ॥ ૪ ॥

પહેલેથી જ સાધુ-સંતોની વાણીમાં તથા શાસ્ત્રોમાં બ્રહ્માત્માઓની બાબતમાં ચર્ચા થઈ છે. તેમની ભવિષ્યવાણી હવે અહીં થવાની છે અને આ વાણીનો પણ વિવેકપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવશે.

ક્ષરથી તીત અક્ષર થયા, અને અક્ષરાતીત કહેવાય ।

આપણને જાવું એણે ઘરે, ઈહાં અટકળે કેમ પોહોંચાય ॥ ૫ ॥

ક્ષર એટલે નાશવંત સંસારથી પર અક્ષરધામ છે. તેનાથી પર અક્ષરાતીત પરમધામ છે. આ અખંડ ઘરમાં અમે બધી બ્રહ્માજ્ઞનાઓએ જવાનું છે. પરંતુ સંસારની અટકળબાજીથી ત્યાં સુધી કેવી રીતે પહોંચી શકાશે ?

પાર સુખ થયું એણી પેરે, હજી રમો તમે છાયા માંહે ।

તમને ફરી ફરી આ ભોમ આડી આવે, તમે કામસ ન ટાલો ક્યાંહે ॥ ૬ ॥

પારનું સુખ તો અક્ષરથી પણ પર છે, પરંતુ હજી તો તમે આ પ્રતિબિંબમાં જ રમણ કરી રહ્યા છો. આ નશ્વર ભૂમિકા વારંવાર તમારા અવરોધરૂપ બને છે, છતાંય તમે તેના વિકારોને કેમ છોડતા નથી ?

હું સનમંધી માટે બાર ઉઘાડું, આપવાને સુખ સત ।

ખીજી વઢીને હંસી તમારા, ફરી ફરી વાળું છું ચિત ॥ ૭ ॥

પરમધામના મૂળ સંબંધીઓને અખંડ સુખ આપવા માટે હું પારનાં દ્વાર ખોલી નાખું છું. તમારા પર ગુસ્સો કરીને, લડીને અથવા હસીને હું તમારા ચિત્તને વારંવાર પરમધામ તરફ વાળી રહ્યો છું.

તમે રાખી રહેમાં અંધેર, ઓલાડવા હીંડો છો સંસાર ।

એણી પેરે ઉવટ ચઢાએ નહીં, જવાએ નહીં પેલે પાર ॥ ૮ ॥

તમે હૃદયમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર રાખીને સંસારને ઓળંગવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો, પરંતુ આ પ્રકારે બેહદના વિષમ માર્ગ પર ચઢી શકાતું નથી અથવા તેની પાર પહોંચી શકાતું નથી.

સતગુરુ સંગ કરે આપ ગ્રહી, વચને ધમાવે નિસંક ।

રસ થઈ કસ પૂરે કસોટી, ત્યારે આડો ન આવે પ્રપંચ ॥ ૯ ॥

આથી સદ્ગુરુનો સંગ કરવાથી તેઓ તમારો સ્વીકાર કરીને તમારા હૃદયમાં જ્ઞાનનો અગ્નિ, પ્રજ્વલિત કરી દેશે. જ્યારે તમે ધામધણીના પ્રેમમાં એકરસ બનીને કસોટીમાંથી પાર ઊતરી જશો ત્યારે આ અનિત્ય સંસાર તમારા માર્ગમાં અવરોધ નહીં રહે.

તમસું જુધ કરે ઘેન ધારણ, લજ્યા ને અહંકાર ।

કાયરને કંપાવે એ બળ, બીક ને ભ્રાંત વિચાર ॥ ૧૦ ॥

આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા, તન્દ્રા, લજ્જા તથા અહંકાર તમારી સાથે સંઘર્ષ કર્યા કરે છે. એ બધાની શક્તિ કાયર વ્યક્તિને કંપાવી દે છે, કારણ કે તે તો ભ્રાંત વિચારોથી જ ભયભીત થાય છે.

તમે ગ્યાન તણો અજવાસ લઈને, ઉપલો ટાળો છો અંધેર ।

પણ માહેલો સૂતો નિદ્રા માંહે, તો કેમ જાય મનનો ફેર ॥ ૧૧ ॥

તમે જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરીને પણ ફક્ત બાહ્ય રૂપે જ અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને દૂર કરી રહ્યા છો. પરંતુ જીવ જો ભ્રમ રૂપી નિદ્રામાં સૂતેલો રહે તો પછી તમારા મનના ચક્કર કેવી રીતે દૂર થશે ?

જ્યારે વચને જગવસો વાસના, ત્યારે આપ ઓળખસો પ્રકાસ ।

ત્યારે પારબ્રહ્મનો પાર થકી, તમે આંહીં દેખસો અજવાસ ॥ ૧૨ ॥

જ્યારે તારતમ જ્ઞાનનાં વચનો દ્વારા પોતાના આત્માને જાગ્રત કરશો ત્યારે તમને આત્માનો પ્રકાશ દેખાશે. પછી તમે અહીંથી અક્ષરની પાર અક્ષરાતીતના પ્રકાશનો અનુભવ કરી શકશો.

હવે જેણે આપણને એ નિધ આપી, તેહનાં ચરણ ગ્રહિએ ચિત માંહે ।

નિદ્રા ઉડાડીને સુપન સમાવે, ત્યારે જાગી બેઠા છેએ જાંહે ॥ ૧૩ ॥

જે સદ્ગુરુએ અમને અખંડ જ્ઞાનનો ભંડાર આપ્યો છે, હવે તેમનાં ચરણ કમળને હૃદયમાં ધારણ કરવાં જોઈએ. ભ્રમરૂપી નિદ્રા તૂટી ગયા પછી સ્વપ્નનો નાશ થઈ જશે ત્યારે આપણને અનુભવ થશે કે આપણે જાગ્રત થઈને ધામધણીનાં ચરણોમાં બેઠા છીએ.

હવે એણે ચરણે તમે પામસો, અખંડ સુખ કહિએ જેહ ।

સરવા અંગે ચિત સુધ કરી, તમે સેવા તે કરજો એહ ॥ ૧૪ ॥

હવે સદ્ગુરુનાં ચરણોની કૃપાથી તમને મૂળધર પરમધામનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે. તેથી બધા

પ્રકારે ચિત્તને શુદ્ધ કરીને તમે સદ્ગુરુની સંપૂર્ણપણે સેવા કરો.

મહામત કહે સમંધી સાંભળો, મારા સબદાતીત સુજાણ ।

ચરણસું ચિત પૂરો બાંધજો, જિહાં લગે પિંડમાં પ્રાણ ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે હે મારા શબ્દાતીત પરમધામના મૂળ સંબંધી સુજ્ઞ સુંદરસાથજી ! હજી સુધી તમારા શરીરમાં પ્રાણ રહે ત્યાં સુધી આ સદ્ગુરુનાં ચરણોમાં પોતાના ચિત્તને પૂરી રીતે લગાડેલું રાખો.

પ્રકરણ ૭૦ ચોપાઈ ૮૮૭

કિરંતન આખરનાં - રાગ આસાવરી

લાડલિયાં લાહૂત કી, જાકી અસલ યૌથે આસમાન ।

બડી બડાઈ ઈન કી, જાકી સિફત કરેં સુભાન ॥ ૧ ॥

સર્વ બ્રહ્મપ્રિયાઓ ધણીજીની લાડલી અંગનાઓ છે. તેમનું મૂળ શરીર (પરઆત્મા) ચોથા આસમાન (પરમધામ)માં છે. આ બ્રહ્માંડમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા અધિક છે. કારણકે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વયં તેમની પ્રસંશા કરે છે.

સો ઉતરી અરસ અજીમ સે, રૂહેં બારે હજાર ।

સાથ સેવક મલાએક, પાવેં દુનિયાં સબ દીદાર ॥ ૨ ॥

તે બાર હજાર બ્રહ્માંગનાઓ પરમધામની સુરતાના રૂપમાં ઊતરીને આ સંસારમાં આવી છે. તેમની સાથે ચોવીસ હજાર ઈશ્વરી સૃષ્ટિનો સમૂહ પણ છે. હવે સંસારના લોકોને તેમનાં દર્શન થશે.

મોતી કહે જો ઈન કો, જાકો મોલ ન કાહૂં હોએ ।

બારે ડાલી ગિનતી, સૂરત આદમી સોએ ॥ ૩ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓને અણમોલ મોતી કહ્યા છે. તેમનું મૂલ્ય કોઈ આંકી શકતું નથી. તેમની ગણતરી બાર હજાર છે અને તેઓ સાધારણ મનુષ્યના વેશમાં છે.

મોમિન બડે મરાતબે, નૂર બિલંદ સે નાજલ ।

ઈનોં કામ હાલ સબ નૂર કે, અંગ ઈસકે કે ભીગલ ॥ ૪ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિઓનાં પદ બહુ ઊંચાં છે. તે પરમધામથી ઊતરીને આ સંસારમાં આવ્યાં છે. તેથી તેમનાં સઘળાં કાર્ય અને વ્યવહાર તેજોમય છે. તેમના અંગપ્રત્યંગ ધામધણીના દિવ્ય પ્રેમમાં તરબોળ છે.

સાલ નવ સૈ નબે માસ નવ, હુએ રસૂલકો જબ ।

રૂહઅલ્લા મિસલ ગાજિયોં, મોમિન ઉતરેં તબ ॥ ૫ ॥

કુરાન અનુસાર જ્યારે હજરત મુહમ્મદે આ સંસાર છોડતાં નવ સો નેવું વર્ષ અને નવ મહિના વીતી ગયા ત્યારે વિ. સં. ૧૬૩૮ (ઈ. સ. ૧૫૮૧) માં સ્વયં સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી (રૂહ અલ્લાહ) બ્રહ્માત્માઓના સમૂહને લઈને પરમધામથી આ બ્રહ્માંડમાં પ્રગટ થયા.

ઔલિયા લિલ્લા દોસ્ત, જાકે હિરદેં હક સૂરત ।

બંદગી ખુદા ઔર ઈનકી, બીચ નાહીં તફાવત ॥ ૬ ॥

આ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા (હક) ના નજીકના મિત્ર (વલીલિલ્લાહ - પરમાત્મા પ્રતિ સમર્પિત મહાત્મા સમાન) મનાય છે. તેમના હૃદયમાં પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સદૈવ સ્થિર રહે છે. એવા બ્રહ્માત્માઓ તથા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની ઉપાસનામાં કોઈ ફેર નથી.

એહી ગિરો ઈસલામ કી, ખડિયાં તલે અરસ ।

યા દુનિયાં યા દીન મેં, સબ મેં ઈનકો જસ ॥ ૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓના આ સમૂહને કુરાનમાં પણ સત્યધર્મના અનુયાયી કહ્યા છે. તે હમેશાં પરમધામમાં જ છે (માત્ર સુરતા રૂપે સંસારમાં આવ્યા છે). તેથી સંસારમાં તથા ધર્મના કાર્યમાં સર્વત્ર તેમને જ યશ પ્રાપ્ત થાય છે.

લોક જિમી આસમાન કે, સાફ જો કરસી સબ ।

બુજરકી ઈન ગિરોહ કી, એસી દેખી ન સુની કબ ॥ ૮ ॥

આ બ્રહ્મસૃષ્ટિ સંસારી મનુષ્ય તથા આકાશના દેવી-દેવતાઓનાં અંતઃકરણને પવિત્ર કરશે. તેની એવી પ્રતિષ્ઠા છે, જેને આજસુધી કોઈએ જોઈ નથી કે સાંભળી નથી.

ગિરો ઉઠાઈ અદલ સે, વાસ્તે પૈગંમરોં ।

દેવેં ગ્વાહી આખર કો, ઊપર મુનકરોં ॥ ૯ ॥

પેગંબરોની ભવિષ્યવાણીને સત્ય સિદ્ધ કરવા, તેમણે જ જીવસૃષ્ટિને ન્યાય આપી મુક્તિ સ્થાનોનું સુખ આપ્યું છે. પેગંબરોની વાણી અંતિમ (ક્યામતના) સમયમાં પરમાત્માને ન માનવાવાળા સમક્ષ આ બ્રહ્માત્માઓની સાક્ષી આપશે.

કરેં ઈમારત ભિસ્ત કી, કોસિસ સિફત કામિલ ।

દેવેં ખુસખબરી ખુદા તિનકો, જિનકે નેક અમલ ॥ ૧૦ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓની કૃપાથી સંસારી જીવ માટે તેમનાં કાર્ય અનુસાર મુક્તિ સ્થાનોનું કુશળતાપૂર્વક નિર્માણ થયું છે. જેમનાં કાર્ય અને વ્યવહાર પવિત્ર તથા નીતિપૂર્ણ હશે તેમને પરમાત્મા મુક્તિ સ્થળોમાં જવાની શુભ સૂચના આપશે.

ગિરો બની અસરાઈલ, જિત મહંમદ પૈગંમર ।

જિન કૌલ મકસૂદ સબન કે, સો બીચ ઈન આખર ॥ ૧૧ ॥

કુરાન અનુસાર ઈસરાઈલના બેટાના સમુદાયમાં પેગમ્બર રસૂલ મહમ્મદ પ્રગટ થયા. તેમણે જ ધ્યેય માટે પુનઃ આવવાનું વચન આપ્યું હતું તે અંતિમ સમય આ જ છે.

મુલક હુઆ નબિયન કા, આખર હિંદુઓ કે દરમ્યાન ।

ગિરો ભેષ ફકીરોં મેં, પાતસાહ મહંમદ પરવાન ॥ ૧૨ ॥

કુરાનના કથન અનુસાર અંતિમ સમયમાં હિંદુઓના આ દેશ ભારત પેગમ્બરોનો મુલક કહેવાયો જ્યાં બ્રહ્માત્માઓએ સંત (ફકીરી) વેશ ધારણ કર્યો છે અને અંતિમ મહમ્મદ તેમના સમ્રાટ છે.

માએને રુજૂ સબ ઈનસે, તૌરેત દૈ હૈ જિત ।

હોત પેહેયાન ખુદાએ કી, ઈન ગિરોંકી સોહોબત ॥ ૧૩ ॥

સર્વ ધર્મગ્રંથોનું ગૂઢ રહસ્ય તેમના દ્વારા સ્પષ્ટ થઈ ગયું. તૌરેત ગ્રંથ (મૂળ સંદેશ) પણ ‘કળશ’ રૂપે તેમને પ્રાપ્ત થયો. એ જ બ્રહ્મસૃષ્ટિના સંપર્ક દ્વારા સંસારના લોકોને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનો પરિચય પ્રાપ્ત થશે.

બરસે બયાન રાહ વતની, કહી સૂરત મેહ ઈસલામ ।

ગિરે ભૂને મુરગ આસમાન સે, બની અસરાઈલ પર તમામ ॥ ૧૪ ॥

કુરાન તથા હદીસોમાં કહ્યું છેકે ઈસ્લાઈલના સમુદાય પર દુષ્કાળમાં આહાર રૂપે આકાશમાંથી સેકેલાં મરઘાનો વરસાદ થશે. મહામતિએ આ પ્રસંગનું તાત્પર્ય એવું કાઢ્યું કે આત્મજાગૃતિના સમયે બ્રહ્માત્માઓને પોતાની ઓળખાણ કરાવવા ‘તારતમ વાણી’ નું અવતરણ થશે.

છે હજાર બાજૂ દોએ બગલ, જબરાઈલ ઊપર રૂહન ।

અગ્યારેં સદી ગિરહ ખોલ કે, ચલે મહંમદ સંગ મોમન ॥ ૧૫ ॥

તફસીર હુસૈનીમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જિબ્રીલના બંને (પ્રેમ અને વિશ્વાસ રૂપી) પાંખ પર છ-છ હજાર આત્માઓ બેસીને પોતાના મૂળ ઘર જશે. મહામતિ તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ રીતે કરે છે કે અગિયારમી સદી(અગિયાર ગાંઠો)નું રહસ્ય ખોલીને અંતમાં છેલ્લા મહમ્મદ (હું પોતે) બ્રહ્માત્માઓને સાથે લઈને પરમધામ જશે.

ખુદા દેવેં સાહેદી ખુદાએ કી, ઔર ના કિનહૂં હોએ ।

કરેં બયાન ફુરમાવે હુકમ, લાએક પૂજને કે સોએ ॥ ૧૬ ॥

કુરાનમાં કહ્યું છે કે ખુદાના સાક્ષી સ્વયં ખુદા જ બનશે. ખુદા સિવાય અન્ય કોઈપણ તેનો સાક્ષી બની શકતો નથી. ખુદાની આજ્ઞા રૂપે જે ખુદાનું વર્ણન કરે છે તે પૂજ્ય છે.

અલફ લામ મીમ હરફ એ કહે, એ ભેદ ના કિન સમઝાએ ।

સો છીલે ગએ કુરાન સે, એ ભેદ જાનેં એક ખુદાએ ॥ ૧૭ ॥

કુરાનમાં લખેલ અલિફ, લામ અને મીમ અક્ષરોનું રહસ્ય કોઈની સમજમાં આવી શક્યું નથી. અક્ષરોને અગમ કહીને કુરાનમાં તેનું રહસ્ય ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યું છે અને કહ્યું છે કે આ રહસ્યોનો અર્થ તો સ્વયં ખુદા (પરમાત્મા) જ જાણે છે.

ઈત હુજત ન રહી કાહૂં કી, તુમ દેખો એહ સુકન ।

એહ ખિતાબ મહંમદ મેહેદીપેં, જિન રોસન કિએ મોમન ॥ ૧૮ ॥

વિચાર કરવાથી આ સમજમાં આવી જશે કે આ દિવ્ય અક્ષરોનો અર્થ પ્રસિદ્ધ કરવાનો દાવો કોઈ પણ વ્યક્તિ કરી શકતો નથી, કારણ કે આ અક્ષરોનો અર્થ પ્રસિદ્ધ કરવાનો અધિકાર અંત સમયના મહમ્મદ ઈમામ મહદીને (મને) આપ્યો છે, જેમણે ધામધણીની આજ્ઞા મેળવીને બ્રહ્માત્માઓ માટે આ ગૂઢ રહસ્ય પ્રગટ કર્યું છે.

કુંન કે રોજ કી સાહેદી, દેવે એહી ઉમત ।

સો કહે ઉસ બખત કી, જો લ્યાવે એહ હુજત ॥ ૧૯ ॥

ખુદાએ જે દિવસે કુંન (હો જા એટલે સૃષ્ટિનું સર્જન થાય) કહીને સૃષ્ટિની રચનાની આજ્ઞા કરી તે દિવસની સાક્ષી પણ (અસલ ઉમત) બ્રહ્મસૃષ્ટિ જ આપશે. હકીકતમાં તેઓ જ આ સમયની

વાત કરી શકે છે જે એ વખતે ત્યાં હોવાનો દાવો કરે છે.

તૌરેત આઈ નૂર બિલંદ સે, આખર ઉમત કરી વેસક ।

ભઈ ચિન્હાર મહંમદ મુસાફ કી, જૈસે પેહેચાનને કા હક ॥ ૨૦ ॥

હજરત મૂસાને મળેલ તૌરેત ગ્રંથમાં અંત સમયે પ્રકટ થનારા બ્રહ્માત્માઓનું વર્ણન છે. આ પ્રકારે હજરત મહમ્મદ તથા કુરાનના સઘળા સંકેતોનો પરિચય પ્રાપ્ત થયો છે.

સબ સિફતેં એક ગિરોહ કી, લિખી જુદી જુદી જંજીર ।

કોઈ પાવે ન દૂજા માએના, બિના મહંમદ ફકીર ॥ ૨૧ ॥

હકીકતમાં બધી વિશેષતાઓ એક જ સમુદાય (બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ)ની છે, જે જુદાજુદા ધર્મગ્રંથોમાં અલગઅલગ રૂપે લખવામાં આવી છે. આ ધર્મગ્રંથોનું રહસ્ય ફકીર (સંત) રૂપે આવેલા છેલ્લા મહમ્મદ વિના અન્ય કોઈ સ્પષ્ટ કરી શકતું નથી.

પ્રકરણ ૭૧ ચોપાઈ ૯૦૮

જંજીરા મુસાફ કી, મોતિયોં મેં પરોઈએ જબ ।

જિનસેં જિનસ મિલાઈએ, પાઈએ મગજ માએને તબ ॥ ૧ ॥

કુરાનની આયાતોમાં અલગઅલગ સ્થાનો પર પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની રહસ્યમય ગૂઢ વાતો સાંકેતિક ભાષામાં લખવામાં આવી છે. મોતી જેવાં આ છૂટાંછૂટાં રહસ્યોને ક્રમશઃ એકત્રિત કરીને એક માળા રૂપે પરોવવામાં આવે તો તેનો પૂર્ણરૂપે આંતરિક અર્થ સમજી શકાય છે.

દેગિં હરફ હરફ કી આયતેં, જો હાદિએ ખોલે દ્વાર ।

સબ સિફત ખાસ ગિરોહ કી, લિખી વિધ વિધ બેસુમાર ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ (હાદી)એ તારતમ જ્ઞાનની કૂંચી દ્વારા મૂળ ઘર પરમધામનું વર્ણન કર્યું છે. તેના પ્રમાણરૂપે હું કુરાનની આયાતો પણ પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છું. આ બધી આયાતોમાં બ્રહ્માત્માઓના સમુદાયની અસંખ્ય વિશેષતાઓ જ લખવામાં આવી છે.

કલામ અલ્લાકી ઈસારતેં, ખોલ દેયાં ખસમ ।

મહામત પર મેહેર મેહેબૂબેં, કરી ઈસે કે ઈલમ ॥ ૩ ॥

કુરાનની આયાતોના બધા સંકેતો સદ્ગુરુ ધણીએ સ્પષ્ટ કરી દીધા છે. હકીકતે પ્રિય સદ્ગુરુએ પોતાનું દિવ્ય જ્ઞાન આપીને મહામતિ પર અપાર કૃપા કરી છે.

બ્રહ્મ સૃષ્ટ વેદ પુરાન મેં, કહી સો બ્રહ્મ સમાન ।

કે વિધ કી બુજરકિયાં, દેખો સાહેદી કુરાન ॥ ૪ ॥

વેદો અને પુરાણોમાં બ્રહ્મસૃષ્ટિને બ્રહ્મ સમાન માનવામાં આવી છે, તેવી રીતે કુરાનમાં પણ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓની વિશેષતાઓની અનેક સાક્ષીઓ જોઈ શકાય છે.

કહે છતા મગજ મુસાફ કે, જિનસ જંજીરા જોર ।

સબ સિફત ખાસ ગિરોહ કી, એ સમજેં એહી મરોર ॥ ૫ ॥

છત્રસાલ કહે છે, કુરાનમાં આપેલી આયાતોને ક્રમશઃ એકત્રિત કરીને સમજવાથી જણાશે કે બ્રહ્મસૃષ્ટિની પ્રશંસા કરનારી આ આયાતોનો રહસ્યમય અર્થ પણ માત્ર બ્રહ્મપ્રિયાઓ જ સમજી શકશે.

પ્રકરણ ૭૨ ચોપાઈ ૯૧૩

શાસ્ત્રોની પ્રણાલિકા - રાગ શ્રી

જો કોઈ સાશ્વ સંસાર મેં, નિરને કિયો આચાર ।

ત્રિગુન ત્રૈલોકી પાંચ તત્વ, એ મોહ અહંકો વિસ્તાર ॥ ૧ ॥

સંસારમાં જેટલાં પણ શાસ્ત્ર છે, તેમના આચાર્યોએ એવો નિર્ણય કર્યો કે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ આ ત્રણે લોકમાં સત, રજ અને તમ આ ત્રણે ગુણોનું તેમજ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચે તત્ત્વોનો સર્વત્ર વિસ્તાર છે. ખરેખર તો આ બધું મોહ-અહંકારનો જ વિસ્તાર છે.

નિરાકાર નિરંજન સું ન કી, પાઈ ન કાલ કી વિધ ।

ના સુધ પ્રકૃતિ પુરુષ કી, ના મોહ અહં કી સુધ ॥ ૨ ॥

શૂન્ય, નિરંજન અથવા નિરાકારની તથા કાળનિરંજન શક્તિની જાણકારી કોઈને પ્રાપ્ત થઈ નથી. આ રીતે પ્રકૃતિ-પુરુષ તથા મોહ અને અહંકારનું ભાન પણ કોઈને થયું નથી.

ઉપજ્યા યાકો કેહેવહીં, કહેં પ્રલે હોસી એ ।

બ્રહ્મ બતાવેં યાહી મેં, કહે એ સબ માયા કે ॥ ૩ ॥

સૌ શાસ્ત્રજ્ઞ કહે છે કે આ સંસારમાં જેની ઉત્પત્તિ થઈ છે તે પ્રલયમાં નાશ પામશે, પછી આ સંસારમાં સર્વત્ર બ્રહ્મને વ્યાપ્ત માને છે અને કહે છે કે આ બધું એ બ્રહ્મની માયાનો વિસ્તાર છે.

ઉરઝે સબ યાહી મેં, પાર સબદ ન કાઢે એક ।

કથ કથ ગ્યાન જુદે પડે, દ્વૈતે મેં દેખ દેખ ॥ ૪ ॥

આ રીતે તેઓ બધા આ માયામાં જ સપડાઈ ગયા, તેમની પારનું વર્ણન કોઈ કરી શક્યું નથી. તેઓ સ્વાર્થને વશ થઈને પોતાના જ્ઞાન દ્વારા જુદાજુદા સંપ્રદાયો સ્થાપિત કરીને અલગ થઈ ગયા અને દ્વૈતના જ્ઞાનમાં જ પોતે ખોવાઈ ગયા.

કિન માયા પાર ન પાઈયા, કિન કહ્યો ના મૂલ વતન ।

સરૂપ ન કહ્યો કાહૂં બ્રહ્મ કો, કહે ઉત ચલે ના મન વચન ॥ ૫ ॥

આ માયાના મર્મને કોઈ સમજી શક્યું નથી અને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના ઘર પરમધામને લગતું કોઈ વર્ણન કરી શક્યું નથી. કોઈએ પણ બ્રહ્મસ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું નથી. સહુ કહે છે કે તેને માટે મન અને વચન પણ અસમર્થ છે.

જો સાસ્ત્રોં કી પ્રનાલિકા, કહિએત હેં વિધ ઈન ।

સો કર દેઉં જાહેર, સમજો ચિત ચેતન ॥ ૬ ॥

શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિમાં આમ કહેવાયું છે. હું તેનું જ અહીં વિવેચન કરું છું. તે એકાગ્ર બનીને સાંભળો.

જો સુખ પર આતમ કો, સો આતમ ના પોહોંયત ।

જો અનભવ હોત હૈ આતમા, સો નાહી જીવ કો ઈત ॥ ૭ ॥

પરમધામમાં આપણા ચિન્મય સ્વરૂપ પર-આત્માને જે પ્રકારે સુખનો અનુભવ થાય છે તે સુખોનો અનુભવ સૂરતારૂપ આત્માને નથી થઈ શકતો અને આત્માને જે સુખોનો અનુભવ થાય છે, તેનો અનુભવ શરીરમાં રહેલા જીવને અહીં મળતો નથી.

જો કદૂ સુખ જીવ કો, સો બુધ ના અંતસકરન ।

સુખ અંતસકરન ઈન્દ્રિયનકો, ઉતર પોહોંયાવે મન ॥ ૮ ॥

આ રીતે જે સુખોનો અનુભવ જીવને થાય છે તે અંતઃકરણ સુધી પહોંચી શકતો નથી. અંતઃકરણના સુખને જ મન ઈન્દ્રિયો સુધી પહોંચાડે છે.

જો સુખ મન મેં આવત, સો આવે ના જુબાં મો ।

ઔર જો સુખ જુબાં સે નિકસે, સો ક્યોં પોહોંયે પર આતમકો ॥ ૯ ॥

જે સુખ મનમાં ઊતરી આવે છે, તેની વ્યાખ્યા પણ રસના કરી શકતી નથી. આ રીતે જે સુખ શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થાય છે તે પરમાત્મા સુધી ભલા કેવી રીતે પહોંચી શકે ?

તો કહ્યા તીત સબદ સે, જો કદૂ ઈતકા પોહોંયત નાહેં ।

અસત ના મિલે સત કો, ઐસા લિખ્યા સાસ્ત્રોં માહેં ॥ ૧૦ ॥

તેથી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને શબ્દાતીત તથા અવર્ણનીય કહ્યા છે, કારણ કે તે માયાવી સંસારની કોઈ પણ વસ્તુ પરમધામ સુધી પહોંચી શકતી નથી. શાસ્ત્રોમાં આ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે કે અસત્ય કદાપિ સત્યને પામી શકતું નથી.

જો કદૂ પિંડ બ્રહ્માંડ કી, સબ ફના કહી સાસ્ત્રન ।

અખંડ કે પાર જો અખંડ, તહાં ક્યોં પોહોંયે ઝૂઠ સુપન ॥ ૧૧ ॥

શાસ્ત્રોમાં આ પિંડથી બ્રહ્માંડ સુધીની સઘળી વસ્તુઓને નાશવંત કહી છે. તેથી આ નાશવંત બ્રહ્માંડ સંબંધી જ્ઞાન, અક્ષરાબ્રહ્મની પાર અખંડ અક્ષરાતીત પરમધામ સુધી કેવી રીતે પહોંચી શકશે ?

પંડિત પઢે સબ ઈત થકે, ઉત ચલે ના સબદ બુધ મન ।

નિરંજન કે પાર કે પાર, પોહોંયાઊં યાહી સાસ્ત્રન ॥ ૧૨ ॥

કેટલાય પંડિતો અભ્યાસ કરીને થાકી ગયા. તેમનાં મન, વચન, અને બુદ્ધિને અહીં પ્રવેશ ન મળ્યો. પરંતુ તે જ શાસ્ત્રોના આધારે હું શૂન્ય, નિરંજન, નિરાકારની પાર અક્ષરબ્રહ્મ અને અક્ષરાતીત બ્રહ્મનો પરિચય કરાવું છું.

મેરા અંગ પાંચ તત્વ કા, ઈન અંતસકરન વિચાર ।

કેહેની લીલા અક્ષરાતીત કી, જો પર આતમ કે પાર ॥ ૧૩ ॥

છતાં મારું શરીર પણ પાંચ તત્ત્વોનું બનેલું છે, તો પણ આ શરીરના અંતઃકરણ અને હૃદય દ્વારા જ મારે અક્ષરાતીતની લીલાઓનું વર્ણન કરવું છે, અને તેઓ તો આત્માથી પણ પર (શ્રેષ્ઠ) છે.

એ દેહ મેરી હદ કી, ઈસી દેહ કી અકલ ।

ધામ ધની સુખ બરનન, કેહેને ચાહે અસલ ॥ ૧૪ ॥

મારું આ શરીર પંચ મહાભૂતોનું બનેલું છે. તેથી તેની બુદ્ધિ પણ મર્યાદિત છે છતાં હું પૂર્ણબ્રહ્મ અક્ષરાતીત ધણીના અખંડ સુખોનું વર્ણન કરું છું.

આતમ મેરી હદ મેં, જીવ કહે બુધે ઉતર ।

બુધ મન પેં કહાવે જુબાનસોં, સો જુબાં કહે ક્યોં કર ॥ ૧૫ ॥

મારો આત્મા આ મર્યાદિત સંસારમાં છે, અહીં તેનાથી જીવને પ્રાપ્ત જ્ઞાન પછી બુદ્ધિમાં પ્રવેશ કરે છે. તે જ્ઞાન, બુદ્ધિ દ્વારા મનમાં ઊતરે છે. મન જીભ દ્વારા તેનું વર્ણન કરે છે. તેથી આ જીભ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના અખંડ સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

અસલેં આતમ ન પોહોંચહીં, તો ક્યોં પોહોંચે જીવ ગ્યાન ।

જો મન દેત જુબાન કો, સો જુબાં કરત બયાન ॥ ૧૬ ॥

જે વાસ્તવિક સુખ આત્મા સુધી પહોંચી શકતું નથી, તે જીવને જ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકશે ? મન જીભને જેટલું આપે છે, તેટલું જીભ વાણી દ્વારા વ્યક્ત કરે છે.

મેં બૈઠ સુપન કી સૃષ્ટ મેં, બોલું ઈન જુબાન ।

જીવ સૃષ્ટ ક્યોં માનહીં, તો ભી કર દેહીં નેક પેહેચાન ॥ ૧૭ ॥

હું આ જૂઠા સંસારમાં રહીને આ જૂઠી જીભ દ્વારા બોલી રહ્યો છું. જીવસૃષ્ટિ તો મારી વાત માનશે નહીં છતાં તેને અખંડ સુખોનો થોડો પરિચય કરવી દઉં.

આતમ રોગ મિટાવને, એ સુખ કહોં માહેં સબદ ।

વેહદ કે પાર કે પાર સુખ, સો નેક બતાહીં માહેં હદ ॥ ૧૮ ॥

આત્મ રોગ (પરમાત્માનું વિસ્મરણ) મટાડવા માટે જ આ સુખો હું શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરી રહ્યો છું. બેહદ પારથી પર પરમધામનાં આ સુખોને આ સ્વપ્રવૃત્ત સંસારમાં જરા પ્રગટ કરી દઉં છું.

મેરે કેહેના બ્રહ્મ સૃષ્ટ કો, ઈન મન જુબાં માફક ।

ઝૂઠી જિમિએં યાહી સાસ્ત્રનસોં, જાહેર કર દેહીં હક ॥ ૧૯ ॥

મારે મનની શક્તિ અને જીભ પ્રમાણે બ્રહ્મસૃષ્ટિને જાગ્રત કરવા કંઈક કહેવું છે. આ શાસ્ત્રોનાં જ્ઞાન દ્વારા આ નશ્વર સંસારમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રગટ કરવાનો હું પ્રયત્ન કરું છું.

સાથ મેરા બ્રહ્મસૃષ્ટ કા, તિન હિરદેં સાફ કરન ।

સો નિરમલ ના હોવહીં, ધામ અખંડ દેખાએ બિન ॥ ૨૦ ॥

મારો સુંદરસાથ બ્રહ્મસૃષ્ટિ છે, તેમના હૃદયને પવિત્ર બનાવવું છે. અખંડ પરમધામનું દર્શન કરાવ્યા વિના તેમનું હૃદય નિર્મલ બનશે નહીં.

સો હિરદે સાફ હુએ બિના, ક્યોંકર પોહોંચે ધામ ।

હમ ભેજે આએ ધની કે, એહી હમારા કામ ॥ ૨૧ ॥

જ્યાં સુધી હૃદય પવિત્ર નહીં બને ત્યાં સુધી બ્રહ્મસૃષ્ટિ પરમધામમાં કેવી રીતે પહોંચી શકશે ? આ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ માટે જ અક્ષરાતીત ધણીએ મને મોકલ્યો છે. મારે હવે આ કાર્ય કરવાનું છે.

સાસ્ત્રોં ત્રીનોં સૃષ્ટ કહી, જીવ ઈસ્વરી બ્રહ્મ ।

તિનકે ઠૌર જુદે જુદે, એ દેખિયો અનૂકરમ ॥ ૨૨ ॥

શાસ્ત્રોમાં ત્રણ પ્રકારની સૃષ્ટિનું વર્ણન છે - જીવસૃષ્ટિ, ઈશ્વરી સૃષ્ટિ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિ. આ ત્રણ સૃષ્ટિઓનું મૂળ સ્થાન પણ અલગ અલગ છે જેનો ક્રમ આ પ્રકારે છે :

જીવ સૃષ્ટ બૈકુંઠ લોં, સૃષ્ટ ઈસ્વરી અક્ષર ।

બ્રહ્મસૃષ્ટ અક્ષરાતીત લોં, કહે સાસ્ત્ર યોં કર ॥ ૨૩ ॥

જીવસૃષ્ટિનું ઉદ્ગમ સ્થાન વૈકુંઠધામ છે. ઈશ્વરી સૃષ્ટિનું અવતરણ અક્ષરધામથી થયું છે તથા બ્રહ્મસૃષ્ટિ અક્ષરાતીત દિવ્ય પરમધામથી (સુરતારૂપે) આ જગતમાં અવતરી છે, આ પ્રકારનું શાસ્ત્રોમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

જો સૃષ્ટ આઈ જિન ઠૌર સે, ઘર પોહોંયે આપ અપની ।

પાર દરવાજે ખોલ કે, આખર પોહોંયે કર કરની ॥ ૨૪ ॥

જે સૃષ્ટિ જે સ્થાનથી આવી છે તેણે પોતપોતાના મૂળ સ્થાને પાછા જવાનું છે. આ રીતે પરત જવાનું છે. આ સંસારમાં પોતપોતાનાં કર્મ અનુસાર પારનું દ્વાર ઉઘાડીને તેઓ પોતાના સ્થાને પહોંચશે.

આપ અપને વતન પોહોંયતે, અટકાવ ન હોવે કિન ।

જો જહાં સે આઈયાં, ધની તહાં પોહોંયાવેં તિન ॥ ૨૫ ॥

પોતાના મૂળ સ્થાને પહોંચવામાં તેને કોઈ પણ પ્રકારનો વાંધો નહીં આવે, કારણ કે જે સ્થાનથી જે આવ્યું છે, ધામધણી તેને તે સ્થાને પહોંચાડી દેશે.

જિન જાનો સાસ્ત્રોં મેં નહીં, હૈ સાસ્ત્રોં મેં સબ કુછ ।

પર જીવ સૃષ્ટ ક્યોં પાવહીં, જિનકી અકલ હૈ તુછ ॥ ૨૬ ॥

એમ નહિ સમજવું કે શાસ્ત્રોમાં અખંડ પરમધામનું વર્ણન નથી. હકીકતમાં શાસ્ત્રોમાં આ વિષય અંગે ઘણું વર્ણન છે. પરંતુ માયામાં ફસાયેલ જીવસૃષ્ટિ તેને કેવી રીતે સમજી શકશે, કેમ કે તેમની બુદ્ધિ જ તુચ્છ છે.

લોક જિમી આસમાન કે, એ સુપન કી અકલ ।

સો પાંચ તત્વ કો છોડ કે, આગે ના સકે ચલ ॥ ૨૭ ॥

આ ધરતીથી શરૂ કરી આકાશ સુધી જીવોમાં સ્વપ્નની બુદ્ધિ છે, તેથી તે પાંચ તત્ત્વો વડે બનેલા આ સંસારને છોડી આગળ વધી શકતા નથી.

જો સુધ આચારજોં નહીં, સો જીવોં નહીં બરતત ।

જાગ્રત બુધ બ્રહ્મસૃષ્ટ મેં, લિખ્યા જાહેર હોસી આખરત ॥ ૨૮ ॥

જે જ્ઞાન (સમજ) ધર્મના આચાર્યોને નથી તે સામાન્ય જીવોમાં કેવી રીતે થશે ? હકીકતમાં જાગ્રત

બુદ્ધિ તો બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં જ છે. તેને માટે શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે તે અંત સમયે પ્રગટ થશે.

ઐસા સાસ્ત્રોં મેં લિખ્યા, બ્રહ્મ બ્રહ્મસૃષ્ટ સોં ।

ઈત આએ કરસી અદલ, દે દીદાર સબ કોં ॥ ૨૯ ॥

શાસ્ત્રોમાં એમ પણ દર્શાવ્યું છે કે વિજયાભિનંદ નિષ્કલંક બુદ્ધ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓની સાથે આ જગતમાં પ્રગટ થશે અને સઘળા જીવોને દર્શન આપી તેનો ન્યાય કરશે.

બ્રહ્મસૃષ્ટ ધામ પોહોંયાવસી, ઔર મુક્તિ દેસી સબન ।

કલજુગ અસુરાઈ મેટકે, પાર પોહોંયાવસી ત્રિગુન ॥ ૩૦ ॥

બુદ્ધજી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને પરમધામ પહોંચાડશે તથા બધા જીવોને મુક્તિ આપશે, કળિયુગની આસુરી વૃત્તિનો સંહાર કરી ત્રિગુણના અધિપતિઓ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ) ને પણ આ સંસારની પાર (પોતાના મૂળ સ્થાન પર) પહોંચાડી દેશે.

ઔર ભી સાખ નીકે દેહોં, કર દેખો વિચાર ।

આખર અથર્વન વેદ પર, સબ સૃષ્ટોં કા મુદાર ॥ ૩૧ ॥

હું બીજી પણ વધુ સાક્ષી આપું છું, તેના પર પણ ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરો. ધર્મગ્રંથો પ્રમાણે અંત સમયે અથર્વવેદ પર જ બધી સૃષ્ટિઓનો દૃષ્ટિકોણ રહેશે.

તીનોં વેદોં ને યોં કહ્યા, વેદ અથર્વન સબકો સાર ।

એ વેદ કુલી મેં આખર, ત્રિગુન કો ઉતારે પાર ॥ ૩૨ ॥

ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ આ ત્રણેય વેદોમાં સ્પષ્ટપણે બતાવ્યું છે કે અથર્વવેદમાં જ સર્વ જ્ઞાનનો સાર છે. આ વેદ કળિયુગના અંતિમ ચરણમાં ત્રિગુણાત્મક સૃષ્ટિને પાર પહોંચાડી દેશે. (અહીં અથર્વવેદનું તાત્પર્ય સંવેધ જ્ઞાન તારતમસાગરથી છે એમ સમજવાનું છે.)

ઐસા જાહેર કર લિખ્યા, પર જિનકો નહીં ચકીન ।

સો કેસે કર માનહીં, જિનકી મત મલીન ॥ ૩૩ ॥

આ પ્રકારે વેદોમાં સ્પષ્ટ વર્ણન છે. પરંતુ જેમને આ વેદો પર શ્રદ્ધા નથી તેઓ આ વાત કેવી રીતે માનશે ? તેમની બુદ્ધિ જ મલિન છે.

કહે રસૂલ ખુદા મેં દેખ્યા, ઔર લે આયા ફુરમાન ।

કૌલ કિયા આખર આવને, દીદાર હોસી સબ જહાન ॥ ૩૪ ॥

રસૂલ સાહેબે પણ કુરાનમાં બતાવ્યું છે કે ‘મેં ખુદાનાં દર્શન કર્યાં છે અને તેમની આજ્ઞાથી કુરાન લઈને અહીં આવ્યો છું’. સ્વયં ખુદાએ જ વચન આપ્યું છે કે તેઓ અંત સમયે પ્રગટ થશે તથા સમસ્ત વિશ્વને તેમનાં દર્શન થશે.

લિખ્યા હે ફુરમાન મેં, ખુદા કાજી હોસી આખર ।

જરે જરે હિસાબ લેયકે, પોહોંયાવે કિસમત કર ॥ ૩૫ ॥

કુરાનમાં એ પણ લખ્યું છે કે અંતિમ સમયે પરમાત્મા (ખુદા) ન્યાયાધીશ (કાજી) બનીને અહીં

આવશે અને સહુનાં મોટાં-નાનાં કર્મનો હિસાબ કરીને તેમને કર્મ અનુસાર નિર્ધારિત સ્થાન પર પહોંચાડશે.

મોમિન મુતકી વાસ્તે, ઈત આવસી ખુદાએ ।

ભિસ્ત દેસી સબન કો, લિખ્યા હૈ ઈમદાએ ॥ ૩૬ ॥

ધર્મશાસ્ત્રોમાં એવું પહેલેથી જ લખ્યું હતું કે બ્રહ્માત્માઓ (મોમિન) અને ઈશ્વરી સૃષ્ટિ (મુતકી ફિરસ્તા) માટે અહીં પરમાત્મા (ખુદા) પ્રગટ થશે. તેઓ નશ્વર જીવો પર પણ દયા કરી તેમને મુક્તિ સ્થળોનો અધિકાર આપશે.

સો સમયા સરતેં સબ, લિખી બીય અથર્વન ।

કહાવેં પહે મહંમદ કે, પર પાવેં ના યકીન બિન ॥ ૩૭ ॥

જે પ્રકારે ચાર વેદોમાંથી અથર્વવેદમાં બતાવ્યું છે, તે પ્રકારે ચારેય આસમાની કિતાબોમાંથી કુરાનમાં જ ઈશ્વરીય સત્તા પ્રગટ થવાના સમયનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે, પરંતુ રસૂલ મહમ્મદના ધર્મને સમજવાનો અધિકાર ધરાવનાર લોકો પણ તેમનાં વચનોમાં પૂરો વિશ્વાસ રાખ્યા વગર તેઓ કંઈ જ સમજી શકતા નથી.

રબ એક રાહ ચલાવસી, દે કર અપના ઈલમ ।

કરસી કાયમ સબન કો, અપના ચલાએ હુકમ ॥ ૩૮ ॥

કુરાનમાં એમ પણ લખ્યું છે કે અંતસમયે પરમાત્મા પોતાના અખંડ જ્ઞાન દ્વારા સહુને એક જ માર્ગ પર લઈ આવશે અને પોતાના આદેશ દ્વારા સૌને અખંડ કરશે.

સરીયત સો માને નહીં, ખુદા બેયૂન બેયગૂન ।

કહે ખુદાએ કી સૂરત નહીં, બેસબી બેનિમૂન ॥ ૩૯ ॥

મુસલમાન સરાઅનો માત્ર બાહ્ય અર્થ જ કરે છે, તેનો ગૂઢાર્થ સમજતા નથી. તેઓ પરમાત્માને નિરાકાર (બેયૂન), નિર્ગુણ (બેયગૂન), અપ્રતિમ (બેશબ્બીહ - વિના સૂરત), અનુપમ (બેનમૂન - અદ્વિતીય) માને છે ને કહે છે કે પરમાત્માનો કોઈ આકાર નથી.

કહે યકીન મહંમદ પર, ઊપર કયામત ઔર ફુરમાન ।

ઔર કહ્યા ન માને મહંમદ કા, બડા દેખ્યા એ ઈમાન ॥ ૪૦ ॥

તે હજરત મહમ્મદ સાહેબ, કયામત અને કુરાન પર વિશ્વાસ રાખવાની વાત કરે છે, છતાં જેઓ મહમ્મદનાં કહેલાં વચનો સ્વીકારતા નથી, તેમની સ્થિતિ કેવી હાસ્યાસ્પદ છે ? તેમનો વિશ્વાસ તો જુઓ (મહમ્મદ કહે છે "મેં ખુદાને જોયા છે, અને તેઓ કહે છે કે ખુદાનું સ્વરૂપ જ નથી").

નાસ્તિક કર બૈઠે હતે, દેખ વેદ કતેબ કે માહેં ।

પાંચ તત્વ ત્રિગુન બિના, કહે ઔર કહ્યુએ નાહેં ॥ ૪૧ ॥

આવા કેટલાય લોકો વેદ અને કતેબના અર્થો વાંચીને પણ સમજ્યા વિના નાસ્તિક બની બેઠા છે (અર્થાત્ પરમાત્મા નથી, એમ કહેવા લાગ્યા છે). તેઓ પાંચ તત્ત્વ અને ત્રણ ગુણો સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ માનતા નથી.

ઔર કહે નાસૂત મલકૂત, ઔર તિન પર લા મકાન ।

પઢકે વેદ કતેબ કો, કરત માએને એહ નિદાન ॥ ૪૨ ॥

એવા લોકો એમ પણ કહે છે કે મૃત્યુલોક અને વૈકુંઠથી ઉપર શૂન્ય નિરાકાર છે. તેઓ વેદ તથા કતેબ ગ્રંથોનું અધ્યયન કરવા છતાં પણ અંતે એ પ્રકારે બાહ્ય અર્થ જ સમજે છે.

ના તો એ સબદ સાસ્ત્રોં કે, હુતી સબોં કો સુધ ।

તો ભી પકડે લા મકાન સુંન કો, એસી જીવોં નાસ્તિક બુધ ॥ ૪૩ ॥

અન્યથા હું પરમધામની વાત કરી રહ્યો છું તો આ શબ્દો પણ શાસ્ત્રોના જ છે અને સહુને આ શબ્દોની તો સૂઝબૂઝ હતી નહીં છતાં તે નિરંજન, નિરાકાર શૂન્યને જ સર્વસ્વ માની બેઠા છે, કારણ કે આ જીવોની બુદ્ધિ જ નાસ્તિક છે.

અબ જાહેર હુઈ સૃષ્ટ બ્રહ્મ કી, ઔર જાહેર વતન બ્રહ્મ ।

અરસ ઉમત જાહેર હુઈ, હુઈ જાહેર સૂરત ખસમ ॥ ૪૪ ॥

હવે તો બ્રહ્મસૃષ્ટિ પ્રગટ થઈ ગઈ છે અને પૂર્ણબ્રહ્મ અક્ષરાતીત તથા પરમધામ પણ પ્રગટ થઈ ગયાં છે. પરમધામ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિની સાથોસાથ અક્ષરાતીતનું સ્વરૂપ પણ વ્યક્ત થઈ ગયું છે.

ખેલ દેખાયા બ્રહ્મસૃષ્ટ કો, કરકે હુકમ આપ ।

એ જૂઠા ખેલ કાયમ ક્રિયા, કરકે ઈત મિલાપ ॥ ૪૫ ॥

અક્ષરાતીત પરમાત્માએ તેમની આજ્ઞા દ્વારા બ્રહ્મસૃષ્ટિને સંસારનો આ જૂઠો ખેલ બતાવ્યો છે તથા આ સંસારમાં બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપી આ સ્વપ્રવત્ત સંસારને પણ અખંડ કરી દીધો છે.

મહામત કહેં બ્રહ્મસૃષ્ટ કો, એસા હુઆ ન હોસી કબ ।

ગુઝ સબ જાહેર ક્રિયા, એ જો લીલા જાહેર હુઈ અબ ॥ ૪૬ ॥

મહામતિ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને કહે છે કે આ પ્રકારનો પ્રસંગ તેના પહેલાંની સૃષ્ટિમાં ક્યારેય બન્યો ન હતો અને ભવિષ્યમાં પણ એવું કદી બનશે નહીં. આ પરમધામની બ્રાહ્મીલીલા પ્રગટ થઈ છે તેથી બધા ધર્મગ્રંથોનું રહસ્ય સ્પષ્ટ થઈ ગયું.

પ્રકરણ ૭૩ ચોપાઈ ૮૫૯

રાગ શ્રી

ભવજલ ચૌદે ભવન, નિરાકાર પાલ ચૌફેર ।

ત્રિગુન લેહેરી નિરગુન કી, ઉઠેં મોહ અહં અંધેર ॥ ૧ ॥

આ ભવસાગરમાં ચૌદ લોકની ચારે બાજુ નિરાકારનું આવરણ છવાયેલ છે તથા નિર્ગુણ દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ લહેરો જ સત, રજ, તમ છે. તેમના દ્વારા જ સંસારમાં મોહ અને અહંકારરૂપી અંધકાર છવાયેલો છે.

તાન તીખે ગ્યાન ઈલમ કે, દુંદ ભમરિયાં અકલ ।

બહે પંથ પૈરે આડે ઉલટે, જૂઠ અથાહ મોહ જલ ॥ ૨ ॥

આ ભવસાગરમાં જ્ઞાન ક્ષેત્રે બિનજરૂરી ખેંચતાણ ચાલી રહી છે. કેટલાય પંથો અને સંપ્રદાયો

પણ અહીં ઊલટું-સીધું જ્ઞાન મેળવી પોતાનું કાર્ય કરી રહ્યા છે. આ જૂઠા અગાધ સાગરની ભમરીમાં ફસાયેલા આ લોકો ક્યારેય બહાર નીકળી શકતા નથી.

તાર્મે બડે જીવ મોહ જલ કે, મગર મછ બિકાલ ।

બડા છોટે કો નિગલત, એક દૂજે કો કાલ ॥ ૩ ॥

આ ભવસાગરમાં વિકરાળ મગરમચ્છની જેમ મોટા જીવ નાના નિર્બળ જીવને ગળી જાય છે એટલે કે એકબીજા માટે કાળ રૂપ બનેલા છે.

ઘાટ ન પાઈ બાટ કિને, દિસ ન કાહૂં દ્વાર ।

ઉપર તલે મારું બાહેર, ગએ કર કર ખાલી વિચાર ॥ ૪ ॥

આ ભવસાગર પાર કરવાનો માર્ગ કોઈ પામી શક્યું નથી. તેને પાર કરવા કોઈને દિશા કે દ્વાર મળ્યું નહીં. ઉપર નીચે, અંદર અને બહાર બ્રહ્મના વિષયમાં વિચાર કરીને બધા લોકો ખાલી જ ચાલ્યા જાય છે.

જીવે આતમ અંધી કરી, મિલ અંતસકરન અંધેર ।

ગિરદવાએ અંધી ઈંદ્રિયાં, તિન લઈ આતમ કો ઘેર ॥ ૫ ॥

શરીરમાં રહેલા જીવે અંતઃકરણ સાથે મળીને આત્માને આંધળો બનાવી દીધો છે. આંધળી ઈન્દ્રિયોએ પણ આત્માને ચારેય બાજુથી ઘેરી લીધો છે.

પાંચ તત્વ તારા સસિ સૂર ફિરેં, ફિરેં ત્રિગુન નિરગુન ।

પુરુષ પ્રકૃતિ યામેં ફિરેં, નિરાકાર નિરંજન સુન ॥ ૬ ॥

પાંચ તત્ત્વ, તારા, નક્ષત્ર, સૂર્ય ચંદ્ર વગેરે તથા ત્રણ ગુણોના દેવતા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ સગુણ, નિર્ગુણ બધા આ વિરાટ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ, પુરુષ પ્રકૃતિ, નિરાકાર, નિરંજન, શૂન્ય આ બધા અહીં ચલાયમાન છે.

એ ચૌદે પલમેં પૈદા કિએ, પાંચ તત્વ ગુન નિરગુન ।

યાહી પલમેં ફના હુએ, નિરાકાર સુંન નિરંજન ॥ ૭ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની એક પળમાં જ ચૌદ લોક, પાંચ તત્ત્વ, ત્રણ ગુણ, નિર્ગુણ, નિરંજન, નિરાકાર તથા શૂન્ય આ બધાનું સર્જન થાય છે અને તે જ ક્ષણે નાશ પણ થઈ જાય છે.

એ ચૌદે ચુટકી મેં ચલ જાસી, ગુન નિરગુન સુંન તત્વ ।

નિરાકાર નિરંજન સામિલ, ઉડ જાસી જ્યોં અસત ॥ ૮ ॥

અક્ષરબ્રહ્મના એક પલકારામાં ચૌદ લોક સહિત બ્રહ્માંડ, સગુણ, નિર્ગુણ, નિરાકાર, નિરંજન અને શૂન્ય સહિત પાંચેય તત્ત્વો સ્વપ્નની જેમ ઊડી જશે.

દેત કાલ પરકરમા ઈનકી, દોઊ તિમર તેજ દેખાએ ।

ગિનતી સરત પોહોંયાએ કે, આખર સબે ઉડાએ ॥ ૯ ॥

આ સંસારમાં દિવસ-રાતનું આ કાળ ચક્ર પ્રકાશ અને અંધકાર રચીને હંમેશાં ઘૂમ્યા કરે છે. આ કાળ ચક્ર શ્વાસોની ગણતરી પૂરી થતાં જ અંતે બધાનો નાશ કરે છે.

એ ઈડ જો પૈદા ક્રિયા, એ જો વિસ્વ ચૌદે ભવન ।

ઈનમેં સુધ ન કાહું કો, એ ઉપજાએ કિન ॥ ૧૦ ॥

પરમાત્માની આજ્ઞાથી જ આ સંસારની રચના થઈ છે. ચૌદ લોકની આ સૃષ્ટિમાં કોઈને પણ સૂધબૂધ નથી કે આ સૃષ્ટિની રચના કોણે કરી છે.

હમ ભી આએ ઈન ખેલમેં, બુધ ના કછુએ સુધ ।

ધની આએ અક્ષરાતીત, મોહે જગાઈ કે વિધ ॥ ૧૧ ॥

આપણે બ્રહ્મસૃષ્ટિ પણ આ સંસારના ખેલમાં આવીને પોતાની સૂધબૂધ ખોઈ બેઠાં છીએ, એવામાં અક્ષરાતીત ધામધણીએ સદ્ગુરુ રૂપે પધારીને મને વિભિન્ન પ્રકારે સમજાવી જાગ્રત કર્યો.

કહ્યા ખેલ ક્રિયા તુમ કારને, એ જો માગ્યા તુમ ।

ખેલ દેખ કે ઘર ચલો, આએ બુલાવન હમ ॥ ૧૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ મને કહ્યું, સંસારના આ ખેલની રચના તમારા (બ્રહ્માંગનાઓ) માટે જ કરવામાં આવી છે. તમે પરમધામમાં (પ્રેમાલાપ દ્વારા) એવો ખેલ જોવાની માગણી કરી હતી. હવે તેને જોઈને તમે પોતાના મૂળ ઘર પરમધામમાં ચાલો. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીતની આજ્ઞા પ્રમાણે હું તમને બોલાવવા અહીં આવ્યો છું.

નિબેરા ખીર નીર કા, સાસ્ત્ર સબોં કા સાર ।

અઠોતર સૌ પખ કા, કર દિયો નિરવાર ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુએ ક્ષીર અને નીર એટલે બ્રહ્મ અને માયાનો નિર્ણય કરીને સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનો સાર બતાવ્યો અને એકસો આઠ પક્ષોનું પણ નિરૂપણ કરી દીધું.

કે સાખેં સાસ્ત્ર સાધન કી, દે દે કરાઈ પેહેચાન ।

મૂલ સરૂપ દેખાએ ધામ કે, કર સનમંધ દિયો ઈમાન ॥ ૧૪ ॥

સદ્ગુરુએ ઘણાં શાસ્ત્રો અને સાધુઓની વાણીનું પ્રમાણ આપીને મને તેમની ઓળખાણ કરાવી અને પરમધામનું મૂળ સ્વરૂપ બતાવી તેમની સાથે મારો સંબંધ હોવાનો પૂરો વિશ્વાસ બેસાડ્યો.

અંતસકરન મેં રોસની, ઔર રોસન કરી આતમ ।

ગુન પખ ઈંદ્રી રોસન, એસા બરસ્યા નૂર ખસમ ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુએ મારા અંતઃકરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો અને મારા આત્માને જાગ્રત કર્યો. બ્રહ્મજ્ઞાનનો એવો વરસાદ થયો કે તે પ્રકાશમાં મારા સઘળા ગુણ, પક્ષ, ઈન્દ્રિયો વગેરે ઝણઝણી ઊઠ્યાં.

બોહોત સોર ક્રિયા મુઝ ઊપર, રોએ રોએ કહે વચન ।

અપનાઈત અપની જાન કે, મોહે ખોલ દિએ દ્વાર વતન ॥ ૧૬ ॥

તેમણે મને સમજાવવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા. દ્રવિત થઈને, રડીરડીને મને ઉપદેશ આપ્યો. તેમણે મને પોતાનો સમજી મારા માટે પરમધામનાં દ્વાર ખોલી દીધાં.

ક્યોં કર કહું મેં હેત કી, જો ધનિએ કિએ ભાંત ભાંત ।

જગાઈ ધામ દેખાવને, કે વિધ કરી એકાંત ॥ ૧૭ ॥

સદ્ગુરુ દેવચંદ્રજીએ મારા પર વિવિધ પ્રકારે પ્રેમનો વરસાદ વરસાવ્યો. તેમની આ અસીમ કૃપાનું વર્ણન હું ક્યા શબ્દોમાં કરું ? તેમણે મને અખંડ પરમધામનો અનુભવ કરાવવા માટે મારા આત્માને જાગ્રત કર્યો તથા મારી સાથે એકાંતમાં (ગાદી સ્થાને) કેટલીય ચર્ચાઓ કરી.

જિનસૌ સબ વિધ સમજિએ, એસી દૈ મોહે સુધ ।

સાસ્ત્રોં આગૂં યોં લિખ્યા, ધની લે આવસી જાગૃત બુધ ॥ ૧૮ ॥

તેમણે મને એવી બુદ્ધિ (તારતમ) આપી, જેનાથી પૂર્વનો સંબંધ સહેજમાં સમજાયો. ધર્મશાસ્ત્રોમાં પહેલાંથી જ લખ્યું હતું કે સ્વયં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા જાગ્રત બુદ્ધિ સાથે અવતરિત થશે.

અનેક લિખી નિસાનિયાં, કરાવને હમારી પેહેયાન ।

જાને સબ કોઈ સેવેં ઇનકો, કે કિએ સાબ નિસાન ॥ ૧૯ ॥

શાસ્ત્રોમાં બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના આગમનની વાત સંકેતોમાં લખવામાં આવી હતી. તે બધું આપણી ઓળખ કરાવવા માટે જ કર્યું હતું જેથી સંસારી લોકો બ્રહ્મસૃષ્ટિઓની સેવા કરી ભવસાગર તરી શકે.

યોં કે વિધ સમજાઈ દુનિયાં, દેને હમ પર ઇમાન ઇસક ।

ધની નામ ખિતાબ દે અપનોં, મુઝે બૈઠાઈ કર હક ॥ ૨૦ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુ ધણીએ સંસારના લોકોના મનમાં બ્રહ્માંગનાઓ પ્રત્યે વિશ્વાસ દઢ કરવા તથા પ્રેમ પ્રગટ કરવા માટે તેમને વિવિધ પ્રકારે સમજાવ્યાં તથા શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લેખેલાં પ્રમાણો અનુસાર અંત સમયે આવિર્ભૂત વિજયાભિનંદ બુદ્ધ તથા ઇમામ મહેદીનું પદ આપી મને પરમાત્મા સમાન બેસાડી દીધો.

કે દિન સુનાઈ મુઝ કો, શ્રી મુખકી ચરયા ।

ઔર સબે વિધ સમજી, પર લગ્યા ન કલેજે ઘા ॥ ૨૧ ॥

સદ્ગુરુએ પોતાના સ્વમુખે મને કેટલાય દિવસો સુધી વિવિધ પ્રકારે તારતમ જ્ઞાન સમજાવ્યું. આ સમયે મેં પણ સઘળી વાતો સમજી લીધી, પરંતુ હૃદયમાં તેની ચોટ લાગી નહિ.

ચૌદે ભવન કે જો ધની, વિસ્વ પૂજત સબ તાએ ।

એ સુધ નહીં કાહૂં કો, કોઈ ઔર હૈ ઇમદાએ ॥ ૨૨ ॥

ચૌદ લોકના માનવો ભગવાન વિષ્ણુને જ બ્રહ્મ માનીને તેમની પૂજા (આરાધના) કરે છે. તેમને એ વાતની ખબર નથી કે ભગવાન વિષ્ણુથી ઉપર મૂળમાં કોઈ પરમ સત્તા રહેલી છે.

ત્રિગુન ઇસ બ્રહ્માંડ કે, તિનકો ભી એ સુધ નાહૈં ।

કહાં સે આએ હમ કૌન હૈં, કૌન ઇન જિમી માહૈં ॥ ૨૩ ॥

આ બ્રહ્માંડના સ્વામી (ઇશ) કહેવડાવનાર ત્રિગુણાધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને પણ આ વાતની ખબર નથી કે આપણે કોણ છીએ, ક્યાંથી આવ્યા છીએ અને આ સંસારમાં કોની સત્તા છે ?

મહાવિસ્નુ સુંન પ્રકૃતિ, નિરાકાર નિરંજન ।

એ કાલ દ્વૈત કો કોહે, એ ભી સુધ નહીં ત્રિગુન ॥ ૨૪ ॥

મહાવિષ્ણુ, પ્રકૃતિ, શૂન્ય, નિરાકાર અને નિરંજન વગેરેને સમાપ્ત કરનાર મહાકાળ કોણ છે ?

તથા દ્વૈત ક્યાં સુધી છે ? એટલું ભાન પણ ત્રિગુણને નથી.

પ્રલે પૈદા કી સુધ નહીં, તો એ ક્યા જાને અક્ષર ।

લોક જિમી આસમાન કે, ઈનકી યાહી બીચ નજર ॥ ૨૫ ॥

જ્યારે તેમને ઉત્પત્તિ અને પ્રલયનું ભાન નથી, તો તેઓ અક્ષરબ્રહ્મના વિષયમાં શું જાણે ? તેમની દૃષ્ટિ તો સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ સુધી મર્યાદિત છે.

અક્ષર સરૂપ કે પલમેં, એસે કે કોટ ઈંડ ઉપજે ।

પલમેં પૈદા કરકે, ફેર વાહી પલમેં ખપે ॥ ૨૬ ॥

અક્ષરબ્રહ્મથી પળવારમાં આવાં કરોડો બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ બધાને પળવારમાં ઉત્પન્ન કરીને બીજી પળે તેનો નાશ કરી દે છે.

એ જો ન્યારા પારબ્રહ્મ, ઈન કી ભી કરી રોસન ।

એ જો અક્ષર અદ્વૈત, ભી કહે તિનકે પાર વચન ॥ ૨૭ ॥

જે ક્ષર અક્ષરથી પર અક્ષરાતીત છે, તેમને પણ સદ્ગુરુએ પ્રગટ કર્યાં. આ અક્ષરબ્રહ્મ પણ સ્વયં અદ્વૈત છે, પરંતુ તેનાથી પર પરમધામની વાત સદ્ગુરુએ મને સમજાવી છે.

સો અક્ષર મેરે ધની કે, નિત આવેં દરસન ।

એ લીલા ઈન ભાંત કી, ઈત હોત સદા બરતન ॥ ૨૮ ॥

આવા અક્ષરબ્રહ્મ પણ મારા ધણીનાં દર્શન માટે નિત્ય આવે છે. અક્ષરાતીતની કિશોરલીલા પરમધામમાં નિત્ય-નિરંતર ચાલતી રહે છે.

અક્ષરાતીત કે મોહોલ મેં, પ્રેમ ઈસક બરતત ।

સો સુધ અક્ષર કો નહીં, જો કિન વિધ કેલ કરત ॥ ૨૯ ॥

અક્ષરાતીત ધણીના રંગમહેલમાં નિરંતર પ્રેમમય લીલાઓ થાય છે. અક્ષરબ્રહ્મને પણ તેનું ભાન નથી કે અક્ષરાતીત ધામધણી કેવી લીલાઓ કરે છે ?

સો ધામ વતન મોહે કર દિયો, મેરો અક્ષરાતીત ધની ।

બ્રહ્મસૃષ્ટિ મિનેં સિરોમન, મેં ભઈ સોહાગની ॥ ૩૦ ॥

મારા ધામધણી સદ્ગુરુએ મને બધું ભાન કરાવીને જાગ્રત કર્યો અને પરમધામનો સઘળો ખજાનો આપ્યો. આ રીતે ધણીએ મને બ્રહ્મસૃષ્ટિઓનો શિરોમણિ બનાવી દીધો અને મને ધામધણીની અર્ધાંગિની હોવાનો અનુભવ કરાવ્યો.

સાખ ગુન પખ ઈંદ્રિયાં, આતમ પર આતમ સાખ ।

સાસ્ત્ર સખ બ્રહ્માંડ કે, દેત ભાખ ભાખ કે લાખ ॥ ૩૧ ॥

મારા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો, આત્મા તથા પર આત્મા બધા તેના સાક્ષી છે. સંસારનાં બધાં શાસ્ત્રો પણ વિભિન્ન ભાષાઓમાં આ વાત કરી રહ્યાં છે.

એસા સૂછમ સરૂપ દેખાએ કે, દે ધામ કરી ચેતન ।

ઈત વિલાસ કે વિધ કે, માહેં સિરદારી સૈયન ॥ ૩૨ ॥

સદ્ગુરુએ મારા પરાત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવીને પરમધામની નિધિ આપતાં મને જાગ્રત કર્યો અને આ સંસારમાં પણ બ્રહ્માત્માઓમાં શિરોમણિ બનાવી વિવિધ પ્રકારનું સુખ આપ્યું.

ઐસી સાખ દેવાઈ કર સનમંધ, આતમ કરી જાગ્રત ।

સો આએ ધની મેરે ધામ સે, કહી વિવેકેં ક્યામત ॥ ૩૩ ॥

સદ્ગુરુએ મારી સાથે સંબંધ સ્થાપિત કરીને (મારા હૃદયમાં બિરાજીને) શાસ્ત્રોનું પ્રમાણ આપતાં મારા આત્માને જાગ્રત કર્યો. આવા ધામધણી સદ્ગુરુ પરમધામથી આવેલા છે. તેમને જ વિવેકપૂર્વક આત્મજાગૃતિ (ક્યામત)ની વેળાને સ્પષ્ટ કહી.

ઐસે કે સુખ પર આતમ કે, અનભવ કરાએ અંગ ।

તો ભી ઈસક ન આઈયા, નેહેયલ ધનીસોં રંગ ॥ ૩૪ ॥

તેમણે મારા અંગે-અંગમાં પર આત્માનાં વિવિધ સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો, છતાં મારી અંદર અખંડ ધણીનો પ્રેમ ઊભરી ન શક્યો.

ઈન ધામકી લીલા મિને, ઈન ધની કી અરધંગ ।

તો ભી પ્રેમ ના ઉપજ્યા, કોઈ આતમ ભઈ ઐસી અંધ ॥ ૩૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ મને કહ્યું - બ્રહ્મધામની લીલા વિહારમાં તમે ધામધણીની અંગના છો. છતાં મારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો નહિ. હકીકતમાં મારો આત્મા જ એવો આંધળો થઈ ગયો.

તબ આપ અંતરધ્યાન હોએકે, ભેજ દિયા ફુરમાન ।

હમકો ઈસક ઉપજાવને, ઈત કે વિધ લિખે નિસાન ॥ ૩૬ ॥

ત્યારે સદ્ગુરુએ પોતે અંતર્ધાન (મારા હૃદયમાં વિરાજમાન) થઈને મને પ્રેરણા આપી કે સંદેશ પત્ર - કુરાનમાં અમારા પ્રેમને ઉત્પન્ન કરાવવા કેટલાય પ્રકારના સંકેતો મળે છે.

ઈન વિધ દેને ઈમાન, ઉપજાવને ઈસક ।

સો ઈસક બિના ન પાઈએ, એ જો નૂર તજલ્લા હક ॥ ૩૭ ॥

આ રીતે મારામાં શ્રદ્ધા અને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવામાં સદ્ગુરુએ કંઈ કસર રાખી નહીં. હકીકતે પ્રેમ વિના પરબ્રહ્મને પામી શકાતા નથી.

પ્રકરણ ૭૪ ચોપાઈ ૯૯૬

રાગ સાખી

(નિજાનંદાચાર્ય સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજના અંતર્ધાનને યાદ કરતાં શ્રી પ્રાણનાથજીનું હૃદય વ્યથિત થયું ત્યારે તેઓ સદ્ગુરુની આ પ્રકારે પ્રાર્થના કરે છે)

મેરે ધની ધામકે દુલહા, મેં કર ના સકી પેહેયાન ।

સો રોઊં મેં યાદ કર કર, જો મારે હેત કે બાન ॥ ૧ ॥

હે મારા ધામધણી ! હું તમને ઓળખી ન શકી. તમારી પ્રેમભરી વાણી યાદ કરતી રહી હું રું

છું, કારણ કે તે મારા દિલમાં ખૂંચી રહી છે.

સોઈ દરદ અબ આઈયા, લગ્યા કલેજેં ઘાએ ।

અબ એ અચરજ હોત હૈ, જો મુરદે રેહેત અરવાએ ॥ ૨ ॥

તમારાં વચનોએ મારા હૃદયને હચમચાવી મૂક્યું છે. હવે વેદના વધવા માંડી છે. પરંતુ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે મૃતક જેમ આ અચેતન શરીરમાં આ આત્મા કેવી રીતે ટકી રહ્યો છે ?

અપનાઈત કેતી કહું, જો કરી હમસોં તુમ ।

નીંદ ઉડાઈ બુલાવને, પોહોંયાયા કૌલ હુકમ ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! તમે જે પ્રકારે પોતાપણું પ્રદાન કર્યું તેનું વર્ણન હું કેટલું કરું ? પરમધામમાં બોલાવવા અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા ઉડાડી દઈને પોતનું વચન પૂરું કર્યું.

ક્યા રોઈ ક્યા રોગિંગી, ઉઠી આગ ઈસક ।

થિર ચર સારા જલિયા, જાએ ઝાલાં પોહોંચી હક ॥ ૪ ॥

હું આજ સુધી કેટલું રડી અને કેટલી રોતી રહીશ. હવે તો વિરહ (પ્રેમ) ની આગ ભભૂકી ઊઠી છે. આ સચરાચર જગત આ આગની લપેટમાં આવી ગયાં અને તેમની જવાળાઓ પરમાત્મા સુધી પહોંચી ગઈ છે.

જો સાહેબ મેં દેખિયા, સો મિલેં હોએ સુખ ચૈન ।

તબ લગ આતમ રોવત, સૂકે લોહૂ પાની નૈન ॥ ૫ ॥

તમારી કૃપાથી મેં જે ધામધણીને જોયા, હવે તેમને મળીને જ સુખ શાંતિ મળશે. ત્યાં સુધી મારો આત્મા રોતો રહેશે અને આ શરીરનાં લોહી અને આંસુ પણ સુકાઈ જશે.

જો પટ આડે ધામ કે, મેં તાએ દેઉં જાર બાર ।

કોઈ વિધ કરકે ઉડાઈએ, એ જો લાગ્યો દેહ બિકાર ॥ ૬ ॥

પરમધામના માર્ગમાં જે અવરોધો છે તે હું બાળીને ખાખ કરી દઉં. આ દેહના વિકારોને પણ અનેક પ્રકારે દૂર કરવા છે.

વન વેલી સબ રોઈયા, ઔર જંગલ જાનવર ।

કે પસૂ પંખી કેતે કહું, જલે જો દરદા કર ॥ ૭ ॥

હે ધણી ! તમારા વિરહમાં આ શરીરરૂપી વનની બધી વેલીઓ અને કામ, ક્રોધ વગેરે જાનવર બધાં રડી રહ્યાં છે. ગુણ, અંગ, ઇન્દ્રિયો વગેરે પશુ-પક્ષી પણ વિરહના અગ્નિથી પીડાઈ રહ્યાં છે.

જંગલ રોયા જલિયા, જલ બલ હુઆ ખાક ।

ઈનમેં પંખી ક્યોં રહે, જો પર જલ હુએ પાક ॥ ૮ ॥

આ વિરહના અગ્નિમાં બળીને શરીરરૂપી વન તો રાખ થઈ ગયું હવે આત્મારૂપી પક્ષી આમાં કેવી રીતે રહેશે ? કેમકે પ્રેમ (ઈશક), અને શ્રદ્ધા (ઈમાન) રૂપી તેની પાંખો પણ વિરહરૂપી અગ્નિમાં બળીને પવિત્ર થઈ ગઈ છે.

પહાડ રોએ ટૂટે ટુકડે, હુએ હેં ભૂક ભૂક ।

ભવજલ રોયા સાગર, સો ગયા સારા સૂક ॥ ૯ ॥

હે ધણી ! તમારા વિરહમાં પર્વત સમાન શરીરના હાડ-માંસના ટુકડેટુકડા થઈ રહ્યા છે. શરીરનું લોહી અને જળની સાથોસાથ આ આખો ભવસાગર પણ સુકાવા લાગ્યો છે.

ભોમ રોઈ ભલી ભાંતસોં, ટૂટ ગઈ રસાતલ ।

નાગ લોક સબ રોઈયા, સો પડ્યા જાએ પાતાલ ॥ ૧૦ ॥

હે ધણી ! મારા હૃદયરૂપી ભૂમિ પણ તમારા વિરહમાં રડી રડીને રસાતળમાં પહોંચી ગઈ છે. નખથી શિખા સુધી આ સંપૂર્ણ શરીર શિથિલ થઈને પાતાળ તરફ ધસી ગયું છે.

રોએ પાંચ તત્વ ત્રીન ગુન, નિરંજન નિરાકાર ।

રોઈ દ્વૈત પુરુષ પ્રકૃતિ, પટ ઉડ્યો અંતર આકાર ॥ ૧૧ ॥

વિરહથી દુઃખી આત્મા સંસારના પંચ મહાભૂતો ત્રિગુણથી માંડીને નિર્ગુણ નિરાકાર પ્રકૃતિ પુરુષ સૌને રડતાં જુએ છે. તેના અંતઃકરણનાં સહુ માયાવી આવરણ નાશ પામ્યાં છે.

આકાસ રોયા સબ અંગોં, મોહ અહં ગલ્યો ચહું ઓર ।

નિરાકાર નિરંજન ગલિયા, જાએ રહ્યા અંતર ઠોર ॥ ૧૨ ॥

વિરહી આત્માને આકાશ તત્વ પણ રડતું દેખાય છે. તેની સમક્ષ મોહતત્ત્વ, અહંકાર (જ્યોતિસ્વરૂપ), નિરાકાર અને નિરંજન કોઈનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી. તેની સુરતા સીધી પરમધામ પહોંચી જાય છે.

ઈસકે આગ ફૂંક દઈ, લાગ્યો સબ બ્રહ્માંડ ।

જબ પોહોંચી ઝાલાં અંતર લોં, તબ ક્યોં રહે એ પિંડ ॥ ૧૩ ॥

પ્રેમે એવી આગ લગાડી કે સમસ્ત બ્રહ્માંડ સળગી ઊઠ્યું. જ્યારે વિરહની આગથી જવાળાઓ આત્મા સુધી પહોંચી ત્યારે આ શરીર કેવી રીતે ટકી શકે ?

આગ ઈસક ઐસી ઉઠી, લોહૂ રોયા બૈરાટ ।

ખાક હુઆ જલ બલ કે, ઉડ ગયા સબ ઠાટ ॥ ૧૪ ॥

પ્રેમની આગ એવી ભડકી ઊઠી કે સમસ્ત ચરાચર જગત લોહીનાં આંસુથી રડવા લાગ્યું. બધું બળીને રાખ થયું અને બધો ઠાઠમાઠ ઊડી ગયો.

મહામત કેહેં મેહેબૂબ જી, ખેલ દેખ્યા ચાહ્યા દિલ ।

હાંસી કરી ભલી ભાંતસોં, અબ ઉઠો સુખ લીજે મિલ ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે, હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! હૃદયની ચાહના પ્રમાણે આ ખેલ સારી રીતે જોઈ લીધો. તે બતાવીને તમે અમારી પૂરી હાંસી ઊઠાવી. હવે તો જાગ્રત કરો જેથી તમને મળીને અખંડ આનંદનો અનુભવ કરી લઉં.

પ્રકરણ ૭૫ ચોપાઈ ૧૦૧૧

રાગ શ્રી

નિજ નામ સોઈ જાહેર હુઆ, જાકી સબ દુની રાહ દેખત ।

મુક્તિ દેસી બ્રહ્માંડ કો, આએ બ્રહ્મ આતમ સત ॥ ૧ ॥

હવે તે નિજનામ (તારતમ મંત્ર) પ્રગટ થઈ ગયો છે. જેની પ્રતીક્ષા આખો સંસાર કરી રહ્યો હતો તે નિજનામ લઈને પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ પ્રગટ થયા છે. હવે તેઓ (તારતમ જ્ઞાન દ્વારા) બ્રહ્માંડના જીવને મુક્તિ આપશે.

હો મેરી સત આતમા, તુમ આઓ ઘર સત ખસમ ।

નજર છોડો રી જૂઠ સુપન, આએ દેખો સત વતન ॥ ૨ ॥

હે મારા સત્ય આત્માઓ ! તમે સૌ પોતાના ધણીના અખંડ (સત્ય) ઘેર (પરમધામ) આવી જાઓ. સ્વપ્રવત્ નશ્વર સંસારથી પોતાની દૃષ્ટિ હટાવીને (સાંસારિક ભાવનાઓને દૂર કરી આધ્યાત્મિક ભાવનાઓથી) સત્ય ઘર અખંડ પરમધામને જુઓ.

તુમ નિરખો સત સરૂપ, સત સ્યામાજી રૂપ અનૂપ ।

સાજોરી સત સિનગાર, વિલસો સંગ સત ભરતાર ॥ ૩ ॥

તમે સત્ય સ્વરૂપ અક્ષરાતીત ધણીને જુઓ અને શ્યામાજીના અનુપમ સત્ય સ્વરૂપને નિહાળો. સત્ય (પ્રેમ, દયા, ક્ષમા, સંતોષ, ધૈર્ય)નો શ્રૃંગાર સજીને પોતાના પ્રિયતમ ધણીથી આનંદ-વિહાર કરો.

સત ધનીસોં કરો હાંસ, પીછે કરો પ્રેમ વિલાસ ।

સત બરનન કીજો એહ, ઉપજે સત પ્રેમ સનેહ ॥ ૪ ॥

પોતાના પ્રિયતમ ધણી સાથે પરિહાસપૂર્ણ પ્રેમવિલાસ કરો. મેં દિવ્ય બ્રહ્મપુર ધામનું વર્ણન એ માટે કર્યું જેથી તમારામાં અંદર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રેમ અંકુરિત થાય.

સત સાથ દેત દેખાઈ, સત આનન્દ અંગ ન માઈ ।

સત સાથસોં કરો પ્રીત, દેખો સત ઘરકી એ રીત ॥ ૫ ॥

જે આત્માઓને પ્રિયતમ ધણીનાં દર્શન થાય છે, તેમનાં અંગોમાં સાચો આનંદ ઊભરી આવે છે. તેથી પોતાના પ્રિય આત્માઓને પ્રેમ કરો કારણકે આ જ પોતાના સત્ય ઘર પરમધામની રીત છે.

સત રેહેસ સત રંગ, સત સાથ કો સુખ અભંગ ।

તુમ સંગ કરો સત બાતેં, સત દિન ઔર સત રાતેં ॥ ૬ ॥

પરમધામની સઘળી લીલાઓ સત્ય સ્વરૂપ છે. આ લીલાઓનું અખંડ સુખ લેનાર પણ અખંડ છે. તમે પરસ્પર સત્ય સ્વરૂપ શ્રી રાજજીની લીલાઓની જ વાત કરો. ત્યાંના દિવસ અને રાતની સઘળી લીલાઓ સત્ય છે.

સત ચાંદ ઔર સત સૂર, હિસાબ બિના સત નૂર ।

સત સોભા સત મન્દર, સત સુખ સેજ્યા અંદર ॥ ૭ ॥

ત્યાંના સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ સત્ય છે તથા તેમનાં અપાર કિરણો પણ સત્ય છે. મંદિર અને તેની શોભા પણ સત્ય છે, અને પાંચમી ભોમની સુખ શય્યા પણ સત્ય છે.

સત જિમી સત વન, ખુસવોએ સત પવન ।
લેહેરી લેવે સત જલ, સત આકાસ નિરમલ ॥ ૮ ॥

પરમધામની ભૂમિ તથા વન-ઉપવન બધું સત્ય છે. તેનાથી ઊપજતી સુગંધ લઈને વહેતો પવન પણ સત્ય છે. યમુનાજીનું વહેતું જળ તથા ચિન્મય આકાશ પણ સત્ય છે.

સત પસુ પંખી અલેખે, સત ખેલ રાજ સાથ દેખે ।
સત ખેલે બોલે વન માહે, સત સુખ હિસાબ કાઢું નાહે ॥ ૯ ॥

પરમધામનાં અસંખ્ય પશુ-પક્ષી પણ સત્ય છે. સમસ્ત સાથ શ્રી ધણીજીની સાથે તેમની નિત્ય લીલાઓ જુએ છે. તેઓ ધણીજીની સાથે સત્ય બોલે છે, અને વનમાં કીડા કરે છે. આ પ્રકારે પરમધામનાં અસંખ્ય અખંડ (સત્ય) સુખોનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

રુત રંગ રસ નએ નએ, અલેખે સદા સુખ કહે ।
સત જમુના ત્રટ કિનારે, દોઊ તરફ બરાબર હારે ॥ ૧૦ ॥

દિવ્ય પરમધામમાં ઋતુઓ, તેનો રંગ અને રસ અનુપમ હોય છે. આમ ત્યાંનાં સુખોની કોઈ સીમા નથી. યમુનાજીના બંને કિનારા પર સરખી રીતે ઊભેલાં વૃક્ષોની હારની શોભા પણ અપરિમિત છે.

સત ડારી ઝલૂખે ઊપર જલ, ખુસવોએ હિડોલે સીતલ ।
સત સુખ તલાવ કે ત્રટ, ખોલ દેખો નૈના પટ ॥ ૧૧ ॥

યમુનાજીના તટ પર ઊભેલાં વૃક્ષોની ડાળીઓનું પ્રતિબિંબ યમુનાજીના પાવન જળમાં હિલોળા લઈને શોભા વધારે છે. વૃક્ષોની ડાળીઓ પર સુશોભિત ઝૂલા પર ઝૂલતી સખીઓ શીતળતાનો અનુભવ કરે છે. આ રીતે હે સુંદરસાથજી ! હૌજકૌસર તળાવના કિનારાનાં અખંડ સુખોને પણ પોતાની અંતર્દૃષ્ટિથી જુઓ.

પસુ ગાએ લગાવે રટ, ગિરદવાએ દેહુરી નિકટ ।
બડા અચરજ મોહે એહ, એ સુન ક્યોં રહે ઝૂઠી દેહ ॥ ૧૨ ॥

હૌજકૌસર તળાવની ચારે બાજુ આવેલાં મંદિરો નજીક પશુ-પંખી ધણીનાં ગુણગાન કરે છે. પરમધામની આ સઘળી વાસ્તવિકતાઓ જાણ્યા પછી પણ આ જૂઠું શરીર કેમ છૂટતું નથી તેનું મને ઘણું આશ્ચર્ય થાય છે.

એ ખેલ ઝૂઠા તો છોડ્યા જાએ, જો સત સુખ અંગ મેં ભરાએ ।
જબ સત સુખ દેખોગે કેલ, તબ ઝૂઠા દુખ દેઓગે ઠેલ ॥ ૧૩ ॥

હે સાથજી ! જ્યારે તમારા હૃદયમાં ધણીજીનું અખંડ સુખ ઉભરાવા લાગશે ત્યારે તમે આ જૂઠા સંસારના ખેલથી મુક્તિ પામશો. જ્યારે અખંડ સુખોમાં રમવા માંડશો ત્યારે આ જૂઠાં દુઃખોને તમે છોડી શકશો.

સત સાંઈસોં કરો વિલાસ, તબ ટૂટ જાએ ઝૂઠી આસ ।
જ્યોં જ્યોં લેઓગે સત સુખ, ત્યોં ત્યોં છૂટે અસત દુખ ॥ ૧૪ ॥

તેથી તમે અક્ષરાતીત ધણી સાથે આનંદ વિલાસ કરો જેથી તમારાથી જૂઠા સંસારનાં સુખોની લાલસા છૂટી જશે. જેમ જેમ તમે અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરતાં જશો તેમ-તેમ આ સંસારનાં જુઠાં દુઃખો

તમારાથી દૂર ભાગતાં જશે.

જ્યોં જ્યોં ઉઠેં સત સુખ કે તરંગ, ત્યોં ત્યોં ઉડે સુખન કો સંગ ।

જબ યાદ આવે સુખ અપનોં, તબ છૂટેગો જૂઠો સુખનો ॥ ૧૫ ॥

જેમ-જેમ તમારા હૃદયમાં અખંડ સુખોની લહેરો ઉઠવા લાગશે, તેમતેમ સ્વપ્નવત્ સંસારનો સંગ છૂટતો જશે. જ્યારે તમને અખંડ પરમધામનાં સુખ યાદ આવવા લાગશે ત્યારે આ જૂઠો સ્વપ્નવત્ સંસાર તત્કાળ છૂટી જશે.

દેખો મન્દર મોહોલ ઝરોખે, જ્યોં છૂટ જાએ દુખ ધોખે ।

દેખો જૂઠી ફેર ફેર મારે, સત સુખ બિના કોઈ ન ઊવરે ॥ ૧૬ ॥

પરમધામના મહેલ, મંદિર, જરૂખા વગેરેનાં દર્શન કરો જેથી સંસારનાં જૂઠાં દુઃખ છૂટી જશે. જુઓ આ જૂઠી માયા કેવી રીતે આપણને વારંવાર ફંદામાં ફસાવે છે. ધણીજનાં અખંડ સુખો વિના આ માયા વડે કોઈ ઉગારી શકતું નથી.

છોડ ઘર કો સુખ અલેખે, આતમ કાહે કો દુખડા દેખે ।

આતમ પર આતમ પેખે, સુખ ઉપજે સત અલેખે ॥ ૧૭ ॥

હે સુંદરસાથજી ! જરા વિચાર કરો કે પરમધામનાં આ અસીમિત સુખો છોડીને તમારો આત્મા સંસારનાં માયાવી દુઃખોથી કેવો લપટાયો છે ? જ્યારે તમારો આત્મા પર આત્માની ઓળખ કરશે, ત્યારે આ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

જબ આતમને દઈ સાખ, સાથેં ભી કહી બેર લાખ ।

સત ધનીએ સાખ આએ દઈ, સો તો સત વતન વાલોં ને લઈ ॥ ૧૮ ॥

આ વિષયમાં જ્યારે આત્માને સાક્ષી આપી ત્યારે સુંદરસાથે પણ લાખો વાર આ વાતોની પુષ્ટિ કરી. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ અહીં આવીને સુંદરસાથને પ્રમાણ સહિત પરમધામની સાક્ષી આપી છે. પરમધામના બ્રહ્માત્માઓએ જ સદ્ગુરુનો ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો.

આતમને સત પરચે પાએ, તો ભી જૂઠા દુખ છોડ્યા ન જાએ ।

જબ સત સુખ પાયા રસ, જીવરા તબહીં ચલ્યા નિકસ ॥ ૧૯ ॥

સદ્ગુરુના જ્ઞાન દ્વારા આત્માને અખંડ સુખનો પરિચય પ્રાપ્ત થયો છતાં સંસારનાં જૂઠાં દુઃખ છોડી નથી શકાતાં. જ્યારે અખંડ સુખોના રસનો અનુભવ થવા લાગશે ત્યારે જીવ આ નશ્વર દેહને તત્કાળ છોડી દેશે.

જબ સત સુખ લાગ્યો રંગ, તબ ક્યોં રહે જૂઠે કો સંગ ।

જબ ધનીસોં ઉપજ્યો સત સનેહ, તબ ક્યોં રહે જૂઠી દેહ ॥ ૨૦ ॥

આત્માને જ્યારે અખંડ સુખનો રંગ લાગશે ત્યારે આ સંસારનાં જૂઠાં દુઃખોની સાથે તે કેવી રીતે રહી શકશે ? જ્યારે ધણીજ સાથે સત્ય સ્નેહ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે આ જૂઠું શરીર કેવી રીતે ટકી શકશે ?

જબ સત સુખ હિરદે મેં આવે, અરવા તબહીં નિકસ કે જાવે ।

જબ સત સુખ ધની પાયા, તબ જીવરા ક્યોં કર પકડે કાયા ॥ ૨૧ ॥

પરમધામનું અખંડ સુખ વારંવાર હૃદયમાં આવવા લાગશે ત્યારે આ આત્મા શરીરને છોડી દઈ

તત્કાળ નીકળી જશે. જ્યારે પ્રિયતમ ધણીનું સાચું સુખ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે આત્મા જૂઠા શરીરને કેવી રીતે પકડી રાખી શકશે ?

જબ અંતર આંખા ખુલાઈ, તબ તો બાહેર કી મુદાઈ ।

જબ અંતર મેં લીલા સમાની, તબ અંગ લોહૂ રહ્યા ન પાની ॥ ૨૨ ॥

જ્યારે અંતરની આંખો ઊઘડી જશે ત્યારે બાહ્ય ચક્ષુ બંધ થઈ જશે. હૃદયમાં અખંડ લીલા સમાઈ જશે ત્યારે વિરહના અગ્નિથી આ શરીરમાં લોહી અને રસ કંઈ પણ બચશે નહીં.

જબ દેખ્યા હાંસ વિલાસ, ગલ ગયા હાડ માંસ સ્વાંસ ।

જબ અંતર આયા સુમરન, રહ્યો અંગ ના અંતસકરન ॥ ૨૩ ॥

હૃદયમાં અખંડ આનંદ -વિલાસનો અનુભવ થશે ત્યારે શરીરના હાડ, માંસ, સુકાઈ જશે તથા શ્વાસની ગતિ પણ રોકાઈ જશે. જ્યારે હૃદયથી ધામધણીનું સ્મરણ થવા માંડશે, ત્યારે જૂઠાં શરીર અને જૂઠા મનની જાણકારી નહીં રહે.

જબ યાદ આયો સુખ અખંડ, તબ રહે ના પિંડ બ્રહ્માંડ ।

જબ ચઢે વિકટ ઘાટી પ્રેમ, તબ ચૈન ના રહે કદૂ નેમ ॥ ૨૪ ॥

પરમધામનું અખંડ સુખ યાદ આવશે, ત્યારે શરીર તથા બ્રહ્માંડનું ભાન નહિ રહે. જ્યારે આત્મા પ્રેમની વિકટ ખીણને માર્ગે ચઢી જશે, ત્યારે તેને ધામધણી વિના શાંતિ નહીં મળે તથા તેના બધા નિયમ પણ છૂટી જશે.

મહામત કહેં સુનો સાથ, દેખો ખોલ વાની પ્રાનનાથ ।

ધની લ્યાએ ધામસે વચન, જિનસે ન્યારે ના હોએ ચરન ॥ ૨૫ ॥

મહામતિ કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમે સાંભળો. પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીની દિવ્ય વાણી પર હૃદયપૂર્વક વિચાર કરો અને સમજો. સદ્ગુરુ ધણી આપણા માટે જ પરમધામથી દિવ્યવાણી લાવ્યા છે. તેને અનુસરવાથી તેમનાં ચરણકમળથી આપણે દૂર નહીં થઈએ.

પ્રકરણ ૭૬ ચોપાઈ ૧૦૩૬

રાગ શ્રી

વતન બિસારિયાં રે, છલેં કિએ હૈરાન ।

ધની આપ બુધ ભૂલિયાં, સુધ ના રહી બૃધ હાન ॥ ૧ ॥

પરમધામને ભૂલનાર હે આત્માઓ ! આ માયાએ તમને બહુ દુઃખી કર્યા છે. તમે પોતાના ધામધણી તથા પોતાના આત્માને પણ ભૂલી ગયા છો, તેથી તમને લાભ કે હાનિનું પણ ભાન નથી.

બ્રહ્મસૃષ્ટ સખિયાં ધામ કી, આઈયાં છલ દેખન ।

જુદે જુદે ઘર કર બૈઠિયાં, ખેલેં ભૂલાએ દિયા વતન ॥ ૨ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ આ જૂઠા સંસારનો ખેલ જોવા માટે સુરતારૂપે અહીં આવ્યા છે., તેઓ આ સંસારમાં દેહ ધારણ કરી અલગ-અલગ ઘર બનાવીને બેઠા છે. સંસારના જૂઠા ખેલે તેમને

પોતાનું મૂળ ઘર પરમધામ ભુલાવી દીધું છે.

ધામ સે રબદ કરકે, હમ કબ આવેં દૂજી બેર ।

સબ ભૂલે સુધ હાર જીત કી, તો મેં કહ્યા ફેર ફેર ॥ ૩ ॥

આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓએ પરમધામના પ્રેમ-સંવાદમાં એમ કહ્યું હતું કે પ્રેમની પરીક્ષામાં અમારે ફરી સંસારમાં ક્યારે આવવાનું થશે અર્થાત્ આ વખતે જ અમે ખરાં ઊતરીશું. પરંતુ અહીં આવીને એવું તો ભૂલી ગયા કે આપણને આપણી પ્રેમ પરીક્ષાની જય-પરાજયની સૂઘબૂઘ જ ન રહી, તેથી હું વારંવાર સાવધાન કરી રહ્યો છું. .

માહોં માહેં કે પ્રીત રીતસોં, ખેલેં હંસેં રસ રંગ ।

પેહેયાન જિનોં કો પેડ કી, ધની કો રિઝાવેં સેવા સંગ ॥ ૪ ॥

જેને પોતાના મૂળ ઘર પરમધામની ઓળખ થઈ ગઈ છે તેવા આત્માઓ પરસ્પર અત્યંત પ્રેમથી ખેલે છે, હસે છે, આનંદ કરે છે તથા ધણીજીને પ્રેમ સેવાથી પ્રસન્ન કરે છે.

કે મિનોં મિને કાલ કોધ સોં, લડાઈ કરતે દિન જાએ ।

સેવા ધની ન પ્રીત સૈયન સોં, સો ડારી આસમાન સે પટકાએ ॥ ૫ ॥

સુંદરસાથમાં એવા કેટલાકનો સમાવેશ છે જેઓ પરસ્પર દિવસ રાત લડતા-ઝઘડતા રહે છે. તેમને ધણીજીની સેવાનું ધ્યાન નથી તથા સુંદરસાથ પ્રત્યે પ્રેમભાવ પણ નથી. એવા લોકોની દશા આકાશમાંથી નીચે પટકાયેલા લોકો જેવી થઈ રહી છે.

કે સેવેં ધનીય કો, કરકે પ્રેમ સનેહ ।

હમ સખિયોં કો પેહેયાન પેડ કી, હોસી ધામ મેં ધન ધન એહ ॥ ૬ ॥

કેટલાય સુંદરસાથ પ્રેમભાવપૂર્વક પ્રિયતમ ધણીની સેવા કરે છે. આપણામાંથી જે આત્માઓને પોતાના મૂળઘર પરમધામની ઓળખ છે તેઓ પરમધામમાં પણ ધન્ય ધન્ય થશે.

કે અવગુન લેવેં ધનીય કા, કરેં આપ ભી અવગુન ।

નાહીં સનેહ સુખ સાથસોં, યોં વૃથા ખોવેં રાત દિન ॥ ૭ ॥

સુંદરસાથમાં એવા કેટલાય છે જે ધણીજીમાં પણ અવગુણ જુએ છે અને સ્વયં પણ અવગુણ કરે છે તેમને સુંદરસાથ પ્રત્યે પ્રેમભાવ પણ નથી. એવા લોકો નિર્થક રાત-દિવસ ગુમાવી રહ્યા છે.

તુમ સૂતી ધનિએ જગાઈયા, કહ્યા આગે મૌત કા દિન ।

કે સાખ પુરાઈ આપે અપની, તો ભી છૂટે ના દુખ અગિન ॥ ૮ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે જ્યારે અજ્ઞાનની ઊંઘમાં સૂતેલા છો તે સમયે ધણીજીએ મૃત્યુનો ભય બતાવી તમને જાગ્રત કર્યા. પોતાની વાતની પુષ્ટિ માટે તેમણે કેટલાય પુરાવા આપ્યા છતાં આ અનિત્ય સંસારના અગ્નિ સમાન દુઃખ તમારાથી છૂટતાં નથી.

સુધ દેખાએ વતન કે, સો ભી કાયમ સુખ અલેખે ।

તો ભી છલ છૂટે નહીં, જો આપે આંખેં અપની દેખે ॥ ૯ ॥

ધણીજીએ પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો. તમે સ્વયં પોતાની આત્મદૃષ્ટિ દ્વારા તેમને જોયા છતાં તમારાથી આ જૂઠો સંસાર છૂટતો નથી.

દેખકે અવસર ભૂલહીં, બોહોર ન આવે એ અવસર ।

જાનત હેં આગ લગસી, તો ભી છૂટે ના છલ ક્યોંએ કર ॥ ૧૦ ॥

આ અવસર ફરીથી આવવાનો નથી, એ જાણીને પણ તમે અવસરને ભૂલી જાઓ છો. તમે એ જાણો છો કે પશ્ચાતાપની આગ ઊઠશે છતાં તમારાથી આ છળ કોઈ પ્રકારે છૂટતું નથી.

પીછે પછતાવા ક્યા કરે, જબ ગયા સમયા ચલ ।

એસે ક્યોં ભૂલેં અંકૂરી, જકે સાંચે ઘર નેહેચલ ॥ ૧૧ ॥

આ અવસર વીતી ગયા પછી પસ્તાવાથી શું વળશે ? જે પરમધામના અંકુરી આત્માઓ છે તેઓ આ કેવી રીતે ભૂલી જશે ?

જો જાગ બાતેં કરેં ઉમંગસોં, સો હંસ હંસ તાલી દે ।

જિન નીંદ દઈ સુખ ઈંદ્રિયોં, સો ઉઠી ઉંઘાતી દુખ લે ॥ ૧૨ ॥

જે જાગ્રત થઈને ઉમંગથી પરમધામની વાત કરશે તેઓ પરમધામમાં જ તાળી આપીને હસી ઊઠશે. જે ઈન્દ્રિયોના જૂઠા સુખમાં પડી રહ્યા છે તેઓ દુઃખી થઈ નીચું શિર કરશે.

ક્યા બલ કેહેસી કાએર માયા કો, જો ગએ સાગરમેં રલ ।

સામેં પૂર જો ચઢ્યા હોસી, સો કેહેસી તિખાઈ મોહ જલ ॥ ૧૩ ॥

જે ભવસાગરના પ્રવાહમાં વહી ગયા એવા કાયર લોકો માયાની પ્રબળ શક્તિને શું પારખશે ? જે પ્રવાહની વિરુદ્ધ દિશામાં (ભક્તિમાર્ગમાં) ચાલશે, તેઓ જ માયાના તીક્ષ્ણ પ્રવાહની બાબતે કંઈ કહી શકશે.

દે સાખ ધનિએં જગાઈયા, દઈ વિધ વિધ કી સુધ ।

ભાંત ભાંત દઈ નિસાનિયાં, તો ભી ઠોર ન આવે નિજ બુધ ॥ ૧૪ ॥

સદ્ગુરુએ શાસ્ત્રો તથા સંત મહાત્માઓની વાણીનું જુદું જુદું પ્રમાણ આપીને તમને જાગ્રત કર્યાં. પરમધામનાં વિવિધ ચિહ્ન પણ બતાવ્યાં તો પણ તમારામાં જાગ્રત બુદ્ધિ આવી નહીં.

મહામત કહે જો હોવે ધામ કી, સો પેહેયાન કે લીજો લાહા ।

લે સકો સો લીજિયો, ફેર એસા ન આવે સમયા ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે જે પરમધામના આત્માઓ છે, તેઓ મૂળ સંબંધને ઓળખીને ધણીજીના અખંડ સુખનો લાભ લે. આ સુખ જેટલું વધારે લેવાય તેટલું લઈ લો કારણ કે ફરી તેવો અવસર નહિ આવે.

પ્રકરણ ૭૭ ચોપાઈ ૧૦૫૧

રાગ શ્રી

સખી રી જાન બૂઝ ક્યોં ખોઈએ, એસા અલેખે સુખ અખંડ ।

સો જાગ દેખ ક્યોં ભૂલિએ, બદલે સુખ બ્રહ્માંડ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! પરમધામનાં આવાં અસંખ્ય સુખોને જાણીબૂજીને કેમ ગુમાવી રહ્યા છો ? જાગ્રત થઈને તો જુઓ. આ નાશવંત બ્રહ્માંડનાં નશ્વર સુખોના બદલામાં અખંડ સુખોનો પરમ આનંદ કેમ ભૂલી જાઓ છો ?

કે કોટ રાજ બૈકુંઠ કે, ન આવે ઈતકે ખિન સમાન ।

સો જનમ વૃથા જાત હૈ, કોઈ ચેતો સુબુધ સુજાન ॥ ૨ ॥

વૈકુંઠનાં કરોડો રાજ (શ્રેષ્ઠ) સુખ પણ મનુષ્ય જીવનના એક ક્ષણ સમાન નથી થઈ શકતાં. આવું અમૂલ્ય જીવન વ્યર્થ જ વીતી રહ્યું છે. તેથી હે બુદ્ધિમાન, વિચારશીલ આત્માઓ સાવધાન થઈ જાઓ.

એક ખિન ન પાઈએ સિર સાટે, કે મોહોરોં પદમોં લાખ કરોડ ।

પલ એક જાએ ઈન સમે કી, કઘૂ ન આવે ઈન કી જોડ ॥ ૩ ॥

લાખો, કરોડો અને પક્ષો સુવર્ણ મુદ્રાઓ ખર્ચવામાં આવે અથવા પોતાનું શિર સમર્પિત કરવામાં આવે તો પણ મનુષ્ય જીવનની એક ક્ષણ પ્રાપ્ત નહીં થઈ શકે. આ મૂલ્યવાન અવસરની એક પળની તુલનામાં અન્ય કોઈ વસ્તુ આવી શકતી નથી.

ઈન સમે ખિન કો મોલ નહીં, તો ક્યોં કહૂં દિન માસ બરસ ।

સો જનમ ખોયા ઝૂઠ બદલે, પીઉસોં ભઈ ના રંગ રસ ॥ ૪ ॥

આ અવસરની એક પળનું પણ મૂલ્ય આંકી શકાતું નથી પછી દિવસ, માસ અને વર્ષની તો વાત જ શી કરવી ? ધણી મિલનના આનંદમાં મગ્ન નહીં બનીને એવા અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવનને સંસારના નશ્વર સુખ માટે તમે ખોઈ રહ્યા છો.

કાહૂં બદલે ન પાઈએ, કે દૌડત મુઝ દેખત ।

પર રાસ ન આયા કિનકો, જો લોં ધની નહીં બકસત ॥ ૫ ॥

પરમધામનાં અખંડ સુખને પ્રાપ્ત કરવા માટે સંસારના લોકોને અથાક પ્રયત્ન કરતા મેં જોયા છે, છતાં તેમને કોઈ પણ સંસારી વસ્તુઓના બદલામાં અખંડ સુખ મળ્યું નથી. જ્યાં સુધી ધણીની કૃપા પ્રાપ્ત થતી નથી ત્યાં સુધી કોઈને પણ પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ થઈ શકતો નથી.

સુખ અખંડ અક્ષરાતીત કો, ઈન સમે પાઈએત હેં ઈત ।

કહા કહૂં કુકરમ તિનકે, જો માહેં રેહે કે ખોવત ॥ ૬ ॥

અક્ષરાતીતનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ આ સમયે આજ જીવનમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે છતાં સુંદરસાથજી સાથે રહીને પણ જે અખંડ સુખ ગુમાવી રહ્યા છે તેમનાં દુષ્કર્મોની વાત શું કરવી ?

કેયોં ખોયા જનમ અપના, રહે ધનીકે જમાને માહેં ।

હાએ હાએ કહા કહૂં મેં તિનકો, જો ઈનમેં સે નિરફલ જાએ ॥ ૭ ॥

કેટલાય લોકોએ તો સદ્ગુરુ શ્રીદેવચન્દ્રજી મહારાજના સમયમાં તેમની સાથે રહીને પણ પોતાનો મૂલ્યવાન સમય બરબાદ કર્યો. એવા લોકો વિશે શું કહું ? હાય ! હાય ! આ લોકો પ્રિયતમ ધણીના સાન્નિધ્યમાં રહીને પણ નિષ્ફળ ચાલ્યા ગયા.

કેયોં જનમ સુફલ કિએ, એસા પીઉકા સમયા પાએ ।

સેવા સનમુખ જનમ લોં, લિયા હુકમ સિર ચઢાએ ॥ ૮ ॥

કેટલાય લોકોએ સદ્ગુરુ ધણી સાથે રહેવાનો આવો અમૂલ્ય સમય પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય જન્મ સફળ કર્યો. તેમણે જીવન પર્યન્ત ધણીજીની સેવા કરી તથા તેમની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું.

એક સાઈત વૃથા ન ગઈ, ધની કિએ સનકૂલ ।

ચલે ચિત પર હોએ આધીન, પરી ના કબહૂં ભૂલ ॥ ૯ ॥

તેમણે ધણીજીને પ્રસન્ન રાખીને જીવનની એક ક્ષણ પણ વ્યર્થ જવા દીધી નથી. તેઓ ધણીજીની ઈચ્છાનુસાર કાર્ય કરતા રહ્યા, સેવામાં કદી પણ ખામી આવવા દીધી નથી.

સો ઈત ભી હોએ ચલે ધન ધન, ધામ ધની ભી કહેં ધન ધન ।

સાથ મેં ભી ધન ધન હુઈયાં, યાકે ધન ધન હુએ રાત દિન ॥ ૧૦ ॥

એવા સુંદરસાથ આ સંસારમાં પણ ધન્ય થયા અને ધામધણીએ પણ તેમને ધન્યવાદ આપીને તેમની પ્રશંસા કરી. સુંદરસાથમાં પણ તેમને ધન્યતા પ્રાપ્ત થઈ. આ પ્રકારે તેમનું સમગ્ર જીવન ધન્ય થઈ ગયું.

કે છિપે રહે માહેં દુસમન, ઔર મારે રાહ ઔરન ।

ચાલ ઉલટી ચલ દેખાવહીં, તો ભી ધની ના તજેં તિન ॥ ૧૧ ॥

કેટલાય લોકો એવા પણ છે કે જે સુંદરસાથમાં રહીને પણ શત્રુની જેમ અન્ય લોકોને પથભ્રષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેઓ સ્વયં વિપરીત માર્ગ પર ચાલીને બતાવતા હતા છતાં સદ્ગુરુએ તેમનો ત્યાગ ન કર્યો.

દ્રષ્ટ ઉપલી સજન હો રહે, બોલ દેખાવેં મીઠે બૈન ।

જનમ સારા ધની સંગ રહે, કબૂં દિલ ન દિયા સુખ ચૈન ॥ ૧૨ ॥

એવા કેટલાય લોકો બાહ્ય દૃષ્ટિએ સજ્જન બનીને મીઠાં વચનો કહેતા રહ્યા પરંતુ જીવનભર સદ્ગુરુ પાસે રહેવા છતાં તેમણે ધણીને કદી ચેનથી રહેવા ના દીધા, તથા પોતે પણ શાંતિથી રહી ન શક્યા.

ઈન વિધ કે રંગ સાથમેં, યોં બીતે કે બીતક ।

સબ પર મેહેર મેહેબૂબ કી, પર પાવે કરની માફક ॥ ૧૩ ॥

આ પ્રકારે સદ્ગુરુના સમયમાં પણ વિભિન્ન પ્રકારના સ્વભાવવાળા સુંદરસાથ હતા. એવી ઘણી ઘટનાઓ થઈ, પરંતુ સદ્ગુરુની કૃપા બધા આત્માઓ પર સરખી થતી. સુંદરસાથ જ પોતપોતાનાં કર્મોનુસાર કૃપાનો લાભ પ્રાપ્ત કરતા રહ્યા.

દુખ માયા ધનીપેં માંગ કે, હમ આએ જિમી ઈન ।

સો છલ સરૂપ અપનો દેખાવહીં, તો ભી ભૂલેં નહીં સોહાગિન ॥ ૧૪ ॥

અમે બ્રહ્માત્માઓ પરમધામમાં ધામધણી પાસે માયાનું દુઃખ જોવાની માગ કરીને આ નશ્વર સંસારમાં આવ્યા છીએ. આ સંસાર તો પોતાને છળકપટ રૂપ (ખેલ) બતાવે છે, પણ સોહાગણ

અત્માઓ આમાં કદાપિ ભુલાવામાં પડતા નથી.

ઔર ભી દેખો વિચાર કે, તો હુકમેં સબ કદૂ હોએ ।

બિના હુકમ જરા નહીં, હાર જીત દેખાવે દોએ ॥ ૧૫ ॥

વધુ વિચારપૂર્વક જોશો તો સમજાશે કે જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે બધું ધણીજીની આજ્ઞાથી જ થઈ રહ્યું છે. કારણ કે તેમની આજ્ઞા વિના કંઈ જ સંભવ નથી. ધણીજીની આજ્ઞાથી જ વિજય અથવા પરાજય પ્રાપ્ત થાય છે.

મહામત કહેં લિયા માગ કે, એ ધનિએ દેખાયા છલ ।

જો સનમુખ રેહેસી ધની ધામસોં, સો કેહેસી છલકો બલ ॥ ૧૬ ॥

મહામતિ કહે છે, અમારી માંગ અનુસાર જ ધણીજીએ આ જૂઠા સંસારનો ખેલ અમને બતાવ્યો, જે બ્રહ્માત્મા ધામધણીની સન્મુખ થશે, તે આ માયાના બળનું વર્ણન કરી શકશે.

પ્રકરણ ૭૮ ચોપાઈ ૧૦૬૭

રાગ મારુ

સાથજી પેહેયાનિયો, એ વાની સમયા ફજર ।

હુઈ તુમારે કારને, ખોલ દેખો નિજ નજર ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આત્મજાગૃતિના પ્રભાત વેળાની આ બ્રહ્મવાણીને ઓળખી લો. આત્મદૃષ્ટિથી જુઓ, આ દિવ્ય વાણી તમારે માટે જ પ્રગટ થઈ છે.

ત્રિવિધ દુની તીન ઠૌર કી, ચલે તીન વિધ માહી ।

કોઈ છોડે ન અંકૂર અપના, હોવે કરની તૈસી તાહી ॥ ૨ ॥

જીવસૃષ્ટિ, ઈશ્વરી સૃષ્ટિ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિ આ પ્રકારે ત્રણ પ્રકારની સૃષ્ટિ ક્રમશઃ વૈકુંઠ, અક્ષરધામ, અને પરમધામ આ ત્રણ સ્થાનોથી અહીં આવી છે અને ત્રણેય અલગ અલગ આચરણ કરે છે. કોઈ પણ પોતાના મૂળ સંબંધ છોડતું નથી. તેથી તેમનું આચરણ પણ તેને અનુરૂપ થાય છે.

સુરતા તીનોં ઠૌર કી, ઈત આઈ દેહ ધર ।

એ તીનોં રોસન નાસૂત મેં, કિયા બેવરા ઈમામેં આખર ॥ ૩ ॥

ત્રણ સ્થાનોના આત્માઓએ આ મૃત્યુલોકમાં આવીને દેહ ધારણ કર્યો છે. સદ્ગુરુએ (ઈમામે) અંત સમયે આ સંસારમાં આવીને આ ત્રણેયના આવાગમનનું વિવરણ કર્યું.

ઈન વિધ જાહેર કર લિખ્યા, સાસ્ત્રોં કે દરમ્યાન ।

તીન સૃષ્ટ આઈ જુદી જુદી, પોહોંયે આપ અપને ઠૌર નિદાન ॥ ૪ ॥

શાસ્ત્રોમાં આ પ્રકારે સ્પષ્ટરૂપે જણાવ્યું છે, સંસારમાં ત્રણ પ્રકારની સૃષ્ટિઓ અલગ-અલગ સ્થાનોથી આવી છે અને તે બધી અંતે પોત-પોતાનાં મૂળ સ્થાને પહોંચી જવાની છે.

ત્રિગુન સે પૈદા હુઈ, એ જો સકલ જહાન ।

સો ખેલે તીનોં ગુન લિએ, નાહીં એક દૂજે સમાન ॥ ૫ ॥

સત, રજ, તમ આ ત્રણ ગુણો દ્વારા જીવસૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ (ભગવાન નારાયણથી) થઈ છે, તે સંસારમાં પણ ત્રણ ગુણો અનુસાર આચરણ કરે છે. તેમાં આચરણ પરત્વે કોઈ પણ એક બીજા સમાન લાગતા નથી.

આતમ એકયાસી પખ લે, સખ દુનિયાં મેં ખેલત ।

મોહ અહં મૂલ ઈન કો, સખ યાહી બીચ ફિરત ॥ ૬ ॥

આ જીવસૃષ્ટિ આ બ્રહ્માંડના એકયાસી પક્ષોમાં રમણ કરે છે. તેની ઉત્પત્તિનું મૂળ મોહ અને અહંકાર છે, તેથી આ મોહ અને અહંકારમાં મગ્ન બનીને તે ખેલી રહી છે (એકયાસી પ્રકારના પક્ષોનું વર્ણન ‘પ્રકાશ’ હિ. પ્ર. ૩૪ માં જોઈ શકશો).

મોહ અહં ગુન કી ઈંદ્રિયાં, કરેં ફેલ પસુ પરવાન ।

ફિરેં અવસ્થા તીન મેં, એ જીવ સૃષ્ટ પેહેયાન ॥ ૭ ॥

મોહ, અહંકાર, ગુણ અને ઈન્દ્રિયોથી વશ બનીને આ જીવ પશુ જેવું આચરણ કરે છે. તથા જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ આ ત્રણ અવસ્થાઓમાં વિહાર કરતાં કરતાં જીવે છે. આ જીવસૃષ્ટિની ઓળખ છે.

સુબુધ નિકટ ન આવહીં, ચલે બેહેર દ્રષ્ટ ।

આતમ દ્રષ્ટ ન લેવહીં, તો કહી સુપન કી સૃષ્ટ ॥ ૮ ॥

આ લોકોની સદ્બુદ્ધિ આવતી નથી. તેમનું સમગ્ર જીવન બાહ્ય કર્મકાંડમાં જ વ્યતીત થાય છે. તેઓ અંતર્દૃષ્ટિ વડે વિચાર કરીને ગૂઢ રહસ્યો સમજી શકતા નથી. તેથી તેમને સ્વપ્ન સૃષ્ટિ કહી છે.

જાગ્રત તરફ દુનીયકી, સોવત સુપના લે ।

દેખત સુપના નીંદમેં, એ તીનોં અવસ્થા જીવકે ॥ ૯ ॥

એવા જીવો જાગ્રત અવસ્થામાં સદૈવ સાંસારિક કાર્યોમાં મગ્ન રહે છે સૂતા હોય ત્યારે પણ સંસારનાં જ સ્વપ્નાં જીવે છે અને સુષુપ્તિમાં પણ સંસારનાં જ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. જીવ સૃષ્ટિની આ રીતની ત્રણ અવસ્થાઓ ગણાય છે.

ઔર સૃષ્ટ જો ઈસ્વરી, કહી જાગૃત સૃષ્ટ આતમ ।

સુબુધ અંગ કરની સુધ, ચલે ફુરમાન હુકમ ॥ ૧૦ ॥

ઈશ્વરી સૃષ્ટિને જાગ્રત આત્મા કહ્યો છે. તેના અંતઃકરણમાં સદ્બુદ્ધિ રહે છે અને તેનું આચરણ પણ પવિત્ર હોય છે. તે હંમેશાં શાસ્ત્ર વચન અને ગુરુની આજ્ઞા અનુસાર પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે.

એહી સૃષ્ટ ઈસ્વરી જાગૃત, આઈ અક્ષર નૂર સે જે ।

મેહેર લે મેહેબૂબ કી, રહે તુરી અવસ્થા એ ॥ ૧૧ ॥

ઈશ્વરી સૃષ્ટિના આ જાગ્રત આત્માઓ અક્ષરબ્રહ્મની સુરતા રૂપે આવ્યા છે. તેઓ હંમેશાં ધામધણીની કૃપા પ્રાપ્ત કરીને તુરીયાવસ્થા (ચોથી અવસ્થા) માં રહે છે.

બ્રહ્મ સૃષ્ટિ આઈ અરસસે, જીત ઈંદ્રી સુધ અંગ ।

છોડ માહેં બાહેર દ્રષ્ટ અંતર, પર આતમ ધની સંગ ॥ ૧૨ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિ પરમધામથી આવી છે. તેમણે પોતાના ગુણ અંગ અને ઈન્દ્રિયો પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે. તેઓ સંસારની અંદરની અને બાહ્ય દ્રષ્ટિ છોડી દઈ પોતાની સુરતાને પર આત્મા તથા ધામધણી સાથે જોડી રાખે છે.

એક સુખ નેહેયલ ધામકો, ઓર સુખ અખંડ અક્ષર ।

તીસરો બૈકુંઠ સુખનો, એ ત્રિધા સૃષ્ટિ યોં કર ॥ ૧૩ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિને પરમધામનું અખંડ સુખ, ઈશ્વરી સૃષ્ટિને અક્ષરધામનું સુખ તથા જીવસૃષ્ટિને સ્વપ્રવૃત્ત વૈકુંઠધામનું સુખ મળે છે. આ પ્રકારે ત્રણેય સૃષ્ટિઓની ગતિ છે.

કૃપા હે કે વિધ કી, એ જો તીનોં સૃષ્ટિ ઊપર ।

એક એક પર કે વિધ, ઈનકા બેવરા સુનો દિલ ધર ॥ ૧૪ ॥

આ રીતે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની કૃપાદ્રષ્ટિ ત્રણેય સૃષ્ટિઓ પર જુદી જુદી રીતે પડે છે. પ્રત્યેક સૃષ્ટિ પર વિવિધ રીતે તેમની કૃપા થાય છે. તેનું વર્ણન ધ્યાનથી સાંભળો.

કૃપા કરની માફક, કૃપા માફક કરની ।

એ દોઊ માફક અંકૂર કે, કે કૃપા જાત ના ગિની ॥ ૧૫ ॥

પ્રત્યેકને કર્મ અનુસાર ધણીજીની કૃપા મળે છે તથા ધણીજીની કૃપા અનુસાર તેમનાં કર્મ હોય છે. પરંતુ આ બંને વાત મૂળ સંબંધ(અંકુર) અનુસાર થાય છે. ધણીજીની કૃપા કેટલા પ્રમાણમાં, કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તેની ગણતરી થઈ શકતી નથી.

ધામ અંકૂર એક વિધ કો, કે વિધ કૃપા કેલ ।

એ માફક કૃપા કરની ભઈ, કરને ખુસાલી ખેલ ॥ ૧૬ ॥

સઘળી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં પરમધામનો મૂળ સંબંધ એક જ પ્રકારનો છે, પરંતુ ખેલમાં તેના પર ધણીજીની કૃપા અનેક પ્રકારની છે. આ ખેલને અધિક સુખદાયી બનાવવા અહીં ધણીજીની કૃપા પ્રમાણે બ્રહ્મસૃષ્ટિની રહેણીકરણી હોય છે.

સૃષ્ટિ ઈસ્વરી કહી અંકૂરી, ઓરોં અંકૂર દિએ કે ।

તિન જુદા જુદા ઠોર નેહેયલ, કૃપા અંકૂર સે ભઈ ॥ ૧૭ ॥

ઈશ્વરી સૃષ્ટિને અક્ષરબ્રહ્મના સંબંધી કહ્યા છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિઓએ સંસારના અન્ય જીવોને પણ અંકુર આપ્યો છે. તેનાં અખંડ મુક્તિ સ્થળ જુદાં જુદાં છે. આ રીતે અંકુર અનુસાર તેના પર કૃપા થઈ છે.

ભિસ્ત હોસી આઠ વિધ કી, ઓર આઠ વિધ કા અંકૂર ।

હર અંકૂર કૃપા કે વિધ કી, લે ઉઠસી નેહેયલ નૂર ॥ ૧૮ ॥

આ રીતે જીવોને અખંડ સુખ આપવા માટે આઠ પ્રકારનાં મુક્તિધામ હશે અને સંબંધ પણ આઠ પ્રકારનો નક્કી હશે. પ્રત્યેક સંબંધ પર ધણીજીની વિભિન્ન પ્રકારની કૃપા થાય છે. આ કૃપા તેમને

અખંડ મુક્તિ સ્થળોએ પહોંચાડશે.

કરની દેખાઈ અંકૂર કી, હુઈ તીનોં કી તફાવત ।

સો તીનોં રોસન ભએ, ચઢતે ત્રાજૂ બખત ॥ ૧૯ ॥

મૂળ સંબંધ અનુસાર અહીં ત્રણ સૃષ્ટિનાં કર્મોમાં અંતર દેખાય છે. આ પ્રકારે તુલના કરતાં ત્રણેય સૃષ્ટિઓનું આચરણ સ્પષ્ટ દેખાય છે.

કરની છિપી ના રહે, ના કછૂ છિપે અંકૂર ।

મેહેર ભી માફક અંકૂર કે, ઉદે હોત સત સૂર ॥ ૨૦ ॥

સત્યજ્ઞાન (તારતમ જ્ઞાન) રૂપી સૂર્યોદય થતાં કોઈનું કર્મ છાનું રહેશે નહીં અને કોઈનો મૂળ સંબંધ પણ છૂપો રહેશે નહીં. ધણીજની કૃપા પણ તેને મૂળ સંબંધ અનુસાર પ્રાપ્ત થશે.

કયા ગરીબ કયા પાતસાહ, કયા નજીક કયા દૂર ।

નિકસ આયા સબન કા, તીન બિધ કા અંકૂર ॥ ૨૧ ॥

દિવ્ય તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાતાં રાજા હોય કે રંક, નજીક હોય કે દૂર સૌના ત્રણેય પ્રકારના અંકુર(મૂળ સંબંધો) સ્પષ્ટ થયા.

હર એક કે તીન તીન, તિન તીનોં કે સતાઈસ ।

યોં ચઢતે ત્રાજૂ ચઢે, નફા નસલ ન નાતે રીસ ॥ ૨૨ ॥

આ પ્રકારે બ્રહ્મ, ઈશ્વરી અને જીવ આ ત્રણેય સૃષ્ટિઓમાં દરેકના સત્, રજ અને તમ આ ત્રણે ગુણોના કારણે નવ અને ફરી પુષ્ટ, પ્રવાહ, મર્યાદા આ ત્રણ ભાવોથી ગુણવામાં આવે તો બધા મળીને ૨૭ પ્રકારના ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે. આમ સહુને ત્રાજવે તોલવામાં આવે તો તે સમયે જાતિ, ઈર્ષા અને અહંકાર કોઈ પણ કામ નહિ આવે.

દયા ભી તિન પર હોએસી, જિનકે અસલ અંકૂર ।

અવલ મધ ઔર આખર, સનમુખ સદા હજૂર ॥ ૨૩ ॥

જેનો મૂળ સંબંધ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અક્ષરાતીત સાથે છે અને જે આદિ, મધ્ય અને અંત સુધી તેમના સાન્નિધ્યમાં રહે છે તેના પર ધામધણીની કૃપા દૃષ્ટિ થાય છે.

એ છલ જિમી કરમ કરાવહીં, આપકો બુરા ન ચાહે કોએ ।

તો ભી મેહેર ન છોડે મેહેબૂબ, પર કરની છલ બસ હોએ ॥ ૨૪ ॥

આ છળવતી માયા જ લોકો પાસે સારાં-ખોટાં કર્મ કરાવે છે. કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાનું બૂરું ચાહતી નથી. છતાં પ્રિયતમ ધણી તેમના પર કૃપા કરવાનું છોડતા નથી પરંતુ તેમનાં કર્મ જ માયાને વશ વર્તે છે.

જાહેર હુઈ સબન કી, આખર ગિરો આકલ ।

અંદર કી ઉદે હુઈ, સમે પાવને ફલ ॥ ૨૫ ॥

હવે સારાં ને ખોટાં- એમ બધા પ્રકારના લોકોનાં કર્મ પ્રગટ થઈ ગયાં છે. તેમાં બ્રહ્મસૃષ્ટિ સર્વાધિક બુદ્ધિમાન છે. આત્મ જાગૃતિના સમયે (ક્યામતના દિવસે) અખંડ ફળ માટે બ્રહ્માત્માઓના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રગટ થયો.

છિપી કિસી કી ના રહે, કરના ધની અદલ ।

સાંચ ઝૂઠ જૈસા જિનોં, ચઢ આયા તરાજૂ દિલ ॥ ૨૬ ॥

અંત સમયે ધણીજીએ જ કર્મો અનુસાર સહુનો ન્યાય કરવાનો છે. તેથી હવે કોઈનાં કર્મ છાનાં રહેશે નહીં. સત્ય તથા અસત્ય જેવાં જેનાં આચરણ હશે, ત્રાજવે ચડતાં જ બધાનું વિવરણ દિલમાં આવી જશે.

વતન કે અંકૂર બિના, ઈત દુની કરે કે બલ ।

મુક્ત સુખ ઈત હોએસી, પર પાવે ન ધામ નેહેચલ ॥ ૨૭ ॥

પરમધામના સંબંધ વિના આ દુનિયા અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ કેવળ મુક્તિ સ્થાનો (બહિષ્તો)નું સુખ જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ અખંડ પરમધામ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી.

કે આએ અનભવ લેયકે, સો પીછે દિએ પટકાએ ।

ધની દયા અંકૂર બિના, કિન સત સુખ લિયો ન જાએ ॥ ૨૮ ॥

પરમધામ પામવા માટે કેટલાક લોકો પોત-પોતાની સાધનાનો અનુભવ લઈને સામે આવ્યા, પરંતુ માયાવી સ્વાર્થે તેમને સત્ય ધર્મના માર્ગથી વિચલિત કરી દીધા, કારણકે ધણીજીની કૃપા તથા મૂળ સંબંધ વિના કોઈને પણ પરમધામનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી.

કદી સૌ બરસ રહો સાથ મેં, ધની અનભવ સૌ બેર ।

મૂલ અંકૂર દયા બિના, લે કરમેં ડાલે અંધેર ॥ ૨૯ ॥

કદાચ સો વર્ષ સુધી બ્રહ્માત્માઓ સાથે રહેવાનો અવસર પણ મળી જાય અને કેટલાંય વર્ષો સુધી ધણીજીના સાન્નિધ્યનો અનુભવ પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય પરંતુ ધામધણીની કૃપા અને પરમધામનો મૂળ સંબંધ ન હોવાથી કર્મનાં બંધન અંધકારમાં ધકેલી દે છે.

દયા ઔર અંકૂર કી, છિપે ન કરની નૂર ।

મન વાયા કરમ બાંધકે, દૂજા એસા કર ના સકે જહૂર ॥ ૩૦ ॥

જેના પર પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની કૃપા થાય અને પરમધામનો મૂળ સંબંધી હોય, તેમનાં કર્મોનો પ્રકાશ કોઈથી છૂપો રહી શકતો નથી. બ્રહ્માંગનાઓ સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિ મન, વચન અને કર્મને વશમાં રાખે તો પણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવી શકતી નથી.

મહામત કહેં તિન વાસ્તે, એ તીનોં હેં સામિલ ।

કરની કૃપા અંકૂર, વાકે છિપે ના અમલ ॥ ૩૧ ॥

મહામતિ કહે છે કે આ ત્રણ સૃષ્ટિઓની ઓળખ માટે વ્યક્તિનાં કર્મ, પરમાત્માની કૃપા અને મૂળ વતનનો સંબંધ, આ ત્રણેય વાતો અનિવાર્ય છે આ ત્રણેયને પોતાના આચરણ અનુસાર પ્રાપ્ત થનાર પરિણામ છૂપું રહી શકતું નથી.

પ્રકરણ ૭૯ ચોપાઈ ૧૦૯૮

રાગ શ્રી

મેરે મીઠે બોલે સાથ જી, હુઆ તુમારા કામ ।

પ્રેમૈમેં મગન હોઈયો, ખુલ્યા દરવાજા ધામ ॥ ૧ ॥
સખી રી ધામ જૈયે ॥ ટેક ॥

હે સુંદરસાથજી ! મારાં (સદ્ગુરુનાં) મીઠાં વચનો દ્વારા તમારું બધું કાર્ય (મનોરથ) પૂર્ણ થઈ ગયું છે. તમે તમારા ધણીના પ્રેમમાં મગ્ન રહો. તમારા માટે પરમધામનાં દ્વાર ઊઘડી ગયાં છે. તેથી હે સુંદરસાથજી ! હવે પરમધામ ચાલો.

દૌડ સકો સો દૌડિયો, આએ પોહોંચ્યા અવસર ।
ફુરમાનમેં ફુરમાઈયા, આયા સો આખર ॥ ૨ ॥

જાગણી માટે અંતિમ સમય નિકટ આવી પહોંચ્યો છે, તેથી જેટલું દોડી શકાય તેટલું દોડો (અજ્ઞાન છોડી જાગ્રત થાઓ). આત્મજાગૃતિનો શાસ્ત્રોક્ત સમય આવી ગયો છે.

બરનન કરતે જિનકો, ધની કેહેતે સોઈ ધામ ।
સેવા સુરત સંભારિયો, કરના એહી કામ ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજ જે મૂળ ધરનું વર્ણન કરતા હતા તે આપણું પરમધામ છે. તેથી તમે ધણીજીની સેવા કરતાં કરતાં પોતાની સુરતાને પરમધામ તરફ કેન્દ્રિત કરો કારણ કે આપણે અહીં કામ કરવું છે.

વન બિસેખે દેખિએ, માહેં ખેલન કે કે ઠામ ।
પસુ પંખી ખેલેં બોલેં સુન્દર, સો મેં કેતે લેઊં નામ ॥ ૪ ॥

પરમધામનાં વિવિધ વન-ઉપવનની શોભા નિહાળો. ત્યાં અનેક કીડાસ્થળો છે. તેમાં અસંખ્ય પશુ-પક્ષીઓ જુદા જુદા પ્રકારના ખેલ કરતાં કરતાં સુંદર કલરવ કરે છે. હું તેમનામાંથી કેટલાનાં નામ દઉં ?

શ્યામ શ્યામાજી સુંદર, દેખો કરકે ઉલાસ ।
મનકે મનોરથ પૂરને, તુમ રંગ ભર કીજો વિલાસ ॥ ૫ ॥

પોતાના હૃદયમાં પ્રેમ અને ઉલ્લાસ ભરીને પોતાના પ્રાણાધાર શ્યામ-શ્યામાજીના સુંદર સ્વરૂપનાં દર્શન કરો અને પોતાના મનોરથો પૂરા કરવા તેમની સાથે આનંદ-વિલાસ કરો.

ઈસક આયો પીઉ કો, પ્રેમ સનેહી સુધ ।
વિવિધ વિલાસ જો દેખિએ, આઈ જાગની બુધ ॥ ૬ ॥

હવે અમારા હૃદયમાં ધામધણીનો પ્રેમ પ્રગટ થયો છે, તેથી અમને પરમધામના પ્રેમનું ભાન થયું. હવે પરમધામના વિભિન્ન પ્રકારના પ્રેમ-વિલાસને જુઓ, કારણકે તારતમ જ્ઞાન રૂપી જાગ્રત બુદ્ધિ પ્રગટ થઈ ગઈ છે.

આનંદ વતની આઈયો, લીજો ઉમંગ કર ।
હંસતે ખેલતે ચલિએ, દેખિએ અપનોં ઘર ॥ ૭ ॥

પરમધામનો આનંદ પ્રગટ થઈ ગયો છે તેને ઉત્સાહપૂર્વક ગ્રહણ કરો. હસતાં ખેલતાં ચાલો અને અખંડ પરમધામને જુઓ.

સુખ અખંડ જો ધામ કો, સો તો અપનોં અલેખેં ।

નિપટ આયો નિકટ, જો આંખા ખોલકે દેખે ॥ ૮ ॥

પરમધામનું અખંડ સુખ તો અસીમ છે. હવે તેઓ અમારી નજીક આવી ગયાં છે. તેમને અંતર્દૃષ્ટિ વડે જુઓ તથા અંતરાત્મામાં તેમનો અનુભવ કરો.

અંગ અનભવી અસલ કે, સુખકારી સનેહ ।

અરસ પરસ સબમેં ભયા, કઠૂ પ્રેમેં પલટી દેહ ॥ ૯ ॥

તમારો આત્મા તો પરમધામના વાસ્તવિક પ્રેમનો અનુભવ કરી રહ્યો છે જે અખંડ સુખ આપનાર છે તે પ્રેમ બધાનાં આત્મા-પરમાત્માનાં સંબંધ દ્વારા જાગૃત થઈ ચૂક્યો છે. તે કારણે તમારા શરીરનો વ્યવહાર બદલાઈ ગયો છે.

મંગલ ગાઈએ દુલહે કે, આયો સમે સ્યામા વર સ્યામ ।

નૈનોં ભર ભર નિરખિએ, વિલસિએ રંગ રસ કામ ॥ ૧૦ ॥

તેથી હવે પ્રિયતમ પરમાત્માના શુભ ગુણો ગાઓ, કારણ કે સુંદરવર શ્યામ-શ્યામાજીને મળવાનો સમય આવી ગયો છે. હવે નજર ભરીને યુગલ સ્વરૂપનાં દર્શન કરો અને પ્રેમાનંદ લેતાં લેતાં તેમની સાથે વિલાસ કરો.

ધામકે મોહોલોં સામગ્રી, માહેં સુખકારી કે વિધ ।

અંદર આંખેં ખોલિએ, આઈ હેં નિજ નિધ ॥ ૧૧ ॥

પરમધામના મહેલ અને મંદિર વિવિધ પ્રકારની આનંદદાયી સામગ્રીઓથી ભરપૂર છે. તેથી અંતર્દૃષ્ટિ ખોલીને જુઓ. તે અખંડ નિધિ સ્વરૂપ તારતમ જ્ઞાન અહીં આવી પહોંચ્યું છે.

વિલાસ બિસેખેં ઉપજ્યા, અંદર કિયો વિચાર ।

અનભવ અંગે આઈયા, યાદ આએ આધાર ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે અંતર-હૃદયથી વિચાર કરો. પ્રિયતમ ધણી સાથે વિશેષ આનંદ-વિલાસ કરવાની કામના ઉત્પન્ન થઈ છે. હવે ધામધણીનું સ્મરણ થતાં જ પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ થવા લાગ્યો.

દરદી બિરહા કે ભીગલ, જાનોં દૂરથેં આએ બિદેસી ।

ઘર ઉઠ બેઠે પલમેં, રામત દેખાઈ એસી ॥ ૧૩ ॥

આ સંસારમાં આવીને આપણા બધાનાં હૃદય ધામધણીના પ્રેમ અને વિરહના કારણે રડી રહ્યાં છે. માનો કે દૂર આવી આપણે પરદેશી બની ગયાં છીએ. પરંતુ ધણીજીએ એવો ખેલ બતાવ્યો કે આપણે ક્ષણભરમાં જ જાગ્રત થઈને પરમધામમાં બેસી જઈશું.

ઉઠકે નહાઈએ જમુનાજી, કીજે સકલ સિનગાર ।

સાથ સનમંધી મિલકે, ખેલિએ સંગ ભરતાર ॥ ૧૪ ॥

તેથી હવે ભ્રમની નિદ્રા છોડી દઈ જાગ્રત થાઓ તથા યમુનાજીના શીતલ જળમાં સ્નાન કરો.

ત્યારપછી પરમધામનો સંપૂર્ણ શ્રંગાર ધારણ કરીને બધા બ્રહ્માત્માઓ એક સાથે મળીને પ્રિયતમ ધણીની સાથે રમણ કરો.

મહામત કહે મલપતિયાં, આઓ નિજ વતન ।

વિલાસ કરો વિધ વિધ કે, જાગો અપને તન ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે પ્રેમમાં મસ્ત રહેનાર આત્માઓ ! તમે બધા સાથે મળીને પરમધામ આવો અને પર-આત્મામાં જાગ્રત બનીને પ્રિયતમ ધણી સાથે વિવિધ પ્રકારના આનંદ-વિલાસ કરો.

પ્રકરણ ૮૦ ચોપાઈ ૧૧૧૩

રાગ મારુ

સુંદરસાથજી એ ગુન દેખો રે, જો મેરે ધનિએ કિએ અલેખે ॥ ટેક ॥

ક્યોએ ન છોડે માયા હમ કો, હમ ભી છોડી ન જાએ ।

અરસ પરસ યો ભઈ બજ મે, સો મેરે ધનિએ દઈ છુટકાએ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ધણીજીના આપણા પર કરેલા ઉપકારો તથા તેમનાં ગુણોને તમે જુઓ. જુઠા સંસારની આ માયા આપણને છોડતી નથી તથા આપણાથી પણ આ માયા છૂટતી નથી. આ રીતે માયા તથા આપણી વચ્ચેના બંધન વજલેપ સમાન બની ગયાં હતાં. એવી બળવાન માયાના બંધનથી ધણીજીએ આપણને છોડાવ્યાં.

કોઈ ના નિકસ્યા ઈન માયા સે, અવલસેંતી આજ દિન ।

સો ધનિએ બલ એસો દિયો, હમ તારે ચૌદે ભવન ॥ ૨ ॥

સૃષ્ટિના આદિકાળથી માંડીને આજ સુધી આ માયાના લજલેપી બંધનથી કોઈ પણ છૂટી શક્યું નથી. પરંતુ ધણીજીએ આપણને અખંડ જ્ઞાન દ્વારા એવી શક્તિ આપી છે કે આપણે સરળતાપૂર્વક તેનાથી છૂટી શકીએ છીએ અને ચૌદ લોકના જીવોને પણ તારી શકીએ છીએ.

આગે હુઈ ના હોસી કબહૂં, હમે ધનિએ એસી સોભા દઈ ।

સબ પૂજેં પ્રતિબિંબ હમારે, સો ભી અખંડ મેં એસી ભઈ ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ (બ્રહ્મજ્ઞાન આપીને) આપણને એવી પ્રતિષ્ઠા આપી કે એની શોભા આજસુધી કોઈને પણ મળી નથી અને ભવિષ્યમાં મળશે પણ નહીં. ધણીજીની આ કૃપાને કારણે મુક્તિ સ્થાનો (બહિશ્તો) માં આપણું પ્રતિબિંબ પૂજાશે. આ રીતે અખંડ મુક્તિ સ્થળોમાં પણ આપણી શોભા થઈ.

ધનિએ ભિસ્ત કરાઈ હમપેં, કિલ્લી હાથ હમારે ।

લોક ચૌદે હમ કિએ નેહેયલ, સેવેં નકલ હમારી સારે ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ દિવ્ય તારતમ જ્ઞાનની કુંચી આપીને સંસારના જીવોને પણ અમારા દ્વારા મુક્તિ અપાવી. તેથી આ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા અમારા માધ્યમથી ચૌદ લોકનાં પ્રાણી અખંડ થયાં. આ પ્રકારે આ બધા જીવ આપણા પ્રતિબિંબોની સેવા કરશે.

એસી બડાઈ દઈ હમ ગિરોહ કો, ઔર કિએ ઔરોં કે આધીન ।

ફેર કહે ઈન પીઉ પેહેયાને, યાહી મેં યકીન ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુએ આપણને (બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને) આટલી મોટી પ્રતિષ્ઠા આપી આપણું સન્માન કર્યું. ત્યારપછી આપણને બીજાઓને મુક્તિ અપાવવાની જવાબદારી સોંપી અને કહ્યું કે આ બ્રહ્માત્માઓને પૂર્ણબ્રહ્મની ઓળખાણ છે તથા તેમને જ પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

ચૌદે ભવન કો દિયા યકીન, સો ભી કહે ગિરો બલ દિયા ।

સોભા અલેખેં કહૂં મેં કેતી, એસા ધનિએ હમસોં કિયા ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ ચૌદ લોકના જીવોને એક પરમાત્મા પ્રત્યે વિશ્વાસ અપાવ્યો, તથા બ્રહ્માત્માઓને શોભા આપી કે આ કાર્ય કરવાની શક્તિ બ્રહ્માત્માઓમાં જ છે. આ રીતે સદ્ગુરુ ધણી દ્વારા અપાયેલ અપાર શોભાનું હું કેવી રીતે વર્ણન કરું ?

બિન જાને બિન પેહેયાને કે સુખ, એસે ધનિએ હમકો દેખાએ ।

અબલોં ગિરો ન જાને ધની ગુન, સો જાગની હિરદે ચઢ આએ ॥ ૭ ॥

જે સુખો આપણે ક્યારેક જાણ્યા કે પિછાણ્યાં નથી, એવાં અનેક સુખ ધણીએ આપણને બતાવ્યાં. હજી સુધી બ્રહ્મસૃષ્ટિ પણ ધણીજીના એવા ગુણો જાણતી ન હતી. જાગણીની આ પાવન વેળામાં જાગ્રત હોવાથી આ બધા ગુણ અમારા હૃદયમાં ઉભરાઈ રહ્યા છે.

એસે બ્રહ્માંડ અલેખેં અક્ષરથેં, પલ મેં પૈદા ફના હોત ।

એસે ઈડમેં ચીંટી બરાબર, હમ ગિરો હુઈ ઉદોત ॥ ૮ ॥

અક્ષરબ્રહ્મ એક પળમાં એવાં અનેક બ્રહ્માંડોનું સર્જન કરે છે અને બીજી ક્ષણે જ તેનો વિનાશ કરે છે એવા વિરાટ બ્રહ્માંડમાં આપણા બ્રહ્માત્માઓના આકાર એક કીડી સમાન હોવા છતાં પણ ધણીજીની કૃપા દ્વારા અમે સંપૂર્ણપણે પ્રકાશવાન થયા.

સો ચીંટી સહૂર દે સમઝાઈ, ધનિએ આપ જૈસે કર લિએ ।

કર સનમંધ અક્ષરાતીતસોં, લે ધની ધામકે કિએ ॥ ૯ ॥

કીડી સમાન અમે બ્રહ્માત્માઓને અખંડ તારતમ જ્ઞાન આપીને સદ્ગુરુએ અમને પોતાના સમાન કરી દીધાં તથા અક્ષરાતીત ધણી સાથે અમારો સંબંધ સ્થાપીને અમને પરમધામની જવાબદારી સોંપી.

અવગુન અલેખેં હમ કિએ પીઉસોં, તાપર એસે ધની કે ગુન ।

કે વિધ સુખ એસે ધનીયકે, ક્યોંકર કહૂં જુબાં ઈન ॥ ૧૦ ॥

અમે તો સદ્ગુરુ ધણી પ્રત્યે અનેક અવગુણ કર્યા છે. પણ તેને બદલે અમારા પર તેમણે તો અસીમ કૃપા કરી છે. સદ્ગુરુએ અમને આ રીતે અનેક સુખ આપ્યાં છે, તેનું વર્ણન આ જીભ દ્વારા કેવી રીતે કરું ?

ઈન વિધ સુખ દિએ અલેખેં, એસે ગુન મેરે પીઉ ।

તામેં એક ગુન જો યાદ આવે, તો તબહીં નિકસ જાએ જીઉ ॥ ૧૧ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુ ધણીએ અપાર સુખ આપી અમારા પર એવી અસીમ કૃપા કરી. તેમાંથી એક

ગુણ પણ આવે તો આ જીવ તત્કાળ દેહ છોડી દેશે.

મહામત કહેં ગુન ઈન ધની કે, સો ઈન મુખ કહે ન જાએ ।

એક ગુન જો યાદ આવે, તો તબહી ઉડે અરવાએ ॥ ૧૨ ॥

મહામતિ કહે છે ધણીજના ગુણ એટલા અધિક છે કે આ જીભ દ્વારા તેનું વર્ણન જ નથી થઈ શકતું. આ ગુણોમાંથી એક ગુણ પણ યાદ કરીએ તો એ જ વખતે આ શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જશે.

પ્રકરણ ૮૧ ચોપાઈ ૧૧૨૫

રાગ શ્રી

સખી રી મેહેર બડી મેહેબૂબ કી, અખંડ અલેખેં ।

અંતર આંખા ખોલસી, એ સુખ સોઈ દેખેં ॥ ૧ ॥

હે આત્માઓ ! પ્રિયતમ ધણીની કૃપા અસીમ, અખંડ અને અવર્ણનીય છે. જે હૃદયની આંખો ખોલીને જોશે તે જ ધણીજની કૃપાનાં અપરિમિત સુખોનો અનુભવ કરી શકશે.

ન થા ભરોસા હમ કો, જો ભવજલ ઉતરેં પાર ।

ઈન જુબાં કેતી કહું, ઈન મેહેર કો નહીં સુમાર ॥ ૨ ॥

અમને વિશ્વાસ નહોતો કે આ ભવસાગરને અમે પાર કરી જઈશું. આ જીભ વડે કેટલી પ્રશંસા કરાય, પરંતુ ધણીની આ કૃપાનો કોઈ પાર નથી.

મેરે દિલ કી દેખિયો, દરદ ન કઠૂ ઈસક ।

ના સેવા ના બંદગી, એહ મેરી બીતક ॥ ૩ ॥

મારા હૃદયની સ્થિતિ તો જુઓ ! હજી તેમાં ધણીજના વિરહની પીડા ન હતી કે ન હતો તેમના પ્રત્યે પ્રેમ. નહોતી સેવા ભાવના અને નહોતો ભક્તિભાવ એવી મારી આપવીતી છે.

મેહેરેં હમકો એસા કિયા, કરી વતન રોસન ।

મુકિત દે સચરાયર, હમ તારે ચૌદે ભવન ॥ ૪ ॥

પરંતુ ધણીજની કૃપાએ એવો ચમત્કાર કર્યો કે અમારા હૃદયમાં પરમધામ પ્રકાશિત થવા લાગ્યું. તેમની કૃપાને લીધે અમે ચૌદ લોકના સચરાયર જીવોને મુક્તિ આપી પાર ઉતાર્યા.

ક્યોં મેહેર મુઝ પર ભઈ, એ થી દિલ મેં સક ।

મેં જાની મૌજ મેહેબૂબ કી, વહ દેત આપ માફક ॥ ૫ ॥

મારા મનમાં એવી શંકા રહેતી હતી કે આ બધા બ્રહ્માત્માઓમાંથી ધણીજની કૃપા મારા પર અધિક કેમ થઈ ? તેમની કૃપાથી મને તેમનો ઉમંગ જણાયો કે તે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કોઈને પણ પોતાના સમાન મહત્ત્વ આપી શકે છે.

બઢત બઢત મેહેર બઢી, વાર ન પાઈએ પાર ।

એક એ નિરને મેં ના હુઈ, વાકો વાહી જાને સુમાર ॥ ૬ ॥

મારા પર ધણીજીની કૃપા વધતાં વધતાં એટલી વધી ગઈ કે તેની કોઈ સીમા જ ન રહી. પરંતુ એટલી અધિક કૃપાનું કારણ મારી સમજમાં ન આવ્યું. સ્વયં ધણીજી જ પોતાની કૃપાનો પાર પામી શકે છે.

ઔર મેહેર એ દેખિયો, કર દિયો ધામ વતન ।

સાખ પુરાઈ સબોં અંગોં, યોં કે વિધ કૃપા રોસન ॥ ૭ ॥

તેમની કૃપાને વધુ જુઓ, તેમણે અમારા હૃદયને પરમધામ બનાવી દીધું. તેમણે વેદ કતેબના પુરાવા આપી અમારાં મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ વગેરે અંગોને જાગ્રત કરી દીધાં. આ રીતે તેમની કૃપા અનેક પ્રકારે પ્રગટ થઈ છે.

અંદર સબ મેરે યોં કહેં, ધામ સે આએ માહેં સુપન ।

હે સનમંધ ધની ધામસોં, એ સાખ મેહેર સે ઉતપન ॥ ૮ ॥

મારું અંતઃકરણ એમ માને છે કે અમે - બ્રહ્મસૃષ્ટિ પરમધામથી આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં આવી છે. ધણીજીની કૃપા દ્વારા જ આ સિદ્ધ થયું કે આમારો સંબંધ ધામધણી સાથે છે.

મેરે સતગુર ધનિએં યોં કહ્યા, ઔર કહ્યા વેદ પુરાન ।

સો ખોલ દિએ મોહે માએને, કર દઈ આતમ પેહેચાન ॥ ૯ ॥

મારા સદ્ગુરુ ધણી શ્રી દેવચન્દ્રજીએ અમને આ સંબંધ બતાવ્યો તથા વેદો અને પુરાણોમાં પણ આ પ્રકારે કહ્યું છે. તેમણે વેદ પુરાણના બધા સંકેતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી મને મારા આત્માની ઓળખ કરાવી.

સબ મિલ સાખ એસી દઈ, જો મેરી આતમ કો ઘર ધામ ।

સનમંધ મેરા સબ સાથસોં, મેરો ધની સુંદર વર સ્યામ ॥ ૧૦ ॥

એ બધાએ મળીને એવું પ્રમાણ આપ્યું કે મારા આત્માનું દ્વાર પરમધામ છે. સઘળા બ્રહ્માત્માઓની સાથે મારો સંબંધ છે તથા મારા આત્માના ધણી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સુંદરવર શ્યામ - શ્રીકૃષ્ણજી છે.

ઈત અક્ષર આવેં નિત્યાને, મેરે ધની કે દીદાર ।

એ નિસવત ભઈ હમ ગિરોહ કી, ક્યોં કહું ઈન સુખ કો પાર ॥ ૧૧ ॥

અખંડ પરમધામમાં અક્ષરબ્રહ્મ મારા પ્રિયતમ ધણીનાં દર્શન કરવા માટે નિત્ય આવ્યા કરે છે. એવા ધામધણીનો સંબંધ જાણીને (ઓળખ પ્રાપ્ત કરીને) બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ ધન્ય થઈ છે. આ અપાર સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

એ આતમ કો નેહેયે ભયો, સંસે દિયો સબ છોડ ।

પર આતમ મેરી ધામ મેં, તો કહી સનમંધ સંગ જોડ ॥ ૧૨ ॥

આ વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન હોવા છતાં મારા - આત્માને વિશ્વાસ આવ્યો તથા શંકાઓ દૂર થઈ. મારો પર આત્મા પરમધામમાં છે, તેથી સદ્ગુરુ ધણીએ મને આદેશ આપ્યો કે તમે તે પર આત્માની સાથે પોતાનો સંબંધ જોડો.

પર આતમ કે અંતસકરન, જેતી બીતત બાત ।

તેતી ઈન આતમ કે, કરત અંગ સાખ્યાત ॥ ૧૩ ॥

પર આત્માના હૃદયમાં જે થઈ રહ્યું છે તેનો સદ્ગુરુની કૃપા વડે મારા આત્મામાં મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવા લાગ્યો.

એ ભી ધનિએ શ્રીમુખ કહ્યા, ઔર દઈ સાખ કુરમાન ।

એ દોઊ મિલ નેહેયે કિયો, યો ભઈ દ્રઢ પરવાન ॥ ૧૪ ॥

ધણી શ્રી દેવચન્દ્રજીએ પોતાના શ્રીમુખેથી એવી વાતો કરી અને કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથોએ પણ એવું પ્રમાણ આપ્યું. આ રીતે બંને તરફથી પ્રમાણ મળતાં મારા મનમાં દૃઢ નિશ્ચય થયો કે આપણા આત્માનો સંબંધ અક્ષરાતીત ધણી સાથે છે.

ઔર મેહેર એ દેખિયો, એસા કર દિયા સુગમ ।

બિન કસની બિન ભજન, દિયો ધામ ધની ખસમ ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીની આવી કૃપાને જુઓ. તેમણે મારા માટે એટલું સરળ બનાવી દીધું કે તપ અથવા ભજન જેવી કઠોર સાધના કર્યા વિના જ મને પરમધામ અને ધામધણીનો અનુભવ થવા લાગ્યો.

ના જપ તપ ના ધ્યાન કઠૂ, ના જોગારંભ કષ્ટ ।

સો દેખાઈ વ્રજ રાસ મેં, એહી વતન ચાલ બ્રહ્મસૃષ્ટ ॥ ૧૬ ॥

મેં જપ, તપ તથા ધ્યાન કશું કર્યું નથી. યોગ સાધનાનું કષ્ટ પણ સહન કર્યું નથી. છતાં સદ્ગુરુએ મને વ્રજ અને રાસ લીલાની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું દૃષ્ટાંત આપીને પરમધામના બ્રહ્માત્માઓની રીત સમજાવી.

ચલત ચાલ ઘર અપને, હોએ ન કસાલા કિન ।

આયસ કઠૂ ન આવહીં, સબ અપનીમેં મગન ॥ ૧૭ ॥

હવે આપણા પરમધામના માર્ગે ચાલતાં કોઈને પણ કોઈ પ્રકારે કષ્ટ નહીં થાય. કોઈ પરિશ્રમ પણ નહીં થાય. બધા પોતાનામાં જ મસ્ત બનીને ચાલી શકશે.

સોઈ ગુન પખ ઈદ્રિયાં, ધામ વતન કી દેહ ।

સોઈ મિલના પર આતમ કા, સબ સુખે કે સનેહ ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુની કૃપાથી અમને એવો અનુભવ થવા લાગ્યો કે અમારા ગુણ, અંગ તથા ઈન્દ્રિયો પણ એ જ છે જે પરમધામમાં પર આત્માનાં છે અને અમારો દેહ પણ એ જ છે જે પરમધામમાં પરઆત્મારૂપે છે. આ રીતે જેમ પરમધામમાં પર આત્મા ધામધણીને મળીને અપાર સુખોનો અનુભવ કરે છે, તેવી જ રીતે અમે પણ અહીં પોતાના સદ્ગુરુ ધણીને મળીને અપાર સ્નેહનો અનુભવ કરવા લાગ્યાં.

સોઈ સેહેજ સોઈ સુભાવ, સોઈ અપના વતન ।

સોઈ આસા લજ્યા સોઈ, સોઈ કરના ન કઠૂ અન ॥ ૧૯ ॥

હવે અમે બ્રહ્માત્માઓનો સ્વભાવ પણ એવો સરળ બની ગયો છે કે જેમ પરમધામમાં પર આત્માનો છે. અમારી આશા, લજજા તથા આચરણ પણ બધું પરમધામને અનુરૂપ જ થવા લાગ્યાં.

તેથી અમારે હવે કાંઈ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી.

સોઈ લોભ સોઈ લાલચ, સોઈ અપનો અહંકાર ।

સોઈ કામ પ્રેમ કરતબ, સોઈ અપના બેહેવાર ॥ ૨૦ ॥

પર આત્મા સમાન હવે અમારામાં પણ ધણીનાં દર્શનનો લોભ - લાલચ તથા પોતાને ધણીની અંગના હોવાનો અહંભાવ જાગ્રત થવા લાગ્યો. હવે તો ધણીના પ્રેમમાં મગ્ન રહેવું એ જ અમારું કાર્ય અને વ્યવહાર થવા લાગ્યાં.

સોઈ મન બુધ ચિતવન, સોઈ મિલાપ સૈયન ।

સોઈ હાંસ વિલાસ અપના, કરતે રાત દિન ॥ ૨૧ ॥

અમારાં મન, ચિત્ત અને બુદ્ધિમાં પણ એ જ પરમધામનું ચિંતન થવા લાગ્યું અને સુંદરસાથનું મિલન પણ એવું પ્રેમમય થઈ ગયું. અમે પરમધામમાં દિવસ-રાત જે પ્રકારનો આનંદ લેતાં હતાં તે પ્રકારનો આનંદ અહીં પણ લેવા લાગ્યાં.

ધામ લીલા જાહેર કરી, વિધ વિધ કી રોસન ।

દિયા સુખ અખંડ દુની કો, ઔર કાયમ કિએ ત્રિગુન ॥ ૨૨ ॥

આ પ્રકારે સદ્ગુરુએ પરમધામની સંપૂર્ણ લીલાઓને સંસારમાં પ્રગટ જાહેર કરી તથા સંસારી જીવોને અખંડ સુખ આપીને ત્રિગુણને પણ અખંડ કરી દીધા.

જો જાગો સો દેખિયો, એ લીલા સબદાતીત ।

મેહેરેં ઈત પ્રગટ કરી, મૂલ ધામ કી રીત ॥ ૨૩ ॥

જે આત્માઓ જાગ્રત થશે તેઓ તેનો અનુભવ કરી શકશે. આ લીલા પરમધામની લીલા સમાન સાક્ષાત શબ્દાતીત છે. સદ્ગુરુ ધણીની કૃપા દ્વારા જ પરમધામની આ રીત આ સંસારમાં પ્રગટ થઈ છે.

હુકમ સરત આએ મિલી, જો ફુરમાઈ થી ફુરમાન ।

મહામત સાથ કો લે ચલેં, કર લીલા નિદાન ॥ ૨૪ ॥

ધર્મગ્રંથોમાં નિશ્ચયપૂર્વક જે કહેવામાં આવ્યું હતું તે સમય આવી પહોંચ્યો છે. હવે મહામતિ જાગણીરાસ પૂરો કરીને સુંદરસાથને લઈને પરમધામ જઈ રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૮૨ ચોપાઈ ૧૧૪૯

રાગ શ્રી

ધન ધન એ દિન સાથ આનંદ આયો ॥ ટેક ॥

અખંડ મેં યાદ દેને, એ જો બેન બજાયો ।

ચિત દે સાથ કો લે, આપ મેં સમાયો ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! એવી આનંદમયી ધન્ય ઘડી આવી છે કે અખંડ પરમધામને યાદ કરાવવા માટે સદ્ગુરુએ આ જ્ઞાનની વાંસળી વગાડી છે. આ રીતે સદ્ગુરુએ પોતાનો પ્રેમ આપીને સુંદરસાથને પોતાના તરફ ખેંચી લીધા તથા પોતામાં સમાવી દીધા.

અખંડ મેં યાદ દેને, એ જો ખેલ બનાયો ।
વ્રજ રાસ જાગની મેં, એ જો ખેલ ખેલાયો ॥ ૨ ॥

અખંડ પરમધામમાં તેમની યાદ દેવડાવવા જ આ અનિત્ય સંસારરૂપી ખેલની રચના કરી અને તેમાં વ્રજ, રાસ અને જાગણીની આ લીલાઓ કરી.

પીઉને પ્રકાસ્યો પેહેલે, આયો સો અવસર ।
વ્રજ લે રાસ મેં ખેલે, ખેલે નિજ ઘર ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ પહેલાં જ કહ્યું હતું કે હવે તે આત્મ જાગૃતિનો અવસર આવી પહોંચ્યો છે. જેવા આપણે પરમધામમાં જાગ્રત થઈશું ત્યારે ત્યાં આપણે રમતાં હોઈશું. સાથો-સાથ વ્રજ તથા રાસ પણ ખેલતાં જોવા મળશે.

વિધ વિધ વિલાસ હાંસ, અંગ થેં ઉતપન ।
નએ નએ સુખ સનેહ, હુએ હેં રોસન ॥ ૪ ॥

વિવિધ પ્રકારના લીલા-વિલાસનો આનંદ અમારાં અંગોમાં પ્રગટ થયો છે. તે રીતે નવું સુખ અને સ્નેહ પણ પ્રગટ થવા લાગ્યાં છે.

ચેહેન ચરિત્ર ચાતુરી, વ્રજ રાસ કી લઈ ।
અનભવ અસલૂ અંગ મેં, આએ ચઢી ધામ કી સહી ॥ ૫ ॥

વ્રજ તથા રાસની લીલાઓનાં જુદાં-જુદાં લક્ષણો હૃદયંગમ કરવાથી પરમધામના અખંડ આનંદનો અનુભવ હૃદયમાં ઉભરાવા લાગ્યો.

બઢત બઢત પ્રીત, જાએ લઈ ધામકી રીત ।
ઈન વિધ હુઈ હેં ઈત, સાથ કી જીત ॥ ૬ ॥

પરમધામ પ્રત્યે પ્રેમ વધતાં વધતાં એટલો વધ્યો કે અમે પરમધામની પદ્ધતિ, નીતિ-રીતિને સહજરૂપે ગ્રહણ કરી લીધાં આ રીતે જાગણી લીલા દ્વારા આ સંસારમાં અમારો વિજય થયો છે એટલે કે આ જૂઠા ખેલમાં ફસાયા બાદ પણ અમે જાગ્રત થઈ શક્યા.

ઝૂઠી જિમી મેં બૈઠાએ કે, દેખાએ સુખ અપાર ।
કૌન દેવે સુખ દૂજા એસે, બિના ઈન ભરતાર ॥ ૭ ॥

આ રીતે જૂઠી માયામાં બેસાડીને અમને અપરિમિત સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો. સદ્ગુરુ ધણી સિવાય આ પ્રકારનું સુખ અન્ય કોણ આપી શકે છે ?

મેં સુન્યો પીઉજીપેં, શ્રી ધામકો બરનન ।
સો ભેદયો રોમ રોમ માહેં, અંગ અંતસકરન ॥ ૮ ॥

મેં સદ્ગુરુ દેવચંદ્રજી મહારાજ પાસેથી પરમધામનું દિવ્ય વર્ણન સાંભળ્યું તથા તે વર્ણન મારા અંતઃકરણ સહિત રોમે-રોમમાં પ્રસરી ગયું.

છકયો સાથ પ્રેમ રસ માતો, છૂટે અંગ બિકાર ।
પર આતમ અંતસકરન ઉપજ્યો, ખેલે સંગ આધાર ॥ ૯ ॥

હવે એજ સદ્ગુરુની કૃપા દ્વારા સમસ્ત સુંદરસાથ ધામધણીના પ્રેમાનંદમાં મગ્ન થઈ ગયા છે. સૌના હૃદયમાંથી જૂઠી માયાનો વિકાર હટી ગયો છે, તેમના અંતઃકરણમાં પરઆત્માનો ભાવ જાગ્રત થયો તથા સુંદરસાથ પોતાના ધણીની સાથે આનંદ વિલાસ કરવા લાગ્યા.

દુલહેને દિલ હાલ દે, ખેંચ લિએ દિલ સારે ।

કહા કહૂં સુખ ઈન વિધ, જો કિએ હાલ હમારે ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે અક્ષરાતીત ધણીએ પોતાનું દિલ દઈને અમારાં દિલ પોતાની તરફ ખેંચી લીધાં. સદ્ગુરુએ અમને જે સ્થિતિમાં પહોંચાડી દીધા હવે તે સુખોનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

મદ ચઢ્યો મહામત ભઈ, દેખો એ મસ્તાઈ ।

ધામ સ્યામ સ્યામાજી સાથ, નખ સિખ રહે ભરાઈ ॥ ૧૧ ॥

મારી મસ્તી તો જુઓ, આ પ્રેમનો મદ ચઢવાથી હું મહામતિ કહેવાયો. હવે પરમધામ શ્યામ-શ્યામાજી તથા સુંદરસાથનું સ્વરૂપ મારા રોમે-રોમમાં અંકિત થઈ ગયું છે.

અંતસકરન નિસાન આએ, લે આતમ કો પોહોંયાએ ।

ઈન ચોટૈં એસે ચુભાએ, નીંદ દઈ ઉડાએ ॥ ૧૨ ॥

મારા હૃદયમાં પરમધામના સર્વ સંકેતો ઊભરી આવ્યા અને તે મારા આત્મા સુધી પહોંચ્યા. પરમધામ તથા ધામધણીના વિરહની ચોટ હૃદયમાં એવી લાગી કે મારી અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા હંમેશને માટે ઊડી ગઈ.

ચઢતે ચઢતે રંગ સનેહ, બઢ્યો પ્રેમ રસ પૂર ।

વન જમુના હિરદૈં ચઢિ આએ, ઈન વિધ હુએ હજૂર ॥ ૧૩ ॥

પ્રેમ રસનો પ્રવાહ એટલો બધો વધવા લાગ્યો કે પરમધામના કુંજવન, યમુનાતટ વગેરે મારા હૃદયમાં અંકિત થઈ ગયાં. આ પ્રકારે હું પ્રિયતમ ધણીની અતિ નિકટ પહોંચી ગયો.

પિએ હૈં સરાબ પ્રેમ, છૂટે સબ બંધન નેમ ।

ઉઠ બૈઠે માહેં ધામ, હંસ પૂછે કુસલ છેમ ॥ ૧૪ ॥

હવે તો અમે ધણીજીની પ્રેમસુરાનું પાન કરી લીધું છે. તે કારણે સંસારનાં બધાં બંધનો તૂટી ગયાં છે. હવે અમે પરમધામમાં જાગ્રત થઈને બેસી ગયા અને હસતાં હસતાં પરસ્પર ક્ષેમકુશળ પૂછવા લાગ્યા.

મહામત મહામદ ચઢ્યો, આયો ધામ કો અહંમદ ।

સાથ છક્યો સબ પ્રેમ મેં, પોહોંચે પાર વેહદ ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે, હવે ધણીજીના પ્રેમનો મહા-મદ આ રીતે ચઢ્યો કે પરમધામનો અહંભાવ જાગ્રત થયો. જેથી બધા સુંદરસાથ પણ પ્રેમમગ્ન થઈ ગયા અને આ હૃદના સંસારનો ત્યાગ કરીને બેહદભૂમિ પરમધામમાં પહોંચી ગયા.

પ્રકરણ ૮૩ ચોપાઈ ૧૧૬૪

રાગ ધનાસરી

ધંન ધંન સખી મેરે સોઈ રે દિન, જિન દિન પિયાજીસોં હુઓ રે મિલન ।

ધંન ધંન સખી મેરે હુઈ પેહેયાન, ધંન ધંન પીઉ પર મેં ભઈ કુરબાન ॥ ૧ ॥

હે બ્રહ્માત્માઓ ! જે દિવસે સદ્ગુરુ ધણી સાથે મારો મેળાપ થયો તે દિવસ ધન્ય છે. તે દિવસ પણ ધન્ય છે જે દિવસે મેં અમારા ધણીને ઓળખ્યા તથા તેમના પર જાતને સમર્પિત કરી તે દિવસ પણ ધન્ય છે.

ધંન ધંન સખી મેરે નેત્ર અનિયાલે, ધંન ધંન ધની નેત્ર મિલાએ રસાલે ।

ધંન ધંન મુખ ધનીકો સુંદર, ધંન ધંન ધની ચિત ચુભાયો અંદર ॥ ૨ ॥

મારી અણિયાળી આંખોને ધન્ય છે કારણ કે તેને ધણીજીનાં દિવ્ય ચક્ષુનાં દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનું સદ્ભાગ્ય મળ્યું. ધણીજીનું સુંદર મુખકમળ ધન્ય છે કારણકે તે મારા હૃદયમાં સ્થાયી રૂપે અંકિત થઈ ગયું છે.

ધંન ધંન ધની કે વસ્તર ભૂષન, ધંન ધંન આતમ સે ન છોડું એક ખિન ।

ધંન ધંન સખી મેં સજે સિનગાર, ધંન ધંન ધનિએ મોકોં કરી અંગીકાર ॥ ૩ ॥

ધણીજીનાં વસ્ત્રાભૂષણ ધન્ય છે, તેમની શોભાનો આનંદ લેવાની એક ક્ષણને પણ હું ભૂલી શકતો નથી. હે સખી ! પ્રિયતમ ધણીને પ્રસન્ન કરનાર મારાં શીલ, સંતોષ વગેરે શ્રૃંગાર પણ ધન્ય છે અને ધામધણીએ મને સ્વીકાર્યો તે ક્ષણ પણ ધન્ય છે.

ધંન ધંન સખી મેં સેજ બિછાઈ, ધંન ધંન ધની મોકોં કંઠ લગાઈ ।

ધંન ધંન સખી મેરે સોઈ સાઈત, ધંન ધંન વિલસી મેં પીઉસોં આઈત ॥ ૪ ॥

ધન્ય છે, ધણીજીએ મારા હૃદયરૂપી શય્યામાં બિરાજમાન બનીને મને ગળે લગાવ્યો અને ધન્ય બનાવ્યો. તે ઘડી પણ ધન્ય છે, જ્યારે મેં મારા ધણી સાથેના મેળાપનું અપાર સુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

ધંન ધંન સખી મેરી સેજ રસભરી, ધંન ધંન વિલાસ મેં કે વિધ કરી ।

ધંન ધંન સખી મેરે સોઈ રસ રંગ, ધંન ધંન સખી મેં કિએ સ્યામ ભંગ ॥ ૫ ॥

હે સખી ! મારા પ્રેમરસથી ભરેલી હૃદયરૂપી શય્યા ધન્ય છે, જેના પર મેં મારા પ્રિયતમ ધણી સાથે વિભિન્ન પ્રકારનો વિલાસ કર્યો. મેં મારા રંગીલા પ્રિયતમ ધણી સાથે રસ રંગ, આનંદ-વિનોદના અખંડ સુખોનો અનુભવ કર્યો તે બધો ખેલ ધન્ય છે.

ધંન ધંન સખી મોકોં કહે દિલકે સુકન, ધંન ધંન પાયો મેં તાસોં આનંદધન ।

ધંન ધંન મનોરથ કિએ પૂરન, ધંન ધંન સ્યામેં સુખ દિએ વતન ॥ ૬ ॥

ધન્ય છે, સદ્ગુરુ ધણીએ મને પોતાના દિલની વાતો કરી જેથી મને અપાર આનંદ થયો. એવા શ્યામ સુંદર સ્વરૂપ સદ્ગુરુ ધન્ય છે, જેમણે મને પરમધામનાં સુખોનો અનુભવ કરાવીને મારી સઘળી મનોકામનાઓ પૂરી કરી.

ધંન ધંન સખી મેરે પીઉ કિયો વિલાસ, ધંન ધંન સખી મેરી પૂરી આસ ।

ધંન ધંન સખી મેં ભઈ સોહાગિન, ધંન ધંન ધની મુઝ પર સનકૂલ મન ॥ ૭ ॥

હે સખી ! પ્રિયતમ ધણીએ મારી સાથે આનંદ-વિલાસ કરી મારી બધી આશાઓ પૂરી કરી. આ પ્રકારે ધણીએ પ્રસન્ન ચિત્ત વડે મને સોહાગણ બનાવી જેથી હું ધન્ય ધન્ય બની ગઈ.

ધંન ધંન સખી મેરે મન્દિર સોમિત, ધંન ધંન સરૂપ સુંદર પ્રેમ પ્રીત ।

ધંન ધંન ચૌક ચબૂતરે સુંદર, ધંન ધંન મોહોલ ઝરોખે અંદર ॥ ૮ ॥

હે સખી ! સદ્ગુરુની કૃપાથી મારા હૃદય મંદિરમાં અંકિત શ્યામ-શ્યામાનું સુંદર સ્વરૂપ, તેનો પ્રેમ, પ્રીત, પરમધામનો ચાંદની ચોક, લાલ ચબૂતરો, રંગમહેલ તથા અંદરના ઝરૂખા આ બધું ધન્ય છે.

ધંન ધંન જવેર નકસ ચિત્રામન, ધંન ધંન દેખત કે રંગ ઉતપન ।

ધંન ધંન થંભ ગલિયાં દિવાલ, ધંન ધંન સખિયાં કરે લટકતી ચાલ ॥ ૯ ॥

ઝવેરોથી ભરેલી રંગમહેલની નકશી અને ચિત્રકારીનાં દર્શન અમારા હૃદયમાં ધણીજીના અપરિમિત પ્રેમ સુખનો અનુભવ કરાવે છે. રંગમહેલના થાંભલા, ગલીઓ, હવેલીઓની દીવાલો વગેરે વચ્ચે નૃત્ય કરતી મટકતી ચાલથી ચાલનાર બધી સખીઓ ધન્ય છે.

ધંન ધંન સખી મેરે ભયો ઉછરંગ, ધંન ધંન સખિયોં કો બાઢ્યો રસ રંગ ।

ધંન ધંન સખી મૈં જોવન મદમાતી, ધંન ધંન ધામધનીસોં રંગરાતી ॥ ૧૦ ॥

હે સખી ! મારા મનમાં પ્રિયતમ પ્રત્યે પ્રેમ ઉભરાઈ રહ્યો છે તેમાં આનંદ રસનો આવેગ છલકાઈ રહ્યો છે. પોતાના યૌવનની મસ્તીમાં મગ્ન બનીને પ્રિયતમના રંગમાં રંગાયેલી હું ધન્ય બની ગઈ.

ધંન ધંન સાથ મુખ નૂર રોસન, ધંન ધંન સુખ સદા ધામ વતન ।

ધંન ધંન સખી મેરે ભૂષન ઝલકાર, કૌન વિધ કહું ન પાઈએ પાર ॥ ૧૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓના મુખારવિંદની અનુપમ શોભા તથા પરમધામનું અખંડ સુખ ધન્ય છે. મારા દેદીપ્યમાન આભૂષણોની શોભાનો પણ કોઈ પાર નથી.

ધંન ધંન નૂર સબમેં રહ્યો ભરાઈ, દેખે આતમસોં મુખ કહ્યો ન જાઈ ।

ધંન ધંન સાથ છકયો અલમસ્ત, ધંન ધંન પ્રેમ માતી મહામત ॥ ૧૨ ॥

સઘળા બ્રહ્માત્માઓમાં ધામધણીનો એક જેવો જ પ્રકાશ વિદ્યમાન છે, આત્મા જ તેનો અનુભવ કરી શકે છે. તેનું વર્ણન મુખ વડે થઈ શકતું નથી. બધા બ્રહ્માત્માઓ સાથે મહામતિ પણ ધણીજીના પ્રેમમાં મસ્ત બનીને ધન્ય ધન્ય બની ગઈ.

પ્રકરણ ૮૪ ચોપાઈ ૧૧૭૬

રાગ શ્રી

તીન વિધકા ચલના

એ જો કહી જાગન, સખી રી જાગ ચલો ॥ ટેક ॥

વચન નીકે બિચારિયો, જો કોઈ સોહાગિન ।

જાગ ચલો પીઉસોં મિલો, સુખ અખંડ આનંદ અતિ ધન ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! અહીં જાગણીની વાત કહેવામાં આવે છે. તેથી જાગ્રત બનીને પરમધામ ચાલો. જે સોહાગણ આત્માઓ છે તે સારી રીતે વિચાર કરી લે કે હવે જાગ્રત થઈને ધણીજીને મળવું છે તથા અખંડ સુખોનો અનુભવ કરવો છે.

જાગૃત સબદ ધનીયકે, તતખિન કરે મકસૂદ ।
સોઈ સબદ લિએ બિના, હોએ જાત નાબૂદ ॥ ૨ ॥

આત્મજાગૃતિ માટે આપેલા ધણીજીનાં ઉપદેશ વચનો તત્કાલ મનોરથપૂર્ણ કરે છે. આ વચનો ગ્રહણ કર્યા વિના દુનિયા અસ્તિત્વ વિનાની બની રહી છે.

કે કિતાબેં યા વાનિયાં, કહી મેં સાથ કારન ।
ઈનમેં સે મેં મેરે સિર, લિયા ના એક વચન ॥ ૩ ॥

મેં સુંદરસાથને જાગ્રત કરવા માટે અનેક ગ્રંથો તથા મહાત્માઓની વાણીની ચર્ચા કરી છે, પરંતુ તેમાંથી મેં સ્વયં એક વચન પણ શિરોધાર્ય કર્યું નથી.

એ જો જાગૃત વચન, સુપન રહે ના આગૂં જાગ ।
પર લિયા ના સિર અપને, તો રહી સુપન દેહ લાગ ॥ ૪ ॥

આ જાગ્રત વચનો સામે સંસારનું સ્વપ્ન (શરીર) ટકી શકતું નથી. પરંતુ મેં આ વચનો શિરોધાર્ય કર્યા નહીં. તેથી આત્માએ સ્વપ્નના આ શરીરને હજી સુધી ધારણ કરી રાખ્યું છે.

અબહીં જો સિર લીજિએ, એક વચન જાગૃત ।
તો તબહીં જાગ કે બૈઠિએ, ઉડ જાએ સુપન સુરત ॥ ૫ ॥

હજી પણ સદ્ગુરુનાં આ જાગ્રત વચનોમાંથી એકને પણ શિરોધાર્ય કરે તો આત્મા તત્કાળ જાગ્રત થઈ જશે તથા અજ્ઞાનનું આ સ્વપ્ન પણ ઊડી જશે.

એ વચન એસે જાગૃત, જગાવત તતખિન ।
જો ન લીજે સિર અપને, તો કહા કરે વચન ॥ ૬ ॥

આ એવાં જાગ્રત વચન છે જે આત્માને એજ સમયે જાગ્રત કરી દે છે. આત્મા તેને શિરોધાર્ય જ નહીં કરે તો તેને આ વચન શું કરી શકશે ?

મેં ન લિયા સિર અપને, તો કહા દેઉં દોસ ઔરન ।
જાગે સુપના ક્યોં રહે, પર હુઆ હાથ ઈજન ॥ ૭ ॥

મેં પોતે જ આ વચનો ગ્રહણ ન કર્યા તો પછી અન્ય લોકોને શું દોષ દઉં ? આત્મા જાગ્રત થતાં આ સ્વપ્નવત્ દેહનું અસ્તિત્વ જ નથી રહેતું. પરંતુ આ બધું ધામધણીની આજ્ઞાને અધીન છે.

જાગૃત વચન અનભવેં, અખંડ ઘર વતન ।
અચરજ બડો હોત હે, દેહ ઉડત ના જૂઠ સુપન ॥ ૮ ॥

જાગ્રત જ્ઞાનનાં વચનો દ્વારા અખંડ પરમધામના આનંદનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ મને આશ્ચર્ય છે કે આટલું થવાં છતાં પણ આ સ્વપ્નવત્ સંસારનું શરીર કેમ છૂટતું નથી ?

સાખ દેવાઈ સબ અંગોં, દયા ઔર અંકૂર ।
અનભવ વતની હોત હે, દેહ હોત ન જૂઠી દૂર ॥ ૯ ॥

સદ્ગુરુએ મન, વચન, કર્મ અને બુદ્ધિ આ બધાં અંગોને બધી રીતે સાક્ષી બતાવ્યાં અને મારા પર કૃપા કરીને મને પરમધામના સંબંધનો પરિચય કરાવ્યો. તે કારણે મને પરમધામનો અનુભવ

તો થાય છે, પરંતુ જૂઠા શરીરનો મોહ છૂટતો નથી.

મેં વિધ વિધ કરકે વચનોં, મારે તરવારોં ઘાએ ।

ટૂક ટૂક જુદે કરહીં, તો ભી ઉડત નહીં અરવાએ ॥ ૧૦ ॥

મેં સદ્ગુરુનાં વચનો યાદ કરતાં કરતાં શબ્દરૂપી તલવાર દ્વારા પોતાના આ શરીર પર અનેક પ્રહાર કર્યા. આ રીતે આ શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી દઉં તો પણ મારો આત્મા આ જૂઠા શરીરને છોડતો નથી.

સબદ બાન સતગુર કે, રોમ રોમ નિકસે ફૂટ ।

બડા અયંભા હોત હે, દેહ જાત ના જૂઠી ટૂટ ॥ ૧૧ ॥

સદ્ગુરુનાં શબ્દબાણોએ મારાં રોમેરોમને છેદી નાખ્યાં છતાં મોટા આશ્ચર્યની વાત છે કે આ જૂઠા દેહનો અંત કેમ આવતો નથી ?

મેં જાન્યા અપને તન કો, મારોં ભર ભર બાન ।

તિનસે જૂઠી દેહ કો, ફના કરોં નિદાન ॥ ૧૨ ॥

તેથી મેં વિચાર કર્યો કે આ જૂઠા શરીર પર સદ્ગુરુનાં ઉપદેશાત્મક શબ્દ બાણ વારંવાર ચલાવું અને તેનાથી આ જૂઠા શરીરનો નાશ કરી દઉં.

એ સબદ ધની ફુરમાન કે, ભી લે અનભવ આતમ ।

તિનસે ઉડાઉં સુપના, પર કોઈ સાઈત હાથ હુકમ ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીની આજ્ઞા ગ્રહણ કરીને હું આત્માનો અનુભવ કરું અને તેના દ્વારા આ જૂઠા શરીરનો ત્યાગ કરું, પરંતુ આ બધું ય પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની આજ્ઞાને અધીન છે.

અબ તો આતમને એ દ્રઢ કિયા, દેહ ઉડે ના બિના ઈસક ।

જોસ ઈસક દોઊ મિલેં, તબ ઉડે દેહ વેસક ॥ ૧૪ ॥

હવે મારા આત્માએ એવો નિશ્ચય કર્યો કે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના પ્રેમ વિના આ જૂઠું શરીર છૂટશે નહીં. જ્યારે જોશ(સંસાર પ્રત્યે ક્રોધ) અને (ધણી પ્રત્યે) પ્રેમ એક સાથે જાગશે ત્યારે આ શરીર અવશ્ય છૂટી જશે.

દુખ ના દીજે દેહ કો, સુખેં છોડિએ સરીર ।

એ સિધ ઈન વિધ હોવહીં, જો જોસ ઈસક કરે ભીર ॥ ૧૫ ॥

આ શરીરને કષ્ટ આપ્યા વિના જ તેને સુખપૂર્વક છોડી દેવું છે. જ્યારે જોશ અને પ્રેમ એક સાથે ઉત્પન્ન થશે ત્યારે આ કાર્ય સિદ્ધ થશે.

અબ દૌડે જોસ ઈસક કો, યાદ કર સાથ ધની ધામ ।

એ ધની બિના ન આવહીં, જોસ ઈસક પ્રેમ કામ ॥ ૧૬ ॥

હવે બધા સુંદરસાથ ધામધણી તથા પરમધામને યાદ કરતાં જોશ અને પ્રેમને પ્રાપ્ત કરવા માટે દોડી રહ્યા છે. આ પ્રેમ, જોશ અને મનોરથની પૂર્તિ ધણીજીની કૃપા વિના થતી નથી.

તામસ રાજસ સ્વાંતસ, ચલેં માહેં ગુન તીન ।
વચન અનભવ ઈસક, હુઆ જાહેર ચકીન ॥ ૧૭ ॥

તામસ, રાજસ અને સાત્વિક સ્વભાવવાળા બ્રહ્માત્માઓ ત્રણેય ગુણો લઈ ક્રમશઃ ધણીજીનાં વચન, અનુભવ અને પ્રેમ દ્વારા પોતાનો વિશ્વાસ દૃઢ કરે છે.

હંસેં ખેલેં વિધ તીનમેં, છોડેં દેહ સુપન ।
મહામત કહેં સુખ ચૈનમેં, ધની સાથ મિલન ॥ ૧૮ ॥

મહામતિ કહે છે કે હે સુંદરસાથજી ! તમ, રજ અને સત્વ આ ત્રણેય ગુણો દ્વારા ધામધણી સાથે હસતાં, ખેલતાં આ જૂઠા શરીરનો ત્યાગ કરવો છે જેથી ધણીજી સાથે આનંદપૂર્વક મિલન થાય.

પ્રકરણ ૮૫ ચોપાઈ ૧૧૮૪

રાગ શ્રી

સાથજી જાગિએ, સુનકે સબદ આખર ।
સકલ આઉધ અંગ સાજ કે, દૌડ મિલિએ ધની નિજ ઘર ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! અંતિમ સમયનાં આ વચનો સાંભળીને જાગ્રત થઈ જાઓ. પ્રેમ, દયા, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ રૂપી અસ્ત્ર-શસ્ત્રો વડે સજજ થઈને પ્રિયતમ ધણીને મળવા માટે પરમધામ તરફ દોડ લગાવો.

ધનીકે કેહેલાએ મેં કહે, તુમ કો ચાર સબદ ।
કિન જ્યાદા કિન કમ લિએ, કિન કર ડારે રદ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ ધણીની આજ્ઞાથી જ મેં તમને આત્મ જાગૃતિનાં બે-ચાર વચનો કહ્યાં છે. તેમાંથી કોઈ સુંદરસાથે અધિક ગ્રહણ કર્યું, કોઈએ ઓછું તથા કોઈએ તેને હુકરાવી દીધું.

કિન કમ કિન જ્યાદા જીતિયા, કોઈ હાથ પટક ચલ્યા હાર ।
સાથજી યોં બાજી મિને, કોઈ જીત્યા બેસુમાર ॥ ૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ સંસારરૂપી નાટકમાં કેટલાય લોકોએ થોડો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે તો કેટલાયે અધિક, કેટલાય લોકો હારીને હાથ પછાડતા ચાલ્યા ગયા. કેટલાય મહાપુરુષોએ તો આ ખેલમાં અતિ અધિક સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

અબ સો સમયા આએ પોહોંચિયા, મેરે તો લેના સિર ।
ધનિએ બાની કરતા મુઝે કિયા, સો મેં મુખ ફેરોં ક્યોં કર ॥ ૪ ॥

હવે ધણીજીનાં વચનોને ચરિતાર્થ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેથી મને તો આ વચનોને શિરોધાર્ય કરવાં છે. ધણીજીએ મને આ દિવ્યવાણી કહેવા યોગ્ય બનાવ્યો. તેથી હું તેમનાં વચનોથી કેવી રીતે પાછો હઠી શકું ?

કોઈ સિર લ્યો તો લીજિયો, ધનિએ કેહેલાએ સાથ કારન ।
ના તો મેરે સિર જરૂર હે, એહી સબદ બલ વતન ॥ ૫ ॥

કોઈને શિરોધાર્ય કરવું હોય તો કરે, ધણીજીએ તો સુંદરસાથ માટે જ આ કહેવડાવ્યું છે. અન્યથા

આ વચન મને તો શિરોધાર્ય છે જ. આ જ વચન પરમધામ જવા માટે શક્તિ આપે છે.

એ નીકે મેં જાનત હોં, કરી હૈ તુમ પેહેયાન ।

તુમમેં સે બિરલા કોઈ પીછે પડે, આખર લ્યોગે સિર નિદાન ॥ ૬ ॥

હું સારી રીતે જાણું છું કે તમે પોતાને ઓળખ્યા છે, તેથી તમારામાંથી કોઈ વીરલા જ પાછળ રહેશે. અંતે તો સૌને સ્વીકાર કરવો પડશે.

મેરે તો આગૂં હોવના, ધનિએ દિયા સિર ભાર ।

સમઝ સકો સો સમઝિયો, કર આતમ અંતર વિચાર ॥ ૭ ॥

મારે તો આ વચનો ધારણ કરીને આગળ વધવું છે, કારણકે નિજનંદાચાર્ય સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીએ સુંદરસાથને જાગ્રત કરવાની જવાબદારી મને સોંપી છે. જો તમે આત્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરી સમજવા માગો તો સમજી શકો છો.

અબ મેં દિલ વિચારિયા, લિયા ન સિર સબદ ।

તો જૂઠી દેહ લગ રહી, જો બાંધી માંહે હદ ॥ ૮ ॥

હવે હું મારા હૃદયથી સ્વીકાર (વિચાર) કરું છું કે સદ્ગુરુના સાન્નિધ્યમાં મેં તેમનાં વચનોને શિરોધાર્ય નથી કર્યા ત્યારે મારો આત્મા આ જૂઠા દેહમાં બંધાઈને સંસારમાં રહી ગયો.

એક સબદ જો જાગૃત, અંતર આતમ યુભાએ ।

તો દેહ જૂઠી સુપન કી, તબહીં દેવે ઉડાએ ॥ ૯ ॥

જાગ્રત જ્ઞાનનો એક શબ્દ પણ જો અંતરાત્માને સ્પર્શી જાય તો આ સ્વપ્નવત્ જૂઠો દેહ તાત્કાલિક છૂટી જશે.

આગૂં જાગ્રત વચન કે, કર્યો રહે દેહ સુપન ।

મોહે અચરજ આગૂં સાંચકે, દેહ જૂઠી રાખી કિન ॥ ૧૦ ॥

જાગ્રત વચનો આગળ આ જૂઠો દેહ કેવી રીતે ટકી શકશે. આશ્ચર્યની વાત છે કે સત્ય (આત્મજ્ઞાન) આગળ આ જૂઠા સ્વપ્નવત્ શરીરને કેવી રીતે ટકાવી રાખવું ?

એ ભી ફેર વિચારિયા, સાંચ આગે ના રહે અનિત ।

એહ બલ હુકમ કે, દેહ સુપન રહી ઈત ॥ ૧૧ ॥

મેં ફરીથી એ જ વિચાર કર્યો કે સત્ય આગળ અનિત્ય વસ્તુ ટકતી નથી, પરંતુ ધણીની આજ્ઞા વડે જ આ સ્વપ્નવત્ દેહ યથાવત ટકી રહ્યો છે.

સોઈ હુકમ આએ પોહોંચિયા, જો કરી થી સરત ।

સબદ ભી સિર પર લિએ, આયા વતન બલ જાગૃત ॥ ૧૨ ॥

હવે ધામધણીની આજ્ઞાનુસાર આત્મ-જાગૃતિનો તે સમય આવી પહોંચ્યો છે, જે માટે આપણે સહુએ પરમધામમાં નિશ્ચય કર્યો હતો. તેથી મેં ધણીની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરી છે. હવે મારામાં પરમધામની જાગ્રત બુદ્ધિ (શક્તિ) આવી ગઈ છે.

અબ હુકમ ધનીય કે, સબ વિધ દઈ પોહોંચાએ ।

ચેત સકો સો ચેતિયો, લીજો આતમ જગાએ ॥ ૧૩ ॥

હવે સદ્ગુરુની આજ્ઞાનુસાર મેં આ જ્ઞાન બધા સુંદરસાથ સુધી પહોંચાડી દીધું છે. તેથી આ વચનો પર વિચાર કરી સચેત થઈ જાઓ તથા પોતાના આત્માને જાગ્રત કરો.

અબ ભલી બુરી ઈન દુનીયકી, એ જિન લેઓ ચિત લ્યાએ ।

સુરત પકી કરો ધામ કી, પર આતમ ધની મિલાએ ॥ ૧૪ ॥

હવે સંસારની સારી-ખોટી પોતાના મનમાં ન રાખો. પોતાની સુરતાને પરમધામમાં સ્થિર કરીને આત્મ-પરઆત્મને ધણી સાથે મિલન કરાવી દો.

દુખ સુખ ડારો આગ મેં, એ જો જૂઠી માયા કે ।

પિંડ ના દેખો બ્રહ્માંડ, રાખો ધામ ધની સુરત જે ॥ ૧૫ ॥

આ માયાવી સંસારનાં જૂઠાં સુખદુઃખોને ધામધણીના વિરહાગ્નિમાં બાળી મૂકો. જૂઠો સંસાર અને શરીરની ચિંતા કર્યા વિના પોતાની સુરતાને ધણીનાં ચરણકમળમાં પહોંચાડી દો.

કોઈ દેત કસાલા તુમકો, તુમ ભલા ચાહિયો તિન ।

સરત ધામ કી ન છોડિયો, સુરત પીછે ફિરાઓ જિન ॥ ૧૬ ॥

આ સાંસરિક વ્યવહારમાં જો કોઈ તમને દુઃખ આપતો હોય તો પણ તમે તેનું ભલુ ચાહો. કારણ કે આ જૂઠા ખેલમાં આવતાં પહેલાં આપણે સૌ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓએ એકબીજાને જાગ્રત કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, તેને ભૂલી ન જાઓ અને પોતાની સુરતાને પરમધામથી પાછી ન હટાવો.

જો કોઈ હોવે બ્રહ્મસૃષ્ટ કા, સો લીજો વચન એ માન ।

અપને પોહોરે જાગિએ, સમયા પોહોંચ્યા આન ॥ ૧૭ ॥

કોઈ પણ બ્રહ્મસૃષ્ટિની સુરતા હોય, તે આ વચનોને માનીને ચાલે. હવે જાગ્રત થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેથી પોતાના જ સમયમાં (શરીરમાં શક્તિ રહે ત્યાં સુધી) જાગ્રત થઈ જાઓ.

સૂતા હોએ સો જાગિયો, જાગા સો બૈઠા હોએ ।

બૈઠા ઠાઠા હોઈયો, ઠાઠા પાંઉ ભરે આગે સોએ ॥ ૧૮ ॥

જે કોઈ અજ્ઞાનની નિદ્રામાં સૂઈ રહ્યા હોય તે અખંડ જ્ઞાન દ્વારા પોતાના આત્માને જાગ્રત કરે. જેમણે પોતાના આત્માને જાગ્રત કર્યો છે, તે બેસીને ધણીજનું ચિંતન કરે. જે બેઠેલા છે તે ઊભા થઈ જાય તથા જે ઊભા થયા છે તે આગળ વધવા ડગલાં ભરે.

યોં તૈયારી કીજિયો, આગૂં કરની હૈ દૌડ ।

સબ અંગ ઈસક લેય કે, નિકસો બ્રહ્માંડ ફોડ ॥ ૧૯ ॥

આ પ્રકારે પરમધામ જવાની તૈયારી કરી લો, કારણ કે આગળ દોડ લગાવવી છે. સર્વપ્રથમ પોતાના અંગેઅંગમાં ધણીજના પ્રેમને પ્રગટ કરો, તથા આખા બ્રહ્માંડને ભેદીને (ફોડીને) બહાર નીકળો.

મહામત કહેં મેરે સાથ જી, લીજો આખર કે વચન ।

હુકમ સરત પોહોંચી દયા, કદુ અંગ અપને કરો રોસન ॥ ૨૦ ॥

મહામતિ કહે છે, હે મારા સુંદરસાથજી ! અંતિમ સમયનાં આ વચનો ગ્રહણ કરો. ધણીજની આજ્ઞા અનુસાર જાગ્રત થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. ધણીજની કૃપા પણ ઊતરી આવી છે. હવે પોતાના હૃદયમાં અખંડ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ભરી દો.

પ્રકરણ ૮૬ ચોપાઈ ૧૨૧૪

રાગ શ્રી

આગ પરો તિન કાએરોં, જો ધામ કી રાહ ન લેત ।

સરફા કરે જો સિર કા, ઓર સકુચે જીવ દેત ॥ ૧ ॥

જેઓ પરમધામના માર્ગ પર ચાલતા નથી તથા પોતાના શરીર તથા પ્રાણોને સમર્પિત કરવામાં સંકોચ રાખે છે તેવા કાયરોએ તો પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં બળવું પડવાનું છે.

પાઈએત ઝૂઠ કે બદલેં, સત સુખ અખંડ ।

સો દેખ પીછે ક્યોં હોવહીં, કરતે કુરબાની પિંડ ॥ ૨ ॥

આ જૂઠા શરીરને સમર્પિત કરવાથી જ ધણીજીનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ વાસ્તવિકતાને જાણતા હોવા છતાં પોતાના શરીરને સમર્પિત કરવામાં પિછેહઠ શા માટે કરી રહ્યા છો ?

ઈન વિધ કહે સંસાર મેં, ધની રંચક દિલાસા દે ।

ટૂક ટૂક હોએ જાએ ફના, સબ અંગ આસિક કે ॥ ૩ ॥

સંસારમાં પણ એમ કહેવાય છે કે સંસારના ધણીનું થોડું પણ આશ્વાસન મળે તો પ્રેમિકા પોતાનું શરીર સમર્પિત કરી દે છે.

ધનિએ દઈ દિલાસા મુઝકો, કે પદમોં લાખ કરોડ ।

તબ આતમને યોં કહ્યા, પર આતમ ધની સંગ જોડ ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ મને લાખો કરોડો પ્રકારે આશ્વાસન આપ્યું. પછી મારા આત્માએ કહ્યું હું પરાત્માને ધણીસાથે જોડી દઉં.

દેખ દિલાસા ધનીય કી, ભી સાખ દઈ સબન ।

માહેં બાહેર અંતર મિને, સબ અંગ કિએ રોસન ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનું એવું આશ્વાસન સાંભળીને તથા શાસ્ત્રો અને પ્રમાણ જોઈને મેં પોતાના હૃદય, બાહ્યશરીર તથા અંતરાત્માને દિવ્ય જ્ઞાનથી પ્રકાશિત કર્યો.

તૂં પૂછ મન ચિત બુધ કો, ઓર ગુન અંગ ઈંદ્રી પખ ।

દેખ તત્વ સબ સાસ્ત્રોં કા, ફેર કર નીકે લખ ॥ ૬ ॥

હે આત્મા ! તું તારા મન, ચિત્ત અને બુદ્ધિ દ્વારા પૂછી લે તથા શાસ્ત્રોનાં તત્ત્વોને પણ જોઈ લે. પછી પોતાના ગુણ, અંગ ઈન્દ્રિયો પાછી વાળીને ધણીજીને સારી રીતે ઓળખી લે.

તૂં બલ કર કછુ અપના, ચલ રાહ તામસી સૂર ।

બ્રહ્મસૃષ્ટ નિકસી વ્રજસે, દેખ ક્યોં કર પોહોંચી હજૂર ॥ ૭ ॥

તમે પોતાના પૂરા બળ સાથે રસ્તા પર ચાલો, જેના પર ચાલીને તામસી સખીઓ વ્રજથી રાસમાં પહોંચી હતી અથવા તે પોતાનું બધું છોડીને પોતાના પ્રિયતમ પાસે પહોંચી હતી.

કર કબીલા પાર કા, અંકૂર બલ સૂર ધીર ।

એક ધની નજર મેં લેય કે, ઉડાએ દે સરીર ॥ ૮ ॥

તું પરમધામથી આવેલ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને સ્વજન બનાવીને પરમધામના અંકુર, બળ, શૌર્ય અને ધૈર્યને ધારણ કર. અક્ષરાતીત ધણીને દૃષ્ટિમાં સ્થિર કરીને આ નશ્વર દેહને ઉડાવી દે.

પૂછ નીકે અપને ધની કો, ભી નીકે દેખ તારતમ ।

નીકે દેખ ફુરમાન કો, ભી પૂછ નીકે આતમ ॥ ૯ ॥

પોતાના સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનોને સમજીને તેના પર વિચાર કરો તથા તેમણે આપેલા અખંડ તારતમ જ્ઞાનને સમજો. ધર્મ ગ્રંથોનાં ગૂઢ રહસ્યોને સમજો તથા પોતાના આત્માને પણ સાક્ષી બનાવી દો.

ભી પૂછ સંગી તૂં અપને, જો હુએ પિંડથેં દૂર ।

કે સાખેં અજૂં લે ખડી, દેખ રોસન અપના નૂર ॥ ૧૦ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓ તમારી સામે શરીર છોડી ચાલ્યા ગયા તેમના વિષયમાં પણ વિચાર કરો. એવા કેટલાય પુરાવા લઈને તથા પોતાના પરાત્માના ચિન્મય પ્રકાશને જોઈને પણ તમે હજી સુધી કેમ ઊભા છો ?

એતી સાખેં લેય કે, કહા લગત જૂઠે અંગ ।

અજૂં ના લગે તોકોં ધામ કો, સાંચો સનમંધ સંગ ॥ ૧૧ ॥

આ પુરાવા મેળવીને પણ તમે હજી સુધી આ જૂઠા શરીરને કેમ સાથ આપી રહ્યા છો ? શું હજી સુધી તમને ધામનો સાચો સંબંધ પ્રાપ્ત થયો નથી ?

સાસ્ત્ર સંગી સબ ચોં કહેં, બિચાર દેખ મહામત ।

જેસી હોએ હિરદે મિને, તૈસી પાઈએ ગત ॥ ૧૨ ॥

શાસ્ત્રજ્ઞ અને સત્સંગી પણ આ પ્રકારે કહે છે તેથી હે મહામતિ ! તું આના પર વિચાર કર. જેની જેવી ભાવના હશે તેને તેવી ગતિ પ્રાપ્ત થશે.

મહામત કહેં પીછે ન દેખિએ, નહીં કિસી કી પરવાહે ।

એક ધામ હિરદે મેં લેય કે, ઉડાએ દે અરવાહે ॥ ૧૩ ॥

મહામતિ કહે છે, હે આત્મા ! હવે પાછો વળીને ન જો અને સંસારમાં કોઈની પણ ચિંતા પરવા ન કર. એક માત્ર પરમધામને હૃદયમાં લઈ આ જૂઠા શરીરનો ત્યાગ કર.

પ્રકરણ ૮૭ ચોપાઈ ૧૨૨૭

રાગ શ્રી

સૈયાં હમ ધામ ચલેં ॥ ટેક ॥

જો આઓ સો આઈયો, પીછે રહે ના એક ખિન ।

હમ પીઠ દઈ સંસાર કો, જાએ સુરત લગી વતન ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે અમે પરમધામ જઈએ છીએ. જેમણે મારી સાથે ચાલવું હોય તે આવે. હું એક પળ માટે પણ આ સંસારમાં રહેવા માગતો નથી. હવે મેં આ સંસારમાંથી મુખ ફેરવી લીધું છે તથા મારી સુરતા પરમધામમાં લાગી ગઈ છે.

સુધ મુહૂરત લે કૂચ ક્રિયા, સાએત દેખી અતિ સારી ।

અબ દૌડ સકો સો દૌડિયો, ન રહે દૌડ પકડી હમારી ॥ ૨ ॥

શુભ મુહૂર્ત જોઈને હું પ્રસ્થાન કરી રહ્યો છું. પ્રસ્થાન માટે આ અતિ શુભ ઘડી છે. હવે જે જેટલું દોડી શકે છે, તેઓ દોડીને આવી જાય હવે અમારી ગતિ ને કોઈ પકડી નહીં શકે.

કોઈ દિન રાહ દેખી સાથ કી, પીછે નજર ફિરાએ ।

પોહોંચે દિન આએ આખર, અબ હમ રહ્યો ન જાએ ॥ ૩ ॥

કેટલાક દિવસો સુધી મેં સુંદરસાથજીની પ્રતીક્ષા કરી પછી પોતાની સુરતાને પરમધામ તરફ વાળી. હવે તો અંત સમય નિકટ આવી પહોંચ્યો છે. તેથી હવે અધિક સમય સુધી મારાથી રહી શકાતું નથી.

હમ સંગ ચલો સો ઢીલ જિન કરો, છોડો આસ સંસાર ।

સુરત હમારી કધૂ ના રહી, હમ છોડી આસ આકાર ॥ ૪ ॥

હવે જેને મારી સાથે પરમધામ આવવું હોય તે વિલંબ ન કરે તથા માયાનાં જૂઠાં સુખોની આશા છોડી દે. હવે આ સંસારમાં મારી સુરતા સહેજ પણ નથી. મેં આ શરીરની આશા પણ છોડી દીધી છે.

નેક બસે હમ બ્રજ મેં, નેક બસે રાસ માહેં ।

આગે તો ધામ આઈયા, તબ તો આંખેં ખુલ જાએ ॥ ૫ ॥

હવે આ અનુભવ થવા લાગ્યો કે અમે સર્વપ્રથમ પરમધામથી આવીને કેટલોક સમય સુધી વ્રજમાં રહ્યા પછી કેટલોક સમય રાસમાં રહ્યા. હવે તેથી આગળ તો સાક્ષાત્ પરમધામ છે એટલું સમજવાથી તમારી બધાની આત્મદૃષ્ટિ ખુલ્લી જવી જોઈએ.

સાથ ચલે જો ના ચલિયા, તાએ લગસી આગ દોજક ।

તલફ તલફ જીવ જાએસી, જિન જાનોં યામેં સક ॥ ૬ ॥

અંત સમય આવી ગયો છે એ જાણીને સુંદરસાથ મારી સાથે ધામ ચાલી રહ્યા છે. જે નથી ચાલી શકતા તેમને નરકાગ્નિ સમાન પશ્ચાત્તાપની આગમાં બળવું પડશે. તેમનો આત્મા તડપી તડપીને શરીરમાંથી નીકળશે તેમાં કોઈ શંકા નથી.

પીછે અટકાવ ન રાખો રંચક, જો આઓ સંગ હમ ।

તુમ જાનોગે વહ નેક હે, પર જરા હોસી જુલમ ॥ ૭ ॥

જેણે મારી સાથે પરમધામ આવવું હોય તેઓ આ સંસારની મોહ માયા છોડી દે. તમે સમજશો કે આ માયાનો મોહ તો અલ્પ જ છે પરંતુ જરા સરખું બંધન કષ્ટદાયી જ બનશે.

જો ન આઓ સો જુદા હોઈયો, ના તો હોસી બડી જલન ।

હમ તો ચલેં ધામ કો, તુમ રહિયો માહેં કરન ॥ ૮ ॥

જેમને મારી સાથે પરમધામ ન આવવું હોય તેઓ અત્યારથી જુદા પડી જાય. મારાથી જુદા પડ્યા પછી તેમને પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિમાં દાઝવું પડશે. હું તો પરમધામ જઈ રહ્યો છું, તમે ભલે પોતાનાં કર્મબંધનમાં પડી રહો.

હમ છોડે સુખ સુપન કે, આએ નજરોં સુખ અખંડ ।

બિરહા ઉપજ્યા ધામ કા, પીછે હો ગઈ આગ બ્રહ્માંડ ॥ ૯ ॥

મેં તો સ્વપ્રવત્ સંસારનાં સુખો નિરર્થક છોડી દીધાં છે. મારી દૃષ્ટિ તો અખંડ પરમધામનાં દિવ્ય સુખો તરફ કેન્દ્રિત થઈ ગઈ છે. કારણ કે મારા હૃદયમાં ધામધણીના વિરહની જવાળા સળગી રહી છે. પછી તો સમસ્ત બ્રહ્માંડ જ અગ્નિ સમાન દાહક બની જશે.

મેં આગ દેઉં તિન સુખકો, જો આડી કરે જાતે ધામ ।

મેં પિંડ ન દેખું બ્રહ્માંડ, મેરે હિરદેં બસે સ્યામા સ્યામ ॥ ૧૦ ॥

પરમધામ જતાં જે સુખ મને અડચણો ઊભી કરે છે, હું તે સુખોને પ્રિયતમના વિરહની આગમાં બાળી દઉં છું. હવે મને આ જૂઠા શરીર કે જૂઠા બ્રહ્માંડ તરફ જોવું નથી, કારણ કે મારા હૃદયમાં તો હવે શ્યામા-શ્યામ જ વસી ગયાં છે.

કે કિતાબેં કરી સાથ કારન, સો ભી ગાઈ જગાવન ।

એ સુનકે જો ન દૌડિયા, જિમી તાબા હોસી તિન ॥ ૧૧ ॥

સુંદરસાથને જાગ્રત કરવા માટે મેં કેટલા ગ્રંથો (ચૌદ ગ્રંથો) તૈયાર કર્યા. સુંદરસાથને જગાડવા માટે જ મેં તે ગ્રંથોનું ગાન કર્યું. પરંતુ આ વચનો સાંભળીને પણ જે પરમધામ તરફ નહિ આવે તેમને માટે આ ભૂમિ તપેલા તવાની જેમ દાહક પુરવાર થશે.

કે લોભેં લિએ લજ્યા લિએ, કે લિએ અહંકાર ।

યોં છલેં પીછે કે પટકે, જો કેહેતે હમ સિરદાર ॥ ૧૨ ॥

સુંદરસાથમાંથી જે પોતાને શ્રેષ્ઠ માને છે તેમાંથી પણ કેટલાક લોભને કારણે, કેટલાક લજ્જાને કારણે તથા કેટલાક પોતાના મિથ્યા જ્ઞાનના અભિમાનને કારણે સંસારી કપટથી ઠગાયા છે.

વિષે સ્વાદ જિન લગ્યો, સો લિએ ઈંદ્રિયોં ઘેર ।

જો એક સાએત સાથ આગે ચલ્યા, પીછે પડે માહેં કરન અંધેર ॥ ૧૩ ॥

જેમને માયાના વિષયોનો સ્વાદ લાગી ગયો તેઓ તો ઈન્દ્રિયોથી જ ઘેરાઈ ગયા છે. એવા લોકો પલવાર માટે સુંદરસાથની સાથે આગળ ચાલતા દેખાયા, પરંતુ પછી અજ્ઞાનના અંધકારમાં પડી ગયા.

ગુન અવગુન સબકે માફ કિએ, જો રહો યા ચલો હમ સંગ ।

હમ પીછે ફેર ન દેખહી, પીઉસોં કરેં રસ રંગ ॥ ૧૪ ॥

જે સુંદરસાથ મારી સાથે ધામ આવશે અથવા આ સંસારમાં જ રહી જશે તે બધાનાં પુણ્ય અને પાપ મેં માફ કરી દીધાં છે હવે હું આ સાંસારિક માયા તરફ દૃષ્ટિપાત પણ નહીં કરું. હવે તો મારે પોતાના ધણી સાથે પ્રેમ વિહાર જ કરવો છે.

સાથ હોવે જો ધામકો, સો ભૂલે નહીં અવસર ।

સનમંધી જબ ઉઠ ચલે, તબ પીછે રહે ક્યોં કર ॥ ૧૫ ॥

જે પરમધામની બ્રહ્મસૃષ્ટિ હશે તે આ અવસરને ભૂલશે નહીં. જ્યારે મૂળ સંબંધી જ જતા રહ્યા ત્યારે આ સંસારમાં કેવી રીતે રહી શકાય ?

મહામત કેહેં મેહેબૂબ કા, સાંચા સ્વાદ આયા જિન ।

પરખ્યા તિનકી પ્રગટ, છેદ નિકસે બાન બચન ॥ ૧૬ ॥

મહામતિ કહે છે જેમને પ્રિયતમ ધણીના અખંડ સુખોનો વાસ્તવિક અનુભવ થઈ ગયો છે તેમને માટે આ પરીક્ષાની ઘડી છે. આ વચન તેમના હૃદયને અવશ્ય વીંધશે.

પ્રકરણ ૮૮ ચોપાઈ ૧૨૪૩

રાગ વસંત

ચલો ચલો રે સાથ, આપન જૈએ ધામ ।

મૂલ વતન ધનિએ બતાયા, જિત બ્રહ્મ સૃષ્ટ સ્યામાજી સ્યામ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ચાલો આપણે બધા સાથે મળીને પરમધામ જઈએ. પરમધામની વાત સદ્ગુરુએ અમને બતાવી છે. તેમાં બ્રહ્મસૃષ્ટિ અને શ્યામાજી સહિત શ્રી શ્યામ (અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણજી) બિરાજમાન છે.

મોહોલ મંદિર અપને જો દેખિએ, દેખિએ ખેલન કે સબ ઠૌર ।

જિત હૈ લીલા સ્યામ સ્યામાજી, સાથજી બિના નાહી કોઈ ઔર ॥ ૨ ॥

હવે તમે પોતાનાં મહેલ-મંદિરોની શોભા તથા સઘળાં કીડાંગણોને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. ત્યાં શ્રી રાજશ્યામાજી તથા સુંદરસાથ સિવાય અન્ય કોઈ નથી.

રેત સેત જમુનાજી તલાબ, કે ઠૌર બન કરેં વિલાસ ।

ઈસક કે સારે અંગ ભીગલ, રહેસ રંગ વિનોદ કે હાંસ ॥ ૩ ॥

શ્રી યમુનાજી, હૌજકૌસર તળાવ તથા વિવિધ વન-ઉપવનોમાં મોતી જેમ ચમકી રહેલ શ્વેત કણ છે, ત્યાં વિવિધ પ્રકારનાં કીડાંગણો બન્યાં છે, તેમાં પ્રેમાસક્ત અંગો વડે આપણે શ્રીરાજજી સાથે એકાંતમાં આનંદવિલાસનો અનુભવ કરીએ.

પસુ પંખી માંહેં સુંદર સોભિત, કરત કલોલ મુખ મીઠી બાન ।

અનેક બિધ કે ખેલ જો ખેલત, સો કેતે કહૂં મુખ ઈન જુબાન ॥ ૪ ॥

આ સુંદર વનોમાં ભાતભાતનાં પશુ-પક્ષી શોભાયમાન છે તથા તેઓ તેમની મીઠી વાણી વડે ધણીજીના ગુણાનુવાદ કરતા કરતા કીડા કરે છે. તેઓ અનેક એવા ખેલ કરે છે કે જેનું વર્ણન આ જીભ વડે ક્યાં સુધી કરું ?

એહી સુરત અબ લીજો સાથજી, ભુલાએ દેઓ સબ પિંડ બ્રહ્માંડ ।

જાગે પીછે દુખ કાહેકો દેખે, લીજે અપના સુખ અખંડ ॥ ૫ ॥

હે સુંદરસાથજી ! પરમધામની આ લીલાઓમાં તમારી સુરતા લગાડો તથા આ નશ્વર શરીર અને સંસારનાં સુખોનો ત્યાગ કરો. જાગ્રત થયા પછી આ સંસારનાં કષ્ટો શા માટે ભોગવી રહ્યા છો ? હવે તો પરમધામનાં અખંડ સુખોનો જ અનુભવ કરો.

સાથ મિલ તુમ આએ ધામ સે, ભૂલ ગએ સો મૂલ મિલાપ ।

ભૂલિયાં ધામ ધની કે બચન, ના કદૂ સુધ રહી જો આપ ॥ ૬ ॥

તમે બધા મળીને પરમધામથી આ નશ્વર સંસારનો ખેલ જોવા માટે આવ્યાં છો. પરંતુ અહીં આવીને પરમધામના મૂળ સંબંધ અને પારસ્પરિક મેળાપને પણ ભૂલી ગયા છો. એટલું જ નહીં આ ખેલમાં આવતા પૂર્વે ધામધણીજીએ જે વચનો કહ્યાં હતાં તેને પણ તમે ભૂલી ગયા છો. તમને તો પોતાનું પણ ધ્યાન રહ્યું નથી.

ધની ભેજ્યા ફુરમાન બુલાવને, કહ્યા આઈયો સરત ઈન દિન ।

ખેલમેં લાહા લેયકે આપન, ચલિએ ઈત હોએ ધન ધન ॥ ૭ ॥

ધામધણીએ તેમને પરમધામ બોલાવવા માટે શાસ્ત્રો દ્વારા પોતાનો સંદેશ મોકલ્યો તથા કહ્યું કે નિશ્ચિત સમયે જાગ્રત બનીને ફરી પરમધામ પાછા આવો. એટલા માટે ધણીજીની આજ્ઞાનુસાર આ ખેલમાં તેની ઓળખાણનો લાભ ઉઠાવીને અહીં પણ ધન્ય થઈને પરમધામ ચાલો.

ચૌદે લોક મેં જૂઠ બિસ્તરયો, તામેં એક સાંચે કિએ તુમ ।

હંસતે ખેલતે નાયતે ચલિએ, આનંદ મેં બુલાઈયાં ખસમ ॥ ૮ ॥

ચૌદ લોકમાં જૂઠી માયાનો જ વિસ્તાર છે. આ માયામાં સદ્ગુરુએ ફક્ત તમને (સુંદરસાથને) એકલાને જ સત્ય માન્યા છે. તેથી હવે આ ખેલ વડે પ્રસન્ન ચિત્ત થઈને હસતાં, ખેલતાં, નાયતાં તથા વિનોદ કરતાં પરમધામ ચાલો. ધામધણી પરમધામના આનંદમાં આપણને બોલાવી રહ્યા છે.

અબ છલમેં કેસે કર રહિએ, છોડ દેઓ સબ જૂઠ હરામ ।

સુરત ધનીસોં બાંધ કે ચલિએ, લે બ્રહ્મ રસ પ્રેમ કામ ॥ ૯ ॥

હવે આ મિથ્યા જગતમાં કેવી રીતે રહેવાય ? આ જૂઠા સંસારનાં કપટ અને પ્રપંચપૂર્ણ વ્યવહારને છોડી દો. ધણીના વિરહ રસનો આસ્વાદ લેતાં લેતાં પ્રેમ મિલનની કામના સહિત ધણીજી સાથે પોતાની સુરતા બાંધીને પરમધામ ચાલો.

જો જો બિન ઈત હોત હૈ, લીજો લાભ સાથ ધની પેહેયાન ।

એ સમયા તુમેં બહુર ન આવે, કેહેતી હોં નેહેચે બાત નિદાન ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! અહીં જેટલી પળ વીતી રહી છે તેમાં ધામધણીની ઓળખનો લાભ પ્રાપ્ત કરો. આવો સુઅવસર વારંવાર નહીં મળે. આ હું તમને નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું.

અબ જો ઘડી રહો સાથ ચરને, હોએ રહિયો તુમ રેન સમાન ।

ઈત જાગે કો ફલ એહી હૈ, ચેત લીજો કોઈ ચતુર સુજાન ॥ ૧૧ ॥

હવે તમે જેટલો સમય સુંદરસાથ વચ્ચે રહો ત્યાં સુધી ચરણ-રજ સમાન વિનમ્ર બનીને રહો. અહીં જાગ્રત થવાનો આ તો મોટો લાભ છે. કોઈ ચતુર સજ્જન આ રહસ્ય સમજીને ચેતી જાય.

જ્યોં જ્યોં ગરીબી લીજે સાથ મેં, ત્યોં ત્યોં ધની કો પાઈએ માન ।

ઈત દોએ દિન કા લાભ જો લેના, એહી બચન જાનો પરવાન ॥ ૧૨ ॥

તમે સુંદરસાથની સાથે જેટલો અધિક વિનમ્ર વ્યવહાર કરશો તેટલો જ ધણીજીનો પ્રેમ અને માન પ્રાપ્ત કરશો. અહીં થોડા જ દિવસ રહીને તેનો લાભ લેવાનો છે. મારાં આ વચનોને પ્રમાણરૂપ સમજો.

અબ જો સાઈત ઈત હોત હૈ, સો પીઉ બિના લગત અગિન ।

એ હમ સહો ન જાવહી, જો સાથ મેં કહે કોઈ કુટક બચન ॥ ૧૩ ॥

હવે અહીં જાગ્રત થવાથી ધણી વિના જેટલો સમય વ્યતીત થશે, તે અગ્નિ સમાન દાહક સિદ્ધ થશે. જો સુંદરસાથ પરસ્પર વ્યવહારમાં કટુ વચન બોલવા લાગ્યા, તો તે મારાથી સહન નહીં થઈ શકે.

જ્યોં જ્યોં સાથ મેં હોત હૈ પ્રીત, ત્યોં ત્યોં મોહી કો હોત હૈ સુખ ।

જ્યોં જ્યોં બ્રોધ કરત હૈં સાથ મેં, અંત વાહી કો હૈ જો દુખ ॥ ૧૪ ॥

જેમ જેમ સુંદરસાથમાં પરસ્પર પ્રેમ ભાવ વધતો જાય છે તેમ તેમ મને ઉત્તરોત્તર સુખનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ સુંદરસાથમાં કોઈ વિરોધ પેદા કરે તો તે તેને જ દુઃખ ભોગવવું પડશે.

ઈત ખિનકા હૈ જો લટકા, જીત ચલો ભાવે જો હાર ।

મહામત હેત કર કહેં સાથ કો, વિધ વિધ કી કરત પુકાર ॥ ૧૫ ॥

આ સંસાર ક્ષણભંગુર છે, તેથી અહીં ધણીજીની આજ્ઞાનુસાર ચાલીને ઈચ્છિત સફળતા પ્રાપ્ત કરો. અથવા આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને અસફળતાનો ભોગ બનો. આ રીતે મહામતિ પ્રેમપૂર્વક કહીને સુંદરસાથને જાગ્રત કરવા વિવિધ પ્રકારે પોકાર કરે છે.

પ્રકરણ ૮૯ ચોપાઈ ૧૨૫૮

રાગ મારુ

સાથ જી સોભા દેખિએ, કરેં કુરબાની આતમ ।

વાર ડારોં નખ સિખ લોં, ઊપર ધામ ધની ખસમ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ધામધણીની શોભાયમાન છબિનાં દર્શન કરો અને પોતાના આત્માને તેમનાં ચરણ-કમળોમાં સમર્પિત કરી દો. એટલું જ નહીં પણ નખથી શિખા સુધી બધાં અંગો ધામધણીનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરી દો.

લિખ્યા હૈ ફુરમાન મેં, કરસી કુરબાની મોમિન ।

અગ્યારે સૈ સાલ કા, સો આએ પોહોંચ્યા દિન ॥ ૨ ॥

કુરાનમાં પણ બતાવ્યું છે કે આત્મજાગૃતિ (ક્યામત)ની ઘડીમાં બ્રહ્માત્માઓ પરમાત્માના માર્ગ પર ન્યોછાવર થશે. અગિયારમી શતાબ્દીનો આ શુભ દિવસ આવી પહોંચ્યો છે.

દેખ્યા મેં વિચાર કે, હમ સિર કિયા ફરજ ।

બડી બુજરકી મોમિનોં, દેખેં કૌન ક્યોં દેત કરજ ॥ ૩ ॥

વિચાર કરતાં મને એવો અનુભવ થયો કે સદ્ગુરુ ધણીએ સુંદરસાથને જગાડીને પરમધામ લઈ જવાની જવાબદારી મને સોંપી છે. ધર્મગ્રંથોમાં સુંદરસાથની અતિ અધિક પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. હવે જોઈએ કે ધર્મના માર્ગ પર ચાલીને જાગણીનું કાર્ય કરતાં કરતાં કોણ કેટલું કર્તવ્ય નિભાવે છે ?

કરી કુરબાની તિન કારને, પરખ્યા સબકી હોએ ।

કરે કુરબાની જુદે જુદે, સાંચ ઝૂઠ એ દોએ ॥ ૪ ॥

તેથી જાગણીના કાર્યમાં મેં મારી જાતને સમર્પિત કરી છે હવે સૌની પરીક્ષા થશે. સત્ય આત્માઓ તથા માયાના જીવ જુદી-જુદી રીતે સમર્પિત થશે. (તેનાથી બ્રહ્મસૃષ્ટિ તથા જીવસૃષ્ટિરૂપે સહુની અલગ અલગ ઓળખ થઈ જશે) .

કસ ન પાઈએ કસોટી બિના, રંગ દેખાવે કસોટી ।

કચી પકી સબ પાઈએ, મત છોટી યા મોટી ॥ ૫ ॥

જે રીતે કસોટી વિના કોઈ પણ વસ્તુની પરખ નથી થઈ શકતી, એ રીતે ધણીજ પ્રત્યે બ્રહ્માત્માઓનો પ્રેમ રંગ કાચો છે અથવા પાકો તેની પરખ સમર્પણ (કુરબાની)ની કસોટી દ્વારા જ થાય છે.

કસોટી કસ દેખાવહીં, કસની કે બખત ।

અબહીં પ્રગટ હોએસી, જુદે જૂઠ સે નિકસ કે સત ॥ ૬ ॥

પરીક્ષાના સમયે બ્રહ્માત્માઓ સાધના (સમર્પિત થઈ) કરી બતાવશે. જુદથી અલગ બનીને સત્ય કેવી રીતે બહાર આવે છે (બ્રહ્માત્માઓ અન્ય જીવોથી કેવી રીતે શ્રેષ્ઠ છે), તે પરિણામ હવે પ્રગટ થઈ જશે.

કરત કુરબાની સકુચે, મોમિન કરે ન કોએ ।

તિન ગિરોકી પરખ્યા, અબ સો જાહેર હોએ ॥ ૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓ ધર્મ (પરમધામ)ના માર્ગ પર પોતાને સમર્પિત કરવામાં સંકોચ અનુભવશે નહિ. આ સમયે જીવસૃષ્ટિ, ઈશ્વરીસૃષ્ટિ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિ આ ત્રણેયની પરીક્ષાનું પરિણામ પ્રસિદ્ધ થઈ જશે.

કહા કહૂં વતન સૈયાં, જો મગજ લગે અરથ ।

કુરબાની સમે દેખ્યા ચાહિએ, સાંચે સૂર સમરથ ॥ ૮ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓના વિષયમાં હું શું કહું ? તેઓ તો હંમેશાં ગૂઢાર્થ સમજીને જ સમર્પિત થાય છે (તેના દ્વારા જ તેની કસોટી થાય છે). તેથી સમર્પણ સમયે શૂરવીર બ્રહ્માત્માઓના સામર્થ્યનો પરિચય પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

કુરબાની કો નામ સુન, મોમિન ઉલસત અંગ ।

પીછે હુતે જો મોમિન, દૌડ લિયા તિન સંગ ॥ ૯ ॥

સમર્પણ (કુરબાની) નું નામ સાંભળતાં જ બ્રહ્માત્માઓનાં અંગ-પ્રત્યંગ ઉત્તેજિત થઈ જાય છે. જે બ્રહ્માત્માઓ સમર્પિત થવામાં પાછળ રહી ગયા તેઓ પણ દોડીને સુંદરસાથમાં ભળી જઈ રહ્યા છે.

મોમિન એહી પરખ્યા, જોસ ન અંગ સમાએ ।

બાહેર સીતલતા હોએ ગઈ, માહેં મિલાપ ધનીકો ચાહે ॥ ૧૦ ॥

બ્રહ્માત્માઓની આ પરીક્ષા છે કે તેમનાં અંગોમાં સમર્પણનો ઉમંગ સમાતો નથી. તે બહારથી એટલે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વડે ભલે શાંત જણાતાં હોય, પરંતુ અંદરથી ધણીના મેળાપ માટે તેઓ તડપતા હોય છે.

સુનત કુરબાની મોમિન, હોએ ગએ આગે સે નિરમલ ।

ઈત એક એક આગે દૂસરા, જાને કબ જાસી હમ ચલ ॥ ૧૧ ॥

સમર્પણની વાત સાંભળીને જ બ્રહ્માત્માઓ પહેલેથી જ નિર્મળ હૃદયના બનીને આતુર રહે છે. તેઓ એક બીજાની આગળ થવા જાય છે કે જેથી ક્યારે પોતે ચાલીને ધણી પાસે પહોંચી જઈએ.

મોમિન બડા મરાતબા, સો અબ હોસી જાહેર ।

છિપે હુતે દુનિયાં મિને, સો નિકસ આએ બાહેર ॥ ૧૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓનું પદ બહુ ઊંચું છે તે હવે પ્રગટ થઈ જશે. હજુ સુધી બ્રહ્માત્માઓ સંસારમાં છૂપા હતા પણ તેઓ બધા હવે (સમર્પણ સમયે) બહાર નીકળી પડ્યા છે.

સાંચે છિપે ના રહેં, અપને સમે પર ।

દોસ્ત કહે ધની કે, સો છિપે રહેં ક્યોં કર ॥ ૧૩ ॥

સાચા બ્રહ્માત્માઓ પોતાના (સમર્પણના) સમયે છૂપા રહેશે નહીં. જે ધામધણીની અંગના (સખીઓ) કહેવાય છે, તેઓ (એવા સમયે) કેવી રીતે છૂપા રહેશે ?

જો હોએ આતમ ધામ કી, સો અપને સમે પર ।

અપના સાંચ દેખાવહીં, ભૂલે નહીં અવસર ॥ ૧૪ ॥

જેઓ પરમધામના આત્મા હશે, તે પોતાના સમયે પોતાની સત્યતા અવશ્ય બતાવશે. સમર્પણના આ સમયને ભૂલી નહિ જાય.

જો ભૂલે અબ કો અવસર, સો ફેર ન આવે ઠોર ।

નેહેચે સાંચે ના ભૂલહીં, ઈત ભૂલેંગે કોઈ ઔર ॥ ૧૫ ॥

જેઓ આ અમૂલ્ય અવસર ચૂકી જશે, તેને ફરી તેવો સમય પ્રાપ્ત નહીં થાય. બ્રહ્માત્માઓ ચોક્કસપણે સત્ય ભૂલશે નહીં. એવા સમયે ભૂલનાર તો કોઈ અન્ય જ હશે (જીવસૃષ્ટિ).

આયા દરવાજા ધામ કા, સાંચો બાઢ્યા બલ ।

આએ ગએ છાયા મિને, ધની છાયા નિરમલ ॥ ૧૬ ॥

પરમધામનાં દ્વાર ઊઘાડાં જોઈને સાચા બ્રહ્માત્માઓનું આત્મબળ વધી ગયું. તે બધા સદ્ગુરુ ધણીની નિર્મળ(શીતળ) છત્રછાયામાં આવી ગયા.

સાફ સેહેજે હો ગએ, કરને પડ્યા ન જોર ।

રાત મિટી કુફર અંધેરી, ભયો રોસન વતની ભોર ॥ ૧૭ ॥

તેઓ સરળતાથી નિર્મળ હૃદયના બની ગયા. તેને માટે તેમને પ્રયત્ન કરવો પડ્યો નહિ. અજ્ઞાન અંધકારરૂપી રાત્રિ મટી ગઈ. પરમધામના (તારતમ) જ્ઞાનના પ્રકાશનું પ્રભાત થઈ ગયું.

કુરબાની સુન સખિયાં, ઉલસત સારે અંગ ।

સુરત પોહોંચી જાએ ધામ મેં, મિલાપ ધની કે સંગ ॥ ૧૮ ॥

સમર્પણ (કુરબાની)ની વાત સાંભળીને જ બ્રહ્માત્માઓનાં અંગોમાં ઉમંગ ભરાઈ જાય છે. તેમની સુરતા પરમધામમાં પહોંચીને ધામધણીની સાથે ભળી જાય છે.

મોમિન બલ ધનીય કા, દુની તરફ સે નાહેં ।

તો કહે ધની બરાબર, જો મૂલ સરૂપ ધામ માહેં ॥ ૧૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓ પાસે ધામધણીના આવેશનું બળ છે, તેથી તેમને સંસારી શક્તિની જરૂરત રહેતી નથી. તેથી તેમને ધામધણી સમાન માન્યા છે, કારણ કે તેમના મૂળ સ્વરૂપ (પર આત્મા) પરમધામમાં હંમેશાં ધામધણીની સાથે જ છે.

લડકપને સુધ ના હુતી, તો ભી મોમિન મૂલ અંકૂર ।

કોઈ કોઈ બાત કી રોસની, લિએ ખડે થે જહૂર ॥ ૨૦ ॥

ભલે બ્રહ્માત્માઓને સદ્ગુરુના સાન્નિધ્યમાં પણ અજ્ઞાનાવસ્થાને કારણે પરમધામનું ભાન રહ્યું ન હોય, પરંતુ તેમનો મૂળ સંબંધ (અંકુર) તો પરમધામનો જ છે. તેથી તે સમયે પણ જ્ઞાનનો થોડો પ્રકાશ લઈને તેઓ સદ્ગુરુને શરણે ઊભા હતા.

અબ તો કિએ ધનિએ જાગૃત, દઈ ભાંત ભાંત પેહેયાન ।

તોડ દઈ આસા છલ કી, ક્યોં સકુયેં કરત કુરબાન ॥ ૨૧ ॥

હવે તો સદ્ગુરુએ મારા હૃદયમાં બિરાજીને બધા સુંદરસાથને જાગૃત કરી દીધા છે તથા વિવિધ પ્રકારે ઓળખાણ પણ કરાવી છે. તેમને માયાની જૂઠી આશાઓ પણ તોડી પાડી. તેથી હવે સમર્પિત થવામાં શા માટે સંકોચ થાય ?

અબ તો ધની બલ જાહેર, આયો અલેખેં અંગ ।

એ જિન દિયા સો જાનહીં, યા જિન લિયા રસ રંગ ॥ ૨૨ ॥

હવે તો સદ્ગુરુ ધણીની અપાર આવેશ શક્તિ મારા હૃદયમાં આવીને પ્રગટ થઈ ગઈ છે. ધણીજીની આ કૃપા યા તો સ્વયં ધણીજી જ જાણે છે, કેમકે તેમણે એનું પ્રદાન કર્યું છે અથવા તેનો અનુભવ કરનાર મારો આત્મા જ જાણે છે.

એ દુની ન જાને સુપન કી, ન જાને મલકૂતી ફિરસ્તન ।

એ અક્ષર કો ભી સુધ નહીં, જાને સ્યામ સ્યામા મોમિન ॥ ૨૩ ॥

ધામધણીની આવેશ શક્તિને સ્વપ્નની દુનિયા (જીવસૃષ્ટિ) તથા વૈકુંઠના દેવતા (ફિરસ્તા) પણ જાણતા નથી. અક્ષર બ્રહ્મને પણ તેનું ભાન નથી. સ્વયં શ્યામ-શ્યામાજી તથા બ્રહ્માત્માઓ જ આ રહસ્ય જાણે છે.

મેં મેરે ધનીય કી, ચરન કી રેન પર ।

કોટ બેર વારોં અપના, ટૂક ટૂક જુદા કર ॥ ૨૪ ॥

એવા કૃપાળુ સદ્ગુરુ ધણીની ચરણરજ પર હું પોતાના શરીરના ટુકડે-ટુકડા કરી કરોડો વાર સમર્પિત કરી દઉં.

અંગ અંગ સબ ઉલસત, કુરબાની કારન ।

જરે જરે પર વાર હું, એ જો બીય જરે રાહ ઈન ॥ ૨૫ ॥

સમર્પણ માટે મારા અંગ પ્રત્યંગ ઉલ્લસિત થઈ રહ્યાં છે. ધામધણીના માર્ગમાં કણ-કણ પર હું મારું તન સમર્પિત કરી દઉં છું.

જિન દિસ મેરા પીઉ બસે, તિન દિસ પર હોગિં કુરબાન ।

રોમ રોમ નખ સિખ લોં, વાર ડારોં જીવ સે પ્રાન ॥ ૨૬ ॥

જે દિશામાં મારા ધણી રહે છે, હું તે દિશા પર સમર્પિત થઈ જાઉં. નખથી તે માથા સુધી શરીરનાં તમામ અંગ-પ્રત્યંગ રોમેરોમમાં પ્રાણ સહિત સમર્પિત કરી દઉં.

સૂરા તન સખિયન કા, મુખથેં કહ્યો ન જાએ ।

મહામત કહેં સો સમયા, નિપટ નિકટ પોહોંચ્યા આએ ॥ ૨૭ ॥

બ્રહ્માત્માઓની શૂરવીરતાનું વર્ણન આ મુખ વડે થઈ શકતું નથી. મહામતિ કહે છે, સમર્પણનો સમય અતિ નિકટ આવી પહોંચ્યો છે.

પ્રકરણ ૯૦ ચોપાઈ ૧૨૮૫

રાગ શ્રી

આગૂં આસક એસે કહે, જો માયા થેં ઉતપન ।

કોટ બેર માસૂક પર, ઉડાએ દેવે અપના તન ॥ ૧ ॥

માયાથી ઉત્પન્ન થયેલ જીવોમાં પણ પહેલાં એવા પ્રેમીજન થયા છે જેમને પોતાના ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ હેતુ પોતાના શરીરને કરોડો વાર સમર્પિત કરવામાં પણ સંકોચ નથી કર્યો.

જીવ માયા કે એસી કરે, કેયોં દેખે દ્રષ્ટ ।

ઓ ભી ઉન પર યોં કરે, તો હમ તો હેં બ્રહ્મસૃષ્ટ ॥ ૨ ॥

માયાના કેટલાય જીવો આ રીતે સમર્પિત થતા જણાયા છે. જ્યારે તેઓ પોતાના પ્રેમી માટે આટલું કરી શકે છે જ્યારે આપણે તો બ્રહ્મસૃષ્ટિ છીએ (આપણે તો તેનાથી અધિક કરવું જોઈએ).

ધિક ધિક પડો તિન સમઝકો, જો પીછે દેવે પાએ ।

કુરબાની કો નામ સુન, ક્યોં ન ઉડે અરવાએ ॥ ૩ ॥

તે લોકોની બુદ્ધિને ધિક્કાર છે, જેઓ સમર્પિત થવામાં પીછેહઠ કરે છે. સમર્પણની વાત સાંભળીને જ આત્મા આ નશ્વર દેહને કેમ છોડી નથી દેતો ?

જો નકલ હમારે કી નકલ, તિનકા હોત એ હાલ ।

તો પીછે પાંઉ હમ ક્યોં દેવે, હમ સિર નૂરજમાલ ॥ ૪ ॥

જ્યારે અમારા પ્રતિબિંબસ્વરૂપ ઇશ્વરીસૃષ્ટિ અને તેનું પણ પ્રતિબિંબિત સ્વરૂપ જીવસૃષ્ટિની આ દશા છે તો અમે બ્રહ્માત્માઓ પોતાના ધણી પ્રત્યે સમર્પિત થવામાં કેમ પાછા પડીએ છીએ ? કારણ કે આપણા શિર પર તો સાક્ષાત્ અક્ષરાતીત ધણી છે.

જો આસક અસલ અરસકી, સો ક્યોં સંકુચે દેતે જીઉ ।

કરે કુરબાની કોટ બેર, ઊપર અપને પીઉ ॥ ૫ ॥

જે સાચે જ પરમધામના પ્રેમી આત્માઓ છે, તેઓ સમર્પિત થવામાં કેમ સંકોચ કરશે ? તેઓ પોતાના ધણી ઉપર કરોડો વાર પોતાને સમર્પિત કરી દેશે.

સો ભી પીઉ અક્ષરાતીત, ઈત કાયર ન હોવે કોએ ।

સુનત કુરબાની કે આગે હી, તન રોમ રોમ જુદે હોએ ॥ ૬ ॥

જ્યારે ધામધણી સાક્ષાત્ અક્ષરાતીત છે, તો તેમના પ્રત્યે સમર્પિત થવામાં કોઈએ કાયર ન થવું જોઈએ. સમર્પણની વાત સાંભળતાં જ તેના શરીરના રોમેરોમ અલગ થઈ જશે.

ઈન ખસમ કે નામ પર, કે કોટ બેર વારોં તન ।

ટૂક ટૂક કર ડાર હું, કર મનસા બાયા કરમન ॥ ૭ ॥

એવા ધામધણીના નામ પર હું મન, વચન અને કર્મથી પોતાના શરીરને કરોડો વાર ટુકડા કરીને સમર્પિત કરી દઉં.

જો આસક અરસ અજીમ કે, તિન સિર નૂરજમાલ ।

પરખ્યા તિનકી જાહેર, સબદ લગેં જ્યો ભાલ ॥ ૮ ॥

જે પરમધામના પ્રેમી આત્માઓ છે તેમને તો પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું રક્ષણ મળ્યું છે. તેમની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા (ઓળખ) છે કે ધણીનાં વચન તેમના હૃદયમાં ભાલાની જેમ ભોંકાઈ જાય છે.

જો સોહાગિન વતની, તાકી પ્રગટ પેહેયાન ।

રોમ રોમ સબ અંગોં, જુદી જુદી દે કુરબાન ॥ ૯ ॥

જે પરમધામના સોહાગણ આત્માઓ છે તેમની પ્રત્યક્ષ ઓળખ એ છે કે તેઓ પોતાના શરીરના રોમેરોમ સહિત પ્રત્યેક અંગ વડે તેમના ધણી પર સમર્પિત થાય.

કુરબાની કો સબ અંગ, હંસ હંસ દિલ હરષત ।

પીઉ પર ફના હોવને, સબ અંગોં નાયત ॥ ૧૦ ॥

સઘળાં અંગો સહિત સમર્પિત થવામાં તેમનાં દિલ હર્ષિત થાય છે. પોતાના ધણી પર મરી ફીટવા માટે તેમનાં બધાં અંગો થનગની ઊઠે છે.

આસક કબૂં ના અટકે, કરત અંગ કુરબાન ।

ના જીવ અંગ આસક કે, જીવ પીઉ અંગ મેં જાન ॥ ૧૧ ॥

પોતાનાં અંગોને સમર્પિત કરવા પ્રેમી આત્માઓ ક્યારેય અટકતા નથી (પીછેહઠ નથી કરતા) કારણ કે પ્રેમીઓના આત્માઓ તો તેમના સ્થૂળ શરીરમાં ન હોઈને પ્રીતમનાં અંગોમાં જ લીન રહે છે.

અંગ આસક આગૂંહીં ફના, જીવત માસૂક કે માહેં ।

ડોરી હાથ મેહેબૂબ કે, યા રાખે યા ફનાએ ॥ ૧૨ ॥

પ્રેમી આત્માનાં શરીર પહેલેથી જ મૃતપ્રાય: થાય છે. તે પોતાના પ્રિયતમમાં જ રત રહીને જીવે છે. તેમના જીવનનો દોર પ્રીતમના હાથમાં રહે છે. તેને જીવતા રાખવા અથવા ન રાખવા બધું પ્રીતમને અધીન છે.

તો અંગ આધા અરધાંગ, માસૂક કા આસક ।

તો દોઊ તન એક ભએ, જો ઈસક લાગ્યા હક ॥ ૧૩ ॥

તેથી પ્રેમી આત્માને ધામધણીની અર્ધાંગિની કહી છે. જો સાચો પ્રેમ જાગ્રત થઈ જાય તો બંનેનાં શરીર એકરૂપ થઈ જશે.

સોઈ કહાવત આસક, જિન અંગ જોસ ફુરત ।

અહેનિસ પીઉકે અંગમેં, રેહેત આસક કી સુરત ॥ ૧૪ ॥

તે આત્મા પ્રેમી કહેવાય છે, જેના અંગેઅંગમાં ધામધણીનો જોશ પ્રગટે છે. એવા પ્રેમીનું ધ્યાન દિવસરાત પ્રિયતમ ધણીના સ્વરૂપમાં લીન રહે છે.

માસૂક કી નજર તલે, આઠોં જામ આસક ।

પિએ અમીરસ સનકૂલ, હુકમ તલે બેસક ॥ ૧૫ ॥

પ્રેમી આત્માઓ આઠે પ્રહર પ્રિયતમ ધણીની કૃપા દષ્ટિની છત્રછાયામાં રહે છે. નિશ્ચય તેઓ તેમની આજ્ઞામાં પ્રસન્ન રહીને હંમેશાં પ્રેમરસ પીતા રહે છે.

ન્યારા નિમખ ન હોવહીં, કરને પડે ન યાદ ।

આસક કો માસૂક કા, કોઈ ઈન વિધ લાગ્યા સ્વાદ ॥ ૧૬ ॥

તેઓ પોતાના ધણીથી પળવાર પણ અલગ થતા નથી. પ્રેમી આત્માને પ્રિયતમ ધણીનો એવો સ્વાદ લાગી ગયો છે કે તેણે ધણીને યાદ કરવા જ પડતા નથી.

રોમ રોમ બીચ રમ રહ્યા, પીઉ આસક કે અંગ ।

ઈસકે લે એસા ક્રિયા, કોઈ હો ગયા એકે રંગ ॥ ૧૭ ॥

આવા પ્રેમીના રોમેરોમમાં પ્રિયતમ પરમાત્મા રમણ કરે છે. પ્રેમનો એવો રંગ ચઢી ગયો છે કે તેઓ ધામધણીના જ રંગમાં રંગાઈ ગયા છે.

ઈન જીબાં ઈન આસક કા, ક્યોં કર કહૂં સો બલ ।

ધામ ધની આસકસોં, જુદા હોએ ન સકે એક પલ ॥ ૧૮ ॥

આ નશ્વર જીભ વડે પ્રેમીના પ્રેમબળનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ? કારણ કે આવા પ્રેમીઓથી ધામધણી એક ઘડી પણ અલગ થઈ શકતા નથી.

મહામત કહે મેહેબૂબ કે, રોમ રોમ લગે ઘાએ ।

ઈન અંગ કો અચરજ હોત હૈ, અજૂં લે ખડા અરવાએ ॥ ૧૯ ॥

મહામતિ કહે છે, ધામધણીના વિરહની ચોટ મારા રોમેરોમમાં લાગી ગઈ છે, છતાં પણ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આ આત્મા હજી સુધી આ નશ્વર શરીરને ગ્રહણ કરીને કેમ ઊભો છે ?

પ્રકરણ ૯૧ ચોપાઈ ૧૩૦૪

રાગ શ્રી

અબ હમ ધામ ચલત હૈં, તુમ હૂજો સબે હુસિયાર ।

એક બિનકી બિલમ ન કીજિએ, જાએ ઘરોં કરેં કરાર ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે અમે પરમધામમાં જઈએ છીએ, તમે સહુ સાવધાન થઈ જાઓ. એક ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કરો. હવે તો પોતાના ઘરે પહોંચીને જ શાંતિનો અનુભવ થશે.

સાથ દેખો એ અવસર, વાસના કરો પેહેચાન ।

આએ પોહોંચે બ્રજ મેં, યાદ કરો નિસાન ॥ ૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ અવસર જોઈને પોતાના આત્માને ઓળખો. સર્વપ્રથમ જ્યાં આપણે વ્રજમાં આવી પહોંચ્યા હતા (વ્રજની લીલા હતી) તે સ્મૃતિ ચિહ્નનો યાદ કરો.

ધનિએ દેખાયા નજરોં, સુરતાં દેયાં ફિરાએ ।

અબ પૈઠે હમ રાસ મેં, ઉછરંગ હિરદેં ચઢ આએ ॥ ૩ ॥

ધામધણીએ અમારી સુરતાને ફરેવીને (બદલીને) વ્રજલીલાનું દર્શન કરાવ્યું. હવે આપણે ફરીથી

પોતાની સુરતા વડે રાસલીલામાં પ્રવેશીએ છીએ. આપણા હૃદયમાં અતિ ઉમંગ ઊભરાઈ આવ્યો છે.

જાગ્રત બુધ હિરદેં આઈ, અબ રહે ના સકેં એક ખિન ।

સુરત ટૂટી નાસૂત સે, પોહોંચી સુરત વતન ॥ ૪ ॥

જાગ્રત બુદ્ધિ હૃદયમાં આવી ગઈ છે તેથી હજુ સુધી એક પળ પણ રહેવાતું નથી. આપણી સુરતા નશ્વર શરીરથી હટાવીને દિવ્ય પરમધામમાં પહોંચી ગઈ છે.

ચિન્હાર ભઈ સબ સાથ મેં, આઈ ધામકી ખુસબોએ ।

પ્રેમ ઉપજ્યા મૂલ કા, સુપન રહેના ક્યોં હોએ ॥ ૫ ॥

હવે સૌ સુંદરસાથની ઓળખાણ થઈ ગઈ અને પરમધામનાં અખંડ સુખોની સુગંધ પણ આવી ગઈ. હવે તો મૂળ પરમધામનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે. તેથી આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં રહેવાનું કેવી રીતે શક્ય બનશે ?

અબ નીંદ હમારી ક્યોં રહે, ઈન બખત દિએ જગાએ ।

જાગે પીછે જૂઠી ભોમ મેં, ક્યોં કર રહ્યો જાએ ॥ ૬ ॥

જાગણીના આ સમયમાં સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને જ્યારે જાગ્રત કર્યા છે તો પછી હવે અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર કેવી રીતે રહી શકશે ? જાગ્રત થવાથી આ જુઠા સંસારમાં કેવી રીતે રહેવાશે ?

દેખ તૈયારી સાથ કી, ઓ સમયા રહ્યા ન હાથ ।

અવસર નયા ઉદે હુઆ, ઉમંગિયો સબ સાથ ॥ ૭ ॥

સુંદરસાથની પરમધામ જવાની તૈયારી જોઈને હવે માયામાં રહેવાનો સમય જ હાથમાં રહ્યો નથી. પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અનુભવ કરવાનો નવો અવસર ઊગ્યો છે. તેથી બધો સુંદરસાથ ખુશ થઈ રહ્યો છે.

ક્યોં રહેં સુરતેં પકડી, એક દુજે કે આગે હોએ ।

દોડા દોડ એસી હુઈ, પીછે રહે ન કોએ ॥ ૮ ॥

હવે બ્રહ્માત્માઓની સુરતાને કેવી રીતે રોકી શકાશે ? તેઓ તો એક બીજાથી આગળ વધી રહ્યા છે. એવી દોડ ચાલી કે કોઈ પાછળ રહ્યું નહિ.

કે હુતી દેસ પરદેસ મેં, એ બાતેં સુનિયાં તિન ।

તિનકી સુરતેં ઈત બાંધિયાં, તિત રહે ના સકેં એક ખિન ॥ ૯ ॥

કેટલાય આત્માઓ પરદેશમાં હતા તેમણે પણ પરમધામ જવાની વાતો સાંભળી. તેમની સુરતા પણ મારી સાથે બંધાઈ ગઈ, તેથી તેઓ ત્યાં એક ક્ષણ પણ રહી શકશે નહીં.

પરદેસેં સાથ પસરયો હુતો, તિત સબે પડ્યો સોર ।

યોં ઠોર ઠોર રંગ ફેલિયા, હુઆ મહંમદી દોર ॥ ૧૦ ॥

દેશ-વિદેશમાં સુંદરસાથ ફેલાયેલા છે, ત્યાં પણ આ સમાચાર પહોંચી ગયા. આ રીતે વિવિધ સ્થાનો પર સુંદરસાથમાં પરમધામ જવાનો ઉત્સાહ વધતો ગયો. હવે રસૂલ મહમ્મદ દ્વારા બતાવેલો આત્મજાગૃતિનો સમય આવી ગયો છે.

પીછલા સાથ આએ મિલસી, પર અગલે કરેં ઉતાવલ ।

કેતાક સાથ બિયારનીકા, સો જાનેં ચલેં સબ મિલ ॥ ૧૧ ॥

ભવિષ્યમાં જાગ્રત થનારા સુંદરસાથ પણ આવીને મળશે, પરંતુ પહેલાં જાગ્રત થયેલો સુંદરસાથ ઉતાવળ કરી રહ્યો છે. કેટલોય સુંદરસાથ સદ્વિચાર કરી રહ્યો છે કે બધા મળીને એક સાથે ચાલે.

ઈન વિધ સોર હુઆ સાથ મેં, ઠૌર ઠૌર પડી પુકાર ।

એક આએ એક આવત હેં, એક હોત હેં તૈયાર ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે દેશ-વિદેશમાં ફેલાયેલા સુંદરસાથમાં હાહાકાર મચી ગયો. સર્વત્ર ધામ જવાનો પોકાર ઉઠ્યો. કેટલાક આવી ચૂક્યા હતા, કેટલાક આવી રહ્યા છે અને કેટલાક આવવા તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

એસા સમયા ઈત હુઆ, આએ પોહોંચે ઈન મજલ ।

કોઈ કોઈ લાભ જો લેવહીં, જિન જાગ દેખાયા ચલ ॥ ૧૩ ॥

સઘળો સુંદરસાથ પરમધામ જવાની સ્થિતિમાં આવી ગયો. એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે. કેટલાક આત્માઓ જાગ્રત બનીને આગળ વધ્યા છે તો કોઈ કોઈ આત્માઓ આ અવસરનો લાભ લઈ રહ્યા છે.

સુધ બુધ આઈ સાથ મેં, સુરતા ફિરી સબન ।

કોઈ આગે પીછે અવલ, સબે હુએ ચેતન ॥ ૧૪ ॥

સુંદરસાથમાં એવું ભાન તથા એવી બુદ્ધિ આવી કે બધાની સુરતા પરમધામ તરફ વળવા લાગી. કોઈ આગળ છે, કોઈ પાછળ છે તો કોઈ બધાથી આગળ છે. આમ સૌ સાવચેત થઈ ગયા.

કોઈ કોઈ પીછે રેહે ગઈ, તિનકી સુરત રહી હમ માહેં ।

ઢીલ કરી જ્યોં સ્વાંતસિયોં, આએ અંગ પોહોંચે નાહેં ॥ ૧૫ ॥

કોઈ કોઈ આત્માઓ પાછળ રહી ગયા, તેમની સુરતા પણ મારામાં પ્રવેશી છે. જેમ વ્રજથી રાસમાં જતાં (વિલંબ થતાં) સાત્વિક સ્વભાવની સખીઓ શરીર છોડી પહોંચી હતી તેમ.

કહેં મહામત પરખ્યા તિનકી, જો પેહેલેં હુએ નિરમલ ।

છૂટે બિકાર સબ અંગ કે, આએ પોહોંચે ઈસક અવલ ॥ ૧૬ ॥

મહામતિ કહે છે, આ એવા બ્રહ્માત્માઓ માટે પરીક્ષાની ઘડી છે, જેમનાં હૃદય પહેલેથી જ નિર્મળ થઈ ગયા છે. જેમના બધા વિકાર ચાલ્યા ગયા છે તેવા બ્રહ્માત્માઓ પ્રેમમાં પ્રથમ સ્થાન મેળવી શક્યા.

પ્રકરણ ૯૨ ચોપાઈ ૧૩૨૦

રાગ શ્રી

અબ હમ ચલે ધામ કો, સાથ અપના લે ।

લિખ્યા કૌલ ફુરમાન મેં, આએ પોહોંચ્યા એ ॥ ૧ ॥

હવે અમે પોતાના સુંદરસાથને લઈને પરમધામ સિધાવી રહ્યા છીએ. કુરાનમાં લખેલી ભવિષ્યવાણીનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

સખી હમ તો હમારે ઘર ચલે, તુમ હૂજો હુસિયાર ।

સુરતા આગે ચલ ગઈ, હમ પીઠ દઈ સંસાર ॥ ૨ ॥

હે આત્માઓ ! અમે અમારે ઘેર ચાલી રહ્યા છીએ, તમે બધા સાવધાન થઈ જાઓ. અમારી સુરતા પરમધામ તરફ આગળ વધી તેથી અમે સંસાર તરફ પીઠ ફેરવી દીધી.

હમમેં પીછે કોઈ ના રહે, ઔર રહો સો રહો ।

ગુન અવગુન સબ કે માફ કિએ, જિન જો ભાવે સો કહો ॥ ૩ ॥

હવે આપણામાંથી કોઈ પણ આત્મા પાછળ નહીં રહે અને જેમને રહેવું હોય તે રહે. બધાનાં પુણ્ય અને પાપ મેં ક્ષમા કરી દીધાં છે. જેમને જે કહેવું હોય તે નિઃસંકોચ કહે.

અબ હમ રહ્યો ન જાવહી, મૂલ મિલાવે બિન ।

હિરદેં ચઢ ચઢ આવહી, સંસાર લગત અગિન ॥ ૪ ॥

હવે અમે મૂળ મિલવામાં પહોંચ્યા વિના નથી રહી શકતા. પરમધામની સ્મૃતિ હૃદયમાં વારંવાર આવી રહી છે, તેથી આ સંસાર અગ્નિ સમાન લાગવા લાગ્યો છે.

સોઈ બસ્તર સોઈ ભૂષન, સોઈ સેજ્યા સિનગાર ।

સોઈ મેવા મિઠાઈયાં, અલેખેં અપાર ॥ ૫ ॥

હવે આપણને પરમધામનાં એ જ વસ્ત્રાભૂષણ, રમણીય શય્યા, દિવ્ય શ્રંગાર અનંત મેવા-મીઠાઈઓ યાદ આવી રહી છે.

સોઈ ધની સોઈ વતન, સોઈ મેરો સુંદર સાથ ।

સોઈ વિલાસ અબ દેખિએ, દોરી ખેંચી ઉનકે હાથ ॥ ૬ ॥

એ જ ધામધણી, એ જ દિવ્યધામ, એ જ આપણો સુંદરસાથ તથા પરમધામનો એ જ આનંદ-વિલાસ દેખાય છે. ધામધણીએ સુરતારૂપી આપણી દોરીને પોતાના હાથ વડે ખેંચી લીધી છે.

સોઈ ચૌક ગલિયાં મંદિર, સોઈ થંભ દિવાલેં દ્વાર ।

સોઈ કમાડ સોઈ સીઢિયાં, ઝલકારોં ઝલકાર ॥ ૭ ॥

એ જ પરમધામનો ચોક, ગલીઓ, મંદિરો, સ્તંભો, દીવાલો, દ્વાર, કમાડ અને સીડીઓ દેખાઈ રહ્યાં છે. સર્વત્ર તેનો જ પ્રકાશ ઝગમગી રહ્યો છે.

સોઈ મોહોલ સોઈ માલિએ, સોઈ છજે રોસન ।

સોઈ મિલાવે સાથ કે, સોઈ બોલેં મીઠે બચન ॥ ૮ ॥

એ જ ઊંચો રંગમહેલ, તેની ઊંચી મેડીઓ, એ જ ત્રીજી મેડીનાં છજાં સઘળું પ્રકાશમાન છે. ત્યાં સુંદરસાથ મળીને બેસે છે અને ધામધણી સાથે મીઠાં વચન બોલે છે તે બધું હવે મને યાદ આવી રહ્યું છે.

સોઈ ઝરોખે ધામ કે, જિત ઝાંકત હમ તુમ ।

સો ક્યોં ના દેખો નજરોં, બુલાઈયાં ખસમ ॥ ૯ ॥

એ જ ત્રીજી મેડીના ઝરૂખા યાદ આવી રહ્યા છે, જ્યાંથી અમે તમને નીચે જોતા હતા. જ્યારે ધામધણી પોતે આપણને બોલાવી રહ્યા છે, ત્યારે તમે આ દશ્યોને કેમ જોતાં નથી ?

સોઈ ખેલના સોઈ હંસના, સોઈ રસ રંગ કે મિલાપ ।

જો હોવે ઈન સાથ કા, સો યાદ કરો અપના આપ ॥ ૧૦ ॥

પરમધામમાં અમારું ખેલવું, હસવું તથા પ્રેમાનંદમાં મળવું આ બધું અમને યાદ આવી રહ્યું છે. જેઓ પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ છે તેઓ પોતાની લીલાઓને સ્વયં યાદ કરે.

સોઈ ચાલ ગત અપની, જો કરતે માહેં ધામ ।

હંસના ખેલના બોલના, સંગ સ્યામાજી સ્યામ ॥ ૧૧ ॥

આપણે પરમધામમાં જે રીતે ચાલતા હતા તથા શ્યામ-શ્યામાજીની સાથે હસતા, ખેલતા અને બોલતા હતા તે પ્રસંગોને યાદ કરો.

સોઈ બાતેં પ્રેમ કી, સોઈ સુખ સનેહ ।

સુખ અખંડ કો ભૂલકે, ક્યોં રહે જૂઠી દેહ ॥ ૧૨ ॥

એ જ પ્રેમ, પ્રેમભરી વાતોની સ્નેહ પૂર્ણ સુખદ યાદ આવી રહી છે. એવાં અખંડ સુખોને ભૂલી જઈ આ જૂઠા શરીરના મોહમાં શા માટે પડ્યા છો ?

સોઈ સેજ્યા સોઈ મંદિર, સોઈ પીઉજી કો વિલાસ ।

સોઈ મુખ કે મરકલડે, છૂટી અંગ કી આસ ॥ ૧૩ ॥

એ જ રંગપરવાળી મંદિર અને એ જ સુખશય્યા, ધણીજનો એ જ હાસ્યવિલાસ, એ જ મંદ હાસ્ય, આ બધું યાદ કરતાં કરતાં આ જૂઠા દેહની આશા છૂટી ગઈ છે.

સોઈ રસીલે રંગ ભરે, નિરખેં નેત્ર ચઢાએ ।

સુંદર મુખ સનકૂલ કી, ભર ભર અમૃત પિલાએ ॥ ૧૪ ॥

ધામધણી આ રસીલાં તથા આનંદભર્યાં નેત્રો વડે અમને નીરખી રહ્યા છે. પ્રસન્ન મુખારવિંદ વડે શોભાયમાન બની અમને પ્રેમના પ્યાલા ભરી ભરીને પીવડાવે છે.

સોઈ કટાછે સ્યામકી, સીંચત સુરત ચલાએ ।

બંકે નૈન મરોર કે, દ્રષ્ટેં દ્રષ્ટ મિલાએ ॥ ૧૫ ॥

શ્યામસુંદર ધણીનાં એજ કટાક્ષપૂર્ણ નેત્ર છે, જેના વડે તેઓ આપણી સુરતાને પોતાની તરફ ખેંચે છે અને આપણા હૃદયમાં સ્નેહનું સિંચન કરે છે તથા ત્રાંસી નજરે આપણી આંખ સાથે આંખ મેળવે છે.

કહા કહૂં સુખ સાથકો, દેખેં ભૂકુટી ભૌહ ચઢાએ ।

સુખકારી સીતલ સદા, સુખ કહા કેહેસી જુબાંએ ॥ ૧૬ ॥

જ્યારે ધણી પોતાની ભ્રમર ચઢાવી પ્રેમપૂર્વક સુંદરસાથને નિહાળતાં એ ઘડીએ સુંદરસાથને થતા સુખનું વર્ણન શું કરું ? ધામધણીના આવા સદા સુખદાયી શીતલ નયનોના સુખનું વર્ણન આ જીભ કેવી રીતે કરી શકે ?

સૂદમ સરૂપ ને સુંદરતા, ઉનમદ સારે અંગ ।

બરાબર એકે ભાંત કે, ઔર કે વિધ કે રસ રંગ ॥ ૧૭ ॥

સુંદરસાથના સૂક્ષ્મ ચિન્મય સ્વરૂપની સુંદરતા તથા તેનાં અંગપ્રત્યંગોમાં ભરેલો પ્રેમોન્માદ સૌમાં એક જ પ્રકારનો હોય છે છતાં તેનાથી જુદા-જુદા પ્રકારના આનંદની અનુભૂતિ થાય છે.

એક દૂજે કે ચિત પર, ચાલ ચલે માહોં માહેં ।

પાત્ર પ્રેમ પ્રીત કે, હાંસ વિનોદ બિના કછૂ નાંહેં ॥ ૧૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓ પરસ્પર એકબીજાને મનોનુકુલ ચાલ ચાલે છે. પ્રેમ પ્રીતિના પાત્ર એવા આ બ્રહ્માત્માઓમાં હાસ્ય-વિનોદ સિવાય અન્ય કોઈ વ્યવહાર જ નથી.

બોએ નેક આવે ઈન ઘર કી, તો અંગ નિકસે આહે ।

સો તબહીં તતબિન મેં, પીઉજીપેં પોહોંયાએ ॥ ૧૯ ॥

એવા પરમધામની થોડી પણ સુગંધ આવી જાય તો અમારો આત્મા તત્ક્ષણ આ દેહનો ત્યાગ કરીને ધામધણીનાં ચરણોમાં પહોંચી જાય.

યાદ કરો જો માગિયા, ધનિએં ખેલ દેખાયા કર હેત ।

મહામત કહેં મેહેબૂબ કે, સુખમેં હો સાવચેત ॥ ૨૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! યાદ કરો કે ધામધણી સાથે તમે જેવો ખેલ જોવાની માગણી કરી હતી, ધણીએ તેને સ્નેહપૂર્વક બતાવી દીધો. તેથી મહામતિ કહે છે કે ધામધણીનો આનંદ મેળવવા માટે તૈયાર થઈ જાઓ.

પ્રકરણ ૯૩ ચોપાઈ ૧૩૪૦

રાગ ગૌરી

સુનો સાથજી સિરદારો, એ કીજો વચન વિચાર ।

દેખો બાહેર માહેં અંતર, લીજો સાર કો સાર જો સાર ॥ ૧ ॥

હે શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! સાંભળો અને આ વચનો પર વિચાર કરો. આ વચનોનું બહારથી શ્રવણ કરીને અંદરથી મનન કરો તથા તેનો સાર તથા સાર તત્ત્વને અંતરાત્મામાં ગ્રહણ કરો.

સુંદરબાઈ કહે ધામ સે, મેં સાથ બુલાવન આઈ ।

ધામ સે લ્યાઈ તારતમ, કરી બ્રહ્માંડ મેં રોસનાઈ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજ (સુંદરબાઈ)એ કહ્યું હતું કે હું પરમધામથી સુંદરસાથને બોલાવવા આવ્યો છું. તે જ સદ્ગુરુએ પરમધામથી તારતમ જ્ઞાન લાવીને સમગ્ર વિશ્વને પ્રકાશિત કરી દીધું છે.

સો સુંદરબાઈ ધામ ચલતે, જાહેર કહે વચન ।

આડી ખડી ઈંદ્રાવતી, કહે મેં રેહેના સકોં તુમ બિન ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી (સુંદરબાઈ)એ ધામ જતી વેળા સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે પરમધામનાં દ્વાર પર ઈન્દ્રાવતી ઊભી રહીને કહે છે કે હું તમારા વિના આ સંસારમાં રહી શકતી નથી.

દઈ દિલાસા બુલાએ કે, મેં લઈ સિખાપન ।

રૂહઅલ્લા કે ફુરમાન મેં, લિખે જામેં દોએ તન ॥ ૪ ॥

તેમણે મને બોલાવી સાન્તવન આપ્યું. મેં તેમનાં ઉપદેશ ભરેલાં વચનો ગ્રહણ કર્યાં. તેમણે ક્તેબગ્રંથોના પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે શ્યામાજી (રૂહઅલ્લાહ) સંસારમાં આવીને બે શરીરો ધારણ કરશે.

મૂલ સરૂપ બીચ ધામકે, ખેલ મેં જામેં દોએ ।

હરા હુલ્લા સુપેત ગુદરી, કહે રૂહઅલ્લા કે સોએ ॥ ૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓના મૂળ સ્વરૂપ શ્રી શ્યામાજીએ આ ખેલમાં આવીને બે શરીર (એક સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજીનું અને બીજું મારું શરીર) ધારણ કર્યાં. કતેબ ગ્રંથોમાં આ બે જામા (વસ્ત્રો) ને ઇસુનાં લીલા રંગનાં દિવ્ય વસ્ત્ર (હરા હુલ્લા) અને સફેદ રંગની ગોદડી બતાવ્યા છે.

હદીસોં ભી યોં કહ્યા, આખર ઈસા બુજરક ।

ઈમામ જ્યાદા તિનસેં, જિન સબોં પોહોંયાએ હક ॥ ૬ ॥

હદીસોમાં પણ એમ કહ્યું છે કે આત્મજાગૃતિ સમયે બ્રહ્માત્માઓના શિરોમણિ (સર્વશ્રેષ્ઠ) શ્રી શ્યામાજી શ્રી દેવચન્દ્રજીના રૂપમાં પ્રગટ થશે. જ્યારે તે બીજું શરીર ધારણ કરશે ને ઈમામ મહદી (છેલ્લા ધર્મગુરુ) રૂપે પ્રગટ થશે ત્યારે તેમને અત્યંત ખ્યાતિ મળશે કારણ કે તેઓ સઘળા જીવોને પરમાત્માના માર્ગ પર પહોંચાડશે.

ખાસી ગિરો કે બીચ મેં, આખર ઈમામ ખાવંદ હોએ ।

એ જો લિખ્યા ફુરમાન મેં, રૂહઅલ્લા કે જામેં દોએ ॥ ૭ ॥

વિશિષ્ટ સમુદાય - બ્રહ્માત્માઓમાં અંતિમ ધર્મગુરુ બધાના સ્વામી રૂપે બિરાજમાન થશે. તેમને જ કતેબ ગ્રંથોમાં શ્યામાજી (રૂહઅલ્લાહ)નું બીજું શરીર(જામા) કહેવાયું છે.

ભી કહ્યા બાનીચ મેં, પાંચ સરૂપ એક ઠૌર ।

ફુરમાન મેં ભી યોં કહ્યા, કોઈ નાહીં યા બિન ઔર ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુએ પોતાની વાણીમાં પણ કહ્યું હતું કે પાંચ શક્તિઓ (જોશ, આત્મા, તારતમ, આદેશ, મૂળબુદ્ધિ) એક જ સ્થાન પર પ્રકટ થશે. કતેબ ગ્રંથોમાં પણ એમ કહેવાયું છે કે અન્ય કોઈ પણ આ (ધર્મગુરુ - ઈમામ) થી શ્રેષ્ઠ નહીં હોય.

કહે સુન્દરબાઈ અક્ષરાતીત સે, આયા ખેલ મેં સાથ ।

દોએ સુપન એ તીસરા, દેખાયા પ્રાનનાથ ॥ ૯ ॥

સદ્ગુરુએ એમ પણ કહ્યું છે કે અક્ષરાતીત ધામથી બ્રહ્માત્માઓ આ નશ્વર ખેલમાં સુરતા રૂપે આવ્યા છે. ધામધણીએ આ સ્વપ્ન જગતમાં વ્રજ અને રાસ તથા આ ત્રીજી જાગણી લીલા બતાવી છે.

કહે ફુરમાન નૂર બિલંદ સે, ખેલ મેં ઉતરે મોમન ।

ખેલ તીન દેખે તીન રાત મેં, ચલે ફજર ઈનકા ઈજન ॥ ૧૦ ॥

કુરાનમાં કહ્યું છે કે નૂર બિલંદ-ઉચ્ચધામ(પરમધામ)થી બ્રહ્માત્માઓ માયાવી ખેલમાં ઊતરી આવ્યા છે. તેમણે લૈલ-તુલ-કદ્ર(મહિમામયી રાત્રિ)ના ત્રણ ખંડમાં ત્રણ લીલાઓ જોઈ છે. પ્રભાત સમયે (જાગણી લીલા) માં તેનો જ આદેશ ચાલશે.

યોં વિધ વિધ દ્રઢ કર દિયા, દે સાખ ધની ફુરમાન ।

અપની અકલ માફક, કેહે કેહે મુખ કી બાન ॥ ૧૧ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુ ધણીએ કતેબ ગ્રંથોનાં અનેક પુરાવા આપીને તે તથ્ય દઢ કરી દીધું. સંસારના અન્ય લોકોએ પણ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર સદ્ગુરુનાં આ વચનોની પુષ્ટિ કરી છે.

ધની ફુરમાન સાખ લેય કે, દેખાય દઈ અસલ ।

સો ફુરમાયા છોડ કે, કરેં યાહ્યા અપને દિલ ॥ ૧૨ ॥

સદ્ગુરુએ કતેબ ગ્રંથોનો પુરાવો આપીને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા તથા બ્રહ્માત્માઓના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી દીધું. કતેબ ગ્રંથોને માનનાર લોકો તેમનાં વચનો અવગણીને પોતાને મનફાવતું અર્થઘટન કરે છે.

તોડત સરૂપ સિંઘાસન, અપની દૌડાએ અકલ ।

ઈન બાતોં મારે જાત હેં, દેખો ઉનકી અસલ ॥ ૧૩ ॥

આવા લોકો પરમાત્માના સ્વરૂપ તથા તેમના સ્થાન (સિંહાસન - પરમધામ) ની અવગણના કરે છે અને પોતાની બુદ્ધિ પરમાત્મા તરફ દોડાવે છે. તેઓ તે રહસ્યો બાબતમાં થાપ ખાઈ જાય છે એ તેમની વાસ્તવિકતા છે.

બિના દરદ દૌડાવે દાનાઈ, સો પડે ખાલી મકાન ।

ઈસક નાહીં સરૂપ બિના, તો એ ક્યોં કહિએ ઈમાન ॥ ૧૪ ॥

પરમાત્માના વિરહની પીડા વિના જ તેઓ પોતાનું બુદ્ધિ - ચાતુર્ય દોડાવે છે તેથી તે લોકો શૂન્ય નિરાકારમાં જ ફસાઈ જાય છે. પરમાત્માનું સ્વરૂપ ન હોય તો તેમના પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથી. (પરમાત્મા સ્વરૂપને માનતા ન હોય તો) પછી તેઓ કોના પ્રત્યે વિશ્વાસ (ઈમાન) રાખશે ?

દરદી જાને દિલકી, જાહેરી જાને ભેખ ।

અન્તર મુસ્કિલ પોહોંચના, રંગ લાગ્યા ઉપલા દેખ ॥ ૧૫ ॥

ધામધણીના વિરહનો અનુભવ કરનાર વિરહી આત્મા જ સદ્ગુરુના દિલની વાત સમજી શકે છે. બાહ્ય દષ્ટિવાળા લોકો ફક્ત તેમની વેશભૂષાને મહત્ત્વ આપે છે. જેમણે માત્ર બાહ્ય સ્વરૂપ પર જ વિશ્વાસ કર્યો છે, તેને અન્તર્દૃઢ્ય સુધી પહોંચાડવાનું મુશ્કેલ હોય છે.

ઈન વિધ સેવેં સ્યામ કો, કહે જો મુનાફક ।

કહાવેં બરાબર બુજરક, પર ગઈ ન આખર લોં સક ॥ ૧૬ ॥

આ રીતે બાહ્ય દષ્ટિથી પરમાત્માની ઉપાસના કરનાર લોકો મિથ્યાચારી કહેવાય છે. પોતાને તો તેઓ જ્ઞાની કહેવડાવે છે, પરંતુ અંત સુધી તેના હૃદયમાંથી દ્વિધા મટતી નથી.

મૂલ ના લેવેં માએના, લેત ઉપલી દેખાદેખ ।

અસલ સરૂપ કો દૂર કર, પૂજત ઉનકા ભેષ ॥ ૧૭ ॥

લોકો મૂળ અર્થને સમજ્યા વિના ઉપરઉપર દષ્ટિ રાખે છે તથા ચિન્મય સ્વરૂપને છોડી દઈ ફક્ત તેના બાહ્ય વેશ (મૂર્તિ વગેરે)ની પૂજા કરે છે.

ઈત બાત બડી હૈ સમઝ કી, ઔર ઈમાન કા કામ ।

સાથજી સમઝ ઐસી યાહિએ, જૈસા કહ્યા અલ્લા કલામ ॥ ૧૮ ॥

અહીં વિશેષ સમજણની વાત છે અને વિશ્વાસ તથા શ્રદ્ધાની જરૂરિયાત છે. હે સુંદરસાથજી ! સમજ એવી હોવી જોઈએ જેવી રસૂલે કુરાનમાં દર્શાવી છે.

જેતી બાતેં કહૂં સાથજી, તિનકે દેઊં નિસાન ।

ઔર મુખ થેં ન બોલ હું, બિના ધની ફુરમાન ॥ ૧૯ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હું જેટલી વાતો કરું છું તે બધી માટે પ્રમાણ પણ આપું છું. શાસ્ત્ર વચન તથા સદ્ગુરુનાં વચનો સિવાય હું બીજી એક પણ વાત મારા મુખથી કહેતો નથી.

ઈન ફુરમાન મેં એસા લિખ્યા, કરે પાતસાહી દીન ।

બડી બડાઈ હોએસી, પર ઉમરાઓં કે આધીન ॥ ૨૦ ॥

કતેબ ગ્રંથોમાં એમ લખ્યું છે કે ભવિષ્યમાં એક જ સત્યધર્મનું શાસન ચાલશે. તેનું મહત્ત્વ ખૂબ વધશે, પરંતુ તે ધનવાનો(પ્રતિષ્ઠિતો)ને અધીન રહેશે.

કહે કુરાન બંદ કરસી, ઈનકે જો ઉમરાહ ।

એક તો કરસી બન્દગી, ઔર જો કહે ગુમરાહ ॥ ૨૧ ॥

કુરાનમાં એમ પણ કહ્યું છે કે એવા અગ્રણી ધનવાન લોકો કુરાનના ગૂઢાર્થને છૂપાવી દેશે. એક તરફ સાચા આત્માઓ સત્યની ઉપાસના કરશે અને બીજી તરફ એવા લોકો બધાને માર્ગ ભ્રષ્ટ (પથભ્રષ્ટ) કરશે.

મેં કરું ખુસામદ ઉનકી, મેં ડરતા હોં ઉનસે ।

જો કહાવેં મેરે ઉમરાહ, ઔર મેરે હુકમ મેં ॥ ૨૨ ॥

રસૂલ મહમ્મદે કહ્યું હતું કે હું એવા અગ્રણી લોકોથી ડરું છું તેથી તેમની ખુશામત કરું છું કેમ કે તેઓ મારી આજ્ઞાને નામે લોકોને માર્ગથી વિચલિત કરે.

એસા ના કોઈ ઉમરાહ, જો ભાંને દિલ કા દુખ ।

જબ કરસી તબ હોએસી, દિયા સાહેબ કા સુખ ॥ ૨૩ ॥

એવા કોઈપણ અગ્રણી થયા નથી જેઓ કોઈના દિલનું દુઃખ દૂર કરી શકે. જ્યારે તેઓ બીજાનું દુઃખ દૂર કરશે ત્યારે તેમને પરમાત્માનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

એહી બડા અચરજ, જો કહાવત હેં બંદે ।

જાનોં પેહેચાન કબૂં ના હુતી, એસે હો ગએ દિલ કે અંધે ॥ ૨૪ ॥

એ આશ્ચર્યની વાત છે કે જે ખુદાના બંદા (સેવક) કહેવડાવે છે તેમને ક્યારેય પરમાત્મા (ખુદા) ની ઓળખાણ જ નથી થઈ. આમ તેઓ દિલના અંધ બની ગયા છે.

મેં બુરા ન ચાહું તિનકા, પર વે સમઝત નાહીં સોએ ।

યાર સજા દે સકત હેં, પર સો મુઝસે ન હોએ ॥ ૨૫ ॥

રસૂલ મહમ્મદે એમ પણ કહ્યું છે કે એવા લોકોનું પણ હું ભૂંડું ઈચ્છતો નથી પરંતુ તેઓ સમજતા જ નથી. તેમના મિત્ર તેમને સજા આપી શકે છે, પરંતુ મારાથી તે નથી થઈ શકતું.

મેરે દિલ કે દરદ કી, એક સાહેબ જાને બાત ।

એસા તો કોઈ ના મિલયા, જાસોં કરોં બિખ્યાત ॥ ૨૬ ॥

મારા દિલની વેદના એક પરમાત્મા જ જાણી શકે છે. મને એવી કોઈ વ્યક્તિ મળી નથી જેને હું મારા દિલની વાત કહી શકું.

જો કોઈ સાથ મેં સિરદાર, લઈ ધામ ધની રોસન ।

ખેંચ છોડ સકો સો છોડિયો, ના તો આપે છૂટે હુએ દીન ॥ ૨૭ ॥

તેથી જે અગ્રણી સુંદરસાથ ધામધણીના જ્ઞાનનો પ્રકાશ મેળવી ચાલી રહ્યા છે તેઓ પરસ્પરની ખેંચતાણ છોડી દે નહિ તો સમય આવતાં પોતે જ તે છૂટી જશે અર્થાત્ તેને છોડવી પડશે.

મેરે તો ગુજરાન હોએસી, જો પડ્યા હોં બંધ ।

જો કદી ન છૂટ્યા રાત મેં, તો ફજર છૂટસી ફંદ ॥ ૨૮ ॥

મારો તો એ રીતે નિર્વાહ થઈ જશે કારણ કે હું સુંદરસાથની જાગૃતિ માટે બંધાયેલો છું. ખેંચતાણ અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિમાં છૂટી ગઈ નથી તે તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતાં જરૂરથી છૂટી જશે.

ધામ ધની દઈ રોસની, જો બડે જમાતદાર ।

સોભા દઈ અતિ બડી, જિનકે સિર મુદાર ॥ ૨૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓના અગ્રણી ધામધણી સદ્ગુરુએ મને તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા જાગ્રત કર્યો અને જાગણીની જવાબદારી સોંપીને સુંદરસાથમાં મારી શોભા વધારી.

મેં ઈન સુખ દુખ સે ના ડરું, મેરે ધની યાહિએ સનમુખ ।

મોહે એહી કસાલા હોત હૈ, જબ કોઈ દેત સાથ કો દુખ ॥ ૩૦ ॥

હવે હું આ સંસારી સુખદુઃખોથી ડરતો નથી. હું તો માત્ર એમ ઈચ્છું છું કે ધામધણી જ મારી સન્મુખ હોવા જોઈએ. હવે કોઈ સુંદરસાથને કષ્ટ પહોંચે છે તો તેથી જ ફક્ત હવે હું દુઃખી થાઉં છું.

મેરી એક દ્રષ્ટ ધનીય મેં, દૂજ સાથ કે માહેં ।

તો દુખ આવે મોહે સાથ કો, ના તો દુખ મોહે કહું નાહેં ॥ ૩૧ ॥

મારી એક દ્રષ્ટિ ધણી તરફ છે, બીજી દ્રષ્ટિ સુંદરસાથજીમાં લાગેલી છે. તેથી સુંદરસાથને દુઃખી જોઈ મને પીડા થાય છે, અન્યથા મને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ નથી.

કોઈ કોઈ અપની યાતુરી, લે ખેંચ કરે મૂઢ મત ।

અકલ ના દૌડી અંતર લોં, ખેંચેં લે ડારે ગફલત ॥ ૩૨ ॥

કેટલાય લોકો મૂર્ખાની જેમ પોતાની બુદ્ધિ યાતુર્યથી પરસ્પર ખેંચતાણ કરે છે. તેમની બુદ્ધિ શાસ્ત્રોના ઊંડાણ (ગૂઢાર્થ) સુધી પહોંચતી નથી. તેમની અજ્ઞાનતા જ તેમને ખેંચીને ભ્રમમાં નાખે છે.

એ તો ગત સંસાર કી, જો ખેંચાખેંચ કરત ।

આપન તો સાથી ધામ કે, હૈ હમમેં તો નૂર મત ॥ ૩૩ ॥

સંસારનો વ્યવહાર જ એવો છે કે અહીં લોકો પરસ્પર ખેંચતાણ જ કરતા રહ્યા છે. અમે તો પરમધામના આત્માઓ છીએ, અમારી અંદર તો જાગ્રત બુદ્ધિનો પ્રકાશ છે.

મોમિન બડે આકલ, કહે આખર જમાને કે ।

ઈનકી સમઝ લેસી સબે, આસમાન જિમી કે જે ॥ ૩૪ ॥

એમ કહેવાયું છે કે અંતિમ સમયે પ્રગટ થનારા બ્રહ્માત્માઓ બહુ બુદ્ધિશાળી હશે. સ્વર્ગના દેવતાગણ તથા પૃથ્વીના માનવીઓ બધા તેમના દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે.

જો કોઈ નિજ ધામ કી, સો નિકસો રોગ પેહેયાન ।

જો સુરત પીછી ખેંચેહીં, સો જાનો દુસમન છલ સૈતાન ॥ ૩૫ ॥

જે પરમધામના આત્માઓ છે, તેઓ રાગ દ્વેષ રૂપી રોગને ઓળખી તેનાથી મુક્ત થઈ જાય, પરમધામ તરફ જઈ રહેલ સુરતાને જે માયા તરફ ખેંચે છે તેને જ છળ કપટવાળો શત્રુ સમજવો.

અબ બોહોત કહૂં મેં કેતા, કરી હૈ ઈસારત ।

દિલ આવે તો લીજો સલૂક, સુખ પાએ કહેં મહામત ॥ ૩૬ ॥

હું હવે વધું શું કહું ? મેં તો ફક્ત સંકેત જ કર્યો છે. ઠીક લાગે તો તેને વ્યવહારમાં ઉતારજો. મહામતિ કહે છે કે એમ કરનારને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

પ્રકરણ ૮૪ ચોપાઈ ૧૩૭૬

રાગ શ્રી

સોઈ સોહાગિન ધામમેં, જો કરસી ઈત રોસન ।

તૌલ મોલ દિલ માફક, દેસી સુખ સબન ॥ ૧ ॥

આ સંસારમાં પરમધામના જ્ઞાનને પ્રકાશિત કરનાર આત્મા જ પરમધામની સોહાગણ છે. તેઓ સઘળા આત્માઓનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કરીને સૌને પોતાની યોગ્યતા અનુસાર અખંડ સુખ આપશે.

સાથ માહેં સૈયાં ધામકી, ઈમાન વાલી સિરદાર ।

સો ધન ધામકો તૌલસી, કરસી દ્રઢ નિરધાર ॥ ૨ ॥

સુંદરસાથમાં પણ પરમધામના આત્માઓ જ વિશ્વાસુ તથા શિરોમણિ કહેવાશે. તેઓ પરમધામની સંપદાનું મૂલ્યાંકન કરશે અને તેને પોતાનાં હૃદયમાં દૃઢ કરશે.

પેહેલે તૌલે બુધ જાગૃત, પીછે તૌલે ધની આવેસ ।

ઔર તૌલે ઈસક તારતમ, તબ પલટે ઉપલો ભેસ ॥ ૩ ॥

તેઓ સર્વપ્રથમ જાગૃત બુદ્ધિના અને ધણીના આવેશનું મૂલ્યાંકન કરશે. પછી પ્રેમ અને તારતમનું પણ મૂલ્યાંકન કરશે, ત્યારે તેની બાહ્ય માન્યતાઓ બદલાઈ જશે.

તબ તૌલાસી વાસના, ઔર તૌલાસી હુકમ ।

સબ બલ તૌલેં બલવંતિયાં, ઔર તૌલેં સરૂપ ખસમ ॥ ૪ ॥

ત્યારે બ્રહ્મવાસનાઓ તથા ધણીજીની આજ્ઞાનું મૂલ્યાંકન થશે. એવા શક્તિશાળી બ્રહ્માત્માઓ જ પોતાના ધણીના સ્વરૂપની સાથોસાથ બધી વસ્તુઓનું મૂલ્યાંકન કરી શકશે.

રોસન કરસી આપે અપના, જો સૈયાં જમાતદાર ।

એ કૌલ અવલ જોસ કા, જો કિયા હૈ કરાર ॥ ૫ ॥

એવા જે અગ્રણી બ્રહ્માત્માઓ હશે, તેઓ પોતે જ પોતાનું મહત્ત્વ પ્રગટ કરશે. સંસારમાં જઈને ન ભૂલવાની જે પ્રતિજ્ઞા પરમધામમાં કરી હતી તેને તેઓ જ નિભાવશે.

જો સૈયાં હમ ધામ કી, સો જાનેં સબ કો તૌલ ।

સ્યામ સ્યામાજી સાથ કો, સબ સૈયોપેં મોલ ॥ ૬ ॥

પરમધામના અમે બ્રહ્માત્માઓ જ બધાનું મૂલ્યાંકન કરી શકીએ છીએ. શ્યામ-શ્યામાજી તથા બ્રહ્મસૂષ્ટિનું મૂલ્યાંકન (મહત્વ) પણ અમે બ્રહ્માત્માઓને જ જ્ઞાત છે.

નૂર રોસન બલ ધામ કો, સો કોઈ ન જાને હમ બિન ।

અંદર રોસની સો જાનહીં, જિન સિર ધામ વતન ॥ ૭ ॥

પરમધામના દિવ્ય જ્ઞાનના પ્રકાશના સામર્થ્યની જાણકારી અમે બ્રહ્માત્માઓ સિવાય કોઈને નથી. જેમને પરમધામનું દાયિત્વ પ્રાપ્ત છે, તે જ તેની અંદરના પ્રકાશને જાણી શકે છે.

ઈસક ઈમાન ધની ધામ કો, ઔર જોસ જાગૃત પેહેયાન ।

તૌલે ધની ધન ધામ કા, યોં કહે કુરાન નિસાન ॥ ૮ ॥

બ્રહ્માત્માઓજ ધામધણીના પ્રેમ, તેના પ્રત્યે વિશ્વાસ, ધણીનો જોશ, આત્મજાગૃતિ તથા ધણીની ઓળખ તથા પરમધામનું મહત્વ સમજી શકે છે, એવો સંકેત કુરાનમાં આપ્યો છે.

સાથ અંગ સિરદાર કો, સિરદાર ધની કો અંગ ।

બીય સિરદાર દોઊ અંગ કે, કરે ન રંગ કો ભંગ ॥ ૯ ॥

બધા બ્રહ્માત્માઓ શ્યામાજીના અંગ રૂપ છે તથા શ્યામાજી શ્રી રાજજીના અંગરૂપ છે. તેથી શ્રી શ્યામાજી બંને અંગ (શ્રીરાજજી અને બ્રહ્માત્માઓ)ના પ્રેમરસને ઓછો થવા દેતાં નથી.

સાથ ધામ કે સિરદાર કો, મોમિન મન નરમ ।

મિલાવે ઔર ધનીય કી, દોઊ ઈનકે બીય સરમ ॥ ૧૦ ॥

સુંદરસાથ માટે શ્યામાજીનું હૃદય દ્રવિત રહે છે. બધા સુંદરસાથને જાગ્રત કરીને ધામધણીની ઓળખ કરાવવાની જવાબદારી નિભાવવામાં જ શ્યામાજીનું ગૌરવ છે.

ઈત પરખ્યા પ્રગટ, ઉઠાવેં અપના ભાર ।

ઔર બોઝ નિબાહે સાથ કો, ઔર બોઝ મસનંદ ભરતાર ॥ ૧૧ ॥

તેમને જેમણે પોતાની ફરજનું યથાર્થ પાલન કર્યું એ જ તેમની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા છે. તેમણે સુંદરસાથને જાગ્રત કરવાની જવાબદારી તથા ધામધણીનું વર્ચસ્વ (પદવી) ટકાવી રાખવાનું કર્તવ્ય નિભાવ્યું.

એ તો પાતસાહી દીન કી, સો તો ગરીબી સે હોએ ।

ઔર સ્વાંત સબૂરી બિના, કબહૂં ન પાવે કોએ ॥ ૧૨ ॥

ધર્મ સામ્રાજ્યનું વહન તો વિનમ્રતાથી જ થઈ શકે છે. શાંતિ(સંતોષ) અને ધૈર્ય વિના એવા સામ્રાજ્યને કોઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી.

એ લસકર સારા દિલ કા, સો દિલબરી સબ ચાહે ।

દિલ અપના દે ઉનકા લીજીએ, ઈન વિધ ચરનોં પોહોંચાએ ॥ ૧૩ ॥

આ બધી સેનાઓ (શાંતિ, ધૈર્ય વગેરે) હૃદય જ છે તેથી બધા લોકો હૃદયની ઉદારતા(દિલબરી) ચાહે છે તેથી પોતાનું દિલ દઈને બીજાનાં દિલ જીતી લઈએ. તેના દ્વારા ધામધણીના ચરણકમળમાં પહોંચી શકાય છે.

જો કોઈ ઉલટી કરે, સાથી સાહેબ કી તરફ ।

તો ક્યોં કહિએ તિન કો, સિરદાર જો અસરફ ॥ ૧૪ ॥

જે વ્યક્તિ ધામધણી તરફ ઉન્મુખ આત્માઓને તેમનાથી વિમુખ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે એવી વ્યક્તિને પ્રતિષ્ઠિત અથવા અગ્રણી કેમ કહેવાય ?

કહ્યા કુરાને બંદ કરસી, ઈન કે જો ઉમરાહ ।

આધીન હોસી તિન કે, જો હોવેગા પાતસાહ ॥ ૧૫ ॥

કુરાનમાં કહ્યું છે કે એવી અગ્રણી વ્યક્તિ જ ધણીના આદેશની અવગણના કરશે. ધર્મના સમ્રાટે પણ એવા લોકોને અધીન રહેવું પડશે.

લટી તિન સે ન હોવહીં, જો કહે સિરદાર ।

સબોં સિરદાર એક હોવહીં, મિને બારે હજાર ॥ ૧૬ ॥

સઘળા બ્રહ્માત્માઓમાં શિરોમણિ કહેવડાવનાર શ્યામાજી દ્વારા કોઈ પ્રકારની ભૂલ નહીં થાય, કારણ કે સૌ બ્રહ્માત્માઓના શિરોમણિ એક શ્યામાજી જ છે.

લિખ્યા હૈ કુરાન મેં, છિપી ગિરો બાતન ।

સો છિપી બાતૂન જાનહીં, એ ધામ સૈયાં લછન ॥ ૧૭ ॥

કુરાનમાં લખ્યું છે કે બ્રહ્માત્માઓ છુપાયેલા છે. તેઓ જ કુરાનનાં ગૂઢ રહસ્યોને સમજશે. પરમધામના આત્માઓનું એ જ લક્ષણ છે.

ભી લિખ્યા કુરાન મેં ગિરો કી, સોહોબત કરસી જોએ ।

નિજ બુધ જાગૃત લેય કે, સાહેબ પેહેયાને સોએ ॥ ૧૮ ॥

કુરાનમાં એમ પણ લખ્યું છે કે જે એવા આત્માઓનો સંગ કરશે તેઓ જ તેમની પાસેથી જાગૃત બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના ધણીને ઓળખશે.

ફુરમાન કહે ગિરો સાહેદી, દેસી કારન પૈગંમર ।

સબ કેહેસી મહંમદ કા દેખિયા, તબ કુફર તોડસી મુનકર ॥ ૧૯ ॥

કુરાનનું કહેવું છે કે આત્માઓનો આ સમુદાય જ પેગમ્બરની સાક્ષી આપશે. તે આત્માઓ જ રસૂલ મહમ્મદના મ્યારાજની વાત કરશે, ત્યારે આ વાતોથી નાસ્તિકોનો ભ્રમ ભાંગશે.

કરે પાક જિમી આસમાન કો, એસી બુજરક ગિરો સોએ ।

હોસી રુજૂ માએને સબ ઈન સે, ઈન જેસી દૂજી ન કોએ ॥ ૨૦ ॥

તે બ્રહ્માત્માઓ એવા મહાન હશે કે તેઓ પૃથ્વી અને આકાશના લોકોને (માનવ તથા દેવોને) પણ પવિત્ર બનાવશે. તેમનાથી જ બધા ધર્મગ્રંથોનું રહસ્ય સ્પષ્ટ થશે. તેથી તેમના સમાન બીજું કોઈ નહીં હોય.

ગિરો માફક સિરદાર ચાહિએ, જેસા કહ્યા રસૂલ ।

ખૈંય લેવે દિલ સાથ કો, સબ પર હોએ સનકૂલ ॥ ૨૧ ॥

રસૂલે કહ્યું છે કે આવા મહાન આત્માઓના સમુદાયના શિરોમણિ પણ એવા જ મહાન હોવા જોઈએ, જે પ્રસન્ન ચિત્ત રહીને સૌ સુંદરસાથના હૃદયને તેમના તરફ આકર્ષે.

એ મેં કહી તુમ સમજને, એ હૈ બડો બિસ્તાર ।

બોહોત કહ્યા મેરે ધની ને, તુમ કરોગે કેતા વિચાર ॥ ૨૨ ॥

તમને સમજાવવા માટે જ મેં આ ટૂંકમાં કહ્યું છે, પરંતુ તેનો વિસ્તાર અતિ અધિક છે. ધામધણી સદ્ગુરુએ તો ઘણું બધું કહ્યું છે, પરંતુ તમે તેના પર કેટલો વિચાર કરી શકશો ?

લે સાખ ધની ફુરમાન કી, મહામત કહેં પુકાર ।

સમજ સકો સો સમઝિયો, યા યાર યા સિરદાર ॥ ૨૩ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ તથા ધર્મગ્રંથોના પ્રમાણના આધાર દ્વારા મહામતિ પોકાર કરીને કહે છે. બ્રહ્માત્મા અથવા શિરોમણિ સખીઓ આ રહસ્યને જેટલું સમજી શકે તેટલું સમજી લે.

પ્રકરણ ૯૫ ચોપાઈ ૧૩૯૯

રાગ શ્રી

તો ભી ઘાવ ન લગ્યા રે કલેજેં ।

ના લગ્યા રે કલેજેં, જો એતે દેખે ધની ગુન ।

કોટ બ્રહ્માંડ જાકી પલથેં પૈદા, સો ચાહે હમારા દરસન ॥ ૧ ॥

ધણીજીના આટલા ઉપકાર જોવા છતાં મારા હૃદયમાં કોઈ ચોટ લાગી નહીં. જેમની ઈચ્છાથી આવાં કરોડો બ્રહ્માંડ એક પળમાં ઉત્પન્ન થયાં છે, એવા અક્ષરબ્રહ્મ પણ આપણાં (બ્રહ્માત્માઓના) દર્શનની ચાહના રાખે છે.

અચરજ એક સાથ જ, સુનો કહૂં અપની વીતક ।

ધનિએ મોકોં મેહેર કર, લે પોહોંચાઈ હક ॥ ૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! એક આશ્ચર્યની વાત છે તે સાંભળો. હું આપવીતી કહું છું. સદ્ગુરુ ધણીએ મારા પર કૃપા કરીને મને અક્ષરાતીત પરમાત્મા સુધી પહોંચાડી દીધો છે.

ઈમાન લ્યાઓ સો લ્યાઈયો, કહૂં અનભવ કી બાત ।

મોકોં મિલે ઈન વિધસોં, શ્રી ધામ ધની સાખ્યાત ॥ ૩ ॥

હું મારા અનુભવની વાત કહું છું તેના પર જેને વિશ્વાસ કરવો હોય તે કરે. મને આ રીતે સાક્ષાત્ ધામધણી મળ્યા છે.

પીછે ઈમાન સબ લ્યાવસી, એ જો ચૌદે તબક ।

અવલ યકીન બ્રહ્મસૃષ્ટ કા, જિનમેં ઈમાન ઈસક ॥ ૪ ॥

આ ચૌદ લોકના સઘળા જીવો તો પછી વિશ્વાસ કરશે, પરંતુ સર્વપ્રથમ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ જ મારી વાત પર વિશ્વાસ કરશે, કારણ કે તેમનામાં જ પ્રેમ અને આસ્થા છે.

એ બાત નીકે બિચારિયો, જ્યોં તુમેં સાખ દેવે આતમ ।

પીછે સાખ દુની સબ દેયસી, એસા કિયા ખસમ ॥ ૫ ॥

આ વાત પર સારી રીતે વિચાર કરી જોજો, જેથી તમને તમારો આત્મા પ્રમાણ આપે. પછી તો સંસારના સઘળા લોકો તેનું પ્રમાણ આપશે. કારણ કે ધામધણીએ આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરી છે.

મેં તો કદુ ન જાનતી, શ્રી શ્યામાજી દઈ ખબર ।

આપન આએ ખેલ દેખને, ધામ અપના ઘર ॥ ૬ ॥

મને તો કંઈ ધ્યાન નહોતું. શ્રી શ્યામાજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુએ જ મને જાણકારી આપી કે આપણે સહુ આ માયાવી ખેલ જોવા આવ્યા છીએ તથા આપણું ઘર પરમધામ છે.

મોહે ભેજ ધનીને, તુમ કો બુલાવન ।

સાથ જ મિલકે ચલિએ, જાઈએ અપને વતન ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુએ એમ પણ કહ્યું છે કે મને ધામધણીએ તમને બોલાવવા માટે મોકલ્યા છે. તેથી હે સુંદરસાથજી ! આપણે બધા મળીને પોતાના ઘર પરમધામ તરફ જઈએ.

હમ બ્રહ્મસૃષ્ટ આઈ ધામ સે, અક્ષર ખેલ દેખન ।

ખેલ દેખ કે જાગિએ, ઘર અસલૂ અપને તન ॥ ૮ ॥

અમે બધા બ્રહ્માત્માઓ અક્ષરબ્રહ્મનો ખેલ જોવા માટે પરમધામથી આ જગતમાં આવ્યા છીએ. હવે આ ખેલ જોઈને જાગ્રત થઈ જાઓ. તમારા મૂળ સ્વરૂપ (તન) પરઆત્મા તો પરમધામમાં જ છે.

સાહેબ તો પૂરા મિલ્યા, તબ થી મેં લડકપન ।

પેહેયાન કરાવને અપની, બોહોતક કહે વચન ॥ ૯ ॥

મને પૂર્ણજ્ઞાની સદ્ગુરુ તો મળ્યા, પરંતુ ત્યારે હું અબોધ બાળક જેવો હતો. તેમણે મને પોતાની ઓળખાણ કરાવવા અનેક ઉપદેશો આપ્યા.

સો મેં કદુ ના દિલ ધરે, ભૂલ ગઈ અવસર ।

કે વિધ કરી જગાવને, પર મેં જાગી નહીં ક્યોંએ કર ॥ ૧૦ ॥

આ ઉપદેશો મેં મારા હૃદયમાં ધારણ જ ન કર્યા. તેથી મેં એવા સુઅવસરને ખોયો. સદ્ગુરુએ મને જાગ્રત કરવા માટે અનેક પ્રયાસ કર્યા છતાં હું જાગી શક્યો નહીં.

મોહે ચલતે બખત બુલાએ કે, જાહેર કરી રોસન ।

ધામ દરવાજે ઈંદ્રાવતી, ઠાઠી કરે રુદન ॥ ૧૧ ॥

કહે મોહે અકેલી છોડકે, તુમ ધામ ચલો ક્યોં કર ।

પીછે મેં દુનિયાં મિને, ક્યોં રહૂંગી તુમ બિગર ॥ ૧૨ ॥

સદ્ગુરુએ ધામ જતી વખતે મને બોલાવીને આ રહસ્ય સ્પષ્ટ કર્યું કે પરમધામના દ્વાર પર ઈંદ્રાવતી ઊભાં ઊભાં રહી રહ્યાં છે તે કહે છે કે મને એકલી છોડીને તમે ધામ કેવી રીતે જઈ રહ્યા છો ? તમારા વિના હું આ સંસારમાં કેવી રીતે રહી શકીશ ?

એહ વચન શ્યામાજીએ, સબ સાથ કો કહે સુનાએ ।

ઈંદ્રાવતી આએ બિના, હમ ધામ ચલ્યો ન જાએ ॥ ૧૩ ॥

શ્રી શ્યામાજી(સદ્ગુરુ)એ આ વાતો સૌ સુંદરસાથજીને કહી બતાવીને જણાવ્યું કે ઈંદ્રાવતીના આવ્યા વિના મારાથી પરમધામ જવાતું નથી.

એક રસ આતમ કરકે, આપ હુએ અંતરાએ ।

અનભવ કરાએ જુદે હુએ, પર લગ્યા ન કલેજેં ઘાએ ॥ ૧૪ ॥

આ રીતે મારા આત્મા સાથે એકાકાર બનીને સદ્ગુરુ અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા. મને મારો આત્મા અને ધામધણીનો અનુભવ કરાવીને તેઓ શરીરથી અલગ થઈ ગયા છતાં મારા હૃદયમાં કોઈ ચોટ લાગી નહીં.

અંતરગત મેં રેહે ગએ, ધનીકે દો એક સુકન ।

એ દરદ ન કાહૂં બાંટિયા, સો મેં કહ્યા ન આગે કિન ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં આ ઉપદેશ વચનોમાંથી બે એક વચન જ મારા હૃદયમાં અંકિત થઈ ગયાં છે. તેમના વિયોગની વેદનાને હું કોઈ સાથે વહેંચી શક્યો નથી, તથા કોઈની સમક્ષ કહી પણ શક્યો નથી.

મોહે બોહોત કહી સમજાએ કે, પર પેહેયાન ના હુઈ પૂરન ।

તબ આપ અંદર આએ કે, બહુ વિધ કરી રોસન ॥ ૧૬ ॥

સદ્ગુરુએ મને સમજાવતાં ઘણું બધું કહ્યું, પરંતુ મને તેમના સ્વરૂપની પૂરી ઓળખાણ ન થઈ. ત્યારે તેમણે મારા હૃદયમાં બિરાજીને અનેક પ્રકારે તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો.

અંદર મેરે બૈઠ કે, કે વિધ કિયો વિસ્તાર ।

સો રોસની જુબાં ક્યોં કહે, વાકો વાહી જાને સુમાર ॥ ૧૭ ॥

મારા હૃદયમાં બેસીને તેમણે અનેક પ્રકારે આ તારતમ જ્ઞાનનો (વાણીરૂપે) વિસ્તાર કર્યો. હું આ નશ્વર જીભ વડે આ દિવ્ય પ્રકાશનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? તેનો મર્મ તો સ્વયં સદ્ગુરુ જ જાણે છે.

તબ કછુક મોકોં સુધ ભઈ, કછુક ભઈ પેહેયાન ।

એ દરદ કહૂં મેં કિન કો, ધની હો ગએ અંતરધ્યાન ॥ ૧૮ ॥

ત્યારે મને થોડું ભાન થયું તથા જરાક ઓળખાણ થઈ. પછી સદ્ગુરુ ધણી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા. આ વિરહ-વેદના હું કેવી રીતે કહું ?

મોહે દિલ મેં એસા આઈયા, એ જો ખેલ દેખ્યા બ્રહ્માંડ ।

તો કયા દેખી હમ દુનિયાં, જો ઈનકો ન કરેં અખંડ ॥ ૧૯ ॥

ત્યારે મારા દિલમાં એવો વિચાર આવ્યો કે આપણે બ્રહ્મસૃષ્ટિઓએ આ બ્રહ્માંડમાં આવીને ખેલ જોયો છે. તો અહીંના જીવોને અખંડ મુક્તિ ન અપાવીએ તો આ સંસારને જોવાની સાર્થકતા જ શી રહેશે ?

બડી બડાઈ અપની, સુની હમારી હમ ।

હમ દેં મુક્તિ સબન કો, જાએ મિલેં ખસમ ॥ ૨૦ ॥

આપણે સદ્ગુરુના મુખેથી આપણો પોતાનો મોટો મહિમા સાંભળ્યો છે. તેથી આપણે બધા જીવોને અખંડ સ્થળોમાં મુક્તિ આપીને આપણા ધણીને જઈ મળીશું.

વચન હમારે ધામ કે, ફેલે હેં ભરત ખંડ ।

અબ પસરસી ત્રૈલોક મેં, જિત હોસી મુક્ત બ્રહ્માંડ ॥ ૨૧ ॥

આપણા પરમધામની વાતો પૂરા ભરતખંડમાં ફેલાઈ છે. હવે ચૌદ લોકમાં તેનો ફેલાવો થશે. જેનાથી બ્રહ્માંડના સમસ્ત જીવો મુક્ત થઈ જશે.

ધની ભેજી કિતાબ હાથ રસૂલ, જાએ કહિયો હોએ અમીન ।

આખર ધની આવસી, તબ લ્યાઈયો સબ યકીન ॥ ૨૨ ॥

ધામધણીએ રસૂલ સાહેબના હાથે પોતાનો સંદેશો મોકલીને કહ્યું કે તમે અગ્રણી બનીને ત્યાં જાઓ અને એમ કહો કે અંતિમ સમયે પરમાત્મા પોતે આવશે તે સમયે તમે બધા તેમના પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખજો.

એ બંધ ધનિએ પેહેલે બાંધે, સો લિખે માહેં ફુરમાન ।

ઈન જિમી સાહેબ આવસી, દીદાર હોસી સબ જહાન ॥ ૨૩ ॥

કુરાનમાં લખ્યું છે કે ધામધણીએ એવી વ્યવસ્થા પહેલેથી જ કરી છે કે આ સંસારમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા આવશે તથા આખા સંસારને તેમનાં દર્શન થશે.

લે હિસાબ સબન પેં, કરસી કજા અદલ ।

ભિસ્ત દેસી સયરાયર, કર સાફ સબન કે દિલ ॥ ૨૪ ॥

તે(પરમાત્મા) બધાનો હિસાબ લઈ બધાનો ન્યાય કરશે. બધાના હૃદયને નિર્મળ બનાવી સયરાયર પ્રાણીમાત્રનાં મુક્તિ સ્થાનો (બહિશ્તો)માં પહોંચાડી દેશે.

જો સાહેબ કિન દેખ્યા નહીં, ના કદુ સુનિયા કાન ।

સો સાહેબ ઈત આવસી, કરસી કાયમ સબ જહાન ॥ ૨૫ ॥

જે અક્ષરાતીત બ્રહ્મને ન કોઈએ જોયા છે કે ન તેમના વિષયમાં કોઈએ કાનો-કાન સાંભળ્યું છે, તેઓ પોતે અહીં પ્રગટ થશે તથા સઘળી સૃષ્ટિને અખંડ કરી દેશે.

ફુરમાન મહંમદ લ્યાઈયા, કિયા અતિ ઘના સોર ।

કહ્યા રબ આલમ કા આવસી, રાત મેટ કરસી ભોર ॥ ૨૬ ॥

રસૂલ મહમ્મદે કુરાન રૂપે પરમાત્માની આજ્ઞા મેળવીને આ સંસારમાં ઘણો પોકાર કર્યો અને કહ્યું છે કે સમગ્ર બ્રહ્માંડના સ્વામી (રબ આલમ) આવશે તથા તેઓ આજ્ઞાનરૂપી શક્તિના અંધકારને દૂર કરીને જ્ઞાનરૂપી પ્રભાતનો પ્રકાશ ફેલાવશે.

રૂહ અલ્લા કી આવહીં, જો ઈસ્વરોં કા ઈસ ।

સો ઈન જિમી મેં પાતસાહી, કરસી સાલ ચાલીસ ॥ ૨૭ ॥

ઈશ્વરોના પણ ઈશ (સ્વામી) રૂપે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની અંગના (રૂહઅલ્લાહ) શ્રી શ્યામાજી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી રૂપે આ સંસારમાં આવશે અને ચાલીસ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરશે.

મારેગા કલિજુગ કો, એ જો ચૌદે તબક અંધેર ।

તિનકો કાટ કાઢસી, ટાલસી ઉલટો ફેર ॥ ૨૮ ॥

ઈશ્વરોના ઈશ શ્રી દેવચંદ્રજી કળિયુગ(નાસ્તિકતા)રૂપી સેતાનને મારશે. આ બ્રહ્માંડના ચૌદ લોકમાં ફેલાયેલ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને મટાડીને સર્વ જીવોના જન્મ-મૃત્યુરૂપી અવળાં બંધનો તોડી નાખશે તથા સંસારનાં પ્રાણીઓને અવળાં માર્ગોથી હટાવી સીધા સત્ય (એક પરમાત્માના) માર્ગે લઈ જશે.

દજાલ સરૂપ અંધેર કો, આખર ઈસા મારસી તાએ ।

પેહેલે નિરમલ કરકે, લેસી કદમોં સુરત લગાએ ॥ ૨૯ ॥

અંતિમ સમયે પધારેલ સદ્ગુરુ (ઈશા) અજ્ઞાન-અંધકારરૂપી શત્રુનો નાશ કરશે તથા સંસારના જીવોના હૃદયને શુદ્ધ કરીને તેમનું ધ્યાન ધણીનાં ચરણોમાં લગાવી દેશે.

પીછે પ્રલે કરકે, લેસી તુરત ઉઠાએ ।
ચૌદે તબક સચરાચર, દેસી ભિસ્ત બનાએ ॥ ૩૦ ॥

પછી આ સંસારનો પ્રલય (સ્વપ્રવત અસ્તિત્વ સમજાવી) કરીને તેમને પોતાના શરણમાં લેશે અને ચૌદ લોકના સચરાચર જીવોને જાગ્રત કરીને તેમને મુક્તિ સ્થાને પહોંચાડશે.

ખાસી ઉમત જો મહંમદી, આઈ અરસ સે ઉતર ।
તાએ અપના ઈલમ દેયકે, લે ચલસી અપને ઘર ॥ ૩૧ ॥

રસૂલ મહમ્મદે કુરાનમાં જેને વિશિષ્ટ સમુદાય (ખાસી ઉમત) કહ્યો છે તે બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી આ સંસારમાં આવ્યા છે તેને પોતાનું તારતમ (દિવ્ય) જ્ઞાન આપીને સદ્ગુરુ તેમને પોતાને ઘેર (પરમધામ) લઈ જશે.

યોં લિખ્યા ફુરમાન મેં, આખર બીચ હિંદુઅન ।
મુલક હોસી નબિયન કા, ધની દઈ બડાઈ ઈન ॥ ૩૨ ॥

કુરાનમાં એમ પણ લખ્યું છે કે અંતિમ સમયે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા હિંદુઓની વચ્ચે આવશે ત્યારે આ ભારતવર્ષ અવતારી(નબીઓ)નો દેશ હશે. આ રીતે ધામધણીએ આ બ્રહ્માત્માઓની પ્રશંસા કરી છે.

ફુરમાન જાહેર પુકારહીં, બીચ હિંદુઓ ભેષ ફકર ।
પાતસાહી કરસી મહંમદ, આખરી પૈગંમર ॥ ૩૩ ॥

કુરાન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં પોકારીને કહે છે કે હિંદુઓની વચ્ચે ફકીરી (ત્યાગી સંત) વેશે છેલ્લા પૈગંમર આવીને ધર્મનું સામ્રાજ્ય ફેલાવશે.

સો મહંમદ આગૂં ભેજિયા, કેહેને વચન આગમ ।
સો ખાસ ઉમત આઈ ઈત, એ જો લેને આએ હમ ॥ ૩૪ ॥

આ પ્રકારની ભવિષ્યવાણી કહેવા માટે પરમાત્માએ પહેલેથી જ રસૂલ મહમ્મદને મોકલ્યા. રસૂલે જે વિશિષ્ટ સમુદાય (બ્રહ્મસૃષ્ટિ) ની ચર્ચા કરી છે, તેઓ આ જગતમાં આવ્યા છે. તે બ્રહ્માત્માઓને લેવા માટે અમે આવ્યા છીએ.

એ સબદ સારે મહંમદે, આએ પેહેલે ક્રિયા પુકાર ।
મહંમદ મેહેદી રૂહઅલ્લા, આખર વાહી સિર મુદાર ॥ ૩૫ ॥

રસૂલ મહમ્મદે પહેલેથી આવીને આ બધી વાતો કરી છે કે છેલ્લા મહમ્મદ ઈમામ મહદી અને રૂહઅલ્લાહ (શ્રી દેવચન્દ્રજી)ને શિરે અંતિમ સમય(ક્યામત)ના ન્યાયની જવાબદારી રહેશે.

ખોલ હકીકત મારફત, બતાએ ક્યામત કે દિન ।
કે વિધ બંધ ધનિઓં બાંધે, અપની ઉમત કે કારન ॥ ૩૬ ॥

કુરાનનાં ગૂઢ રહસ્યો (હકીકત અને મારફત) ને સ્પષ્ટ કરીને સદ્ગુરુએ આત્મ જાગૃતિ (ક્યામત) નો દિવસ દેખાડી દીધો. આ રીતે પોતાના આત્માઓ માટે ધામધણીએ એવી કેટલીયે વ્યવસ્થા કરી.

વિજિયા અભિનંદ બુધજી, ઓર નેહેકલંક ઈત આએ ।

મુક્તિ દેસી સબન કો, મેટ સબે અસુરાએ ॥ ૩૭ ॥

શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે વિજયાભિનંદ નિષ્કલંક બુદ્ધાવતાર પ્રગટ થઈને બધાની આસુરી વૃત્તિઓનો નાશ કરશે તથા તેમને અખંડ સ્થાનોમાં મુક્તિ આપશે.

દિન ભી લિખે જાહેર, બીચ કિતાબ હિંદુઆન ।

જો સાખ લિખી ઈનમેં, સોઈ સાખ ફુરમાન ॥ ૩૮ ॥

હિંદુ ધર્મગ્રંથોમાં આ દિવસનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ કતેબ ગ્રંથોમાં પણ તેની સાક્ષી આપવામાં આવી છે.

કે વિધ ધનિએં એસા લિખ્યા, દેને ચૌદે તબકોં ઈમાન ।

સો ધામ ધની ઈત આએ કે, કરાઈ સબોં પેહેચાન ॥ ૩૯ ॥

ચૌદ લોકના જીવોને વિશ્વાસ બેસે તે માટે ધામધણીએ આ પ્રકારે અનેક સાક્ષીઓ મોકલી છે. એ જ ધામધણીએ અહીં આવીને આ સાક્ષીઓ દ્વારા સહુને પોતાની પિછાણ કરાવી.

યોં સાખ આતમ દેવહીં, વચન આગમ કે દેખ ।

દેને ઈમાન સબન કો, વિધ વિધ લિખે વિસેખ ॥ ૪૦ ॥

આ પ્રકારની ભવિષ્યવાણીઓને જોઈને આત્મા સાક્ષી પૂરે છે કે સમગ્ર સંસારને વિશ્વાસ અપાવવા માટે જ તેમાં વિભિન્ન પ્રકારે વિશેષ વાતો લખવામાં આવી છે.

મહામત કહેં ધની ધામ કે, મુઝસોં કિયો મિલાપ ।

આખર સુખ ઈન સાથમેં, મોહે કર થાપી આપ ॥ ૪૧ ॥

મહામતિ કહે છે કે આવા ધણી સદ્ગુરુ રૂપે આવીને મને મળ્યા તથા આ અંતિમ સમયે સુંદરસાથને અખંડ સુખ આપવા મને આ જવાબદારી સોંપી.

પ્રકરણ ૯૬ ચોપાઈ ૧૪૪૦

રાગ શ્રી

ઈન ધનીકે બાન મોકોં ના લગે,

મોકોં ના લગે, કહા કિયો કરમ અધમ ।

તો ભી ઈસક ન આયા મોકોં, એ કેસા હુઆ જીલમ ॥ ૧ ॥

આવા સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનોનાં બાણ પણ મારા હૃદયમાં ખુંપી ગયાં નહીં. મેં એવું તે શું અધમ કાર્ય કર્યું કે મને ધામધણી પ્રત્યે પ્રેમ જાગ્રત થયો નહીં ? આ કેવો અનર્થ થઈ રહ્યો છે ?

રંચક ઈસારત ધની કી, જો પાવે આસક જીઉ ।

સો જીવ બિન એક લોં, રેહે ના સકે બિના પીઉ ॥ ૨ ॥

પ્રેમી જીવને જો પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમનો સહેજ પણ સંકેત મળે તો તે એક પળવાર પણ પોતાના ધણી વિના રહી ન શકે.

સો ભી પીઉ જીઉ ઈન જિમી કે, એ જો ફના બ્રહ્માંડ ।

મેરો તો જીઉ પીઉ ધામકો, એ જો અક્ષરાતીત અખંડ ॥ ૩ ॥

આ સ્થિતિ પણ આ નશ્વર બ્રહ્માંડના જીવ અને તેના સ્વામીની છે, પરંતુ મારે તો આત્મા તથા ધામધણી બંનેય અખંડ અક્ષરાતીત પરમધામનાં છે.

એસી પ્રીત જીવ સૃષ્ટ કી, જાકે પીઉ વિસ્નુ સેષસાઈ ।

વાકો રટત જાત અહેનિસ, બ્રહ્મ અક્ષર સુધ ન પાઈ ॥ ૪ ॥

જીવસૃષ્ટિમાં પણ એવી પ્રીતિ છે કે જેના ઈષ્ટ ભગવાન વિષ્ણુ અથવા શેષશાયી નારાયણ છે તેઓ રાત દિવસ તેમના નામનું રટણ કરે છે છતાં તેમને અક્ષર બ્રહ્મની પણ સુધ થઈ નથી.

કોટ બ્રહ્માંડ અક્ષર કે પલ થેં, યોં કહે સાસ્ત્ર ત્રિગુન ।

સો અક્ષર કિને ના દ્રઢ કિયા, ના દ્રઢ કિયા ઈનોં વતન ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રોમાં જોવા મળે છે કે અક્ષરબ્રહ્મ (કૂટસ્થ અક્ષર)ની એક પળમાં અનેક બ્રહ્માંડો ઉત્પન્ન થઈ નાશ પામે છે. એવા અક્ષરબ્રહ્મ તથા તેમના ધામને કોઈએ પણ આજ સુધી નક્કી કરી બતાવ્યું નથી.

સો અક્ષર અક્ષરાતીત કે, આવેં દરસન નિત ।

તલે ઝરોખે આએ કે, કર મુજરા ઘરોં ફિરત ॥ ૬ ॥

એવા અક્ષરબ્રહ્મ પણ અક્ષરાતીતના દર્શન માટે દરરોજ આવે છે. તેઓ ત્રીજી ભૂમિના ઝરૂખાની નીચે ચાંદની ચોકમાં ઊભા રહી અક્ષરાતીતનાં દર્શન કરે છે તથા પોતાના ઘેર (અક્ષરધામમાં) પાછા જાય છે.

સોએ ધની અક્ષરાતીત, ઈત આએ મુઝ કારન ।

અંગ દિયો મોહે જાન અંગના, દિલ સનમંધ આન વતન ॥ ૭ ॥

આવા અક્ષરાતીત ધણી મારે માટે સદ્ગુરુ બનીને આ સંસારમાં આવ્યા છે. તેમણે મને પોતાની અંગના જાણીને પોતાનો જોશ પ્રદાન કર્યો તથા મારા હૃદયમાં પરમધામનો સંબંધ સ્થાપ્યો.

મોહે દઈ સિખાપન, ધોખે દિએ સબ ભાંન ।

અંતર પટ ઉડાએ કે, કર દઈ સબ પેહેચાન ॥ ૮ ॥

તેમણે મને ઉપદેશ આપી મારા બધા સંશયોને દૂર કર્યા અને હૃદય પરના અજ્ઞાનના પડદાને દૂર કરી પૂર્ણ પિછાણ કરાવી.

અક્ષર પાર દાર જો હુતે, સોએ દિએ સબ ખોલ ।

એસી કુંજી દઈ કૃપા કી, જો કિનહૂં ન પાયા મોલ ॥ ૯ ॥

આ રીતે તેમણે અક્ષરથી પાર પરમધામનાં સઘળાં દ્વાર ખોલી નાખ્યાં તથા કૃપાપૂર્વક એવી કૂંચી (જ્ઞાન) આપી, જેનું મૂલ્ય કોઈ પણ આંકી શકે નહિ.

સબ બ્રહ્મસૃષ્ટ આઈ ધામ સે, અક્ષરાતીત ઈન ધની ।

મોકોં સબે વિધ સમઝાઈ, આપ જાન અપની ॥ ૧૦ ॥

બધા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી આવ્યા છે તથા તેમના ધણી અક્ષરાતીત છે. આ રીતે મારા ધણીએ મને પોતાની અંગના જાણીને બધી વાતો સમજાવી દીધી.

ધનિએ હેત કરકે મુઝકો, કે વિધ દઈ સમજાએ ।

સાખ સાશ્ર સબ સબદ, મોહે વિધ વિધ દઈ જગાએ ॥ ૧૧ ॥

ધણીએ મને પ્રેમપૂર્વક કેટલીય વાતો સમજાવી. શાસ્ત્રો તથા સંતોની વાણીઓની સાક્ષીઓ આપીને મને વિવિધ પેરે જાગ્રત કર્યો.

બોહોત ધનિએ મોકોં ચાહ્યા, જાને પ્રેમ ઉપજે ઈન ।

સો પ્રેમ ક્યોંએ ન આઈયા, એસા હિરદે નિપટ કઠિન ॥ ૧૨ ॥

ધામધણીએ મારામાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવા બહુ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ મારું હૃદય એટલું કઠોર હતું કે તેમાં કોઈ પ્રકારનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો નહીં.

તો ભી પ્રેમ ના ઉપજ્યા, ધની કર કર થકે સનેહ ।

ઢીઠ નિપટ નિઠુર ભઈ, ધની ક્યોંએ ના સકે લેહ ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુ ધણી મને પ્રેમ આપી આપીને થાકી ગયા, તો પણ મારા હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો નહીં. હું એવો કઠોર તથા નિષ્ઠુર થઈ ગયો કે હું મારા ધણીનો ઉપદેશ કોઈ રીતે ગ્રહણ કરી શક્યો નહિ.

કુરમાન ભેજ્યા જુદે હોએ, દેને કો સાખ દોએ ।

સો મેહેર ધનીકી મેં હી જાનોં, ઔર ન સમજે કોએ ॥ ૧૪ ॥

પછી અંતર્ધાન થઈને તેઓ મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા તથા વેદ અને ક્તેબ બંનેની સાક્ષી આપવા તેમણે મને કુરાનનું જ્ઞાન કરાવ્યું. સદ્ગુરુ ધણીની આ પ્રકારની કૃપાની મને જ ખબર છે, અન્ય કોઈ તેને સમજી શકતા નથી.

સોએ સુકન દિએ લુદની, કુરમાન યાહી સે ખુલે ।

ઔર ન કોઈ ખોલ સકે, જો ચૌદે તબક મિલે ॥ ૧૫ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ મને એવું તારતમ જ્ઞાન (ઈલ્મ લુદની) આપ્યું, જેથી વેદ અને ક્તેબ ગ્રંથોનું રહસ્ય સમજાવા લાગ્યું. ચૌદ લોકનાં પ્રાણી એક સાથે મળીને પ્રયત્ન કરે તો પણ તેઓ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યો ખોલી શકતાં નથી.

સો મેં સમજાઈ સાથ કો, લે કુરમાન વચન ।

ફેલે હેં ભરત ખંડ મેં, અબ પોહોંયે ચૌદે ભવન ॥ ૧૬ ॥

તેથી હું ક્તેબ ગ્રંથોનાં પણ દૃષ્ટાંતો ટાંકીને સુંદરસાથને સમજાવું છું. આ તારતમ જ્ઞાન હજુ તો ભરતખંડમાં ફેલાયું છે, હવે ચૌદ લોકમાં તેનો વિસ્તાર થશે.

એસી જગાએ ખડી કરી મુઝે, ઔર સબ પર મેરી બુધ ।

ખબર ન અક્ષર બ્રહ્મ કો, સોએ ભઈ મુઝે સુધ ॥ ૧૭ ॥

મને એવી રીતે જાગ્રત કરી દીધો કે સમગ્ર તારતમ જ્ઞાન (મારી બુદ્ધિમાં) છવાઈ ગયું. પરમધામની લીલાઓનું ભાન અક્ષરબ્રહ્મને પણ નહોતું. તે જ્ઞાન પણ મને પ્રાપ્ત થઈ ગયું.

આપ જૈસી કર બૈઠાઈ, તો ભી પ્રેમ ન ઉપજ્યા ઈત ।

સો રોવત હોં અંદર, ફેર ફેર જીવ બિલખત ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુએ મને તેમના સમાન બનાવી દીધો. છતાં મારા હૃદયમાં પ્રેમ ભાવ જાગ્રત થયો નહીં. તેથી હું અંદર ને અંદર રહી રહ્યો છું. મારો જીવ વારંવાર વ્યાકુળ થઈ જાય છે.

મેહેબૂબ એસી મૈં ક્યોં ભઈ, લે પ્રેમ ન ખડી હુઈ ।

મહામત દુષ્ટાઈ ક્યોં કરી, લે બિરહા માહેં ના મુઈ ॥ ૧૯ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! હું એવો નિષ્ઠુર કેમ બની ગયો કે ધણીનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા છતાં ઊભો થઈ ન શક્યો. મહામતિ કહે છે - મેં એવી દુષ્ટતા કેમ કરી ? પ્રિયતમ ધણીનો વિરહ ભોગવીને હું મરી કેમ ન ગયો ?

પ્રકરણ ૯૭ ચોપાઈ ૧૪૫૯

રાગ શ્રી

તો ભી ચોટ ના લગી રે આતમ કો, જો એતી સાખ ધનિએ દઈ ।

કઠિન કઠોર નિપટ એસી આતમા, એતી સાખેં લે ગલ ના ગઈ ॥ ૧ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ એવાં દૃષ્ટાંતો આપ્યાં તો પણ મારા હૃદયમાં તેમના ઉપદેશની કોઈ ચોટ લાગી નહિ. મારું હૃદય એટલું કઠોર અને નિષ્ઠુર થઈ ગયું કે આટલા દૃષ્ટાંતોથી પણ દ્રવિત ન થયું.

કે સાખેં ધનિએ દઈ મુઝે, શ્રી શ્યામાજી આએ ઈત ।

સો તારતમ કહ્યા મૈં તુમેં, દેખો સાખ દેત હૈ ચિત ॥ ૨ ॥

શ્રી શ્યામાજીએ પોતે અહીં આવીને અનેક દૃષ્ટાંતો આપ્યાં. એજ શ્યામાજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુએ આપેલ તારતમજ્ઞાન મેં તમને આપ્યું છે. જુઓ, તમારું હૃદય પણ તેની સાક્ષી પૂરશે.

કહ્યા સાહેબ ઈત આવસી, સો ઝૂઠ ના હોએ ફુરમાન ।

સખ કા હિસાબ લેય કે, કાયમ કરસી જહાન ॥ ૩ ॥

ધામધણી આ સંસારમાં આવશે, એની સાક્ષી પૂરનાર કુરાનની વાણી પણ જૂઠી નથી. ધણી બધાનો હિસાબ-કિતાબ લઈને આ સંસારને અખંડ કરશે.

પૂછો અપની આતમ કો, કોઈ દૂજા હૈ ઈતદાએ ।

રૂહ અલ્લા ઈલમ લ્યાએ કે, કેહેલાવેં ઈત ખુદાએ ॥ ૪ ॥

તમે તમારા આત્માને પૂછો, એવા ધણી વિના નિજધામમાં અન્ય કોઈ છે ? સ્વયં શ્યામાજી સદ્ગુરુ રૂપે અહીં તારતમજ્ઞાન સાથે આવીને બ્રહ્મસ્વરૂપ કહેવાયા છે.

સો બિના હિસાબેં હદીસેં, ભી અનભવ ઈત બોલત ।

સાથજી દિલ દે દેખિયો, જો હમ તુમમેં બીતત ॥ ૫ ॥

હટીસોમાં પણ આવા અસંખ્ય ઉલ્લેખ છે તથા અમારો અનુભવ પણ એવું જ કહે છે. હે સુંદરસાથજી ! અમારી તથા તમારી એવી આપવીતીને ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરો.

બસીયત નામે આએ દરગાહ સે, તિન સાખ દઈ બનાએ ।

અગ્યારે સદી જાહેર લિખી, સો કૌલ પોહોંચ્યા આએ ॥ ૬ ॥

મક્કાથી આવેલા વસિયતનામામાં પણ આ વચનોની સાક્ષી છે. અગિયારમી સદીમાં આત્મજાગૃતિની (ક્યામત) થવાની વાત તેમાં કહી હતી તે અહીં સિદ્ધ થાય છે.

કે કિતાબે હિંદુઅન કી, સાખે લિખી માહેં ઈન ।

આએ ધની જૂઠ ઉડાવને, કરસી સત રોસન ॥ ૭ ॥

હિંદુ ધર્મગ્રંથોમાં પણ આવા પ્રકારની કેટલીય સાક્ષીઓ આપી છે. હવે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર દૂર કરવા માટે આવ્યા છે. તેઓ અહીં પરમધામના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવશે.

દેખો કે સાખે ધનીય કી, ભી દેખો અનભવ આતમ ।

કે સાખે દેખો ફુરમાન મેં, જો મેહેર કર ભેજ્યા ખસમ ॥ ૮ ॥

આ પ્રકારની અનેક સાક્ષીઓ જોઈને સ્વયં આત્મામાં પણ તેનો અનુભવ કરો. આ રીતે ધણી દ્વારા કૃપાપૂર્વક મોકલેલ કુરાનની સાક્ષીને પણ જુઓ.

ઔર હટીસોં મેં કે સાખે, કે બસીયત નામે સાખ ।

કે કિતાબે હિંદુઅન કી, દેત ભાષ ભાષ કે લાખ ॥ ૯ ॥

હટીસો અને વસિયતનામામાં પણ અનેક સાક્ષીઓ છે. આ રીતે હિંદુ ધર્મગ્રંથોમાં પણ કેટલીય ભાષાઓમાં એવી લાખો સાક્ષીઓ મળે છે.

કે સાખે દૈ સાધો સંતોં, બોલે બાની આગમ ।

કેહે ના સકોં તુમકો સાથજી, દોસ દેખ અપના હમ ॥ ૧૦ ॥

અનેક સાધુ-સંતોએ પણ પોતાની ભવિષ્યવાણીમાં આ પ્રકારની સાક્ષીઓ આપી છે. આ બધી વાતો હું કહી શકતો નથી. હું તો પોતાનો જ દોષ જોઈ રહ્યો છું.

એક સાખે આવે ઈમાન, કે સાખે દેને બાંધે બંધ ।

તો ભી ઈમાન ન આયા હમકો, કોઈ હિરદે ભયા ઐસા અંધ ॥ ૧૧ ॥

એકજ સાક્ષીથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, એવી અનેક સાક્ષીઓ સદ્ગુરુએ અમને આપી છે, છતાં અમને વિશ્વાસ ન થયો. અમારું હૃદય જ એવું અંધ થઈ ગયું છે.

દેખો વિચાર કે સાથજી, સાખ દઈ આતમ મહામત ।

સો આતમ સાખ સબોં કી દેયસી, પોહોંચ્યા ઈલમ હમારાજિત ॥ ૧૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! વિચારપૂર્વક જુઓ, મહામતિ તમને તેમના આત્માની સાક્ષી આપી રહ્યા છે. આપણું તારતમ જ્ઞાન જ્યાં જ્યાં પહોંચશે ત્યાં ત્યાં તેમનો આત્મા પણ બધાને આ વાતની સાક્ષી આપશે.

રાગ મારુ

ધિક ધિક પડો મેરી બુધ કો,

મેરી સુધ કો, મેરે નત કો, મેરે મન કો, યાદ ન કિયા ધની ધામ ।

જેહેર જિમીસોં લગ રહી, ભૂલી આઠોં જામ ॥ ૧ ॥

મારું મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત તથા આ શરીરને ધિક્કાર છે. કેમકે તેમણે ધામધણીને યાદ નથી કર્યા અને સંસારના વિષ જેવા વિષયોમાં રત બનીને આઠેય પહોર પોતાના ધણીને ભૂલતાં ગયાં.

મૂલ વતન ધનિએ બતાઈયા, જિત સાથ સ્યામાજી સ્યામ ।

પીઠ દઈ ઈન ઘર કો, ખોયા અખંડ આરામ ॥ ૨ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુએ એ મૂળઘર (પરમધામ) બતાવ્યું જ્યાં શ્યામ - શ્યામાજી તથા સુંદરસાથ છે. એવા અખંડ ઘર તરફ પીઠ ફેરવી અમે અખંડ સુખો ગુમાવ્યાં.

સનમંધ મેરા તાસો કિયા, જાકો નિજ નેહેયલ નામ ।

અખંડ સુખ એસા દિયા, સો મેં છોડ્યા બિસરામ ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુએ મારો સંબંધ આ અનાદિ અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણજી સાથે જોડી દીધો, જેમનું નામ જ અખંડ છે. તેમણે તો મને એવું અખંડ સુખ પ્રદાન કર્યું, પરંતુ હું માયાવી સુખોમાં રચ્યોપચ્યો રહીને આ અખંડ સુખ મેં છોડી દીધું.

ખિતાબ દિયા એસા ખસમેં, ઈત આએ ઈમામ ।

કુંજ દઈ હાથ ભિસ્ત કી, સાખી અલ્લા કલામ ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુએ અહીં આવીને મને નિષ્કલંક બુદ્ધ (ઈમામ મહદી)ની ઉપાધિ આપી. તેમણે કતેબ ગ્રંથોની સાક્ષી આપીને જીવોના મુક્તિ સ્થાનો (બહિશ્તો)ના દ્વારની કૂચી મારા હાથમાં સોંપી દીધી.

અખંડ સુખ છોડ્યા અપના, જો મેરા મૂલ મુકામ ।

ઈસક ન આયા ધનીય કા, જાએ લગી હરામ ॥ ૫ ॥

છતાં મેં મૂળ ઘર પરમધામનાં આ અખંડ સુખો છોડી દીધાં, મને ધામધણી પ્રત્યે પ્રેમ પણ ઉત્પન્ન ન થયો તથા હું જૂઠાં વિષય સુખોમાં રચ્યોપચ્યો રહ્યો.

ખોલ ખજાના ધનિએ સબ દિયા, અંગ મેરે પૂરા ન ઈમાન ।

સોએ ખોયા મેં નીંદ મેં, કરકે સંગ સૈતાન ॥ ૬ ॥

ધામધણીએ અખંડ ભંડાર ખોલીને મને આપી દીધો, છતાં પણ મારા હૃદયમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ નહીં. મેં દુષ્ટ માયાનો સંગ કરીને આ અખંડ ભંડારને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં ગુમાવી દીધો.

ઉમર ખોઈ અમોલક, મોહ મદ કોધ ને કામ ।

વિષયા વિષે રસ ભેદિયા, ગલ ગયા લોહૂ માંસ ચામ ॥ ૭ ॥

મેં મારું અમૂલ્ય જીવન કામ, કોધ, મદ અને મોહમાં ફસાઈને ગુમાવી દીધું. વિષયોના વિષય રસે મારા શરીરને એટલું બધું પ્રભાવિત કર્યું કે રક્ત, માંસ, ચામડી બધું ગળી ગયું.

અબ અંગ મેરે અપંગ ભાએ, બલ બુધ ફિરી તમામ ।

ગાએ અવસર કહા રોઈએ, છૂટ ગઈ વહ તામ ॥ ૮ ॥

હવે મારાં બધાં અંગો શિથિલ થઈ ગયાં છે તથા મારું બધું બળ તથા બુદ્ધિ પણ માયા તરફ લાગી

ગયાં. અવસર વીતી ગયા પછી રડવાથી શું ફાયદો ? સદ્ગુરુના ધામગમનની સાથોસાથ હવે તો આત્માનો આહાર પણ છૂટી ગયો.

પાર દ્વાર સબ ખોલ કે, કર દઈ મૂલ પેહેયાન ।
સંસે મેરે કોઈ ના રહ્યા, એસે ધની મેહેરબાન ॥ ૯ ॥

આવા કૃપાળુ સદ્ગુરુ ધણીએ પાર(બેહદ)નાં બધાં દ્વાર ખોલી નાખીને મને પોતાના મૂળ (પર આત્મા) ની ઓળખાણ કરાવી, જેને કારણે હવે મને કોઈ પણ શંકા બાકી રહી નથી.

ખોહોત કહ્યા ઘર ચલતે, વચન ન લાગે અંગ ।
ઈન્દ્રાવતી હિરદે કઠિન ભઈ, ચલી ના પીઉજી કે સંગ ॥ ૧૦ ॥

સદ્ગુરુએ પરમધામ જતી વેળા મને બહુ સમજાવ્યો, પરંતુ તેમનું એક પણ વચન મારા હૃદયમાં ઊતર્યું નહીં. ઈન્દ્રાવતી એવા કઠોર હૃદયની થઈ ગઈ કે તે સદ્ગુરુ ધણી સાથે પરમધામ જઈ ન શકી.

તબ હારકે ધનિએ વિચારિયા, ક્યોં છોડું અપની અરધંગ ।
ફેર બૈઠે માહેં આસન કર, મહામતિ હિરદેં અપંગ ॥ ૧૧ ॥

ત્યારે હતાશ થઈને ધણીએ વિચાર કર્યો કે હું પોતાની અંગનાને એકલી કેવી રીતે છોડી દઉં ? પછી તેઓ મહામતિના અપંગ હૃદયમાં બિરાજમાન થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૯૯ ચોપાઈ ૧૪૮૨

ધની એતે ગુન તેરે દેખકે, ક્યોં ભઈ હિરદે કી અંધ ।
કે સાખેં સાહેદિયાં લે લે, યાહી મેં રહી ફંદ ॥ ૧ ॥

હે ધણી ! તમારા આટલા ગુણો જોઈને પણ હું કેવી રીતે હૃદયનો આંધળો થઈ ગયો ? કેટલીય સાક્ષીઓ અને ઉદાહરણો મળવા છતાં પણ હું માયાના ફંદામાં કેવી રીતે ફસાયો ?

કે સાખેં લે ધની કી, કે સાખેં લે ફુરમાન ।
કે સાખેં લઈ સાશ્વત કી, અંતસકરન મેં આન ॥ ૨ ॥

કે સાખેં સાધુન કી, કે સાખેં સબદ બ્રહ્માંડ ।
આતમ મેરી અનભવ સે, લગાએ દેખી અખંડ ॥ ૩ ॥

મેં સદ્ગુરુના ઉપદેશો, કુરાનનાં વચનો તથા શાસ્ત્રોની સાક્ષી મારા હૃદયમાં ધારણ કર્યાં. આ રીતે આ બ્રહ્માંડના અનેક સંતોની વાણીની સાક્ષી આપીને પોતાના અનુભવ સાથે અખંડ વસ્તુ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

જો કોઈ કબીલા પાર કા, સો સારોં ને દઈ સાખ ।
ધની ગુન આએ આતમ નજરોં, સો કહે ન જાએ મુખ ભાખ ॥ ૪ ॥

ભવસાગરની પાર પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરનાર કેટલાય સાધકોએ પણ એવી જ સાક્ષીઓ આપી. હવે સદ્ગુરુ ધણીના ગુણ મારા હૃદયમાં આ રીતે ઉતર્યા કે તેનું વર્ણન આ મુખ વડે થઈ શકતું નથી.

કે સાખેં ગુન વિચાર વિચાર, વિધ વિધ કરી પુકાર ।

તો ભી ધાવ કલેજેં ના લગ્યા, યોં ગયા જનમ આકાર ॥ ૫ ॥

કેટલીય સાક્ષીઓ અને સદ્ગુરુના ગુણો પર વિચાર કરીને મેં જુદી જુદી રીતે સદ્ગુરુનો ગુણાનુવાદ પણ કર્યો. છતાં મારા હૃદયમાં ધણીના વિરહનો ધા ન લગ્યો. આમ મેં મારું જીવન વ્યર્થ ગુમાવ્યું.

કે સાખેં ગુન મુખ કેહે કેહે, ઉમર ખોઈ મેં સબ ।

અજૂં આતમ ખડી ના હુઈ, ક્યોં પુકારું મેં અબ ॥ ૬ ॥

શાસ્ત્રોની અનેક સાક્ષીઓ અને ધણીના એવા કેટલાય ગુણોની પ્રશંસા પોતાના મુખ વડે કહી કરીને મેં મારું આયુષ્ય ગુમાવી દીધું. છતાં પણ હજી સુધી મારો આત્મા જાગીને ઊભો ન થયો. હવે હું કેવી રીતે પોકાર કરું ?

અબ દિન બાકી કછુ ના રહે, સો ભી દેખાએ દઈ તુમ સરત ।

ક્યોં મુખ ઉઠાઉં આગૂં તુમ, ચરનોં લાગૂં જિન બખત ॥ ૭ ॥

હે ધણી ! હવે આત્મજાગૃતિની અવધિના દિવસો બાકી રહ્યા નથી. આત્મ જાગૃતિ માટે અંતિમ ઘડી પણ તમે બતાવી દીધી. પરમધામમાં જાગ્રત થઈને તમારાં ચરણોમાં પ્રણામ કરતો હું મારું શિર ઊંચું રાખી કેવી રીતે જોઈ શકીશ ?

જ્યોં જ્યોં તુમ કૃપા કરી, મેં ત્યોં ત્યોં કિએ અવગુન ।

તિન પર ફેર તુમ ગુન કિએ, મેં ફેર ફેર કિએ બિધન ॥ ૮ ॥

હે ધણી ! તમે મારા પર જેમ જેમ કૃપા કરી તેમ તેમ હું અવગુણ કરતો ગયો. છતાંય તમે વારંવાર કૃપા કરી, છતાં મેં તો વિઘ્નો જ નાખ્યાં.

ગુન ધનીકે ગાતે ગાતે, ગઈ સારી આરવલ ।

અવગુન અપને ભાખતે, ઉમર ખોઈ ના સકી ચલ ॥ ૯ ॥

ધામધણીના ગુણ ગાતાં ગાતાં આખી જિંદગી વીતી ગઈ તથા પોતાના અવગુણોનું વર્ણન કરતાં જીવન પણ વીતી ગયું, છતાં મેં ઉપદેશ ગ્રહણ ન કર્યો.

અબ હુકમ હોએ ધની સો કરું, મેરા બલ ના ચલે કછુ ઈત ।

સુરખરૂ તુમ કરોગે, પુકાર કહેં મહામત ॥ ૧૦ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! હવે તમે જેવી આજ્ઞા કરશો તેમ હું વર્તીશ. આ સંસારમાં મારી પોતાની કોઈ શક્તિ કામ કરી રહી નથી. મહામતિ પોકારીને કહે છે, હે ધણી ! હવે તમે જ મને દોષમુક્ત કરીને ઋણમુક્ત કરશો.

પ્રકરણ ૧૦૦ ચોપાઈ ૧૪૯૨

રાગ શ્રી

સાથજી સુનો સિરદારો, મુઝ જૈસી ના કોઈ દુષ્ટ ।

ધામ છોડ ઝૂઠી જિમી લગી, ચોર ચંડાલ ચરમિષ્ટ ॥ ૧ ॥

હે શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! સાંભળો મારા જેવો કોઈ દુષ્ટ નથી. કારણ કે હું પરમધામ છોડીને

આ નશ્વર સંસાર તરફ ખેંચાઈ ગયો, તેથી હું ચોર તથા ચંડાલ જેવો નીચ થઈ ગયો.

પ્રેમ ખોયા મૈં બાની કર કર, હો ગયા જીવ કોઈ ભ્રષ્ટ ।

સાથકે ચરન ધોએ પીજિએ, તાકો દિએ મૈં કષ્ટ ॥ ૨ ॥

બીજાઓને ઉપદેશ આપી આપીને મૈં પ્રેમ ખોઈ નાખ્યો તથા મારો જીવ આ રીતે પતીત થઈ ગયો. હકીકતમાં બ્રહ્માત્માઓના તો ચરણો ધોઈને પીવા જોઈએ, પરંતુ મૈં તેમને કષ્ટ આપ્યું છે.

મુખ બાની કેહેલાઈ બડી કર, માહેં બ્રહ્મ સૃષ્ટ ।

પંથ પૈંડે સંસાર કે જ્યોં, હોએ ચલાયા ઈષ્ટ ॥ ૩ ॥

હે ધણી ! તમે મારી મારફત વાણી કહેવડાવી મને બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં અગ્રણી બનાવ્યો . જે રીતે સંસારમાં જુદા જુદા પંથ, સંપ્રદાય પોતપોતાનું ઈષ્ટ લઈને ચાલી રહ્યા છે, આ રીતે મૈં પણ એક સંપ્રદાય ચલાવ્યો.

લે પંડિતાઈ પડી પ્રવાહ મેં, કર કર ગ્યાન ગોષ્ટ ।

ન્યારા હુઆ ન નેહેકામ હોએ કે, મૈં લિયા ન નિરગુન પુષ્ટ ॥ ૪ ॥

પંડિતાઈ લઈ હું પણ જ્ઞાન ગોષ્ઠિ તથા ઉપદેશના પ્રવાહમાં વહી ગયો. નિષ્કામ બનીને હું સંસારમાં અલગ નથી થઈ શક્યો તથા નિર્ગુણ રહીને પુષ્ટ ભાવ ગ્રહણ પણ કરી ન શક્યો.

અનેક અવગુન કિએ મૈં સાથસોં, સોએ પ્રકાસૂં સબ ।

છોડ અહંકાર રહૂં ચરનોં તલે, તોબા ખૈંચત હોં અબ ॥ ૫ ॥

મૈં સુંદરસાથ સાથે કેટલાય અવગુણ કર્યા છે આ બધાને હવે પ્રગટ કરી રહ્યો છું. હવે હું મારો અહંભાવ છોડીને ધણીના ચરણોની છત્રછાયામાં રહીને પોતાની ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત કરવા માગું છું.

એતે દિન ધની ધામ છોડ કે, દઈ સાથ કો સિખાપન ।

અબ સાથેં મોકોં સમઝાઈ, તિન થેં હુઈ ચેતન ॥ ૬ ॥

આટલા દિવસો સુધી ધામધણીનું ભજન કરવાનું છોડીને હું સુંદરસાથને ઉપદેશ આપવા લાગ્યો. હવે સુંદરસાથે મને સમજાવ્યું, ત્યારે હું સચેત બની ગયો છું.

કૃપા કરી સાથ સિરદારોં, મુઝ પર હુએ મેહેરબાન ।

નિરગુન હોએ ન્યારી રહૂં, છોડ બડાઈ ગુમાન ॥ ૭ ॥

મારા શિરોમણિ સુંદરસાથે મારા પર મોટી કૃપા કરી અને તેઓ મારા માટે અનુગ્રહી બન્યા. હવે હું મારી પ્રતિષ્ઠા તથા અહંભાવને છોડીને નિર્ગુણ બની આ સંસારમાં અલગ (જીવનમુક્ત) રહેવા માગું છું.

દિન ક્યામત કે આએ પોહોંચે, અબ કેસી ઠકુરાઈ ।

ધિક ધિક પડો તિન બુધ કો, જો અબ ચાહે બડાઈ ॥ ૮ ॥

આત્મ-જાગૃતિની ઘડી આવી ગઈ છે. હવે સંસારમાં શું પ્રભુત્વ જમાવવું છે ? આ તુચ્છ બુદ્ધિને ધિક્કાર છે, જે હજી પણ પ્રતિષ્ઠાની ઈચ્છા રાખે છે.

અબ હુકમ ચઢાઊં સિર સાથ કો, બકસો મેરી ભૂલ ।

ભી દીજો સિખાપન મુઝકો, જ્યોં હોઊં સનકૂલ ॥ ૯ ॥

હવે હું સુંદરસાથની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરું છું. મારી ભૂલો માફ કરજો. આ રીતે મને શિખામણ દેતા રહેજો જેથી હું હંમેશાં પ્રસન્ન રહી શકું.

ઈન જિમીમેં સાથ મેં, જિનોં કરી સિરદારી ।

પુકાર પુકાર પછતાએ ચલે, જીત કે બાજી હારી ॥ ૧૦ ॥

આ સંસારમાં જેમણે પણ સુંદરસાથનું નેતૃત્વ કર્યું (અથવા કરવા ઇચ્છ્યું) અંતે તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરતા આ પોકાર કરી ચાલ્યા ગયા કે જીતેલી બાજી અમે હારી ગયા છીએ.

સો દેખકે ના હુઈ ચેતન, મૂઢમતી અભાગી ।

અબ લઈ સિખાપન સાથ કી, મહામત કેહેં પાઉં લાગી ॥ ૧૧ ॥

આ બધા લોકોની એવી ગતિ જોઈને પણ હું અભાગિયો મૂઢમતિ જાગ્યો નહીં, આ રીતે મહામતિ ચરણે પડી કહે છે, હવે મેં સુંદરસાથ પાસેથી શિખામણ લીધી છે.

પ્રકરણ ૧૦૧ ચોપાઈ ૧૫૦૩

રાગ શ્રી

બુજરકી મારે રે સાથજી, બુજરકી મારે ।

જિન બુજરકી લઈ દિલ પર, તિનકો કોઈ ના ઉબારે ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! માન મોટાઈ સર્વનાશ કરે છે. જેમણે જરા પણ માન-ગર્વ પોતાના મનમાં કર્યો તેનો ઉધ્ધાર કોઈ કરી શકતું નથી.

આગૂં કે મારે બુજરકિઓં, જિન દ્રઢ કર લઈ બિસ્વાસ ।

સો દેખે મેં અપની નજરોં, નિકસ ચલે નિરાસ ॥ ૨ ॥

પહેલાં પણ મોટાઈ કે ગર્વથી લોકોનો વિનાશ થયો છે. જેમણે માન- પ્રતિષ્ઠા પર જ વિશ્વાસ રાખ્યો હતો એવા લોકોને નિરાશ થઈને સંસારમાંથી જતા મેં મારી આંખે જોયા છે.

કે મારે કેયોં મારત હે, એસી બુજરકી એહ ।

ન દેત દેખાઈ ઈન માયા મેં, બિના બુજરકી જેહ ॥ ૩ ॥

આ પ્રતિષ્ઠા એવી છે કે તેણે કેટલાય લોકોનો નાશ કર્યો છે અને આજે પણ નાશ કરે છે. આ માયામાં પ્રતિષ્ઠા ન ઇચ્છનાર વ્યક્તિ કોઈ જોવા મળતી નથી.

જેતી બુજરકી બીચ દુની કે, સો સબ કુફર હથિયાર ।

કુફરોં મેં કુફર બુજરકી, કામ કોધ અહંકાર ॥ ૪ ॥

સંસારમાં જેટલી પણ પ્રતિષ્ઠાઓ છે તે બધા જીવોને ફસાવનારી તુચ્છ માયાનું હથિયાર માત્ર છે હકીકતમાં કામ, કોધ અને અહંકારને પોષનારી આ પ્રતિષ્ઠા અધમમાં અધમ છે.

ઈન માયા મેં કોઈ બુજરકી, છૂટ ખુદા જો લેવે ।

સો તેહેકીક આપે અપના, પાયા ફલ સો ભી ખોવે ॥ ૫ ॥

જે વ્યક્તિ પરમાત્માને છોડી આ માયામાં પ્રતિષ્ઠા ઇચ્છે છે તે ચોક્કસ પોતાના હાથમાં આવેલ

ફળ (માનવજીવન) ને ખોઈ બેસે છે.

ખોવે જોસ બંદગી ખોવે, ઔર સાહેબ કી દોસ્તી ।

બિના ઈસક જો બુજરકી, સો સબ આગ જાનો તેતી ॥ ૬ ॥

તે વ્યક્તિ ધણીનો જોશ, ઉપાસના અને ધણીની મૈત્રી, આ સઘળું ખોઈ બેસે છે. કારણ કે ધણીના પ્રેમ વિના માત્ર પ્રતિષ્ઠા મળી જાય તો તેને અગ્નિ જેવી માનવી જોઈએ.

દુનિયાં મેં દોગિ લડત હેં, એક કુફર ઔર ઈમાન ।

જીતી કુફરેં ત્રૈલોકી, ઈમાન દિયા સબોં ભાંન ॥ ૭ ॥

આ સંસારમાં વિશ્વાસ અને અવિશ્વાસ (આસ્થા અને અનાસ્થા તથા આસ્તિકતા અને નાસ્તિકતા)ની લડાઈ આદિકાળથી ચાલી આવે છે. આ અનાસ્થાએ ત્રણેય લોકમાં પ્રભુત્વ જમાવીને પરમાત્મા પ્રત્યે બધાની આસ્થાઓ ડૂબાડી દીધી છે.

કુફર કી હુઈ પાતસાહી, ચૌદે તબક ચૌફેર ।

સબ દુનિયાં કો બેમુખ કરકે, બૈઠા બુજરકી લે અંધેર ॥ ૮ ॥

ચૌદ લોકમાં ચારે બાજુ અધર્મનું જ સામ્રાજ્ય ફેલાયું છે. આ જૂઠી પ્રતિષ્ઠાએ આખા સંસારને જ પરમાત્માથી વિમુખ કરીને અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં ધકેલી દીધો છે.

મોકોં માર છુડાઈ બંદગી, સો ભી બુજરકી ઈન ।

ઐસી દુસમન એ બુજરકી, મેં દેખી ના એતે દિન ॥ ૯ ॥

મને પણ આ જૂઠી પ્રતિષ્ઠાએ મારી મારીને ભજન ભક્તિથી અલગ કરી દીધો. આ જૂઠી પ્રતિષ્ઠા જેવો બીજો કોઈ શત્રુ મેં આજ સુધી જોયો નથી.

પૂરન મહેર ભઈ ધની કી, દોગિ હાદિએં કરી ચેતન ।

સો ભી બુજરકી દેખી દુસમન, જો ભિસ્ત દઈ સબન ॥ ૧૦ ॥

મારા પર તો ધણીજીની પૂરી કૃપા થઈ છે. મને સદ્ગુરુએ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ (પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ રૂપે અને પરોક્ષ હૃદયમાં બિરાજીને) બંને રીતે સચેત કરી દીધો છે. સંસારના જીવોને અખંડ મુક્તિ સ્થળ (બહિષ્ત) આપવા માટે પ્રાપ્ત પ્રતિષ્ઠા પણ મને હવે શત્રુ સમાન જણાય છે. (બંને હાદી-સદ્ગુરુ અને રસૂલ પણ અભીષ્ટ છે).

જો કોઈ મારે ઈન દુસમન કો, કરે સબ દુનિયાં કો આસાન ।

પોહોંચાવે સબોં ચરન ધની કે, તો ભી લેના ના તિન ગુમાન ॥ ૧૧ ॥

જે આ જૂઠી પ્રતિષ્ઠા રૂપી શત્રુને મારશે તે આ સંસારમાં સરળતાથી રહી શકશે. બધા જીવોને ધણીનાં ચરણોમાં જવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવાથી તેણે બડાઈનું અભિમાન ન રાખવું જોઈએ.

મહામત કહેં ઈમાન ઈસક કી, સુકર ગરીબી સબર ।

ઈન વિધ રહેં દોસ્તી ધની કી, પ્યાર કર સકે ત્યોં કર ॥ ૧૨ ॥

મહામતિ કહે છે, પોતાના ધણીનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરવા કૃતજ્ઞતા(શુકર), વિનમ્રતા

(ગરીબી) અને ધૈર્ય (સબ્ર) ધારણ કરવાં જોઈએ. આ ગુણો ધારણ કરીને આત્માઓ ધામધણીની સાથે પ્રેમભાવ રાખે છે તેને અનુરૂપ ધણીજી પ્રત્યે જેટલો પ્રેમભાવ રાખી શકાય તેટલો રાખવો.

પ્રકરણ ૧૦૨ ચોપાઈ ૧૫૧૫

રાગ ગૌરી

જો તું ચાહે પ્રતિષ્ઠા, ધરાએ બૈરાગી નામ ।
સાધ જાને તોકોં દુનિયાં, વહ તો સાધોં કરી હરામ ॥ ૧ ॥

જો તમે પ્રતિષ્ઠા માટે વૈરાગી બન્યા હો તો એ સમજી લો કે દુનિયા ભલે તમને સાધુ માને પરંતુ સાચા સંતોએ એવી પ્રતિષ્ઠા હંમેશાં ત્યાજ્ય ગણી દુકરાવી દીધી છે.

માર પ્રતિષ્ઠા પૈજારોં, જો આએ દગા દેત બીચ ધ્યાન ।
એહી સરૂપ દજજાલ કો, ઉડાએ દે ઇનેં પેહેચાન ॥ ૨ ॥

જે ધામધણીના ધ્યાનમાં ભંગ પડાવે છે એવી જૂઠી પ્રતિષ્ઠાને ઠોકર મારીને ભગાડી દીધી છે. એ દજજાલ - સેતાન રૂપે છે તેને ઓળખીને તેનો ત્યાગ કરો.

ઈસ દુનિયાં કે બીચ મેં, કોઈ ભલા બુરા કેહેવત ।
તૂં જિન દેખે તિન કો, લે અપની અરસ ખિલવત ॥ ૩ ॥

આ સંસારમાં જે કોઈ તમને સારું-ખોટું કહે તો તમે તેના તરફ ધ્યાન ન આપો. તમે તો મૂળ વસ્તુ પરમધામને જ પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરો.

દિલ દલગીરી છોડ દે, હોત તેરા નુકસાન ।
જાનત હૈ ગોવિંદ ભેડા, યાકો પીઠ દિએ આસાન ॥ ૪ ॥

તમે હૃદયની હતાશા છોડી દો. તેનાથી તમને નુકસાન પહોંચે છે. આ સંસાર ગોવિંદ ભેડા (ભૂત નગરી) જેવો છે. તેના તરફ પીઠ બતાવવાથી જ પરમધામનો માર્ગ સરળ બનશે.

એ ભોમ દેખે જિન ફેર કે, એહી જાન મહામત ।
ઠીલ હોત તરફ ધામકી, જહાં તેરી હૈ નિસબત ॥ ૫ ॥

તમે પાછું વાળીને સંસાર તરફ જોશો નહીં, તેમાં જ ડહાપણ રહેલું છે કારણ કે પરમધામ તરફ જવામાં વિલંબ થઈ રહ્યો છે, જ્યાં તમારો (આત્માનો) સંબંધ છે.

પ્રકરણ ૧૦૩ ચોપાઈ ૧૫૨૦

રાગ શ્રી

ક્યામત આઈ રે સાથજી, ક્યામત આઈ ।
વેદ કતેબ પુકારત આગમ, સો ક્યોં ન દેખો મેરે ભાઈ ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આત્મજાગૃતિ (ક્યામત) નો સમય આવી ગયો છે. વેદ તથા કતેબમાં ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી છે, તેને તમે કેમ જોતા નથી ?

આએ સ્યામાજીએ મોહે યોં કહ્યા, એ ખેલ ક્રિયા તુમ કારન ।

તુમ આએ ખેલ દેખને, મેં આઈ તુમેં બુલાવન ॥ ૨ ॥

શ્રી શ્યામાજીએ સદ્ગુરુ રૂપે આવીને મને એમ કહ્યું કે આ ખેલ તમારા માટે બનાવ્યો છે. તમે આ ખેલ જોવા આવ્યા છો તથા હું તમને બોલાવવા આવ્યો છું.

કાગદ આયા વતન કા, કાસદ હોએ લ્યાએ ફુરમાન ।

આયા ખાતર અપને, દેને કો ઈમાન ॥ ૩ ॥

પરમધામનો સંદેશ - પત્ર આવી ગયો છે. રસૂલ મહમ્મદ પત્રવાહક બનીને કુરાન લઈ આવ્યા છે. આ સંદેશો અમને વિશ્વાસ બેસાડવા લઈ આવ્યા છે.

અગ્યારે સૈ સાલ કા, આએ સાખેં લિખી આગમ ।

માહેં અનભવ લિખ્યા અપના, સો પોહોંયાયા ખસમ ॥ ૪ ॥

કતેબ ગ્રંથોમાં રસૂલ મહમ્મદ હાદીને અગિયાર સો વર્ષ વીત્યા પછી પરમાત્માના અવતરણની સાક્ષી આપી છે. રસૂલ મહમ્મદે તેમાં એમના અનુભવની અન્ય વાતો પણ લખી છે. ધામધણીએ આવીને આ બધી ભવિષ્યવાણીને સાચી સિદ્ધ કરી છે.

જો સાહેબ કિને ન દેખિયા, ના કધુ સુનિયા કાન ।

સો સાહેબ કાજી હોએ કે, જાહેર કરસી કુરાન ॥ ૫ ॥

જે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને આજ સુધી કોઈએ જોયા નથી તથા ન કાનથી સાંભળ્યા છે તે પરમાત્મા ન્યાયાધીશ રૂપે આવીને કુરાનનાં ગૂઢ રહસ્યો સ્પષ્ટ કરશે.

જેતે વચન કુરાન મેં, સો સબ સ્યામાજી દઈ સાખ ।

સો સારે ઈન લીલા કે, કહું કેતે હજારોં લાખ ॥ ૬ ॥

શ્યામાજીએ સદ્ગુરુરૂપે આવીને કુરાનની બધી ભવિષ્યવાણીની સાક્ષી આપી છે. આ જાગણી લીલાનાં આવાં લાખો પ્રમાણ ધર્મગ્રંથોમાં મળે છે તેનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું ?

સો કુંજી સ્યામાજી દઈ, હકીકત વતન ।

માએને ખુલે સબ તિન સે, જો છિપે હુતે બાતન ॥ ૭ ॥

શ્યામાજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુએ તારતમ જ્ઞાનરૂપી કૂંચી આપી જેમાં પરમધામની વાસ્તવિકતા પ્રગટ કરવાની શક્તિ છે. હવે આ ચાવી દ્વારા ધર્મગ્રંથોનાં સઘળાં ગૂઢ રહસ્યો સ્પષ્ટ થઈ ગયાં.

ઔર ભી ફુરમાન મેં લિખ્યા, કોઈ ખોલ ના સકે કિતાબ ।

સોઈ સાહેબ ખોલસી, જિન પર ધની ખિતાબ ॥ ૮ ॥

કુરાનમાં એમ પણ કહ્યું છે કે તેનું રહસ્ય કોઈ ખોલી શક્યું નથી. આ રહસ્યો તે ખોલશે જેને ધણીએ તેમના પદની શોભા આપી છે.

બસીયત નામે આએ દરગાહ સે, જાહેર કરી કયામત ।

એ હકીકત તુમ પર લિખી, દેખાએ દિન સરત ॥ ૯ ॥

મક્કાથી આવેલા વસિયતનામાએ પણ આત્મજાગૃતિની ઘડીની સ્પષ્ટતા કરી છે તે સંપૂર્ણ વૃત્તાંત તમારે માટે લખવામાં આવ્યો છે તથા તેમાં આત્મજાગૃતિ સમયનો સંકેત બતાવ્યો છે.

યા વેદ યા કતેબ, સબ આએ તુમ ખાતર ।

સબ સાબ તુમારી દેવહીં, જો દેખો નીકે કર ॥ ૧૦ ॥

વેદ હોય કે કતેબ, બધા ધર્મગ્રંથો તમારા માટે આવ્યા છે. ધ્યાનપૂર્વક જુઓ તો સમજાશે કે બધા તમારી સાક્ષી આપે છે.

સાબ દેવે સબ દુનિયાં, બૈરાટ ચૌદે ભવન ।

સમજે સારે દેખહીં, જિનકા દિલ હુઆ રોસન ॥ ૧૧ ॥

આ વિરાટ બ્રહ્માંડના ચૌદ લોકના જીવો પણ તમારી સાક્ષી આપવા માંડશે. જેમનું હૃદય બ્રહ્મજ્ઞાન વડે પ્રકાશિત થઈ ગયું છે તે બધા બુદ્ધિમાન લોકો પણ તમારી લીલાઓ નિહાળી રહ્યા છે.

એ સાખેં સબ પુકારહીં, નિપટ નિકટ ક્યામત ।

આએ ગઈ સિર ઊપર, તુમ ક્યોં ના અજૂં ચેતત ॥ ૧૨ ॥

આ બધી સાક્ષીઓ એક સાથે કહી રહી છે કે આત્મજાગૃતિનો સમય નિશ્ચિત રૂપે નિકટ આવી ગયો છે. આ પળ તો તમારે માથે આવી ગઈ છે. તમે છતાં હજુ પણ કેમ જાગૃત થયા નથી?

સાથજી સાફ હુએ બિના, અખંડ મેં ક્યોં પોહોંચત ।

ચેત સકો સો ચેતિયો, પુકાર કહેં મહામત ॥ ૧૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! પવિત્ર હૃદય થયા વિના અખંડ ધામમાં કેમ પહોંચાશે ? મહામતિ પોકાર કરીને કહે છે કે જે જેટલા જાગ્રત થઈ શકે તેટલા તેઓ જાગ્રત થઈ જાવ.

પ્રકરણ ૧૦૪ ચોપાઈ ૧૫૩૩

રાગ શ્રી

મેં પૂછત હોં બ્રહ્મસૃષ્ટ કો, તુમ દિલ કી દીજો બતાએ ॥ ટેક ॥

જો કોઈ બ્રહ્મસૃષ્ટ કા, સો દેખિયો દિલ વિચાર ।

કહિયો તેહેકીક કરકે, જિનોં જો ક્રિયા કરાર ॥ ૧ ॥

હું બ્રહ્માત્માઓને પૂછી રહ્યો છું કે તમે તમારા હૃદયની વાત બતાવો. જે કોઈ પણ બ્રહ્માત્મા છે તે દિલમાં સારી રીતે વિચાર કરી જુએ તથા નિશ્ચય કરી કહે કે પરમધામમાં શ્રી રાજજીને તેમણે ક્યું વચન આપ્યું હતું.

સબ કોઈ બાત વિચારિયો, દેખ અપની અપની અકલ ।

સૃષ્ટ તીનોં કરમ કરત હેં, એક દૂજે સોં મિલ ॥ ૨ ॥

બધા પોતપોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરી જુએ. અહીં ત્રણ શ્રેણીના આત્માઓ (જીવ, ઈશ્વરી, બ્રહ્મ) એક બીજા સાથે હળીમળીને કર્મો કરે છે.

સો તીનોં અબ જુદે હોએસી, હે હાલ તુમારા ક્યોં કર ।

દિન એતે જાન્યા ત્યોં ક્રિયા, અબ આએ પોહોંચી આખર ॥ ૩ ॥

તે ત્રણેય (સૃષ્ટિ) હવે અલગ અલગ દેખાશે. હવે તે ત્રણેયમાં તમારી સ્થિતિ કેવી છે (તમે કઈ સૃષ્ટિમાં છો ?) તેના પર વિચાર કરો. આટલા દિવસ સુધી એમ જાણતા હતા તેમ કર્યું, પરંતુ હવે તો (આત્મજાગૃતિનો) અંતિમ સમય આવી પહોંચ્યો છે.

પૂજે પરમેસ્વર કરકે, દિલમેં રાખેં દોએ ।
તિન કારન પૂછત હોં, કૌન વિધ યાકી હોએ ॥ ૪ ॥

ક્યારેક લોકો મને ધામધણી માનીને મારી સેવા કરે છે પરંતુ દિલમાં બીજો જ ભાવ રાખે છે. તેથી હું પૂછું છું કે એવા લોકોની દશા કેવી હશે ?

કહેં પરમેસ્વર મુખ થેં, દિલ ચોરાવેં જે ।
દગા દેવે માહેં દુસમન, કયા નહીં દેખત હો એ ॥ ૫ ॥

કેટલાક લોકો એવા પણ છે કે જે મોંથી ધામધણી કહી પોકારે છે, પરંતુ દિલથી વાત છૂપાવે છે. આ દ્વેતભાવ રૂપી શત્રુ તમને દગો દઈ રહ્યો છે. શું તમે તે નથી જોતા ?

કહાવત હેં બ્રહ્મસૃષ્ટ મેં, ધનીસોં છિપાવેં બાત ।
દિલ કી કરેં ઔરનસોં, એ કૌન સૃષ્ટ કી જાત ॥ ૬ ॥

કેટલાક લોકો બ્રહ્મસૃષ્ટિ કહેવાય છે પરંતુ સદ્ગુરુ ધણીથી છૂપાવીને તથા અન્ય લોકો સાથે દિલ ખોલીને વાત કરે છે. હવે બતાવો કે આ કેવી સૃષ્ટિનું આચરણ છે ?

એ જો દોએ દિલ રાખત હેં, એ તો દુનિયાં કી રીત ।
માહેં મૈલે બાહેર ઉજલે, એ જીવ સૃષ્ટ કી પ્રીત ॥ ૭ ॥

જો આ રીત દિલથી બે પ્રકારનો ભાવ રાખે છે અને એ જ સંસારની રીત છે. હૃદયમાં કપટ અને બહારથી મીઠાશએ તો જીવસૃષ્ટિની રીતિ છે.

એકે બાત બ્રહ્મસૃષ્ટ કી, દોએ દિલ મેં નાહેં ।
સોઈ કરેં ધનીસોં જાહેર, જૈસી હોએ દિલ માહેં ॥ ૮ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના દિલમાં બે પ્રકારના (આંતરિક અને બાહ્ય) ભાવ નથી હોતા, પરંતુ એક જ શુદ્ધ ભાવ હોય છે. તેઓ જેવું દિલમાં છે તેવું જ ધણી સમક્ષ પ્રગટ કરે છે.

મિનોં મિને ગુઝ કરેં, નિસ દિન એહી ચિતવન ।
બુરા ચાહેં તિનકા, જિન દેખાયા મૂલ વતન ॥ ૯ ॥

કેટલાક લોકો પરસ્પર છૂપાવીને વાતો કરે છે અને નિરંતર બીજાના ગુણદોષનું ચિંતન કરે છે. તેઓ તેમનું પણ ભૂંડું ઈચ્છે છે જેમણે તેમને પરમધામનું જ્ઞાન આપ્યું છે.

પીઠ ચોરાવેં ધની સોં, કરેં મિનોં મિને ખોલ ।
એ દેખો અંદર કી જાહેર, દેખાવેં અપના મોલ ॥ ૧૦ ॥

જે ધણીથી છૂપાવીને અને અંદરઅંદર ખુલ્લી વાત કરે છે તેવા લોકો દિલ બહાર પ્રગટ કરે છે, તે આ પ્રકારે પોતાનું મૂલ્ય પ્રગટ કરી રહ્યા છે.

કરેં ધનીસોં ચોરિયાં, ચોરોંસોં તેહેદિલ ।
યોં જનમ ખોવેં ફિતુએ મિને, રાત દિન હિલ મિલ ॥ ૧૧ ॥

જે લોકો ધણીથી વાત છૂપાવે છે અને દુષ્ટ લોકો સાથે દિલ ખોલી વાતો કરે છે તેઓ રાતદિવસ દુષ્ટ લોકો સાથે મળીને વ્યર્થ ઝઘડામાં પોતાનું જીવન નષ્ટ કરે છે.

કરેં લડાઈયાં આપમેં, કહેં હમ હેં ધામ કે ।

ક્યોં ના વિચારો ચિતમેં, કેસા જુલમ હૈ એ ॥ ૧૨ ॥

એવા લોકો પરસ્પર લડતા ઝઘડતા ફરે છે તથા પોતાને પરમધામના હોવાનો દાવો કરે છે. તમે હૃદયમાં એ વિચાર કેમ નથી કરતા કે આ કેવો અનર્થ છે ?

ચરયા સુને વતન કી, જિત સાથ સ્યામાજી સ્યામ ।

સો ફલ ચરયાકો છોડકે, જાએ લેવત હેં હરામ ॥ ૧૩ ॥

ચર્યા તો પરમધામની સાંભળે છે, જ્યાં શ્યામશ્યામાજી તથા સુંદરસાથ આનંદથી રહે છે. પરંતુ એવી દિવ્ય ચર્યાનું ફળ છોડીને ત્યાજ્ય વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે.

બાહેર દેખાવેં બંદગી, માહેં કરેં કુકરમ કામ ।

મહામત પૂછેં બ્રહ્મસૃષ્ટ કો, એ બૈકુંઠ જાસી કે ધામ ॥ ૧૪ ॥

જે બહારથી તો ભક્તિભાવ દેખાડે છે અને અંદર છુપાઈને દુષ્કર્મ કરે છે તેવી કહેવાતી બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને મહામતિ પૂછે છે કે તેઓ વૈકુંઠ જશે કે પરમધામ ? અર્થાત્ તેમની કેવી ગતિ થશે ?

પ્રકરણ ૧૦૫ ચોપાઈ ૧૫૪૭

રાગ શ્રી

એ સુચ કેસે હોવહીં, તુમ દેખો યાકી વિધ ।

અનેક આચાર કર કર થકે, પર હુઆ ન કોઈ સુધ ॥ ૧ ॥

આ નશ્વર દેહ કેવો નિર્મલ થશે ? તમે તેની રચના પર જરા વિચાર કરી જુઓ. કેટલાય લોકો અનેક આચાર વિચાર કરતા કરતા થાકી ગયા, પરંતુ કોઈ પણ પવિત્ર બની ન શક્યા.

નિસ દિન ગ્રહિએ પ્રેમસોં, જુગલ સરૂપ કે ચરન ।

નિરમલ હોના યાહીસોં, ઔર ધામ બરનન ॥ ૨ ॥

શ્રી યુગલસ્વરૂપ (રાજશ્યામાજી) નાં ચરણ કમળનું નિશાદિન પ્રેમપૂર્વક ગ્રહણ કરવાથી તથા પરમધામનું વર્ણન (ચિંતવન) કરવાથી જ હૃદય નિર્મળ બની શકે છે.

ઈન વિધ નરક જો છોડિએ, ઔર ઉપાએ કોઈ નાંહેં ।

ભજન બિના સબ નરક હૈ, પય પય મરિએ માહેં ॥ ૩ ॥

આ રીતે દુઃખરૂપ નરક (જન્મમૃત્યુ)થી છૂટકારો મેળવી શકાય છે, તે વિના અન્ય કોઈ ઉપાય નથી. ભજન (ભક્તિ) વિના સઘળું નરક સમાન દુઃખદાયક છે. તેથી કરીને જીવ વારંવાર જન્મમૃત્યુના ચક્કરમાં ગોથાં ખાય છે.

ધની બિના અંગ નિરમલ યાહે, સો દેખો ચિત લ્યાએ ।

ક્યોં નિરમલ અંગ હોવહીં, જો ઈન વિધ રચ્યો બનાએ ॥ ૪ ॥

ધામધણી (પરમાત્મા)ના ભજન વિના જે આ શરીરને નિર્મળ બનાવવા ઇચ્છે છે તેઓ ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરે. જેની રચના જ આવા પ્રકારની છે તેવું આ શરીર પવિત્ર કેમ કરીને થશે ?

દોઊ મૈલે જબ મિલે, બાંધ ગોલી માંસ રચાએ ।

નરક ઉદર દસ માસ લોં, પૂરો કિયો પચાએ ॥ ૫ ॥

જ્યારે સ્ત્રી અને પુરુષના બે વિકાર (રજ અને વીર્ય) મળે છે ત્યારે માંસ પિંડ બંધાય છે. આ માંસપિંડને દસ મહિના સુધી પેટની અંદર નરકાગ્નિમાં તપાવવામાં આવે છે.

જઠરા અગ્નિ તલે કરી, ઊપર ઊંધે મુખ લટકાએ ।

બોલ ન સકે ઠોર સંકડી, કાઢ્યો મુરદે જ્યોં ઘૂટકાએ ॥ ૬ ॥

તેને માતાની જઠરાગ્નિમાં ઊંધી સ્થિતિમાં (માથું નીચે ને પગ ઉપર) તપાવવામાં આવે છે. ગર્ભાશય એટલી સાંકડી કોટડી છે કે ત્યાં તે બોલી પણ શકતો નથી. એવી સ્થિતિમાં તેને શબની જેમ બહાર કાઢવામાં આવે છે.

હાડ માંસ લોહૂ રગા, ઊપર ચામ મઢાએ ।

નવ દ્વાર રચે નરક કે, નિસ દિન બહે બલાએ ॥ ૭ ॥

જીવના આ શરીરમાં હાડ, માંસ, લોહી અને નસોની ઉપર ચામડી વડે ઢાંકવામાં આવે છે. તેનાં નવ દ્વાર (બે કાન, બે આંખ, બે નાક છિદ્રો, એક મોં અને બે મળ મૂત્ર દ્વાર) વડે ગંદી નાળીઓ દિવસ રાત વહેતી રહે છે.

ઊપર બંધ બાલન કે, જલસ ગુદા અંતર છાલ ।

ચલે નદી મલ મૂત્ર કી, કહૂં કેતો નરક કો હાલ ॥ ૮ ॥

શિશ્ન અને ઉપસ્થ સાથે વિવિધ માંસપેશીઓના બંધનમાં જકડાયેલ તથા મળમૂત્રની નદીઓ જ્યાં વહેતી હોય એવા નરક તુલ્ય સ્થાનમાં ગર્ભમાં રહેલ શિશુને કષ્ટ ભોગવતા રહેવું પડે છે.

પંચામૃત પાક બનાયો, ભોજન ભયો રુચ આએ ।

અંગ સંગ લે નિકસ્યો, કૌન હાલ ભયો તાએ ॥ ૯ ॥

શરીરના પોષણ માટે બનાવેલ દૂધ, દહીં, ઘી, મધ વગેરે શર્કરા મિશ્રિત રુચિકર ભોજન (આ શરીરના) પેટમાં પહોંચતાં જ કેવા રૂપમાં ફેરવાઈને શરીરની બહાર નીકળે છે ?

અંત આહાર સૂકર કૂકર કો, યા કૌઆ કીડા ખાએ ।

યા તો અગ્નિ જલાએ કે, કરકે ખાક ઉડાએ ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે પોષણ મેળવીને હૃષ્ટપુષ્ટ બનેલ શરીર પણ પ્રાણ નીકળી જતાં અંતે તો સુવર, કૂતરા, કીડા, કાગડા વગેરેનો આહાર બને છે અથવા તેને અગ્નિદાહ દઈને રાખ અને માટી બનાવી ઊડાડી દેવામાં આવે છે.

એ નરક નિરમલ ક્યોં હોવહીં, જો ઊપર સે અંગ ધોએ ।

અંગ ધોએ મન નિરમલ, કબહૂં ન હુઆ કોએ ॥ ૧૧ ॥

આ રીતે નરક સમાન આ શરીર બહારથી ફક્ત સ્નાન દ્વારા ધોવાથી કેવી રીતે શુદ્ધ કરી શકાય ? શરીરને ધોવામાત્રથી આજ સુધી કોઈનું મન નિર્મળ થયું નથી.

ધિક ધિક નીચી ચાતુરી, વિચાર ન અંતસકરન ।

ત્રૈલોકી ઈન અંગ સંગ, ગઈ ખોએ અખંડ વતન ॥ ૧૨ ॥

એવી બાહ્ય દૃષ્ટિ (ચતુરાઈ) ને ધિક્કાર છે, જે અંતઃકરણ પૂર્વક વિચાર કરવા દેતી નથી. ત્રણેય લોકમાં જીવ આ નશ્વર શરીરનો સંગ મેળવીને અખંડ વસ્તુ(પરમધામ)ને ખોઈ બેસે છે.

એ સુચ ક્યોંએ ન હોવહીં, જો સૌ બેર અન્હાએ ।

એ તો પિંડ નરકૈ ભર્યો, દેખો અન્તર નજર ફિરાએ ॥ ૧૩ ॥

સો વાર સ્નાન કરવાથી પણ આ અપવિત્ર શરીર કદી પવિત્ર નહિ થાય. સહેજ તેની અંદર દૃષ્ટિ કરીને જુઓ, આ શરીર તો નરકથી જ ભરેલું છે.

વિવેક વિચાર ન પાઈએ, ઊપર ટેઢી પાગ લટકાએ ।

આપ દેખે માહેં આરસી, સિર આસમાન લોં લે જાએ ॥ ૧૪ ॥

જેના હૃદયમાં વિવેક અને વિચાર નથી તે માથા પર વાંકી પાઘડી પહેરીને ધાક જમાવે છે તે પોતાના શરીરના સૌંદર્યને દર્પણમાં જોઈને એટલો ગર્વિષ્ઠ થાય છે જાણે તેનું માથું આકાશને અડકવા લાગ્યું છે.

નહીં ભરોસો ખિન કો, બરસ માસ ઔર દિન ।

એ તો દમ પર બાંધિયા, તો ભી ભૂલ જાત ભજન ॥ ૧૫ ॥

આ રીતે નાશવંત શરીરનો જીવિત રહેવા માટે એક પળનો પણ ભરોસો નથી. તો પછી દિવસ રાત, મહિના કે વર્ષની બાબતમાં શું કહી શકાય ? સમગ્ર શરીર શ્વાસ ઉચ્છ્વાસ પર નભે છે (આ શ્વાસ ક્યારે રોકાઈ જશે તેની ખબર નથી). છતાં અભિમાની લોકો પ્રિયતમ ધણીની ઉપાસના અને ભજન ભૂલી જાય છે.

આતમ ધની પેહેચાનિએ, નિરમલ એહી ઉપાએ ।

મહામત કહેં સમઝ ધની કે, ગ્રહિએ સો પ્રેમેં પાએ ॥ ૧૬ ॥

મહામતિ કહે છે હે સુંદરસાથજી ! પોતાના આત્મા અને ધામધણીને ઓળખો હૃદયને નિર્મળ બનાવવાનો આ એકમાત્ર ઉપાય છે. તેથી શરીરની નશ્વરતાને સમજીને ધામધણીનાં ચરણકમળને પ્રેમપૂર્વક ગ્રહણ કરો.

પ્રકરણ ૧૦૬ ચોપાઈ ૧૫૬૩

રાગ શ્રી

જૂઠ સબદ બ્રહ્માંડ મેં, કહાવત યાહી મેં સાંચ ।

એ દોઊ જૂઠે હોત હેં, વાસ્તે પિંડ જો કાંચ ॥ ૧ ॥

આ નશ્વર બ્રહ્માંડના શબ્દો પણ ખરેખર નાશવંત જ હોય છે, પરંતુ તેના માધ્યમથી જ સત્ય વસ્તુનું પ્રતિપાદન થાય છે. આ શબ્દો તથા તેનું ઉચ્ચારણ કરવાવાળી જીભને ધારણ કરતું શરીર, એ બંને પણ કાચના એક પિંડની જેમ ક્ષણિક છે.

એ લગે દોઊ સુંન કો, નિરાકાર સામિલ ।

નિરંજન યા નિરગુન, સો ભી રહે ઈન ભિલ ॥ ૨ ॥

આ સંસારના શબ્દો તથા આ શરીર (પંચ મહાભૂત) બંને નિરાકારમાં લીન થઈ જાય છે. તેનાથી આગળ જઈ શકાય નહીં. આ શૂન્ય-નિરાકારમાં નિરંજન અથવા નિર્ગુણ પણ સમાયેલું છે.

એકે સાઈત પૈદા હુએ, ઔર ફના હોસી એક બેર ।

એ ક્યોં પાવેં અદૈત કો, જો દૂંઢેં માહેં અન્ધેર ॥ ૩ ॥

અક્ષર બ્રહ્મની એક જ પળમાં સૃષ્ટિનું સર્જન થાય છે અને એક જ ક્ષણમાં લય થઈ જાય છે. આ નશ્વર સૃષ્ટિનાં પ્રાણીઓ, બ્રહ્મને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે ? કારણ કે તેમની ખોજ તો માયા (અંધકાર)ની અંતર્ગત છે.

એ ન્યારે કો ક્યોં પાવહીં, પૈદાસ સારી ઈન ।

સત સબદ બ્રહ્માંડ મેં આયા, પર એ ના છોડે કોઈ સુન ॥ ૪ ॥

આ મિથ્યા સંસારની આવી સૃષ્ટિ તેનાથી ઉપર પરમાત્માને કેવી રીતે પામી શકે ? આ સંસારમાં સત્ય વચન (તારતમ જ્ઞાન) તો ઊતરીને આવ્યાં છે, તેમ છતાં પણ અહીંના જીવ શૂન્ય - નિરાકારને છોડી શકતા નથી.

જીવ વિસ્નુ મહાવિસ્નુ લોં, યાકે કે વિધ નામ ધરત ।

અગ્યાન ગ્યાન લે વિગ્યાન, યોં કે વિધ ખેલ ખેલત ॥ ૫ ॥

આ અનિત્ય જગતનાં માનવ વિષ્ણુ ભગવાન અથવા મહાવિષ્ણુ સુધી પહોંચી શકે છે તથા તેમને જ જુદા જુદા નામે પોકારે છે. અજ્ઞાની, જ્ઞાની અને વિજ્ઞાની સર્વે આ માયાના ખેલમાં વિવિધ પ્રકારે ખેલી રહ્યા છે.

એક અનેક સબ ઈનમેં, ઈત સાંચ ઝૂઠ બિસ્તાર ।

અક્ષર બ્રહ્મ ક્યોં પાવહીં, ભઈ આડી નિરાકાર ॥ ૬ ॥

આ લોકો વિષ્ણુ અને મહાવિષ્ણુના એક અથવા અનેક રૂપોને બ્રહ્મનું નામ આપીને સત્ય અને અસત્યનો વિસ્તાર કરે છે. આવી સ્થિતિમાં તેઓ અક્ષરબ્રહ્મને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે ? કારણ તેઓના માર્ગમાં શૂન્ય-નિરાકારનું આવરણ અવરોધરૂપે પડ્યું છે.

અક્ષર અક્ષરાતીત કહાવહીં, સો ભી કહિયત ઈત સબદ ।

સબદાતીત ક્યોં પાવહીં, એ જો દુનિયાં હદ ॥ ૭ ॥

જોકે અક્ષર અને અક્ષરાતીત બ્રહ્મનું વર્ણન પણ આ જ શબ્દો દ્વારા થાય છે, તે છતાં પણ માયાના જીવ શબ્દાતીત બ્રહ્મને પોતાની સીમિત બુદ્ધિથી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે ?

પાંચ તત્વ ગુન તીનોં હી, એ ગોલક ચૌદે ભવન ।

નિરગુન સુંન યા નિરંજન, જ્યોં પૈદા ત્યોં હી પતન ॥ ૮ ॥

પાંચ તત્ત્વ અને ત્રણ ગુણ દ્વારા આ ભૂમંડળ અને ચૌદ લોકની રચના થઈ છે. જેની ચારેય તરફ નિર્ગુણ, શૂન્ય, નિરાકારનું આવરણ છવાયેલું છે. આ સર્વ જે પ્રકારે ઉત્પન્ન થયા છે તે જ પ્રકારે તેનો નાશ પણ થશે.

એ સુપના નીંદ સુરત કા, ખેલે અક્ષર આતમ ।

હમ ભી આએ દેખને, ખસમ કે હુકમ ॥ ૯ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની સુરતાથી સ્વપ્નવત્ સંસારની રચના થઈ છે, જેમાં સ્વયં અક્ષરનો આત્મા ખેલી રહ્યો છે. આપણે બ્રહ્માત્માઓ પણ આ સ્વપ્નવત્ સંસારને નિરખવા માટે પરબ્રહ્મની આજ્ઞાથી આવ્યા છીએ.

બ્રહ્મ સૃષ્ટ કે કારને, ખેલ જો રચિયા એ ।

ખેલ દેખાએ સત વતન, મહામત આએ લે ॥ ૧૦ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિઓને દર્શાવવા માટે જ ધામધણીની આજ્ઞા મેળવીને અક્ષરબ્રહ્મે આ ખેલની રચના કરી છે. જેના કારણે સર્વ સાથને આ ખેલ બતાવીને તેમને પરમધામ લઈ જવા માટે મહામતિનું આગમન થયું છે.

પ્રકરણ ૧૦૭ ચોપાઈ ૧૫૭૩

રાગ શ્રી

ફુરમાન મેરે મેહેબૂબ કા, લે આયા અરસ સે રસૂલ ।

ભેજ્યા અપની અરવાહોં પર, સાહેબ હોએ સનકૂલ ॥ ૧ ॥

પરમધામથી મારા પ્રિયતમ ધણીનો સંદેશો લઈને રસૂલ અહીં આવ્યા છે. ધામધણીએ પ્રસન્ન થઈને પોતાના આત્માઓ માટે સંદેશો મોકલાવ્યો છે.

સોઈ ખોલેં અપની ઈસારતેં, જો અરસ કી અરવાએ ।

એહી પરખ્યા જાહેર, ઔર કાહૂં ન ખોલ્યા જાએ ॥ ૨ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ જ આ સંદેશાપત્ર (કુરાન) માં છાપેલા પોતાના સંકેતો સ્પષ્ટ કરી શકે એ જ તેઓની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા (કસોટી) છે. તેઓ સિવાય બીજા કોઈથી પણ આ સંકેતોની સ્પષ્ટતા થઈ શકશે નહીં.

બરકત ઈન રૂહન કી, ભિસ્ત દેસી સબન ।

લે દે હિસાબ ફજર કો, લે ચલસી રૂહેં વતન ॥ ૩ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓના પ્રતાપથી સર્વે જીવોને મુક્તિસ્થળોમાં પહોંચાડી શકાશે. આત્મ જાગૃતિ (ક્યામત) ના સમયે સર્વે જીવોને કર્મોનો હિસાબ કરીને બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રભાતે ધામધણી બ્રહ્માત્માઓને પરમધામ લઈ જશે.

મુઝે ભેજ્યા કાસિદ કર, મેં લ્યાયા ફુરમાન ।

એહી જાને તુમ તેહેકીક, દિલસોં યકીન આન ॥ ૪ ॥

રસૂલ સાહેબે કહ્યું છે કે પરમાત્માએ અમને પોતાના સંદેશવાહક રૂપે અહીં મોકલ્યા છે. હું તેઓનો સંદેશો કુરાનના રૂપમાં લાવ્યો છું. તમે મારી આ વાતને વિશ્વાસપૂર્વક સત્ય માનો.

મેં દેત હોં ખુસખબરી, જો રબાની અરવાએ ।

વે ઉતરે અરસ અજમ સે, જો હમેસગી ઈમદાએ ॥ ૫ ॥

હું આ શુભ સમાચાર આપું છું કે અનાદિ કાળથી, અખંડ પરમધામમાં રહેવાવાળા બ્રહ્માત્માઓ આ સંસારમાં અવતરશે.

રસૂલ કહે મેં આખરી, મેરે પીછે ન આવે કોએ ।

કહ્યા રૂહ અલ્લા કી આવસી, ઔર મેહેદી ઈમામ સોએ ॥ ૬ ॥

રસૂલ મહમ્મદે એ પણ જણાવ્યું કે હું અંતિમ સંદેશવાહક છું. મારા પછી બીજો કોઈ સંદેશવાહક

આવશે નહીં. પરંતુ આત્મજાગૃતિ (ક્યામત) ના સમયે શ્રી શ્યામાજી (રૂહઅલ્લાહ) આવશે અને ઈમામ મહદી કહેવાશે.

રૂહ અલ્લા દો જામે પેહેરસી, દૂસરે ઊપર મુદાર ।

સોઈ ઈમામ મેહેદી, યાકી બુજરકી બેસુમાર ॥ ૭ ॥

ક્યામતના સમયે શ્યામાજી (રૂહઅલ્લાહ) બે સ્વરૂપ (બેમાંથી એક શ્રી દેવચન્દ્રજી અને બીજા સ્વામી શ્રી પ્રાણનાથજી) ધારણ કરશે જેમાં બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરનાર (શ્રી પ્રાણનાથ) પર દરેક આત્માની જાગૃતિની જવાબદારી રહેશે, જે ઈમામ મહદી કહેવામાં આવશે અને તેઓનો મહિમા અપાર હશે.

મેં આયા હોં અવલ, આખર આવેગા ખુદાએ ।

કાજી હોએ કે બેઠસી, કરસી સબોં કજાએ ॥ ૮ ॥

રસૂલે એ પણ કહ્યું કે તેઓ પહેલા સંદેશાવાહક બનીને આવ્યા છે, અંતિમ સમયે સ્વયં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા આવશે, જે કાજી (ન્યાયાધીશ)બનીને બેસશે તથા સર્વેનાં સારાંખોટાં કર્મોનો ન્યાય (હિસાબ) કરશે.

સાલ નવ સૈ નબે માસ નવ, હુએ રસૂલ કો જબ ।

રૂહ અલ્લા મિસલ ગાજિયોં, મોમિન ઉતરે તબ ॥ ૯ ॥

રસૂલ મહમ્મદના પછી નવ સો નેવુ વર્ષ અને નવ માસ વિત્યા બાદ શ્રી શ્યામાજી (રૂહઅલ્લાહ) પરમધામથી બ્રહ્માત્માઓને પોતાની સાથે લઈને ધણી શ્રી દેવચન્દ્રજીના રૂપમાં આ સંસારમાં અવતરિત થયા.

ગિરો બની અસરાઈલ, સો મિસલ ગાજિયોં જાન ।

હોએ કબૂલ બંદગી ઉનસે, ઈન વિધ કહે ફુરમાન ॥ ૧૦ ॥

કુરાનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઇસ્રાયેલના વંશજોમાં બ્રહ્માત્માઓ હશે, તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલ ઉપાસના (બંદગી) ને જ પરમાત્મા સ્વીકારશે. (આ વાતનો સંકેત અહીં એ રીતે કરવામાં આવ્યો છે કે શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજના માનસપુત્ર શ્રી પ્રાણનાથજીનો સમુદાય જ બ્રહ્મસૃષ્ટિનો સમુદાય છે, અને તેમના દ્વારા જ સંસારના જીવોની પ્રાર્થના સાંભળવામાં આવશે).

એક નિમાજ કી હજાર, એહી કરસી કબૂલ ।

કે કહી મહંમદ આખર સિફત, સો ભી ઈન બીય હોસી રસૂલ ॥ ૧૧ ॥

આ બ્રહ્માંગનાઓથી જ જીવોને એક વાર કરેલી પ્રાર્થના (બંદગી) નું હજાર ગણું પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે. કુરાનમાં આત્મજાગૃતિના સમયના મહમ્મદની અનેક પ્રકારની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. તે પણ આ બ્રહ્માત્માઓ મધ્યે પ્રગટ થશે.

એહી ગિરો રબાની, રૂહેં બીય દરગાહ ।

કે હજારો સિફતેં ઈન કી, માહેં બુજરક રૂહ અલ્લાહ ॥ ૧૨ ॥

આ બ્રહ્માત્માઓ પરમધામમાં રહેવાવાળા છે અને તેઓની હજારો પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. એમાં શ્યામાજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી (રૂહઅલ્લાહ) શિરોમણિ છે.

જાહેર મહંમદ પુકારહીં, ફુરમાન લ્યાયા મેં ।

કે હજારોં બાતેં કરી, સાહેબ કી સૂરત સે ॥ ૧૩ ॥

રસૂલ મહમ્મદે કુરાનમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યું છે કે હું પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો સંદેશો(કુરાન) લઈને આવ્યો છું. તેઓની સુરતા સાથે મેં હજારો વાતો કરી છે.

કે રદ બદલેં કરી સાહેબસોં, અપની ઉમત કે વાસ્તે ।

યા વિધ કલામ કે લિખે, સો પઢે ન માનેં એ ॥ ૧૪ ॥

રસૂલે બ્રહ્માત્માઓ માટે પરમાત્મા સાથે ઘણી ચર્ચા કરી. આ પ્રકારની ઘણી વાતો કુરાનમાં લખવામાં આવી છે. પરંતુ આ વાતો વાંચ્યા પછી પણ તે લોકો પોતાના સ્વરૂપને સ્વીકારતા નથી.

યોં લિખ્યા હૈ કે વિધ, પર સમઝે ના બેસહૂર ।

દુની પઢ પઢ અપની અકલેં, કે કરે મજકૂર ॥ ૧૫ ॥

આવી વાતો અનેક પ્રકારે લખવામાં આવી છે, પરંતુ બાહ્યાર્થ કરવામાં અજ્ઞાની લોકો તેનો મર્મ જાણી શકતા નથી. સંસારના (ભણેલા-ગણેલા) લોકો તે વાંચીને પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર વાદ-વિવાદ કરે છે.

બિના યકીને પઢહીં, અપની અકલેં કરેં બયાન ।

સો સુનાએ સુનાએ દુની કો, કે કિએ બેઈમાન ॥ ૧૬ ॥

આવા લોકો શ્રદ્ધા વિના જ વાંચતા હોય છે અને પોત-પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર તેનું અર્થઘટન કરે છે. તેઓ સંસારના લોકોને કુરાનનો બાહ્ય (શાબ્દિક) અર્થ સંભળાવીને નાસ્તિક તથા શ્રદ્ધાહીન કરી દે છે અર્થાત્ સત્યના માર્ગથી વિચલિત કરી દે છે.

એક અચરજ એ દેખ્યા બડા, કહે બેયૂન બેચગૂન ।

કુરાન દેખેં પઢેં યોં કહેં, બેસબી બેનિમૂન ॥ ૧૭ ॥

મેં એક મોટું આશ્ચર્ય જોયું છે કે આ લોકો કુરાન વાંચીને પણ પરમાત્માને નિરાકાર (બેયૂન), નિર્ગુણ (બેચગૂન), અપ્રતિમ (બેસબીહ) તથા અનુપમ (બેનમૂન) કહે છે.

ફુરમાન જાહેર સૂરત દેખાવહીં, સો માએને ના લે દિલ અંધ ।

પઢેં અપની અકલેં, પાડી દુનિયાં દોજક ફંદ ॥ ૧૮ ॥

કુરાનમાં પરમાત્માના સ્વરૂપનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ આંતરિક દૃષ્ટિએ અંધ એવા લોકો કુરાનનો ગૂઢાર્થ સમજી શકતા નથી. તેઓ પોતાની તુચ્છ બુદ્ધિથી કુરાન વાંચીને બાહ્ય અર્થઘટન કરે છે તથા દુનિયાને નરકમાં નાખે છે.

સિપારે સયકૂલ મેં, યોં લિખ્યા જાહેર કર ।

દેખાઊં માએને મુસાફ, ચીન્હો દિલકી ખોલ નજર ॥ ૧૯ ॥

કુરાનના બીજા સિપારા સૈકૂલમાં પરમાત્માના સ્વરૂપના વિષયનું સ્પષ્ટ વર્ણન છે. આ રહસ્ય તમને હું સ્પષ્ટ સમજાવું છું. તમે તમારા હૃદયની દૃષ્ટિ ખોલીને નિરખો.

એ જાનેં હરમકે મેહેરમ, જિનોં તેહેકીક કરી સૂરત ।

મુખ ના ફેરેં સૂરતસોં, સોઈ બંદગી હકીકત ॥ ૨૦ ॥

પરમાત્માના સ્વરૂપની યથાર્થ ઓળખ પરમધામના આત્માઓ જ કરી શકે. તેઓએ જ પરમાત્માના સ્વરૂપનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેથી તેઓ પરમાત્માના સ્વરૂપથી વિમુખ નહીં થાય, આ જ તેઓની સાચી પ્રાર્થના હશે.

એક ખુબી ચાહેં સાહેબ કી, ઔર ન કદુએ ચાહેં ।

ઉનકી એહી બંદગી, જો સાંચે આરફ અરવાહેં ॥ ૨૧ ॥

તેઓ તો પરમાત્માની શોભાને જ માત્ર હૃદયમાં ધારણ કરવાનું વિચારે છે. તેઓ બીજી કોઈ વસ્તુની યાચના કરતા નથી. સત્ય જ્ઞાનને જાણવાવાળા આત્માઓ માટે આ જ તેઓની ઉપાસના (બંદગી) છે.

જિનોં અરથ લિયા અંદર કા, માએને પેહેચાને તિન ।

ખાસોં કી એહી બંદગી, જાને દિલ રૂહ વતન ॥ ૨૨ ॥

જે બ્રહ્માત્માઓએ ધર્મગ્રંથોનો ગૂઢાર્થ ગ્રહણ કર્યો છે, તેઓ જ રહસ્ય સમજી શકે. ધામ દિલવાળા બ્રહ્માત્માઓ (ખાસ બંદાઓ)ની આ જ ઉપાસના (બંદગી) છે.

આસક અરસ અજમ કી, ચાહેં મિલના હમેસગી ।

ચાહેં સાહેબ ઔર ઉમત, ઉનકી એહી બંદગી ॥ ૨૩ ॥

પરમધામના આત્માઓ સદા સર્વદા ધણીનું મિલન ઝંખે છે. સાથે સાથે ધામધણી તથા બ્રહ્માત્માઓનું સામીપ્ય પણ ઝંખે છે. એ જ તેઓની પ્રાર્થના (બંદગી) કહેવાય છે.

એહી રૂહોં કી બંદગી, જો કહી ખાસ ઉમત ।

એહી એહેલ કિતાબ હેં, લિખ્યા દૂસરે સિપારે જિત ॥ ૨૪ ॥

જે પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ છે તેઓની આ જ ઉપાસના છે. આ બ્રહ્માંગનાઓ જ કુરાન સમજવા માટે અધિકારી છે. કુરાનના બીજા સિપારામાં તેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઔર દેખો દુનીકી બંદગી, એ ભી સયકૂલ મેં લિખે ।

સો ભી દેખાઉં બેવરા, જો કર બેઠે કિબલે ॥ ૨૫ ॥

બીજી બાજુ સંસારના જીવોની બંદગીને પણ નિરખો. આ વૃત્તાંત પણ બીજા સિપારા (સૈકૂલ)માં લખવામાં આવ્યું છે. તે લોકોએ કોને પોતાના પૂજ્ય માન્યા છે તેનું વર્ણન પણ હું કરીશ.

પાતસાહોં એહી જાનિયા, મોતી જવેર સિર તાજ ।

ઈનકા એહી કિબલા, ચાહેં જ્યાદા અપના રાજ ॥ ૨૬ ॥

સંસારના સમ્રાટોએ મોતી-ઝવેરાતની શોભાને સર્વશ્રેષ્ઠ સમજી છે. તેથી તેઓ પોતાનું સામ્રાજ્ય વધારવાનું જ વિચારતા હતા, તેઓની તે પૂજા છે.

સોના રૂપા દુનીકા, અર્થ ચાહેં ભરે ભંડાર ।

ઈનકા એહી કિબલા, કે વિધ કરેં બિસ્તાર ॥ ૨૭ ॥

સંસારના લોકો સોના- ચાંદી જેવી ધન દોલતથી પોતાનો ભંડાર ભરવા ઝંખે છે. એવી માયાવી સંપત્તિનું અનેક પ્રકારે વિસ્તરણ કરવું તે તેઓની પૂજા છે.

જિનકી બદ ખસલતેં, અપના ભલા મન લ્યાએ ।

ઈનકા એહી કિબલા, ઔરોં કા ભલા ન ચાહેં ॥ ૨૮ ॥

જેની પ્રવૃત્તિ ખરાબ છે તથા જે સદાય પોતાના સ્વાર્થનું જ ચિંતન કરે છે તેઓની એ જ પૂજા છે કે જે બીજાનું ભલું ઈચ્છતા નહીં.

જો જાહેર પરસ્ત હેં, ચાહેં મિટી પાની પથર ।

ઈનકા એહી કિબલા, જિનકી બાહેર પડી નજર ॥ ૨૯ ॥

જે લોકો ફક્ત પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય તેવી વસ્તુની પૂજા કરે છે, તેઓ માટી, પથ્થર અને પાણી વગેરેની પૂજા કરવા ઝંખે છે. તેઓની દૃષ્ટિ બાહ્ય જગત પર જ રહે છે અને એ જ તેઓની પૂજા છે.

મિટી પથર બનાએ કે, કહે ખુદાએ કા ઘર ।

મેહેરાબ કો કિબલા કિયા, કરેં નિમાજ તિન પર ॥ ૩૦ ॥

તે લોકો માટી અને પથ્થરથી મસ્જિદ બનાવીને તેને જ ખુદાનું ઘર માને છે. તે મસ્જિદમાં બનેલી મેહેરાબ (કમાન)ને જ પૂજ્ય ગણીને ત્યાં નમાજ પઢે છે.

જો યાર હેં અપને તનકે, ભલા ખાવેં સોવેં પલંગ ।

તિનકા એહી કિબલા, ઔર ન ચાહે રંગ ॥ ૩૧ ॥

જે લોકો માત્ર પોતાના શરીરના જ મિત્ર (સાથી) હોય છે તેઓને સુંદર ભોજન તથા સુખદાયી શય્યા જ સારી લાગે છે. તેઓ માટે નાશવંત વસ્તુઓની જ ઉપાસના હોય છે. તે લોકો તેના સિવાય બીજું કંઈ ઈચ્છતા નથી.

આગૂં અપની દાનાઈ કે, ઔર ન કાહૂં દેખત ।

ઈનકા એહી કિબલા, અપની તરફ ખેંચત ॥ ૩૨ ॥

આ પ્રકારના લોકોને પોતાની બુદ્ધિ - ચાતુર્યની આગળ બીજું કશું દેખાતું પણ નથી. ચતુરાઈથી બીજાને પોતાની તરફ ખેંચવાની જ તેમની ઉપાસના હોય છે.

જિન જૈસા કિબલા સેઈયા, આગૂં આયા તૈસા તિન ।

દુની કારન ખોવે દીનકો, તો આખર કહી જલન ॥ ૩૩ ॥

જે લોકોએ જેને પૂજ્ય માન્યું તેઓને તે પ્રકારનું ફળ મળ્યું. આ પ્રકારે સાંસારિક સુખો માટે ધર્મ છોડવાવાળાને તો નરકાગ્નિમાં શેકાવું પડે છે.

ઈન વિધ ફુરમાન ફુરમાવહીં, જાહેર દેત બતાએ ।

અંદર બૈઠા જો દુસમન, સો દેત માએને ઉલટાએ ॥ ૩૪ ॥

આ પ્રકારનું સ્પષ્ટ વર્ણન કુરાનમાં મળે છે. તે છતાં ય લોકોના હૃદયમાં સેતાન બેસીને તેઓને ઉલટા અર્થ લગાવીને પથભ્રષ્ટ કરે છે.

આરફ કહાવેં આપકો, હોએ બુજરક માહેં દીન ।

કહ્યા હાદીકા રદ કરેં, યોં ખોવત હેં યકીન ॥ ૩૫ ॥

કુરાનને વાંચવાવાળા પોતાને જ્ઞાની સમજે છે તથા ધર્મના અગ્રણી હોવાની ધાક જમાવે છે. પોતાના માર્ગદર્શકનાં વચનોને હુકરાવીને આ પ્રકારે વિશ્વાસ ગુમાવે છે.

જબ જાહેર માએને લીજીએ, તબ ખડે હોત હેં ઘર ।

અંદર માએને સબ ઉડત હેં, સો પઢે લેવેં ક્યોં કર ॥ ૩૬ ॥

બાહ્ય અર્થઘટનને લીધે જ પૂજના જુદા-જુદા સ્થાન (મંદિર - મસ્જિદ) પરમાત્માનું ઘર હોવાનું જણાય છે. જો ગૂઢાર્થ સમજવામાં આવે તો સંપૂર્ણ સંસારનું અસ્તિત્વ જ મટી જાય, તેથી ભણેલા - ગણેલા લોકો આ ગૂઢ અર્થ શા માટે સમજે ?

પઢે સો ભી પેટ કારને, ઔર પાલને કબીલે ।

દુનિયાં કો દેખાવહીં, આગૂં ચલ કે એ ॥ ૩૭ ॥

અપરા વિદ્યાના વિદ્વાન માત્ર જીવન નિર્વાહ માટે તથા પરિવારનું પાલન-પોષણ કરવા માટે જ ઉપદેશ ગ્રહે છે. તેઓ સંસારને બતાવવા માટે જ ધર્મનું નેતૃત્વ કરે છે.

જબ લીજે અંદર કે માએને, તબ ના કછુ સાહેબ બિન ।

સાહેબ બિના સબ દોજબ, ચૌદે તબક અગિન ॥ ૩૮ ॥

પરંતુ જ્યારે ગૂઢાર્થ સમજાઈ જાય ત્યારે પરમાત્મા સિવાય અન્ય કોઈનું અસ્તિત્વ દેખાતું નથી. તે સમયે પરમાત્મા સિવાય અન્ય બીજા નરક સમાન લાગવા લાગે છે, તથા ચૌદ લોક પણ અગ્નિ સમાન દાહક સિદ્ધ થાય છે.

દીન ઈસલામ સે જાત હેં, કારન સુખ સુપન ।

બુજરક આગે હોએ કે, રાહ મારેં ઔરન ॥ ૩૯ ॥

આવા લોકો માયાનાં ક્ષણિક સુખોના પ્રલોભનમાં ફસાઈને સત્ય ધર્મથી વંચિત રહે છે. સાથે સાથે પોતે અગ્રણી થઈને સન્માર્ગ પર વિશ્વાસ કરવાવાળાને પણ માર્ગ ભ્રષ્ટ કરે છે.

કહી ગરીબી બુજરક, પઢ કર સો ના લેં ।

કે બંધ ફંદ કર મારહીં, લઈ મુલ્લાં ગરીબી એ ॥ ૪૦ ॥

કુરાનમાં સત્ય ધર્મના માર્ગ પર ચાલવાવાળા માટે સાદગી, ગરીબી, નમ્રતા વગેરે મહત્વપૂર્ણ ગુણ આવશ્યક બતાવ્યા છે. તે છતાં પણ કુરાનનો અભ્યાસ કરવાવાળા તેને ગ્રાહ્ય રાખતા નથી. એટલું જ નહીં અન્ય લોકોને કપટથી બંધનોમાં ફસાવીને તેઓને દુઃખી કરે છે. કેટલાક મુલ્લાઓએ આવી ગરીબી ધારણ કરી છે.

કોઈ સીધા સબદ જો કેહેવહીં, તો તોરા દેખાવેં તાએ ।

જો ગરીબ સામેં બોલહીં, તો તિનકો સૂલી ચઢાએ ॥ ૪૧ ॥

જો કોઈ વ્યક્તિ બીજાને સત્ય ધર્મનો અર્થ સમજવા લાગે તો મૌલવી લોકો તેઓને ધમકી આપે છે. જો કોઈ ગરીબ વ્યક્તિ સાહસ ભેગું કરીને તેઓની સામે સત્ય ધર્મની વાત કરવા લાગે તો તેવા (ઔરંગઝેબ જેવા) લોકો તેઓને ફાંસી પર ચડાવી દે છે.

કહે મુખથેં હમ મોમિન, ઔર હમહીં પઢે સરે દીન ।

હમહીં એહેલ કિતાબ હેં, હમહીં મેં ચકીન ॥ ૪૨ ॥

એવા લોકો પોતાને મોમિન કહે છે અને પોતે જ ધર્મના જ્ઞાતા બને છે તથા એવું પણ કહે છે કે કુરાનના અધિકારી તેઓ જ છે, અને તેમને જ ધર્મ પ્રત્યે સાચો વિશ્વાસ છે.

યોં હમ હમ કરતે કે ગએ, અજૂં ચોહીં જાએ રાત દિન ।

યોં કરતે આખર આએ ગઈ, બાંધી તોબા લગી અગિન ॥ ૪૩ ॥

આ પ્રકારે "હું હું" નો દાવો કરવાવાળા ઘણા લોકો ચાલ્યા ગયા તથા ઘણાના રાત-દિવસ વ્યર્થ વીતી રહ્યા છે. આમ કરતાં કરતાં અંતિમ ક્ષણ આવી જાય ત્યારે તેઓ પશ્ચાત્તાપની આગમાં શેકાય છે.

ક્રિયા ટોના લડકી મહંમદ પર, દઈ ગાંઠ અગ્યારે તિન ।

સો હર સદી ગાંઠે ખુલી, તબ મહંમદ લે ચલે મોમિન ॥ ૪૪ ॥

કુરાનમાં વર્ણન છે કે રસૂલ મહમ્મદ પર એક છોકરીએ જાદૂ કર્યો તેણે તેઓના એક વાળને તોડીને તેને અગિયાર ગાંઠ લગાવી. તેનો ગૂઢાર્થ એ હતો કે મહમ્મદ સાહેબના આ સંસારમાંથી ગયા પછી દરેક શતાબ્દી(સદી) ના અંતે એક ગાંઠ ખૂલશે તથા છેલ્લે અગિયારમી શતાબ્દીમાં અંતિમ મહમ્મદ પ્રગટ થશે અને તે બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ (મોમિનો)ને સાથે લઈને પરમધામ જશે.

એ આએત દેખ્યા ચાહે, તાએ દેખાઈં વેસક ।

ઈનમેં જો સક લ્યાવહીં, સો જલસી આગ દોજક ॥ ૪૫ ॥

કુરાનની આ વાતો જે નિરખવા માંગશે તેને હું નિશ્ચિત રૂપે બતાવીશ. આ વિષયમાં જે શંકા કરશે તે નરકની આગમાં શેકાશે.

જબ તમામ સદી અગ્યારહીં, એ મહંમદ ઉમત યકીન ।

જબરાઈલ મુસાફ લે આએ, ઔર બરકત દુનિયાં દીન ॥ ૪૬ ॥

જ્યારે અગિયારમી શતાબ્દી પૂર્ણ થઈ ત્યારે ઉપરોક્ત કથન પર બ્રહ્માત્માઓને વિશ્વાસ થયો. જિબ્રીલ ફિરસ્તા આરબદેશથી બરકત, સફકત(દુઆ), કુરાન તથા વિશ્વાસ(શ્રદ્ધા)ને લીધે અહીં (ભારત) ચાલ્યા આવ્યા.

એ તીનોં ઉઠાએ દુની સે, જબરાઈલ લે આયા અપને મકાન ।

ખડા ક્રિયા ઝંડા દીન કા, લ્યાએ લાખોં ખલક ઈમાન ॥ ૪૭ ॥

જિબ્રીલ ફિરસ્તા કુરાન, ધર્મ પર શ્રદ્ધા તથા ધર્મનું મહત્ત્વ, આ ત્રયેણને મક્કાથી ઉપાડીને પોતાને ઘેર (હિંદુસ્તાન) લઈ આવ્યા. આ પ્રકારે હિન્દુઓ વચ્ચે ધર્મનો ઝંડો રોપ્યો, જેના કારણે લાખો લોકોએ વિશ્વાસપૂર્વક આ સત્ય ધર્મનું અનુસરણ કર્યું.

વસીયત નામે સાહેદી, આએ લિખે બડી દરગાહે ।

સો મિલાએ દિએ કુરાન સે, મહામત હુકમ ખુદાએ ॥ ૪૮ ॥

મોટી દરગાહ(મક્કા)થી જે ચાર વસીયતનામા અહીં આવ્યાં તેની સાક્ષી આપીને મહામતિ કહે છે કે પરમાત્માની પ્રેરણાથી કુરાનમાં કહેલી ભવિષ્યવાણીને સાથે રાખીને અહીં આ વાતો દર્શાવી છે.

પ્રકરણ ૧૦૮ ચોપાઈ ૧૬૨૧

રાગ શ્રી

માસૂક મેરી રૂહ ચાહે સિફત કરું, સો મેં જાએ ના કહી ।

જબ દેખ્યા બેવરા કર, તબ તામેં ઉરઝ રહી ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! મારો આત્મા ઈચ્છે છે કે હું તમારા અસીમ ગુણોની પ્રશંસા કરું. પરંતુ

તે મારાથી બન્યું નહીં. જ્યારે હું તમારા અમાપ ગુણો પર વિચાર કરવા લાગ્યો ત્યારે હું પોતે જે તેમાં ખોવાઈ ગયો.

સબ થેં બડી મુઝે કરી, એસી ઔર ન દૂજી કોએ ।

જો મેહેર કરી મુઝ ઊપર, સો સિફત જુબાં ક્યોં હોએ ॥ ૨ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી, તમે મને બ્રહ્માત્માઓમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ બનાવ્યો જેથી મારા જેવો બીજો કોઈ ન રહ્યો. આ પ્રકારે તમે મારા ઉપર અસીમ કૃપા કરી, જેનું વર્ણન આ મિથ્યા જીભ દ્વારા કરી શકાતું નથી.

કિન વિધ મેં તુમકો કહું, ક્યોં કર દિલ ધરું ।

લે આસાન તુમારે દિલ મેં, મેં ગુજરાન ક્યોં કરું ॥ ૩ ॥

હું તમારા ગુણોનું વર્ણન તમારી સમક્ષ કેવી રીતે કરું ? તમારો અનુગ્રહ હૃદયમાં ધારણ કરીને હું કેવી રીતે સંસારી જીવનનો નિર્વાહ કરું ?

મૈ ચલતે દેખે મજહબ, ઔર સબકે પરમેસ્વર ।

સો સારે બીચ ફના મિને, નૂર બકા ન કાહું નજર ॥ ૪ ॥

મેં સંસારમાં પ્રચલિત અનેક ધર્મ, સંપ્રદાય અને પંથ તેમજ તેમના ઈષ્ટને જોયા. તે બધા આ મિથ્યા સંસાર સુધી જ સીમિત છે. કોઈને પણ અક્ષરબ્રહ્મ અથવા અક્ષરાતીત પરમાત્માની ખબર નથી.

ફના છોડ ઈન પરમેસ્વરોં, નૂર બકા ન પાયા કિન ।

તિન પર નૂર બિલંદ, સો કિયા તુમ મેરા વતન ॥ ૫ ॥

આ નશ્વર સંસારને છોડીને એમના ઈષ્ટ (પરમેશ્વરો) થી પર એવા અક્ષર બ્રહ્મને કોઈએ મેળવ્યા નથી. હે ધણી ! તમે જ મને કહ્યું કે આનાથી પર અક્ષરાતીત પરમધામ જ તમારું પોતાનું ઘર છે.

ખેલ કિયા મેરે કારને, દુનિયાં ચૌદે તબક ।

મેરે હાથ તિનકી હૈયાતી, મિસ્ત પાઈ મુતલક ॥ ૬ ॥

હે પ્રિયતમ ! તમે મારા માટે ચૌદ લોકવાળા આ બ્રહ્માંડનો ખેલ રચ્યો તથા સંસારના જીવોને મુક્તિસ્થળોમાં અખંડ મુક્તિ પણ મારા દ્વારા અપાવી.

ખેલ કર મોહે બૈઠાઈ માહેં, મુઝ પર ભેજ્યા ફુરમાન ।

માહેં લિખી હકીકત મારફત, મુઝ બિના ન કાહું પેહેયાન ॥ ૭ ॥

તમે સંસારનો ખેલ રચાવીને તેમાં મને મહત્ત્વ આપીને, મારા માટે આદેશ (ફરમાન) મોકલ્યો. જેમાં તમે અખંડ પરમધામની યથાર્થતા (હકીકત) તથા અનુભૂતિ(મારફત)નું વર્ણન (સંકેત દ્વારા) કર્યું. તેની જાણ મારા સિવાય અન્ય કોઈને નથી.

કુંજ દઈ મુઝ કો, ઔર મેરે સિર ખિતાબ ।

સાસ્ત્ર ચૌદે તબક કે, સબ મેં હી ખોલોં કિતાબ ॥ ૮ ॥

તમે મને અખંડ તારતમ જ્ઞાનની યાવી આપી દીધી છે, અને વિજયાભિનંદન નિષ્કલંક બુદ્ધની ઉપાધિ પ્રદાન કરી છે. વળી તારતમ જ્ઞાન દ્વારા શાસ્ત્ર, પુરાણ અને ચૌદ લોકના ગ્રંથોનો ગૂઢાર્થ પ્રગટ કરવાની જવાબદારી પણ મારે શિરે નાખી છે.

રાહ દેખાઊં સબન કો, એસો બલ દિયો ખસમ ।

સબકો ફના સે બચાએ કે, લગાએ તુમારે કદમ ॥ ૯ ॥

તમે મને એવું બળ આપ્યું કે જેના દ્વારા હું બધાને સત્ય ધર્મનો માર્ગ બતાવી શકું અને સર્વને મિથ્યામાર્ગ(ફના)થી બચાવીને તમારા ચરણકમળમાં પહોંચાડી શકું.

ખેલ બનાયા મેરે વાસ્તે, મોહે ભેજ કે આએ આપ ।

પટ ખોલ ઈલમ સમઝાઈયા, મોસોં નીકે કિયો મિલાપ ॥ ૧૦ ॥

તમે મારા માટે આ ખોટો ખેલ રચીને મને મોકલ્યો. (તે પછી) સદ્ગુરુના રૂપે તમે અહીં સ્વયં આવીને મારા અજ્ઞાનનો પડદો હટાવી દીધો તથા મને દર્શન દઈને દિવ્ય જ્ઞાન આપ્યું.

બકા ન ચૌદે તબક મેં, ન પાયા ત્રૈલોકી ત્રૈગુન ।

સેહેરગસે નજીક દેખાઈયા, એસા ઈત ઈલમેં કિયા રોસન ॥ ૧૧ ॥

અખંડ પરમધામનું જ્ઞાન ચૌદ લોકના જીવો તેમજ ત્રિદેવોને પણ નહોતું. તમે તેને પ્રાણનળીથી પણ નિકટ બતાવીને આ નશ્વર સંસારમાં પરમધામના દિવ્ય જ્ઞાનને પ્રકાશિત કર્યું.

એસા બેસક ચૌદે તબક મેં, કોઈ ન હુઆ કબૂં કિન ।

ઈન નુકતે સબ બેસક હુએ, એસી બેસકી આઈ ઈત ॥ ૧૨ ॥

ચૌદ લોકમાં કોઈ પણ આજ સુધી સંદેહ મુક્ત થયા વિના દિવ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. આપના તારતમ જ્ઞાનના એક ટીપા દ્વારા અહીં સર્વે શંકામુક્ત થઈ ગયા છે. આપની કૃપાથી અહીં આવી નિઃસંદેહતા આવી ગઈ છે.

એ ભી બડાઈ મુઝકો દઈ, જો સબોં દેખ્યા નૂર પાર ।

સબોં સેહેરગસે નજીક, કુંજિએ દેખાયા નિરધાર ॥ ૧૩ ॥

આપે મને એવી મહત્તા પ્રદાન કરી કે જેના કારણે મારા દ્વારા સંસારના બધા લોકોએ અક્ષરથી પર અક્ષરાતીતને નિરખ્યા. બધાએ એવો અનુભવ કર્યો કે પરમાત્મા હૃદયની નાડીથી પણ અતિ નિકટ છે. અર્થાત્ આ તારતમજ્ઞાનરૂપી ચાવીથી આવું નિરખવા મળ્યું છે.

એ દિલકી બાતેં કાસોં કહૂં, રૂહ કી જાનો સબ ।

બોલન કી કદ્ય ના રહી, જો કહો સો કરૂં મેં અબ ॥ ૧૪ ॥

મારા હૃદયની આ સર્વે વાતો હું કોને કહું ? તમે તો અંતર્યામી છો, બધી વાતો જાણો છો. તેથી તમને કશું પણ કહેવું ઉચિત નથી. જેના કારણે હવે તમારા જેવો આદેશ હશે તે અનુસાર હું કાર્ય કરીશ.

મોહે કરી સબોં ઊપર, એસી ના કરી દૂજી કોએ ।

અજૂં રૂહ માગ્યા ચાહે, એ તુમ કેસી બનાઈ સોએ ॥ ૧૫ ॥

તમે મને સુન્દરસાથની વચ્ચે અગ્રણી બનાવીને સર્વાધિક મહત્ત્વ આપ્યું. આ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા તમે બીજા કોઈને પણ આપી નથી. તે છતાં પણ મારો આત્મા કંઈક વધુ મેળવવા ઝંખે છે. તમે આ કેવો વિચિત્ર ખેલ રચ્યો છે ?

બૈઠાઈ આપ જૈસી કર, સો ખોલ દેખાઈ નજર ।

અજૂં માગત મેરે ધની, ઔર એસે તુમ કાદર ॥ ૧૬ ॥

તમે મને મહત્ત્વ આપીને આપ સમાન જ પ્રતિષ્ઠિત કર્યો. મારી આત્મદૃષ્ટિ ખોલીને પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષનાં દર્શન કરાવ્યાં તેમ છતાં પણ હું તમારા (મિલન સુખ) માટે હજુ અધિક યાચી રહ્યો છું. મારી સઘળી ઈચ્છાઓ પરિપૂર્ણ કરવા તમે જ સમર્થ છો.

જો તુમ બડે કરે ખેલ મેં, તાકી દુની કરે સિફત ।

સો બડે ગિરો કે પાંઉકી, ખાક ભી ન પાવત ॥ ૧૭ ॥

તમે દેવતાઓ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ)ને સાંસારિક જીવો માટે મોટા (પૂજ્ય) કર્યા હવે આખી દુનિયા તેમનો મહિમા ગાય છે. આટલા મોટા દેવો પણ બ્રહ્માત્માઓની ચરણરજ મેળવી શક્તા નથી.

તિન ગિરોમેં સિરદારી, તેં મુઝે દઈ મેરે ખસમ ।

ઐસી બડી કરી મોહે ખેલ મેં, અબ ઈત ઉરઝ રહ્યા મેરા દમ ॥ ૧૮ ॥

એવી મહાન બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના શિરોમણિ બનાવીને તમે મને અત્યધિક મહત્ત્વ આપ્યું છે. આ ખેલમાં તમે મને એટલું સન્માન આપ્યું છે, જેના કારણે મારા શ્વાસ તેમાં જ ગુંચાય છે.

દુની સિફત પોહોંયે મલકૂત લોં, સો ફિરસ્તે ખાક ભી પાવત નાહેં ।

તિન ગિરોં મેં બુજરક, મોહે ઐસી કરી ખેલી માહેં ॥ ૧૯ ॥

સંસારના જીવોની પ્રાર્થના (પૂજા) માત્ર વૈકુંઠ સુધી જ પહોંચે છે. ત્યાં રહેવાવાળા દેવતાઓ પણ બ્રહ્માંગનાઓની ચરણરજ મેળવી શક્તા નથી. આવા બ્રહ્માત્માઓમાં મને શ્રેષ્ઠ બનાવીને આપે મને આ ખેલમાં આવું મહત્ત્વ પ્રદાન કર્યું છે.

મેં ભટકી બીચ દુની કે, ઘર ઘર માંગી ભીખ ।

લૌકિક દઈ મોહે સાહેબી, અંતર મેં અપની સરીખ ॥ ૨૦ ॥

લૌકિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો આ સંસારમાં હું ભટકતો રહ્યો. ઘેર-ઘેર જઈને ભીખ માંગી, પરંતુ આપે મને સમગ્ર સંસારની દૃષ્ટિમાં ગૌરવ આપી ખૂબ ઊંચે ચઢાવ્યો, તથા આંતરિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આપે મને આપના સમાન બનાવ્યો.

નર નારી બૂઢા બાલક, જિન ઈલમ લિયા મેરા બુઝ ।

તિન સાહેબ કર પૂજિયા, અરસ કા એહી ગુઝ ॥ ૨૧ ॥

આ સંસારના સ્ત્રી પુરુષ, બાળક અને વૃદ્ધ, જેણે પણ અંતરથી મારા તારતમ જ્ઞાનને ગ્રહણ કર્યું છે તે સર્વેએ મને આપની સમાન પૂજ્ય ગણીને સન્માનિત કર્યો છે. અર્થાત્ બ્રહ્મસૃષ્ટિને બ્રહ્મસ્વરૂપ માની લેવું એ જ પરમધામનું ગૂઢ રહસ્ય છે.

જબ હકેં મોહે ઈલમ દિયા, તબ મોસોં કહી નિસબત ।

સો નિસબત બકા હક કી, તાકી હોએ ના ઈત સિફત ॥ ૨૨ ॥

સદ્ગુરુએ જ્યારે મને દિવ્ય તારતમ જ્ઞાન આપ્યું ત્યારે મૂળ સંબંધની વાત પણ સમજાવી. અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મની સાથેના આ સંબંધની પ્રશંસા અહીંની જુઠી રસનાથી થઈ શકે નહીં.

જિન બંદગી મેરી કરી, લિયા નિસબત હિસા તિન ।

પાંઉ ખાક માગી બુજરકોં, એ સોઈ ફકીર મોમિન ॥ ૨૩ ॥

તેથી જેઓએ ઓળખીને મારી પ્રાર્થના કરી તે સર્વે પરમધામના મૂળ સંબંધના સહભાગી થયા. આ સંસારના મહાન દેવોએ જેમની ચરણરજ માંગી હતી તે (સંત-મહાત્મા) પોતે જ બ્રહ્મસૃષ્ટિ છે.

એ બુધ ના ચૌદે તબકમેં, સો અપની દઈ અકલ ।

સમઝી સબ મેં અરસ કી, જો સિફત તેરી અસલ ॥ ૨૪ ॥

જે બુદ્ધિ ચૌદ લોકના પ્રાણીઓમાં નહોતી, તેવી બુદ્ધિ આપે મને પ્રદાન કરી, જેના કારણે હું પરમધામ અને આપના મહિમાને સમજી શક્યો.

મેં બાતૂન તુમારી સમઝી, તુમ અપના દિયા ઈલમ ।

અબ ઈત કેહેના કદ્યુ ના રહ્યા, હોસી અરસ મેં આગૂં ખસમ ॥ ૨૫ ॥

હે ધણી ! આપે મને જે દિવ્ય તારતમ જ્ઞાન આપ્યું તેના દ્વારા હું ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્યોને સમજી શક્યો. હવે મારે અહીં કશું જ કહેવું નથી. હવે તો શેષ વાતો અખંડ પરમધામમાં ધણીજીની સાથે થશે.

ઐસી બઝાઈ કેતી કહું, જો કરી અલેખેં અપાર ।

સો નેક કહી મેં ગિરો સમઝને, સમઝેગી રૂહ સિરદાર ॥ ૨૬ ॥

આ પ્રકારનો મહિમા ક્યાં સુધી કહું ? આપે તો મને ખૂબ મહત્તા પ્રદાન કરી છે. બ્રહ્માત્માઓ સમજી જાય એવું સમજીને તેઓ સાથે મેં થોડી ચર્ચા કરી. અર્થાત્ શિરોમણિ બ્રહ્માત્માઓ જ આ સમજી શકે.

મહામત કહેં મેહેબૂબ જી, મોહે ખેલ દેખાયા બુજરક ।

કરો મીઠી બાતેં મુઝસોં, મેરે મીઠે ખસમ હક ॥ ૨૭ ॥

મહામતિ કહે છે, હે પ્રિયતમ ધણી ! આપે આ સંસારનો શ્રેષ્ઠ ખેલ મને બતાવ્યો છે. હે મારા મધુર પ્રિયતમ ધણી ! આપ મારી સાથે મીઠી વાતો કરો.

પ્રકરણ ૧૦૯ ચોપાઈ ૧૬૪૮

રાગ શ્રી

કારી કામરી રે, મોકોં પ્યારી લાગી તૂં ।

સબ સિનગાર કો સોભા દેવે, મેરા દિલ બાંધ્યા તુઝસોં ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, દિવ્ય પ્રેમના પ્રતીક એવી હે કાળી કામળી ! તું મને ખૂબ પ્રિય છે કારણ તારા દ્વારા જ પિયાજીના સંપૂર્ણ શ્રંગારની પૂર્તિ થાય છે. તેથી મારું હૃદય તારી સાથે બંધાઈ ગયું છે.

તૂં નામ નિરગુન કહાવહીં, સબ સરગુન કે સિરે ।

સબ નંગ મોતી તેરે તલે, કોઈ નાહીં તુઝ પરે ॥ ૨ ॥

તું નિર્ગુણ રૂપે ઓળખાય છે, પરંતુ તું તો સર્વ ગુણોમાં શિરોમણિ છે. સંસારના હીરા-મોતી, રત્ન, ઝવેરાત, વગેરેનું તારી સામે કોઈ મહત્ત્વ નથી. આ સંસારમાં અન્ય કોઈ વસ્તુ તારાથી વધારે શોભાયમાન નથી.

કામરી પેહેરી બ્રજવધૂ, ઔર સુંદરવર સ્યામ ।

ભી પેહેરી મહંમદ ને, ઔર પેહેરી ઈમામ ॥ ૩ ॥

આ દિવ્ય કામળીને વ્રજમાં શ્રીકૃષ્ણજીની સાથે રહેવાવાળી ગોપીઓએ તથા સુંદરવર શ્યામ શ્રી કૃષ્ણજીએ ધારણ કરી. તેને હજરત મહમ્મદ પેગમ્બરે અને અંતમાં સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી (ઈમામ) એ પુનઃ ધારણ કરી.

મોલ નહીં ઈન કામરી કો, યાકો લે ન સકે કોએ ।

મોમિન કહે સો લેવહીં, જો રૂહ અરસ કી હોએ ॥ ૪ ॥

આ કામળીનું મૂલ્ય કોઈ આંકી શકે નહીં. પરંતુ એને કોઈ ધનવાન વ્યક્તિ ખરીદી પણ શકે નહીં. તેને તો માત્ર પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ જ ધારણ કરી શકે.

ગોવરધન કો ઢાંપિયા, એક બુંદ ન હુઆ દખલ ।

આગ લોહા પાની પ્રલે કે, સોસ લિયા સબ જલ ॥ ૫ ॥

શ્યામસુંદરની આ કામળીએ ગોવર્ધન પર્વતને પણ ઢાંકી દીધો હતો, જેના કારણે અતિવૃષ્ટિ થઈ હોવા છતાં પણ વર્ષાનું એકેય બુંદ વ્રજમાં પ્રવેશી શક્યું નહીં. પ્રલય માટે ઈન્દ્રે અગ્નિ, લોખંડ, પાણી વગેરેની વર્ષા કરી તે છતાં પણ કાળી કામળીના પ્રેમે બધા જળને ચૂસી લીધું.

અહીરોં કિએ ધન ધન, ઔર આરબ કુરેસ ।

મારૂ ભી ધન ધન હુઈ, સોઈ હમારા ભેસ ॥ ૬ ॥

વ્રજમાં રહેવાવાળા આહીરોની વચમાં પ્રગટ થઈને કાળી કામળીવાળા શ્રી કૃષ્ણજીએ તેઓને ધન્ય બનાવ્યા. અરબસ્તાનમાં કુરેશી જાતિમાં પ્રગટ થઈને હજરત મહમ્મદ સાહેબે કાળી કામળી રૂપે પ્રેમ ગ્રહણ કરી અરબસ્તાનના કુરેશીઓને ધન્ય કર્યા. મારવાડ દેશમાં ઉમરકોટમાં પ્રગટ થઈને કાળી કામળી રૂપે પ્રેમ દ્વારા ધણી શ્રી દેવચંદ્રજીએ મારવાડને ધન્ય કર્યું. હું પણ આ કાળી કામળીનો પ્રેમ સ્વરૂપ વેશ ધારણ કરીને ધન્ય થઈ ગયો.

રૂહઅલ્લા પેહેરી અંદર, હુઈ નહીં જાહેર ।

દુનિયાં હિરદે આંધલી, સો દેખે નજર બાહેર ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજીએ આ દિવ્ય પ્રેમને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યો તથા બ્રહ્માત્માઓ માટે તેને પ્રગટ કર્યો તેથી તે સર્વત્ર પ્રગટ થઈ શક્યો નથી. સંસારના પ્રાણીઓ હૃદયથી અંધ હોવાને કારણે કેવળ બાહ્ય દૃષ્ટિએ નિરખે છે. તેઓને આંતરિક પ્રેમની સમજ હોતી નથી.

પટ પેહેરે ખાએ ચિકના, હેમ જવેર સિનગાર ।

હક લજત આઈ મોમિનોં, તિન દુની કરી મુરદાર ॥ ૮ ॥

સંસારના લોકો રેશમી વસ્ત્રો ધારણ કરવામાં, મિષ્ટાન્ન ખાવામાં, હીરા-મોતી અને ઝવેરાત જડિત આભૂષણો પહેરવામાં તથા માયાવી સુખોમાં ડૂબેલા છે. પરંતુ બ્રહ્માત્માઓ તો પ્રિયતમ પરમાત્માનો સ્વાદ મેળવ્યા પછી સાંસારિક સુખોને મૃતક સમાન ત્યાજ્ય માને છે.

સોહાગ દિયા સાહેબ ને, કામરી સોહાગિન ।

આગૂં બોલે બુજરક, સરાહી સાધુ જન ॥ ૯ ॥

સુંદરવર શ્યામે પોતાના સૌભાગ્યશાળી આત્માઓને પ્રેમની કાળી કામળી ઓઢાડીને આ

સંસારમાં અખંડ સુખ આપ્યું છે. તેથી જ સાધુ મહાત્માઓએ પહેલેથી જ પ્રેમ રૂપી આ કાળી કામળીની પ્રશંસા કરી છે.

હમારે તાલે મિને, લિખે અલ્લા કલામ ।

મહામત કહે સબ દુની કો, પ્યારી હોસી તમામ ॥ ૧૦ ॥

મહામતિ કહે છે, અમારા ભાગ્યમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં પ્રેમરૂપી વચન લખેલાં છે. હવે તે વચનો સંસારના બધાજ લોકોને પ્રિય લાગશે.

પ્રકરણ ૧૧૦ ચોપાઈ ૧૬૫૮

રાગ શ્રી

ફરેબી લિએ જાએ, મેરી રૂહ તું આંખે ખોલ ।

બીચ બકા કે બૈઠકે, તેં કિનસોં કિયા કોલ ॥ ૧ ॥

હે મારા આત્મા ! આ કપટપૂર્ણ માયા તને ભૂલમાં નાખીને સત્યના માર્ગેથી દૂર લઈ જાય છે. તેથી તું આંખો ખોલીને જો. અખંડ પરમધામની ભુલભુલામણીમાં બેસીને. તેં કોની સાથે શી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી ?

અરસ કી ખિલવતમેં, હક કી વાહેદત ।

બૈઠ બાતેં જો કરી, સો કહાં ગઈ મારફત ॥ ૨ ॥

પરમધામમાં ધણીજના અદ્વૈત ભુલભુલામણીના એકાંત સ્થાનમાં બેસીને તેં જે વાતો કરી હતી, તે વાતોની પૂર્ણ ઓળખ અત્યારે ક્યાં ગઈ ? અર્થાત્ એ વાતો ભુલાઈ ગઈ છે ?

હકે કહ્યા રૂહન કો, જિન તુમ જાઓ ભૂલ ।

ઈસક ઈમાન લ્યાઈયો, મેં ભેજોંગા રસૂલ ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજજીએ બ્રહ્માત્માઓને કહ્યું કે સંસારની માયા જાળમાં ફસાઈને મને ભૂલી ન જતાં. હવે હું મારો સંદેશ આપીને સંદેશાવાહક (રસૂલ) ને મોકલીશ, ત્યારે તેના પર પ્રેમ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખજો.

ઉતરતે અરવાહોં સોં, કહ્યા અલસ્તો બેરબ્બકુંમ ।

મેં લિખુંગા રમૂજેં, સો જિન ભૂલો તુમ ॥ ૪ ॥

તેઓએ ફરીથી કહ્યું કે હું આ પ્રેમ-સંવાદને સાંકેતિક રીતે લખીને મોકલાવીશ જેથી તમે મને ખેલમાં પણ ભૂલી ન શકો.

સાહેદ કિએ હેં સબ કો, જેતી અરસ અરવાએ ।

આપ ભી હુએ સાહેદ, અપની આપ જુબાંએ ॥ ૫ ॥

આમ પ્રિયતમ ધણીએ સર્વ બ્રહ્માંગનાઓને પોતાના પ્રેમ વચનની સાક્ષી બનાવ્યા પછી પોતાના પ્રેમ વચનોની સાક્ષી સ્વમુખે આપીને પોતે પણ સાક્ષી બની ગયા.

મેં ભેજો રૂહ અપની, સબ દિલકી બાતેં લે ।

તુમેં અજૂં યાદ ન આવહીં, હાએ હાએ કેસી ફરેબી એ ॥ ૬ ॥

શ્રી રાજજીએ કહ્યું કે હે બ્રહ્માંગનાઓ ! મેં મારાં વચનોનું પાલન કરવા માટેના હેતુથી મારા અંગ

સ્વરૂપા શ્રીશ્યામાજીને મારા હૃદયની સઘળી વાતો લઈને શ્રીદેવચંદ્રજી સ્વરૂપે મોકલાવ્યા છે. છતાં પણ તમને તે વચન (પ્રતિજ્ઞા) યાદ ન આવ્યાં. હાય ! આ સંસાર કેવી ભુલભુલામણીની રમત છે ?

સબ બાતેં મેરે દિલ કી, ઓર સબ રૂહોં કે દિલ ।

સો સબ ભેજી તુમ કો, જો કરિયાં આપન મિલ ॥ ૭ ॥

મેં મારા દિલની તથા આત્માઓના દિલની તમામ રહસ્યમય વાતો મોકલાવી હતી. પરમધામમાં આપણે સાથે મળીને જે વાતો કરેલી તે સઘળી તમને મોકલાવી હતી.

ફુરમાન લ્યાએ મહંમદ, કિન ખોલી ન ઈસારત ।

તબ રૂહેં આઈ ન થીં, પીછે ફેર કરી સરત ॥ ૮ ॥

રસૂલ મહમ્મદ તે સંદેશો લઈને આવેલા, પરંતુ તેનાં ગૂઢ રહસ્યો કોઈ ઉકેલી શક્યું નહીં. તે સમયે સંસારમાં બ્રહ્માંગનાઓએ અવતાર ધારણ કર્યો નહોતો. તેથી મહમ્મદે ફરીથી આવવાનું વચન આપ્યું.

કહેં મહંમદ મસી આવસી, લે કુંજી લાહૂત સે ।

એક દીન સબ કરસી, સબ કાયમ હોસી કુંજિએ ॥ ૯ ॥

રસૂલ મહમ્મદે કહ્યું કે મારા પછી આત્મ જાગૃતિ (ક્યામત)ના સમયે રૂહઅલ્લા (ધણી શ્રી દેવચંદ્રજી) અખંડ જ્ઞાનની યાવી લઈને પરમધામ (લાહૂત)થી આ સંસારમાં આવશે. તારતમ જ્ઞાનની કૂંચી દ્વારા તેઓ સંસારના માનવીઓને એક ધર્મમાં લાવીને અખંડ મુક્તિ અપાવશે.

બકા ઊપર બંદગી, કરાવસી ઈમામ ।

હક ગિરો હમ આએ કે, કરેં કજા તમામ ॥ ૧૦ ॥

પછી સદ્ગુરુ (ઈમામ) સર્વે જીવોને એક પરમાત્માની ઉપાસના(બંદગી) કરાવશે. ત્યાર પછી પરમાત્મા બ્રહ્માત્માઓ સહિત આપણી સાથે આવીને બધા જીવોને ન્યાય આપશે.

આગૂં આએ જાહેર કિયા, આવને કો ઈમાન ।

ખાસી ગિરોં કે વાસ્તે, કે કહે નિશાન ॥ ૧૧ ॥

રસૂલ મહમ્મદે વહેલા પધારીને સૂચના એટલા માટે આપી છે કે યોગ્ય સમયે દરેકને વિશ્વાસ બેસે. બ્રહ્માત્માઓ માટે કુરાનમાં આવા અનેક સંકેતો (નિશાન) દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

એ બાતેં સબ અરસ કી, જબ યાદ આવે તુમ ।

તબ ઈસક તુમેં આવસી, ઉડ જાસી તિલસમ ॥ ૧૨ ॥

જ્યારે તમને પરમધામની આ સઘળી વાતો યાદ આવશે ત્યારે તમારા હૃદયમાં ધણીજી પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થશે. ત્યારબાદ નાશવંત સંસારનો ઈન્દ્રજાળરૂપ ભ્રમ દૂર થઈ જશે.

કૌન હૈ તેરા માસૂક, કિનસોં હૈ નિસબત ।

દેખ અપના વતન, અબ તૂં આઈ કિત ॥ ૧૩ ॥

જરા વિચાર તો કરો કે તમારા પ્રિયતમ ધણી કોણ છે ? કોની સાથે તમારો મૂળ સંબંધ છે ? તમે

ક્યાંથી આવ્યા છો ? આ વાતોને વિચારી સમજીને આપણા પરમધામ - મૂળ વતન તરફ દૃષ્ટિ કરો.

હકે રૂહોં કો દઈ, અપની જો ન્યામત ।
ઈન નાસૂતેં ભુલાએ દઈ, હક કી હકીકત ॥ ૧૪ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ કૃપા કરીને પોતાના અખંડ જ્ઞાનની મૂડી તમોને આપી છે. પરંતુ આ જૂઠા નાશવંત સંસારે તમોને માયામાં ફસાવીને પ્રિયતમ ધણીની યથાર્થતાને ભુલાવી દીધી છે.

મૂલ મિલાવા ખિલવત કા, અજૂં ન આવે યાદ ।
એ જૂઠી જિમી જો દોજક, ઈત કહા લગ્યો તોહે સ્વાદ ॥ ૧૫ ॥

હજુ પણ તમોને અખંડ પરમધામની અંતરંગ બેઠક, એકાન્ત ઘર, જે મળવાની મૂળ જગ્યા હતી, તેની યાદ નથી આવતી. નરક સમાન આ સંસારમાં તમને કેવો સ્વાદ આવે છે ?

માસૂકે ઈત આએ કે, કેસા દિયા ઈલમ ।
સક તોહે કોઈ ના રહી, અજૂં યાદ ન આવે ખસમ ॥ ૧૬ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ સદ્ગુરુ રૂપે અહીં આવીને અમને એવું દિવ્યજ્ઞાન આપ્યું કે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની શંકા રહે નહીં તે છતાં પણ હજુ સુધી તમોને પ્રિયતમ ધણીનું સ્મરણ થતું નથી.

મહામત કહેં એ મોમિનોં, એસી ક્યોં યાહિએ રૂહન ।
એ મેહેર દેખો મેહેબૂબ કી, અરસ જિનોં વતન ॥ ૧૭ ॥

મહામતિનું કહેવું છે કે હે બ્રહ્માત્માઓ ! પરમધામના આત્માઓ માટે આ પ્રકારનો વ્યવહાર શોભા નથી દેતો. જરા આ ધામધણીની કૃપા નિરખો.

પ્રકરણ ૧૧૧ ચોપાઈ ૧૬૭૫

રાગ સિંધુડો

સરૂપ સુંદર સનકૂલ સકોમલ, રૂહ દેખ નૈના ખોલ નૂર જમાલ ।
ફેર ફેર મેહેબૂબ આવત હિરદેં, કિયા કિનને તેરા કૌલ ફૈલ એ હાલ ॥ ૧ ॥

શ્રી રાજજીનું સ્વરૂપ અતિ સુંદર, પ્રફુલ્લિત, અતિ કોમળ, દિવ્ય પ્રકાશયુક્ત છે. હે મારા આત્મા! તું તારી આંખો ખોલીને આવા તેજોમય સ્વરૂપનાં દર્શન કર. આવા પ્યારા ધણીનું સ્મરણ હૃદયમાં વારંવાર થાય છે. હે આત્મા ! તું વિચાર કર કે તારા વચન, કર્મ(કામગીરી) અને મનોસ્થિતિને આટલાં મહાન કોણે બનાવ્યાં.

જામા જડાવ જુડ્યા અંગ જુગતેં, ચાર હારોં કરી અંમર ઝલકાર ।
જગમગે પાગ એ જોત જવેર જ્યોં, મીઠે મુખ નૈનોં પર જાઊં બલિહાર ॥ ૨ ॥

શ્રી રાજજીનાં અંગો પર તેમના રત્નજડિત જામા (વસ્ત્રો) યુક્તિપૂર્વક શોભાયમાન છે. ગળામાં ધારણ કરેલ નંગોના હારની આભા(ચારુ) આકાશ સુધી પોતાનો પ્રકાશ ફેલાવી કેવી ઝગમગ થઈ રહી છે ? ધણીજીના મસ્તક ઉપર ધારણ કરેલ પાઘડી ઝવેરાતની જેમ ચમકી રહી છે. તેમના

મધુર મુખકમળ અને મોહક નેણ પર હું વારંવાર સમર્પિત છું.

લાલ અધુર હંસત મુખ હરવટી, નાસિકા તિલક નિલવટ ભોંહેં કેસ ।

શ્રવન ભૂષન મુખ દંત મીઠી રસના, એ દેખ દરસન આવે જોસ આવેસ ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજજીના લાલ અધરોનું મધુર હાસ્ય અને સુંદર હડપચી, નાસિકાથી લલાટ સુધી ખેંચેલ તિલકની શોભા, સુન્દર મુખ, વાંકળિયા વાળ કાનનાં આભૂષણ તથા મુખારવિંદ અને દંતાવલીની શોભા, મધુર વાણી ઉચ્ચારતી જીભનાં દર્શન માત્રથી આત્મામાં પ્રેમનો ઉન્માદ, જોશ અને આવેશ ઉત્પન્ન થાય છે.

બાંહેં ચૂડી બાજૂ બંધ સોહેં કુમક, પોહોંચી કાંડોં કડી હસ્તકમલ મુંદરી ।

નખકા નૂર ચીર ચઢ્યા આસમાનમેં, જ્યોં હક ચલવન કરેં સબ અંગુરી ॥ ૪ ॥

ભૂજા તથા બાજુ પર બાંધેલા બાજુબંધ અને એના પર લટકતાં લટકણિયાં, કાંડા પર પહેરેલ કડું અને તેની સાથે બંધાયેલ પહોંચી, તેમજ આંગળીઓ પર શોભતી વીંટીઓ અવર્ણનીય છે. જ્યારે ધણીજી તેમના કર કમળ હલાવે છે ત્યારે તેમની આંગળીના નખમાંથી નીકળતાં જ્યોતિર્મય કિરણો જાણે આકાશને આંબીને આગળ વધે છે.

રોસની પટુકેં કરી અવકાસમેં, ચરન ભૂષન જામેં ઈજાર ઝાંઈ ।

કહેં મહામત મોમન રૂહ દિલકો, માસૂક ખેંચેં તોહે અરસ માહીં ॥ ૫ ॥

શ્રી રાજજીના કમરબંધ (પટુકા) નો પ્રકાશ તથા ચરણકમળનાં આભૂષણો, જામા તથા પાયજામાનાં કિરણો પરસ્પર મળીને ઝગમગાટ કરીને જાણે આકાશને પ્રકાશિત કરે છે. મહામતિ કહે છે, પ્રિયતમ ધણી આ શોભા દ્વારા બ્રહ્માંગનાઓના હૃદયને પરમધામ તરફ આકર્ષિત કરે છે.

પ્રકરણ ૧૧૨ ચોપાઈ ૧૬૮૦

ચતુર ચૌકસ ચેતન અતિ ચોપસોં, કૂવત કર સબ અંગ કમર કસે ।

સુંદર સેજ્યા સનકૂલ તન રૂહ રચી, માસૂક દિલ મોમિન મોહોલ માહેં બસે ॥ ૧ ॥

શ્રી રાજજીનું સ્વરૂપ ચતુર, એકાગ્ર (ચોક્કસ) ચેતનયુક્ત તથા અતિ પ્રેમયુક્ત છે. તે પોતાની સર્વ શક્તિથી સદાય સુસજ્જ છે. એવા પ્રિયતમ ધણી તેઓની બ્રહ્માંગનાઓના પ્રસન્ન હૃદયધામમાં પોતાની સુખશય્યા બનાવીને બિરાજમાન હોય છે.

મન તન જોવન ચઢતા નૌતન, આયા અમરદ આસક ઈસક ગંજ લે ।

અધુર અમૃત મુખ દંત રસના રસ, નિત નએ સુંદર સબ દેખેં ચઢતે ॥ ૨ ॥

બ્રહ્માંગનાઓના હૃદયમંદિરમાં કિશોર સ્વરૂપ શ્રીરાજજી રોજ નવીન તથા પ્રત્યેક પળે ઉમેરો થતા યૌવનથી ભરેલા પ્રેમનો ભંડાર લઈને બિરાજમાન છે. તેમના અધરોથી છલકતું અમૃત, મુખકમળની શોભા વધારતી સુન્દર દંતાવલી તથા મધુર રસવાળી રસના નિત્ય નવીન સ્વરૂપે દર્શન દે છે.

નિલવટ બંકે નૈન નાસિકા શ્રવન, કૌલ ફૈલ હાલ નિત નવલે દેખાએ ।

રૂહ ભી રંગ રસ ચંચલ ચપલ ગત, મોહન મોહી મોહની મહ હો જાએ ॥ ૩ ॥

સુન્દર લલાટ, અણીદાર નયન, નાસિકા અને શ્રવણનું સૌંદર્ય તથા તેમનાં વચન, ચર્યા (ચાલવું) અને મનોસ્થિતિ રોજ નવીન દેખાય છે. પ્રેમ રંગોથી રંગાયેલ ચંચળ તથા ચપળ બનેલો મોહિત આત્મા મનમોહન પ્રિયતમના પ્રેમમાં મોહિત (એકરસ) થઈ જાય છે.

ભાષતી મહામતિ અરસ રૂહે ઉમતી, પૂરન કર પ્રીત પ્રેમે પોહોંચાઈ ।

અરસ વાહેદત ખિલવત ખસમકી, હુજત નિસબત લિર્એ ઈત આઈ ॥ ૪ ॥

મહામતિ કહે છે, પરમધામના આત્માઓ સાથે આ સંસારમાં પણ પૂર્ણ પ્રેમ પ્રદાન કરી ધામધણીએ તેઓને પ્રેમપૂર્વક દિવ્ય પરમધામ પહોંચાડ્યા. અદ્વૈત પરમધામના એકાંત સ્થાન (મેળાપનું મૂળ સ્થાન) માં બેઠેલા આત્માઓ આપણા ધણીના સંબંધનો અધિકાર (હક) દર્શાવીને આ સંસારમાં(સુરતા રૂપે) આવ્યા છે.

પ્રકરણ ૧૧૩ ચોપાઈ ૧૬૮૪

નૂરકો રૂપ સરૂપ અનૂપ હૈ, નૂર નૈના નિલવટ નાસિકા નૂર ।

નૂર શ્રવન ગાલ લાલ નૂર ઝલકત, નૂર મુખ હરવટી નૂર અધૂર ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ ધણીના તેજોમય સ્વરૂપની શોભા પણ અનુપમ છે. તેઓનાં તેજસ્વી નેત્ર, આભાયુક્ત લલાટ અને પ્રકાશયુક્ત નાસિકા પણ અનુપમ છે. તેઓના કાનનું તેજ, ગાલો પર છવાયેલી તેજોમય લાલિમા, દેદીપ્યમાન મુખારવિંદ, સુંદર ચિબુક તથા હોઠોની દિવ્ય શોભા ચમકી રહી છે.

નૂર મુખ ચૌક માડની અતિ નૂર મે, નૂર વસ્તર નૂર ભૂષન જહૂર ।

નૂર જોવન રોસન નૂર નૌતન, નૂર સબ અંગ ઉદોત નૂર પૂર ॥ ૨ ॥

સુંદરવરના પ્રકાશિત મુખમંડળની શોભા તેજથી દેદીપ્યમાન છે. તેઓના વસ્ત્રાભૂષણની શોભા સર્વત્ર પ્રકાશિત થઈ રહી છે. નિત્ય નવા તેમજ ઓજસ્યુક્ત યૌવનની કાંતિથી તેઓના અંગ પ્રત્યંગ એવા પ્રકારે જાજવલ્યમાન છે કે જાણે પ્રકાશની લહેરો લહેરાઈ રહી હોય.

નૂર ચરન કમલ નૂર હસ્તક, નૂર સોભા સબે નૂર સિનગાર ।

નૂર સિર પાગ નૂર કલંગી દુગદુગી, નૂર હિએ હાર નૂર ગંજ અંબાર ॥ ૩ ॥

તેઓના પવિત્ર ચરણારવિંદ તથા હસ્તકમળ અત્યંત તેજોમય છે. તેઓની સંપૂર્ણ શોભા અને શ્રૃંગાર પણ તેજોમય છે. તેઓના મસ્તક પર પાઘડી, કલંગી(શિરોભૂષણ) અને દુગદુગી {શિરોભૂષણ (મુગુટ)પર જડેલો હીરો} પણ પ્રકાશમાન થઈ ચમકી રહ્યાં છે. ધણીજીના વક્ષઃસ્થલ પર શોભાયમાન હાર પણ તેના તેજ-પુંજથી ઝગમગી રહ્યો છે.

નૂર હક સહૂર મજકૂર નૂર મહામત, નૂર ઊગ્યા બકા નૂરકા સૂર ।

સબ નૂર રૂહે નૂર હાદી નૂર મે, નૂર નૂર મેં ખૈંચ લઈ હકે હજૂર ॥ ૪ ॥

મહામતિએ (દિવ્ય તારતમ જ્ઞાનની) સમજ મેળવીને તેજોમય પરબ્રહ્મ પરમાત્માની વાતો કહી છે તથા દિવ્ય તેજોમય પરમધામના અખંડ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થયો છે. તેજોમય પરમધામમાં શ્યામાજી અને સર્વ બ્રહ્માંગનાઓ પણ તેજોમય છે. ધામધણીએ પોતાના તેજ સ્વરૂપ બ્રહ્મસૃષ્ટિને દેદીપ્યમાન પરમધામમાં પોતાની સમીપ બોલાવી લીધા.

પ્રકરણ ૧૧૪ ચોપાઈ ૧૬૮૮

હુબ મેહેબૂબ કી આસક પ્યાસ લે, ચાહે સાફ સરાબ સુરાહી સકા ।

પીવતે પીવતે પીઉકે પ્યાલેસોં, હુઈ હાલ મેં લાલ પી મસ્ત બકા ॥ ૧ ॥

પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમના તરસ્યા પ્રિયતમા - બ્રહ્માત્માઓ, શ્રી રાજજી (સાકી)ના હાથથી પ્રેમભરી મસ્તી (મદિરા) નો આસ્વાદ માણવાની ઈચ્છા ધરાવે છે. પિયાના પ્રેમરૂપી મદિરાના પ્યાલા પીતાં-પીતાં તેઓના અખંડ પ્રેમમાં તદ્રૂપ થઈ બ્રહ્માત્માઓ તેમની મસ્તીના મસ્ત બનીને લાલ થઈ ગયા છે.

દિલ પરસ સરસ ભયો અરસ ઈલાહી, દોઊ ચૂભ રહે દિલસોં દિલમિલ ।

ન્યારી ના હોએ પ્યારી આપમારી, ચલ વિચલ ના હોએ વાહેદત અસલ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ પરમાત્માના હૃદયનો મધુર સ્પર્શ થતાંની સાથે મારું હૃદય એમનું ધામ બની ગયું જાણે મારું હૃદય એમના હૃદયને મળીને એકાકાર થઈ ગયું. અહં ભાવ વિસરીને સ્વયંને સમર્પિત કરવાવાળા બ્રહ્માત્મા આપણા ધણીથી ક્યારેય પણ અલગ નથી રહી શકતા તથા તેઓનો અદ્વૈત ભાવ ક્યારેય વિચલિત થતો નથી.

લગી સો લગી આતમ અંદર લગી, યોં અંતર આતમ જગી જુદી ન હોએ ।

સરભર ભઈ પર આતમ યોંકર, યોં તેહે દિલી મિલી છોડ સકે ન કોએ ॥ ૩ ॥

હવે બ્રહ્માંગનાઓની લગન (પ્રેમભાવ) તેઓના અંતર-આત્મા સુધી પહોંચી ગઈ છે, જેનું કારણ તેમનો પ્રસુપ્ત આત્મા જાગૃત થઈ ગયો છે હવે તે ધામધણીથી ક્યારેય અલગ થશે નહીં. આમ બ્રહ્માંગનાઓ પોતાના પરમાત્માની સાથે ઓત-પ્રોત થઈ ગઈ છે. તે એટલાં તો એકરસ (જાગૃત) થઈ ગયાં છે કે હવે પળભર માટે પણ કોઈ તેઓને છોડાવી શકે તેમ નથી.

મહામત દમ કદમ ન છૂટે ઈન ખસમ કે, હુઆ મોહોલ માસૂક કા મેરે દિલ માહી ।

એક અવલ બીય આઈ સો એક હુઈ,આખર એક કા એક મોહોલ બીય ઔર નાહી ॥ ૪ ॥

મહામતિ કહે છે, હવે પ્રિયતમ ધણીના ચરણકમળ મારા હૃદયથી એકક્ષણ માટે પણ અલગ થઈ શકે નહીં. કારણ મારું હૃદય પ્રિયતમ ધણી (માશૂક)નું ધામ બન્યું છે. પરમધામમાં અમે એક જ હતાં, વચ્ચે સુરતારૂપે ખેલમાં આવીને અલગ જેવાં જણાયાં પછી જાગૃત થઈને એક થઈ ગયાં. અંતમાં દિવ્ય પરમધામમાં જાગૃત થયા પછી અદ્વૈત જ થઈશું, ત્યાં દ્વૈત ભાવ છે જ નહીં.

પ્રકરણ ૧૧૫ ચોપાઈ ૧૬૮૨

નૂર નગન ચેતન ભૂષન રયે, અંગ સંગ દેખે સબ ચઢતે રોસન ।

યોં ખેંચ ખડી કરી ઈલમ ખસમકે, લઈ જોસ ફરમોસ સે હોસ વતન ॥ ૧ ॥

ધણીજીના શ્રૃંગાર માટે દિવ્ય નંગોથી બનેલાં આભૂષણ ચેતનથી પરિપૂર્ણ છે. શ્રી રાજજીના અંગો પર સુશોભિત થવાથી તેમની શોભા અધિક થઈ છે. તેવી જ રીતે ધણીજીના અખંડ જ્ઞાન (તારતમ) થી આત્માઓને જાગૃત કરીને ધણીજીની સામે ઊભા કરેલ છે. ધણીજીએ જોશ દ્વારા આત્માઓને નાશવંત - માયાથી ખેંચીને બેભાન અવસ્થામાંથી ભાનમાં લાવીને પરમધામની ઓળખ કરાવી છે.

સબ અંગ આસક કે ઈસકસોં રસબસે, બઢત બઢત બીય આએ બકા ।

યોં આઈ ઉમત ઈસક ભરી અરસમેં, પીવે સાફ સરાબ સુરાહી સાંઈ હાથ સકા ॥ ૨ ॥

પ્રેમી આત્માઓના દરેક અંગ શ્રીરાજજીના પ્રેમરસમાં તરબોળ થઈ ગયાં. પ્રેમરસ એટલો વધી

ગયો કે અંતમાં બ્રહ્માત્માઓ અદ્વૈત પરમધામ પહોંચી ગયા. આમ પ્રિયતમ ધણીના પ્રેમમાં મસ્ત બ્રહ્માત્માઓ દિવ્ય પરમધામમાં આવી ગયા અને પ્રિયતમ ધણી(સાકી)ના પાવન હાથથી તેઓના દિવ્ય પ્રેમનું પાન કરવા લાગી ગયા.

હુંએ અબ લિએ ફેર અંધેર સે ઈન બેર, રૂહેં મોમિન પોહોંચિયાં અરસ માહેં તન ।

બ્રજ રાસ જાગની તીનોં સુખ દેયકે, મોમિન તન કિએ ધન ધન ॥ ૩ ॥

પ્રિયતમ ધણીએ આ સમયે બ્રહ્માંગનાઓને અજ્ઞાનાન્ધકારમાંથી બહાર લાવીને બ્રહ્માત્માઓને જાગૃત કરીને દિવ્ય પરમધામના પર આત્મા સ્વરૂપમાં લઈ ગયા. આ પ્રકારે ધામધણીએ વ્રજ, રાસ અને જાગણી એમ ત્રણેય બ્રહ્માંડોના સુખનો અનુભવ બ્રહ્માંગનાઓને કરાવીને તેમના તનને પણ ધન્ય બનાવી દીધાં.

ભનત મહામતિ હક દિલ મારફતકી, પોહોંચાઈ ઈન ન્યામતેં ઉમત ખિલવત ।

ક્યોં કહું સિફત બરકત વાહેદતકી, લજત આઈ ઈમામત ક્યામત ॥ ૪ ॥

મહામતિ ધામધણીના દિલના રહસ્યની વાત કરે છે કે આ દિવ્ય જ્ઞાનથી બ્રહ્માત્માઓને પરમધામ-મૂલ મિલાવાના સ્થળનો અનુભવ થયો. પરમધામના અદ્વૈત ભાવના મહત્વની શું પ્રશંસા કરવી ? કેમ કે એના કારણે આ સંસારમાં પણ આત્મ-જાગૃતિના અખંડ આનંદનો અનુભવ થયો.

પ્રકરણ ૧૧૬ ચોપાઈ ૧૬૮૬

મિલી માસૂક કે મોહોલ મેં માનની, આસક અંગ ન માહેં અંગ ।

જાનૂં જામની બીચ જુદી હુતી હકજાતસોં, પેહેયાન હુઈ પ્રાત હુએ પીઉ સંગ ॥ ૧ ॥

આ રીતે બ્રહ્મસૃષ્ટિ પ્રિયતમ ધણીના રંગમહેલમાં જઈને તેઓની સાથે એકરસ થઈ ગઈ. આ મિલનનો આનંદ તેમના અંગમાં સમાતો નથી. જાણે રાત્રિ સમયે પ્રિયતમથી વિખૂટી પડેલ પ્રિયતમા સવાર થતાં જ પ્રિયતમને ઓળખીને એનામાં એકાકાર થઈ ગઈ હોય.

મન સુકન તન ભએ સબ એકે, એકે જાત સિફાત સબ બાત ।

એકે અંગ સંગ રંગ સબ એકે, સબ એક મતા અરસ બકા બિસાત ॥ ૨ ॥

આનંદમાં એકરસ થઈને પ્રિયતમ અને પ્રિયતમનાં તન, મન અને વચન એક થઈ ગયાં. બન્નેના સ્વરૂપ, વિશેષતા અને વાતો પણ એક સમાન થઈ ગયાં. તેઓના પરસ્પરના રંગ, અંગ અને સંગ અદ્વૈત રૂપ ધારણ કરીને એકરસ બની ગયાં. તેઓના પ્રેમ, પ્યાર અને આનંદ પણ એકાકાર થઈ ગયા એટલું જ નહીં પણ અખંડ પરમધામની સંપત્તિ પણ ધણીજીમાં એકાકાર થઈ ગઈ.

નાહીં જુદા કાંહી જાંહીં અરસ માંહીં, મિલે રૂહ ભેલે દિલ એક હુએ ।

તો કલૂબ કિબલા ભયા મકબૂલ અલ્લાહ કહ્યા, અવલ આખર મિલે એક હુએન જુએ ॥ ૩ ॥

દિવ્ય પરમધામમાં ક્યાંય પણ વિયોગ નથી. ધણીની સાથે મળીને બ્રહ્માત્માઓ એક હૃદય થઈ ગયા તેથી બ્રહ્માત્માઓના હૃદયને ધામધણીએ પોતાના ધામના રૂપમાં સ્વીકાર કર્યો. ખેલ જોયા પહેલાં પણ બ્રહ્માત્માઓ ધામધણી સાથે અદ્વૈત ભાવમાં હતા અને ખેલમાંથી જાગૃત થઈને પણ તે એવી રીતે અદ્વૈત ભાવને પ્રાપ્ત કરશે જાણે કે ક્યારેય અલગ હતા જ નહીં.

હક અરસ પરસ સરસ સબ એકરસ, વાહેદત ખિલવત નિસબત ન્યામત ।

મહામત અલમસ્ત હોએ આવે ઉમત લિએ, પીવત આવત હક હાથ સરબત ॥ ૪ ॥

હવે તો બ્રહ્માત્માઓ (જાગૃત થઈને) પ્રિયતમ ધણી સાથે એકરસ થઈ ગયા. અદ્વૈત પરમધામમાં, મૂળ - મેળાવો તથા બીજી બધી સંપત્તિ ધામધણી સાથે જ સંબંધ ધરાવે છે. મહામતિ આનંદની મસ્તીમાં મસ્ત બનીને બ્રહ્માંગનાઓને સાથે લઈને પ્રિયતમ ધણીના હાથે પ્રેમ રસનું પાન કરતાં કરતાં અદ્વૈત પરમધામ તરફ આગળ વધે છે.

પ્રકરણ ૧૧૭ ચોપાઈ ૧૭૦૦

(મેડતાના એક સુન્દરસાથ રાજારામભાઈએ શ્રી પ્રાણનાથજી તથા તેમની સાથેના સુન્દરસાથની પૂરી સેવાની જવાબદારી સ્વીકારી હતી. સ્વામીજીના પત્ના પહોંચ્યા પછી આ સેવા છત્રસાલજીએ માંગી ત્યારે રાજારામભાઈએ છત્રસાલજીને મીઠા ઠપકા સાથે એક પત્ર લખ્યો જેનો ભાવ આ રીતનો હતો ‘જો તમે કહો તો અમે પણ ત્યાં આવી જઈએ, આપને દરેકની સેવાનો પૂર્ણ લાભ મળશે’ આ પ્રસંગને આ પ્રકરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ છે).

રાગ શ્રી

મોમિન લિખે મોમિન કો, કહો તો આવે ઈત ।

એ અચરજ દેખો મોમિનોં, કેસા સમયા હુઆ સખત ॥ ૧ ॥

એક બ્રહ્માત્મા બીજા બ્રહ્માત્માને લખે છે કે જો તમે કહો તો અમે પણ ત્યાં આવી જઈએ. હે બ્રહ્માત્માઓ ! આશ્ચર્યની વાત એ છે કે કેટલો કઠણ સમય આવ્યો છે ? સુજ્ઞ બ્રહ્માત્માઓ પણ સેવા માટે પરસ્પર ખેંચતાણ કરે છે.

દમ દિલ તન એકે, બિહુરકે ભૂલી વતન ।

જાનૂં કે સોહોબત કબૂં ના હુતી, તો યોં કહાવેં સુકન ॥ ૨ ॥

જેમના પ્રાણ હૃદય અને તન પરમધામમાં એક જ હોય, એવા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામથી આ સંસારમાં આવીને મૂળ ઘર સહિત બધુંજ ભૂલી જાય અને પત્રમાં એવાં વચન લખે કે જાણે તેમની પારસ્પરિક ઓળખાણ અથવા મૂળ સંબંધ પહેલાં ક્યારેય નહોતો.

મોમિન રખે મોમિનસોં, જો તન મન અપના માલ ।

સો અરવા નહીં અરસ કી, ના તિન સિર નૂર જમાલ ॥ ૩ ॥

જ્યારે સુંદરસાથમાં જ પરસ્પર તન, મન, ધનનું અભિમાન અથવા ભેદ-ભાવ રહે છે તે પરમધામના આત્મા હોઈ શકે નહીં અને તેમના માથા પર પરબ્રહ્મ પરમાત્માની છત્રછાયા રહેતી નથી.

મતા મોમિન કા કાફર, લે ના સકે ક્યોંએ કર ।

દિલ મોમિનકા અરસ કહ્યા, દિલ કાફર ઈબલીસ ઘર ॥ ૪ ॥

વાસ્તવમાં, બ્રહ્માંગનાઓની સંપત્તિને સંસારના નાસ્તિક લોકો ક્યારેય લઈ શકે નહીં. બ્રહ્માંગનાઓના હૃદયને પરમાત્માના ધામ કહેવામાં આવેલ છે. આ જીવોના નાસ્તિક હૃદય પર કલિયુગ (સેતાન) સવાર થયેલ છે.

જબ મેલા હોસી મોમિનોં, તબ દેખસી સબ કોએ ।

और ना कोई कर सके, जो भोगिनो से होये ॥ ५ ॥

જ્યારે બ્રહ્માત્માઓનો મેળાપ થશે ત્યારે બધા લોકો તેમની શક્તિને સમજી શકે, અર્થાત્ જે કાર્ય આ બ્રહ્માત્માઓ કરી શકે છે તેવું કાર્ય બીજું કોઈ કરી શકશે નહીં.

जब लग भूली वतन, तब लग नाही दोस ।

जब जागी हक धलमें, तब भूली सिर अइसोस ॥ ६ ॥

જ્યાં સુધી પરમધામની ઓળખાણ નહોતી ત્યાં સુધી આપણે નિર્દોષ હતા, પરંતુ સદ્ગુરુના આપેલા દિવ્ય જ્ઞાનથી જાગ્રત થયેલા બ્રહ્માત્માઓ જો ભૂલી જાય તો અમને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

હકે જગાએ મોમિન, અપની જાન નિસબત ।

अरस किया हिल भोगिन, बैठाये भीय भिलवत ॥ ७ ॥

બ્રહ્મસ્વરૂપ સદ્ગુરુએ બ્રહ્માંગનાઓને પોતાના મૂળસંબંધી ગણીને જાગ્રત કર્યા. તેમણે હૃદયને પરમધામ બનાવ્યું અને તેઓને મૂલ મિલાવાની બેઠકમાં બિરાજમાન હોવાનો અનુભવ કરાવ્યો.

જાકી તરફ ન પાઈ કિનહું, ઈન માહેં ચૌદે તબક ।

ताको ले बैठे हिल में, किया ऐसा अपने हक ॥ ८ ॥

જે અખંડ પરમધામનું જ્ઞાન ચૌદ લોકના જીવોને નહોતું એવા પરમધામની સર્વ સંપદાઓ સાથે ધામધણીને બ્રહ્માંગનાઓ પોતાના હૃદયમાં બિરાજમાન કરી શકી. અર્થાત્ ધામધણીએ જ બ્રહ્માત્માઓને એવી શક્તિ પ્રદાન કરી.

और दुनी के हिल पर, किया धबलीस पातसाह ।

सो गुम हुआ भीय रात के, क्योंसे न पावें राह ॥ ९ ॥

સંસારના લોકોના હૃદય પર સેતાનનું જ સામ્રાજ્ય ફેલાયેલું છે. તેઓ અજ્ઞાનના અંધકારમાં ભૂલા પડેલા (ફસાએલા) છે. એમને કોઈપણ પ્રકારે સન્માર્ગ મળતો નથી.

ऐसा हकें जाहेर किया, ठीपर इहों मेहेर मुतलक ।

કૈ વિધ બતાઈ રસૂલેં, પર કયા કરે હવાઈ ખલક ॥ ૧૦ ॥

આ પ્રકારે પ્રિયતમ ધણીએ બ્રહ્માંગનાઓ પર અસીમ કૃપા વરસાવી છે, જેનું વર્ણન રસૂલે પણ વિભિન્ન પ્રકારે કરેલું છે. પરંતુ ખોટી ઈચ્છાઓમાં ફસાયેલા સાંસારિક પ્રાણી આ વિષયમાં કેવી રીતે વિચાર કરી શકે ?

भोगिन सुकन सुन जागसी, जाको अरस वतन ।

जब नूर जंडा ખडा हुआ, पीछे रेहें ना इहें अरस तन ॥ ११ ॥

જેઓનાં મૂળ શરીર પરમધામમાં છે તેવી બ્રહ્માંગનાઓ તો પોતાના મૂળ સંબંધનાં વચનો સાંભળીને જાગૃત થઈ જાય છે. જ્યારે દિવ્ય જ્ઞાન રૂપી ધ્વજનું આરોહણ થઈ ગયું છે તો પરમધામના મૂળ આત્માઓ જરા પણ પાછળ રહેશે નહીં.

એહ કિતાબત પઢ કે, રહેં રહેં ના સકેં એક ખિન ।

ઝૂઠીસો લગ ના રહે, જો રહે હોએ મોમિન ॥ ૧૨ ॥

અખંડ પરમધામના પૂર્ણ જ્ઞાનથી ભરેલા ગ્રંથો વાંચીને કોઈ પણ બ્રહ્માંગના એક ક્ષણને માટે પણ આ ખોટા સંસારમાં ટકી શકે નહીં, કારણ, જેનો આત્મા મૂળ પરમધામનો છે તે આ ખોટા સંસારની માયામાં લપેટાઈ શકે નહીં.

સખત બખત એસા હુઆ, ઈમાન છોડ્યા સબન ।

તબ અરવાહેં કરેં કુરબાનિયાં, મહ હોવેં મોમિન ॥ ૧૩ ॥

એવો કપરો સમય આવ્યો છે કે દરેકનો વિશ્વાસ ખૂટી ગયો છે, આવા સમયે સાચી બ્રહ્માંગનાઓ ધામધણીનાં ચરણોમાં પોતાને સમર્પિત કરીને એકરસ થઈ જશે.

જીવ દેતે ના સકુચેં, મોમિન રાહ હક પર ।

દુનિયાં જીવ ના દે સકે, અરસ રૂહોં બિગર ॥ ૧૪ ॥

બ્રહ્માંગનાઓ પરમધામના માર્ગ પર જવા માટે પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવામાં લેશમાત્ર સંકોચ નહીં રાખે. પરમધામના આત્માઓ સિવાય કોઈ પણ આ રીતે સમર્પિત નહીં થાય.

અરસ તન રૂહ મોમિન, લોભ ન જૂઠા તાએ ।

મોમિન જુદાગી ના સહેં, જયોં દૂધ મિસરી મિલ જાએ ॥ ૧૫ ॥

સુન્દરસાથના શરીરમાં પરમધામનો આત્મા છે જેના કારણે તેઓને આ ખોટા સંસારનો લોભ નથી. આવી બ્રહ્માંગનાઓ પોતાના પ્રિયતમથી દૂર રહી શકે નહીં, તે તો દૂધ અને મિસરીની જેમ ધામધણીની સાથે ઓતપ્રોત થઈને રહે છે.

લિખી ફકીરી તાલે મિને, અપને હાદી કે ।

કદમ પર કદમ ધરેં, મોમિન કહિએ એ ॥ ૧૬ ॥

આ આત્માઓના ભાગ્યમાં ધણીજી દ્વારા ફકીરી (ત્યાગ ભાવના) લખવામાં આવી છે. જેના લીધે તેઓ સદ્ગુરુના પદચિહ્નોને અનુસરીને તેમના ચિંધેલ માર્ગ પર ચાલશે. ખરા બ્રહ્માત્માઓનો પરિચય તો તે જ છે.

એક હક બિના કછૂ ના રખેં, દુની કરી મુરદાર ।

અરસ કિયા દિલ મોમિન, પોહોંચે નૂર કે પાર ॥ ૧૭ ॥

આ બ્રહ્માંગનાઓ પોતાના દિલમાં ધામધણી સિવાય બીજું કશું જ સંઘરતી નથી. તેઓએ આ નાશવંત સંસારને શબ સમાન (તુચ્છ) ગણ્યો છે. તેથી ધણીજીએ આવી બ્રહ્માંગનાઓના હૃદયને પરમધામ બનાવી દીધું. અક્ષરથી પાર પરમધામમાં એ જ પહોંચી શકે છે.

મહામત કહેં એ મોમિનોં, એ હૈ અપની ગત ।

જૂઠ વાસ્તે જુદે ના પડેં, મોમિન અરસ વાહેદત ॥ ૧૮ ॥

મહામતિ કહે છે કે હે સુન્દરસાથજી, આપણે બ્રહ્માંગનાઓની રહેણી કરણી તથા ચાલ ચલગતની આ જ કથા છે. પરમધામમાં એક હૃદય થઈને રહેવા વાળા બ્રહ્માત્માઓ સંસારની ખોટી માન મર્યાદા માટે એક બીજાથી અલગ થાય નહીં.

ઈન મહંમદ કે દીન મેં, જો લ્યાવેગા ઈમાન ।

છત્રસાલ તિન ઊપર, તન મન ધન કુરબાન ॥ ૧૯ ॥

શ્રી પ્રાણનાથજી (છેલ્લા મહમ્મદ) દ્વારા ઉપદેશાયેલ સત્યના માર્ગ પર વિશ્વાસ કરીને જેઓએ તેને ગ્રાહ્ય કર્યો છે તેના ઉપર છત્રસાલ તન, મન તથા ધન સમર્પિત કરશે.

પ્રકરણ ૧૧૮ ચોપાઈ ૧૭૧૯

(શ્રી રાજારામભાઈનાં સુપુત્રી લલિતાના ભાવને મહામતિએ આ પ્રકરણમાં સ્થાન આપ્યું છે).

રાગ પરજ

વારી રે વારી મેરે પ્યારે, વારી રે વારી ।
ટૂક ટૂક કર ડારોં યા તન, ઊપર કુંજબિહારી ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્યારા ધામધણી ! હું તમારા ઉપર વારંવાર વારી જાઉં છું. મારા કુંજબિહારી શ્રી કૃષ્ણજીનાં ચરણોમાં મારા તન(શરીર)ના ટુકડા-ટુકડા કરીને સમર્પિત કરું છું.

સુંદર સરૂપ સ્યામ સ્યામાજી કો, ફેર ફેર જાંઊં બલિહારી ।
ઈન દોઊ સરૂપોં દયા કરી, મુઝ પર નજર તુમારી ॥ ૨ ॥

શ્રી શ્યામ-શ્યામાજીના સુન્દર સ્વરૂપ પર હું વારંવાર વારી જાઉં છું. આપની સ્નેહ ભરી દૃષ્ટિના કારણે મને આ યુગલ સ્વરૂપની કૃપા પ્રાપ્ત થઈ છે.

ઈન જેહેર જિમીસે કોઈ ના નિકસ્યા, અમલ ચઢ્યો અતિ ભારી ।
મુઝ દેખતે સૈયલ મેરી, કેયોં જીત કે બાજી હારી ॥ ૩ ॥

આ સંસારમાં મોહ-માયા અને અહંકારનું ઝેર અધિક પ્રમાણમાં એટલું ફેલાઈ ગયું છે કે તેમાંથી કોઈ પણ બહાર નીકળી શકતું નથી. મારા જોત-જોતામાં અનેક લોકોએ આ માનવ-શરીરરૂપી શુભ અવસર પ્રાપ્ત કર્યા છતાંય તેને ખોઈ દીધો છે.

કારી કુમત કૂબ કુચલ, ઐસી કઠિન કઠોર હૂં નારી ।
આતમ મેરી નિરમલ કરકે, સેહેજેં પાર ઉતારી ॥ ૪ ॥

હું પોતે કાળી, દુર્બુદ્ધિવાળી, કુબડી, રસ્તો ભૂલેલ તથા કઠોર સ્ત્રી છું, તે છતાંય તમે મારા આત્માને નિર્મળ અને પવિત્ર બનાવી અને સરળતાપૂર્વક મને આ ભવસાગર પાર કરાવી દીધો.

સુંદર સરૂપ સુભગ અતિ ઉત્તમ, મુઝ પર કૃપા તુમારી ।
કોટ બેર લલિતા કુરબાની, મેરે ધનીજી કાયમ સુખકારી ॥ ૫ ॥

હે મારા ધામધણી ! આપનું સુન્દર સ્વરૂપ અતિ ઉત્તમ છે. મારા પર તમારી પરમકૃપા છે. આ પ્રકારે મને સ્થાયીપણે અખંડ સુખ આપવાવાળા આપ ધામધણીને આ લલિતા પોતાને કરોડો વાર સમર્પિત કરે છે.

પ્રકરણ ૧૧૯ ચોપાઈ ૧૭૨૪

સાથજી ઐસી મેં તુમારી ગુન્હેગાર ॥ ટેક ॥

કર કર બાની સુનાઈ તુમ કો, કિએ ખલક ખુઆર ।
અનેક પખ દેખાએ તુમ કો, છોડાએ કે પરવાર ॥ ૧ ॥

હે સુન્દરસાથજી ! હું તો તમારો એવો ગુનેગાર છું, કારણ કે મેં તમને અનેક પ્રકારનો ઉપદેશ

આપીને આ રીતે દર-દર ભટકાવ્યા છે. અને અનેક દૃષ્ટાંતો દ્વારા માયાના જુદા જુદા પક્ષો સમજાવીને તમને તમારા પરિવારના સભ્યોથી અલગ કર્યા છે.

કુટમ કબીલે માહેં અપને, બેઠે હતે કરાર ।
સાખ દે દે ભાંને સોઈ, દિએ દુખ અપાર ॥ ૨ ॥

તમે તમારા પરિવાર સાથે સુખ-શાંતિથી રહેતા હતા. પરંતુ મેં તમને અનેક પ્રકારની સાક્ષીઓ દ્વારા સંસારનાં સુખો મિથ્યા દર્શાવીને તેમનાથી વંચિત કર્યા. આ પ્રકારે મેં તમને અસીમ દુઃખ આપ્યું.

અનેક અવગુન કિએ મેં તુમસોં, જિનકો નાહીં સુમાર ।
ઘર ઘર કે કિએ મેં તુમકો, છુડાએ ફિરાએ રાજ દાર ॥ ૩ ॥

મેં તમારી સાથે એટલા બધા અવગુણ કર્યા છે કે જેનો કોઈ અંત નથી. તમને પોતાના ઘરબાર રાજ-દાર છોડાવીને ભિક્ષાર્યો ઘેર-ઘેર ભટકાવ્યા.

જુદે પહાડોં રુલાએ રલઝલાએ, દે દે સબદોં કા માર ।
કર ઉપરાજન ખાતે અપની, હોએ ઘરમેં સિરદાર ॥ ૪ ॥

મેં તમને કઠોર વચન કહીને આઘાત પહોંચાડ્યો હતો તથા અનેક પર્વતોમાં ભટકાવીને રડાવ્યા હતા. તમે તો તમારા પરિવાર સાથે પોતાનો વ્યવસાય કરવાની સાથે પરિવારના વડા બનીને આનંદમય જીવન જીવતા હતા.

સુખ સીતલસોં અપને ઘરમેં, કે ભાંતોં કરતે પ્યાર ।
સો સારે કર દિએ દુસમન, જાસોં નિસ દિન કરતે વિહાર ॥ ૫ ॥

તમે પોતાના ઘરમાં પોતાના પરિવાર સાથે પ્રેમપૂર્વક રહેતા હતા અને વિવિધ પ્રકારનાં સુખ ભોગવતા હતા. જેમની સાથે તમે દિવસ-રાત આનંદ મનાવતા હતા, તે પરિવારના સભ્યોથી તમને મેં અલગ કર્યા અને તે સર્વેને તમારા શત્રુ બનાવ્યા.

બાલ ગોપાલ માહેં ખૂબી ખુસાલી, કરતે મિલ નર નાર ।
સો જેહેર સમાન કર દિએ તુમકો, છુડાએ મીઠો રોજગાર ॥ ૬ ॥

તમે તમારા બાળ-ગોપાળ સાથે અને પરિવારના સભ્યો સાથે હળીમળીને પ્રસન્નતાપૂર્વક જીવન ગુજારતા હતા. તમારા આ મધુર વ્યવસાયને છોડાવીને મેં તમારા આ પરિવારજનોને ઝેર સમાન બનાવ્યા અર્થાત્ મારા સંપર્કમાં આવ્યા પછી તમે આ માયાવી સંબંધોને ઝેર સમાન ગણવા લાગ્યા.

વિધ વિધ જીત કરત માયા મેં, સોએ દેવાઈ સબ ડાર ।
કે દ્રષ્ટાંત દે દે કાઢે, કર ના સકે બિચાર ॥ ૭ ॥

આ સંસારમાં રહીને તમે વિવિધ પ્રકારની જે માયાવી સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરતા હતા તે બધી જ મેં નિષ્ફળ બનાવી દીધી. ઘણાં દૃષ્ટાંત આપીને મેં તમને તમારા ગૃહ વ્યવહારથી અલગ કર્યા જેની તમને કલ્પના માત્ર ન હતી.

મીઠી માયા વલ્લભ જીવકી, સો છુડાયો કુટમ પરવાર ।
બડે ઘરાને સબ કોઈ જાને, ઉઠાવતે તિનકા ભાર ॥ ૮ ॥

આવી માયા જીવને મધુર લાગે છે. આવી માયાના પરિવારથી પણ તમને મેં અલગ કર્યા. તમે

આ સંસારમાં ઘણાં કુશળ માનવામાં આવતા હતા અને તેનું ઉત્તરદાયિત્વ પણ તમે સંભાળ્યું હતું.

એસે સુખ કહૂં મેં કેતે, ઘર બડે બડો બિસ્તાર ।

સો સારે અગિન હોએ લાગે, જબ મેં કહે સબદ દોએ ચાર ॥ ૯ ॥

હું તમારાં આ પ્રકારનાં કેટલાં સુખોની પ્રશંસા કરું ? તમે તો કુલીન હતા. તમારા પરિવારનો વિસ્તાર ઘણો મોટો હતો. જ્યારે મેં તમને ઉપદેશનાં બે-ચાર વચનો કહ્યાં ત્યારે તમને આખા પરિવારનું સુખ અગ્નિ સમાન દાહક લાગ્યું.

લે બડાઈ બૈઠે થે અપની, સો છુડાએ દિએ હથિયાર ।

ઠીક કાહૂં ના લગને દેઊં, જાકો કછુક અંકૂર સુધ સાર ॥ ૧૦ ॥

તમે તમારા પરિવારમાં માયાવી ગૌરવ સાથે પ્રતિષ્ઠિત માનવામાં આવતા હતા. તે સુખોનાં શસ્ત્રો-કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર વગેરે મેં મારા દિવ્ય ઉપદેશથી છોડાવ્યા. જે સુન્દરસાથનો સંબંધ પરમધામથી જોડાયો છે તેમને હું સંસારના માયાવી સુખોમાં રચ્યાપચ્યા રહેવા નહીં દઉં.

યોં કે છલ મૂલ કહૂં મેં કેતે, મેરો ટોને હી કો આકાર ।

એ માયા અમલ ઉતારે મહામત, તાકો રંચક ના રહે ખુમાર ॥ ૧૧ ॥

સંસારનાં આવાં છળયુક્ત સુખોનાં હું કેટલાં વર્ણન કરું ? મારા આ શરીરનું અસ્તિત્વ પણ જાદુની રમત (ટૂંચકા) જેવું છે. મહામતિ જેના માથેથી માયાનો નશો ઉતારી દે છે તેમને પછી માયાનો પ્રભાવ લેશ માત્ર પણ પ્રભાવિત કરી શકતો નથી.

પ્રકરણ ૧૨૦ ચોપાઈ ૧૭૩૫

સિફત તો સારી સબદ મેં, ચૌદે તબક કે માહેં ।

કલામ અલ્લા ન્યારા સબન સે, સો ક્યોં કહૂં સિફત જુબાંએ ॥ ૧ ॥

સંસારના દરેક ધર્મગ્રંથોમાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. તેમાં એકેશ્વરવાદનું મહત્ત્વ આપવાવાળો ગ્રંથ કુરાન (અલ્લાહ કલામ) પોતાનું આગવું સ્થાન ધરાવે છે. તેની પ્રશંસા હું ક્યા શબ્દોમાં કરું ?

તામેં સિફત સોફી મહમદ કી, યાકી ગરીબ ગિરોકી સિફત ।

સો કરસી કાયમ ત્રૈલોક કો, એહી ખાવંદ આખરત ॥ ૨ ॥

આમાં પરમાત્માના મિત્ર સૂફી મહમ્મદ અને તેમના નમ્ર સમુદાય બ્રહ્માત્માઓની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે અને કહ્યું છે કે આ જ અંતિમ સમયના સ્વામી બનશે અને ત્રણેય લોકના જીવોને મુક્તિ પ્રદાન કરશે.

સો બચન લિખે હેં ઈસારતોં, પાઈએ ખુલેં હકીકત ।

ઉપલે માએને ન પાઈએ, જો અનેક દૌડાઓ મત ॥ ૩ ॥

આ પ્રકારનાં ઘણાં વચન સાંકેતિક રૂપમાં કુરાનમાં દર્શાવાયાં છે, જેનો ગૂઢાર્થ સમજ્યા પછી જ તેના વચનનું રહસ્ય સમજી શકાય. કુરાન વાંચવાવાળા ગમે તેટલી શક્તિ અથવા બુદ્ધિ વાપરે, બાહ્ય અર્થ લેવાને કારણે તેમને યથાર્થની જાણકારી થતી નથી.

ગોસ કુતબ પૈગંમર, ઔલિએ અંબિએ કે નામ ।

તાએ કે વિધ દૈ બુજરકિયાં, સાહેબ કે સમાન ॥ ૪ ॥

આ પ્રકારનું મહત્વ રાખનારા રસૂલ મહમ્મદના સાથીઓ અને અનુયાયીઓની કુરાનમાં ગૌસ, કુતુબ, પૈગમ્બર, વલી, નબી ઇત્યાદિ અનેક ઉપાધિઓ આપીને પ્રશંસા કરવામાં આવી છે તથા તેમને ભગવાન સમાન પ્રતિષ્ઠા આપવામાં આવી છે.

સો સિફત સબ મહંમદ કી, સો મહંમદ કહ્યા જો સ્યામ ।

અવલ આખર દોઊ દીન મેં, એહી બુજરક મહંમદ નામ ॥ ૫ ॥

આ સઘળી પ્રશંસા છેલ્લા મહમ્મદની છે. શ્યામ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ જ મહમ્મદ કહેવાયા. આદિકાળથી જ હિન્દુ અને ઇસ્લામ બન્ને ધર્મમાં આ જ મહમ્મદનાં મહિમા-ગીત ગવાયાં છે.

યાહી વિધ ગિરોહ કે, નામ લિખે અનેક ।

જુદે જુદે નામોં પર સિફત, પર ગિરો એકકી એક ॥ ૬ ॥

આ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં વિવિધ રૂપે બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના સમુદાયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વિવિધ ભાષાઓમાં જુદા જુદા પ્રકારે બ્રહ્મસૃષ્ટિઓની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે, પરંતુ સમુદાય તો તે એક જ છે.

તિન કી ભી હૈ તફસીર, સુનિયો ગિરોહ મોમિન ।

મારફત દરવાજા ખોલિયા, દિલ દીજો નજર વતન ॥ ૭ ॥

તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. હે બ્રહ્માંગનાઓ ! તમે ધ્યાનથી સાંભળો, હવે (પરમધામની) પૂર્ણ પિછાણનાં બધાં જ દ્વારા ખુલ્લી ગયાં છે. તેથી હૃદયપૂર્વક પરમધામ તરફ દૃષ્ટિ નાખો.

ગિરો એક બુજરક કહી, રૂહ અલ્લા આએ તિન પર ।

ઈત જાદે પૈગંમર દો ભએ, એક નસલી ઔર નજર ॥ ૮ ॥

કુરાનમાં એક સમુદાય (બ્રહ્મસૃષ્ટિ)ને શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવ્યો છે. તેમને ઉપદેશ આપીને જાગૃત કરવા માટે અલ્લા-સ્યામાજીનું અવતરણ (સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી રૂપે) થયું. તેમના બે પુત્ર એક ઔરસ (નસલી) તથા બીજા માનસ (નજરી) થયા. (ઔરસ - શ્રી વિહારીજી તથા માનસ - શ્રી પ્રાણનાથજી છે).

તિનસે રાહ જુદી હુઈ, ગિરો દોએ હુઈ ઝગર ।

એક ઉરઝે દીન જહૂદ કે, ઉતરીં કિતાબેં દૂજે પર ॥ ૯ ॥

આ બન્નેની માન્યતાઓમાં સમાનતા ન હોવાને કારણે ધર્મના બે ભિન્ન ભિન્ન માર્ગ બન્યા. સુન્દરસાથ પણ બે ભાગમાં વહેંચાયો. તેમાંથી એક પુત્ર ધર્મનો બાહ્ય અર્થ લઈને સંસાર ચક્રમાં ફરવા લાગ્યો જ્યારે બીજા (માનસ) પુત્ર પર અખંડ વાણીનું અવતરણ થયું.

સો ભાઈ ન માને કિતાબકો, રોસનાઈ ઢાંપે ફેર ફેર ।

તબ આયા દૂજે પર મહંમદ, સબ કિતાબોં લે કર ॥ ૧૦ ॥

તે બન્નેમાંથી પહેલા ભાઈએ આ બ્રહ્મવાણી (રાસ, પ્રકાશ, ષટ્કૃત વગેરે) ને માન્યતા આપી નહીં અને વારંવાર આ જ્ઞાનને છુપાવી રાખવા વિચાર્યું, જ્યારે બીજા ભાઈના હૃદયમાં શ્યામાજી સ્વરૂપ સદ્ગુરુ (મહમ્મદ) સર્વ ધર્મ ગ્રંથોના રહસ્ય સ્પષ્ટ કરવા માટે બિરાજમાન થયા.

એહી ફિરકા નાજી કહ્યા, દૈ સાહેદી ફુરમાન ।

એક નાજી નારી બહતર, એહી નાજી કી પેહેચાન ॥ ૧૧ ॥

આ માનસ પુત્રના સમુદાય (સુન્દરસાથ)ને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર સમુદાય (નાજી) કહેવામાં આવ્યો છે, જેની સાક્ષી કુરાનમાં છે. કુરાન અનુસાર પરમાત્મા પર વિશ્વાસ રાખવાવાળો એ સમૂહ (નાજી ફિરકા) અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરશે. બાકીના બોંતેર (નારી ફિરકા) નારકીય (દોજખી) કહેવામાં આવ્યા. પરમાત્મા પ્રત્યેનો વિશ્વાસ જ નાજી ફિરકાની ઓળખ થશે.

એહી ગિરો ખાસી કહી, જિનમેં મહંમદ પૈગંમર ।

હકીકત મારફત ખોલકે, જાહેર કરી આખર ॥ ૧૨ ॥

આ સમૂહને જ બ્રહ્માત્માઓનો વિશેષ સમુદાય કહેવામાં આવ્યો છે, જેમાં છેલ્લા મહમ્મદ પ્રગટ થયા હતા. તેમણે પરમાત્મા તથા પરમધામ સંબંધી જ્ઞાન (હકીકત) અને વિજ્ઞાન (મારફત)ને ખોલીને અંતિમ સમયમાં તેને પ્રકાશમાં આણ્યું.

જબ ખુલી હકીકત મારફત, તબ મજહબ હુએ સબ એક ।

તબ સબકે દિલ ધોખા મિટયા, હુએ રોસન પાએ વિવેક ॥ ૧૩ ॥

જ્યારે જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનું રહસ્ય સ્પષ્ટ થઈ ગયું ત્યારે સર્વ પંથ તથા સંપ્રદાય એકજ ધણી પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાન બની ગયા. તારતમ જ્ઞાન દ્વારા દરેકનો ભ્રમ દૂર થઈ ગયો તથા અંતરહૃદય પ્રકાશિત થવાથી તેઓમાં વિવેક જાગ્રત થયો.

એતી બાતેં કુરાન મેં, વિધ વિધ કરી રોસન ।

કે નામ ધર દે બુજરકિયાં, સો બલ મહંમદ ઔર મોમિન ॥ ૧૪ ॥

આ સર્વ વિષયોને કુરાનમાં વિભિન્ન રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એમાં ઘણા નામોથી બ્રહ્માંગનાઓની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે. આ બધું છેલ્લા મહમ્મદ અને બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ (મોમિનો)ની શક્તિથી જ સંભવ થયું છે.

કહેં મહામત મુસાફ ઉમત કી, સિફત ન આવે જુબાન ।

તીનોં અરસ અજમ કે, ઈસે કિએ બયાન ॥ ૧૫ ॥

મહામતિ કહે છે, કુરાનમાં ઉલ્લેખવામાં આવેલ પરમાત્માની વાણી તથા બ્રહ્માંગનાઓની પ્રશંસા આ જિહ્વાથી થઈ શકે નહીં. સદ્ગુરુ શ્રી દેવચન્દ્રજી (ઈશા)એ કહ્યું છે કે છેલ્લા મહમ્મદ, બ્રહ્મસૃષ્ટિ અને પરમાત્માનો સંદેશ (તારતમ વાણી) આ ત્રણેય પરમધામથી અવતરેલ છે.

પ્રકરણ ૧૨૧ ચોપાઈ ૧૭૫૦

બ્રહ્મ સૃષ્ટ બીચ ધામ કે, એ દેખેં ખેલ સુપન ।

મોહે સ્યામાજીએં યોં કહ્યા, જો આએ ધામ સે આપન ॥ ૧ ॥

શ્રી શ્યામજીના અવતાર શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજે મને કહ્યું હતું કે બ્રહ્મસૃષ્ટિ પરમધામમાં બેઠા-બેઠા પોતાની શક્તિ દ્વારા આ ખોટા સ્વપ્નવત્ સંસારનો ખેલ નિરખે છે. આ પ્રકારે આપણે બધા સુન્દરસાથ પરમધામથી આ સંસારમાં આવ્યા છીએ.

થે હમ દોઊ બંદે સ્યામાજી કે, એક નસલી ઔર નજરી ।

ઝગડ દોઊ જુદે હુએ, દેને ખબર પૈગંમરી ॥ ૨ ॥

શ્યામાજી સ્વરૂપ ઘણી શ્રી દેવચન્દ્રજી મહારાજના અમે બંને સેવક (બન્દા) હતા, જે નસલી (ઔરસ) અને નજરી (માનસ) કહેવાયા. સદ્ગુરુ પ્રદત્ત બ્રહ્મજ્ઞાનનો સંદેશ સંસારને આપવાના વિષયમાં મતભેદ પડી જવાના કારણે અમારા બંનેના માર્ગ અલગ-અલગ થઈ ગયા.

તબ કેતીક ગિરો ઉધર ભઈ, ઔર કેતીક મેરે સાથ ।

દઈ જાહેર મસનંદ નસલીઓ, દૂજી બાતૂન મેરે હાથ ॥ ૩ ॥

ત્યારે કેટલાક સુન્દરસાથ વિહારીજીના વિચારોને અધીન થઈને તેમના સાથી બન્યા અને કેટલાક સુન્દરસાથ મારા વિચારોથી સહમત થઈને મારી સાથે આવ્યા. સદ્ગુરુની જાહેર (ભૌતિક) ગાદી (ચાકલા મંદિર) પર શ્રી વિહારીજીને બિરાજમાન કર્યા તથા બાતૂન (આધ્યાત્મિક) ગાદી (શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામ - ખીજડા મંદિર) નું સમ્પૂર્ણ દાયિત્વ મારે હાથ આવ્યું.

ઉતરી કિતાબેં હમપેં, ગિરો નસલી ન માને સોએ ।

તબ આયા પૈગંમર હમમેં, અબ કહ્યા મહંમદ કા હોએ ॥ ૪ ॥

ઘણીજીના જોશના કારણે મારા દ્વારા ગ્રન્થ અવતરિત થયો, જેનો વિહારીજી તથા તેમના સમુદાયે અસ્વીકાર કર્યો. ત્યારે મારા હૃદયમાં સદ્ગુરુ આવીને બિરાજમાન થયા. આ પ્રકારે રસૂલ મહમ્મદની ભવિષ્યવાણી સત્ય સિદ્ધ થઈ.

સો હકીકત સબ કુરાન મેં, કે દૌરોં લિખી સાખ ।

જો ગ્વાહી લિખી આપ સાહેબેં, કહું કેતી હજારોં લાખ ॥ ૫ ॥

આ બધા જ વિષયોને કુરાનમાં ઘણી જગ્યાએ સાક્ષી આપીને લખવામાં આવ્યા છે. ખુદ પરમાત્માએ ધર્મગ્રંથોના માધ્યમથી આવા હજારો લાખો સાક્ષીઓ આપી છે, જેનું વર્ણન હું ક્યાં સુધી કરું ?

હમ દોઊ બંદે રૂહ અલ્લા કે, દોઊ ગિરો જુદી ભઈ ।

તીસરી સૃષ્ટ જો જાહેરી, સબ મજકૂર ઈનકી કહી ॥ ૬ ॥

અમે બંને (વિહારીજી અને હું) રૂહઅલ્લાહ-સદ્ગુરુના સેવક (બન્દા) છીએ. ધર્મના પ્રચારમાં મતભેદને કારણે અમારા બંનેના સમૂહ અલગ-અલગ થઈ ગયા. તેના સિવાય બાહ્ય અર્થને ગ્રહણ કરવાવાળી ત્રીજી સૃષ્ટિનું વર્ણન પણ કુરાનમાં કરવામાં આવ્યું છે.

દૌર દૌર દઈ બઝાઈયાં, મિને સબ હમારી બાત ।

કેતી કહું મેહેરબાનગી, મેરે ધની કરી સાખ્યાત ॥ ૭ ॥

ધર્મગ્રંથોમાં અનેક જગ્યાએ બ્રહ્માંગનાઓના મહિમાનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. તે બધી આપણી પોતાની જ વાતો છે. આ રીતે સદ્ગુરુએ દિવ્ય જ્ઞાન દ્વારા સમજાવીને આપણા પર અસીમ કૃપા કરી છે. જેમની હું પ્રશંસા કેટલી કરું ?

મહામત કહે કોઈ દિલ દે, એ દેખેગા મજકૂર ।

તિન રૂહ પર ઈમામ કા, બરસે વતની નૂર ॥ ૮ ॥

મહામતિ કહે છે, જે કોઈ હૃદયપૂર્વક આ વાતો પર વિચાર કરશે, તે આત્માઓ પર સદ્ગુરુ (ઈમામ)ના દિવ્ય જ્ઞાનની વર્ષા થશે.

શ્યામાજી સ્યામકે સંગ, જુવતી અતિ જોર જંગ ।
કરતી પૂરન રંગ, પર આતમ પરે ॥ ૧ ॥

શ્યામાજી સદાય પ્રિયતમ શ્યામની સાથે જ રહે છે તથા બધી જ સખીઓ પણ શ્યામની સાથે પ્રેમ ભરી લીલાઓ કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માથી પર થઈને પરમાત્મા પ્રિયતમ ધણીના રંગમાં પૂર્ણપણે રંગાઈ જાય છે.

અંગ અંગ ઉછરંગ, સખી સખી મન ઉમંગ ।
અલબેલી અતિ અભંગ, ભામની રસ ભરે ॥ ૨ ॥

બધી જ સખીઓના અંગે-અંગમાં મિલનનો અપૂર્વ આનંદ લહેરાઈ રહ્યો છે. અલબેલી બ્રહ્માંગનાઓ આનંદ-વિહ્વળ થઈને અખંડ સુખના દિવ્ય રસમાં તરબોળ થઈ ગઈ છે.

છટકે છેલ કંઠ મેલ, હાંસ ખેલ રંગ રેલ ।
બંધ બેલ ઠમકે ઠેલ, કામની કેલ કરે ॥ ૩ ॥

શ્યામાજી સહ બધી સખીઓ આનંદ વિભોર થઈ રહી છે. પ્રિયતમના ગળામાં અત્યંત પ્રેમપૂર્વક ભુજાઓ નાંખીને મસ્તીમાં ઝૂમે છે તથા આનંદ ભરેલી હાસ્ય વિનોદની દિવ્ય ક્રીડાઓ કરે છે. શ્રીરાજજીની સાથે વેલડીની જેમ વળગીને પ્રસન્નતાપૂર્વક ઠમક-ઠમક નાચે છે. આ રીતે આત્માઓ આનંદભરી લીલાઓ કરી રહી છે.

કંઠ હાર સજે સિનગાર, નૈન સમાર સોભે મુખાર ।
સંગ આધાર કરે વિહાર, મહામતિ કાજ સરે ॥ ૪ ॥

તેઓએ ગળામાં સુંદર હાર પહેર્યો છે અને બધાં અંગોમાં દિવ્ય શ્રંગાર સજાવ્યો છે. નેત્રોના કાજલથી મુખમંડળ અધિક સુશોભિત લાગે છે. તેઓ પ્રિયતમ ધણીની સાથે આનંદવિહાર કરે છે. આ રીતે મહામતિના મનોરથ (કાર્ય) સિદ્ધ થઈ ગયા છે.

પ્રકરણ ૧૨૩ ચોપાઈ ૧૭૬૨

હમ ચડી સખી સંગ રે, રૂડા રાજસું રાખો રંગ, સખી રે હમચડી ॥ ટેક ॥
સતગુરુ મારો શ્રી વાલોજી, તેહ તણે પાએ લાગું ।
મૂલ સગાઈ જાણી મારા વાલા, અખંડ સુખડાં મારું ॥ ૧ ॥

હે સખીઓ, પ્રિયતમની સાથે હાસ્ય-વિલાસ તથા પ્રેમાનંદ ભર્યા ખેલ ખેલવાની ઉત્કટ અભિલાષા થઈ રહી છે. સદ્ગુરુ જ અમારા પ્યારા પ્રિયતમ છે. આપનાં આવાં શ્રીચરણોમાં રહીને, હે વાલાજી ! આપની પાસે ધામના મૂળ સંબંધ જાણીને અખંડ સુખની માંગણી કરું છું.

સુકજનાં વચન સુણાવી કાને, તતખિણ કીધો અજવાસ ।
આટલા દિવસ કોણે નવ જાણ્યું, હવે પ્રગટ થયો પ્રકાસ ॥ ૨ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! શુકદેવમુનિના વચન-શ્રીમદ્ભાગવત સંભળાવીને આપે અમારા હૃદયને પ્રકાશિત કર્યું છે. આજ દિન સુધી પરમધામના રહસ્યની કોઈને જાણ નહોતી. હવે તેનો પ્રકાશ સર્વત્ર ફેલાઈ રહ્યો છે.

આંકડિયો માહેં છે વિસ્મી, ઝીણી ગૂંથણ જાળી ।

જેનો કાગળ જે પર હુતો, તેણે ઘુંટી સરવે ટાળી ॥ ૩ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતમાં અનેક ગૂઢ રહસ્યો છે. જેમાં બારિક દોરીથી ગૂંથેલી જાળીની જેમ રહસ્યપૂર્ણ વાતો ગૂંથાયેલી છે. જે બ્રહ્માંગનાઓ માટે આ ગૂઢ રહસ્ય આલેખાયાં છે તેઓએ જ આ ગૂંથણીને ઉકેલી છે.

હવે જેણે એ નિધ પ્રગટ કીધી, ભલી તે બુધ પ્રકાસી ।

દીસંતો આકાર જ દીસે, પણ વેહદ પુરનો વાસી ॥ ૪ ॥

એવા સદ્ગુરુને ધન્ય છે જેઓએ આ અખંડ જ્ઞાનરૂપી ધનને પ્રગટ કરી તેની દિવ્ય જ્યોતથી અમારી બુદ્ધિને પ્રકાશિત કરી છે. ભલે તેઓનું શરીર પાંચ તત્ત્વોનું હોય, પરંતુ તેઓ પોતે બેહદ (અક્ષર)થી પર અક્ષરાતીત ધામના વાસી છે.

તારતમ લેઈ શ્રીરાજ પધાર્યા, થયું તે સરવને જાણ ।

સખિયો કહે અમે આવીને મળસું, મળિયા તે મૂલ ઔધાણ ॥ ૫ ॥

અખંડ તારતમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પ્રિયતમ ધણી શ્રી કૃષ્ણજી આપણી વચ્ચે પધાર્યા છે, ત્યારે સર્વેને પરમધામની આ જાણકારી પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. હવે બધી બ્રહ્માંગનાઓ કહેવા લાગી છે કે હવે તેઓને તેમના મૂળ આધાર પ્રિયતમના સઘળા સંકેત પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યા છે, જેના કારણે તેઓ બધાં હવે પરમધામમાં પિયુજના શરણમાં આવીને તેઓના મિલનનું મહાસુખ પ્રાપ્ત કરશે.

સખિયો સરવે આવી જુજવી, એક બીજીને ખોળે ।

આ લીલા કેમ છાની રહેસે, સખિયો મળી સહુ ટોળે ॥ ૬ ॥

બધી સખીઓ (સુંદરસાથ) વિભિન્ન સ્થળોથી આવીને એક બીજીને શોધે છે અને અખંડ જ્ઞાનનો વિસ્તાર કરે છે. પ્રિયતમ ધણીજીની આ લીલા હવે છૂપી રહેશે નહીં, કારણ દરેક બ્રહ્માત્માઓ સમૂહમાં એકત્ર થઈ રહ્યા છે.

રાસ રચ્યો રમસું રૂડી ભાંતે, પ્રગટિયાં પરમાણ ।

એ સુખ સોભા આંણી જિભ્યાએ, કેમ કરી કરું વખાણ ॥ ૭ ॥

હવે જાગણી રાસનું આયોજન સારું એવું થઈ ગયું છે, જેમાં આપણે સારી રીતે રમીને આનંદ લઈશું, કારણ આ રાસ પિયુજના પ્રાગટ્યનું પ્રમાણ છે, આ જાગણી રાસ લીલાની શોભાનું વર્ણન આ જીભ વડે કેવી રીતે કરું ?

પેહેલી વૃન્દાવનમાં રામત, વળી તે આંહીં ઉતપન ।

આ લીલાઓને પ્રગટ કરસે, સુકજી તણે વચન ॥ ૮ ॥

અમોએ સર્વપ્રથમ વૃન્દાવનમાં રાસની લીલાઓ કરી. તે લીલાઓ પુનઃ અહીં ઉત્પન્ન થઈ છે, શુકદેવ મુનિના વચન તે લીલાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરશે.

વ્રજ રાસ આંહીં તેહ જ લીલા, તે વાલો તે દિન ।

તેહ ઘડી ને તેહ જ પળ, વૈરાટ થાસે ધન ધન ॥ ૯ ॥

વ્રજ અને રાસમાં જે પ્રકારે લીલા થઈ છે, ઠીક તેવી જ લીલા આ જાગણીમાં પણ થઈ રહી છે. આ લીલામાં વ્હાલાજી (શ્રીકૃષ્ણજી)નું તે સ્વરૂપ, તે દિન, તે ઘડી અને તે જ પળ છે. આ લીલાને કારણે આ વૈરાટ ધન્ય-ધન્ય થઈ જશે.

અમે માગી રામત રાજ કને, તે તાં પેહેલી દાણ દેખાડી ।

કાંઈક મનોરથ રહ્યો મન માંહે, તે રંગ ભર આંહીં રમાડી ॥ ૧૦ ॥

હે બ્રહ્માંગનાઓ, અમોએ પરમધામમાં ઘણીજી સમક્ષ સંસારના ખોટા ખેલ નિરખવાની માંગણી કરી હતી, જે ઘણીજીએ અમોને વ્રજ-રાસના રૂપમાં સર્વ પ્રથમ બતાવ્યો, તદ્દઉપરાંત કંઈક વધુ નિરખવાની શેષ ઈચ્છા મનમાં રહેવાને કારણ ઘણીજીએ આ ખેલ બતાવીને તે ઈચ્છાઓ પણ પૂરી કરાવી.

શ્રી શ્રીજીને ચરણ પસાય, જસિયો હમચી ગાએ ।

થોડા દિનમાં ચૌદે લોકે, આ નિધ પરગટ થાએ ॥ ૧૧ ॥

સ્વામીશ્રી પ્રાણનાથજીના ચરણકમળની કૃપા મેળવીને જસિયા ભાઈએ આ ‘હમચી રામત’ કાલેરા રાગમાં ગાઈ છે. હવે થોડા દિવસોમાં અખંડ જ્ઞાનની આ નિધિ ચૌદેય લોકમાં પ્રગટ થઈ જશે.

પ્રકરણ ૧૨૪ ચોપાઈ ૧૭૭૩

રાગ શ્રી મારુ

વૃથા કાં નિગમો રે, પામી પદારથ ચાર ।

ઉત્તમ માનખો ખંડ ભરથનો, શ્રેષ્ઠ કુલી સિરદાર ॥ ૧ ॥

આ સંસારમાં આવીને મનુષ્યનું ઉત્તમ શરીર, નવ ખંડોમાં ઉત્તમ ભરત-ખંડ, યુગોમાં ઉત્તમ કળિયુગ તથા શ્રેષ્ઠ સદ્ગુરુ એમ આ ચાર મહત્ત્વપૂર્ણ પદાર્થ મળ્યા છે, તેને વ્યર્થમાં કેમ જવા દો છો ?

સેઠે તમને સારી સનંધે, સોંપ્યું છે ધન સાર ।

અનેક જવેર જતન કરી, તમે લાવ્યા છો આણીવાર ॥ ૨ ॥

પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માએ તમોને શ્રેષ્ઠ સામગ્રી પ્રદાન કરી છે, તેમાં પણ સારરૂપ આ માનવ જીવન આપ્યું છે. તમો અનેક જન્મ-જન્માંતરનાં શુભકર્મોના ફળસ્વરૂપ અમૂલ્ય માનવ શરીર લઈને આ સંસારમાં આવ્યા છો.

સત વોહોરીને સત ગ્રેહેજો, રાખજો રૂડી પ્રકાર ।

આણી ભોમે રખે ભૂલતાં, પછે સેઠ તણો વેહેવાર ॥ ૩ ॥

સત્ય વસ્તુ ખરીદીને તેને જ ગ્રહણ કરો તથા તેને સારી રીતે સાચવીને રાખો. આ લોકમાં આવીને ભૂલ કરશો નહીં. કારણ, આ પછી તો પરમ શ્રેષ્ઠ પરમાત્માની સાથે વ્યવહાર કરવાનો છે. તેઓ (શેઠ)નું ઋણ ચૂકવવાનું છે.

અનેક વાર તરફડી મરીને, દુખ દેખી આવ્યા છો પાર ।

લાખ ચોરાસી ભમીને આવ્યા, આંહીં મધ દેસ વેપાર ॥ ૪ ॥

અનેક વાર તડપી-તડપીને મર્યા બાદ, અનેક કષ્ટો પાર કરીને તમોને આ માનવ શરીર પ્રાપ્ત થયું છે. ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં ભટક્યા પછી આ ભરત ખંડમાં મનુષ્ય દેહ ધારણ કરીને

તમો અખંડ નિધિ ખરીદવા આવ્યા છો.

હાટ પીઠ રણિયામણાં, ચોટા ચોરાસી બજાર ।

મન ચિતવી વસ્ત આંહીં મળે, પણ ખરા જોઈએ ખરીદદાર ॥ ૫ ॥

આ સંસારમાં હાટડી રૂપે અનેક પંથો છે તથા પીઠરૂપી અનેક સંપ્રદાય આકર્ષક અને લોભાવનારા છે. તદ્ ઉપરાંત ચોરાસી લાખ યોનિયોમાં જવા માટે પણ આ જ પહોળા ચાર રસ્તાઓ છે. તમારી ઈચ્છા અનુસાર વસ્તુઓ (ઊર્ધ્વ ગતિ તથા અધો ગતિ માટેનાં બધાં સાધન) અહીં ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ તેના ખરીદનાર સાચા અને પારખુ હોવા જોઈએ.

એણી બજારે ફૂડ કપટ, છલ છે ભેદ અપાર ।

ચૌદ ભવનની ખરીદ આંહીંનું, માંહે કોઈ કોઈ છે સાહુકાર ॥ ૬ ॥

આ સંસારરૂપી બજારમાં અનેક પ્રકારનાં છળ, કપટ, દગો, વગેરેના ધંધા ચાલે છે. ચૌદ લોકનો ક્ય (ખરીદી) અહીં જ થાય છે. પરંતુ આ બજારમાં ભજન-ભક્તિ, સેવા વગેરેનો સંગ્રહ કરવાવાળા કોઈ-કોઈ (પ્રહ્લાદ, મીરાં નરસિંહ વગેરે) વ્યક્તિ જ ધનવાન બની શક્યા છે.

ચૌદ લોક કમાયું ખાએ આંહીંનું, નથી બીજું કોય ઠામ ।

અધખિણ વારો આંહીં પામિએ, એ ધન મૂલ અમાન ॥ ૭ ॥

ચૌદ લોકના જીવ આ જ કર્મભૂમિની આવક (કમાણી) પોત-પોતાના લોકમાં ખાય છે. આ સિવાયની આવકને બીજું કોઈ સ્થાન નથી. તેથી જો અડધી ક્ષણ માટે પણ અહીં મનુષ્ય જીવનનો સમય મળે તો અમૂલ્ય અવસર મળ્યો છે એમ સમજવું.

ખરી વસ્ત આંહીં ગોપ છે, જો જો ચોટા પીઠ હાટ ।

વોહોરજો પારખું કરી, આવી કુલી બેઠો છે પાટ ॥ ૮ ॥

અહીં (સંસારમાં જ) સત્ય વસ્તુઓ પણ છુપાયેલી પડી છે. શું બજાર, ચોક, ચારરસ્તા, કે હાટ-પીઠ અથવા ધર્મ સ્થાન બધા જ સ્થાનમાં સત્ય મળી શકે એમ છે. તેથી વસ્તુઓની પરખ કરીને જ તે ખરીદ કરવી કારણ કે કળિયુગ સિંહાસન પર બેસીને રાજ કરી રહ્યો છે.

આ ભોમ અંધેરી માંહે આમલાં, આંકડિયો કોહેડા અનંત ।

વસ્ત ખરી માહે અખંડ છે, તમે જો જો જવેરી બુધવંત ॥ ૯ ॥

અજ્ઞાનના અંધકારથી ભરેલા આ ખોટા સંસારમાં સત, રજસ અને તમસ આ ત્રણેય ગુણ ચક્રવાતની જેમ ચક્કર લગાવે છે. એમાં અસંખ્ય સમસ્યાઓ અને અવરોધ ઊભા થાય છે. તેમ છતાં પણ અખંડ જ્ઞાનરૂપી સત્ય વસ્તુઓ અહીં છુપાયેલી છે. હે બુદ્ધિમાન સજ્જનો ! તમે ઝવેરી બનીને તેને પારખી લો.

આ ભોમ વિસ્મી સત માટે, વસ્ત આડી છે પાળ ।

અનેક રખોપા કરી વસ્તનાં, વીટ્યાં છે જમજાળ ॥ ૧૦ ॥

અખંડ જ્ઞાનરૂપી સત્ય વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે આ સંસાર વિકટ (અઘરો) છે. કારણ કે સત્ય વસ્તુઓ માટે અવરોધ બનીને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર વગેરે ઊભા છે. સત્ય વસ્તુને કર્મકાંડ ઇત્યાદિની યમજાળમાં લપેટીને છુપાવેલ છે.

ખરો ખોજી હસે જાણ જવેરી, તે જોસે દ્રઢ મન ધીર ।

વસ્ત અખંડને તેહ જ લેસે, જે હોસે વચિખિણ વીર ॥ ૧૧ ॥

આ સંસારની હાટડીમાં જે સાચા બુદ્ધિશાળી સંશોધક અને જાણકાર ઝવેરી હશે તે મનને શાંત કરી ધીરજપૂર્વક સત્ય વસ્તુઓને નિરખશે અને તે જ આ વિચક્ષણ, વીર અખંડ વસ્તુઓને મેળવી શકશે.

એ ધન વોહોરસે તે ગોપ રેહેસે, તેને કરસે સહુ જન હાસ ।

વસ્ત લેઈ જ્યારે થાસે વેગળો, ત્યારે સહુ કોઈ કેહેસે સ્યાબાસ ॥ ૧૨ ॥

આ અખંડ જ્ઞાનરૂપી સત્ય ધનને ખરીદનાર આ જગતમાં સંતાઈને રહેશે. આવા ભક્તોને જોઈને સંસારના લોકો તેમની ટીખળ કરશે. પરંતુ જ્યારે સત્યને ચરિતાર્થ કરી સંસારનો માર્ગદર્શક થશે ત્યારે સર્વે તેમની પ્રશંસા કરશે.

વેદ વૈરાટ બંને કોહેડા, ફરે છે અવળા ફેર ।

પ્રગટ કહે મુખ પાધરું, પણ તોહે ન જાય અંધેર ॥ ૧૩ ॥

વેદોના કર્મકાંડ અને આ વિરાટ જગતના વ્યવહાર એ બન્ને પણ ભ્રાંતિપૂર્ણ હોવાથી કોયડા સમાન છે, જેમાં ફસાઈને લોકો જન્મ મરણના ચક્રમાં ઘૂમતા રહે છે. વેદોમાં સ્પષ્ટ કહેલું છે કે પરમાત્મા આ સંસારમાં નથી (નેતિ-નેતિ) તેમ છતાં પણ અજ્ઞાનનો અધંકાર દૂર થતો નથી.

સાધ કોહેડો એને તોહ જ કહે છે, જો સવળે અવળું ભાસે ।

સત વસ્ત કોઈ દેખે નહીં, અસતને સહુ પ્રકાસે ॥ ૧૪ ॥

સાધુ-સંત આ સંસારને કોયડા સમાન ગૂંચવણ ભરેલો કહે છે કારણ કે અહીં સીધી વાત પણ ઊલટી દૃષ્ટીગોચર થાય છે. સત્ય વસ્તુને કોઈ નિરખતું પણ નથી. સર્વે અસત્યને જ પ્રગટ કરે છે.

કોઈ સત વોહોરે કોઈ અસત વોહોરે, કોઈ બંધાય બંધ ।

વેપાર એણી પેરે કરે વેહેવારિયા, એ ચોટો એણી સનંધ ॥ ૧૫ ॥

આ સંસારમાં ઘણાં લોકો સત્ય વસ્તુનો સ્વીકાર કરે છે. અન્ય ઘણાં લોકો અસત્ય વસ્તુને સત્ય માનીને તેનો ઉપભોગ કરવા લાગે છે. કોઈ તો માત્ર કર્મના બંધનમાં જ બંધાઈને પડ્યા રહે છે. અહીંનાં ખરીદનાર આ પ્રકારનો વ્યાપાર કરે છે. આ ચોક-બજાર પણ કંઈક આ પ્રકારનાં જ છે.

એણે અંધેર કોહેડે અનેક બાંધ્યા, વસ્ત ખરી નવ જુએ ।

બંધ બંધાવી બજાર માંહે, પછે વારો વઘૂટે ઘણું રુએ ॥ ૧૬ ॥

વિરાટના આ અંધકારમાં શાસ્ત્રોના બાહ્ય જ્ઞાન રૂપી કોયડાએ અનેક લોકોને કર્મના બંધનમાં બાંધી દીધા છે. તેથી આ લોકો સત્ય વસ્તુઓ જોઈ શકતા નથી. આ બજારમાં લોકો કર્મનાં બંધનોમાં બંધાઈ જાય છે અને સમય વહી ગયા પછી અંતે દુઃખી થઈને રડવા લાગે છે.

કોઈક કરે હજારગણાં, કેહેને તે મૂળગાં જાય ।

કોઈ બંધાઈ પડે ફંદ માંહે, કોઈ કોઠી ધજા કહેવાય ॥ ૧૭ ॥

આ સંસારના બજારમાં રહીને પણ ઘણા ભક્તજન ભક્તિ કરીને પોતાના ધનને હજાર ગણું વધારી દેતા હોય છે. જ્યારે અનેકનું મૂળ ધન અર્થાત્ મનુષ્ય જીવન પણ રૂબી જાય છે. કેટલાક લોકો

ખોટા બંધનોમાં ફસાઈ જાય છે. કોઈક વિરલા (પ્રભાદ, ધ્રુવ, મીરાં જેવા) જ ભક્ત કહેવાય છે. તેઓ છળથી બચીને આગળ નીકળી જાય છે, તથા સફળ વ્યાપારી, કોટીધ્વજ-શ્રેષ્ઠવણિક (ભક્ત) કહેવાય છે.

કોઈક વોહોરે સત વસ્તને, રાસ જવેર ખરયાય ।

અખંડ ધન તેને અનંત આવ્યું, તે ચૌદે ભવન ધણી થાય ॥ ૧૮ ॥

ઘણા લોકો સદ્ગુરુ દ્વારા આપવામાં આવેલ જ્ઞાન, સત્ય વસ્તુની ખરીદી કરે છે. તેમાં જ પોતાની સંપત્તિ (જીવનની અમૂલ્ય ક્ષણ) વ્યતીત કરે છે. તેઓની પાસે બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપી અખંડ ધનનો અપરિમિત રૂપે વધારો થાય છે, જેનાથી તેઓ ચૌદ લોકના સ્વામી થઈ જાય છે.

બીજો ફેરો એ સ્યાને કરે, થયો તે સેઠ સરીખ ।

ટળી વાણોતર ધણી થયો, તે અખંડ સુખ લેસે અંત્રીખ ॥ ૧૯ ॥

આવા ભક્ત હવે પુનઃ જન્મ ધારણ કરી આ સંસારમાં શું કરવા આવે ? તેઓ તો અમૂલ્ય ધન પ્રાપ્ત કરીને ભગવાન સમ બની ગયા છે. તેઓ તો સામાન્ય વેપારીથી આગળ વધીને ધનવાન બની ગયા છે. તેથી તેઓ હવે પરલોકમાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરશે.

કોણ ફેરો કરે વળી, અખંડ ધન આવે અપાર ।

સાહુકારી તમે કરો ને નેહેચલ, તો નિધ પામો નિરધાર ॥ ૨૦ ॥

આવું અપાર (અખંડ) ધન પ્રાપ્ત થયા પછી આ સંસારના જન્મ મરણના ચક્રમાં કોણ ફસાય ? તેથી તમો અખંડ ધનનો વેપાર કરો. પછી તમો પણ નિશ્ચિતરૂપે તે ધન પ્રાપ્ત કરી શકો.

ખોટા સાટે સાચું જડે છે, એવી મળી છે બજાર ।

લાભ અલેખે આ ફેરા તણો, જો રાખી સકો વેહેવાર ॥ ૨૧ ॥

આ સંસારમાં એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે કે તમોને નાશવંત વસ્તુઓ (શરીર)ના બદલામાં સત્ય વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે. આવું બજાર તમોને મળ્યું છે. જો તમો સારો વ્યવહાર રાખો તો આ જીવનમાં તમોને અપાર લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

આ ફેરો છે એણી સનંધનો, જો કોઈ રુદે વિચારો ।

સાધો સાહુકારો કહું છું પુકારી, તમે જીતી અખંડ કાં હારો ॥ ૨૨ ॥

જો કોઈ હૃદયથી વિચાર કરે તો જણાશે કે મનુષ્ય જીવન, સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે એક અમૂલ્ય અવસર છે. તેથી હે સાધુ મહાત્માઓ, હું પોકાર કરીને કહું છું કે જીતેલી બાજી (હાથમાં આવેલ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો આ સુઅવસર) શું કરવા વ્યર્થ જવા દો છો ?

આ ભોમની ગત સુણો રે સાધો, પ્રગટ કહું છું પ્રકાસી ।

આંખે દેખી આપ બંધાએ, પછે ખાએ સહુ જમ ફાંસી ॥ ૨૩ ॥

હે સાધુજન ! આ સંસારની વિગતને સાંભળો. તેને હું તમારી સમક્ષ પ્રગટ કરી રહ્યો છું. અહીં તો પોતાની આંખોથી સ્પષ્ટ નિરખ્યા છતાં પણ લોકો સ્વયં બંધાઈ જાય છે તથા તે પછી કર્માનુસાર યમરાજાનો દંડ ભોગવે છે.

વણજે તે આવે સહુ એકલા, આણી ભોમે આવી કરે સંગ ।

રાસ ખરીદ સરવે વીસરી, પછે લાગી રહે તેસું રંગ ॥ ૨૪ ॥

આ સંસારમાં માયાવી બજારમાં વેપારના હેતુથી બધા એકલા જ આવે છે. આ ભૂમિ પર આવ્યા બાદ તેઓ પોતાના સંબંધ જોડે છે. તેથી અખંડ સુખ ખરીદવાનું ભૂલીને માયાવી સંબંધના રંગમાં રંગાઈ જાય છે.

એણે સ્વાંગે સંસાર બાંધ્યો, કોઈ કપટ કારણ રૂપ ।

બીજા તો આમલાં અનેક છે, પણ આંકડી આ અદ્ભુત ॥ ૨૫ ॥

આ છળરૂપી માયાએ સંસારના બધા જીવોને બાંધી લીધા છે. એનું સ્વરૂપ જ કષ્ટયુક્ત છે. એનાં અનેક પ્રકારનાં બીજાં બંધન પણ છે. પરંતુ તેમાં આ મોહનું બંધન બધાથી અદ્ભુત છે.

આપ તણી સુધ વીસરી, કોઈ ઓળખાય નહીં પર ।

તેમાં સગા સમંધી થઈને બેઠાં, કહે આ અમારું ઘર ॥ ૨૬ ॥

સંસારની ખોટી માયામાં ફસાયા પછી માનવીને પોતાના આત્માની સૂઝ પણ રહેતી નથી. તે પરમાત્માને પણ ઓળખી શકતો નથી. તે તો ફક્ત માયાના પદાર્થોનો જ સંબંધી બનીને બેસી જાય છે તથા તેને જ પોતાનું ઘર કહે છે.

આપોપું તિહાં બાંધીને આપે, સરવા અંગે દ્રઢ મન ।

રાત દિવસ સેવા કરે, એમ બંધાણાં સહુ જન ॥ ૨૭ ॥

આવા લોકો પરિવારજનો સાથે બંધાઈને, દૃઢ મનથી બધાં અંગો દ્વારા રાત-દિવસ તેઓની સેવા કરે છે. આ રીતે બધા લોકો આ ખોટાં બંધનોમાં ફસાએલા રહે છે.

ચીઠી આવે ચાલે તતખિણ, જાય તે કરતા રુદન ।

ઝાઝી સેવા જેહની કરતાં, તે દિએ છે હાથ અગિન ॥ ૨૮ ॥

જ્યારે યમરાજની ચિઠી આવી પહોંચે છે ત્યારે તેઓ તરત જ મૃત્યુના શરણે પહોંચી જાય છે તથા પોતાનાં કરેલાં કર્મો પર રુદન કરીને સંસાર છોડી જાય છે. જેની તેઓએ સર્વાધિક સેવા કરી હતી તે જ પુત્ર મૃત્યુ પછી તેઓના પાર્થિવ દેહને પોતાના હાથથી અગ્નિ મૂકે છે.

માંહે તો કોય નવ ઓળખે, ઓળખાણને ખોરી બાળે ।

એ સગાઈ આ ભોમ તણી, તે સનમંધ એણી પેરે પાળે ॥ ૨૯ ॥

આ સંસારના લોકોને આત્માની ઓળખ હોતી નથી, પરંતુ જે શરીરની તેમને ઓળખ છે તેને ચિતા પર ચઢાવીને તેના દરેક અંગોને લાકડાંની ભડ-ભડ જવાળામાં સળગાવી દે છે. સંસારના સંબંધ જ આ પ્રકારના છે. તેથી સંસારના લોકો આવા સંબંધનું પાલન કરે છે.

આણી ભોમે તમને ભૂલવ્યાં, સુધ ગઈ સરીર ।

પડ્યા તે ફંદ અંધેર માંહે, તેણે ચિતડું ન આવે ધીર ॥ ૩૦ ॥

આ સંસારની ખોટી માયાએ તમને એટલા ભોળવી દીધા છે કે તમને તમારા શરીરની પણ સુધ રહી નથી. તમે માયાના અજ્ઞાનમાં ડૂબી ગયા છો, તેથી તમારા ચિત્તમાં ધૈર્ય રહેતું નથી.

સાથી હતા જે માંહેલા, તેણે દીઠાં આપ અચેત ।

જેની જે જતન કરતાં, તેણે બાંધ્યાં બંધ વિસેષ ॥ ૩૧ ॥

તમારા અંતરના મિત્ર એવા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિઓએ પણ તમોને (આત્માને) ચેતનહીન માન્યા. તમો જેનું વિશેષ ધ્યાન રાખતા હતા તે ઈન્દ્રિયોએ તમોને વિશેષરૂપે બાંધી રાખ્યા છે.

ઘર મંદિર સહુ વીસર્યાં, વીસર્યાં સેઠ સમરથ ।

માલ લુસાનું જાય રે મૂરખો, તમે કાં નિગમો એ ગ્રથ ॥ ૩૨ ॥

આ માયાના મોહમાં બંધાઈને તમો મૂળ ઘર પરમધામ તથા શરીરરૂપી મંદિર અને સર્વશક્તિમાન એક પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને પણ ભૂલી ગયા છો. હે અજ્ઞાનીજન ! શ્વાસરૂપી અમૂલ્ય ધન લૂંટાઈ રહ્યું છે. તમો આ અમૂલ્ય નિધિને વ્યર્થ કેમ જવા દો છો ?

ધન પોતાનું નવ સાચવો, લૂસે છે ચોર ચંડાળ ।

અધખિણ માટે આપ બંધાવો, હવણાં વહી જાસે તતકાળ ॥ ૩૩ ॥

તમોએ શ્વાસરૂપી અમૂલ્ય ધનને પણ સાચવ્યું નથી ચારેય બાજુથી કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ અને અંધકારરૂપી ચોર ચંડાળ બનીને તમારા અમૂલ્ય ધનને લૂંટી રહ્યા છે. ક્ષણિક સુખ માટે તમે સ્વયંને બંધનમાં બાંધી રહ્યા છો ? થોડા સમયમાં જ તમારું જીવન સમાપ્ત થવાનું છે.

બાંધ્યો સંસાર એણી પેરે, લાગે નહીં કોઈ લાગ ।

જાએ બંધાણાં સહુ જમપુરી, કેહને નથી ટળવાનો માગ ॥ ૩૪ ॥

આ સમગ્ર સંસાર આ પ્રકારનાં ખોટાં બંધનોમાં બંધાયેલો છે. તેનાથી છૂટવાનો કોઈ ઉપાય નથી. બધા લોકો કર્મનાં બંધનોમાં બંધાઈને અંતે યમપુરી ચાલ્યા જાય છે. જેનાથી મુક્ત થવાનો કોઈ માર્ગ તેઓની પાસે નથી.

લેખું દેસે જમદૂત ને, જે કીધું છે આંહીં વેપાર ।

સાયું ઝૂઠું તરત જોસે, એ ધરમરાજ વેહેવાર ॥ ૩૫ ॥

આ જીવોને યમપુરીમાં જઈને પોતાનાં કરેલાં કર્મોનો હિસાબ આપવો પડશે. આ સમયે યમરાજ સત્ય અને અસત્યની તપાસ કરશે કારણ ધર્મરાજનું તો તે કાર્ય છે.

વેપાર કરતાં જે બંધ બાંધ્યા, તે લેખું લેસે સહુ તંત ।

એકના સહસ્ર ગણાં કરતાં, માર્યા અનેક જીવ જંત ॥ ૩૬ ॥

જીવન કાળ દરમ્યાન જે પણ કર્મ કરેલાં હશે તેનો એક-એક કરીને ધર્મરાજ હિસાબ કરશે. જેઓએ પોતાના પેટ માટે એકથી હજાર ઘણી આવક વધારવા માટે જે-જે જીવ જંતુઓને માર્યા છે તેનો એક-એક કરીને યમરાજ હિસાબ લેશે.

લાંચે તો તિહાં નવ છૂટિએ, સગા ન ઓળખાણ કોય ।

માર ભુંડા છે જમદૂતના, દયા તે પિંડને ન હોય ॥ ૩૭ ॥

આ સંસારમાં જે રીતે લાંચ આપીને છૂટકારો મળે છે તેવું યમપુરીમાં નથી હોતું. અહીં કોઈ સગાસંબંધીનો પરિચય કે લાગવગ કામ આવતાં નથી. યમદૂતનો માર પણ અસહ્ય હોય છે. તેઓના હૃદયમાં થોડી પણ દયા હોતી નથી.

ધરમ તણાં સુખ ભોગવો, પાપ તણાં લ્યો દુખ ।

અગિન ચોરાસી લાખ ભોગવી, અંતે આવ્યા મનુષ્ય ॥ ૩૮ ॥

આ જીવનમાં જો ધર્મ કરશો તો સુખ મળશે અને પાપ કરશો તો દુઃખ પ્રાપ્ત થશે. ચોરાસી લાખ યોનિઓના દુઃખરૂપી અગ્નિમાં તપ્યા પછી તમોને અન્તે આ મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત થાય છે.

એકે વોહોર્યા ભગવાનજી, તે જાય નહીં જમપુર ।

સંગત કીધી તેણે સાધતણી, જઈ વૈકુંઠ કીધાં ઘર ॥ ૩૯ ॥

જેઓએ ભગવાન વિષ્ણુની ભક્તિનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે, તેઓ કોઈ દિવસ યમપુરી નહીં જાય. જો તેઓએ સાધુ સંતોની સંગત કરી હશે તો તેઓ વૈકુંઠ ચાલ્યા જશે.

એણી પેરે વેપાર થાય, હાટ પીઠ બજાર ।

આ ભોમની અનેક આંકડી, તેનો કેટલો કહું વિસ્તાર ॥ ૪૦ ॥

આ સંસારમાં હાટ, પીઠ તથા બજાર, અર્થાત્ વિભિન્ન ધર્મ, પંથ, ફિરકાઓમાં આ પ્રકારે પાપ-પુણ્યનો વહેવાર ચાલે છે. સંસારમાં આવી અનેક ગૂંચવણો છે, જેનો વિસ્તાર હું ક્યાં સુધી દર્શાવું ?

ઝાઝું કહે દુખ સહુને લાગે, સત વચન ના સેહેવાય ।

સત સહુએ ઉથાપિયું, અસત બ્રહ્માંડ ન માય ॥ ૪૧ ॥

વધારે કહીએ તો બધાને દુઃખ થાય છે કારણ કે સાચાં વચન સહેવાતાં નથી. તેથી બધા લોકોએ સત્યને ઊલટાવી (ગિડાવી) દીધું છે, પરિણામે અસત્ય, બ્રહ્માંડમાં પણ ન સમાય તેટલું વધી ગયું છે.

હવે જે હેત વાંછે આપણું, તે સુણજો સત દ્રઢ મન ।

વાટ લેજો વૈકુંઠ તણી, તમે રખે જાતાં પુરી જમ ॥ ૪૨ ॥

તેથી જેઓ પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છે છે, તેઓ મનને મક્કમ કરીને સત્ય વચન સાંભળી લે તથા વૈકુંઠનો માર્ગ ગ્રહણ કરે. યમપુરીના માર્ગને ગ્રહણ ન કરે.

દુખને સાટે અખંડ સુખ આવે, અધખિણ માંહે આજ ।

સાહુકારો સાધો વેહેવારિયો, એમ સુણો કહે મેહરાજ ॥ ૪૩ ॥

આ કળિયુગમાં આજે દુઃખના બદલામાં અખંડ સુખ અર્ધક્ષણમાં જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેથી મેહરાજ કહે છે હે સજ્જનો ! સાધુ મહાત્માઓ ! ધનિકો ! તમે મારાં આ વચનો ધ્યાનથી સાંભળો અને તેનું પાલન કરો.

પ્રકરણ ૧૨૫ ચોપાઈ ૧૮૧૬

કિરંતન પુરાણાં (પૌરાણિક)

તમે જો જો રે મારા સાધ સંઘાતી, આ વિસ્વ તણી જે વાટ ।

હાર કતાર ચાલે કેડા બેડી, ભવસાગરનો ઘાટ ॥ ૧ ॥

તમે જો જો રે મારા સાધ સંઘાતી ।

હે સાધુ-મહાત્માઓ ! જુઓ, સંસારનો માર્ગ કંઈક આ પ્રકારે છે. લોકો કીડીની કતારની જેમ

દેખા-દેખીથી એક બીજાની આગળ-પાછળ ચાલીને ભવસાગરને ઘાટે ઊતરે છે.

સ્વાથી મારગ ચાલે સંજમપુરી, ભાર ભરી રે અલેખે ।

કુટમ પરિવાર લાદા સહુ લાદે, આગલી અજાડી કોઈ ન દેખે ॥ ૨ ॥

યમપુરીનો માર્ગ ચાલવામાં ઘણો સરળ લાગે છે. જેથી લોકો પોતાનાં સંચિત કર્મો દ્વારા કુટુંબ પરિવારનો ભાર પોતાના ખભે ઉપાડીને આ માર્ગ પર ચાલે છે. પરંતુ આગળની ગૂંચવણભરી ખાઈને કોઈ નિરખતું નથી.

દુસ્તર દોષ ન વિચારે મદ માતા, લડસડતી ચાલ ચાલે ।

ઉનમદ થકા અભિમાન કરે, અને કંઠ બાંહોડીયો ઘાલે ॥ ૩ ॥

મોહ-મદની મસ્તીમાં મસ્ત આવા લોકોને પોતાના મોટા-મોટા દોષ પણ દેખાતા નથી, તેથી તેઓ મદમસ્ત થઈને (મનમાની ચાલે)ચાલે છે. મોહથી ઉન્મત થઈને તેઓ એકબીજાના ગળામાં હાથ નાંખીને અભિમાનપૂર્વક ચાલે છે.

ઉતમ આગળ વાટ દેખાડે, મધમ અધમ સહુ વાસે ।

ભાર કરમનું લેખું રે અલેખે, મનમાં વિચારી કોય નવ ત્રાસે ॥ ૪ ॥

આ સંસારમાં કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ પોતાને ઉત્તમ જ્ઞાની સમજીને બીજાઓને ઉપદેશ આપે છે. સામાન્ય અને મધ્યમ શ્રેણીના લોકો તેઓએ બતાવેલ માર્ગનું અનુસરણ કરે છે. પરંતુ કર્મોનો ભાર અત્યંત ભારે હોય છે તેવું વિચારીને કોઈના મનમાં ભય નથી થતો.

બળિયા બીક ન આણે કેહની, સાંભળે ન કાંઈ દેખે ।

સાચા એ સૂર ધીર કહિએ, જે એ દોષને ન લેખે ॥ ૫ ॥

આવા લોકો પોતાને શક્તિશાળી માનીને કોઈનો ભય રાખતા નથી. તેઓ સજ્જનોની વાણી તેમજ ઉપદેશ પણ સાંભળતા નથી તથા તેના પર વિચારપૂર્વક દૃષ્ટિપાત પણ કરતા નથી. શું આવા કહેવાતા લોકોને શૂરવીર કહી શકાય, કે જેઓને પોતાનો દોષ પણ દેખાતો નથી ?

કાએર કેમ ચાલે એણી વાટે, જેને લાગે તે જમનો ત્રાસ ।

રાત દિવસ રુએ કળકળે, સૂકાએ તે લોહી ને માંસ ॥ ૬ ॥

જેઓને યમદૂતોનો ભય છે તેવા ભયભીત લોકો યમપુરીના માર્ગે કેવી રીતે ચાલી શકે ? તેઓ તો આ સંસારનાં દુઃખ ભોગવીને, રાત-દિવસ વ્યાકુળ થઈને ભજન-ભક્તિ કરતા રહે છે તથા પોતાની કષ્ટ સાધ્ય સાધનામાં શરીરના લોહી-માંસ પણ સુકવી દે છે.

વૈકુંઠની પણ વિસ્મી વાટ, તે જેમ તેમ સહેવાય ।

સંજમપુરીનાં દુખ ઘણાં દોહલાં, તે જિભ્યાએ ન કહેવાય ॥ ૭ ॥

વૈકુંઠનો માર્ગ પણ અત્યંત વિકટ છે, છતાં પણ તેના પર જેમ-તેમ ચાલી શકાય છે. પરંતુ યમપુરીનું દુઃખ તો અસહ્ય છે, જેનું વર્ણન આ જિહ્વાથી કરી શકાય નહીં.

આ સુપન તણાં સુખ સહુ કોઈ વાંછે, ઓલ્યા સાખ્યાત દુખ કોઈ ન જાણે ।

સંજમપુરીની વાટ છે વસ્તી, તે માટે સહુ કોય તાણે ॥ ૮ ॥

બધા લોકો સ્વપ્નવત્ સંસારના ખોટા સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખે છે, પરંતુ આ સુખોના બદલે ચોરાસી લાખ યોનિઓના પ્રત્યક્ષ દુઃખને કોઈ નિરખતું નથી. યમપુરી જવાના માર્ગ પર ભારે ભીડ જામી ગઈ છે. તેથી લોકો તે તરફ આકર્ષાય છે.

ઉજડ મારગ વૈકુંઠ કેરો, તે માટે કોય ન ચાલે ।

બેહેતલ નહીં માંહે ચોર મલે, દૂથામાં પગ કોઈ ન ઘાલે ॥ ૯ ॥

વૈકુંઠનો માર્ગ તો ઉજડ છે, તેથી તેના ઉપર કોઈ ચાલી શકતું નથી. ત્યાં વસ્તીના અભાવે ચોર મળે છે અર્થાત્ સાધકની ભજન, ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યરૂપી સંપત્તિને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે લૂંટારા લૂંટી લે છે. તેથી આવા વિકટ માર્ગને કોઈ ગ્રહણ કરતું નથી.

વસ્તી વિના લિએ ચોર લૂસી, આડા દોષ ઘણાં રે દુકાલ ।

લોહી માંસ ન રહે અંગ માંહી, આડી ખાઈયો પર્વત પાળ ॥ ૧૦ ॥

ઉજડ માર્ગ હોવાના કારણે વૈકુંઠ માર્ગ પર ચાલવાવાળાને ચોર-લૂંટારા લૂંટી લે છે. આ માર્ગ પર અનેક દુષ્કર દુઃખ અવરોધ રૂપ બને છે. તેથી આ દુષ્કર માર્ગ પર ચાલવાથી શરીરના રક્ત-માંસ પણ સુકાઈ જાય છે અને આશા, તૃષ્ણા, કામેચ્છારૂપી મોટા-મોટા પર્વત તથા ઊંડી ખાઈ પણ માર્ગમાં અવરોધક બને છે.

તે માટે સહુ ચાલે સંજમપુરી, ઊવટ કોણે ન અગમાય ।

સંજમપુરીના દોષ જાગ્યા પછી, શ્રવણાંએ ન સંભળાય ॥ ૧૧ ॥

શરૂઆતમાં લોકો યમપુરીના સરળ દેખાતા માર્ગ પર ચાલે છે. વૈકુંઠના વિષમ (કઠણ) માર્ગ પર ચાલવાનું તેમને રુચતું નથી. પરંતુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી, યમપુરીના દુઃખોનો અહેસાસ થયા પછી તે દુઃખનું વર્ણન પણ તેઓથી સાંભળી શકાતું નથી.

વૈકુંઠ વાટનાં દુખ જો સહિએ, તો આગળ સુખ અખંડ ।

વેદ પુરાણ ભાગવત કહે છે, ભાઈ જિહાં લગે છે બ્રહ્માંડ ॥ ૧૨ ॥

જો વૈકુંઠ માર્ગના કષ્ટને ધૈર્યપૂર્વક સહન કરવામાં આવે તો આગળ જઈને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે, આવું વર્ણન વેદો, પુરાણો અને ભાગવતમાં છે. હે સજ્જનો ! જ્યાં સુધી આ વિશ્વ ટકી રહેશે ત્યાં સુધી વૈકુંઠનાં સુખ પણ ટકશે.

પણ બંધ છૂટા વિના ન ચલાય, ભાઈ એ છે કરમની કાણી ।

મન માંહે જાણે અમે સુખ ભોગવસું, પણ જાએ બંધાણાં જમપુરી તાણી ॥ ૧૩ ॥

પરંતુ સંસારનાં કર્મ બંધનોથી મુક્ત થયા વિના આ માર્ગ પર ચાલી શકાતું નથી. કારણ , હે સજ્જનો ! આ સંસાર તો ભલાં-બૂરાં કર્મોની જાળ છે. જેમાં ફસાયા પછી અનેક સુખ ભોગવી લેવાશે એવું માનવી વિચારે છે. પરંતુ તેને ખબર નથી પડતી કે તે બંધાયેલી હાલતમાં યમપુરી તરફ ખેંચાઈ રહ્યો છે.

કરમ તણાં બંધ છે રે વજ્ર મય, વેદ પુરાણ એમ બોલે ।

દયા નહીં જીવ હિંસા કરે, તે કરમ ચંડાળ નહીં તોલે ॥ ૧૪ ॥

વેદ તથા પુરાણની કથા અનુસાર કર્મનાં બંધન વજ્ર સમાન છે. જે લોકો નિર્દય થઈને બીજા જીવોની હિંસા કરે છે એવા કર્મ ચંડાળ પોતાનાં કર્મોનાં મૂલ્યને આંકી શકતા નથી.

વળી જો જો રે તમે સાસ્ત્ર સંભારી, એણી પેરે બોલે વાણી ।

કુંજર કથુઆ મેરુ માણસ માંહી, સરવે એક જ પ્રાણી ॥ ૧૫ ॥

હે સજ્જનો ! તમે શાસ્ત્રોનાં વચનોનું સ્મરણ કરીને વિચાર કરો. શાસ્ત્રોમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે હાથી જેવું વિશાળ કાય પ્રાણી હોય કે અતિ સૂક્ષ્મ જીવજંતુ હોય, મેરુ પર્વત તથા મનુષ્ય આ બધામાં એક જ પ્રાણ તત્ત્વ વિદ્યમાન છે.

અંન ઉદક વાય કીટ પતંગમાં, સકલ કહે છે બ્રહ્મ ।

દેખીતાં આંધળાં થાએ, પછે બાંધે અનેક પેરે કરમ ॥ ૧૬ ॥

અન્ન, જળ, વાયુ, જીવ-જંતુ તથા કીડા-પતંગિયાં આ સર્વેમાં પરમાત્માની સત્તા સમાયેલી છે. આવું જાણવા છતાં લોકો અંધ થઈને તેની હત્યા કરે છે, અર્થાત્ આંખે દેખતા હોવા છતાં અંધ જેવો વ્યવહાર કરે છે. તેઓ અનેક પ્રકારનાં કર્મનાં બંધનમાં ફસાઈ જાય છે.

પાંચ મળીને કાયા પરઠી, તે માંહે જીવ સમાણો ।

થાવર જંગમ સકલ વ્યાપક, એણી પેરે પથરાણો ॥ ૧૭ ॥

શાસ્ત્રો અનુસાર આ શરીર પંચમહાભૂતથી બનેલું છે અને જીવ તેમાં સમાયેલો છે. આ જીવ સ્થિર અને ચલાયમાન (સ્થાવર - જંગમ) દરેક પ્રાણીઓમાં વ્યાપ્ત થઈને સમગ્ર સંસારમાં ફેલાયેલો છે.

હવે વરણ વેષ થયા જુજવા, એક ઉત્તમ મધમ ।

વસ્ત ખરીથી વિમુખ થયા, પછે ચલવે તે અધમા અધમ ॥ ૧૮ ॥

આ રહસ્યને જાણવા છતાં આ સંસારમાં લોકો ભિન્ન-ભિન્ન વર્ણ, ભાષા, તથા વેશોમાં વિભાજિત થઈ ગયા છે. તેઓએ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ અને મધ્યમ ક્ષત્રિય વગેરેના જેવા ભેદ ઊભા કર્યા છે. તેઓ વાસ્તવિકતાથી વિમુખ થઈને અધોગતિ તરફ જઈ રહ્યા છે.

હું રે ગેહેલો એવાં વચન તો જ કહું છું, પણ ન થાય બીજા કોય ગેહેલા ।

વિસ્મી વાટે ચાલી ન સકે, તેને લાગસે વચન ઘણાં દોહેલા ॥ ૧૯ ॥

હું તો પ્રેમદીવાનો છું તેથી એવી વાત કરી રહ્યો છું કે મારા જેવા બીજા કોઈ પ્રેમ દીવાના થઈ જાય નહીં. જેઓ સત્યના કઠણ માર્ગ પર નથી ચાલી શકતા તેઓને મારાં વચન અત્યંત કઠોર અને દુઃખદાયી લાગશે.

એક જીવને આહાર દેવરાવે, તેમાં અનેક જીવ સંધારે ।

એણી પેરે દાન કરે રે દયાસું, એ ધરમ તે કાં નવ તારે ॥ ૨૦ ॥

એક જીવને આહાર આપવા માટે અનેક જીવોની હત્યા કરવામાં આવે છે. એવા લોકો દયા ભાવ બતાવીને દાન કરે છે. એવો ધર્મ તેઓને કેવી રીતે ઉગારશે ?

અનેક સંઘવી સંઘ જ કાઢે, ધન ખરચે થાય મોટા ।

બાંધી કરમ કરાવે જાત્રા, જાણે કરમ સૂં કરસે એ ખોટા ॥ ૨૧ ॥

ઘણાં સંઘવી (યાત્રા સંઘનું આયોજન કરવાવાળા) પોતાના ખર્ચે સંઘ લઈ જાય છે તથા આવા કાર્યોમાં અધિક ધન વાપરીને પોતાને મહાન ગણાવે છે. આવા લોકો કર્મના બંધને બંધાઈને યાત્રા

કરે છે, અને એમ માને છે કે હવે તેમનાં અપકૃત્ય તેમનું શું બગાડશે ?

મન માંહે જાણે અમે ધરમ ભોગવસું, પ્રગટ પાપ ન દેખે ।

સુભ અસુભ બંને ભોગવવાં, એ ધરમરાજ સર્વે લેખે ॥ ૨૨ ॥

આવા લોકો મનમાં એવું માને છે કે તેઓએ મહાન ધર્મકાર્ય કર્યું છે અને હવે તેઓ સુખ ભોગવશે. તેઓ પોતાના પ્રત્યક્ષ પાપકર્મને નિરખતા નથી. તેઓને ધ્યાન નથી કે શુભ અશુભ દરેક કાર્યનું કર્મ ફળ ભોગવવું તો પડે જ છે. આ બધાનો હિસાબ તો ધર્મરાજ રાખે છે.

તીરથ તે જે એક ચિત કીજે, કરમ ન બાંધિએ કોએ ।

અહેનિસ પ્રીતે પ્રેમસું રમિએ, તીરથ એણી પેરે હોએ ॥ ૨૩ ॥

ચિત્તની એકાગ્રતા એજ તીર્થ છે. તેથી કોઈ પણ કર્મ બંધનમાં પોતાને બાંધો નહીં. તથા દિવસ-રાત પ્રિયતમ પરમાત્માના પ્રેમમાં રમણ કરો. અર્થાત્ તીર્થ આ પ્રકારે કરવામાં આવે છે.

દાન કરે સહુ દેખાદેખી, બાંધે તે કરમ અનેક ।

મન તણી આંકડી ન લાધે, તેણે બંધાએ બંધ વિસેક ॥ ૨૪ ॥

સંસારના લોકો એક-બીજાના દેખા-દેખી દાન કરતા હોય છે. જેના કારણે વિભિન્ન પ્રકારનાં કર્મનાં બંધનોમાં બંધાઈ જાય છે. પરંતુ મનના (સંકલ્પ-વિકલ્પના) રહસ્યને સમજતા નથી. તેથી તેઓ કર્મનાં વિશેષ બંધનોમાં બંધાઈ જાય છે.

જીવ સંધારતા મન ન વિમાસે, જાગ કરે નામનાએ ।

કરમ બંધાતાં કોઈ નવ દેખે, પણ લેખું લેસે જમરાએ ॥ ૨૫ ॥

લોકો જીવહિંસા કરવાના સમયે વિચાર કરતા નથી તથા પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરવા માટે યજ્ઞોમાં પશુબલિનું આયોજન કરે છે. આ પ્રકારે આ લોકો કર્મબંધનને નિરખતા નથી અને યમરાજ આ સર્વેનો હિસાબ લેવાના છે.

અનેક દેરા પરબો ને પરવા, ધન ખરચે મોટાઈ ।

પ્રસિધ પ્રગટ થાય પાખંડે, જે માંહે ભાંડ ભવાઈ ॥ ૨૬ ॥

ઘણાં લોકો એવા છે જેઓ મંદિરો બનાવવા માટે, પાણીની પરબ માટે તથા ઉત્સવોમાં માત્ર પોતાની પ્રતિષ્ઠા માટે ધન ખર્ચ કરે છે. જેવી રીતે ભાંડ લોકો નાચી-ગાઈને પ્રસિદ્ધિ મેળવે છે તેમ તેઓ પ્રસિદ્ધિ માટે જ પાખંડ રચે છે.

દાન દયા સેવા સર્વા અંગે, કીજે તે સરવે ગોપ ।

પાત્ર ઓળખીને કીજે અરયા, સાસ્ત્ર અરથ જોઈએ જોપ ॥ ૨૭ ॥

હે સજ્જનો ! દાન, દયા અને સેવાને મન, વચન અને કર્મથી કરીને પણ ગુપ્ત રાખવી જોઈએ તેવી જ રીતે ધર્મનો ઉપદેશ પણ પાત્રને ઓળખીને જ આપવો જોઈએ. શાસ્ત્રોના આ ગૂઢ અર્થોની સમજ કેળવવી જરૂરી છે.

આગે પ્રગટ કીધું રે જનકે, દાધો પગ અગિન ।

ત્યારે ઘણી ખંડણી કીધી નવ જોગી, રખે વૃથા જાય સાધન ॥ ૨૮ ॥

પૂર્વકાળમાં રાજા જનકે પોતાની સાધનાનો પ્રભાવ બતાવવા માટે અગ્નિમાં પગ મૂક્યો હતો,

ત્યારે તેમની પરીક્ષા માટે ઉપસ્થિત યોગીઓએ આ પ્રકારની ચેષ્ટા માટે રાજા જનકની નિંદા કરી હતી. આ રીતે પ્રદર્શન દ્વારા સાધનાને વ્યર્થ જવા દેવાય નહીં.

સત વ્રત ધારણસું પાલિએ, જિહાં લગે ઊભી દેહ ।

અનેક વિઘન પડે જો માથે, તોહે ન મૂકિએ સનેહ ॥ ૨૯ ॥

સત્યવ્રત ધારણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો હોય તો શરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી તેને દૃઢતાપૂર્વક નિભાવવું જોઈએ. અનેક વિઘન કે મુશ્કેલીમાં પણ સત્ય પ્રતિનો પ્રેમ છોડવો નહીં.

ભાગવત વચન જો જો રે વિચારી, સાર અક્ષર જે સત ।

જીવને જગાવો વચન પ્રકાસી, રદે ઉઘાડો મત ॥ ૩૦ ॥

હે સાધુજન ! શ્રીમદ્ભાગવતનાં સારયુક્ત સત્ય વચનો પર વિચાર કરી અને તે વચનો પર વિશ્વાસ કરી પોતાના આત્માને જાગૃત કરો.

એ માથે લેસે તેને કહું છું, બીજા મા કરજો દુખ ।

તમે તમારી માયા માંહે, સેહેજે ભોગવજો સુખ ॥ ૩૧ ॥

મારા આ વચન એવા લોકો માટે જ છે, જેઓ તેને શિરોધાર્ય કરી જીવનમાં ઉતારે છે. અન્ય લોકોએ દુઃખી થવાનું કોઈ કારણ નથી. ભલે તેઓ આ સંસારની માયામાં મગ્ન રહીને મોજમઝા મનાવતા રહે.

કોઈ એમ મા કેહેજો જે નિંદ્યા કરે છે, વચને કહું છું દેખાડી ।

સાધ પુરુષની નિદ્રા ભાજે, આંખડી દેઉં રે ઉઘાડી ॥ ૩૨ ॥

કોઈ એવું ન સમજે કે હું કોઈની નિંદા કરું છું. હું તો ભાગવતનું પ્રમાણ આપીને આ કહી રહ્યો છું જેથી સજ્જનોની ઊંઘ (અજ્ઞાન) ઊડી જાય તથા તેઓનાં અન્તઃયક્ષુ ઊઘડી જાય.

વચન કેહેતાં કોય દુખ મા કરસો, સાંભળજો સહુ કોય ।

સત કેહેતાં કોઈ વાંકુ વિચારસે, તો સરજ્યું હસે તે હોય ॥ ૩૩ ॥

આવાં સત્ય વચન બોલતાં કોઈને પણ દુઃખ ન થવું જોઈએ. તમે બધાં આ વચનોનું શ્રવણ કરો. સત્ય કહેવા છતાં પણ કોઈ જો એને વિરુદ્ધ માને તો સમજવું કે તેના ભાગ્યમાં લખ્યા પ્રમાણે થશે.

વિપ્ર તણો વેપાર ભાજે છે, ભાઈ ભાગવત હાટ ન ચાલે ।

તો જ ફરી ફરી ને મૂળગાં, સર્વ વચન જઈ ઝાલે ॥ ૩૪ ॥

જો સત્ય કહેવાનું શરૂ કરીએ તો વિપ્રજનો (વેદ પાઠ કરવાવાળા બ્રાહ્મણો - કર્મકાંડી બ્રાહ્મણો) નો વ્યવસાય (વહેપાર) બંધ થઈ જાય. ખરેખર ભાઈઓ, ભગવાનનો વહેપાર થતો નથી. પરંતુ બધા કર્મકાંડીઓ ફરી-ફરીને કર્મકાંડના જ મૂળમાં પહોંચે છે (તેને જ મહત્ત્વ આપે છે).

વિપ્ર કુલીમાં થયા રે જોરાવર, સત વચન ઉવેખે ।

પાખંડે ખાય સરવે પૃથ્વી, લોભ વિના નવ દેખે ॥ ૩૫ ॥

સત્ય વચનોનું ઉલ્લંઘન કરવાવાળા બ્રાહ્મણોની શક્તિનો વ્યાપ કળિયુગમાં વધારે જણાય છે. સમગ્ર પૃથ્વી પર પાખંડે પોતાનો પ્રભાવ વધારી દીધો છે. તેથી તેઓને લોભ અને સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઈ નજરે પડતું નથી.

એ રે લોભ ઘણો દોહેલો લાગસે, પણ લાગ્યા સ્વાદે ચિત ન આવે ।

નીલા બંધ બાંધતાં સુખ ઉપજે છે, પણ સૂક્યા પછી રોવરાવે ॥ ૩૬ ॥

આ ખોટા સુખના લોભનું પરિણામ ઘણું દુઃખદ હશે. પરંતુ જેઓએ આ સુખનો સ્વાદ ચાખ્યો છે તેઓને તેમાંથી ઉદ્ભવ થયેલ દુઃખનું ધ્યાન નથી રહેતું. જેવી રીતે ઘા પર ભીનું વસ્ત્ર બાંધવાથી શીતળતા જણાય છે પરંતુ તે સુકાઈ જાય પછી જ્યારે તેને ઉખાડવા જઈએ ત્યારે ચોંટી જવાને કારણે આપણને રડાવી દે છે. (આ પ્રકારે ખોટા સુખના ક્ષણિક લાભ પછી અંતમાં ભયંકર દુઃખ ભોગવવું પડે છે).

ઉત્તમ ઉત્તમ અસાર જાગ્યા રે માંહેથી, સાધ આપને કહાવે ।

કુકરમ માંહે કહિએ એ કુકરમ, બંધ વજ્રમય બંધાવે ॥ ૩૭ ॥

આ અસાર સંસારમાં ઉત્તમ માનવ જીવન પ્રાપ્ત કરીને પોતાને સાધુ તરીકે ઓળખાવવાવાળા લોકોમાં જો અભિમાન જાગૃત થાય તો તે અધમાધમ કુકર્મ કહેવાશે. જે સર્વેને વજ્ર સમાન કઠોર બંધનોમાં બાંધી દેશે.

દોસ વિપ્રોને કોય માં દેજો, એ કલજુગના ઐંધાણ ।

આગમ ભાખ્યું મલે છે સરવે, વૈરાટ વાણી પ્રમાણ ॥ ૩૮ ॥

આમાં બ્રાહ્મણોને કોઈ દોષ ન દેવાય કારણ આ તો કળિયુગનું ચિહ્ન છે. ભવિષ્યવેત્તાઓએ કરેલી આગાહી હવે સત્ય થઈ રહી છે તથા દરેક શાસ્ત્રે પણ તેની પુષ્ટિ કરી છે.

અસુર થકી સમ ખાધા ભભીષણે, આગળ શ્રી રઘુનાથ ।

તમસું કપટ કરું તો કુલી માહે, બ્રાહ્મણ થાઉં આપ ॥ ૩૯ ॥

રાક્ષસને ઘેર પેદા થયેલ રાવણના ભાઈ વિભીષણે શ્રી રામચંદ્રજીને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહ્યું હતું કે જો હું તમારી સમક્ષ જૂઠું બોલીને કપટ કરું તો કળિયુગમાં હું બ્રાહ્મણ બનું. [આ પ્રસંગ કૃત્તિવાસ રામાયણ (બંગાળી ભાષા)ના સુંદરકાંડમાં ઉલ્લેખાયેલ છે.]

ત્યારે વાર્યો શ્રી રઘુપતિ રાએ, એવા કઠણ સમ કાં ખાધા ।

તમે છો અમારા હું નેહેચે જાણું, મનમાં મા ધરજો વાધા ॥ ૪૦ ॥

તે સમયે શ્રી રામચંદ્રજીએ વિભીષણને પ્રતિજ્ઞા લેવાથી રોક્યા અને કહ્યું કે તમે આવી કઠોર પ્રતિજ્ઞા કેમ લો છો ? મને નિશ્ચિતરૂપે ખબર છે તમે મારા ભક્ત છો. તેથી હવે તમે તમારા મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની શંકા ન રાખો.

એ વચન આગમ છે પ્રગટ, તે તાં સહુ કોએ જાણે ।

ઉત્તમ કરે અસુરાઈ તે માટે, એ કુલી વ્યાપક ઐંધાણે ॥ ૪૧ ॥

આવી ભવિષ્યવાણી પહેલાંથી જ પ્રસિદ્ધ છે, જેને બધા લોકો જાણે છે. ઉત્તમ (બ્રાહ્મણ) કહેવાતા લોકો પણ રાક્ષસી કાર્ય કરવા લાગ્યા હોય તો સમજવું કે કળિયુગનાં વ્યાપક ચિહ્ન પ્રગટ થઈ રહ્યાં છે.

સુરતા જાએ સાંભળવા ને ચાલ્યા, જાણે આંધળાનો સંગ ।

બાહેરની ફુટી કાને બેહેરા, રદે તણાં જે અંધ ॥ ૪૨ ॥

આ તો જાણે એવું લાગે કે કોઈ બહેરી વ્યક્તિ આંધળાને સાથે લઈને કથા સાંભળવા નીકળે. એકને તો આંખોની જ્યોતિ નથી તથા બીજાના કાન બહેરા છે, હૃદય તો બંધેનાં અંધ જ છે.

તેઓ શું સાંભળશે અને શું સમજશે ?

ભટજી કથા કરવાને બેસે, કેને આંસુપાત ન આવે ।

ભાંડ તણી પેરે વચન વાંકા કહી, સુરતાને હંસાવે ॥ ૪૩ ॥

કળિયુગના કથાકાર (ભટ્ટજી) કથા કરવા બેસે છે પરંતુ કથા સાંભળવાવાળા ભાવ-વિભોર થઈને, કોઈ પણ, અશ્રુ વહાવતા નથી. કારણ આવા પંડિતજી તો ભાંડની જેમ આમ-તેમ વાતો કહીને શ્રોતાઓને હસાવવાનું જ કાર્ય કરતા હોય છે.

હંસી રમી કતોલ કરીને, સુરતા કિવતા ઉઠે ।

મનમાં જાણે અમે ગ્યાન કથું છું, પણ બંધ માંહેના નવ છૂટે ॥ ૪૪ ॥

આ પ્રકારે હાસ્ય-વિનોદ સાથે મનોરંજન કરીને શ્રોતા તથા વક્તા બંને સંતોષ પામે છે. પંડિતજી એમ માને છે કે હું જ્ઞાન પીરસું છું, પરંતુ મનનાં બંધન (ગાંઠો) કોઈનાં પણ છૂટતાં નથી.

દુષ્ટે દુષ્ટ મળે મદમાતા, એ કલજુગના રંગ ।

સત પંડિત કહાવે સાધ મંડલી, એ કરમોના બંધ ॥ ૪૫ ॥

આ કળિયુગમાં મિથ્યાભિમાની શ્રોતા અને વક્તા બંને એક બીજા સાથે મળી જાય છે કારણ આ કળિયુગનો પ્રભાવ છે. આવા લોકોનો સમુદાય જ સજ્જન સાધુ અને જ્ઞાની લોકોની મંડળી કહેવાય છે. દરેકની સાથે આ રીતે સંસારિક કર્મોનાં બંધન બંધાયેલાં હોય છે.

તેમ તેમ કામસ ચઢતી જાએ, જેમ જેમ જરા બળ આવે ।

એમ કરતાં જમ કંકર આવે, પછે જીત્યું રતન હરાવે ॥ ૪૬ ॥

જેમજેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે તેમતેમ અનેક પ્રકારના વિકાર હૃદયમાં વધતા જાય છે. આમ કરતાં કરતાં છેલ્લે યમરાજના દૂત આવે છે. આ પ્રકારે અનેક જન્મો પછી પ્રાપ્ત થયેલું આ અમૂલ્ય રત્ન જેવું મનુષ્ય જીવન તે વ્યર્થ રીતે એળે જવા દે છે.

ચરયા કથા તો તેહને કહિએ, જે આપ રુએ રોવરાવે ।

દિન દિન ત્રાસ વધતો જાએ, તે બંધ રહેનાં છોડાવે ॥ ૪૭ ॥

કથા-વાર્તા, ચર્યા-ઉપદેશ તો તેને કહેવાય, જ્યારે વક્તા દિવ્ય જ્ઞાનના સ્પર્શ દ્વારા ભાવવિભોર થઈને પોતે રુદન કરે અને શ્રોતાઓને પણ રડાવી દે છે. ત્યારે દિન-પ્રતિદિન મૃત્યુ (યમરાજ)નો ભય વધતો જાય છે અને હૃદયની ગ્રંથિઓ પણ ખૂલવા લાગે છે.

વસ્ત થઈ અગોચર માંહેં, જીવ ચાલે આણે આચાર ।

એણી ચાલે જો ફળ લાધે, તો પામસે સહુ સંસાર ॥ ૪૮ ॥

આવા સમયે પ્રભુ તો અગોચર રહે છે અને મનુષ્ય બાહ્ય આચાર-વિચારમાં ડૂબેલો રહે છે. જો આ પ્રકારના આચરણથી જ પરમાત્મા પ્રાપ્ત થતા હોય તો વિશ્વના દરેકને પરમાત્મા પ્રાપ્ત થઈ ગયા હોત.

સાધ રહ્યા પંથ જોઈ જોઈ, પણ કેને ન લાધ્યો સેર ।

અનેક ઉપાય કરી કરી થાક્યા, પણ ન ટળે તે ભોમનો ફેર ॥ ૪૯ ॥

આ સંસારમાં સાધુ-મહાત્મા પણ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે અનેક પંથો (માર્ગો) ને નિરખી રહ્યા

પરંતુ કોઈને પણ સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત ન થયો. આવા લોકો અનેક પ્રયત્ન કરીને થાકી ગયા તે છતાં પણ આવાગમનનું આ ચક્ર સમાપ્ત ન થયું.

એ અમલ તણો ફેર જિહાં નવ જાય, તિહાં ફેરે છે વિકલના જેમ ।

એ અટકળે વન વન જઈ વળગે, તે ફળ પામે કેમ ॥ ૫૦ ॥

જ્યાં સુધી માયાનો આ મદ (નશો) નહીં ઊતરે ત્યાં સુધી આ જીવ વ્યાકુળ થઈને સંસારના આવાગમનના ચક્રમાં ફરતો જ રહેશે. સંસારના આવા લોકો કલ્પના માત્રથી વિભિન્ન સમુદાય રૂપી અરણ્ય(વન)માં ભટકી રહ્યા છે. તેઓને સત્ય વસ્તુ (ફળ) કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે ?

વૃક્ષ તણી ઓળખાણ ન ઉપજે, જે એ ફલનું છે આ વન ।

કેમ ફળ લાધે સોધ વિના, જેનું વિકળ થયું છે મન ॥ ૫૧ ॥

સાધકને જ્યાં સુધી સંપ્રદાય રૂપી વૃક્ષની ઓળખ ન હોય ત્યાં સુધી તેને આ વૃક્ષ કેવું ફળ આપશે તેની કેવી રીતે ખબર પડે ? જે લોકોનું મન જ વિચલિત થયું હોય તેઓને શોધ (સાધના) કર્યા વિના ફળ (મુક્તિ) કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

ઉનમાને ફળ જોવા ઝાય, સામાં વીટે કરમના જાળ ।

મનમાં જાણે હું બંધ છોડું છું, પણ બંધાઈ પડે તત્કાળ ॥ ૫૨ ॥

લોકો પોતાના અનુમાનિત જ્ઞાનના આધારે મોક્ષરૂપી ફળ પ્રાપ્ત કરવા જાય છે, પરંતુ સામે બિછાવેલી કર્મકાંડની જાળમાં ફસાઈ જાય છે. તેઓ મનમાં તો વિચારે છે કે તેઓ કર્મના બંધનને છોડી રહ્યા છે, પરંતુ અજ્ઞાનના કારણે તત્કાળ બંધનમાં પડે છે.

જઈને જુએ ફળ જુઆ થઈને, અનેક કીધી ઉનમાન ।

એક માંહેથી ચોરાસી બુધે બોલ્યા, પણ પામ્યા નહીં પરા ધાન ॥ ૫૩ ॥

જૈન સંપ્રદાયના પ્રવર્તક પરમ જ્ઞાની આદિનાથ ઋષભદેવજીએ કર્મકાંડથી અલગ થઈને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યા હતા. તેઓ સિવાય અનેક લોકોએ તે માટે અનુમાન કર્યું. એક આદિનાથ પછી તેઓના અનુગામી ચોરાસી સિદ્ધોએ પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ પરમતત્ત્વ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કર્યા વિના તેઓ સિદ્ધ ક્ષેત્રની જ વાત કરતા રહી ગયા.

ઈહાં અનેક બુધે બળ કીધાં, અને અનેક ફરાયા મન ।

ફલ થયું અગાધ અગોચર, સાધ રહ્યા જોઈ જોઈ અનુ દિન ॥ ૫૪ ॥

આ સંસારમાં અનેક પ્રબુદ્ધજનોએ મુક્તિનો માર્ગ મેળવવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા તથા પોતાના મનને સંસારથી હટાવીને પરમ તત્ત્વની દિશામાં વાળ્યું. આજ દિન સુધી સાધક લોકો શોધતા જ રહ્યા તે છતાં પણ તેઓને બ્રહ્મરૂપી ફળ દૃષ્ટિગોચર ન થયું.

વળી જે સાધ પુરુષ કોય કહાવે, તે કામસ ટાળવા જાય ।

સો મણ સાબુ ઘસી પછાડે, નિરમલ તોહે ન થાય ॥ ૫૫ ॥

પુનઃ આ સંસારમાં જે સાધક કહેવાય છે તે સર્વે પોતાના મનની કાળાશ ધોવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે. ભલે તેઓ સો મણ સાબુ ઘસી નાંખે (માત્ર શુષ્ક સાધનાઓથી શરીરને કષ્ટ આપે) પરંતુ અંતઃકરણથી નિર્મળ થઈ શકે નહીં.

સો રે વરસની જટા બંધાણી, તે કેમ છોડી જાએ ।

અંતકાલ સુરઝાવા બેઠા, લેઈ કાંકસી હાથ માંહે ॥ ૫૬ ॥

જે પ્રકારે સો વર્ષ બંધાયેલી જટાને અંતમાં કાંસકો લઈને ઓળવા પ્રયત્ન કરીએ તો વાળ કેવી રીતે ઓળાય ? તેવી જ રીતે જીવન ભર કર્મકાંડમાં ફસાઈ રહ્યા બાદ વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાનાં કર્મોના બંધનથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરીએ તો પણ જન્મ-જન્માન્તરનાં કર્મોના બંધન એક ક્ષણમાં કેવી રીતે છૂટી શકે ?

એ કરમના બંધ જોરાવર, તે છૂટે નહીં કેણી પર ।

બળિયા બળ કરી કરી થાક્યા, નિગમિયા અવસર ॥ ૫૭ ॥

કર્મનાં બંધન અતિ પ્રબળ હોય છે, જે સામાન્ય રીતે છૂટતાં નથી. અનેક મહાપુરુષ (શૂરવીર) પણ પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ કરીને થાકી ગયા, તેઓએ પણ તેમના અમૂલ્ય જીવનને વ્યર્થ જવા દીધું.

બંધ છોડે જઈ આકારના, મોટી મત ધણી જે કહાવે ।

પણ બંધ બંધાણાં જે અરૂપી, તે તાં દ્રષ્ટે કેહની ન આવે ॥ ૫૮ ॥

આ પ્રકારે મહાન જ્ઞાની કહેવાતા લોકોએ પણ શરીરનાં બંધન છોડી દીધાં. પરંતુ તેઓ કર્મનાં સૂક્ષ્મ બંધનોમાં બંધાઈ રહ્યા. કર્મનાં આવાં સૂક્ષ્મ બંધન દરેકની દૃષ્ટિમાં નથી આવતાં.

ગુરુગમ ટાળી બંધ ન છૂટે, જો કીજે અનેક ઉપાએ ।

જેણી ભોમે રે આપ બંધાણાં, તે ભોમ ન ઓળખી જાએ ॥ ૫૯ ॥

હે સજ્જનો ! અનેક ઉપાય કરવા છતાં પણ સદ્ગુરુના જ્ઞાન વિના કર્મકાંડનાં બંધન છૂટી શકે નહીં. જે ભવસાગરમાં આપણે ફસાયા છીએ તેને સદ્ગુરુના દિવ્ય જ્ઞાન વિના સમજી શકાય નહીં.

આપ ન ઓળખે બંધ ન સૂઝે, કરમ તણી જે જાળી ।

ખોલતાં ખોલતાં જે ગુરુગમ પામ્યો, તો તે નાખે બંધ વાળી ॥ ૬૦ ॥

જ્યાં સુધી આત્મ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી, કર્મનાં બંધન પણ સમજી શકાતાં નથી. કારણ, આ બંધન તો અનેક જન્મોમાં કરેલ વિભિન્ન કર્મોથી ગૂંથેલી જાળ છે. જો શોધતાં - શોધતાં સાધકને જીવનમાં સદ્ગુરુ મળી જાય તો તેઓ કર્મના બંધનરૂપી જાળને સળગાવીને ભસ્મ કરી શકે છે.

કેમ ઓધરિયા આગે જીવ, જેને હતા કરમના જાળ ।

ગુરુગમ જ્યારે જેહને આવી, તે છૂટ્યા તતકાળ ॥ ૬૧ ॥

પૂર્વકાળમાં પણ કર્મની જાળમાં ફસાએલા જીવ કેવી રીતે મુક્ત થયા તેના પર વિચાર કરવાથી સમજ પડે કે, જે ભાગ્યવાનને જ્યારે સદ્ગુરુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેજ ક્ષણે તે કર્મનાં બંધનમાંથી મુક્ત થઈ ગયા.

આણે વચને ખરે બપોરે, બોધ તમારે પાસ ।

ભરત ખંડ માંહે જનમ માનષે, કાં ન કરો પ્રકાસ ॥ ૬૨ ॥

મધ્યાહ્નના સૂર્યના પ્રકાશ સમાન સદ્ગુરુના દિવ્ય જ્ઞાનની સમજ તમારી પાસે છે. એટલું જ નહીં,

પણ પવિત્ર ભરતખંડમાં, અલભ્ય મનુષ્ય યોનિમાં તમારો જન્મ થયો છે. તે છતાં પણ તમારા હૃદયને પ્રકાશિત કેમ નથી કરતા ?

આ જોગવાઈ સઘળી સનંધે, કાં ન કરો વસ્ત હાથ ।

આ વેળા વળી વળી નહીં આવે, જીતી કાં જાઓ રે નિરાસ ॥ ૬૩ ॥

આ માનવ શરીર પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે સંપૂર્ણ સુવિધા સંપન્ન છે. તે છતાં પણ તમે સત્ય વસ્તુ (પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા)ને પ્રાપ્ત કેમ નથી કરતા ? આવો અમૂલ્ય અવસર વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. દેવોને દુર્લભ એવું મનુષ્ય જીવન પ્રાપ્ત કરીને પણ તમે નિરાશ થઈને તેને કેમ વ્યર્થ જવા દો છો ?

તમે જૈન મહેસરી સહુએ સુણજો, આદે ધરમ છે એક ।

રિષભ દેવ ચાલ્યા પછી મારગ, વહેચાણાં વિવેક ॥ ૬૪ ॥

હે જૈન તથા માહેશ્વરીઓ ! તમે બધા મારી વાત સાંભળો. આદિ ધર્મ તો એક જ છે. ઋષભદેવના પરલોકગમન પછી તેઓના અનુયાયીઓ અનેક પંથોમાં વહેંચાઈ ગયા.

મુઝવણ વિધ કરો છો ધરમની, માંહો માંહે અગાધ ।

વસ્ત ખોલ્યાં વિના વિમુખ થાઓ છો, લઈ જાએ ગુણ કહાવો છો સાધ ॥ ૬૫ ॥

જ્ઞાની હોવા છતાં પણ પોત-પોતાની સમજ અનુસાર ધર્મમાં ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરીને કેમ ગૂંચવાઈ રહ્યા છો ? અખંડ વસ્તુનો પરિચય પ્રાપ્ત કર્યા વિના તમે તેનાથી વિમુખ થઈ રહ્યા છો. તમોગુણ જ તમને ખેંચીને લઈ જાય છે. તે છતાં પણ તમે પોતાને સાધુ-મહાત્મા કહેવડાવો છો.

જીવ ચંડાળ કઠણ એવો કોરડું, કાં રે કરો છો હત્યારો ।

વૃથા જનમ કરો કાં સાધો, આવો રે આકાર કાં મારો ॥ ૬૬ ॥

આ જીવ જન્મ જન્માંતરથી ક્યારેય દ્રવિત ન થાય તેવો કઠોર (કોરડું) અને ચંડાળ બની ગયો છે. તમે આવા સુન્દર માનવ જીવનને પ્રાપ્ત કરીને ભવસાગર પાર કરવાને બદલે તમે કેમ આત્મઘાતી બન્યા છો ? (શાસ્ત્રો અનુસાર મનુષ્ય જીવન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જે ભવસાગર પાર કરી શકતો નથી તેને આત્મઘાતી કહેવાય છે) તેથી હે સજ્જનો ! આ અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવનને કેમ વ્યર્થ જવા દો છો, આવા સમર્થ મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેને કેમ નષ્ટ કરી રહ્યા છો ?

લાખ ચોરાસી હત્યા બેસસે, એવો આ જનમ તમારો ।

બીજી હત્યાનો પાર નથી, જો તે તમે નહીં સંભારો ॥ ૬૭ ॥

તમને આવું અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવન પ્રાપ્ત થયું છે. જો એને વ્યર્થ જવા દેશો તો ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં ભટકવાની હત્યાનું પાપ લાગશે. જો આ જન્મને સારી રીતે સાચવશો નહીં તો બીજી ઘણી હત્યાઓનું પાપ લાગશે જેનો કોઈ અન્ત નથી.

આગળ તિમર ઘોર અંધારું, બૂડસે જીવ જલ માંહે ।

લેહેરો મારે અવળા પછાડે, મછ ગલાગલ તાંહે ॥ ૬૮ ॥

સદ્ગુરુનું દિવ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જેઓએ પોતાના આત્માને ઓળખ્યો નથી, તેમના માટે તો સર્વત્ર અંધકાર છે. આવા જીવ આ ભવસાગરના ઊંડા પાણીમાં ડૂબી જશે. ભવસાગરમાં જન્મ મરણની લહેરો એઓને પછાડશે, જેવી રીતે નાની માછલીને મોટી માછલી ગળી જાય

છે તેવા પ્રકારે જ જીવની દશા થશે.

બુધ વિના જીવ બેસુધ થાસે, માથે પડસે માર ।

બાંધેલ બંધ તાણસે બળિયા, વિસમસે નહીં બિણ વાર ॥ ૬૯ ॥

વિવેક બુદ્ધિ વિના ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં આ જીવ બેસુધ થઈને પડ્યો રહેશે. આટલું જ નહીં પરંતુ તેના પર અનેક પ્રકારનો માર પડશે. તેણે કરેલાં કર્મોના બંધન તેને બળપૂર્વક ઘસડીને લઈ જશે. ત્યારે તેને ક્ષણભર માટે પણ વિશ્રાંતિ મળશે નહીં.

એ દુસ્તરનો ક્યાંહે છોડ નહીં આવે, કળકળસો કરસો પુકાર ।

ત્રાસ પામીને જીવ કાં ન જગવો, આ વિસમું ઘણું સંસાર ॥ ૭૦ ॥

ત્યારે એને અગાધ (વિકટ) ભવસાગરનો કોઈ કિનારો મળશે નહીં અને તમે રડી-રડીને ડુસકાં ભરીને, પોકાર કરવા લાગશો. તેથી તમે આ કર્મ બંધનોથી ત્રાસીને પોતાના જીવને કેમ જાગૃત કરતા નથી ? આ સંસાર તો અત્યંત વિષમ છે.

દિસ એકે નહીં સુઝે સાગર માંહે, ભવસાગર જમ જાલ ।

અનેક વાર તડફડસો મરસો, તોહે નહીં મૂકે કાલ ॥ ૭૧ ॥

આ ભવસાગર એવી યમજાળ છે કે જેમાં આગળ પાછળની દિશાની કોઈ સમજ પડતી નથી. તમે ત્યાં વારંવાર તડપતા રહેશો, તે છતાં પણ કાળ તમને છોડશે નહીં.

ત્યારે તેવા માંહે સું સોધ થાસે, આજ આવ્યો અવસર ।

સાધ પુરુષ તમે જો જો સંભારી, બીજી નથી છૂટવા પર ॥ ૭૨ ॥

ત્યારે તેવી સ્થિતિમાં પરમાત્માની શોધ કેવી રીતે થશે ? અત્યારે તો તમને મનુષ્ય જીવનનો અતિ સુંદર અવસર મળ્યો છે. તેથી હે સાધુ સજ્જનો ! તમે માયાના વિષયમાં સારી રીતે વિચાર કરો. મનુષ્ય જીવનના સિવાય કર્મના બંધનોમાંથી છૂટવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

ગુરગમ ટાળી એ ગાંઠ ન છૂટે, કેમે ન થાય રે નરમ ।

માંહેલી કામસ કેમે ન જાએ, જો કીજે અનેક સરમ ॥ ૭૩ ॥

હે સજ્જનો ! કર્મની આ પ્રબળ ગાંઠ સદ્ગુરુના જ્ઞાન વિના ખુલ્લી શકશે નહીં, અને ન તો તે કોઈ પણ પ્રકારે ઢીલી (નરમ) પડશે. અનેક પરિશ્રમ કર્યા બાદ પણ તમારા હૃદયમાંથી ક્રોધ, કામ, લોભ, મોહ અને અહંકાર જેવા વિકાર (કાળાશ) છૂટશે નહીં.

બાહેર થકી ગાંઠ એક છોડીએ, તિહાં બીજી બંધાએ અપાર ।

એ વિસમા બંધનો નથી રે ઉપાએ, બીજો આણે સંસાર ॥ ૭૪ ॥

કદાચ અન્ય ઉપાયો દ્વારા (કઠણ સાધના) કર્મની એક ગાંઠ બહારથી ખુલ્લી પણ જાય તો ત્યાં જ બીજી અનેક ગાંઠ તરત જ બંધાઈ જશે. તેથી આ વિષમ બંધનોથી મુક્ત થવા માટે ગુરુજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

આ આકાર માંહે જીવ બંધાણો, તે પણ નવ ઓલખાએ ।

તો પારબ્રહ્મ જે પાર થયો, તે કેણી પેરે ખોલાએ ॥ ૭૫ ॥

આ મનુષ્ય શરીરમાં આ જીવ બંધાયેલો છે. જો આપણે આપણાં જ શરીરમાં રહેલા જીવને જો

ઓળખી ન શકીએ તો આ સંસારમાંથી પર એવા પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માને કેવી રીતે શોધી શકીશું તથા તેઓને કેવી રીતે ઓળખીશું ?

જીવ થયો માંહે નિરાકાર, તે કેણી પેરે બાંધ્યો બંધ ।

રૂપ રંગ વાએ તેજ નહીં, તમે સાધો જુઓ રે સનંધ ॥ ૭૬ ॥

ખરેખર તો આ જીવ આકાર રહિત છે તો તે આ શરીરમાં કેવી રીતે બંધાયો છે ? તેને કોઈ રંગ કે રૂપ નથી. તેના પર વાયુ કે પ્રકાશનો કોઈ પ્રભાવ નથી પડતો. હે સાધુજનો ! તમે આના પર વિચાર કરો કે આ બધું કેવી રીતે થયું ?

જીવ બંધાણો અગનાને, તે અગનાન નિદ્રા જોર ।

જેહેર ચઢ્યું ઘેન ભોમ તણું, તે પડ્યો તિમર માંહે ઘોર ॥ ૭૭ ॥

ખરેખર આ જીવ અજ્ઞાન દ્વારા બંધાયેલ છે. આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા ખૂબ પ્રબળ છે. આ સંસારના કામ, ક્રોધ, અહંકાર વગેરે માયાનો નશો તેના પર ચઢ્યો છે. તેથી જીવ અજ્ઞાનના અંધકારમાં ડૂબેલો રહે છે.

આણે આકારે જો નવ છૂટો, તો છૂટસો કેહી પર ।

સાધો સાધની સંગત કરજો, ખિણ ખિણ જાએ અવસર ॥ ૭૮ ॥

હે સાધુજન ! જો તમે મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કર્યા બાદ પણ જો કર્મનાં બંધનોથી મુક્ત નહીં થાવ તો પછી જન્મ-મૃત્યુનાં બંધનોથી મુક્ત કેવી રીતે થશો ? તેથી સાધુ - મહાત્માઓની સંગમાં રહીને, તેઓનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરો. આ અવસર ક્ષણ-ક્ષણ વીતતો જાય છે.

સાધ સંગતે આ જેહેર ઉતરસે, રુદે તે કરસે પ્રકાસ ।

ઘેન નિદ્રા સરવ ઉડીને જાસે, અંધકારનો નાસ ॥ ૭૯ ॥

સાચા સાધુ-મહાત્માઓનો સંગ કરવાથી માયાનું આ વિષ જાતે જ ઊતરી જાય છે તથા હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય છે. ત્યારે જીવને બેસુધ કરવાવાળી અજ્ઞાનની નિદ્રા સમાપ્ત થઈ જાય છે તથા અજ્ઞાન રૂપી અહંકાર દૂર થઈ જાય છે.

ત્યારે જીવ જઈ આપ ઓળખસે, ઓળખસે આ ઠામ ।

ઘર પોતાના દ્રસ્ટે આવસે, ત્યારે પામસે વિસરામ ॥ ૮૦ ॥

ત્યારે જીવને પોતાની ઓળખ થશે અને તે આ ખોટા સંસારને પણ ઓળખશે. જ્યારે પોતાનું ઘર (પરમધામ) તેની દૃષ્ટિમાં આવશે ત્યારે તે વિશ્રાંતિ (શાંતિ) પ્રાપ્ત કરી શકશે.

જ્યારે જીવની મોરછા ભાગી, ત્યારે ઉડી ગયું અગનાન ।

કરમની કામસ કેમ રહે, જ્યારે ભળિયો શ્રી ભગવાન ॥ ૮૧ ॥

જ્યારે જીવની મૂર્છા દૂર થશે ત્યારે અજ્ઞાન પણ દૂર થશે. જ્યારે તેને પરમાત્મા જ મળી જશે ત્યારે તેનામાં કર્મની કાળાશ (વિકાર) કેવી રીતે રહેશે ?

બ્રાંત ભરમ સરવે ભાગી જાસે, ઉડી જાસે આસંક ।

અગમ અગોચર સહુ સોધ થાસે, રમસે માંહે વસંત ॥ ૮૨ ॥

જ્યારે તેની દરેક બ્રાંતિ દૂર થશે ત્યારે બધા જ સંશયો પણ દૂર થશે. ત્યારે ઈન્દ્રિયો દ્વારા અગોચર અગમ્ય પરમાત્માની શોધ પણ થશે તથા તેમની સાથે તે નિત્ય રમણ કરવા લાગશે.

દોસ મા દીજે રે વૈરાટ વાણીને, મુખથી બોલે સહુ સત ।

બોલ્યા ઉપર ચાલી ન સકે, ત્યારે ફરી જાએ છે મત ॥ ૮૩ ॥

સંસારનાં શાસ્ત્રવચન, તથા સાધુ-સંતોની વાણીને કોઈ પણ દોષ દેશો નહીં. કારણ તે સર્વેએ સાચું જ કહ્યું છે. જ્યારે વાણી અનુસાર જીવનમાં આચરણ થતું નથી ત્યારે બુદ્ધિ પણ બદલાઈ જાય છે.

મોટો અવતાર શ્રીપરસરામજી, તેના હજી લગે બંધ ન છૂટે ।

કષ્ટ કરે છે આજ દિન લગે, પણ તોહે તે તાણાં ન ત્રૂટે ॥ ૮૪ ॥

શ્રી પરશુરામજી ભગવાન વિષ્ણુના અવતાર કહેવાય છે. પરંતુ હજી સુધી તેઓનાં બંધન છૂટ્યા નથી. તેઓ આજ સુધી તપ કરીને અનેક કષ્ટ સહન કરી રહ્યા છે. તે છતાં પણ કર્મ બંધનના સૂક્ષ્મ તાર ટૂટતા નથી.

અનેક દેહ દમે પંચ અગની, તોહે ન બળે કરમ ।

અનાદ કાળના જે બંધ બાંધ્યા, તે થાએ નહીં જીવ નરમ ॥ ૮૫ ॥

અનેક સાધુ- મહાત્મા પંચાગ્નિ તપ વગેરે વિભિન્ન તપશ્ચર્યા કરી દેહનું દમન કરે છે તે છતાં પણ તેઓનાં કર્મનાં બંધન સળગીને નષ્ટ થતાં નથી. કારણ લાંબા સમયથી બંધાયેલાં કર્મ બંધન જીવ માટે એકા-એક શિથિલ થઈ શકે નહીં.

પ્રગટ બેઠા બંધ છોડવા, તે આપણ માટે થાય ।

અવતાર તે પણ કરમે બંધાણાં, રખે કોઈ દેખી બંધાય ॥ ૮૬ ॥

પરશુરામ જેવા અવતારી પુરુષ પણ કર્મ બંધનોથી મુક્ત થવા માટે તપ કરીને શરીરને કષ્ટ આપી રહ્યા છે. તેઓ પોતાને માટે નહીં પરંતુ ભવિષ્યમાં આવવાવાળા જીવો માટે ઉદાહરણ બનીને બોધ આપે છે. તેઓ અવતારી પુરુષ હોવા છતાં પણ કર્મનાં બંધનમાં એટલા માટે બંધાયેલા છે કે તેઓને જોઈને બીજું કોઈ પણ કર્મના બંધનમાં બંધાઈ ન જાય.

આ બ્રહ્માંડ વિષે કોઈ એમ મા કેહેસો, જે અમને સું કરે બંધ ।

બ્રહ્માંડ ધણી પોતે આપ બંધાવી, દેખાડે છે સનંધ ॥ ૮૭ ॥

આ સંસારમાં જન્મ લેવાવાળા કોઈએ પણ એવું ન કહેવું જોઈએ કે કર્મ બંધન તેઓ પર શું પ્રભાવ નાંખી શકે છે ? કારણ કે સંસારના સ્વામી (અવતાર) પોતે જ કર્મ બંધનમાં બંધાઈને આપણને બોધ આપી રહ્યા છે.

તેજ આકાસ વાય જલ પૃથ્વી, રવિ સસિ ચૌદે ભવન ।

એ ફરે સરવ કરમનાં બાંધ્યા, બીજા તો એહેની ઉતપન ॥ ૮૮ ॥

આકાશ, વાયુ, તેજ, જળ, અને પૃથ્વી (આ પાંચ મહાભૂત) તથા સૂર્ય, ચંદ્ર તથા ચૌદ લોકનાં બધાંજ પ્રાણી કર્મના બંધનમાં બંધાઈને ચક્કર કાપી રહ્યાં છે. જ્યારે આ બધાં જ કર્મને આધીન રહીને ધૂમી રહ્યા છે તો અન્ય જીવ તો તેઓથી ઉત્પન્ન થયા છે (આ કર્મના બંધનથી રહિત તેઓ કેવી રીતે રહેશે ?).

પ્રગટ વૈરાટ થયો જે દાડે, એના બંધ પેહેલાનાં બંધાણાં ।

બાળ્યા બળે નહીં તે માટે, સહુએ તે જાય તણાણાં ॥ ૮૯ ॥

આ બ્રહ્માંડનું સર્જન થયું તે પહેલાં જ તેના કર્મ બંધનનું સર્જન થઈ ચૂક્યું હતું. તેથી તે કર્મબંધન સળગાવ્યાં સળગે તેમ નથી. તેથી સમસ્ત બ્રહ્માંડ કર્મના બંધનોમાં બંધાઈને ખેંચાઈ રહ્યું છે.

માનવો જન્મ પામ્યો બંધ છોડવા, વળી રે વસેખે ભરત ખંડ ।

કુલી માંહે ઉત્તમ આકાર પામી, સામાં બાંધે છે અધકા બંધ ॥ ૮૦ ॥

આ મનુષ્ય જન્મ કર્મનાં આ જટિલ બંધનોથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ પ્રાપ્ત થયો છે. તેમાં પણ શ્રેષ્ઠ ભરત ખંડ અને કળિયુગમાં આ ઉત્તમ જીવન પ્રાપ્ત થયું છે. તે છતાં પણ મનુષ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને બદલે વધારે બંધાઈ રહ્યો છે.

માંહે અંધારું માંહે અજવાળું, રુદે તે કોય ન સંભારે ।

પરવસ બાંધ્યો કરમ કરે, અવતાર અમોલક હારે ॥ ૮૧ ॥

આપણા અંતઃકરણમાં જ અજ્ઞાનનો અંધકાર અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ બંને છે. તે છતાં પણ હૃદયપૂર્વક કોઈ વિચાર કરતા નથી. આ રીતે બધા લોકો વિવશ થઈને કર્મનાં બંધનોમાં ફસાઈ રહ્યા છે અને અમૂલ્ય માનવ જીવનને વેડફી રહ્યા છે.

કોઈ વેદ વિચાર ના કરે, ભાઈ સહુ કો સ્વાદે લાગ્યું ।

અનલ એણી પેરે ચાલે તે માટે, સાચું તે સરવે ભાગ્યું ॥ ૮૨ ॥

આ સંસારમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ વેદ વાણીની સત્ય વાતને સમજીને તેના પર વિચાર કરતી નથી. કારણ કે સર્વે માયાવી સુખોના આનંદમાં મગ્ન છે. અહીં ભ્રમની એવી આગ લાગી છે કે બધાં જ લોકો સત્યથી દૂર ભાગી રહ્યા છે.

સાચું બોલ્યું ગમે નહીં કેહને, સહુને તે લાગસે દુખ ।

વેદ તણાં વચન વિચારો, જે કહે છે પોતે મુખ ॥ ૮૩ ॥

આ સંસારમાં સત્ય વચન કોઈને ગમતાં નથી. સત્ય વચનથી બધાને દુઃખ પહોંચે છે. વેદ વચન પર વિચાર તો કરો, વેદ પોતે શું કહી રહ્યા છે ?

વેદ કહે મારા મૂલ આકાસે, સાખા છે પાતાળ ।

તોહે ન સમજે મૂઢમતિ, અને ફરી ફરી પડે માંહે જાળ ॥ ૮૪ ॥

વેદોમાં સ્પષ્ટ રૂપે વર્ણન કરેલું છે કે “ઉર્ધ્વમૂલમ્ અધઃ શાખા” અર્થાત્ સંસારનાં મૂળ આકાશમાં અને શાખાઓ પાતાળમાં છે. તે છતાં પણ મૂર્ખ લોકો સમજતા નથી અને સંસારની મોહ જાળમાં ફસાય છે.

વેદ તણું તાં વૃક્ષ નથી, ભાઈ એ છે પ્રગટ વાણી ।

અવળી કે સવળી વિચારો, એ આંકડી ન કલાણી ॥ ૮૫ ॥

હે સજ્જનો ! વિચાર કરો કે વેદ કોઈ વૃક્ષ નથી. વેદ તો જ્ઞાનને ફેલાવવાવાળી પવિત્ર વાણી છે. તેનો અવળી કે સવળી રીતે વિચાર કરશો તો પણ તેનો ગૂઢ અર્થ સમજમાં નહીં આવે.

સત વાણી છે વેદ તણી, જો તે કોય જુએ વિચારી ।

એ કોહેડો રચિયો રામતનો, સઘળા તે માંહે અંધારી ॥ ૮૬ ॥

જો કોઈ હૃદયપૂર્વક ઊંડાણથી વિચાર કરશે તો જાણ થશે કે આ વેદ વાણી સત્ય છે. માયાનો

આ ખેલ ગૂંચવણ ભરેલો છે તેથી બધાની બુદ્ધિ અંધકાર (ભ્રમ)માં ડૂબેલી રહે છે.

કોઈ દોસ મા દેજો રે વેદને, એ તો બોલે છે સત ।

વિસ્વ પડી ભોમ અગનાન માંહે, એ ભોમ ફેરવે છે મત ॥ ૯૭ ॥

હે સજ્જનો ! વેદ વાણીને દોષ દેશો નહીં. તેમાં તો સત્ય કહેવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિશ્વના લોકો અજ્ઞાનના અંધકારમાં પડેલા છે. આ ભૂમિ (માયા) જ તેઓની બુદ્ધિ બદલી નાંખે છે.

અરથ જુએ સહુ ઉપલી વાટનો, માંહેલો તે માંહે નવ સંભારે ।

વૈરાટ પૂર વહે વેહેવટે, દુખ સુખ કોય ન વિચારે ॥ ૯૮ ॥

બધા લોકો વેદોના બાહ્ય અર્થને નિરખે છે. તેના ગૂઢાર્થ પર કોઈ વિચાર કરતા નથી. આ સંસારમાં અજ્ઞાનનો પ્રવાહ તીવ્ર ગતિથી વહે છે, જેમાં મગ્ન લોકો સુખ અને દુઃખનો વિચાર પણ કરતા નથી.

વેદ વિચાર કરી કરી વણિયા, પારબ્રહ્મ નવ લાધ્યા ।

વળી વણિયા ઉલટ્યા ત્યારે પાછા, બંધ વિસ્વનાં બાંધ્યા ॥ ૯૯ ॥

વેદોએ પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માની શોધ કરવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ તેઓને પરબ્રહ્મ પ્રાપ્ત થયા નહીં. જ્યારે આટલું સમર્થ જ્ઞાન પણ પાછું હટી ગયું ત્યારે તેણે સમગ્ર સંસારને કર્મકાંડનાં બંધનોમાં જકડી દીધું.

આ તાં વ્યાસજીનું કહ્યું કહ્યું છું, તમે માનજો સાધો સંત ।

ન માનો તે જઈ સુકજીને પૂછો, આ બેઠા છે માંહે ભાગવત ॥ ૧૦૦ ॥

હે સાધુ સંતો ! આ તો હું વેદવ્યાસજીની કથા અનુસાર કહી રહ્યો છું. તેથી તમે માની લેશો તો વિશ્વાસ ન હોય તો જઈને શુકદેવજીને પૂછી લેશો. તેઓ શ્રીમદ્ભાગવતમાં બિરાજમાન છે.

વેદ પુરાણ ભારત સહુ બાંધ્યાં, ત્યારે દાઝ રુદેમાં સમાણી ।

તતખિણ આવ્યા ગુરુજી પાસે, બોલ્યા નારદજી વાણી ॥ ૧૦૧ ॥

(શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રથમ સ્કન્ધના ચોથા તથા પાંચમા અધ્યાયમાં જણાવ્યું છે કે) વેદ વ્યાસજીએ વેદ પુરાણ અને મહાભારત વગેરે ગ્રંથોનું સંકલન કાર્ય પૂર્ણ કર્યું તોય તેઓને શાંતિ મળી નહીં. તે સમયે તેઓના ગુરુ દેવર્ષિ નારદ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને પોતાની વાત કહી.

ઘણી ખંડણી કીધી વ્યાસજીની, પૂરી વચનોને શ્રવણાં ન દીધી ।

વાણી સરવે નાખી ઉડાડી, અવતારની લાજ ન કીધી ॥ ૧૦૨ ॥

તે સમયે નારદજીએ વ્યાસજીની ઘણી આલોચના કરી. તેઓએ તેમની પૂરી વાત પણ ના સાંભળી અને કર્મ બંધન તરફ પ્રવૃત્ત કરવાવાળી બધી વાણીને ઉડાવી દીધી (મહત્વહીન કહી દીધી). તેઓએ અવતારી પુરુષ વ્યાસજીની મર્યાદા પણ રાખી નહીં.

સવલા રોસ ભરાણાં, રિધીજી, જોઈ વ્યાસ વચન ।

સાસ્ત્ર સરવે બાંધીને, તે બોળ્યા બૂડતાં જન ॥ ૧૦૩ ॥

વેદ વ્યાસ રચિત ગ્રંથોને જોઈને નારદમુનિ ઘણા કોપિત થયા અને કહેવા લાગ્યા કે વ્યાસજી ! તમે આ શાસ્ત્રોની રચના કરીને ભવસાગરમાં ડૂબતા લોકોને વધારે ડૂબાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

વેરાટ ધણી જ્યારે નવ લાધ્યો, ત્યારે કાં ન રહ્યો તૂં ગોપ ।

વિસ્વ વિગોઈ સા માટે, તેં ઉલટા વચન કહી ફોક ॥ ૧૦૪ ॥

નારદજીએ વ્યાસજીને કહ્યું જ્યાં સુધી તમને સૃષ્ટિના અધિપતિ પરમાત્માનું જ્ઞાન ન મળે ત્યાં સુધી તમે ચૂપ (છુપાઈને) કેમ ન રહ્યા? આ પ્રકારનું કર્મકાંડનું વિપરીત જ્ઞાન પીરસીને સમગ્ર સંસારને સત્યથી વિચલિત કેમ કર્યું?

વિસમાં વચન દેખી વ્યાસજીના, પૂરી તે દ્રષ્ટ ચઢાવી ।

શ્રી કસ્નજી વિના બીજું સરવે મિથ્યા, એમ કહ્યું સમજાવી ॥ ૧૦૫ ॥

વેદવ્યાસજી રચિત શાસ્ત્રોનાં વચનોને જોઈને નારદજીએ મ્હોં ચઢાવ્યું. પછી સમજાવીને કહ્યું કે શ્રી કૃષ્ણજીને છોડીને બધું જ મિથ્યા છે. અર્થાત્ શ્રી કૃષ્ણજીના ગુણગાન કર્યા વિનાની બધી જ રચનાઓ નિર્રથક છે.

વચન તણો અહંમેવ વ્યાસજીનો, નાખ્યો તે સરવ ઉડાડી ।

દયા કરીને ખંડણી કીધી, દીધી આંખડી ઉઘાડી ॥ ૧૦૬ ॥

વેદવ્યાસજીને શાસ્ત્રોની રચના કરવાનો જે ગર્વ હતો તેને નારદજીએ ચૂર કરી દીધો. પછી દયાપૂર્વક આલોચના કરતાં તેમને સમજાવ્યા અને તેઓની અંતઃદષ્ટિ ખોલી આપી.

તેણે સમે કહ્યું નારદજીએ, ન વળે જિભ્યા મારી એમ ।

કઠણ વચન કહ્યાં વ્યાસજીને, મેં કેમ કેહેવાય આ તેમ ॥ ૧૦૭ ॥

તે સમયે નારદજીએ વ્યાસજીને જે પ્રકારનાં કઠોર વચન કહીને સમજાવ્યા અર્થાત્ તેઓની આલોચના કરી તે વચનો મારાથી કહી શકાય નહીં.

આટલું પણ હું તો જ કહું છું, રખે કેને અજાણ્યું જાય ।

આ દુનિયાં ભેળા સાધ તણાએ, ત્યારે સું કરું મેં ન રહેવાય ॥ ૧૦૮ ॥

હું આટલું પણ એ માટે કહું છું કે કોઈ વ્યક્તિ આ રહસ્યોથી અપરિચિત ન રહે. સંસારના લોકોની સાથે સાધુજન પણ માયાના પ્રવાહમાં વહી જાય છે, ત્યારે શું કરું? મારાથી કહ્યા વિના રહેવાતું નથી.

હાકલી ગુરુગમ દીધી નારદજીએ, તે લઈ વ્યાસ ઘેર આવ્યા ।

સાર વચન લઈ ગ્રંથ સઘળાના, રદે તે માંહે સમાવ્યા ॥ ૧૦૯ ॥

નારદજીએ પોતાના ગુરુજન સનક, સનન્દન, સનાતન, સનત્કુમાર વગેરે ઋષિ-મુનિઓ પાસેથી મળેલ જ્ઞાનનો ઉપદેશ વ્યાસજીને આપ્યો. જે સાંભળીને વ્યાસજી પોતાના આશ્રમમાં પાછા ગયા અને ઉપદેશને આધારે દરેક ગ્રંથના સારને હૃદયસ્થ કર્યા.

સાર તણો વિચાર કરીને, બાંધ્યા દ્વાદસ સ્કંધ ।

ત્યારે ઠરયો રદે એણે વચને, મન પામ્યું આનંદ ॥ ૧૧૦ ॥

પછી વેદવ્યાસજીએ દરેક ગ્રંથનો સાર વિચારીને બાર સ્કન્ધમાં શ્રીમદ્ભાગવતની રચના કરી. ત્યારે આ વચનોથી વ્યાસજીનું હૃદય શાંત થયું તથા તેઓ આનંદવિભોર થઈ ગયા.

ઉદર સુકજ ઉપના, અને આંહી ઉપનું ભાગવત ।

વ્યાસે વચન કહી પ્રીછવ્યાં, ગ્રહી પ્રીસવ્યાં સંત ॥ ૧૧૧ ॥

એક બાજુ શુકદેવજી વ્યાસજીના પુત્ર સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયા તો બીજી બાજુ શ્રીમદ્ભાગવતની રચના થઈ. વ્યાસજીએ શુકદેવજીને ભાગવતનાં વચન સમજાવ્યાં. તે પછી શુકદેવજીએ તે વચનોને ઋષિઓમાં વિતરિત કર્યાં.

સારનું સાર થયું ભાગવત, વચન થયાં વવેક ।

વળી અમૃત સીંચ્યું સુકદેવે, તેણે થયું રે વસેક ॥ ૧૧૨ ॥

આ પ્રકારે શ્રીમદ્ભાગવત વેદવ્યાસજી દ્વારા રચાયેલ સંપૂર્ણ શાસ્ત્ર-પુરાણના વિવેકપૂર્ણ સાર વચન સ્વરૂપે છે. એમાં શુકદેવજીની ભક્તિ (પ્રેમ) નું અમૃત સીંચાયેલ છે, જેના કારણે તે ગ્રંથ વિશેષ મહત્ત્વપૂર્ણ બની ગયો છે.

સકલ સારનું સાર નિપનું, સહુ કો તે મુખથી ભાખે ।

પણ વચન ભારી વિચાર ન થાય, ત્યારે વિપ્રવાણી પહેલાની દાખે ॥ ૧૧૩ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતને જોઈને બધા વિદ્વાનોએ કહ્યું કે આમાં બધા ગ્રંથોનો સાર છે. પરંતુ તેઓ આ ગહન વચનો પર વિચાર કરી શક્યા નહીં. તેથી બ્રાહ્મણ લોકો પહેલાં કહેલા કર્મકાંડનો જ વિશેષ પ્રચાર કરતા રહે છે.

સુકજ કેરાં વચન સમજી, જો કોઈ રદે વિચારો ।

સાત દિવસ માંહે પરીખત વૈકુંઠ, વચને પાર ઉતાર્યો ॥ ૧૧૪ ॥

શુકદેવજીનાં વચનો (શ્રીમદ્ભાગવત) પર હૃદયપૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ. શુકદેવજીએ આ વચનો સંભળાવીને રાજા પરીક્ષિતને સાત દિવસમાં જ વૈકુંઠ પહોંચાડી દીધા.

તે જ વચન વાંચતા સાંભળતા, જાએ જમ વારો બાંધ્યો ।

અરથ તણી ઓળખાણ ન આવે, પ્રેમ વચન નવ લાધ્યો ॥ ૧૧૫ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતનાં આ વચનોના પ્રવચન તથા શ્રવણ કરતાં પણ લોકો યમ પાશમાં બંધાઈ જાય છે. કારણ કે શ્રીમદ્ભાગવતનાં વચનોના ગૂઢાર્થ ન સમજવાને કારણે તેમને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી.

અહેનિસ અરથ કરે સમજાવે, કેહનો રંગ ન પલટો થાએ ।

બેહેરાને કાલો સંભળાવે, બાંધ્યા તે માટે જાએ ॥ ૧૧૬ ॥

કથાકાર દિવસરાત શ્રીમદ્ભાગવતની કથા તો કરતા રહે છે પરંતુ તેઓના ઉપદેશ દ્વારા શ્રોતાઓના હૃદયમાં કોઈ પરિવર્તન નથી થતું. બેહેરાને ગૂંગો સમજાવી રહ્યો હોય, તેવી સ્થિતિ અહીં પણ હોય છે. તેથી શ્રીમદ્ભાગવત સાંભળીને પણ લોકો કર્મનાં બંધનોમાં બંધાઈને ચાલ્યા જાય છે.

આંકડી કોય ન જુએ રે ઉખેડી, વચન તણાં જે વવેક ।

ગુરુગમ ટાળી ખબર ન પડે, એ અરથ ભારે છે વસેક ॥ ૧૧૭ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતનાં ગૂઢ રહસ્યો પર કોઈ પણ વિવેકપૂર્વક વિચાર નથી કરતા. સદ્ગુરુ વિના આ ગૂઢ રહસ્યોની સમજ પ્રાપ્ત થતી નથી. કારણ આ વચનોમાં ગૂઢ રહસ્યો છુપાએલાં છે.

એ રે અરથ માંહે છે અજવાળું, જો કોય જોસે રે વિચારી ।

રુદયા માંહે થાસે પ્રકાસ, જ્યારે જાગસે જીવ સંભારી ॥ ૧૧૮ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતનાં આ ગૂઢ રહસ્યોમાં જ અખંડ દિવ્ય જ્ઞાનનો પ્રકાશ સમાયેલો છે. જો કોઈ આ વચનો પર હૃદયપૂર્વક વિચાર કરે તો તેઓના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ જશે જેમાં તેઓ સચેત થઈને પોતાના જીવને પણ જાગૃત કરશે.

જીવ જાગ્યો ત્યારે નથી વસ્તુ વેગળી, આતમ પર આતમ જોડ ।

ત્યારે વાસો દઈને વિસ્વને, સનમુખ રેહેસે કરજોડ ॥ ૧૧૯ ॥

આત્મા જાગૃત થયા પછી અખંડ વસ્તુ તેનાથી દૂર નથી રહેતી. તે પોતાના આત્માનો સંબંધ પર આત્માની સાથે જોડી દે છે તથા આ સંસારમાંથી મુખ ફેરવીને પ્રિયતમ ધણી સમક્ષ હાથ જોડીને ઊભા રહી જાય છે.

વિધ સઘળી સમઝી વૈરાટની, માયા કરસે સત ।

સ્વામી સેવક થાસે સંજોગ, ત્યારે ઉડી જાસે અસત ॥ ૧૨૦ ॥

આત્મા જાગૃત થયા પછી તરત જ એને બ્રહ્માંડની જાણકારી થઈ જાય છે તથા આ નશ્વર માયામાં પણ સત્યની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે. ત્યારે એને પોતાના પ્રિયતમ ધણી (પરમાત્મા) અને આત્માના શાશ્વત સંબંધની જાણ થઈ જાય છે તથા તેનું જૂઠું જ્ઞાન આપોઆપ જતું રહે છે.

થાસે સંજોગ ત્યારે બંધ છૂટ્યા, કરમ નહીં લવલેસ ।

નિહકરમ તણાં નિસાન જ વાગ્યાં, અખંડ સુખ પામસે વસેક ॥ ૧૨૧ ॥

આ રીતે આત્મા અને પરમાત્માના સંબંધની જાણ થતાંની સાથે જ બધાં બંધન છૂટી જશે. કર્મનાં બંધન લેશમાત્ર પણ રહેશે નહીં. ત્યારે નિષ્કર્મ (નિષ્કામ કર્મ)નો ભાવ જાગૃત થશે તથા વિશેષ રૂપેથી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ થશે.

બીજા કેહેને દોસ ન દીજે રે ભાઈજી, એ માયા વિકરાલ ।

કરોળિયા જેમ ગૂંથી ગૂંથે, મુઝાઈ મરે માંહે જાળ ॥ ૧૨૨ ॥

હે સજ્જનો ! બીજાઓને દોષ દેતા નહીં. આ માયા પોતે જ વિકરાળ છે. જે પ્રકારે કરોળિયો જે તે જાળ બનાવીને તેમાં જ ફસાઈ જાય છે અને અંત સમયે તેમાંજ મૃત્યુના મુખમાં જાય છે તે જ રીતે સંસારનાં પ્રાણીઓ પોતાના કુળ કુટુંબ પરિવારની જાળ રચે છે તથા પોતે તે જ જાળમાં ફસાઈને મૃત્યુના મુખમાં ચાલ્યા જાય છે.

જે જીવ હોય જલ તણો, તે ન રહે વિના જળ ।

અનેક વિધનાં સુખ દેખાડો, પણ મૂકે નહીં પાણીવલ ॥ ૧૨૩ ॥

પાણીમાં રહેવાવાળા જીવ પાણી વિના રહી શકતા નથી. તેઓને પાણીની બહાર લાવીને વિવિધ પ્રકારના સુખ આપવામાં આવે તો પણ તેઓ એક ક્ષણ માટે પણ પાણી છોડી શકતા નથી.

તેમ જીવ હોય સાગર તણો, તે મૂકે નહીં ભવસાગર ।

અખંડ સુખ જો અનેક દેખાડો, પણ મૂકે નહીં પોતે ઘર ॥ ૧૨૪ ॥

આ પ્રકારે આ ખોટા ભવસાગરના લોકો પણ એને છોડી શકતા નથી. તેઓને અનેક પ્રકારે અખંડ

સુખ બતાવવામાં આવે તે છતાં પણ તેઓ આ સંસારરૂપી ઘરને છોડી શકતા નથી.

ખરો હસે જે ખરી ભોમતણોં, આ વચન વિચારસે જેહ ।

અગિન ઝાલા દેખીને છાડસે, અખંડ સુખ લેસે તેહ ॥ ૧૨૫ ॥

જે અખંડ ભૂમિકા (પરમધામ) નો આત્મા હશે, માત્ર તે જ આ સત્ય વચનો પર વિચાર કરશે. જેઓ આ સંસારને અગ્નિની જવાળા સમાન દુઃખદાયી માને છે અને એનો ત્યાગ કરે છે, આવા આત્માઓ જ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરશે.

મન કરમને ઠેલસે, જેથી પ્રગટ થાય સરવા અંગ ।

સાથી બોધ સંઘાતી બોલે, જીવ મન એકે રંગ ॥ ૧૨૬ ॥

જે મનથી બધા ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો સંચાલિત થાય છે, એવા જાગૃત આત્માનું મન, ઈન્દ્રિયોનાં કર્મબંધનોને ધક્કા મારીને ત્યજ દેશે. ત્યારે અંગે અંગમાં પરમાત્માનો પ્રેમ પ્રગટ થઈ જશે. મનુષ્યમાં સમાયેલ ગુણ, અંગ અને ઈન્દ્રિયો મનના સાક્ષી બનીને આ સત્ય વસ્તુઓની સાબિતી આપશે ત્યારે જીવ અને મન બંને એક જ પરમાત્માના રંગમાં રંગાઈ જશે.

હવે ગોપ વચન કેહેવાસે ગુરુગમ, તે કેમ પ્રગટ હોય ।

વિસ્તુ સંગ્રામ કરીને લેસે, સાધ હસે જે કોય ॥ ૧૨૭ ॥

હવે આ ગૂઢ વચન સદ્ગુરુના જ્ઞાન દ્વારા જ કહેવામાં આવશે, પરંતુ જિજ્ઞાસુ વિના આ કેવી રીતે પ્રગટ થશે ? જો કોઈ સાચા સાધુ હશે, તો તેઓ સત્સંગ દ્વારા આ વચનોને પ્રાપ્ત કરશે.

આતાં અનુમાને બાણ નાખ્યાં ઉડાડી, બીજા ભારી ઉડાડ્યા ન જાય ।

સનમુખ મળે નહીં જિહાં સુરો, તે હથૂકા વિના ન ચોડાય ॥ ૧૨૮ ॥

આ પ્રકારે સંસારમાં પ્રચલિત અનુમાનિત જ્ઞાનનાં વચનો (બાણ)ને સાર વિનાના ગણીને ઉડાવી દીધાં. પરંતુ સદ્ગુરુનાં વચન તો ગહન હોવાથી ઉડાવવામાં આવતાં નથી. જ્યાં સુધી દૃઢનિશ્ચયી (શૂર) જિજ્ઞાસુ નહીં મળે ત્યાં સુધી સદ્ગુરુના જ્ઞાનરૂપી હથોડા મારવામાં નહીં આવે.

સાધ ઓળખાસે વચને, અને કરસે સમાગમ ।

સાધ વાણી સાધ એમ ઓચરે, સંગત છે સાધ રતન ॥ ૧૨૯ ॥

સાચા સાધુની ઓળખ તેમનાં વચનથી જ થાય છે, તથા ઓળખાણ થયા પછી જ સાચા સાધુની સંગત કરવામાં આવે છે. મહાપુરુષોએ પોતાની વાણીમાં આ પ્રકારે કહ્યું છે કે આવા સાધુજનનો સત્સંગ અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે.

પ્રકરણ ૧૨૬ ચોપાઈ ૧૯૪૫

પર ન આવે તોલે એકને, મુખ શ્રીકસ્ત કહંત ।

પ્રસિધ પ્રગટ પાધરી, કિવતા કિવ કરંત ॥ ૧ ॥

મહામતિ કહે છે, પોતાના મુખથી એકવાર પણ જો શ્રી કૃષ્ણ નામનું ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે અથવા તેમનું યશોગાન કરવાથી જે લાભ થાય છે તેની સરખામણી અન્ય કોઈ પણ સાધના, સાધન તથા અન્ય અમૂલ્ય પદાર્થોથી કરી શકાય નહીં. અનેક સંત-મનુષ્યો તથા કવિઓએ આ સત્યતાનું પ્રમાણ આપ્યું છે.

કોટ કરો નરમેધ, અસ્વમેધ અનંત ।

અનેક ધરમ ધરા વિષે, તીરથ વાસ વસંત ॥ ૨ ॥

જો કરોડો નરમેધ યજ્ઞ અથવા અનન્ત અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવામાં આવે, આ સંસારમાં પ્રચલિત અનેક ધર્મોનું અનુપાલન પણ કરવામાં આવે તથા તીર્થ ધામોમાં જઈને કલ્પવાસ કરવામાં આવે તે છતાં પણ શ્રી કૃષ્ણ નામના ઉચ્ચારણ સાથે તેની સરખામણી થઈ શકતી નથી.

સિધ કરો સાધના, વિપ્રમુખ વેદ વદંત ।

સકલ ક્રિયાસું ધરમ પાળતાં, દયા કરો જીવ જંત ॥ ૩ ॥

ઘણી સાધના કરીને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે, કુલીન બ્રાહ્મણ બનીને વેદોને કંઠસ્થ કરીને તેના પાઠ કરવામાં આવે, દરેક પ્રકારની ઉપાસના કરીને સર્વધર્મનું પાલન કરવામાં આવે, પ્રાણી માત્ર પર દયા ભાવ રાખવામાં આવે પરંતુ શ્રી કૃષ્ણ નામ સ્મરણની સરખામણીમાં આમાંથી કોઈ ટકી શકે નહીં.

વ્રત કરો વિધ વિધનાં, સતી થાઓ સીલવંત ।

વેષ ધરો સાધ સંતના, ગનાની ગનાન કથંત ॥ ૪ ॥

અનેક પ્રકારનાં વ્રત કરો અથવા પતિવ્રતા ધર્મનું પાલન કરી શીલવતી સતી બનો. સાધુ, મહાત્મા બનીને અનેક પ્રકારના વેષ ધારણ કરો, તે છતાં પણ આ બધા શ્રી કૃષ્ણ નામ સ્મરણની સરખામણીએ આવી શકતાં નથી.

તપસી બહુવિધ દેહ દમો, સરવા અંગ દુખ સહંત ।

પર તોલે ન આવે એકને, મુખ શ્રીકસ્ન કહંત ॥ ૫ ॥

તપસ્વી બનીને વિવિધ પ્રકારની સાધનાઓ દ્વારા શરીર (ઇન્દ્રિયો)નું દમન કરો. શરીરના દરેક અંગો દ્વારા અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરો તો પણ આ બધા ઉપાય શ્રી કૃષ્ણ નામ સ્મરણની તોલે આવી શકે નહીં.

મેહેરાજ કહે મુખ એ ધન, જો વળી રુદે રમંત ।

ચૌદે ભવન તે જીતિયો, ધન ધન એ કુલવંત ॥ ૬ ॥

મહેરાજ (મહામતિ) કહે છે, જે લોકો મુખથી શ્રીકૃષ્ણ નામનું સ્મરણ કરે છે તે તો ભાગ્યવાન છે જ પરંતુ જેના હૃદયમાં શ્રી કૃષ્ણ રમણ કરતા હોય તેવા ભક્તોએ તો ચૌદ લોક પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો છે અને તેમનું આખું કુળ(વંશ) ધન્ય ધન્ય થઈ ગયું છે.

પ્રકરણ ૧૨૭ ચોપાઈ ૧૮૫૧

હારે મારા સાધ કુલીનાં સાંભળો

માયા કોહેડો અંધેર કેહેવાય, માહેં સાધ બંધાણા જાએ ।

તમને હજી લગે સોધ ન થાય, કાળ તાકી ઊભો માથે ખાએ ॥ ૧ ॥ મારા

હે મારા કળિયુગના સંતો ! ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આ માયા કોયડા સમાન અંધકારપૂર્ણ કેહેવાય છે, તે છતાં પણ સાધુજન તેના બંધનોમાં બંધાયેલા છે. તમોને હજુ સુધી તેની સમજ પડતી નથી, કે આ કાળ તમને ખાઈ જવા માટે તાકીને બેઠો છે.

સાધ વાણી તમે સાંભળી રે, કાં ન વિચારો મન ।

આણે અજવાળે માનષે, તમે કાં રે ભૂલો સાધ જન ॥ ૨ ॥

તમે તો સંત મહાપુરુષોની (આત્મ) વાણી સાંભળી છે. તો પણ કેમ તમે મનથી વિચાર કરતા નથી ? જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ તમે ભૂલીને આ અમૂલ્ય જીવનને વેડફી રહ્યા છો.

ખિણ માંહે અરથ જ લીજે રે, જે વચન કહ્યાં વેદ વ્યાસે ।

દીપક વામા ખમે નહીં, હવણાં ધબક અંધારું થાસે ॥ ૩ ॥

આ ક્ષણભંગુર જીવનમાં વેદવ્યાસજી દ્વારા (શ્રીમદ્ભાગવતમાં) કહેલાં વચનોનાં ગૂઢ રહસ્યો સમજી લો. માયાની આંધીમાં આ જીવનરૂપી દીપક વધારે સમય સુધી ટકી શકશે નહીં. તે ઓલવાઈ જતાં જ સર્વત્ર અંધકાર ફેલાઈ જશે.

કથતાં સાંભળતાં એ ગિનાન રે, જમવારો આવસે રે ।

અધવચે સરવ મુકાવી, તરત બાંધીને જાસે રે ॥ ૪ ॥

સંસારના જ્ઞાનને કહેતાં સાંભળતા છેલ્લે મૃત્યુની ઘડી આવી પહોંચશે તથા જીવનના મધ્યમાં જ બધું જ છોડાવીને મયદૂત જીવને બાંધીને લઈ જશે.

સાયું કહે દુખ લાગસે રે, સાયું તે કેહને ન સુહાય ।

પ્રગટ કહિએ મોહો ઊપર, ત્યારે દોહેલા તે સહુને થાય ॥ ૫ ॥

સત્ય વચન કહેવાથી બધાને દુઃખ થાય છે, કારણ કોઈને પણ સત્ય વચન ગમતાં નથી. જો સત્ય વાત સમ્મુખ કહેવામાં આવે તો બધાને દુઃખ થાય છે.

અવળું દેખી હું ન સકું, ત્યારે સું કરું મેં ન રેહેવાય ।

વેષ ધરી લજવો સાધને, એમ તે માટે કેહેવાય ॥ ૬ ॥

મારાથી અનર્થ થતું જોઈ શકાતું નથી, તો હું શું કરું ? તેથી હું સત્ય કહ્યા વિના ચૂપ રહી શકતો નથી. તમે તો સાધુવેશ ધારણ કરી સત્યથી વિચલિત થઈને સાધુઓને પણ લજ્જિત કરી રહ્યા છો. તેથી સત્ય કહેવું પડે છે.

દુષ્ટ થઈ અવગુણ કરે, તે જે જમપુરી રોએ ।

પણ સાધ થઈ કુકરમ કરે, તેનું ઠામ ન દેખું કોએ ॥ ૭ ॥

જે લોકો દુષ્ટ બનીને અવગુણ કરે છે તેઓ યમપુરીમાં રડીને દંડ ભોગવે છે. પરંતુ જેઓ સાધુ બનીને કુકર્મ કરે છે તેમના માટે મને કોઈ ઠેકાણું નજરે પડતું નથી.

ક્રોધ અહંમેવ સમે નહીં, અને વેષ ધરો છો સાધ ।

લોભ લજ્યા નમે નહીં, માંહે મોટી તે એ વ્રાધ ॥ ૮ ॥

ક્રોધ અને અહંકાર તમારી અંદર સમાઈ જતાં નથી તો પણ તમે સાધુવેશ ધારણ કરીને બેઠા છો. લોભ અને માન-મર્યાદા (લોક-લજ્જા)ના કારણે વિનમ્રતા નથી આવતી. તમારી અંદર આ જ એક મહારોગ છે.

ઉતમ કહાવો આપને, અને નામ ધરાવો સાધ ।

સાધ મળ્યો નવ ઓળખો, માંહે અવગુણ એ અગાધ ॥ ૯ ॥

પોતાને શ્રેષ્ઠ કહેવડાવવા માટે થઈને તમે સાધુવેશ ધારણ કર્યો છે. પરંતુ જો કોઈ સાચા સાધુ મળે તો તેમને તમે ઓળખી શકતા નથી, આજ તમારો મોટો અવગુણ (દોષ) છે.

ન કરો સંગત સાધની, મન ના ધરો વિસ્વાસ ।

સંજમપુરીના દુખ સાંભળો, પણ તોહે ના ઉપજે ત્રાસ ॥ ૧૦ ॥

તમે પોતે તો સાધુની સંગત કરતા નથી પણ તેઓના ઉપદેશ પર વિશ્વાસ પણ કરતા નથી. યમપુરીની યાતનાઓનું વર્ણન સાંભળ્યા પછી પણ તમને પાપનો ડર લાગતો નથી.

છેતરવા હીડો છો જગદીસને, તે છેતરયાં કેમ કરી જાએ ।

પાસ બીજાને માંડિએ, જઈ આપોપું બંધાએ ॥ ૧૧ ॥

માત્ર આંબરી વેશ ધારણ કરીને જગદીશ્વરને છેતરવા ઇચ્છો છો, પરંતુ તેને કેવી રીતે છેતરી શકાય ? જેઓ બીજાને ફસાવવા માટે જાળ બિછાવે છે તે પોતે તેમાં ફસાઈ જાય છે, અર્થાત્ બીજાને માટે ખાડો ખોદનાર પોતે જ તેમાં પડી જાય છે.

અસ્નાન કરી છાપા તિલક દેઓ, કંઠ આરોપો તુલસી માલ ।

ગિનાની કહાવો સાધ મંડળી, પણ ચાલો છો કેહી ચાલ ॥ ૧૨ ॥

સ્નાન કર્યા પછી કપાળે તિલક તથા શરીર પર ચંદનનો લેપ લગાવો છો તથા ગળામાં તુલસીની માળા ધારણ કરી સાધુ મંડળીમાં જ્ઞાની કહેવડાવો છો, પરંતુ પોતાનું આચરણ ક્યા પ્રકારનું છે ? તેનો વિચાર કરતા નથી ?

વેષ ઉત્તમ તમે ધરો, પણ માહેલો તે મેલ ન ધુઓ ।

પંથ કરો છો કેહી ભોમનો, રિદે આંખ ઉઘાડી નવ જુઓ ॥ ૧૩ ॥

આંબર બતાવવા માટે તમે સાધુનો ઉત્તમ વેશ ધારણ કરો છો, પરંતુ તમારા પોતાની અંદર (મનમાં) ભરેલા વિકારોના મેલને સાફ કરતા નથી. આ પ્રકારે તમે ક્યા લોકના માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છો ? તમારા હૃદયચક્ષુ(અંતઃચક્ષુ) ખોલીને તો નિરખો.

મન મેલાં ધુઓ નહીં, અને ઉજળા કરો આકાર ।

આકાર તિહાં ચાલે નહીં, ચાલે નિરમળ નિરાકાર ॥ ૧૪ ॥

મનની ગંદકીને સાફ કરતા નથી ને ફક્ત શરીરને જ સ્વચ્છ બનાવવાના પ્રયત્ન કરો છો. આ શરીર તો પ્રભુના ધામમાં જઈ શકે નહીં, ત્યાં તો ફક્ત નિર્મળ, નિર્વિકારી જીવ (આત્મા) જ જઈ શકે છે.

વૈકુંઠ ઊંચું શિખર પર, ઊવટ ચઢતાં ઉંચાણ ।

મોહજલ લેહેરો મારે સામિયો, ઈહાં વાય તે વા ઉંચાણ ॥ ૧૫ ॥

વૈકુંઠ ધામ તો ચૌદ લોકના શિખર પર આવેલું છે. તેના પર ચઢવાનો માર્ગ આડો-અવળો અને વિકટ (ખાડા-ટેકરા) છે. તેના પર ચાલવા જતાં મોહ જળ રૂપી લહેરોની થપાટ જીવને પાછળ ધકેલી દે છે, અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ તથા આંબરરૂપી વાયુ ઊંધા પછાડે છે (આવા કઠણ માર્ગ પર ચાલીને શિખર સુધી પહોંચવું દુષ્કર છે).

ચઢવું ઊંચું ચીરક થઈ, વાટે દુખ દિએ ઘણાં દુષ્ટ ।

પ્રવાહ ઉતરતાં સોહેલું, પણ દોહેલું તે ચઢતાં પુષ્ટ ॥ ૧૬ ॥

ઉચ્ચધામના માર્ગ પર જવા માટે ત્યાગી-વૈરાગી બનવા ઉપરાંત નમ્રતા, નિસ્વાર્થ ભાવના વગેરે ગુણ પણ આવશ્યક છે. ઊંચા દુર્ગમ માર્ગ પર ચઢવાના સમયે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, વગેરે

શત્રુઓ બનીને અવરોધ ઊભા કરે છે. પ્રવાહના વહેણમાં નીચે ઊતરવાનું સહેલું છે, પરંતુ સામા વહેણે ચાલવાનું ઘણું જ કપરું છે.

સોહેલું દેખી કાં ઉતરો રે, આગળ દુખ અનેક ।

ચઢતાં ઘણુંએ દોહેલું, પણ વૈકુંઠ સુધ વસેક ॥ ૧૭ ॥

નીચે ઊતરવાના માર્ગને સરળ સમજીને તમે કેમ નીચે ઊતરી રહ્યા છો ? આગળ જવાથી ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરવાં પડશે. વૈકુંઠના ઊંચા માર્ગ પર ચઢવાનું અવશ્ય કઠણ છે, પરંતુ ત્યાં પહોંચ્યા પછી વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત થશે.

સુપનતણાં સુખ કારણે, કેમ ખોઈએ અખંડ સુખ ।

સુખ સુપને દેખી કરી, કેમ લીજે સાખ્યાત દુખ ॥ ૧૮ ॥

આ સ્વપ્નવત્ સંસારના ખોટા સુખ માટે થઈને તમે અખંડ સુખને કેમ એળે જવા દો છો ? સ્વપ્નવત્ સંસારના વિષય સુખને ક્ષણિક સમજ્યા પછી પણ ચોરાસી લાખ યોનિઓનાં અનંત દુઃખ કેમ વ્હોરી લો છો ?

ચીરક થઈ તમે ના સકો રે, માયામાં થયાં મોટા ।

વાણી વિચારી નવ જુઓ, પછે સાશ્વ કરો કાં ખોટા ॥ ૧૯ ॥

તમે કેવી રીતે વૈરાગી થઈ શકો ? તમે તો માયામાં મોટા થયા છો. શાશ્વ વચનોનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરતા નથી અને તેને ખોટાં સાબિત કરવા ઈચ્છો છો.

દુખડાં ખમી તમે ના સકો, માયા સુખે રહ્યાં માંણો ।

ચઢાય નહીં એણી ઉવટે, પાછાં ચઢતાંને કાં તાંણો ॥ ૨૦ ॥

તમે જરા પણ દુઃખ સહન કરી શકતા નથી, કારણ તમે માયાનું સુખ ભોગવી રહ્યા છો. તમારાથી સ્વયં તો કઠણ માર્ગ (ત્યાગ અને વૈરાગ્યના માર્ગ) પર ચાલી શકાતું નથી, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલવાવાળાને પાછળ કેમ ખેંચી રહ્યા છો ?

તાણું તમારું સું કરે, જેને લાગ્યો છે ચોલનો રંગ ।

સાધ કહાવી અસાધ થાઓ છો, કરો છો ભજનમાં ભંગ ॥ ૨૧ ॥

જેઓ વૈરાગ્યના રંગમાં રંગાઈ ગયા છે, તેઓને તમારું આકર્ષણ શું કરી શકે ? પરંતુ દુઃખની વાત એ છે કે તમે સાધુ કહેવડાવીને અસાધુની જેમ કાર્ય કરો છો તથા બીજાઓના ભજનમાં વિઘ્ન ઊભાં કરો છો.

પગલાં પોતાનાં જુઓ નહીં, અને બીજાને દેઓ છો દોસ ।

સાશ્વ અરથ સમજા નથી, તાં જાતો નથી રિદેં રોસ ॥ ૨૨ ॥

પોતાના આચરણને પારખ્યાં વિના બીજાઓને દોષ આપતા ફરો છો. તમે ધર્મશાસ્ત્રોના અર્થને સમજતા નથી તેથી તમારા હૃદયમાંથી ઈર્ષ્યા, ક્રોધ વગેરે દુર્ગુણ દૂર થતા નથી.

સાસ્ત્રે મારગ બે કહ્યા, ત્રીજો ન કહ્યો કોય ।

એક વાટ વૈકુંઠ તણી, બીજી સ્વર્ગ જમપુરી જોય ॥ ૨૩ ॥

શાસ્ત્રોમાં બે માર્ગોનું વર્ણન જોવા મળે છે. જેના સિવાયનો ત્રીજો માર્ગ કોઈએ બતાવ્યો નથી.

તે બન્નેમાંથી એક માર્ગ વૈકુંઠનો છે તથા બીજો માર્ગ યમપુરીનો છે.

વળી એક વાટ કહી કરી, તે તતખિણ કીધો લોપ ।

તિહાંના હતા તે ચાલિયા, પણ રહી તે માયામાં ગોપ ॥ ૨૪ ॥

આ બન્ને માર્ગ ઉપરાંત એક વધારે (બેહદ) માર્ગનો સંકેત કરીને તેને તરતજ છુપાવી દેવામાં આવ્યો. શાસ્ત્રોએ તેનું સ્પષ્ટ રૂપે વર્ણન કર્યું નથી. જે લોકો ત્યાંના હતા, તેઓ તે માર્ગ પર ચાલી નીકળ્યાં. બાકીના લોકો માટે તે માર્ગ હજુ સુધી માયામાં સંતાયેલો છે.

તમે રે જુઓ પોતે આપ સંભારી, કેહી રે લીધી છે વાટ ।

કેહી રે ભોમના બંધ બાંધો છો, ઉતરસો કીહે રે ઘાટ ॥ ૨૫ ॥

હે સજ્જનો ! તમે પોતે જ સારી રીતે વિચાર કરો કે તમે ક્યા માર્ગને ગ્રહણ કર્યો છે ? ક્યા લોકમાં જવા માટેના સંબંધ કેળવી રહ્યા છો તથા આચરણથી ક્યા ઘાટ પર ઊતરશો ?

ગુણ પચવીસે બાંધિયા રે, બાંધ્યા તે નવે અંગ ।

ઈંદ્રી પખે ગુણે બાંધિયા, કાંઈ દ્રઢ કરી માયા સંગ ॥ ૨૬ ॥

તમારું શરીર પચ્ચીસ પ્રકૃતિ (આઠ પ્રકૃતિ, સોળ વિકાર તથા એક ચેતન), નવ દ્વાર તથા ગુણ અંગ, ઈન્દ્રિયોથી રચવામાં આવ્યું છે. આ બધાએ મળીને તમારો સંબંધ માયા સાથે દૃઢતાથી બાંધી દીધો છે.

બંધ પ્રભુસોં ન બાંધિયા રે, ત્યારે કેણી પેરે આવે તેહ ।

રદે વિચારી જોઈએ જો, બાંધ્યો છે કેસું નેહ ॥ ૨૭ ॥

જેઓએ પોતાનો સંબંધ પ્રભુ સાથે બાંધ્યો નથી તેઓ પ્રભુ પાસે કેવી રીતે પહોંચશે ? જરા હૃદયથી વિચાર કરી જુઓ કે તમે કોની સાથે સંબંધ બાંધેલો છે ?

જે રે ગામની વાટ જ લીજે, આવે તેહ જ ગામ ।

જાણીને જમપુરી જાઓ છો, ત્યારે ન આવે અખંડ વિસરામ ॥ ૨૮ ॥

હે સજ્જનો ! જે ગામનો માર્ગ લઈ રહ્યા છો તે ગામ જ સામે મળશે. તમે બધા તો જાણી જોઈને યમપુરીના માર્ગ પર ચાલો છો, જેના પર ચાલવાથી અખંડ વિશ્રામ(અખંડ મુક્તિ)નું સ્થાન નહીં આવે.

સૂથી વાટ જાણી સંજમપુરી, કાં સહુએ ઉજાણાં જાઓ ।

વેદ પુરાણ તમે સાંભળી, એમ રુદે ફૂટા કાં થાઓ ॥ ૨૯ ॥

યમપુરીના સરલ માર્ગને જોઈને તેના પર દોડતા કેમ જઈ રહ્યા છો ? તમે વેદ પુરાણ વગેરે શાસ્ત્રોના જ્ઞાનને સાંભળ્યું છે. તે છતાં પણ હૃદય ફૂટ્યા (દિલના આંધળા) કેમ બની રહ્યા છો ?

દેખાદેખી પંથ કરો છો, રદે નથી વિચાર ।

સાસ્ત્ર વાણી જો સત કરો, તો ભૂલો કેમ આ વાર ॥ ૩૦ ॥

તમે દેખા-દેખી (ગિંટ કતાર) નો માર્ગ અપનાવ્યો છે. આમ હૃદયથી સારા-નરસાનો વિચાર પણ કરતા નથી. જો તમે શાસ્ત્રોની વાણીને સમજીને એના પર વિશ્વાસ કરતા હોત તો મનુષ્ય જીવનના

આ સુઅવસરને વ્યર્થ જવા દેવાની ભૂલ કેમ કરત ?

ઢોળતાં ઢોળાને સોહેલું, પણ આગળ ઊંડી ખાડ ।

લોહી માંસ સરવે સૂકસે, પછે ઘરટ દળાસે હાડ ॥ ૩૧ ॥

પ્રવાહમાં તણાઈને નીચે જવાનું સરળ હોય છે, પરંતુ આગળ (નરકની) ઊંડી ખાઈ છે. નરકાગ્નિમાં તપીને જ્યારે શરીરનું લોહી અને માંસ સુકાઈ જશે ત્યારે યમરાજની ચક્કીમાં હાડકાં પિસાઈ જશે.

કેસ ત્વયા જાસે ચરમાઈ, નસો ત્રૂટસે નિરવાણ ।

વિધવિધનાં દુખ દેખસો, પણ તોહે નહીં છોડે પ્રાણ ॥ ૩૨ ॥

નરકના અગ્નિમાં તમારા કેસ અને ત્વયા ચોક્કસ પણે ખાખ થઈ જશે અને તમારી નસો પણ તૂટી જશે. આ રીતે તમે નરકનાં વિભિન્ન દુઃખો ભોગવશો તેમ છતાં તમારા પ્રાણ તે યાતના દેહ (સૂક્ષ્મ શરીર)થી છૂટશે નહીં.

જમપુરીનાં દુખ દારુણ, તે સું નથી તમે માંણ્યા ।

પુરાણ તે માટે કહે પુકારી, કેણે જાએ રખે અજાણ્યા ॥ ૩૩ ॥

યમપુરીનાં દુઃખ શું પહેલાં કદી તમે ભોગવ્યાં નથી ? કોઈ આ વાતથી અજાણ ન રહે તે માટે શાસ્ત્ર-પુરાણ વગેરે પોકાર કરીને કહે છે.

કુંડ અઠાવીસ કહ્યાં સુકદેવે, એક બીજાથી ચઢતા જાએ ।

ત્યારે પડયો પરીખત દુખ સુણી, સ્વામી બીજા તો ના સંભળાએ ॥ ૩૪ ॥

શુકદેવમુનિએ નરકના અઠાવીસ કુંડોનું વર્ણન કર્યું જે એક-એકથી (ઉત્તરોત્તર) ચઢ્યાતા છે. ત્યારે રાજા પરીક્ષિત આ દારુણ દુઃખોનું વર્ણન સાંભળીને વ્યાકુળ થઈ ગયા તથા કહેવા લાગ્યા હે સ્વામી ! હવે મારાથી અન્ય કુંડોનું વર્ણન સાંભળી શકાતું નથી.

છપન રહ્યાં વિન સાંભળ્યાં, તેતાં સુણી ન સક્યો રાએ ।

કળકળી કંપમાન થયો, તે તાં કહ્યાં ન સુણ્યાં જાએ ॥ ૩૫ ॥

આ રીતે રાજા પરીક્ષિત બાકીના છપ્પન કુંડોના દુઃખોનું વર્ણન સાંભળી શક્યા નહીં. માત્ર અઠાવીસ કુંડોના દુઃખોનું વર્ણન સાંભળીને જ તેઓ વ્યાકુળ થઈ ગયા. તેથી ધ્રુજીને કહેવા લાગ્યા, હે મુનિજી ! હવે એ અસહ્ય દુઃખ મારાથી સાંભળી શકાય તેમ નથી.

દૈવ તે દોસ લિએ નહીં, તે માટે કીધાં પુરાણ ।

દેખી પડો કાં ખાડમાં, આ તાં સહુને કરે છે જાણ ॥ ૩૬ ॥

વિધાતા કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ પોતાના શિરે લેતા નથી તેથી તો પુરાણોની રચના કરવામાં આવી છે. તેમાંના આ પ્રકારના જ્ઞાનને નિરખ્યા પછી પણ તમે બધાં દુઃખના આ ખાડામાં પડવાની ઈચ્છા ધરાવો છો ?

સ્વાદે લાગ્યાં સુખ ભોગવો, પણ પછે થાસે પછતાપ ।

વ્યાસ વચન જોતાં નથી, પછે ઘસસો ઘણું બંને હાથ ॥ ૩૭ ॥

તમે ઈન્દ્રિયોનો સ્વાદ માણીને વિષયોનું સુખ ભોગવી રહ્યા છો, પરંતુ પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થશે. વ્યાસજીનાં આ વચનોને ધ્યાન પર લેતા નથી, પાછળથી હાથ મસળતા રહી જશો.

ભટજી ચોખું તમને કેમ કહે, જેણે માંડયું એ ઉપર હાટ ।

સૂથી દેખાડે સંજમપુરી, તમે અપગરો એણી વાટ ॥ ૩૮ ॥

કથાકાર તમને સત્ય કેમ કહેશે ? તેઓએ તો કથાને જ વ્યવસાય બનાવ્યો છે. તેઓ તો તમને યમપુરીનો સરળ માર્ગ બતાવે છે, અને તમે તે માર્ગ પર ચાલી રહ્યા છો !

બુધ તમારી કિહાં ગઈ, પછે આવસે કીહે કામ ।

વચન જુઓ સુકદેવનાં, તેમાં પ્રગટ પરાધાણ ॥ ૩૯ ॥

તમારી બુદ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ છે ? પાછળથી આ બુદ્ધિ ક્યાં કામમાં આવશે ? શુકદેવજી દ્વારા વર્ણન કરવામાં આવેલ ભાગવતનાં વચનો પર વિચાર કરો, તેમાં પરમ તત્ત્વનું સ્પષ્ટીકરણ છે.

અર્થ લેઈ સાસ્ત્ર તણો, તમે ઓળખજો આ ઠામ ।

બીહો છો છાયા થકી, જુઓ કરે છે કોણ સંગ્રામ ॥ ૪૦ ॥

શાસ્ત્રોનાં ગૂઢ રહસ્યોને સમજીને આ સંસારની અસારતાને ઓળખો. માયાની છાયાથી જ તમે ડરો છો. પરંતુ હૃદયથી વિચાર કરો કે તમારી સાથે કોણ યુદ્ધ કરી રહ્યું છે ?

કોણ તમસું જુધ કરે, બીજો ઊભો સામો કીહો ચોર ।

આપ બંધાણાં આપસું, માંહેલી ગમા તિમર ઘોર ॥ ૪૧ ॥

તમારી સાથે કોણ યુદ્ધે ચઢ્યું છે, તમારી સામે બીજા ક્યા-ક્યા ચોર ઊભા છે ? તમે પોતે જ પોતાના સ્વાર્થ માટે કર્મનાં બંધનોમાં ફસાયેલા છો. તમારા હૃદયમાં ભ્રમનો ઘોર અંધકાર છવાયેલો છે.

સંસાર સૂતો ધારણ કરી, તે તાં કેણી પેરે જાગે રે ।

પણ સાધ કહાવો નિદ્રા કરો, મુને દુખ તે તેનું લાગે રે ॥ ૪૨ ॥

સંસારના બધા લોકો અજ્ઞાન તથા ભ્રમની પ્રગાઢ નિદ્રામાં પોઢેલા છે, તેઓ કેવી રીતે જાગૃત થશે ? પરંતુ તમે તો પોતે જ સાધુ કહેવડાવો છો છતાં પણ અજ્ઞાનની ચિર નિદ્રામાં પોઢેલા છો. તમારી આ દશા જોઈને મને પીડા થાય છે.

નિદ્રા પરી નાખી દેઓ, ઉઠીને ઊભા થાઓ ।

બીજી તે વાત મૂકી કરી, તમે ગ્રહો પ્રભુનાં પાઓ ॥ ૪૩ ॥

હે સજ્જનો ! તમે ભ્રમની નિદ્રાને ત્યજી દો અને જાગૃત થઈ જાઓ. અન્ય સર્વ સાંસારિક વાતોનો ત્યાગ કરી પરમાત્માના ચરણકમળને ગ્રહણ કરો.

પતિવ્રતાપણે સેવિએ, નવ થાએ વેશ્યા જેમ ।

એક મેલીને અનેક કીજે, તેણી થાએ ધણીવટ કેમ ॥ ૪૪ ॥

પરા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ દ્વારા પતિવ્રતા સ્ત્રીની જેમ અનન્ય ભાવથી પ્રિયતમ ધણીની સેવા કરો. વેશ્યા જેવો વ્યવહાર ન કરતા. કારણ, જો તમે એક પરમાત્મા (પતિ) ને છોડીને અનેક દેવોને પતિ બનાવશો, તો તમારી રક્ષા કેવી રીતે થશે ?

ગેહેન ધારણ તમે પર હરો, ટાળો તે તિમર ઘોર ।

ઉઠીને અજવાળે જુઓ, ત્યારે દેખસો માહેલા ચોર ॥ ૪૫ ॥

તેથી ચિર નિદ્રાને ત્યજીને ઘોર અંધકારને મિટાવી દો. જ્યારે જાગૃત થઈને જ્ઞાનના પ્રકાશમાં નિહાળશો તો તમારી અંદરના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે ચોરને જોઈ શકશો.

જ્યારે અર્થ લેસો વાણી તણો, ત્યારે અર્થમાં છે અજવાસ ।

અજવાળે જીવ જાગસે, ત્યારે થાસે ટળી ચોર દાસ ॥ ૪૬ ॥

જ્યારે શાસ્ત્રો તથા સાધુ - મહાત્માઓની વાણીના ગૂઢ અર્થોને ગ્રહણ કરશો, ત્યારે તે વાણીમાં દિવ્ય પ્રકાશ નિહાળશો. તે પ્રકાશ દ્વારા તમારો આત્મા જાગૃત થશે, ત્યારે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો વગેરે ચોર પણ તમારા દાસ બનીને તમારી આજ્ઞા સ્વીકારશે.

વેરી ટળી વોળાવા થાસે, જો એ કરસો જતન ।

એણી પેરે એ પામસો, અમોલક એ રતન ॥ ૪૭ ॥

જો તમે આવો પ્રયત્ન કરશો તો તમારા આ શત્રુ, શત્રુતા ત્યજીને તમારા સહાયક થશે. આ રીતે તમે પરબ્રહ્મ પરમાત્મારૂપી અમૂલ્ય રત્ન પ્રાપ્ત કરશો.

જનમ માનષો ખંડ ભરતનો, શ્રેષ્ઠ કુલી સિરદાર ।

એ વૃથા કાં નિગમો, તમે પામી ઉત્તમ આકાર ॥ ૪૮ ॥

ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં શ્રેષ્ઠ માનવ જીવન, સંસારમાં ઉત્તમ ભરતભૂમિ, યુગોમાં શ્રેષ્ઠ કળિયુગ તથા શ્રેષ્ઠ સદ્ગુરુને મેળવીને તમે આવો ઉત્તમ અવસર કેમ વેડફો છો ?

ચાર પદારથ પામિયા રે, એથી લીજિએ ધન અખંડ ।

અવસર આ કેમ ભૂલિએ, જેથી ધણી થાએ બ્રહ્માંડ ॥ ૪૯ ॥

હે સાધુજન ! આ ચારેય અમૂલ્ય પદાર્થો તમને પ્રાપ્ત થયા છે. તેના દ્વારા અખંડ ધન (દિવ્ય જ્ઞાન) ને પ્રાપ્ત કરો. આવા અમૂલ્ય અવસરને કેમ ભૂલી રહ્યા છો ? તેનો સદુપયોગ કરીને તમે સમ્પૂર્ણ બ્રહ્માંડના સ્વામી બની જશો.

ચૌદ ભવન જેને ઈછે, કોઈ વિરલાને પ્રાપ્ત હોએ ।

એ પામી કેમ ખોઈએ, તું તાં રતન અમોલક જોએ ॥ ૫૦ ॥

ચૌદ લોકના લોકોના જીવ જે પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉત્સુક (અભિલાષી) રહે છે, એવું અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવન તો કોઈ વિરલાને જ પ્રાપ્ત થાય છે. અમૂલ્ય રત્ન સમાન આવા અમૂલ્ય અવસરને પ્રાપ્ત કરીને તેને કેમ વ્યર્થ વેડફી રહ્યા છો ?

રતન તે આને કેમ કહિએ, પણ આ ભોમ ઉપમા એહ ।

કે કોટ રતન જો મેલિએ, આણે તોલે ન આવે તેહ ॥ ૫૧ ॥

આ માનવ દેહને રત્નની ઉપમા પણ કેવી રીતે આપી શકાય ? પરંતુ નશ્વર સંસારમાં ઉપમા માટે આવો જ શબ્દ છે. આવા કરોડો રત્નો એકત્ર કરીને પણ આ માનવ જીવન (શરીર)ની તુલના થઈ જ શકે નહીં.

હવે સુધરસો સંગત થકી, જો મળસે એહવો સાધ ।

સાસ્ત્ર અરથ સમજાવસે, ત્યારે ટળસે સઘળી વ્રાધ ॥ ૫૨ ॥

જો તમને આવા સાધુ (સદ્ગુરુ)નો મેળાપ થાય તો તમે તેઓના સત્સંગથી સુધરી શકો. તે સાધુ તમને શાસ્ત્રોના ગૂઢાર્થ સમજાવશે, જેને કારણે તમારો આ જન્મ-મરણનો મહારોગ દૂર થઈ જશે.

સંગત કરસો સાધની, એ રુદે કરસે પ્રકાસ ।

ત્યારે તે સરવે સૂઝસે, થાસે અંધકારનો નાસ ॥ ૫૩ ॥

તમે જો આવા સાધુ(સદ્ગુરુ)નો સત્સંગ કરશો તો તેઓ તમારા હૃદયને જ્ઞાનથી પ્રકાશિત કરશે. ત્યારે તમને સત્ય અને અસત્યની પરખ થઈ જશે તથા અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ થઈ જશે.

જ્યારે અંધ અગનાન ઉડી ગયું, ત્યારે પ્રગટ થયાં પારબ્રહ્મ ।

રંગ લાગ્યો એ રસ તણો, તે છૂટે બળતો કેમ ॥ ૫૪ ॥

જ્યારે હૃદયમાંથી અજ્ઞાન અંધકાર દૂર થઈ જશે ત્યારે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વયં પ્રગટ થશે. જેઓને પરમાત્માના રસનો દિવ્ય રંગ લાગ્યો છે, તે હવે કેવી રીતે છૂટી શકે ?

વસ્ત ખરીનો જે રંગ લાગ્યો, તે થાય નહીં કેમે ભંગ ।

ભળિયો જે ભગવાનસું, તેનો દીસે એકજ રંગ ॥ ૫૫ ॥

જો સત્ય વસ્તુના (પરમાત્માના) પ્રેમનો રંગ લાગી જાય તો (તે એટલો પાકો હોય છે કે) કોઈ પણ પ્રકારે તે દૂર થઈ શકે નહીં. જે આત્માઓ પરમાત્મામાં લીન થઈ જાય છે, તેઓને તો માત્ર પ્રિયતમના પ્રેમનો એક રંગ જ દેખાય છે.

સુખ અખંડ એણી પેરે, તમે લેજો સંગત સાધ ।

અધખિણ વિલમ ન કીજિએ, આ આકાર ખોટો સાજ ॥ ૫૬ ॥

આ રીતે સાચા સાધુ (સદ્ગુરુ) નો સંગ કરીને પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માના અખંડ સુખને પ્રાપ્ત કરો. જેના માટે અર્ધી ક્ષણનો પણ વિલંબ કરો નહીં, કારણ આ મનુષ્ય શરીર નાશવંત છે.

ખોટાથી ખરો લીજિએ, અવસર એવો આજ ।

આ વેળા અમૃત ઘડી, પરમોધ કહે મેહેરાજ ॥ ૫૭ ॥

આ નશ્વર દેહ દ્વારા સત્ય વસ્તુને પ્રાપ્ત કરો. અત્યારે આવો સરસ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. મેહરાજજી સમજાવે છે કે આ (મનુષ્ય જીવન) અમૃતમય ઘડી છે.

સાધ જો જો તમે સાંભળી રે, વચન મા કરજો લોપ ।

પ્રગટ કહ્યું આ પાધરું, બીજી ગુરુગમ થાસે ગોપ ॥ ૫૮ ॥

હે સજ્જન વૃન્દ ! ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીને તેના પર વિચાર કરો. સત્ય વચનોને છુપાવો નહીં. મેં તમારી સમક્ષ શાસ્ત્રોની વાત સ્પષ્ટ કરી છે. સદ્ગુરુ દ્વારા પ્રદાન કરેલ અક્ષરાતીતનું ગૂઢ જ્ઞાન તો હજુ પણ ગુપ્ત રાખવામાં આવેલ છે.

બીજાં વચન ભારી કેમ કહિએ, તેતાં અરથી વિના ન અપાય ।

કેસરી દૂધ કનકનાં રે, પાત્ર વિના ન સમાય ॥ ૫૯ ॥

મારા સાધ કુલીના સાંભળો રે ॥

હે મારા કળિયુગના સાધુજન ! તમે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. ઉપરોક્ત જ્ઞાનનાં વચનો સિવાયનું

અક્ષરાતીતનું રહસ્યમય જ્ઞાન યોગ્ય પાત્ર (બ્રહ્મસૂત્રિ) વિના બીજા કોઈને કેવી રીતે આપી શકાય ? જેવી રીતે સિંહણનું દૂધ ફક્ત સુવર્ણ પાત્રમાં જ રાખી શકાય છે તેવી જ રીતે યોગ્ય શિષ્ય સદ્ગુરુના દિવ્ય જ્ઞાનને પચાવી શકે છે.

પ્રકરણ ૧૨૮ ચોપાઈ ૨૦૧૦.

હાં રે મારા સાધ કુલીના જો જો રે ॥ ટેક ॥

કોહેડા અંધેર મોહ માંહે, મળવો છે સાધો સંત ।

જેને રદેમાં વસ્યા વાલોજી, મારા જનમ સંઘાતી તે મિત્ર ॥ ૧ ॥

હે મારા કળિયુગના સાધુજન ! અંતઃદષ્ટિથી જુઓ. આ માયાવી સંસારના અજ્ઞાન અંધકારમાં મારે એ સાધુ મહાત્માઓને મળવું છે, જેઓના હૃદયકમળમાં પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી બિરાજમાન છે, તેઓ જ મારા જન્મ-જન્માંતરના સાથી અને આત્મીય મિત્ર છે.

આ કોહેડા માંહે સાધ સું કરે, જેણે બાંધ્યો ચરણસું ચિત ।

રાત દિવસ રમે રદે માં, તેને સું કરે પ્રપંચ ॥ ૨ ॥

કોયડા જેવા આ અજ્ઞાન અંધકારમાં આ સાધુજન શું કરે છે, જેઓએ શ્રીકૃષ્ણજીના ચરણકમળમાં પોતાનું ચિત્ત રાખેલ છે. રાત-દિવસ તેઓના હૃદયમાં તો શ્રી કૃષ્ણજી રમણ કરે છે, એવા સંતોનું આ માયાવી પ્રપંચ શું કરી શકે ?

ગોપ રહેસે સાધ એણે સમે, તે પ્રગટ કેણી પેરે થાય ।

વેષ વધાર્યા બહુવિધ તણાં, તે ખોળ્યા કેમ કરી જાય ॥ ૩ ॥

આ કલિયુગમાં સાચા સાધુ છુપાયેલા રહે છે, તેઓ કેવી રીતે પ્રગટ થશે ? અહીં ઘણા અસાધુઓએ વિભિન્ન વેશ-ભૂષા ધારણ કરી છે. આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં સાચા સાધુઓને કેવી રીતે શોધી શકાય ?

સરખા સરખી સર્વે પૃથ્વી, માંહે વિધવિધના વહે નારાયણ ।

નહીં આકાર ફરે સાધતણો, પ્રગટ નહીં ઝેંધાણ ॥ ૪ ॥

આ પૃથ્વી પર રહેવાવાળા લોકો શરુઆતમાં સમાન વ્યવહાર વાળા જ જણાય છે, તેઓમાં વિભિન્ન સાધુઓના રૂપમાં ભગવાન નારાયણનો આત્મા વિચરણ કરી રહ્યો છે. તેથી સાધુઓના શરીરમાં કોઈ અંતર નથી, તેનું કોઈ અલગ ચિહ્ન પ્રગટરૂપે નથી.

આ ભોમ અંધેરી માંહે આમળાં, જીવ વેધ્યો સઘળી વ્રાધ ।

જેને તે જેને પૂછિએ, તે મુખથી કહે અમે સાધ ॥ ૫ ॥

આ સંસાર અંધકારમય છે, જેમાં ઘણા પ્રકાર (સત, રજ, તમસ) ના વંટોળ ચાલે છે. અહીંયાં જીવ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, વગેરે રોગોથી પીડાય છે. જેને પણ પૂછવામાં આવે તો અહીં દરેક પોતાને સાધુ કહે છે.

ખોજો ખરા થઈ તે માટે, આ રચિયો માયાનો ફંદ ।

દુની મુઝાણી પેરા દિએ, માંહે પડ્યા રદેના અંધ ॥ ૬ ॥

તેથી પારખુ બનીને સાચા સાધુને શોધો, કારણ આ સંસારની માયાનો ફાંસો છે. જેના કારણે જીવ ચોરાસી લાખ યોનિઓના ચક્કર કાપ્યા બાદ પણ હજુ સુધી ગૂંચાઈ રહ્યો છે, તથા તેના હૃદયમાં અજ્ઞાનનો અંધકાર છવાયેલો છે.

આપ ન ઓળખે દુનિયા પોતે, સૂઝે નહીં ભોમ ગત ।

એ ફેર ભોમ અંધેરતણો, તેણે રદે ન આવે મત ॥ ૭ ॥

આ સંસારના લોકોને પોતાની ઓળખ હોતી નથી. તેથી સંસારની ગતિવિધિની પણ તેઓને સમજ પડતી નથી. આ સંસારની માયાનું ચક્ર પણ એવું જ અંધકારમય છે, તેથી હૃદયમાં સદ્બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ શકતી નથી.

દેખાદેખી પંથ કરે, અને ચાલતાં સહુ કોય જાય ।

જાણી સાધન કરે સંજમપુરીનાં, મનમાં ચિંતા ન થાય ॥ ૮ ॥

સંસારના લોકો દેખા-દેખીથી અનુકરણ કરીને વિભિન્ન પ્રકારના પંથોના મત સ્વીકારે છે. તેઓ જાણે છે કે આ કર્મ યમપુરી તરફ લઈ જશે, છતાં પણ તેઓ મનમાં વિચાર કરતા નથી.

સૂંને રદે દીસે સહુ કોય, સુધ બુધ નહીં વિચાર ।

દેખી કહી રે દોષ જમદૂતના, એ કોહેડા તણાં અંધાર ॥ ૯ ॥

અહીં બધાનાં હૃદય શૂન્ય દેખાય છે. તેમાં કોઈ પ્રકારની સદ્-બુદ્ધિ કે સદ્વિચાર નથી. યમદૂતોના દારુણ દંડને જોઈ કે સાંભળીને પણ કોઈ વિચાર કરતા નથી, કારણ આ સંસાર અજ્ઞાનના અંધકારનું ધુમ્મસ છે.

કોઈ કોને પૂછે નહીં, છે કોઈ બીજો સેર ।

સાધ પુકારે પાધરા, પણ આ અજાણ્યો અંધેર ॥ ૧૦ ॥

કોઈ એક બીજાને પૂછતા પણ નથી કે આ (યમપુરીના) માર્ગ સિવાય અન્ય કોઈ સન્માર્ગ બતાવે છે. સદ્ગુરુ તેઓને સરસ સત્યમાર્ગ પણ બતાવે છે. પરંતુ આવા લોકો તો અજ્ઞાનવશ અંધકારમાં ફસાયેલા રહે છે.

કોટ ઉપાય કરે જો કોઈ, તોહે સૂઝે નહીં સનંધ ।

કોહેડા તણી આંકડી ન લાધે, તો છૂટે નહીં બંધ ॥ ૧૧ ॥

કરોડો ઉપાય કર્યા પછી પણ સંસારના જીવોને યોગ્ય માર્ગ સૂઝતો નથી. તેઓ આ સંસારના માયાવી પ્રપંચોના રહસ્યને જાણતા નથી. તેથી માયાવી બંધનોથી છૂટી શકતા નથી.

એણે સમે આપ ઝલાવીને, અને સાધ થયા માંહે સંત ।

સંગત કીજે તેહ તણી, જેણે ચોકસ કીધું છે ચિત ॥ ૧૨ ॥

આવા સમયમાં અનેક નામધારી સન્તોમાંથી જે સ્વયંને સંભાળીને જો સાચા સંત બન્યા હોય તો તેવા સાચા સદ્ગુરુનો તમે સંગ કરો. તેઓએ વિવેકપૂર્ણ જ્ઞાન દ્વારા ચિત્તને એકાગ્ર કર્યું છે.

સત જોડિં સંતો તણું, અને સાધ તણી સિધ્યાઈ ।

બાહેર ચેહેન કરે કે સાધના, માંહે તે ભાંડ ભવાઈ ॥ ૧૩ ॥

મેં સંસારના સંતોનો વૈરાગ્ય અને સાધુઓની સાધુતા જોઈ, જેમાં અનેક લોકો માત્ર બાહ્ય આડંબરપૂર્ણ ભક્તિનો ઢોંગ કરે છે. અંદરથી તો તેમની સ્થિતિ ભાંડોનો સ્વાંગ રચવા જેવી જ

છે.

ચોકસ ચિત કેણી પેરે લાધે, બાહેર દેખાડે અનંત ।

તે માટે આ કોહેડો અંધેર, મારે જાઈને સંગત સંત ॥ ૧૪ ॥

જેઓ ફક્ત બાહ્ય આડંબર વધુ બતાવતા હોય એવા સંતોના હૃદયમાં એકાગ્રતા (દૃઢતા) કેવી રીતે આવશે ? તેથી આ સંસાર અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી ભરેલા કોયડા જેવો છે. જેના કારણે સાચા સંતોનો સત્સંગ માર્યો (છૂટી) જાય છે.

સાધ સનંધ કેમ જાણિએ, જેણે જીતી છે જોગવાઈ ।

પ્રગટ ચેહેન કરે નહીં પાધરા, તે માંહે રહે સમાઈ ॥ ૧૫ ॥

આવી સ્થિતિમાં સાચા સાધુની ઓળખ કેવી રીતે થાય ? વાસ્તવમાં જેઓએ પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશીભૂત કર્યા છે તથા બાહ્ય દેખાવ (આડંબર) રચ્યો નથી તથા જેઓ પરમ તત્ત્વને પોતાના હૃદયમાં સમાવીને આનંદમાં રહે છે તેઓ જ સાચા સાધુ છે.

મુખથી બોલાવી જ્યારે જોઈએ, તો ગલિત ચિત વિસ્વાસ ।

ફેર નહીં અંધેરતણો, તેનાં રદે માંહે પ્રકાસ ॥ ૧૬ ॥

આવા સાધુઓને જ્યારે મુખથી બોલતા જોશો ત્યારે લાગશે કે તેઓનું સ્નિગ્ધ (પ્રેમમય) હૃદય તથા અતૂટ વિશ્વાસ ઝળકી રહ્યો છે. તેઓના હૃદયમાં લેશ માત્ર પણ અજ્ઞાનનો અંધકાર નથી છતાં પણ તેઓનું હૃદય બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી છવાયેલ છે.

સાધ તણી ગત દીસે નિરમલ, રાત દિવસ એ રંગ ।

મોહજલ લેહેરાં માંહે મારે પછાડે, પણ કેમે ન થાય ભંગ ॥ ૧૭ ॥

સત્યમાર્ગ પર ચાલવાવાળા સાધુઓની રહેણી અત્યંત નિર્મળ હોય છે. તેઓ દિવસ-રાત પ્રેમના રંગે રંગાયેલ હોય છે. મોહજળની પ્રબળ લહેરો (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે)ના પ્રહાર હોવા છતાં પણ તેઓ સત્યના માર્ગથી વિચલિત થતા નથી.

સાધ તણી સનંધ પ્રગટ, લેહેરાં લાગે આકાર ।

ભેદે નહીં તે ભીતર રંગ ને, એ સાધ તણાં પ્રકાર ॥ ૧૮ ॥

સાચા સાધુજનનો પરિચય પણ આજ છે કે તેઓના શરીરમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે લહેરોનો પ્રહાર માત્ર બાહ્ય રૂપે જ અસર કરે છે, પરંતુ હૃદયના રંગને સ્પર્શ પણ કરી શકતો નથી, આજ તો સાધુઓની શ્રેણી છે.

આ તિમર ધોર અંધેર માંહે, વેષ ધરે બહુ જન ।

એણે સહુ ને સત ભાસ્યો, એ સાધને થયો સુપન ॥ ૧૯ ॥

અજ્ઞાનના અંધકારથી ભરેલા આ વિશ્વમાં અનેક લોકો સાધુનો વેશ ધારણ કરે છે. તેઓને તો આ સંસાર જ સત્ય છે તેવું લાગે છે, જ્યારે સાચા સાધુઓને માટે આ સંસાર સ્વપ્નવત લાગે છે.

તો વૈકુંઠ નથી કાંઈ વેગળું, જો દ્રઢાવિએ મન ।

સત ચરણ ભાસ્યો રદે માંહે, ત્યારે અસત થયું સુપન ॥ ૨૦ ॥

જો મનને દૃઢ કરવામાં આવે તો વૈકુંઠ પણ અધિક દૂર નથી. જ્યારે પરમાત્માના ચરણકમળથી હૃદય પ્રકાશિત થશે ત્યારે આ સંસાર સ્વપ્નવત લાગશે.

અખંડ સુખ કોઈ રખે મૂકતાં, જેણે દ્રઢ કીધું છે ઘર ।

અધખિણના સુપનાતર માટે, રખે નિગમતાં એ અવસર ॥ ૨૧ ॥

જેઓએ પોતાનું ઘર (ધામ) નિશ્ચિત કરેલું છે તેઓ અખંડ સુખોને કેવી રીતે છોડશે ? આ સ્વપ્નવત્ સંસારના ક્ષણિક સુખો માટે આ અમૂલ્ય અવસર એળે જવા દેવાય નહીં.

સાસ્ત્રે સંસાર કહ્યું સુપના, તો તે કરી બેઠાં સહુ સત ।

સાધ વાણી રે જોતાં નથી, તો લેઈ જાય છે અસત ॥ ૨૨ ॥

શાસ્ત્રોએ સંસારને સ્વપ્નવત કહ્યો છે, તે છતાં પણ બધા લોકો તેને સત્ય માનીને બેઠા છે. તેઓ સત્ય માર્ગ દર્શાવવા વાળા સાધુ-મહાત્માઓની વાણીનો વિચાર કરતા નથી, તેથી આ અસત્ય તેઓને પોતાની તરફ ખેંચી જાય છે.

એણે કોહેડો તે અવળા ફેરા, સહુ ફેરે છે એણી ભાંત ।

સુધ બુધ સર્વે વિસરી, એ રચ્યો માયા દ્રષ્ટાંત ॥ ૨૩ ॥

તેથી ધુમ્મસ સમાન આ અંધકારપૂર્ણ સંસારમાં માયાનો ઊલટો વંટોળ ચાલે છે. જેમાં પોતાની સદ્-બુદ્ધિ ભૂલીને લોકો સત્યમાર્ગથી વિમુખ થઈને વિરુદ્ધ ચાલ ચાલે છે. આ સંસાર તો માયાવી રચનાનું માત્ર એક ઉદાહરણ છે.

આ રે વેળા એવી નહીં આવે, સાધ ના સકે પુકારી ।

વચન તે અવળા વિચારસે, કેહેસે નિંદ્યા કરે છે અમારી ॥ ૨૪ ॥

હે સજ્જનો ! મનુષ્ય જીવનનો આ ઉત્તમ અવસર તમને પ્રાપ્ત થયો છે એવો અવસર ફરીથી પ્રાપ્ત થશે નહીં. દિવ્ય જ્ઞાન આપવાવાળા સંત પણ વારંવાર પોકાર કરશે નહીં. સંસારના લોકો તો તેઓના ઉપદેશનો વિરુદ્ધ અર્થ કરીને કહેશે કે આ સાધુ તો અમારી નિંદા કરે છે.

સાધ હસે તે વિચારસે, સવળા રુટે વચન ।

એ વાણી પ્રકાસું તે માટે, મારે મળવા તે સાધુ જન ॥ ૨૫ ॥

જે સાચા સાધુ હશે તે જ આ સત્ય વચનો પર હૃદયપૂર્વક વિચાર કરશે. આ વાણી હું એટલા માટે પ્રગટ કરું છું, કારણ મારે એવા સાચા સાધુઓને મળવું છે.

પ્રગટ પ્રકાસ ન કીજે, આપણ દેખી બાજ ।

ગોપ રહી ના સકું તે માટે, સનમંધી મળવા સાધ ॥ ૨૬ ॥

અમે તો આ સંસારના ખેલને (બાજીને) સ્વપ્નવત્ જોયો (માન્યો) છે, તેથી તેમાં અખંડ જ્ઞાન પ્રગટ કરવું જોઈએ નહીં. પરંતુ તેને હું ગુપ્ત નથી રાખતો, કારણ મારે સાચા સાધુઓને મળવું છે.

જેણે દરસને નેત્ર ઠરે, અને વચન કહે ઠરે અંગ ।

અનેક વિધન જો ઉપજે, પણ મૂકિએ નહીં સાધ સંગ ॥ ૨૭ ॥

જેઓના દર્શન માત્રથી નેત્રોને પરમ શીતળતા પ્રાપ્ત થાય તથા જેઓના ઉપદેશ વચનો સાંભળવાથી અંગ પ્રત્યંગ શીતળ થઈ જાય, એવા સાચા સાધુઓનો સંગ છોડી દેવાય નહીં. પછી ભલે અનેક વિધનો આવી પડે.

સાધ સંતો મળી સાંભળો, વળી વિલમ ન કરો લગાર ।

અધખિણ મેળો સંત તણો, જેથી જીતિએ અખંડ અપાર ॥ ૨૮ ॥

હે સાધુ-સંતો ! તમે સર્વ સાથે મળીને મારી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. હવે જરા પણ વિલંબ કરશો નહીં. જો અડધી ક્ષણ માટે પણ આવા સાચા સાધુ-મહાત્માનો સંગ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓના પ્રભાવથી અખંડ સુખ મેળવી શકાય છે.

અખંડ પાર સુખ અતિ ઘણું, જેને સબદ ન લાગે કોય ।

એ જાણી સુખ કેમ મૂકિએ, એ સાધ સંગતે સુખ હોય ॥ ૨૯ ॥

પાર વિનાનાં અખંડ સુખ અતિ આનંદ આપવાવાળાં હોય છે, જેનું વર્ણન શબ્દોથી શક્ય નથી. આ સત્ય સમજ્યા પછી આવા અખંડ સુખને કેવી રીતે છોડી શકાય ? આ સુખ તો સાચા સાધુ (સદ્ગુરુ)ના સંગ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ સુખ કેમ પ્રકાસું પ્રગટ, બેહદ સુખ કેહેવાએ ।

એ બ્રહ્માંડ સર્વે રામત, ઉપની છે એની ઈછાએ ॥ ૩૦ ॥

આ અખંડ સુખ તો હદ વિનાનું (અનહદ) કહેવાય છે, જેને આ સંસારમાં કેવી રીતે પ્રગટ કરી શકાય ? આ બ્રહ્માંડ તો માત્ર ક્ષણિક નાટક છે તથા પરમાત્માની ઈચ્છા માત્રથી ઉત્પન્ન થયું છે.

એ રે વલ્લભસું વાલપણે, કરી દિએ સાધ સંગ ।

એ રે સંગત કેમ મૂકિએ, મારા મૂલ તણો એ સનમંધ ॥ ૩૧ ॥

સાચા સાધુનો સંગ તો આવા પરમાત્મા સાથે અનન્ય પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી દે છે. તેથી આવો સંગ કેવી રીતે છોડાય, જેની સાથે મારો મૂળ સંબંધ છે ?

સારનો સાર તે સંગત, જો તે સાધ મેળો થાએ ।

વેહદ તણી નિધ લેઈને આપે, મૂકિએ તે કેમ પાએ ॥ ૩૨ ॥

આ સંસારમાં સત્સંગ સારામાં સારી વસ્તુ છે, જે સાચા સાધુના મિલનથી સંભવ થાય છે. તે આ નશ્વર સંસારમાં પણ બેહદ સંપત્તિ (અલૌકિક જ્ઞાન) લાવીને આપે છે. તેથી આવા સાધુજનનાં ચરણકમળ કેવી રીતે છોડવામાં આવે ?

સનમંધી સાચો જ્યારે મલ્યો, ત્યારે જીવને થયો કરાર ।

મેહેરાજ કહે ધન ધન એ ઘડી, ધન ધન કોહેડો અંધાર ॥ ૩૩ ॥

જ્યારે સાચા સંબંધીનું મિલન થાય છે ત્યારે જીવને શાંતિનો અનુભવ થાય છે. મેહેરાજ કહે છે આ ઘડી (માનવ જીવન) ધન્ય છે, તથા અંધકારથી ભરેલો આ સંસાર પણ ધન્ય છે (જ્યાં આગળ આવા સદ્ગુરુનું મિલન થયું).

પ્રકરણ ૧૨૯ ચોપાઈ ૨૦૪૩

(બળદગાડી દ્વારા યાત્રા કરતા સમયે આ પ્રકરણનું અવતરણ થયું છે. જ્યારે બળદગાડી નદીની રેતી અથવા દળ-દળમાં ફસાઈ જાય છે તે સમયે ગાડીને પાર કરાવવા માટે ગાડીનો ચલાવવાવાળો બળદો પર કૂર વ્યવહાર કરે છે. જ્યાં સુધી ગાડી નિશ્ચિત સ્થાન પર પહોંચતી નથી ત્યાં સુધી બળદોને છૂટકારો મળતો નથી. આ પ્રસંગને સ્વામીજીએ પોતાના ઉપર ઘટાવ્યો છે અને જીવને કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી ઉદ્દેશ્ય પૂર્ણ નથી થતો ત્યાં સુધી જવાબદારીનું વહન નિષ્ઠાપૂર્વક કરી લો).

રાગ ધન્યાસરી

ધોરીડા મા મૂકે તારી ધૂંસરી ।

વાટડી વિસ્મી ગાડી ભાર ભરી, ધોરીડા મા મૂકે તારી ધૂંસરી ॥ ટેક ॥

ધોરીડા આરેં મારે રે, હાં રે તૂંને ગોધે ઘણે ।

તૂં તાં નાકે નથાણો રે, તૂં તાં બંધ બંધાણો, ગુણ આપણે રે ॥ ૧ ॥

હે બળદ(ધોરીડા) ! તારા ખભા પરથી ધૂંસરી અલગ કરીશ નહીં. માર્ગ વિષમ (ઊંચો-નીચો) છે અને ગાડીમાં વજન ભરેલું છે. તેથી તું તારી ધૂંસરી છોડીશ નહીં. હે બળદ! તને ચલાવવાવાળો પરોણો (અણીવાળી લાકડી) મારશે અને વારંવાર ઘોંચ પરોણા કરશે. તારા નાકમાં નાથ (દોરી) નાખેલી છે. તું તારા ગુણોને કારણ બંધાયો છે. (હે જીવ ! તું પોતાના કર્તવ્યને છોડીશ નહીં, ધર્મનો માર્ગ ઘણો વિષમ હોય છે. સદ્ગુરુના શબ્દો હૃદયને વીંધી દે છે. તેમનાં વચનનોનો મારો વારંવાર ચાલુ રહેશે. તું સદ્ગુરુના ચરણોમાં બંધાઈ ગયો છે. તેં પોતે જ વચન આપીને આ કાર્ય કર્યું છે.)

ધોરીડા અવાચક થયો રે, મુખથી ન બોલાએ ।

કલ ને વેલું રે ધોરીડા, ઉવટ ઊંચાણે સ્વાસ મા ખાએ ॥ ૨ ॥

હે બળદ ! તું પોતે મૂંગો છે, તું તારા મુખથી કશું પણ બોલી શકતો નથી. તારા માર્ગમાં કીચડ અને રેતી છવાયેલાં છે. તેથી આ માર્ગ પસાર કરવાને સમયે તું શ્વાસ લેવા થંભીશ નહીં, અર્થાત્ વિલંબ કરીશ નહીં (હે જીવ, તું જવાબદારી ઉઠાવવા માટે વચનબદ્ધ છે. હવે તારાથી કશું પણ બોલી શકાય નહીં. આ ધર્મ માર્ગમાં ઘણાં અવરોધ છે, પરંતુ વિલંબ કર્યા વિના તું તારું કાર્ય કરતો જા).

ધોરીડા ઘણું દોહેલું છે રે, કીધાં ભોગવે રે ।

તારે કાંધે ચાંદી રે, દુખડાં સહે રે ॥ ૩ ॥

હે બળદ ! આ કાર્ય ઘણું જ કઠણ છે. તું પોતાનાં કરેલ કર્મોને જ ભોગવી રહ્યા છો. વજન ઉપાડી-ઉપાડીને તારા ખભા પર ચાંદાં પડ્યાં છે. તારે આ પીડા સહન કરવી પડશે. (હે જીવ, ધર્મનું કાર્ય કઠણ હોય છે. પરંતુ જવાબદારીનો સ્વીકાર કર્યો છે તો હવે તેનું વહન કરવું જ પડશે. લોકોની નિંદા સાંભળીને તારું હૃદય દઢ થઈ ગયું છે. તેથી તું બધાં દુઃખ સહન કરી શકીશ).

ધોરીડા જાય રે ઉજાણી, દ્રોડાદ્રોડ તૂં આવે ।

દયા રે વિના રે, બેઠા મારડી પડાવે ॥ ૪ ॥

હે બળદ ! માર્ગ તો પસાર કરવાનો છે, તેથી તું દોડીને આગળ વધ. નિર્દયી ચાલક તને પીટશે. (હે જીવ ! હવે તો કરવાથી જ છૂટકારો મળે તેમ છે. તેથી ઉતાવળ કર, લોકોના નિર્દયી હૃદય તને પ્રહાર કરતાં રહેશે. તું હવે નિર્ભય થઈને ચાલ).

ધોરીડા વહી ને છૂટે રે, કરમ આપણાં રે ।

મેહેરાજ કહે એમ, કીધાં છે ઘણાં રે ॥ ૫ ॥

ધોરીડા મા મૂકે તારી ધૂંસરી ॥

હે બળદ ! નક્કી કરેલ સ્થળે પહોંચ્યા પછી જ તને છૂટકારો મળશે. આ કર્મ તારા પોતાનાં કરેલાં

છે. મેહરાજ કહે છે, તે આવાં ઘણાં કર્મો કર્યા છે તેથી હવે તું પોતાના ખત્મા પરથી ઘૂંસરી છોડીશ નહીં. (સુન્દરસાથને જાગૃત કરીને સંસારના જીવોને મુક્તિ અપાવવાની જવાબદારી તને સોંપી છે. એને તારે પૂર્ણ કરવાની છે. પહેલાંથી જ એ નિશ્ચિત હતું કે આ કાર્ય તારું જ છે. આવાં તો ઘણાં કાર્યો છે, જેને તારે પૂર્ણ કરવાનાં છે. તેથી તું તારી જવાબદારી અદા કર).

પ્રકરણ ૧૩૦ ચોપાઈ ૨૦૪૮

રાગ વેરાડી

આવો અવસર કેમ ભૂલિએ, કારણ એક કોળિયા અન ।

એટલા માટે આપ મુઝાઈ, કેટલા કરો છો કે કોટ વિઘન ॥ ૧ ॥

ચોરાસી લાખ યોનિયોમાં ફરી ચૂક્યા પછી પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્ય જીવનના આ અમૂલ્ય અવસરને (પેટ તૃપ્તિ માટે) માત્ર એક કોળિયા (ગ્રાસ) માટે કેમ વ્યર્થ જવા દે છે ? ફક્ત આહાર માટે જ માયાનાં બંધનોમાં ફસાઈને તૂ અસંખ્ય વિઘ્નો કેમ ઉત્પન્ન કરી રહ્યો છે ?

પ્રગટ વચન સુણો ઉત્તમ માનખો, તમે વોહોરવા આવ્યા છો સુખ ।

પણ આંણી ભોમે મુઝવણ ઘણું વિસમી, સુખને આડે અનેક છે દુખ ॥ ૨ ॥

ઉત્તમ મનુષ્ય જીવન પ્રાપ્ત કરવાવાળા મારા સજજનો ! તમે મારાં સ્પષ્ટ વચન સાંભળો. તમે બધા અખંડ ઘરનાં સુખ પામવા (પ્રાપ્ત કરવા) માટે આ સંસારમાં આવ્યા છો. આ માયાવી સંસારમાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર વગેરે વિભિન્ન અડચણો આને માટે અવરોધ રૂપ છે. અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગમાં અનેક દુઃખ અડચણ બનીને ઊભાં છે.

સુખને રખોપે દુખ વીટ્યાં છે, લેવાય નહીં કેને કાયે જન ।

સૂરધીર હસે ખરો ખોજી, તે લેસે દ્રઢ કરી મન ॥ ૩ ॥

અખંડ સુખના રક્ષણાર્થે ચારે ય બાજુ દુઃખોની જાળ બિછાવેલી છે. તેથી આત્મ બળ વિનાના, અવિશ્વાસુ લોકો આ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. માત્ર દૃઢ વિશ્વાસુ ધૈર્યવાન, સત્ય વસ્તુના શોધક જ મનને એકાગ્ર કરીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે.

એકીગમાં સુખ વૈકુંઠ ગરજે, બીજીએ દુખ ગરજે જમપુર ।

એ બંને માંહેથી એક લેઈ વળસો, રખે ભૂલતાં તમે આ અવસર ॥ ૪ ॥

એક બાજુ વૈકુંઠનું સુખ લોકોને બોલાવી રહ્યું છે તો બીજી બાજુ યમપુરીનું પાપ કર્મ (દુઃખ) પણ પોતાની તરફ ખેંચી રહ્યું છે. આ બન્નેમાંથી કોઈ પણ એકનો સ્વીકાર કરીને તમે અહીં (સંસાર) થી પ્રયાણ કરશો. તેથી આ અમૂલ્ય અવસરને તમે જવા દેશો નહીં.

ચૌદ લોક ઈછે આ વેળા, જોગવાઈ તમે પામ્યાં છો જેહ ।

અહેનિસ કષ્ટ કરે કે દેવતા, તોહે ન આવે અવસર એહ ॥ ૫ ॥

ચૌદ લોકના જીવ જે અવસરની ખેવના રાખે છે, એવું અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવન તમને પ્રાપ્ત થયું છે. ઘણાં દેવતા પણ આને મેળવવા કઠોર સાધના દ્વારા દિવસ -રાત કષ્ટ સહન કરે છે, તે છતાં પણ તેઓને મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કરવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થતો નથી.

ઘણી રે દોહેલી છે જમ જાયના, તમે મૂકો રે પરા છલ છદ્રમ ।

બાર બાર વારું છું તમને, વિસ્મી રે જમપુરી વિષમ ॥ ૬ ॥

યમપુરીમાં યમદૂતોની યાતના ઘણી જ કઠોર હોય છે. તેથી યમપુરીના માર્ગ પર જવા માટેનાં સાધન છળ, કપટ, મોહ વગેરેને છોડી દો. હું તમને વારંવાર સાવધાન કરું છું કે યમપુરી તો ભયંકર દુઃખોનું ઘર છે.

આંશે આકારે કાં નથી દેખતાં, જેવડો લાભ તેવડો જોખમ ।

આંશે રે સમે અખંડ સુખ ભૂલ્યાં, બળસો રે લાખ ચોરાસી અગિન ॥ ૭ ॥

તમે આ મનુષ્ય જીવનને કેમ ઓળખતા નથી ? તેનાથી જેટલો મોટો લાભ પ્રાપ્ત થશે તેટલો જ તે ભયાનક પણ છે. આ અમૂલ્ય અવસર સમયે અખંડ સુખોને જો ભૂલી જશો, તો પછી ચોરાસી લાખ યોનિયોની આગમાં શેકાતા રહેશો.

અખંડ સુખ લીધાંની આ વેળા, કાં ન કરો સવળાં સાધન ।

પરમેસ્વર ને પરા કરી રે, મા કરો રે એવાં કરમ અધમ ॥ ૮ ॥

અખંડ સુખોને પ્રાપ્ત કરવા માટે આ અમૂલ્ય અવસર તમને પ્રાપ્ત થયો છે. તેથી તેને માટે અનુરૂપ કાર્ય (મહેનત) કેમ કરતા નથી ? પરમાત્માને છોડીને આવાં અધમ (નિંદનીય) કાર્ય કરો નહીં.

મંદિર માળિયા અનેક નિપાઓ, પણ ભરવું એક તેહ જ દો ભરી ।

અનેક ઉપાય કરો કે બીજા, એ સાધન સરવે જમપુરી ॥ ૯ ॥

તમે મહેલ, મંદિર વગેરે મોટાં-મોટાં ભવન બનાવી લો, પરંતુ જીવવા માટે તો બે સમયનું ભોજન (અન્ન અને જળની બે થેલીઓને ભરવી એ) જ પૂરતું છે. પરમાત્માને મેળવવા સિવાયના અન્ય ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો તે બધાં યમપુરીનાં સાધન છે.

કુટમ સગાં કીધાં કે સમંધી, અને ઘોલીકાને કરી બેઠાં ઘર ।

આપોપું તિહાં બાંધીને આપે, વૃથા નિગમ્યાં આ અવસર ॥ ૧૦ ॥

આ સંસારમાં આવીને તમે કુટુંબ પરિવારના ખોટા સંબંધોને જ સાચા સંબંધ માની લીધા છે તથા નાના-નાના માળા (રમતમાં બાળકોએ બનાવેલા માટીનાં ઘર) ને જ તમે પોતાનું ઘર સમજીને બેસી ગયા છો. તમે પોતે આ સર્વમાં બંધાઈને અમૂલ્ય માનવ જીવન (અવસર) ને વ્યર્થમાં એળે જવા દીધો છે.

એ ઘર જાણો છો અખંડ અમારું, ઉપર ઊભો ન દેખો રે કાળ ।

તમારી દ્રષ્ટે કે રે જાય છે, તો તમે રહેસો કેટલીક તાલ ॥ ૧૧ ॥

આ સંસારના ખોટા ઘરને જ તમે અખંડ સમજો છો, પોતાના માથા પર મંડાયેલ કાળને જોતા નથી. તમારા જોત-જોતામાં ઘણા લોકો જતા રહ્યા અને ઘણા જતા રહેશે. તમે પણ અહીં કેટલો સમય રહેશો ?

ઊંચા વસ્તર પહેરી આકાસે, અંત્રીખ રાખે છે આકાર ।

ભોમ ઉપર પગ ભરતાં નથી, એણી પેરે બાંધ્યો એ સંસાર ॥ ૧૨ ॥

મૂલ્યવાન વસ્ત્ર ધારણ કરીને સંસારના લોકોનું મસ્તક ગર્વથી આકાશને અડવા લાગે છે, તેઓ હવામાં ઉડવા લાગે છે. તેઓના પગ જમીન પર ટકતા નથી. આ રીતે સમગ્ર સંસાર મોહ,

અહંકાર અને અજ્ઞાનનાં બંધનોમાં બંધાયેલો છે.

આપ પછાડી લ્યાઓ છો ધન, ઊંચા થાવા રબદે કરો છો દાન ।

નહીં રે આવે તે અરથ જીવને, લેઈ જાય છે વચે અભિમાન ॥ ૧૩ ॥

શરીરને કષ્ટ આપીને તમે ધન એકત્રિત કરો છો અને સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવવા માટે દાન-પુણ્ય કરો છો. જીવને એવાં દાન-પુણ્ય કામ નથી આવતાં, કારણ અભિમાન આ પુણ્યોને વચમાંથી જ છીનવી લે છે.

અસુભ કરમ જેમ લિએ નિંદ્યા, સુભ કરમ નામના લેઈ જાય ।

ગોપ સાધન કીજે તે માટે, જેમ સુખ જીવને પોહોંયું થાય ॥ ૧૪ ॥

જેવી રીતે નિંદા અશુભ કર્મોના પાપનો ક્ષય કરે છે, તેવી જ રીતે પ્રશંસા પણ શુભ કર્મોના પુણ્યને લઈ જાય છે. તેથી સાધના સંતાઈને કરવી જોઈએ, જેથી જીવાત્માને સુખ પ્રાપ્ત થાય.

એકે બંધ એણી પેરે બાંધ્યાં, બીજાની તે કેટલી કહું રે સંબંધ ।

સાધ વાણી સાંભળીને સહુ કો, દેખીતાં બંધાણાં રે અંધ ॥ ૧૫ ॥

અહીં એક પ્રશંસા રૂપી બંધને જ જીવને બાંધી રાખ્યો છે, અન્ય બંધનોની તો વાત જ શું કરવી ? સાધુ સંતોની વાણી સાંભળવા છતાં પણ બધાં જાણી જોઈને આંધળાની જેમ બંધનોમાં બંધાઈ જાય છે.

બંધ ચોવીસ બીજા એની જોડે, વળી પંચ ઈંદ્રી ને નવ અંગ ।

ત્રણે પખ ત્રણે ગુણ કરી રે, એ બંધ બાંધી દુખ લીધાં રે અભંગ ॥ ૧૬ ॥

આ સાથો-સાથ જીવને અન્ય ચોવીસ (પ્રકૃતિનાં) બંધનો વળગેલાં છે. તે ઉપરાંત પાંચ ઈન્દ્રિયો, નવ દ્વાર, ત્રણ પક્ષ અને ત્રણ ગુણ આ બંધનોમાં બંધાઈને જીવ સદાય દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે.

એણી પેરે બંધ બાંધ્યા વજમે, ચસકાવી ન સકે પાય ।

હોંસ કરે સુખ વૈકુંઠ કેરી, એણી સિખરે એમ કેમ ચઢાય ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે જીવે અનેક વજ રૂપી બંધનો દ્વારા પોતાને જકડી રાખ્યો છે. તે જરા પણ પગ હલાવી શકે તેમ નથી. આ પ્રકારે બંધાયેલો જીવ વૈકુંઠના સુખની અભિલાષા રાખે છે, પરંતુ આવા ઉચ્ચ સ્થાન પર આ પ્રકારે કેવી રીતે પહોંચી શકાય ?

જે બંધ બાંધ્યાં જાઈએ રે ચરણસું, તે બંધ બાંધ્યા લેઈ પંપાળ ।

અખંડ સુખ આવે કેમ તેને, જે રે પડે જઈ જમની જાળ ॥ ૧૮ ॥

જે ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને પરમાત્માના ચરણકમળથી બાંધવા જોઈએ, તેના જ દ્વારા આ જીવ માયાના પ્રપંચોમાં બંધાઈ ગયો છે, હવે તેઓને અખંડ સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે ? આ ઈન્દ્રિયો દ્વારા તો એ આ યમજાળમાં ફસાઈ ગયો છે.

જાણીને પડિયા જમ જાળે, આ દેખો છો માયાનો ફંદ ।

જે કારણ તમે આપ બંધાવો, તેસું નથી રે તમારો સનમંધ ॥ ૧૯ ॥

માયાનો આવો ફંસો છે તે જોયા છતાં પણ તમે જાણી જોઈને યમરાજની જાળમાં ફસાઈ રહ્યા છો. જેના કારણે તમે સ્વયં માયા મોહમાં ફસાઈ (બંધાઈ) રહ્યા છો કે જેની (ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો) સાથે તમારે કોઈ સંબંધ નથી.

ઉત્તમ જનમ એવો પામી રે માનષો, કાં રે પડો પસુના જેમ પાસ ।

બીજા પસુ સહુએ બંધાવે, પણ કેસરી કેમ બંધાવે રે આપ ॥ ૨૦ ॥

હે માનવ ! આવો ઉત્તમ જન્મ પ્રાપ્ત કરીને પણ તમે પશુઓની જેમ બંધન (પાશ) માં કેમ બંધાઈ રહ્યા છો ? અન્ય બધાં પશુ તો બંધનમાં ફસાઈ જાય છે, પરંતુ કેસરી સિંહ સ્વયં કેવી રીતે બંધાઈ શકે ?

સું રે બળ કેસરીનું તમ આગળ, તમ સમાન નથી બળવંત ।

છલ કરી છેતરે છે તમને, રખે રે લેવાઓ આણે પ્રપંચ ॥ ૨૧ ॥

હે સુન્દરસાથજી ! વિચાર કરો. તમારી શક્તિની સરખામણીમાં કેસરી સિંહની પાસે કઈ શક્તિ છે ? તમારા જેવા બળવાન કોઈ છે જ નહીં. પરંતુ આ માયા તમને છળ-કપટ દ્વારા પ્રલોભન આપીને થાપ આપે છે, તેથી તમે માયાની પ્રપંચ ભરેલી જાળમાં ગૂંચવાઈ જાવ નહીં.

આ દેખીતી બાજી માયાની, પ્રગટ પોકાર કહે છે સાધ ।

માંહે રહી આપ અળગાં થાજો, જેમને છૂટો એ બંધ અગાધ ॥ ૨૨ ॥

આ સંસારની ખોટી રમત જોઈને, સાધુ, સંત પોકાર કરીને તમને સાવધાન કરે છે. તેથી સંસારમાં રહેવા છતાં પણ તમે જળકમળવત્ (માયાથી અલિપ્ત) રહો જેના કારણે ચોરાસી લાખ યોનિયો રૂપી અસહ્ય બંધનથી મુક્ત રહી શકો.

વળી વળી આ વેળા નહીં આવે, વળી વળી ન સાંભળો પુકાર ।

બોધ સંગાતે જાગી પરિયાણી, તમે લેજો રે સઘળાનો સાર ॥ ૨૩ ॥

માનવ દેહને પ્રાપ્ત કરવાનો આ અવસર વારંવાર મળશે નહીં તથા આવા સાચા સાધુના પોકાર સાંભળવાનો અવસર પણ પ્રાપ્ત થશે નહીં. તેથી સંતોના સત્સંગથી બોધ મેળવીને પોતાના આત્માને જાગૃત કરી લો અને આ સર્વ વાતોનો સાર ગ્રહણ કરો.

સારના સારસું બંધ બાંધજો, કરજો રે નિત નવલો રંગ ।

નહાજો માયા માંહે કોરા રેહેજો, છૂટતાં આયસ જેમ ન આવે રે અંગ ॥ ૨૪ ॥

દરેક સારી વસ્તુઓમાં પણ સારું તત્ત્વ શ્રીકૃષ્ણજીના ચરણકમળોથી પોતાનો સંબંધ બાંધી લો અને સર્વદા પ્રિયતમ ધણીના નૂતન પ્રેમરંગમાં રંગાઈ જાઓ. આ સંસાર સાગરમાં રહેવા છતાં પણ નિર્મળ (જળકમળવત્) રહો, જેના કારણે આને (માયાને) છોડવામાં જરા પણ તકલીફ ન રહે.

દુખ દાવાનળ દુરગત મેલો, રદે માંહે ચરણ કરો પ્રકાસ ।

અખંડ સુખ એણી પેરે આવે, મેહેરાજ કહે જીવ જાણો વિસ્વાસ ॥ ૨૫ ॥

ભાઈ રે આવો અવસર કેમ ભૂલિએ ॥

આવી દાવાનલ જેવી દુઃખદાયી તથા દુર્ગતિ કરવાવાળી માયાને છોડી દો તથા પરમાત્માનાં ચરણ-કમળથી હૃદયને પ્રકાશિત કરી લો. આ પ્રકારે તમને અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ થશે. હે જીવ, મેહેરાજનાં આ વચનો પર વિશ્વાસ કરો. સજ્જનો ! આવો અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત કરીને તેને એળે જવા ન દો.

પ્રકરણ ૧૩૧ ચોપાઈ ૨૦૭૩

અંદર નાહીં નિરમલ, ફેર ફેર નહાવે બાહેર ।

કર દેખાઈ કોટ બેર, તોહે ના મિલો કરતાર ॥ ૧ ॥

હે આત્મા ! તારું હૃદય તો નિર્મળ નથી, માત્ર બહારથી શરીરને કરોડો વાર સ્નાન કરવાથી

પણ તને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે નહીં.

કોટ કરો બંદગી, બાહેર હો નિરમલ ।
તોલોં ના પીઉ પાઈએ, જોલોં ના સાધે દિલ ॥ ૨ ॥

બહારથી નિર્મળ થઈને ભલે કરોડો વાર પ્રાર્થના કરવામાં આવે, પરંતુ જ્યાં સુધી હૃદયને પવિત્ર બનાવીને ધણીની સાથે પ્રેમ કરવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધી પ્રિયતમ ધણીની પ્રાપ્તિ થઈ શકે નહીં.

અહેનિસ તૂં ભેલી રહે, અપને પીઉકે સંગ ।
પીઠ દે તિન પીઉ કો, કરે ઉપર કે રંગ ॥ ૩ ॥

હે આત્મા ! જે પ્રિયતમની સાથે રાત-દિવસ રહેવાનો અવસર તમને મળ્યો છે, તેમને જ હવે પીઠ બતાવીને બાહ્યપણે આડંબર રચો છો.

જૈસા બાહેર હોત હૈ, જો હોએ એસા દિલ ।
તો અધખિન પીઉ ન્યારા નહીં, માહેં રહે હિલ મિલ ॥ ૪ ॥

હે આત્મા ! જેવી રીતે તમારું શરીર બહારથી સ્વચ્છ હોય છે, તેવી રીતે જો હૃદય પવિત્ર રહે તો અડધી ક્ષણ માટે પણ પરમાત્મા તમારાથી દૂર ના રહે તથા તમે પોતે તમારા હૃદયમાં જ તેઓ સાથે રમણ કરી શકો.

તૂં આપે ન્યારી હોત હૈ, પીઉ નહીં તુઝ સે દૂર ।
પરદા તૂંહીં કરત હૈ, અંતર ન આડે નૂર ॥ ૫ ॥

હે આત્મા ! આ સંસારની માયામાં ફસાઈને ખોટાં સુખ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસામાં તું પોતે જ ધામધણીથી અલગ થાય છે. વાસ્તવિકતા તો એ છે કે પ્રિયતમ ધણી તો તારાથી દૂર નથી, તું જ અજ્ઞાનતામાં ફસાઈને આવરણ ઊભાં કરે છે. વાસ્તવમાં તારા અને પ્રિયતમ ધણીના તેજ વચ્ચે કોઈ પડદો જ નથી.

પ્રકરણ ૧૩૨ ચોપાઈ ૨૦૭૮

હુકાનું પ્રકરણ - સિંધી ભાષામાં

(સમુદ્રની યાત્રા કરવાના સમયે જહાજ, માલમ, અને તત્કાલના વાતાવરણ ને દૃષ્ટિમાં રાખીને ભવસાગરમાં પડેલા પોતાના જીવને ઉદ્દેશીને મહામતિ કહે છે)

વિસરાઈ ગિન્યો બંજે, સૂંજ સંઘાર્યો બંજે ।
રિણાયર રેલ્યો બંજે, માલમ કર મોહાડ, છાલા પુજે બંદરપાર ॥ ૨ ॥

હે નાવિક જીવ ! તને પરમાત્માની વિસ્મૃતિ અધોગતિ તરફ લઈ જાય છે. અજ્ઞાનતાની નીંદર તમારો સંહાર કરી રહી છે. કામ ક્રોધ, લોભ, વગેરે મોહસંસારની લહેરો તને વહાવીને લઈ જશે. હે નાવિક (જીવ) ! તું પોતાને સંભાળ. પરબ્રહ્મની કૃપાથી તું ભવસાગરના બંદર (અક્ષર) થી આગળ તારા નક્કી કરેલ (ગંતવ્ય) સ્થાન (પરમધામ)સુધી પહોંચીશ.

હુકોની તોહિજે હથ મેં, તૂં નીચા ઉનૂડે નિહાર ।
યુકે મ ચમક દ્રૂઅજી, સે તૂં પાંણ સંભાર ॥ ૩ ॥

હે જીવ ! તારા હાથમાં તારતમ જ્ઞાન રૂપી દિશા સૂચક યંત્ર છે. તું તેના માધ્યમથી વિનમ્ર થઈને

તારા લક્ષ્ય (પરમધામ) તરફ દૃષ્ટિ કર. તારા લક્ષ્ય તરફ અગ્રેસર થવાનું ચૂકીશ નહીં. આ કાર્ય માટે તું પોતાને સંભાળી લે.

હે સફર જે સઈ થેઈ, સે બેડી ન ચઢ્યા બીઆર ।

હિન જોખે મેં લાભ અલેખે, તૂં અંખડી મંઝ ઉઘાર ॥ ૩ ॥

આ મનુષ્યજીવન રૂપી યાત્રા જો અનન્ય પ્રેમલક્ષણા ભક્તિના માધ્યમ દ્વારા સફળ થઈ જાય (પરમ ધામ પ્રાપ્ત થઈ જાય) તો ફરીથી આ સંસારમાં જન્મ લેવો પડશે નહીં. આ ક્ષણભંગુર (જોખમ ભય) મનુષ્યજીવનમાં બીજા લાભ પણ છે. તેથી તું અંતઃચક્ષુને ખોલીને જો અને વિચાર કર.

જા તૂં રિણાયર વિચમેં, ત અંખ ઢંકિએ કીં ।

હિન રિણાયર જયૂં રામાયણું, કિન કંને ન સુણ્યો કડીં ॥ ૪ ॥

હે જીવ ! જ્યાં સુધી તું આ ભવસાગર (સંસાર)ની અંદર છે ત્યાં સુધી વિવેક વિચાર રૂપી આંખો બંધ કેવી રીતે કરી શકે ? આ મોહસાગરની અનંત કથાઓ કોઈએ પણ હૃદયના કાનથી સાંભળી નથી.

જિંની જાણી બંજે સાએરેં, સે કીં નિદ્ર કંન ।

હિન સૂંજ ઘણાં સંઘારિયા, તૂં માલમ ધિરિએ ન મંન ॥ ૫ ॥

જે જીવ ! શરીરરૂપી જહાજમાં બેસીને ભવસાગરની યાત્રા કરી રહ્યા છે તેઓ અજ્ઞાનતાની ઊંઘ કેવી રીતે માણશે ? કારણ આ નીંદરે (માયાએ) મોટા-મોટા ઋષિ, મહર્ષિ તથા તપસ્વીઓનો સંહાર કરી તેઓને સત્યના માર્ગ પરથી ડગાવી દીધા છે. માટે હે નાવિક (જીવ) ! તું મનથી તેનો વિશ્વાસ ના કર.

બેડી પુરાણી બખર ભારી, લગે વા ડુબાં ।

સાર સુખાણી ગોસ કે, તૂં ઉથિએ ન નિદ્ર મંઝાં ॥ ૬ ॥

હે જીવ ! તારું શરીરરૂપી જહાજ જૂનું થઈ ગયું છે અર્થાત્ તે વૃદ્ધાવસ્થાને વરી ચૂક્યું છે. તે પારિવારિક (વ્યાવહારિક) ભાર તારા પોતાના મસ્તક પર લાધ્યો છે. તૃષ્ણા (ઈચ્છા) રૂપી પવન ચાલવાથી ડૂબવાનો ભય છે. હે નાવિક ! તું તારી વિવેક બુદ્ધિને સારી રીતે સાચવીને જહાજને સાચી દિશામાં લઈ જા. તું હજુ સુધી અજ્ઞાનતાની નીંદરમાંથી કેમ જાગ્યો નથી.

વા લગી જા વિચમેં, સભે થેઈ ઊંધાઈ ।

માલમ ડિસ મોહાડિયું, રહ્યો મુઝાઈ ॥ ૭ ॥

જો તારા શરીર રૂપી જહાજને તૃષ્ણા, ઈચ્છા રૂપી પવનની ઝાપટ વાગશે તો તારું આ જહાજ મોહરૂપી સાગરમાં ડૂબી જશે અર્થાત્ તું પરમાત્માથી વિમુખ થઈ જઈશ. હે નાવિક (જીવ) ! તું તારા શરીરરૂપી જહાજને સીધી દિશામાં લઈ જા. તું તો હજુ સુધી પારિવારિક (વ્યાવહારિક) ઝંઝટોમાં ગૂંચવાયો છે.

પિંજર મથેં પિંજરી, રિણેં કારી રાત ।

હિન પવને ઘણાં પછાડિયાં, તૂં તરસી કરિએ ન તાત ॥ ૮ ॥

આ શરીરરૂપી જહાજના ઉપરના ભાગે (મસ્તિષ્ક) તારી બુદ્ધિ છે. આ અજ્ઞાનરૂપી કાળી રાતનું અંધારું આ ભવસાગર પર છવાયેલું છે, તૃષ્ણા રૂપી પવન , મોટા-મોટાને પછડાટ આપે છે.

પરંતુ હે જીવ ! તને કોઈ ભય નથી ?

હાજાની કરિએ હેઠડા, સિડ પુરાણી પાંધ ।

હિન આંધિએ ઘણાં ઊંધા વિધાં, તૂં માલમ ભાએ મ રાંદ ॥ ૯ ॥

તેથી તું સંતોષ તથા ધૈર્યરૂપી દોરીને નીચે બાંધીને અનન્ય પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કર, કારણ જીવરૂપી સદ્ગુણ કપડું જૂનું થઈ ગયું છે. સંસારની વિષય-વાસનારૂપી આંધીએ મોટા-મોટા મહારથીઓને પછડાટ આપી છે. તેથી હે નાવિક (જીવ) ! આને તું સાધારણ (બાળકોનો ખેલ) સમજીશ નહીં.

મથાં અંબર હેઠ જર, નખત્ર ન ડિસે કોએ ।

રિણે રૂપ ઘટાઈયું, માલમ સુધ ન પોએ ॥ ૧૦ ॥

ઉપર આકાશ છે (સ્વર્ગ, વૈકુંઠ વગેરે લોક છે) તથા નીચે જળ (નરક વગેરે લોક છે), જેની વચ્ચે ઊભો છે માનવ. તે અક્ષર, અક્ષરાતીતના જ્ઞાનને કેવી રીતે જાણી શકે ? કારણ જ્ઞાનરૂપી નક્ષત્ર (અક્ષરાતીતનું જ્ઞાન આપવાવાળા સાચા ગુરુ) ક્યાંય જણાતા નથી. અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિ ઘોર અંધકાર સાથે છવાયેલી છે. હે જીવ ! તને આવી સ્થિતિની કાંઈ પણ સમજ પડતી નથી ?

બડર બંજે વીટીયોં, ડિસ ન ડિસે કાંએ ।

માલમ મતૂ મૂઝિયું, ઝૂડે મીંહ મથાંએ ॥ ૧૧ ॥

પારિવારિક ખોટા બંધનરૂપી વાદળોએ એવી રીતે ઘેરી લીધી છે કે સાચી દિશા (પરમધામ) મળતી નથી. હે નાવિક (જીવ) ! તારી બુદ્ધિ વિષય ભોગો તરફ આકર્ષાઈને તેમાં જ ગૂંચવાઈ ગઈ છે તેમાં પણ પરિવારના સ્વાર્થ ભર્યા પ્રેમની વર્ષા થઈ રહી છે.

લેહેરું ફૂંગર જેડિયું, હિયડે ડિન ધકાં ।

હાંણે હથે નીહણણ નાખવા, બંજે ગાલ હથાં ॥ ૧૨ ॥

આ ભવસાગરમાં કામ, ક્રોધ, વગેરે ભયાનક પર્વત સમાન લહેરો ઊઠે છે, જેના કારણે હૃદયને ઠેસ પહોંચે છે. હવે તું વિવેક, વિચાર, સંતોષરૂપી લોખંડના લંગરનો પ્રયોગ કરીને પોતાના શરીરરૂપી જહાજને સ્થિર કર. શ્રદ્ધા તથા વિશ્વાસથી પરા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિને હૃદયમાં ધારણ કર, અન્યથા અમૂલ્ય માનવજીવન (બાજી) વ્યર્થ એળે જશે.

બેડી બંધ ઢીરા થેયા, તૂટન સંધો સંધ ।

અજાં અંખ ન ઉપટિએ, પાણીની પૂરો મંઝ ॥ ૧૩ ॥

શરીરરૂપી જહાજના સાંધા (જોડાણ) ઢીલા પડી ગયા છે. અંગ-પ્રત્યંગની નસો ટૂટવા લાગી છે. હે જીવ ! આવી અવસ્થા આવ્યા પછી પણ તું તારી આંખો ઉઘાડતો નથી (સાવધાન થતો નથી) ? તારું શરીરરૂપી જહાજ લહેરોની વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યું છે, (તું મૃત્યુને મેળવવા જઈ રહ્યો છે) તે છતાં પણ અસાવધાન છે ?

હિલોડે નીર લેખૂં કિયાં, અને કુઓ પછાડૂં ખાએ ।

પોએ તૂં કડે ઉથીને પાપી, પાણી ફિરંદે મથાંએ ॥ ૧૪ ॥

માનવ જીવનમાં મનના સંકલ્પ-વિકલ્પની લહેરોનો તાગ કેવી રીતે લેવામાં આવે ? સૂરતારૂપી બળવાન લહેરો પછડાટ ખાઈ રહી છે. હે જીવ ! પછી તું આ ભવસાગરથી ક્યારે જાગૃત થઈશ ? જ્યારે મૃત્યુરૂપી પાણી તારા માથા પરથી પસાર થઈ જશે ત્યારે ?

વિસરાઈ બંજી ઓતડ ઓલવે, ચુઆં પુકારે સચ ।

કપર કંદિએ કુટકા, ગચ ન મિડંદે ગચ ॥ ૧૫ ॥

આ તારી મોહરૂપી વિસ્મૃતિ તને વિષમ (અજાણ્યા) ઘાટ પર લઈ જઈને ઊભો કરી દેશે (ત્યારે ચોરાસી લાખ યોનિઓમાં ભટકવું પડશે). હું પોકારી-પોકારીને તને સત્ય કહી રહ્યો છું. આ સાંસારિક સ્વાદ તારા જીવનરૂપી જહાજને અથડાઈને એવી રીતે તોડી નાખશે કે જેથી તારા જહાજનો કોઈ એક ટુકડો બીજા ટુકડા સાથે મળી નહીં શકે, અર્થાત ચૂર-ચૂર થઈને સમાપ્ત થઈ જશે.

વિસરાઈની કપર ઓડડી, તૂં સુમ મ સુખાંણી ।

હી કકી કંધીયજી, તૂં પસે ન પાંણી ॥ ૧૬ ॥

સાંસારિક સુખ રૂપી વિસ્મૃતિનો કિનારો પાસે જ દેખાય છે. સુખને ચાહવાવાળા હોય છે. હે જીવ ! તું નીંદરમાં રહીશ નહીં. તે વાસ્તવિક કિનારો નથી પણ મેલી વસ્તુ જ કિનારા જેવી દેખાય છે. સાંસારિક સુખ મેલા કિનારા જેવું છે જે છળ(બનાવટ)નું સ્વરૂપ છે. તું મોહરૂપી સાગરની અમાપ્ય ઊંડાઈને જોઈ શકતો નથી.

કરે કડાકા કપરી, ગજે ગોકાંણી ।

તીખોની તાણિએ તેહડા, તૂં સારિએ ન સુખાંણી ॥ ૧૭ ॥

વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર વગેરે દાન તથા પુણ્ય કર્મ કરવા માટે આકાશની ગર્જનાની જેમ ગર્જના કરી રહ્યાં છે. જો તેનું પાલન કરીશ નહીં તો નરકમાં જવાની પણ ગર્જના થઈ રહી છે. સમુદ્રની ધારદાર લહેરો સમાન, દાન-પુણ્યથી સ્વર્ગીય સુખની અભિલાષા જ જીવને સંસાર તરફ ખેંચીને અક્ષરાતીત પરબ્રહ્મના સુખોથી વંચિત કરે છે. હે નાવિક (જીવ) ! તું આવા સમયે પોતાને સંભાળી શકતો નથી ?

કંધી પસી મ કોડજા, સેહેર બજારી હટ ।

નેઈ ઘર કાં બંજે, વિકણ દમડી વટ ॥ ૧૮ ॥

તું સાંસારિક સુખને જોઈને પ્રસન્ન થઈશ નહીં. કારણ આ તો હાટ, પીઠા, બજારમાં આધ્યાત્મિક ધન લૂંટવાવાળાની છેતરામણી દુકાન ખુલ્લી રહી છે. પરિવારના આ સ્વાર્થીજનો દુકાનદારની જેમ મીઠી-મીઠી પ્યાર ભરી વાત કરીને અનમોલ જીવન રૂપી ધનને લૂંટી રહ્યા છે. તું તેઓના મોહ પાશમાં ફસાઈ ગયો છે. તારા આયુષ્યની અમૂલ્ય નિધિને તેઓ કોડીના ભાવે વેચી રહ્યા છે.

સાહિ ડીંની ચાઈન પાંણકે, બોલીન મોંહ મિઠાં ।

જીરે મુઆં ન છુટો મંઝાં, જે ઈની ડિઠાં ॥ ૧૯ ॥

આ સંસારમાં તારાં સગાં-સંબંધી પરિવારના લોકો પોતાની જાતને ધનિક કહેવડાવે છે. મીઠાં-મીઠાં વચન બોલીને તને મોહિત કરે છે. વાસ્તવમાં તો તારી સાથે છેતરામણી થઈ રહી છે. જે લોકોને તું પોતાના માનીને પ્રેમથી જુએ છે, તેઓના મોહપાશથી મૃત્યુ પછી પણ તું છૂટકારો મેળવી શકીશ નહીં.

જે તૂં સજણ ભાઈએ, સે દુઝણ સંજો ડેહ ।

મિઠડો ગાલાએ મારીન, હથડા વિંજન કલેજે ॥ ૨૦ ॥

જે સગાં-સંબંધીને તું તારા હિતેચ્છુ સમજી રહ્યો છે તે જ તારા જીવના દુશ્મન છે. મીઠી-મીઠી

વાત કરીને તને પોતાના મોહમાં બાંધી દે છે. બાહ્ય પ્રેમથી તને પોતાના વશમાં રાખીને તારા હૃદયમાંથી પ્રેમ, ભક્તિ, ભજન વગેરે ખેંચી લઈને તને સાંસારિક દુઃખોમાં નાંખે છે.

હે કૂડી કંધી ઉચક સિંધી, તૂં હેડા હંડ મ ન્હાર ।

રાત ડીંહ જાગી જફાસે, તૂં પાંહિજો પાંણ સંભાર ॥ ૨૧ ॥

હે ઇન્દ્રાવતી ! તું સંસારના ખોટા કિનારાને જોઈશ નહીં. તેને કૂદીને પાર નીકળી જા. પોતાના આત્માના કલ્યાણ માટે રાત-દિવસ પરિશ્રમ કર. પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ભક્તિમાં લીન થઈ જા. તું પોતાને સંભાળ અર્થાત્ ગુણ, અંગ ઇન્દ્રિયોને વશીભૂત કરીને જીવનયાત્રા સફળ કરી લે.

હી તાગા પાણી પસે તરે, તૂં મુડદમ હથાં છંડ ।

હિત ઘણો જાગી ખેડા જફાસે, તાંહી કોઈક નિગ્યો મંડ ॥ ૨૨ ॥

આ અમાપ મોહસાગરની ઊંડાઈ માપવા માટે તું પોતાના હાથથી, વિવેક વિચાર રૂપી યંત્રને તેમાં રાખીને તેની ઊંડાઈ (સારી સ્થિતિઓ)નું અવલોકન કર. કોઈ-કોઈ ભક્તજન જ પોતાની ભક્તિ, પ્રેમ તથા પરિશ્રમ દ્વારા આ ભવસાગરને પાર કરે છે.

પરી પુકારી પંજસે, મિડંદા લખ હજાર ।

ડુખ મંઝાએ ન ચોંદા મૂહજી, ઈ કડઈ કોએ પુકાર ॥ ૨૩ ॥

પાંચેય શક્તિઓ સહિત પ્રિયતમ ધણી સદ્ગુરુ આ ભવસાગરને પાર ઉતારવા માટે વિભિન્ન ધર્મ ગ્રંથોની હજારો, લાખો, સાક્ષીઓ આપી-આપીને પોકાર કરતાં કહે છે કે આ દુઃખ રૂપી સંસાર મધ્યે બેસીને આ પ્રકારે મારા જેવા (સત્યજ્ઞાનના) પોકાર કરવાવાળા કોઈ નહીં મળે.

કાયા બેડી સમઝ સમર, સાએર લખ સંસાર ।

માલમ જીવ જગાએ સાથી, મેહેરાજ પુંનોં પાર ॥ ૨૪ ॥

હે નાવિક (જીવ) ! આ શરીરરૂપી જહાજને સારી રીતે સમજ. આ સંસાર તો સાગર છે. પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સદ્ગુરુની કૃપાથી મેહેરાજ પોતાના બ્રહ્માત્માઓને જાગૃત કરીને અક્ષરથી પર અક્ષરાતીત ધામમાં પહોંચી ગયા છે.

પ્રકરણ ૧૩૩ ચોપાઈ ૨૧૦૨

શ્રી કિરંતન ગ્રંથ સમ્પૂર્ણ

पहले बीज उदय हुआ, पुरी जहां नीतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहावे, नीतन जेहनुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्राम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर